Daniel Stashower

ARTŪRO KONANO DOILIO GYVENIMAS

Pasakotojas

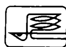
MINTIS

Daniel Stashower

ARTŪRO KONANO DOILIO GYVENIMAS

Pasakotojas

Iš anglų kalbos vertė
Auksė Mardosaitė ir Birutė Taujėnytė

Vilnius Mintis

UDK 820.929Doyle
St92

Versta iš:
Daniel Stashower
TELLER OF TALES,
The life of Arthur Conan Doyle
Henry Holt and Company, 1999

Viršelio dailininkas
Romas Dubonis

ISBN 5-417-00892-3

Panelei Korbet — naujausias anekdotas apie Konaną Doilį.

Ko gero, didžiausia Šerloko Holmso paslaptis yra ši: kalbėdami neabejotinai įsivaizduojame jį tikrai gyvenus. Skaitytojams Kolinsas (Collins) *yra realesnis už Kufą, Po* (Poe) *— už Diupeną, o ką bendra su Holmsu turi garsusis spiritizmo propaguotojas seras A. Konanas Doilis* (A. Conan Doyle), *apie kurį skaitome sekmadienio laikraščiuose ir kuris yra begalės įdomių, bet prieš daugelį metų skaitytų ir pamirštų apsakymų autorius?*

T. S. ELIOTAS

TURINYS

PRATARMĖ

Neseniai Londono retų knygų krautuvėlėje paprašiau parodyti pirmojo *Baskervilių šuns* (*The Hound of the Baskervilles*) leidimo egzempliorių. Kainos nurodyta nebuvo, bet žinojau, kad už „gerai išsilaikiusią ir nenutrintą" knygą tektų pakloti apie 600 svarų, tad mano domėjimasis buvo veikiau teorinis. Paslaugi ir maloni pardavėja atidarė vitriną ir kantriai laukė, kol varčiau gležną tomelį. Po valandėlės, kai jį grąžinau, moteris užsiminė, kad sandėlyje tikriausiai esama ir daugiau Konano Doilio knygų. Jeigu aš palūkėčiau, kol ji aptarnaus kitą klientą, galėtų pasiteirauti vedėjo. Po kokių penketo minučių, kai žvalgydamasis po lentynas, nuo lubų iki grindų pilnas knygų, priėjau prie Tekerėjaus (*Thackeray*), atsidūriau prie pravirų vedėjo kabineto durų.

– Vienas žmogus, – išgirdau sakant pardavėją, – domisi Konanu Doiliu.

– O Viešpatie, – atsakė vedėjas, – tikriausiai tai amerikietis.

Aš išties nesislepiu esąs amerikietis. Bet nelabai suvokiu, kaip žmogui, prekiaujančiam retomis knygomis, pavyko tai sužinoti iš mano domėjimosi Konanu Doiliu. Gal kad jo nustatytos kainos įkandamos tik amerikiečiams? O gal, kaip rodė sakinio intonacija, tik amerikiečiai, pasižymintys abejotinu literatūriniu skoniu, gali domėtis tokiu vidutinišku rašytoju kaip Konanas Doilis?

Su panašia reakcija esu susidūręs ne kartą. Prisistatydamas kaip Konano Doilio knygų kolekcininkas, pastaruosius penkerius metus daug kartų lankiausi britų knygynuose ir aukcionuose, kur rausdavausi kataloguose ne tik pagal raidę *D* – Doyle, bet ir pagal *C* – Conan Doyle, t. y. pagal sudurtinę pavardę, kuri rašytojui patiko labiau. Visuomet sulaukdavau mandagaus atsakymo, bet jame paprastai nuskambėdavo vos juntama užuojautos gaidelė, tarsi ką tik būčiau prisipažinęs sergąs kokia egzotiška vidurių liga. „Konanas Doilis? Be abejo, Šerlokas Holmsas – tai genialu, bet juk į pabaigą Doiliui kiek pasimaišė. Dvasios, vėlės ir visa kita.“

Daugiau nei penkiasdešimt metų „dvasios, vėlės ir visa kita“ buvo pagrindinis dalykas, susijęs su Konano Doilio vardu. Mat Konanas Doilis buvo įtikėjęs, kad galima bendrauti su mirusiaisiais. Noras skleisti šią žinią, kurią rašytojas laikė svarbiausiu savo gyvenimo laimėjimu, galiausiai užtemdė jo šlovę. Britų visuomenė su vis didesniu nepasitikėjimu stebėjo jo pastangas skverbtis į dvasių karalystę. Visada galėjai tikėtis, kad Doilis paskelbs Pirmajame pasauliniame kare žuvusio kareivio vėlės nuotrauką arba ims postringauti apie literatūrinio bendradarbiavimo su Čarlzu Dikensu (*Charles Dickens*) galimybę.

Amerikiečiai, kuriuos panašūs rašytojo pareiškimai pasiekdavo rečiau, gal ir galėjo išlikti jo gerbėjai, nors ir juos tai trikdė. Na, o Didžiojoje Britanijoje plačiosios visuomenės pakanta ėmė sekti. Viena laikraščio antraštė skelbė: „Negi vargšas Šerlokas Holmsas beviltiškai išprotėjo?"

Neišvengiamai išryškėjo tokio elgesio padariniai. Nors Šerlokas Holmsas tebėra milžinas tarp kultūros dievaičių, paties Konano Doilio, kadaise populiariausio savo kartos rašytojo, autoritetas yra gerokai menkesnis. Edinburge, mieste, kur Valterio Skoto (*Walter Scott*) atminimas įamžintas aukštu gotikiniu paminklu, Konano Doilio gimimo vietą žymi jo išgalvoto seklio statula. *Baltoji kuopa* (*The White Company*) ir *Seras Naidželas* (*Sir Nigel*) – knygos, kurias Konanas Doilis laikė geriausiais savo kūriniais, – dabar retai skaitomos. Londono nacionalinėje paveikslų galerijoje Konano Doilio portretas šiuo metu neeksponuojamas. Nors sprendimą, ar portretas bus čia iškabintas, iš dalies lemia jo kokybė, keistoka, bet Agatos Kristi (*Agatha Christie*), Dorotės Seijers (*Dorothy Sayers*) ir Dafnės Diu Morjė (*Daphne Du Maurier*) atvaizdai čia puikuojasi, o Konano Doilio – tūno saugykloje.

Kartą Konanas Doilis pareiškė, kad mielai paaukotų savo literatūrinę šlovę, jei tik visuomenė labiau pripažintų jo kaip spiritisto žinias. Iš dalies jis taip ir padarė, bet pageidaujamo tikslo nepasiekė. Kritikas Šermanas Jelenas (*Sherman Yellen*), 1965 m. rašydamas apie spiritistinį Konano Doilio romaną *Miglos kraštas* (*The Land of Mist*), išsakė daugelio žmonių nuomonę: „*Miglos kraštas* rodo, kad spiritistiniams įsitikinimams Konanas Doilis atidavė didžiulę duoklę – dėl jų išsižadėjo savo literatūrinių gabumų."

Žmogus, kuris imasi rašyti tokia subtilia tema, pirmiausia turi išreikšti savo paties požiūrį į paranormalius reiškinius. Prisipažinsiu,

kad niekada neturėjau reikalo su dvasių pasauliu ir seniai juo nebetikiu, be to, esu Mokslinio paranormalių reiškinių tyrimo komiteto rėmėjas. Dar priklausau Psichikos reiškinių tyrimo draugijai, kartą spaudžiau ranką Uriui Geleriui (*Uri Geller*), o keli iš artimiausių mano draugų tvirtina esą aiškiaregiai. Žodžiu, nuoširdžiai manau, jog nesu tikintysis.

Bet tai nė kiek nemenkina mano pagarbos Konanui Doiliui. Kaip ir daugelis gerbėjų, pažinau jį skaitydamas kūrinius apie Šerloką Holmsą. Ką čia slėpti, – dar vienuolikametis berniūkštis puikavausi užsimaukšlinęs veltinę skrybėlę, kišenėje nešiodavausi didinamąjį stiklą ir labai mėgau tokius posakius kaip „Geniali išvada!" arba „Tai elementaru!", sulaukdamas mokytojų, draugų ir namiškių susižavėjimo. Vėliau, gal devintą kartą skaitydamas *Baimės slėnį* (*The Valley of Fear*), antraštiniame puslapyje radau dar dvidešimties ar trisdešimties šio autoriaus knygų sąrašą. Vietos bibliotekoje buvo *Paslaptinga šalis* (*The Lost World*), bet daugiau prie tos knygos negrįžau.

Vis dėlto anksčiau ar vėliau visi Konano Doilio mėgėjai susiduria su *Gyvybine žinia* (*The Vital Message*), *Nežinomybės riba* (*The Edge of the Unknown*) ir kitais spiritistiniais rašytojo kūriniais. Dažnas jų tik gūžteli pečiais ir dairosi ko nors kito, nes tik savotiško skonio skaitytojams labiau patiks *Spiritizmo istorija* (*History of Spiritualism*), o ne *Šerloko Holmso nuotykiai* (*Adventures of Sherlock Holmes*). Aš pats, stropiai išnagrinėjęs *Spiritisto klajones* (*The Wanderings of a Spiritualist*), nenoromis susimąsčiau apie protines autoriaus išgales.

Džonas Diksonas Karas (*John Dickson Carr*), atkartodamas tarp Konano Doilio amžininkų paplitusį požiūrį, 1949 m. rašė: „Ketvirtį amžiaus stūksojo iškilęs šis tvirtas plačiapetis britas, ir nė iš tolo jam negalėjai prikišti jokių nesąmonių. Kas įvyko? Kas atsitiko šiam žmogui?" Atsakymas, kaip ir pats šis žmogus, kur kas

sudėtingesnis, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Žinoma, per Pirmąjį pasaulinį karą Konanas Doilis neteko sūnaus ir, kaip daugelis kitų, paguodos ieškojo spiritizmo seansuose. Tačiau ne tada šie dalykai jam parūpo. Dvasių pasauliu Konanas Doilis ėmė domėtis trisdešimčia metų anksčiau, kai sūnus dar nebuvo gimęs. Ir toks domėjimasis anais laikais anaiptol nebuvo išskirtinis – Parapsichologijos tyrimų draugija, kai Konanas Doilis 1893 m. į ją įstojo, jau veikė visu smarkumu, o tarp jos narių buvo garsių mokslininkų, filosofų, parlamento narių, net vienas būsimas šalies ministras pirmininkas. Daugelį metų Konanas Doilis buvo tik psichikos tyrimų diletantas. Jis eksperimentavo pirštų galais stumdydamas stalą, domėjosi automatiniu rašymu kaip būdu užmegzti ryšį su dvasiomis, be to, buvo trumpai susidomėjęs hipnoze ir telepatija. Tik vėliau, kai artimiausi žmonės savo paliudijimais išsklaidė kankinančias abejones, rašytojas tapo karštu spiritizmo šalininku. Daugeliui jis veikiau atrodė gyvas spiritizmo pamišėlis, o ne iškalbingas jo propaguotojas. Palyginti su šalta Šerloko Holmso logika, šio herojaus autoriaus tiesmukumas tarsi šaukte šaukėsi visuomenės paniekos.

„Mes, kurie tikime dvasių reiškimusi, – rašė jis į gyvenimo pabaigą, – ir kurie suprantame, kokią didelę svarbą turi šių dalykų suvokimas, žinoma, susiduriame su mūsų laikų nepaslankumu. Galimas daiktas, kad savo gyvenimą švaistėme dalykams, kurie tuo metu buvo laikomi tuščiais ir nedėkingais ieškojimais. Tik ateitis parodys, ar buvo verta dėl jų aukotis. Pats aš manau, – pridūrė jis, – kad vertėjo."

Konano Doilio karta netruko šias keistas mintis atmesti, na, o mūsų karta, įtikėjusi nepaprasta krištolo galia, Baltųjų rūmų astrologais ir 51-ąja teritorija, turi pripažinti ir pati puoselėjanti keistokas idėjas. Būtų per drąsu tvirtinti, kad spiritistinės Konano Doilio utopijos vizija išblėso, – ko gero, ji niekada neišnyks. Svarbu

ne tai, ar mes pritariame Konano Doilio nuostatai suprasti žmogų. Svarbu, ar dabar, praėjus kone septyniasdešimčiai metų po jo mirties, įmanoma šį jo gyvenimo aspektą nagrinėti ne pašaipiai, o su atjauta.

Aš manau, kad įmanoma.

ARTŪRO KONANO DOILIO GYVENIMAS

ĮŽANGA

Vieną 1930 m. rytą, neilgai trukus iki mirties, seras Artūras Konanas Doilis, nusigavęs prie rašomojo stalo, paėmė plunksnakotį ir lapą popieriaus. Prieš tai jis keletą mėnesių nemažai rašė — daugiausia laiškus draugams ir spaudai, — bet tą rytą nutarė pabandyti piešti. Kurį laiką darbavosi — prisimerkęs įdėmiai žvelgė į kokią nors jo rankai sunkiai pasiduodančią detalę ar keblesnį raidės vingį, o kai įkvėpimas atslūgdavo, žiūrėdavo pro langą. Pagaliau padėjo plunksną ir pastūmė piešinį į šalį.

Šio etiudo kopija šiandien kabo Londone, Šerloko Holmso aludėje. Piešinyje vaizduojamas blusų sukandžiotas dar-

binis kuinas, traukiantis sunkų vežimą. Jame — didžiulė stirta lagaminų, ant kurių kiekvieno užrašyti įvairūs Konano Doilio gyvenimo ir kūrybos aspektai. „Medicinos praktika" guli šalia „Istorinių romanų", „Rinkimai" užkrauti ant „Psichikos tyrimų", „Apsakymai" ir „Dramos" remiasi į „Eilėraščius" ir „Didįjį karą". Ko gero, sunkiausias lagaminas įspraustas tarp „500 paskaitų" ir „Australijos 1921 m." Ant jo užrašyta: „Šerlokas Holmsas".

Perdėta savigaila Konanas Doilis išties nepasižymėjo. Be to, nuoširdžiai įtikėjęs spiritizmu, mirties jis nebijojo. Vis dėlto šis piešinys, kuriame linksmai pasišaipoma iš savęs, neabejotinai persmelktas melancholijos. Konanas Doilis buvo kilęs iš senos dailininkų giminės — jo senelis buvo politinės karikatūros pradininkas, — tad suvokė taiklaus vaizdinio vertę. Artinantis mirčiai, save jis įsivaizdavo štai taip — kaip vežimą traukiantį darbinį arklį. O Šerlokas Holmsas, jo sukurtas legendinis seklys, tebuvo vienas sunkaus krovinio nešulys.

Sulaukęs gražaus amžiaus, Konanas Doilis turėjo suvokti, kad Šerlokas Holmsas, anot Votsono, užgožė visą kitą jo kūrybą. Istoriniai romanai, kurie, kaip rašytojas vylėsi, neleis jo pamiršti, jau buvo išėję iš mados, o poezija, pjesės ir istorinės kronikos buvo beveik dingusios iš visuomenės dėmesio akiračio. Nepaprastas susidomėjimas spiritizmu ir energingas siekis skleisti savo įsitikinimus padarė didelę žalą Konano Doilio, kaip solidaus rašytojo, vardui. Daugeliui buvo sunku susitaikyti su mintimi, kad Šerloko Holmso, „tobulos protausenos ir stebėsenos mašinos", kūrėjas visa širdimi atsidavęs dalykui, kuris kertasi su logika. Atrodė, kad negalima rimtai žiūrėti į žmogų, išpažįstantį tokias idėjas.

Tačiau pati Konano Doilio asmenybė yra tiesiog proto ir doros pavyzdys. Visiems, kuriems teko su rašytoju kalbėtis,

krito į akis visiškas jo nepretenzingumas ir paprastas bendravimas. Senstantis ir storėjantis, apsunkusiais vokais ir nukarusiais ūsais Konanas Doilis vis labiau priminė mielą jūrų vėplį. „Jis buvo aukštas, apkūnus ir nevikrus, – rašė vienas draugas. – Gremėzdiškas kūnas veikiau tiko dvaro prievaizdui, plaštakos panėšėjo į Vestfalijos kumpius, o nervingas, trūkčiojantis balsas ir neaiški tartis siejo jį su Škotijos krantais ir kalnų šlaitais."

Jo išvaizda buvo apgaulinga. Šis ramus, mieguistų akių žmogus garsėjo tvirtais įsitikinimais, ir nors kai kurie jų buvo absurdiški, bet visi nuoširdūs. Konano Doilio gyvenimas – tai ištisa virtinė sunkių žygių, iš kurių spiritizmas yra paskutinis. 1890 m. jis įspėjo visuomenę nesusižavėti nepatikrintu tuberkuliozės gydymu. 1902 m. gynė britų vyriausybę, kaltinamą blogu elgesiu Būrų kare. 1906 m. rėmė skyrybų įstatymo reformą. 1909 m. pasisakė prieš žiaurumus Konge. 1910 m. ėmėsi Oskaro Sleiterio (*Oscar Slater*), neteisingai apkaltinto žmogžudyste, bylos. 1914 m. įspėjo dėl galimų pražūtingų povandeninių laivų blokados padarinių. Kiekvienu iš šių atvejų Konanas Doilis savo poziciją gynė meistriškai ir sumaniai, pasitelkdamas pranašumus, teikiamus jam literato šlovės ir iškalbos. Daugelis rašytojo skelbiamų idėjų buvo nepopuliarios, bet jam buvo svarbiau garbės supratimas, o ne viešoji nuomonė. „Mums jis buvo, – rašė duktė, – pasakojimų apie karaliaus Artūro apskritąjį stalą riteriškumo įsikūnijimas."

Pats save jis veikiausiai būtų apibūdinęs kitaip. Žurnalas *The Strand*, kuriame pirmą kartą išspausdinta dauguma Konano Doilio kūrinių, 1927 m. apklausė savo žymiausius rašytojus. Redakcija teiravosi, kurį literatūros personažą jie labiausiai būtų norėję sukurti.

H. Dž. Velsas (*H. G. Wells*), kaip ir Džonas Bjukanas (*John Buchan*), nurodė Šekspyro (*Shakespeare*) Falstafą. Komptonas Makenzis (*Compton Mackenzie*) pirmenybę teikė Don Kichotui. Kiti garsūs rašytojai paminėjo d'Artanjaną, don Žuaną ir Robinzoną Kruzą. Konano Doilio atsakymas, kaip paskelbė žurnalas *The Strand*, „būdingas jam kaip rašytojui ir kaip žmogui". Jis pasirinko pulkininką Niukomą, Tekerėjaus romano, išleisto prieš pat jam gimstant, veikėją. Priežastis paprasta – anot Konano Doilio, šis veikėjas yra „idealus anglų džentelmenas".

Konanas Doilis nėra anglas – jis, kilęs iš airių šeimos, gimė Škotijoje, bet buvo tikras džentelmenas. Tam tikru požiūriu jo charakteris buvo gludinamas atidžiau ir su didesniu užmoju negu Šerloko Holmso, brigados vado Žeraro, profesoriaus Čelendžerio ar kitų jo kūrinių veikėjų. Visur reiškėsi įgimtas jo padorumas ir nostalgiškas praeitų amžių gero elgesio vertybių ilgesys. Iš visų savo knygų jis labiausiai vertino istorinius romanus, kurie šlovino regentystės laikus ir Napoleono erą. Į antrąją gyvenimo pusę dėl tokio primygtinio senųjų vertybių ir doros aukštinimo kai kas ėmė jį laikyti keistuoliu senioku, gal ir žaviu, bet nespėjančiu žengti koja į koją su laiku. Konanas Doilis mirė 1930 m., bet plačioji visuomenė jį įsivaizduoja kaip dujinių šviestuvų ir karietų laikų asmenybę. Paskutinį jo gyvenimo dešimtmetį pasirodė *Ledi Čaterli meilužis* (*Lady Chatterley's Lover*), *Atsisveikinimas su ginklais* (*A Farewell to Arms*), *Didysis Getsbis* (*The Great Gatsby*) ir *Į švyturį* (*To the Lighthouse*), o Konanas Doilis išleido knygą apie povandeninę kelionę į Atlantidą.

Ir vis dėlto Šerlokas Holmsas, kurio nuotykius autorius laikė „kitokio ir žemesnio lygio" literatūra nei kitos jo knygos, ir toliau klesti. „Apie jį aš parašiau kur kas daugiau, nei

ketinau, – sakė Konanas Doilis 1927 m., t. y. praėjus keturiasdešimčiai metų nuo laikų, kai Holmsas išvydo dienos šviesą, – mat mano ranką stūmė geri draugai, vis norintys sužinoti, kas nutiko toliau. Štai šitaip iš visai mažos sėklelės išaugo ši didžiulė atžala."

Ši „didžiulė atžala" jau seniai auga savarankiškai. „Šerlokas Holmsas ir daktaras Votsonas tapo kasdieniais žodžiais, abu vardai prigijo kalboje, – žurnale *The Strand* pažymėjo H. Grinhafas Smitas (*H. Greenhough Smith*), Konano Doilio redaktorius. – Tokia sėkme didžiuotųsi kiekvienas rašytojas. Šerlokas Holmsas – neabejotinai žinomiausias ir populiariausias anglų prozos veikėjas." Net Londono *Times*, 1930 m. rašydamas apie didžiojo seklio ilgaamžiškumą, jautė pareigą tarti paguodos žodį kitiems Konano Doilio kūrinių veikėjams: „Tie, kurie domisi Rodnio Stouno, Baltosios kuopos, brigados vado Žeraro, Maiko Klarko ir daugelio kitų likimu, artimų žmonių draugijoje išgyveno daugybę įsimintinų įvykių, ir šis dvilypis talentas – suteikti gerą draugiją ir leisti patirti jaudinančių įvykių – atsiskleidžia tiek Konano Doilio knygose, tiek apsakymuose. Matant, kokių pavojų tie Konano Doilio veikėjai patiria ir kaip tauriai juos išgyvena, nesunku suprasti jų nepasitenkinimą, kai garbingą vietą jie visad turi užleisti liesam ir gal kiek beširdžiam moksliniam nusikaltimų tyrėjui, gyvenančiam ne drąsiame ir žiauriame keturioliktajame amžiuje ar Napoleono laikais, o devintojo dešimtmečio pabaigoje, važinėjančiam karieta ir apsuptam Londono gatvių padaužų."

Mūsų laikais Šerlokas Holmsas, kaip Robinas Hudas, Romeo ir Džuljeta ar trys muškietininkai, yra tapęs kultūros archetipu. Vaikai – ar gyventų Zaire, ar Tibete – atpažįsta jo įvaizdį kaip ir Kalėdų Senelio ar peliuko Mikio. Jis yra

begalės knygų, kino filmų, televizijos programų, miuziklų, pjesių, net baleto veikėjas. Pažįstamą kumpanosį profilį regime ant arbatos puodelių, šachmatų figūrų, pietų servizo lėkščių, stalo žaidimų, kramtomosios gumos pakelių ir kompiuterių programose. Jo šalininkų atsidavimas kone mistinis. Šerloko Holmso garbintojų sutiksi kiekviename Žemės rutulio kampelyje ir vis daugiau – internete. Jie diskutuoja kad ir tokiais klausimais: kaip giliai karštą dieną į sviestą gali nugrimzti petražolės kuokštelis arba kur iš tiesų yra keistai pranykstanti daktaro Votsono žaizda. Pasiteiraukite Holmso gerbėjo, kas naujo žinoma apie milžinišką Sumatros žiurkę, ir jis patyliukais atsakys, kad tokiam pokalbiui pasaulis dar nepribrendęs.

„Klysta visi detektyvų rašytojai, – sakė Raimondas Čandleris (*Raymond Chandler*), – ir nė vienas niekada nežinos tiek, kiek jam derėtų. Konanas Doilis taip pat yra padaręs klaidų, dėl kurių visiškai sužlugo keletas jo siužetų, bet jis yra pradininkas, o Šerlokas Holmsas – tai veikiau nuostata ir keliasdešimt nepamirštamo dialogo eilučių."

Kad ir koks arogantiškas šis Čandlerio vertinimas, jis nusako esmę. Šerloką Holmsą verta skaityti daugybę kartų norint patirti pasitenkinimą, kurį teikia Konano Doilio rašymas. Ir ne dėl to, kad būtume pamiršę, kas nužudė serą Čarlzą Baskervilį arba kas pavogė Briuso ir Partingtono brėžinius. Mes grįžtame į Beikerio gatvę trokšdami pasimėgauti, kaip darbuojasi genijus. Kartą tai patyręs, šio poreikio nebeužgniauši: mums rūpi ir neregėtas, mokslininkams nežinomas kirminas, ir pagarsėjęs kanarėlių dresuotojas Vilsonas, ir keistas šuns elgesys naktį. „Eikš, Votsonai, eikš. Žaidimas prasideda."

Bet rašytojas, paskubėjus išaukštinti Šerloką Holmsą, bu-

vo nustumtas į šalį. Pernelyg dažnai pamirštama, kad į pasaulį Holmsą išleido Konanas Doilis, arba – kaip pasakytų Šerloko Holmso gerbėjai – „literatūrinis agentas", padėjęs daktaro Votsono užrašams patekti į spaudą. Konanui Doiliui tai suteiktų daug liūdesio. Nors ir menkai vertindamas savo nuopelną sukuriant Holmsą, jis suprato ėmęsis mažai žinomo žanro ir jį ištobulinęs.

Neretai Konanas Doilis apibūdinamas kaip „Šerloko Holmso nekentęs žmogus", bet tai tik dalis tiesos. Kartais rašytojui garsusis jo kūrybos vaisius įkyrėdavo – tai liudija ir pastangos gana anksti jį numarinti, – bet paskutiniais gyvenimo metais autorius jau buvo atlaidesnis: „Įsitikinau, kad šie lengvesnio pobūdžio vaizdeliai man netrukdo bandyti jėgų ir suvokti savo galimybių tokiose skirtingose literatūros srityse kaip istorija, poezija, istorinis romanas, psichikos tyrimai ir pjesės. Jei Holmso nė nebūtų buvę, daugiau nebūčiau nuveikęs, nors galbūt jis šiek tiek trukdė svarbesniems mano literatūros darbams sulaukti didesnio pripažinimo."

Gal ir taip. Bet tikriausiai ne vienas pasakytų, kad kaip tik tie „lengvesnio pobūdžio vaizdeliai" yra novatoriškai genialūs kūriniai, praminantys taką ir nušviečiantys kelią būsimoms rašytojų kartoms, o „svarbesni darbai" lieka beviltiškai įstrigę praeityje. Kad ir kaip ten būtų, kūriniai apie Šerloką Holmsą tėra maža Konano Doilio kūrybos dalis, ir jeigu jo gerbėjus pavyktų bent valandėlei nuvilioti nuo ryškių Beikerio gatvės šviesų, šešėlyje jie išvystų įdomų ir turiningą rašytoją. Konanas Doilis suteikė pasauliui daug malonumo ir nusipelnė bent valandėlę būti išvystas jo paties akimis.

„Vargu ar kieno nors gyvenimas įvairove ir romantika gali prilygti manajam, – kartą rašė jis. – Aš žinau, ką reiš-

kia skursti ir ką — gyventi gana pasiturimai. Viską esu patyręs. Pažinau daugybę nuostabiausių savo meto žmonių. Po medicinos studijų Edinburge, kur įgijau medicinos mokslų daktaro laipsnį, ėmiausi ilgamečio literatūrinio darbo. Išbandžiau jėgas daugelyje sporto šakų, tarp jų — bokse, krikete, biliarde, automobilizme, futbole, oreivystėje ir slidinėjime (pastarąjį pamėgau ilgokai viešėdamas Šveicarijoje). Kaip gydytojas kartu su banginių medžiotojais septynis mėnesius plaukiojau po Arktį, o vėliau — vakarine Afrikos pakrante. Esu matęs tris karus — Sudano, Pietų Afrikos ir Vokietijos. Mano gyvenimas kupinas įvairiausių nuotykių. Galiausiai pastaraisiais metais supažindinau pasaulį su savo trisdešimt šešerių metų okultizmo studijų rezultatais, siekdamas, kad jis suvoktų nepaprastą šio dalyko svarbą. Tuo tikslu nukeliavau daugiau nei 50 000 mylių, skaičiau paskaitas 300 000 žmonių, be to, šia tema parašiau septynias knygas. Štai tokį gyvenimą aš nugyvenau."

Kaip tik apie jį ir šis pasakojimas.

1

Tuščioji kėdė

Išmokau niekada neišjuokti kito žmogaus nuomonės, kad ir kokia keista ji atrodytų.

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
„'ŠIAURINĖS ŽVAIGŽDĖS' KAPITONAS"

Tą vakarą į Londono karališkąją Alberto salę susirinko šeši tūkstančiai žmonių ir dar šimtai liko už durų. Vyrai tamsiais kostiumais, moterys ilgomis vakarinėmis suknelėmis didelėje salėje ieškojo savo vietų ir susijaudinę šnabždėjosi tarpusavyje. Jie atėjo čia, kad pamatytų ir išgirstų serą Artūrą Konaną Doilį, ko gero, mėgstamiausią savo kartos rašytoją, ir tikėjosi jį pranešiant pribloškiančią žinią.

Daugeliu atžvilgių šis susibūrimas niekuo nesiskyrė nuo šimtų paskaitų, kurias Konanas Doilis skaitė Paryžiuje ir Niujorke, Melburne ir Keiptaune. Tačiau tą vakarą jo buvo ypač laukiama. O šito priežastis labai paprasta – Konanas Doilis prieš penketą dienų buvo miręs savo namuose Kraubare.

Nepaisydama to, publika puoselėjo didelius lūkesčius. Mirtis, pasak paties Konano Doilio aistringai išpažintų įsitikinimų,

nėra kliuvinys jam tą vakarą pasirodyti scenoje. Iki pat mirties 1930 m. liepos 8 d. Konanas Doilis garsėjo pasaulyje kaip atviriausias spiritizmo propaguotojas, įtikėjęs, kad mirusieji bendrauja su gyvaisiais per žemiškus tarpininkus. Keturiolika metų didesnę dalį savo laiko, energijos ir išteklių jis skyrė šiai sričiai, kurią vadino „svarbiausiu gyvenimo dalyku". Žmonėms, kuriems tokie įsitikinimai teikia nusiraminimą ir turi prasmę, jis buvo „šventasis spiritizmo Paulius". Kitiems atrodė apgailėtinas suklaidintas seniokas, pamynęs savo didybę. Daugelis manė, kad vakare, surengtame Alberto salėje jam atminti, į šį klausimą bus atsakyta tvirtai ir nenuginčijamai.

Sero Artūro našlė ledi Džina Konan Doil (*Jean Conan Doyle*) į salę įėjo lydima sūnų Deniso ir Adriano, dukters Džinos ir podukros Merės. Ledi Konan Doil, kurios pažiūros visiškai sutapo su vyro, vilkėjo pilką nėrinių suknelę, o ne tradicinį gedulo apdarą, tuo pabrėždama, jog tai, kad seras Artūras išėjo į anapus, nesuteikia pagrindo sielvartauti. „Aš esu visiškai įsitikinęs, kad kalbėsiuosi su savo tėvu, — per laidotuves žiniasklaidai pareiškė Adrianas Konanas Doilis (*Adrian Conan Doyle*). — Mes pasigesime jo žingsnių ir fizinio buvimo, bet tik tiek. Viskas bus taip, tarsi jis būtų išvažiavęs į Australiją."

Ant pakylos krašto stovėjo kėdės šeimos nariams. Ant vienos jų buvo padėtas kartono ketvirtainis su užrašu: „Seras Artūras Konanas Doilis". Ledi Konan Doil sėdėjo kairėje vyrui skirtos kėdės pusėje, kaip buvo pripratusi dvidešimt trejus metus kone per visas paskaitas, susirinkimus ir kitus susiėjimus, kuriems jos vyras negailėjo nei savo vardo, nei įtakos. Vienai draugei moteris prisipažino, kad šis sambūris — tai paskutinis viešas pasirodymas, kuriame ji dalyvauja drauge su vyru.

Konano Doilio kėdė buvo vienintelė tuščia visoje salėje. Kai kuriais skaičiavimais, čia suplūdo dešimt tūkstančių žmonių, nors vargu ar šitiek iš viso galėjo tilpti. Pritrūkus vietų, buvo atnešta kėdžių.

Publikai susėdus, pradėti minėjimo prie mikrofono priėjo ponas Džordžas Kreizas (*George Craze*) iš Merilibouno spiritizmo asociacijos. Taręs keletą pasisveikinimo žodžių, jis perskaitė ledi Konan Doil kreipimąsi. „Vaikų, savo ir mylimo vyro vardu noriu nuoširdžiai padėkoti už meilę jam, kurios vedami čia šį vakarą susirinkote", — buvo rašoma jame. Bet toliau ji pareiškė norinti išsklaidyti klaidingą įspūdį, kad toje tuščioje kėdėje pasirodys materializavęsis sero Artūro pavidalas. „Visame pasaulyje per visus susirinkimus aš sėdėdavau greta mylimo vyro, ir šiame nepaprastame susirinkime, į kurį žmonės atėjo su meile širdyse pareikšti savo pagarbos, jam taip pat skirta kėdė, nes aš žinau, kad jo dvasia yra šalia manęs, nors mūsų žemiškos akys negali regėti anapus žemės vibracijos. Tik Dievo apdovanotieji ypatingu matymu, kurį vadiname aiškiaregyste, galės įžvelgti tarp mūsų jo mielą pavidalą."

Ernestas Hantas (*Ernest Hunt*), Konano Doilio kolega spiritistas, tą mintį įtaigiai išplėtojo. Rodydamas į tuščią kėdę, jis pažymėjo, kad būtų „(...) labai lėkšta, jeigu kai kurie žmonės, turintys nežabotą vaizduotę, stengtųsi save įtikinti čia regį sero Artūro pavidalą. Bet aš nenustebčiau, jeigu apdovanotieji aiškiaregyste tą atvaizdą išties išvystų. O suvis puikiausia būtų, jeigu žvelgtumėte į šią tuščią kėdę kaip į Dievo pašaukimo jums įgyti teisę vadintis Doilio sekėjais simbolį."

Po šių žodžių, tegul ir nuoširdžiai pasakytų, įtempta laukimo nuotaika nė kiek neatslūgo. Vos tik pasirodė pirmieji pranešimai apie Konano Doilio mirtį, buvo karštai svarstoma

apie galimą jo sugrįžimą. „Našlė viliasi gauti žinią", – skelbė pirmojo *New York Times* puslapio antraštė. „Našlė ir sūnūs laukia sugrįžtant sero Artūro Konano Doilio dvasios", – pranešė *New York American*. Londono *Daily Herald* pateikė slapto žodinio kodo, kurį Konanas Doilis paliko žmonai dvasinio ryšio tikrumui patvirtinti, detales.

Ledi Konan Doil, nors ir vylėsi gauti iš vyro žinią, manė ją būsiant perduotą tik per „jautrią dvasią". Mintį, kad materializavęsis jos vyro pavidalas išdygs prieš akis, įteigė keli dviprasmiški Konano Doilio bičiulių spiritistų pareiškimai. „Manyčiau, kad šis žmogus yra pajėgus pasirodyti, – tvirtino vienas iš renginio Alberto salėje organizatorių. – Jis jau buvo pasirengęs išeiti anapilin."

Kadangi šitokios žinios buvo nuolat skleidžiamos penketą dienų, pastangos auditoriją dabar atvėsinti buvo pavėluotos. Visų akys salėje buvo įbestos į tuščiąją kėdę, viliantis sulaukti kokio nors akivaizdaus ženklo iš anapusybės.

Kurį laiką viskas vyko kaip ir įprasta vakaruose velioniui atminti. Draugai ir kolegos lipo į sceną pareikšti savo pagarbos, buvo giedamos giesmės, skaitomos Šventojo Rašto ištraukos. Žymus fizikas seras Oliveris Lodžas (*Oliver Lodge*), toks pat uolus spiritistas kaip ir Konanas Doilis, gyrė neblėstantį rašytojo atsidavimą. „Netrukus kilniaširdis mūsų kovotojas, pasisėmęs dar daugiau išminties ir žinių, tęs savo darbus anapus, – ir pridūrė: – *Sursum corda!* Aukštyn širdis!"

Maždaug po valandos tradicinė vakaro velioniui atminti dalis artėjo prie pabaigos. Džordžas Kreizas vėl priėjo prie mikrofono ir paprašė salę atsistojus porą minučių pamąstyti tylomis. „Toji tyla buvo tokia spengianti ir nepamirštama", – rašė vienas žurnalistas.

Susirinkusiesiems susėdus, Džordžas Kreizas vėl žengė į priekį: „Pasikliaudami drąsa, kurią skiepijo velionis mūsų vadovas, šį vakarą atliksime drąsų eksperimentą. Tarp mūsų esanti jautri siela pabandys nuo šios scenos perteikti savo įspūdžius. Priežastis, dėl ko mes dvejojome šitai atlikti tokiame didžiuliame sambūryje, yra ta, kad jautriajai sielai tai bus baisus krūvis. Dešimties tūkstančių žmonių sambūryje į mediumą bus sutelkta nepaprasta jėga. Ponia Roberts šįvakar pabandys nurodyti kai kuriuos konkrečius žmones, bet šitokioje didžiulėje auditorijoje tai bus atliekama pirmą kartą. Jūs galite padėti jai savo vibracijomis, giedodami giesmę 'Atverk man akis'."

Nutilus paskutiniams giesmės garsams, į priekį žengė ponia Estela Roberts (*Estelle Roberts*). Nerimastinga smulkutė tamsiaplaukė moteriškaitė didelėmis rudomis akimis valandėlę stovėjo prie mikrofono ir gniaužė kumščius. Po šiuo paviršiniu nerimu ir jaudrumu slypėjo gudri aktorės prigimtis. Kol dar nebuvo iškeliavęs į dausas, Konanas Doilis ponią Roberts laikė geriausia mediume, yra ne kartą kalbėjęs apie „hipnotizuojantį jos poveikį".

Džordžas Kreizas, pavadindamas tą vakarą drąsiu eksperimentu, vienu atžvilgiu buvo teisus. Ponia Roberts buvo pakviesta užmegzti ryšio su mirusiųjų — tarp jų ir su Konano Doilio — sielomis. Be to, šitaip ji ketino spiritizmo skeptikus paversti šalininkais. Nors 1930 m. spiritizmas buvo anaiptol neretas reiškinys, jo seansus paprastai rengdavo užtamsintuose kambariuose. Ten mediumo nustatomomis sąlygomis galėjai tikėtis išvysti ore skraidančius tambūrinus, gauti vaiduokliškų žinučių, kreida užrašytų ant grifelinių lentelių, ar regėti kitokių dalykų, liudijančių apčiuopiamą ryšį su dvasiomis. Ryškioje Alberto salės šviesoje jokių skraidančių

tambūrinų tikėtis negalėjai. Taigi ponia Roberts, atsistojusi prie mikrofono, dvasių siunčiamas žinias turėjo išgauti iš eterio – turbūt iš akies – ir pranešti jas susirinkusiai miniai. Tad bet kokie anapusinio pasaulio reiškinių įrodymai galėjo būti perteikti vien žodžiais.

Hipnotizuojantis ponios Roberts poveikis, daręs tokį didelį įspūdį Konanui Doiliui, iš pradžių nebuvo akivaizdus. Kurį laiką ji tik stovėjo ir sūpavosi ant kulnų, tad netrukus salė ėmė kosčioti ir bruzdėti. Matyt, tai ją paskatino ryžtis. Nelyg besidairantis jūreivis, ponia Roberts prisidengė akis ir nužvelgė balkoną, ložes, parterio eiles. Jos akys buvo nukreiptos ne į lūkuriuojančių žmonių veidus, o į tuščią erdvę jiems virš galvų. „Tarp mūsų susirinkę nemažai dvasių, – pareiškė ji. – Jos iš paskutiniųjų veržiasi prie manęs."

Tada moteris pratrūko ilgu monologu, tarsi būtų norėjusi apibūdinti dvasias, kurias sugebėjo pamatyti. „Aplinkui spietėsi begalė dvasių, nekantraujančių pabendrauti su savo draugais, – rašė ji vėliau. – Pasitelkusi aiškiaregystės dovaną, pusvalandį persakinėjau jų pranešimus asmenims iš salės."

Tiesą sakant, ji ne vien persakinėjo dvasių žinutes. Ji nusakydavo mirusiųjų bruožus, ypatybes, kalbėseną, net drabužius. Žmonės sėdėjo be žado, kai toji moteris postringavo apie ištisas šeimas, vėl susijungusias dvasių pasaulyje, rodydama į jų mylimus artimuosius salėje. „Buvo kraupokas vaizdas, – rašė vienas žurnalistas. – Dešimt tūkstančių žmonių sėdi Alberto salėje ir bijodami, ir vis dėlto vildamiesi, kad gal ir jie bus išskirti iš kitų."

„Va tenai sėdi beveik plikas vyriškis, – pasakė ponia Roberts, rodydama į vieną žmogų balkone. – Taip, ten! Teisybė. Priešais jus aš regiu stovint dvasinį jauno kareivio pavidalą." Ji įsistebeilijo į šviesą, tarsi norėdama įžiūrėti ge-

riau. „Jis kokių dvidešimt ketverių metų. Chaki spalvos uniforma. Tiesus. Gerai sudėtas. Tik lūpų kertelės nukarusios. Jis mirė staiga, — ponia pakreipė galvą, lyg klausytųsi tylaus balso. — Kareivis sakosi miręs 1916 metais. Jis vadina jus dėde. Dėde Fredžiu."

Žmogus balkone įsitempė ir linktelėjo patvirtindamas, kad visos smulkmenos teisingos.

„Jis kalba apie kažkokį brolį Čarlzą, — tęsė moteris. — Ar taip gali būti? Jam įdomu, gal kartu su jumis čia yra ir teta Liliana. Supratote?"

Vyriškis ėmė dar smarkiau linksėti.

„Anot vaikino, jus kamuoja kažkoks rūpestis, jis prašo mane pasakyti, kad bandąs jums padėti. Jis..." Ūmai, lyg pastūmėta nematomos rankos, ponia Roberts monologą nutraukė ir svirduliuodama žengė keletą žingsnių per sceną. Pasisukusi į netoliese ant pakylos stovinčią tuščiąją kėdę, tarė: „Gerai", tarsi kreiptųsi į būrį nevaldomų žmonių. *„Gerai."*

Atsigręžusi į publiką, ji parodė į vieną moterį, sėdinčią ložėje. „Štai čia greta manęs — toks ponas Džonas Martinas. Jis sakosi ieškąs dukters Džeinės. Ar taip?"

Moteris ložėje patvirtino, kad ji vardu Džeinė, o jos velionis tėvas — Džonas Martinas. Ponia Roberts kalbėjo toliau: „Su juo yra jūsų mama, Merė Martin. O drauge — mažasis Vilis. Ir jūsų sesuo Merė. Yra ir jūsų brolienė Elizabeta. Ar supratote?" Ponia Roberts išsižiojo kalbėti toliau, bet staiga, lyg stumtelėta nematomos rankos, puolė į priekį. „Gerai! — tarė veriamai nužvelgusi tuščią erdvę užpakaly savęs. — Tuojau!" Ji atsigręžė į pakylą, susikaupė ir tęsė.

Tuomet, kaip ir dabar, susikirto nuomonės, ar visa tai pasiekta dvasinėmis priemonėmis, ar pasitelkus žemišką

išmonę, tarkim, bendrininkus iš salės, kurie atidžiai patikrino galimus žmonių ryšius. Dauguma žmonių, susirinkusių į Alberto salę, tikėjo spiritizmo reiškiniais, o mažiausiai vienas iš tų, kurie gavo žinią iš mirusiojo, pats buvo praktikuojantis mediumas. Iš esmės būtų galima teigti ponią Roberts atnašavus atsivertėliams.

Tačiau tarp atėjusiųjų atiduoti Konanui Doiliui pagarbos būta ir netikėlių. „Tai buvo arba stulbinamas bendravimo su mirusiaisiais įrodymas, — kalbėjo vienas skeptikas, — arba šaltakraujiškiausia ir žiauriausia apgaulė." *Saturday Review* reporteris buvo dar tiesmukesnis: „Įdomu, ką apie Alberto salės mediumę būtų pasakęs Šerlokas Holmsas, nes tenykščiai metodai nė iš tolo nepriminė taikomų Beikerio gatvėje. Toks renginys būtų anaiptol netenkinęs Šerloko Holmso, o ir daktarą Votsoną vargu ar būtų įtikinęs."

Gal po pusvalandžio netikėliai jau nebetvėrė iš susierzinimo. Įvairiose salės vietose atsistojo kokios keturios ar penkios dešimtys žmonių, kurie patraukė durų link. Ant pakylos stovinti ponia Roberts apmaudžiai pareiškė: „Aš negaliu tęsti, kol šie žmonės neišeis." Užgoždami sumaištį, sugaudė vargonai, ir valandėlę atrodė, kad atminimo vakaras paskubomis baigsis.

Tačiau tą akimirką, kai jau rodėsi, kad viskas pakriks ir žmonės išsiskirstys, apsireiškė seras Artūras Konanas Doilis. „Jis čia! — sušuko ponia Roberts. — Jis čia!" Beišeinantys skeptikai stabtelėjo. Visų akys susmigo į tuščiąją kėdę.

Vėliau ponia Roberts tvirtino, kad Konanas Doilis buvęs ant pakylos visą laiką. „Pirmąkart jį išvydau per tas porą tylos minučių, — prisimins ji. — Paskui vėl pamačiau, kai persakinėjau mirusiųjų žinutes. Jis vilkėjo vakarinį kostiumą. Perėjo pakylą ir atsisėdo į tuščiąją kėdę. Sėdėjo užpa-

kalyje manęs ir vis drąsino, kai darbavausi. Aš iškart atpažinau jo gražų, tyrą balsą, kuris išsiskyrė iš visų."

Kad ir ką manytume apie dvasinius ponios Roberts gebėjimus, padėtį ji valdė nepriekaištingai. Jos žodžiai publiką įelektrino. Žmonės iš tolimesnių vietų tiesė kaklus, stengdamiesi geriau išvysti tuščiąją kėdę.

Ledi Konan Doil veidą nušvietė giedra šypsena. Ponia Roberts žengė prie jos tardama: „Brangioji, turiu jums žinią iš Artūro." Ledi Konan Doil linktelėjo.

„Seras Artūras sako, kad šįryt jūs buvote troboje, — tarė ponia Roberts, turėdama galvoje šeimos namą Kraubare. — Ar taip?"

„Taip, — atsakė ledi Konan Doil, — žinoma, kad buvau."

Ponia Roberts linktelėjo ir pasidavė į priekį. „O jo žinia štai tokia: 'Pasakyk Merei...'"

Sulig tais žodžiais sugaudę vargonai kalbą nustelbė antrąkart, ir ją galėjo girdėti tik sėdintieji čia pat. Valandėlę ponia Roberts kalbėjo, o Konano Doilio šeima įdėmiai klausėsi. Retkarčiais vienas iš sūnų pasilenkdavo ir įterpdavo žodį kitą aiškindamasis ar tikslindamas. Ledi Konan Doil vien sėdėjo ir klausėsi.

Iki gyvenimo pabaigos ledi Konan Doil neatskleidė tos žinios turinio, tik sakė neabejotinai ją buvus iš vyro. „Kad vyras ten tikrai buvo, esu įsitikinusi taip tvirtai, kaip ir tuo, kad dabar kalbuosi su jumis."

Sėdėdama ir klausydamasi tarpininkės su dvasių pasauliu žodžių, ledi Konan Doil buvo nepaprastai nuoširdi. Valandėlę ji sėdėjo ramut ramutėlė, veidas švietė, akys buvo įbestos į vieną tašką tolimiausiame salės kampe. Keletą kartų ji žvilgsnį atitraukė, nusišluostė skruostą ir nukreipė akis į šalį.

2

Batsiuvio kurpalis

— Aš esu medikas, ir pastabumas mano profesijoje yra visų svarbiausia.
— Maniau, kad pirmiausia jūs seklys.

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
„KAPITONO VILKIO PRISIMINIMAI"

Viename ankstyvųjų apsakymų „Pirmoji operacija" („*His First Operation*") Konanas Doilis rašė: „Studentai nenutrūkstamu srautu plaukė gatve į pakalnę — gatvė driekėsi ligoninės link, — kiekvienas su sąsiuvinių ryšeliu rankose. Tarp jų buvo ir vyrukų išbalusiais, išsigandusiais veidais, aukštosios mokyklos pirmakursių, ir surambėjusių, užkietėjusių vyrų, kuriuos bendraamžiai buvo pralenkę ir palikę toli užpakalyje. Jie liejosi nenutrūkstamu sūkuriuojančiu srautu nuo universiteto vartų iki pat ligoninės. Vyrai buvo jauni, tai rodė ir jų stotas, tačiau nesimatė veidų, spindinčių jaunyste. Kai kurie atrodė taip, lyg būtų neprivalgę, bet buvo ir tokių, kurie, regis, pernelyg dažnai kilnojo taurelę. Ir aukšti, ir nedidukai, plačiapečiai ir smulkučiai, kai kurie akiniuoti — jie žengė kaukšėdami kulnais ir stuksendami lazdomis, ir visi dingo už ligoninės vartų."

Apsakymo „Pirmoji operacija" veiksmas vyksta Edinburgo universiteto Medicinos fakultete, kur Konanas Doilis 1876 m. pradėjo studijuoti mediciną. Edinburgo senamiestyje, palei Pietinį tiltą, įsikūręs universitetas buvo iš tamsaus akmens, su vingiuotomis perėjomis tarp bokštų ir iš pažiūros atrodė gana grėsmingai. Dorotė Vordsvort (*Dorothy Wordsworth*), žinomo poeto Vordsvorto (*Wordsworth*) sesuo, rašė: „Netaisyklingi senamiesčio namai, išsidėstę viena terasa virš kitos, lietingos dienos prieblandoje veikiau priminė akmenų sanklodą, o ne žmogaus rankų statinius."

Kai čionai atvyko Konanas Doilis, Edinburgo universitetui jau buvo trys šimtai metų. Vienintelės šios aukštosios mokyklos brangenybės (tuo jis skyrėsi nuo kur kas turtingesnių Oksfordo ir Kembridžo universitetų) buvo žymiojo mokslininko Džordžo Bjukanano (*George Buchanan*) lazda su brangakmeniais ir kaukolė. Anksčiau studentai čia kalbėjo lotyniškai — kad neterštų savo burnos prasčiokiška škotų tarme. Jiems buvo draudžiama lankytis smuklėse ir laidotuvėse, o ir viena, ir antra mieste tuo metu buvo laikoma didele pramoga.

Tais laikais lotyniškai studentai jau nebekalbėjo ir nebevilkėjo mantijos, nors Konanui Doiliui gal ir būtų buvę visai ne pro šalį paslėpti po ja savo nudėvėtus drabužius. Pirmosiomis studijų savaitėmis Konanas Doilis tikriausiai panėšėjo į vieną tų „vyrukų išbalusiais, išsigandusiais veidais", žengiančių grindinio plokštėmis į niūrų operacinės amfiteatrą. Vis dėlto būsimasis rašytojas, kitaip nei jautrusis jo apsakymo veikėjas, pamatęs sminganti skalpelį, ko gero, nenualpo.

Karališkosios ligoninės operacinės amfiteatras buvo dujomis apšviečiama patalpa, nuo grindų iki lubų nustatyta kylančiomis pasagos formos suolų eilėmis. Iš suolų buvo gerai

matyti viduryje stovintis masyvus medinis operacinis stalas ir ilga lentyna, nukrauta tvirtais chirurginiais instrumentais – žnyplėmis, laikikliais, pjūkleliais ir troakarais. Po stalu buvo ilgas skardinis indas su pjuvenomis kraujui sugerti ir atliekoms.

Pačią pirmąją chirurgijos paskaitą Konanui Doiliui, ko gero, kiek palengvėjo pamačius, kad stalas operacijai neparuoštas. Tad jis su kurso draugais visą dėmesį sutelkė į dėstytoją – surdutą vilkintį įspūdingą vyriškį, stovintį priešais operacinį stalą ir laikantį rankose buteliuką su stikliniu kamščiu.

Daktaras Džozefas Belas (*Joseph Bell*), *Chirurginių operacijų vadovo* (*A Manual of the Operations of Surgery*) autorius, teturėjo vos trisdešimt devynerius metus, kai Konanas Doilis pamatė jį pirmą kartą. Tai buvo aukštas, skvarbių pilkų akių, kumpa kaip erelio nosimi ir griežtų bruožų vyriškis. Kalbėjo aukštu, šaižiu balsu, kaip ir Konanas Doilis, smarkiai išryškindamas Edinburgo tarties intonacijas. Belo eigastis buvo savotiška, kinkčiojanti, ir žingsniuodamas priešais operacinį stalą jis skleidė nerimastingą energiją. „Kartais būdavo be galo nekantrus, – vėliau prisiminė vienas studentas, – ir vargas jaunuoliui, nepasirengusiam paskaitai."

Belas palūkėjo, kol studentai susėdo. Tada atsikrenkštė ir prabilo. „Štai čia, ponai, yra labai stiprūs vaistai, – tarė jis, pakeldamas stiklinį buteliuką. – Jie *nepaprastai* kartūs. Dabar aš norėčiau įsitikinti, kaip esate ištobulinę savo pastabumą, kuriuo jus apdovanojo Dievas."

Jis sukryžiavo rankas ir nužvelgė auditoriją. „Bet, pone, pasakysite jūs, vaistus galima ištirti cheminiu būdu. – Jis linktelėjo, tarsi apgalvodamas šią mintį. – Taip tai taip, bet aš noriu, kad jūs užuostumėte kvapą ir paragautumėte. Ką? Purtotės? – Belas atkimšo buteliuką ir pavedžiojo sau po

nosimi. Paskui pamaišė gintaro spalvos skystį pirštu. — Kadangi niekuomet studentų neprašau daryti to, ko nedaryčiau pats, pirma paragausiu aš, o tada jau pasiųsiu buteliuką ratu."

Jis prikišo ranką prie burnos ir nučiulpė pirštą. Matyt, vaistas buvo neapsakomai bjauraus skonio, nes Belas susiraukė lyg nuodų paragavęs. Po valandėlės jis atsitokėjo. „Dabar, — tarė duodamas buteliuką studentui pirmoje eilėje, — padarykite ir jūs tą patį."

Buteliukui keliaujant iš rankų į rankas, auditorijoje kilo murmesys. Konano Doilio kursas veikiausiai buvo marga ir savita studentų grupė. Edinburgo universiteto Medicinos fakultetas garsėjo kaip vienas geriausių pasaulyje ir sulaukdavo studentų net iš Rytų Europos ir Amerikos. Nesvarbu, iš kur buvai kilęs, — Belo paskaitos sulygindavo visus. Turtingi užsieniečiai ir netašyti vietiniai vaikinukai, tokie kaip Konanas Doilis, tapdavo lygūs: visi jie turėjo dėstytojui mokėti po keturias ginėjas ir paragauti to šlykštaus gintarinio skysčio.

Kai buteliukas, apėjęs ratu, grįžo, Belas nužvelgė studentus ir liūdnai palingavo galvą. „Ponai, — tarė jis, — mane labai nuvylė, nes nė vienas iš jūsų nesate išsiugdęs įžvalgumo ir pastabumo, apie kuriuos čia tiek daug kalbu, nes, jeigu būtumėte stebėję mane atidžiau, tai būtumėte pamatę, kad į tą bjaurųjį skystį įkišau *smilių*, — taip, — o burnoje kažkodėl atsidūrė didysis pirštas."

Kai visa auditorija suaikčiojo, Belas patenkintas atsikvėpė. Jis savo tikslą pasiekė.

Kitos dėstytojo paskaitos tokios žaismingos nebuvo. Parodęs, kaip svarbu išsiugdyti pastabumą, Belas ir vėliau pateikdavo nepaprastų pavyzdžių. Vieną paskaitą į amfiteatrą

buvo pakviesta moteris su mažu vaiku. Anksčiau Belas jos nebuvo matęs ir nežinojo, nei kuo ji serga, nei iš kokios aplinkos. Jis mandagiai pasisveikino su moterimi, o ši atsakydama tarė:

— Labas rytas.

— Kokią kryžkelę kirtote pakeliui iš Berntislendo? — paklausė Belas.

— Tą, kur su rodykle, — atsakė toji.

— Ir smagiai paėjėjote iki Inverlito kelio?

— Tikra tiesa.

— O kur dėjote kitą savo atžalą? — paklausė Belas, rodydamas, kad su ja tik vienas vaikas.

— Palikau pas seserį Lite.

— Tai vis dar dirbate linoleumo fabrike?

— Tai jau taip.

Atrodė, kad tiek informacijos Belas išgavo vien iš „labo ryto". „Matote, ponai, — tarė jis, atsigręždamas į studentus, — kai moteris ištarė „labas rytas", aš atkreipiau dėmesį į tai, kad ji kalba Faifo tarme, o, kaip žinote, arčiausiai Faifo yra Berntislendas. Ant jos batų prilipę raudono molio, o per dvidešimt mylių nuo Edinburgo šitokio yra tik Botanikos sode. Palei Botanikos sodą eina Inverlito kelias. Galbūt jums krito į akis, kad paltas, kurį moteris laiko persimetusi per ranką, atsivestajam berniukui per didelis, vadinasi, iš namų ji išsiruošė su dviem vaikais. Galiausiai dermatitas, kurio žymes pastebėjau ant dešinės rankos pirštų, yra būdinga Berntislendo linoleumo fabriko darbininkų liga."

Trečioje eilėje sėdintis Konanas Doilis iš lėto linksėjo galva, apgalvodamas kiekvieną tos samprotavimų grandinės jungtį. Paskui atsivertė sąsiuvinį ir ėmė rašyti.

Artūras Ignacijus Konanas Doilis (*Arthur Ignatius Conan Doyle*) gimė 1859 m. gegužės 22 d. Edinburge, mažame Pikardžio aikštės 11 namo bute, maždaug per mylią nuo universiteto. Jis buvo antras iš dešimties Čarlzo ir Merės Doilių (*Charles Doyle, Mary Doyle*) vaikų, kurių užaugo septynetas. Sudurtinę Konano Doilio pavardę Artūras ir vyresnė už jį sesuo Aneta gavo iš senelio brolio Maiklo Konano (*Michael Conan*), žymaus žurnalisto.

Tuo metu, kai Artūras Konanas Doilis gimė, jo katalikiška airių kilmės giminė garsėjo meno pasaulyje. Džonas Doilis (*John Doyle*), Artūro senelis, iš Dublino išvykęs dvidešimtmetis, Londone tapo garsiu portretistu. Dar jis paišė piktokus regentystės garsenybių škicus, kuriuos pasirašydavo inicialais H. B. Mūsų laikais Džonas Doilis prisimenamas kaip politinės karikatūros pradininkas.

Džonas Doilis turėjo keturis sūnus (penktasis sūnus Fransis (*Francis Doyle*) mirė penkiolikos metų), ir trys iš jų padarė sėkmingą karjerą meno pasaulyje. Džeimsas (*James Doyle*) buvo garsus istorikas ir dailininkas. Henris (*Henry Doyle*) tapo Airijos nacionalinės galerijos direktoriumi. Ričardas (*Richard Doyle*) iliustravo vaikų knygas ir garsėjo savo piešiniais humoristiniame žurnale *Punch* – vienas jo piešinys šio žurnalo viršelį puošė daugiau kaip šimtą metų.

Taigi trys Džono Doilio sūnūs gyvenime vertėsi puikiai, o apie ketvirtąjį, Artūro Konano Doilio tėvą, to pasakyti negalėjai. Čarlzas Altamontas Doilis (*Charles Altamont Doyle*) į Edinburgą atvyko devyniolikos ir tapo Škotijos statybos darbų valdybos inspektoriaus pavaduotoju. Iš pradžių vyriškiui sekėsi – manoma, kad jis yra prisidėjęs kuriant Holirudo rūmų fontano Edinburgo Karališkojoje Mylioje[1] projektą ir

[1] Pagrindinė Edinburgo gatvė. (*Vert. past.*)

Glazgo katedros vitražą. Vienu metu XIX a. septintajame dešimtmetyje jo gebėjimų prireikė garsiai firmai „George Waterston and Sons", kuri buvo ką tik išsiplėtusi tapdama litografijos spaustuve. Tai pavieniai Čarlzo Doilio laimėjimai — šiaip jis buvo nervingas alkoholikas, gyvenime niekad neišsikovojęs nieko daugiau, nei pasiekė devyniolikos metų.

1855 m., sulaukęs dvidešimt dvejų, Čarlzas Doilis vedė septyniolikmetę Merę Fouli (*Mary Foley*), buto šeimininkės dukterį. Išsilavinusi, guvi moteris ypač domėjosi riterystės tradicijomis ir kerėjo savo vaikus pasakojimais apie riterius ir jų žygius. Po daugelio metų rašydamas autobiografinį romaną *Starko Manro laiškai* (*The Stark Munro Letters*), Konanas Doilis pagrindinio veikėjo motinos paveikslą kūrė prisimindamas „mielą savo mamos veidą" ir „putlios moteriškaitės įspūdį". „Kiek tik menu, — sakė Starkas Manro, — joje keistai derėjo namų šeimininkė ir literatė, ir visais atvejais tai buvo gerai išauklėta, energinga ledi. Ji išlikdavo tokia ir derėdamasi su mėsininku, ir drausmindama lengvabūdę tarnaitę ar maišydama košę: kaip šiandien regiu ją vienoje rankoje laikant šaukštą, o kita prie mielos nosytės prisikišus *Revue des deux Mondes*[2]."

Tiesą sakant, kažin ar Merė Doil turėjo daug progų drausminti lengvabūdę tarnaitę, bet tai, kad ji išties mėgo skaityti, padarė sūnui neišdildomą įspūdį. Kaip vėliau prisiminė Konanas Doilis, mama buvo apsigimusi pasakotoja — priėjusi istorijos kulminaciją, ji „pritildydavo balsą iki šiurpulingo šnabždesio". „Ankstyvoje vaikystėje, — rašė autobiografijoje sūnus, — kiek tik siekia atmintis, jos vaizdingi pasakojimai iškyla mano akyse tokie ryškūs, kad pritemdo tikruosius gyvenimo įvykius."

[2] „Dviejų pasaulių apžvalga" (*pranc.*). (*Vert. past.*)

Ko gero, taip yra ir dėl to, kad tie tikrieji įvykiai nebuvo pernelyg džiugūs. Vėliau Konanas Doilis su jam būdinga linksmybe prisiminė augęs „grūdinančiame ir ištvermę ugdančiame skurde". Čarlzui Doiliui išties vis rečiau pavykdavo atsispirti svaigalams, vis sunkiau galėjai numatyti jo elgesį, ir jau neįmanoma buvo kliautis vien jo pajamomis iš inspektoriaus tarnybos. Iki Artūrui suėjo dešimt metų, Doilių šeima bent septynetą kartų keitė gyvenamąją vietą, ir bent sykį berniukas, matyt, kad neregėtų tėvo nuosmukio, buvo išsiųstas pagyventi pas pažįstamus.

1868 m., kai Artūrui sukako devyneri, turtingi dėdės pasisiūlė jį leisti mokytis internatinėje jėzuitų mokykloje Anglijoje. Berniukas pats vienas sėdo Edinburge į traukinį ir kone visą kelią iki sienos praverkė. Kitus septynerius metus su šeima matydavosi tik per vasaros atostogas. Kad ir toli būdamas, jis liko atsidavęs motinai, kurią vadino Madam ir kuriai be perstojo rašydavo laiškus, — tai darė daugiau nei pusę amžiaus.

Dvejus metus Konanas Doilis praleido Hoderyje, Lankašyro grafystėje, o kitus penkerius — Stounihersto aukštesniojoje mokykloje. Tas laikotarpis nebuvo malonus prisiminti. „Mokykloje vyravo nuožmios kūno bausmės, — rašė jis. — Kalbu kaip pats jas patyręs, nes manau, kad retas, o gal net joks mano laikų berniukas nėra ištvėręs jų daugiau. Pats baudimo būdas buvo ypatingas, regis, atkeliavęs iš Olandijos. Mušdavo gabalu gumos, tokio dydžio ir formos kaip storas puspadis. Nuo vieno šiuo įnagiu smarkiai suduoto smūgio delnas sutindavo ir pakeisdavo spalvą. Jeigu sakau, kad paprastai gaudavai mažų mažiausiai devyniskart per vieną delną ir tiek pat — per kitą, galima suprasti, kokia tai buvo kančia, kad nubaustasis paprastai nepajėgdavo nuspausti durų

rankenos, norėdamas ištrūkti iš kambario, kuriame taip nukentėjo. Šaltu oru dukart po devynis smūgius kone viršydavo ištvermės ribas."

Mito berniukai daugiausia duona ir karštu pienu, pietų gaudavo kokį „mėsgalį", o penktadieniais — žuvies. Pavakariai — „duona su alumi", t. y., kaip vėliau prisiminė rašytojas, „kriaukšlė sausos duonos ir tokio keisto gėralo, kuris, be to, kad buvo rudas, daugiau su alumi neturėjo nieko bendra".

Tačiau spartietiškas gyvenimas Konano Doilio nė iš tolo taip nepiktino kaip dvasią marinantis mokymas. Po daugelio metų jis nepalankiai atsiliepė apie savo mokytojų jėzuitų „bukagalvišką fanatizmą" ir mokymo sistemą, kurios tikslas — „visam laikui atbaidyti nuo mokslo".

Maloniausios valandos praleistos sportuojant, mat čia jau ryškėjo įgimtas Konano Doilio polinkis į sportą. Labiausiai Artūrui patiko kriketas, nors per vienas rungtynes kamuoliuku jis taip smarkiai užsigavo kelį, kad kriketo mušėjas turėjo nunešti jį į ligoninę. Bet tai vaikino neatbaidė, ir po kurio laiko jis tapo Stounihersto mokyklos komandos kapitonu.

Dar vienišius mokinys čionai pajuto turįs „šiokią tokią literato gyslelę", kuria ne kiekvienas yra apdovanotas. „Ten aš debiutavau kaip pasakotojas, — vėliau sakė jis. — Vieną laisvą lietingą popietę buvau užkeltas ant stalo ir keletui berniūkščių, susėdusių ant grindų bei pasirėmusių rankomis smakrus, ėmiau porinti apie didvyrių negandas. Tie nelaimėliai kariai mano pasakojimuose kaudavosi ištisas savaites, siekdavo pergalės ir aimanuodavo, kad tik tam mažam būreliui vaikų būtų pramoga."

Ta pramoga buvo ne už dyką. „Mane papirkdavo pyragaičiais, — prisiminė jis. — Kartais per patį įdomumą pasa-

koti nustodavau, ir tik obuoliais priprašydavo mane tęsti. O kai prieidavau, pavyzdžiui, tokią vietą: „Kaire ranka sugriebęs jos žvilgančias garbanas, jis mojavo kruvinu peiliu jai virš galvos", žinodavau, kad klausytojai mano valioje."

Stouniphersto mokyklą Konanas Doilis baigė šešiolikos metų. Kadangi profesijos mokytis dar buvo per jaunas, tad jį dar metams išsiuntė tęsti jėzuitų mokslų į Feldkirchą Austrijoje. Ten, matyt, buvo maloniau. Patiko gamta, sportas, išmoko groti tūba — ko gero, buvo vienintelis toks stambus mokinys, kad šį instrumentą suvaldytų. Be to, gana daug ir pasimėgaudamas skaitė. Viena knyga — Edgaro Alano Po (*Edgar Allan Poe*) *Pasakojimai apie slėpinius ir siaubą* (*Tales of Mystery and Imagination*) — padarė didelį įspūdį.

Grįžus iš Austrijos, jau buvo metas rinktis profesiją. „Šeimą kaip visada radau nepritekliuje, — rašė jis. — Tėvas jokio paaukštinimo negavo, o mamai rūpesčių gimus dar dviem vaikams — Inisui, vieninteliam mano broliui, ir Idai — tik padaugėjo. Netrukus pasaulį dar išvydo sesuo Džulija. Vis dėlto vyresnioji sesuo Aneta jau buvo išvažiavusi į Portugaliją uždarbiauti ir siuntė namo neblogą algą. Jos pavyzdžiu ruošėsi sekti ir Lotė su Kone."

Iš tiesų reikalai buvo netgi prastesni, negu Konanas Doilis prasitarė. Čarlzas Doilis ne tik kad nebuvo paaukštintas, bet dėl girtuoklystės netrukus iš viso neteko darbo. 1876 m., kai sūnui buvo suėję vos septyniolika, Čarlzas Doilis pradėjo gydytis slaugos namuose. Vėliau daktarai jam nustatė epilepsiją. Tais laikais turėta dar nedaug žinių apie šią ligą, ir artimiesiems ji užtraukdavo didelę gėdą. Čarlzas Doilis buvo perkeltas į beprotnamį.

„Gasterio kalno chirurge" („*The Surgeon of Gaster Fell*"), viename iš ankstyvųjų Konano Doilio apsakymų, randame

užuominą, kokiomis nemaloniomis aplinkybėmis tėvas buvo paguldytas į psichiatrijos ligoninę. Apsakyme rašoma, kaip jaunas chirurgas – turbūt dėl kažkokio žiauraus eksperimento – uždaro senyvą žmogų į „grėsmingą narvą". Vėliau pasirodo, jog tas įkalintasis yra chirurgo tėvas, turįs proto negalę – „polinkį žudyti". Chirurgas griebiasi drastiškų priemonių, kad tik tėvas liktų beprotnamyje, o senukui tokia perspektyva varo siaubą. „Tau būtų kančia, jei apsakyčiau, ką išgyveno šeima, – pareiškia chirurgas. – Dar ačiū Dievui, kad mums pavyko išlaikyti vargšą pamišėlį nesusitepusį rankų krauju."

Ištisus dvidešimt penkerius metus Konanas Doilis delsė parengti šį apsakymą spaudai. Tačiau ką tik cituotoji pastraipa knygoje išbraukta. Be abejo, apsakyme spalvos dramatiškai sutirštintos, bet jis atskleidžia, ką patyrė sūnus tėvui patekus į beprotnamį. Sklido kalbos, nors jos taip ir nepasitvirtino, kad dokumentus tėvui uždaryti į psichiatrijos ligoninę pasirašęs pats Konanas Doilis.

Visą gyvenimą Konanas Doilis buvo linkęs nutylėti nelemtą tėvo nuopuolį ir verčiau kalbėdavo apie meninius šio „svajingo, estetiško žmogaus" polinkius. „Ne šeima, – rašė jis, – o pasaulis skina genijaus vaisius." Ši pastaba liudija sūnaus kilniadvasiškumą, kurio aprašomuoju metu jis turbūt nejautė. Septyniolikmečiam Konanui Doiliui nelengva buvo užsikrauti kai kurias tėvo pareigas. „Tie sunkūs laikai, ko gero, išėjo man į naudą, – rašė jis, – nes buvau smarkus, pašėlęs, net kiek nutrūktagalvis, bet mūsų padėtyje, kad ištvertumei, reikėjo daug jėgų ir darbštumo. Motina buvo nuostabi, ir negalėjome jos apvilti."

Nors ir koks smarkuolis, Konanas Doilis skaudžiai suvokė, kaip labai šeima aukojosi ir tebesiaukoja, kad jis įgytų

profesiją. Grįžęs iš Austrijos, motiną rado priėmusią nuomininką. Tokia išeitis, rašė jis vėliau, „iš dalies gyvenimą kiek palengvino, bet kitais atžvilgiais buvo pražūtinga".

Kodėl pražūtinga, Konanas Doilis nutylėjo. Ko gero, jis turėjo galvoje daktarą Brajeną Čarlzą Volerį (*Bryan Charles Waller*), vieną iš nuomininkų, kuris ilgainiui Doilių šeimoje įgijo išskirtinę padėtį. Tik šešeriais metais vyresnis už Konaną Doilį, Voleris į jų namus atėjo nuomininko teisėmis, bet greitai perėmė viso buto nuomos mokesčius. Voleris, kuris ne tik buvo medikas, bet ir rašė poeziją, darė stipraus žmogaus įspūdį. Iš pradžių nuomininko teikiama parama ir stabilumu Konanas Doilis džiaugėsi, bet vėlesnė jo tyla yra iškalbinga. Buvo šnekama, esą Voleris suvedžiojęs vieną iš Konano Doilio seserų, bet jeigu tai ir tiesa, to žmogaus santykiai su šia šeima nenutrūko. Merė Doil daugiau nei trisdešimt metų gyveno Volerio dvare — net ir tada, kai vyriausias sūnus būtų nesunkiai pajėgęs ją išlaikyti.

Nors Volerio asmenybę gaubia paslaptis, drąsiai galima manyti jį turėjus įtakos Konanui Doiliui renkantis profesiją. Užuot pagal šeimos tradiciją pasukęs į dailę, jis pasirinko mediciną. „Kad turiu būti gydytojas, — aiškino Konanas Doilis, — nuspręsta turbūt pirmiausia dėl to, jog Edinburgas buvo garsus medicinos studijų centras." Tokiam sprendimui įtakos veikiausiai turėjo ir tai, kad universitete dėstęs Voleris galėjo padėti pasirengti stojamiesiems egzaminams.

Padedamas Volerio, Konanas Doilis labai gerai išlaikė stojamuosius egzaminus, be to, jam buvo paskirta 40 svarų stipendija, o tai sunkiai besiverčiančiai šeimai — didelė paspirtis. Visa bėda, kad, nuėjęs tų pinigų atsiimti, vaikinas sužinojo, jog stipendija atiteko kitam studentui, mat buvusi skirta meno, o ne medicinos studijoms. Blogiausia, kad bandyti ieškoti

atitinkamos stipendijos medicinos studijoms jau buvo per vėlu. „Tai buvo akivaizdus apiplėšimas", — prisiminė Konanas Doilis, ir tas nelemtas įvykis apkartino jam studijų pradžią.

„Edinburgo universitetą jo studentai, —, rašė jis savo ankstyvajame romane *Gerdlstonų bendrovė* (*Firm of Girdlestone*), — su niauriu humoru vadina *alma mater*, bet jei jį ir galima laikyti motina, tai nebent pačia herojiškiausia ir paties spartietiškiausio būdo, kuo puikiausiai sugebančia slėpti savo motiniškus jausmus. Universitetas savo sūnumis susidomi nebent tik tais retais atvejais, kai tikisi gauti iš jų vieną kitą ginėją. Ir čia reikia tik stebėtis, kaip rūpestingai senoji višta skaičiuoja savo viščiukus."

Nesuklysite pasakę, kad tai — ne savojo universiteto patrioto žodžiai, tačiau apie savo išsimokslinimą Konanas Doilis niekur nėra atsiliepęs kritiškai. Kad ir kokie niūrūs buvo šios mokymo įstaigos pastatai, gyvenimas juose virte virė. Tuo pat metu kaip ir Konanas Doilis Edinburgo universitete studijavo Džeimsas Baris (*James Barrie*) ir Robertas Luisas Stivensonas (*Robert Luis Stevenson*). „Keista, kai suvoki, — yra sakęs rašytojas, — kad tikriausiai esi ne kartą su jais prasilenkęs spūstyje prie pagrindinių durų."

O ir Medicinos fakultetas galėjo pasigirti ne vienu garsiu vardu. Iš tokių minėtinas daktaras Džeimsas Jangas Simpsonas (*James Young Simpson*), pirmasis pradėjęs vartoti chloroformą, seras Čarlzas Vaivilis Tomsonas (*Charles Wyville Thomson*), kuris buvo neseniai grįžęs iš zoologinės ekspedicijos laivu „Challenger", ir baronas Džozefas Listeris (*Joseph Lister*), garsus antiseptikų specialistas, o Konano Doilio studijų pradžioje — Klinikinės chirurgijos katedros vedėjas. Pastarojo mokslininko teorijoms anuo metu ne visi pritarė, ir vėliau Konanas Doilis aprašė įnirtingą Listerio antiseptikų rėmė-

jų bei tada labiau įsigalėjusio karbolio šalininkų konkurenciją. „Uždarykite duris, – sakydavę Listerio priešininkai, – nes išleisite bakterijas!"

Bet didžiausią įspūdį darė Džozefas Belas, kumpanosis dedukcijos dėstytojas. Į antrojo kurso pabaigą iš visos auditorijos jis išsirinko Konaną Doilį dirbti kabineto asistentu, suteikdamas jaunajam studentui galimybę stebėti savo metodus iš arti. „Mano darbas buvo užrašyti, patikrinti ir paskui atvesti pacientus, kuriuos reikės apžiūrėti, – vėliau prisiminė Konanas Doilis. – Dažnai jų susidarydavo septyniasdešimt ar aštuoniasdešimt. Kai jau viskas būdavo parengta, aš juos vesdavau pas poną Belą, kurį apsupdavo studentai. Jo intuicija buvo neregėta. Įeina pirmas ligonis. „Aišku, – tardavo ponas Belas, – esate svaigalų mėgėjas. Vidinėje švarko kišenėje net plokščią butelį nešiojatės." Į priekį žengia antras ligonis: „Jūs, žinoma, – batsiuvys." Paskui atsigręžęs į studentus parodo, kad žmogaus kelnės iš vidinės pusės ties keliais nusitrynusios. O juk toje vietoje laikomas suspaustas kurpalis, vadinasi, tai būdinga tik batsiuviams."

Vieną nuostabų Belo talento pavyzdį Konanas Doilis vėliau aprašė savo biografijoje. Tai apžiūra paciento, apie kurį Belas neturėjo jokių išankstinių žinių.

„– Taigi, mielasis, – žvilgtelėjęs į žmogų tarė Belas, – tarnavote armijoje.

– Taip, pone.

– Neseniai iš jos paleistas?

– Ką tik, pone.

– Buvote Hailando pulke?

– Taip, pone.

– Puskarininkis?

– Taip, pone.

— Dislokuotas Barbadose?

— Taip, pone.

Belas atsisuko į sumišusius studentus. „Matote, ponai, — paaiškino jis, — žmogus mandagus, o kepurės nenusiėmė. Armijoje kepurės nusiimti nereikia, o prie civilių elgesio jis dar nepriprato, nes demobilizuotas neseniai. Jo laikysena ori, jis, be abejo, škotas. Kad buvo Barbadose, aišku iš jo ligos — dramblialigės, — kuria sergama ne Britanijoje, bet Vest Indijoje, o juk škotų pulkai šiuo metu kaip tik yra toje saloje."

Aplink Belą susispietusiems votsonams tai kėlė nuostabą, — rašė Konanas Doilis, — bet kai viskas būdavo paaiškinta, atrodydavo visai paprasta."

Belui tai nebuvo vien paprasti triukai. Kiekvienas rūpestingas dėstytojas, mokydamas gydyti susirgusį ar per nelaimingą atsitikimą nukentėjusį žmogų, pirmiausia turi studentams parodyti, kaip nustatyti diagnozę. O tai labai daug priklauso nuo gebėjimo tiksliai ir greitai atpažinti įvairias *smulkmenas*, skiriančias ligonį nuo sveiko žmogaus. Iš teisybės studentus reikia mokyti pastebėti. Norint juos tuo sudominti, dėstytojui pravartu studentams parodyti, kaip, išsiugdžius pastabumą, iš paprastų dalykų įmanoma nuspėti ligonio praeitį, tautybę, profesiją.

„Be to, pacientas, pamatęs, kaip tu, vos žvilgtelėjęs, gali tiek daug pasakyti apie jo praeitį, patikės, kad ateityje sugebėsi jį išgydyti. O visas stebuklas daug paprastesnis, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Pavyzdžiui, iš fizionomijos galima nustatyti tautybę, iš tarmės — gyvenamąją vietą, o išlavinta ausis nuspės net grafystę. Kone kiekvienas amatas įspaudžia žymes ant rankų. Šachtininko randai skiriasi nuo akmenskaldžio randų. Dailidės nuospaudos kitokios negu mūrininko. Batsiuvys ir siuvėjas labai skiriasi."

„Kareivio eigastis kitokia nei jūrininko, ir aną mėnesį apsilankiusiam žmogui, kuris tvirtino esąs kareivis, aš pasakiau, kad jaunystėje jis buvo jūrininkas. Tai tema be galo: tatuiruotės ant žmogaus rankų papasakos apie jūrų keliones; pasiturinčio kolonisto laikrodžio grandinėlės puošmenos atskleis, kur jis susikrovė turtus. Naujosios Zelandijos naujakurys niekad nepasikabins auksinio mohuro[3], o Indijos geležinkelio inžinierius – maorių akmens. Visuomet atminkite, kad būdami akyli pastebėsite, jog daugelis chirurginių ligonių į gydytojo kabinetą ateina kartu su savo praeitimi, sociamline padėtimi ir ligos istorija."

Pats Konanas Doilis šitokių gebėjimų dar toli gražu nebuvo išlavinęs. Tiesą sakant, neretai jis tik vargais negalais suprasdavo, ką apskritai pacientai sako. Belas įspėjo, kad geras padėjėjas turi mokėti nemažai škotų tarmių. Ar tai nebūsią sunku? Konanas Doilis patikino dėstytoją, kad ne. Netrukus pasirodė tarmiškai kalbantis pacientas, ir jaunasis asistentas ne juokais sutriko. „Man rodos, – prisipažino nusiminęs, – kad jis kalba apie pūlinį pažastyje."

Nors Džozefas Belas Konaną Doilį prisiminė kaip vieną gabiausių studentų, pats būsimasis rašytojas save laikė vidutinioku. „Savo kelyje nesusvyravau prieš jokią kliūtį ir visas jas įveikiau, – sakė jis, – bet vis vien niekuo iš kitų neišsiskyriau." Žinant, kokios alinančios darbotvarkės jis laikėsi, tai visai nestebina. Mat, atsižvelgdamas į finansinius šeimos sunkumus, Konanas Doilis sumanė kiekvienų metų studijas išeiti per šešis mėnesius, kad kitą pusmetį būtų laisvas ir galėtų dirbti gydytojo padėjėju. „Kai ėmiausi šio darbo pirmąkart, mano paslaugos buvo nemokamos.

[3] Mohuras – anksčiau naudota auksinė moneta, lygi 15 rupijų. (*Vert. past.*)

Bet net ir tokiu atveju gydytojui iš manęs buvo menka nauda."

Net ir už dyką dirbant, samprotavo Konanas Doilis, galima šiek tiek susitaupyti. Juk jeigu padėjėjas gauna nakvynę ir maistą, gal net nedidelę stipendiją, — jau motinai mažiau išlaidų. Iškėlęs sau tokį tikslą, Konanas Doilis medicinos laikraštyje pasiskelbė ieškąs darbo.

Pirmoji jo tarnyba pas daktarą Ričardsoną (*Richardson*) Šefilde susiklostė nesėkmingai. Jau po trijų savaičių jiedu išsiskyrė „savitarpio sutarimu". Geriau sekėsi pas daktarą Eliotą (*Elliot*) Šropšyre. Darbas pernelyg nevargino, be to, per tuos keturis tarnybos mėnesius vaikinas daug skaitė. Tačiau kartą, kai per vietinę šventę iššovė sena patranka, nepatyrusiam studentui teko pavaduoti gydytoją. Atvykęs į nelaimės vietą, Konanas Doilis pamatė iš paciento galvos kyšant „gabalą geležies". „Bandžiau neišsiduoti, kaip man dreba kinkos, — prisiminė jis, — ir padariau tai, ką akivaizdžiai reikėjo padaryti, — ištraukiau geležį." Įsitikinęs, kad smegenys nepažeistos, jis suspaudė žiojinčią žaizdą, sustabdė kraujavimą ir viską sutvarkė taip, kad pagaliau atvykusiam gydytojui mažai ką tereikėjo pridurti.

Kitoje tarnyboje Birmingame jis gaudavo du svarus per mėnesį iš daktaro Redžinaldo Horo (*Reginald Hoare*), kuris, dirbdamas gydytoju „penkiaarkliame mieste", buvo užsiėmęs nuo ryto iki vakaro. Horui ir jo žmonai labai patiko malonus jaunas škotas. „Jų namuose, — sakė Doilis, — jaučiausi veikiau kaip sūnus, o ne kaip padėjėjas."

Konanas Doilis iš viso triskart buvo Horo padėjėjas. Tuo metu vaikinas ne tik lavino mediko įgūdžius, bet ir pajuto vis didėjantį poreikį skaityti. „Priešpiečiams gaudavau du pensus, — rašė jis, — mat tiek kainavo bandelė su aviena. Bet

netoli bandelių krautuvės buvo antikvarinis knygynas, o jame stovėjo statinė nenaujų leidinių su įbestu užrašu: „Knygos už du pensus". Mano priešpiečių pinigai dažnai nueidavo kokiai nors knygai iš tos statinės."

Kažin kiek per tuos Birmingame praleistus mėnesius buvo nesuvalgyta bandelių su aviena įsigyjant Tacitą, Homerą ar Sviftą (*Swift*)? Konanas Doilis su užsidegimu skaitė be jokios atrankos, ir jo knygų lentynose iki pat gyvenimo pabaigos buvo daug pigių spaudinių. Jis dažnai sakydavo, kad pigaus Makolio (*Macaulay*) leidimo nekeistų į puikiausią, oda įrištą tomą.

Pas daktarą Horą tarnaudamas antrąkart, devyniolikmetis gydytojo padėjėjas, įkvėptas lobių iš nukainotų knygų statinės, nutarė ir pats išmėginti jėgas prozoje. „Kaip tik tais metais aš pirmąkart patyriau, kad šilingų galima užsidirbti ir kitaip, ne vien pilstant į buteliukus vaistus, — rašė jis. — Keletas draugų sakė, kad mano rašiniai labai vaizdūs ir kad tikrai gebėčiau ką nors parašyti pardavimui."

Gerokai veikiamas Edgaro Po ir Breto Harto (*Bret Harte*), dviejų mėgstamiausių savo to meto rašytojų, Konanas Doilis sėdo ir parašė apsakymą „Sasasos slėnio paslaptis" (*„The Mystery of Sasassa Valley"*) apie lobių ieškotojus Pietų Afrikoje. Iš kitų ankstyvųjų kūrinių šis apsakymas išsiskiria veržlumu bei išdailinimu ir jau pasižymi būdingomis Konanui Doiliui literatūrinėmis ypatybėmis — sodriu aprašymu, dėmesį kaustančiu pasakojimu ir įtemptu, sumaniai pinamu siužetu.

Konanas Doilis labai džiaugėsi, kad apsakymą priėmė garsus Edinburgo žurnalas *Chambers's Journal*, prieš kelerius metus išspausdinęs Tomo Hardžio (*Thomas Hardy*) debiutą. Kaip ir dauguma rašytojų, Konanas Doilis labai brangino sa-

vo pirmąją publikaciją – už ją gavo trijų ginėjų čekį – ir šiam žurnalui visad jautė šiltus jausmus. „Gavęs tą mažutį čekį, tapau žvėrimi, jau paragavusiu kraujo, – sakė jis viename interviu, – nes supratau, kad nors ir kokių atkirčių sulaukčiau, – o Dievas mato, jų patyriau daugybę, – jau įrodžiau galįs užsidirbti pinigo, ir man netrūko įkarščio pabandyti dar kartą."

Paskui buvo parašyta dešimtys apsakymų, kuriuos lydėjo atitinkamas pluoštas pranešimų, kad kūriniai atmesti. Vėliau Konanas Doilis į pirmuosius savo bandymus žiūrėjo žaismingai, lyg tai būtų buvusi vien išdaiga. Bet iš tiesų jo siekis rašyti anaiptol nebuvo lengvabūdiškas. Kadangi studijų tvarkaraštis buvo perkrautas, rašymui Konanas Doilis greičiausiai sunkiai surasdavo laiko, bet tuo metu jis jau ugdėsi griežtą savidrausmę, kuria pasižymėjo visą gyvenimą. Juk nepaprastai reikėjo pinigų – „motina buvo nuostabi, ir mes negalėjome jos apvilti", – tad jis buvo pasiryžęs imtis bet ko.

Požiūrio į rašymą kaip veikiau į darbą nei pašaukimą jis neatsisakė beveik niekada. Vis dėlto Konanas Doilis, kaip ir visi jauni rašytojai, didžiavosi savo laimėjimais. Jis labai džiaugėsi, kai Džeimsas Hogas (*James Hogg*), žurnale *London Society* išspausdinęs jo antrąjį apsakymą „Amerikiečio pasakojimas" („*The American's Tale*"), patarė atsiduoti literatūriniam darbui ir mediciną mesti. Laiške motinai Konanas Doilis gyrėsi, kad Hogas jį laiko „vienu iš būsimų rašytojų".

Vis dėlto panašiai kaip Hogas manė nedaugelis. Nors pirmuosiuose apsakymuose jau galima įžvelgti įgimtą Konano Doilio talentą ir vaizduotę, dauguma jų nusižiūrėti nuo rašytojų, kuriais jis žavėjosi, ir toks dar nė dvidešimties metų neturinčio literato bruožas nė kiek nestebina. „Pradžioje kiekvienas rašytojas ką nors mėgdžioja, – sakė jis vėliau. –

Man rodos, tai visuotinė taisyklė, nors kartais kliaujamasi modeliu, kurį nelengva atsekti. Pirmieji mano darbai, kai žiūriu į juos iš dabarties, yra savotiška sudurstyta fotografija, kurioje dėl pirmenybės rungiasi penki ar šeši įvairūs stiliai." Įgavęs pasitikėjimo, jis ėmė semtis medžiagos iš savo — studento mediko — patirties, o ne iš egzotiškų situacijų ar vietų, apie kurias buvo skaitęs tik nuotykių knygose.

Įkvėpimo ėmus ieškoti savyje, išryškėjo Džozefo Belo ir jo dedukcijos mokslo įtaka. „Aš net didžiuodavausi, kad iš išvaizdos galiu nuspėti žmogaus amatą ar profesiją, — rašė Konanas Doilis apsakyme „Kapitono Vilkio prisiminimai" (*„The Recollections of Captain Wilkie"*), kuris taip pat buvo išspausdintas žurnale *Chambers's Journal.* — Man teko laimė būti studentu Edinburgo profesoriaus, kuris yra šio meno virtuozas, savo drąsiais spėjimais įelektrindavęs ir pacientus, ir medicinos studentus bei, susidurdamas su neįtikėtiniausiomis profesijomis, beveik niekada neprašaudavęs. „Na, mielasis žmogau, — kartą girdėjau jį sakant, — iš jūsų pirštų matau, kad pragyvenimui užsidirbate grodamas muzikos instrumentu, bet tokiu keistu, kad net aš nežinau kokiu." Žmogus paaiškino keletą skatikų užsidirbąs „Valdyk Britaniją" išpūsdamas kavinuku, kurio snapelis pradurtas taip, kad šiek tiek primena fleitą."

Edinburgo profesorius tik po kelerių metų tapo Beikerio gatvės detektyvo prototipu, tačiau sumanymas jau brendo. Minėtąjį apsakymą Konanas Doilis veikiausiai parašė dar studentas, bet išspausdino tik po kelerių metų. Kitų kūrinėlių jam išvis nepavyko įpiršti leidėjams. Teko pripažinti, kad grožinė literatūra anaiptol nėra lengviausias būdas pelnyti vieną kitą ginėją. Kai grįžo į Edinburgą jau trečiakursis studentas, jo finansinė padėtis buvo nė kiek nepagerėjusi. Vis

dėlto jis neretai pakeldavo akis nuo medicinos tekstų ir įbesdavo jas į *Chambers's Journal* žurnalą.

Vieną trečiųjų studijų metų popietę pas Konaną Doilį užbėgo bendrakursis, pavarde Karis (*Currie*), ir pasiūlė netikėtą dalyką. „Ar nenorėtum, – paklausė jis, – po savaitės išplaukti į banginių medžioklę?" Konanas Doilis prisiminė, kad išgirdus šį klausimą apie tolesnius mokslus negalėjo būti nė kalbos. Po savaitės jis jau plaukė į Šiaurės poliaratį.

3

Didysis šiaurės naras

Pirmiausia viską
Dėkis į galvą.
Kai krovinys sukauptas
Ir visas denyje,
Galvok, kaip
Visa tai suvartoti.
Tuščiu laivu
Kelionė beprasmė!

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
„PATARIMAS JAUNIESIEMS RAŠYTOJAMS"

1880 m. vasario 28 d. popietę iš Piterhedo išplaukė Grenlandijos banginių medžioklės laivas „Hope" su dvidešimt penkių škotų jūreivių įgula. Kai keturių šimtų tonų laivas pajudėjo iš uosto, ant kranto susirinkusi išlydinčiųjų minia šaukė linkėdama sėkmės, mat žvejybinio miesto klotis labai priklausė nuo to, kaip ši kelionė pavyks.

Praplaukdamas pro Šetlendo salas, laivas paėmė dar dvidešimt penkis jūreivius, tad iš viso jų susidarė penkiasdešimt. Pirmus du mėnesius įgula ketino netoli Grenlandijos krantų medžioti ruonius, o paskui – plaukti tolyn į šiaurę ieškoti banginių.

Banginių taukus tuo metu ėmė išstumti naftos produktai, ir didžiųjų banginių medžioklės flotilių era jau ėjo į pabaigą. Banginių taukai vis dar buvo vartojami muilui ir tepalams,

bet tuomet labiau buvo vertinamos ilgos kaulinės banginių burnos plokštelės. Stiprios ir lanksčios, jos tiko ir virtuvės rykams, ir korsetų įtvarams gaminti.

„Hope" naudojo ne tik pabūklais iššaunamus harpūnus, bet ir šimtmečiais išbandytą medžioklės techniką. Pastebėjus banginį, į vandenį būdavo nuleidžiamos septynios iš aštuonių medžioklei skirtų laivo valčių, ir jūreiviai patylomis irkluodavo prie aukos. Valtims deramai priartėjus, pabūklininkas iššaudavo pririštą prie stiprios virvės harpūną, ir šūvis nuaidėdavo per porą šimtų jūros sieksnių. Pirmasis harpūno šūvis retai kada būdavo mirtinas, kartais kašalotai atsisukę taranuodavo puolančias valtis ar net galingais nasrais sutraiškydavo jas su visa įgula. Tačiau dažniausiai pavargę priešintis banginiai būdavo pribaigiami žeberklais. Tuomet kūną tempdavo į laivą, pririšdavo prie šono, kur nudirdavo odą ir sudorodavo. Sukapotus gabalais taukus sudėdavo į milžiniškus geležinius puodus, ūsus ir burnos plokšteles ištraukdavo, išvalydavo ir surišdavo.

Šį pirmąjį tikrą savo gyvenimo nuotykį Konanas Doilis patyrė dar visai jaunuolis. Jį greitai patraukė medžioklės jaudulys ir bičiuliški jūreivių santykiai. „Gaudyti lašišas — karališka žvejyba, — rašė jis. — Bet kai tavo žuvis sveria daugiau negu užmiesčio vila, įgyta patirtis su niekuo nesulyginama."

Ir vis dėlto, kaip sakė pats, dėl tos „žudikiškos pjūties" graužė sąžinė: „Tačiau per visą tą jaudulį, — o niekas, nelaikęs tokiomis aplinkybėmis rankose irklų, nesupras, koks tai susijaudinimas, — norisi vargšą medžiojamą padarą užjausti. Banginio akis maža, vos didėlesnė už jautuko, bet negaliu pamiršti to nebylaus priekaišto, kurį išskaičiau prieš jai apsiblausiant, kai gyvūnas nusibaigė vos per žingsnį nuo manęs."

Konanas Doilis, trečiojo kurso studentas, prieš išplaukdamas laivu „Hope", apie banginių medžioklę neturėjo jokio supratimo. Jis buvo priimtas ne jūreiviu, o laivo chirurgu. „Išplaukiau dvidešimties metų, — vėliau prisiminė jis, — tad ir mano medicinos žinios atitiko trečiojo kurso vidutinio studento lygį. Aš dažnai pagalvodavau — kokia laimė, kad neprireikė didesnės mano pagalbos."

Atlyginimas — „du svarai dešimt šilingų per mėnesį ir trys šilingai iš sumos, gautos už toną taukų", — buvo kur kas didesnis, nei galėjo uždirbti vyniodamas daktarui Horui tabletes. Klodas Karis, studentas, pasiūlęs šį darbą, ketino plaukti pats, bet paskutinę minutę jam kažkas sutrukdė. Vietoj savęs jis pasirinko Konaną Doilį — gal dėl to, kad abu buvo maždaug vienodo ūgio ir draugui tiko sunki apranga bei odiniai aulinukai, kuriuos jau buvo nusipirkęs. Prie Kario pirkinio Konanas Doilis dar pridėjo keletą knygų, dienoraštį ir dvi poras bokso pirštinių.

Konanui Doiliui kajutėje kraunantis po gultu savo daiktus, kaip tik bokso pirštinės ir krito į akį Džekui Lembui (*Jack Lamb*), laivo stiuardui. Lembas jas apžiūrėjo, o Konanas Doilis jam paaiškino Edinburge pasirinkęs boksą kaip fizinio lavinimosi būdą. Lembas, žvilgsniu išmatavęs aukštąjį naujoką, pasinaudojo proga išmėginti jėgas. Stiuardas užsimovė pirštines ir iškart pasiūlė susiremti.

Visi atmena, kad Konanas Doilis buvęs geras boksininkas, dorai laikęsis šio vyriško sporto taisyklių ir paisęs subtilybių. Apie boksą rašoma net keliose jo knygose. Štai, pavyzdžiui, *Krokslio meistre* (*Croxley Master*) pasakojami besiboksuojančio studento mediko nuotykiai, bokso tema yra parašyta net pjesė. O Lembas buvo paprasčiausias gatvės rėksnys. Vos spėjo Konanas Doilis užsimauti pirštines, ir

nedidukas kreivakojis stiuardas nuskriejo per ankštą kajutę. Susirūpinęs jaunasis laivo chirurgas sutriko. Laikydamasis gražiausių markizo Kvinsberio (*Queensberry*) tradicijų, Konanas Doilis kurį laiką gūžėsi sukryžiavęs rankas. Tuo tarpu Lembas mosikavo ir puolė, tarsi kumščiais gesintų ugnį, į kurią įpilta alyvos. Kartkarčiais Konanas Doilis staiga suduodavo sportišką smūgį ar padarydavo apgaulingą judesį ir vėl atsitraukdavo laukdamas, kol Lembas išsities nelyg banginis ant lyno. Kai jau atrodė, kad Lembas niekad nepavargs, Konanas Doilis pagaliau pakėlė ranką ir, skėlęs į galvą, sutriuškino mažesnį už save priešininką. Lembui tai padarė įspūdį. „Kaip mane gyvą matai, – sakė jis šturmanui, – tokio gero chirurgo mes dar nesame turėję! Jis man į paakį įstatė mėlynę!"

„Tai buvo pirmas (ir turbūt paskutinis) mano profesinių gebėjimų apibūdinimas", – sakė Konanas Doilis.

Įgijęs tokį gerą vardą, Konanas Doilis greitai susigyveno ir su kitais laivo pareigūnais. Atrodė keista, kad savo pirmuoju pavaduotoju kapitonas pasirinko silpną išstypėlį, o raudonplaukis milžinas, vardu Kolinas Maklinas (*Colin McLean*), dirbo virėjo padėjėju. Laivui išplaukus iš uosto, viskas stojo į savo vietas. Pasirodo, neraštingas Maklinas neatitiko Prekybos ministerijos reikalavimų. Kai laivas saugiai plaukė savo kursu, Maklinas susikeitė su šturmanu vietomis.

Greitai Konanas Doilis patyrė, kad Maklinas – it gyvasis sidabras. „Gerai pamenu vieną vakarą, kai teko ne kartą atplėšti Makliną nuo stiuardo, neapdairiai pakritikavusio šturmaną, kad šiam nepavyko susidoroti su banginiu. Abu vyrai jau buvo išlenkę romo, nuo kurio vienam kilo noras ginčytis, o kitam – muštis, ir man teko gerokai paprakaituoti, kad, mums trise sėdint septynių iš keturių jardų dydžio kajutėje,

nebūtų pralieta kraujo. Kai jau manydavau, kad pavojus praėjo, žiūrėk, stiuardas ir vėl paikai pradeda: „Nenoriu tavęs, Kolinai, įžeisti, bet jeigu būtum sukęsis mikliau..." Nežinau, kiek kartų šis sakinys buvo pradėtas, bet taip nė sykio ir nepabaigtas: sulig žodžiu „mikliau" Kolinas stverdavo stiuardą už gerklės, o aš Koliną — per juosmenį, ir visi trys grumdavomės iki uždusimo, kol išsikvėpdavome. Paskui stiuardas, vos atgavęs kvapą, ir vėl pradėdavo tą nelemtą sakinį, o žodis „mikliau" ženklindavo naują susirėmimą. Neabejoju, kad jei nebūčiau ten buvęs, šturmanas būtų stiuardą sužalojęs, nes tokio pasiutusio žmogaus dar nebuvau matęs."

Laive ne vienas Maklinas buvo bjauraus būdo, ir geraširdis jaunasis chirurgas dažnai imdavosi taikintojo vaidmens, nes kapitonas tokiais atvejais nesikišdavo. Laivo protokolas įpareigojo jį laikytis nuo kitų pareigūnų bei jūreivių atokiau, ir Konanas Doilis netrukus suvokė, kad jo pareiga — palaikyti kapitonui draugiją. „Jeigu kapitonas būtų buvęs nekoks, būtų buvę nepakenčiama, — yra sakęs Konanas Doilis, — bet laivo „Hope" vadas Džonas Grėjus (*John Gray*) buvo išties puikus žmogus, taurus jūreivis ir rimtas, galvotas škotas." Galima numanyti, kad ne vien jaunajam chirurgui, bet ir kapitonui Grėjui patiko Tomo Babingtono Makolio (*Thomas Babington Macaulay*), kurio istorine ir socialine eseistika tuo metu Konanas Doilis kaip tik ir žavėjosi, darbai. Aštuonis mėnesius vaikinas Makolį piršo visiems — nuo harpūnininko iki virėjo, — mat ne vienas jų nebuvo skaitęs šio garsaus valstybės veikėjo ir poeto darbų. „Dorų škotų harpūnininkų galvos buvo prikimštos jo minčių, — rašė Konanas Doilis apie taip branginamą leidinį. — Ir toje knygos vietoje, kur antrasis inžinierius galynėjosi su Frederiku Didžiuoju, iki šiol matyti riebios dėmės nuo jo pirštų."

Laivui artėjant prie Arkties ledynų, Makolio įtaka apmažo. Jaunajam chirurgui, iki tol iš Britanijos neiškėlusiam kojos, neaprėpiamos baltos platumos priminė pasaką. „Vieną rytą pabudau nuo plūduriuojančių lyčių bumbčiojimo į laivo šoną, — rašė jis, — ir išėjęs į denį pamačiau, kad jų pilna visa jūra iki pat horizonto. Lytys nebuvo didelės, bet taip tankiai užklojusios vandenį, kad galėjai šokinėti nuo vienos ant kitos. Nuo akinamo jų baltumo jūra atrodė dar mėlynesnė, viršuje plytėjo žydras dangus, o į šnerves plūdo nuostabus Arkties oras — toks rytas nepamirštamas."

Atvirus ledynus už Grenlandijos krantų „Hope" pasiekė kovo viduryje, bet pagal Britanijos ir Norvegijos sutartį medžioti, iki kovo gale pasibaigs nerštas, buvo draudžiama. Įgula tą laiką panaudojo pagrindiniams ruonių būriams atsekti. „Kai tai pasiseka, vaizdas neregėtas, — rašė Konanas Doilis. — Žvelgiant nuo pagrindinio stiebo stebėjimo aikštelės, jų nematyti nei galo, nei krašto. Ant tolimiausio ledo jie išsibarstę kaip pipirų grūdeliai."

Balandžio 3-iąją, sutartyje nurodytą dieną, įgula su vėzdais rankose pasklido po visą ledą. Ir tuomet Konanas Doilis vėl pajuto sąžinės graužatį, bet tuoj pat griebėsi tuo metu paplitusio pasiteisinimo. „Žiaurus tai darbas, — pripažino jis, — nors ne žiauresnis už tą, kuris atliekamas norint, kad ant kiekvieno stalo būtų patiekti pietūs. Ir vis dėlto tie blizgantys tamsiai raudoni klanai akinamo baltumo ledynuose taikioje žydro Arkties dangaus tyloje atrodo klaikiai. Tačiau nenumaldomi poreikiai lemia nepertraukiamą tiekimą. Tad ruonių žudymas yra daugybės jūreivių, dokininkų, odadirbių, kailiaraugių, žvakių pardavėjų, prekiautojų tepalais ir odų pirklių pragyvenimo šaltinis. Visi šie darbininkai per tas kasmetes skerdynes stovi vienoje pusėje, o rafinuoti žmo-

nės minkštais odiniais batais ar mokslininkai, savo filosofiniams raštams naudojantys švelnųjį aliejų, — kitoje."

Sąžinės priekaištai, kilę regint šias žiaurias skerdynes, nesutrukdė Konanui Doiliui jau pačią pirmąją dieną pasisiūlyti jose dalyvauti. Bet, jam jau rengiantis lipti per falšbortą, kapitonas liepė grįžti — naujokui ledas pernelyg pavojingas. Pyktelėjęs Konanas Doilis atsisėdo ant apledėjusio falšborto ir kaipmat atsidūrė vandenyje. „Tas nelaimingas atsitikimas lėmė, kad gavau, ko norėjau, — prisiminė jis. — Mat kapitonas buvo sakęs, kad vis tiek įkrisiu į vandenį, tai menkas skirtumas, ar aš ant ledo, ar laive."

Nepatyręs ant ledo, Konanas Doilis tądien dar dusyk išsimaudė ir vakarą turėjo praleisti lovoje, mat jo drabužiai džiūvo mašinų skyriuje. „Paskui dar ilgokai turėdavau atsiliepti šaukiamas didžiuoju šiaurės naru", — prisipažino jis.

Nors pradžia buvo ne kažin kokia, Konanas Doilis greitai įgudo šokinėti nuo lyties ant lyties ir netrukus, kaip kiti įgulos nariai, leisdavosi į medžioklę vienas. Kartą jis, bandydamas įsitaisyti patogiau prie ką tik užmušto ruonio, atbulas griuvo nuo lyties. Pabandė ropštis iš ledinio vandens, bet rankos slydo nuo glotnaus ledo krašto. Nepuldamas į paniką, Konanas Doilis pamėgino išlipti kitoje vietoje. Jis iš paskutiniųjų kabinosi į ledą, bet lygiame kaip stiklas paviršiuje nebuvo į ką įsitverti.

Niekas jo įvirstant į vandenį nepastebėjo, tad Konanas Doilis, kaip medikas ir jūreivis, suvokė, kad jeigu neišsikapanos ant ledo, po keleto minučių jam galas. Blogiausia, kad pajuto ledinį vandenį kaustant rankas ir kojas — jos sustiro ir greitai būtų tapusios nelanksčios. Tada jis prisiminė ruonį, kuriam ką tik dyrė odą. Žūtbūtinėmis pastangomis ėmė mušti kojomis ir tiestis visu kūnu, bandydamas sugriebti už negyvo

žvėries peleko. Ruonis jam buvo it svertas išsiropšti iš vandens. Bet pamačius, kad ruonio skerdena, sveriama kūno, per ledą ima slysti jo link, jaunuolį pagavo siaubas. Konanas Doilis suvokė, kad jeigu nutrauks ruonį nuo lyties, viskas baigta. Valandėlę truko „košmariška kova" — Konanas Doilis žūtbūt stengėsi persisverti per lyties kraštą. Pagaliau pavyko iškelti vieną kelį iš vandens, ir jis nudribo ant ledo greta negyvo padaro. Didysis šiaurės naras dieną vėl baigė lovoje. Tik šįkart, kad galėtų drabužius nusivilkti, turėjo palaukti, kol pirmiau jie atitirps.

Birželį laivas pasuko į šiaurę, ir prasidėjo banginių medžioklė. Laive „Hope" buvo aštuonios valtys banginiams medžioti, bet paprastai išleisdavo tik septynias, o vadinamieji dykinėtojai, t. y. neužsirašiusieji dirbti jūreiviais, ramiausiai pasilikdavo. Kartu su Konanu Doiliu plaukę „dykinėtojai" jautėsi esą itin pajėgūs. Jie pasisiūlė sėsti į atsarginę valtį, kuri, bent jau Konano Doilio nuomone, buvo viena iš geriausiai dirbusių. „Visi buvome jauni, stiprūs ir energingi, — vėliau sakė jis viename pokalbyje. — Man rodos, mūsų valtis niekuo nenusileido kitoms." Siekdamas įnešti savo įnašą, Konanas Doilis labai išpopuliarėjo tarp kelionės draugų. Kiekvienam vyrui, tarp jų ir chirurgui, priklausė dalis per reisą gauto pelno. Kaip „dykinėtojas" jis būtų buvęs tik krovinys, o dirbdamas valtyje tapo įgulos nariu.

Banginių medžioklė jaunuoliui reiškė šį tą daugiau nei būsimus pinigus. Vaikystėje prisiklausęs pasakojimų apie riterius ir jų žygius, dabar jis pats buvo šiuolaikinio epo veikėjas, svetimame, nežemiškai gražiame peizaže persekiojantis milžiniškus padarus. Ko gero, tos skerdynės kiek slėgė — ne kartą jis buvo tiesiogine to žodžio prasme permirkęs krauju, — bet visa nustelbė svaigus medžioklės jaudulys. Darbuojantis

po spindinčia vidurnakčio saule, niūrusis Edinburgas kažkur išnyko. Čia nepasiekė nei tėvo liga, nei šeimos nepritekliai. Konano Doilio sąžinė buvo švari — uždirbti pinigai atsidurs motinos piniginėje, — tačiau kartu ėmė busti ilgesys. Arktis, kaip jis manė, pažadino „apsigimusio klajoklio sielą".

Bėgo savaitės, Konanas Doilis tapo sezoniniu banginių medžiotoju, ir kapitonas Grėjus jam pasiūlė dvigubą atlygį, jeigu kitame reise sutiktų eiti ir harpūnininko, ir chirurgo pareigas. „Visa laimė, kad atsisakiau, — yra kalbėjęs jis, — nes toks gyvenimas pavojingai žavus."

Tiesą sakant, kasdienybė buvo kupina pavojų. Kartą Konanas Doilis atsidūrė valtyje, kuriai buvo pavesta pribaigti persmeigtą harpūnu ir išsekintą banginį. Kol sužeistas gyvūnas blaškėsi, irklininkai, saugodamiesi besidaužančios jo uodegos, pasuko valtį. Milžiniškas sužeisto banginio „šoninis plaukmuo" ūmai iškilo iš vandens ir pakibo virš valties. Valandėlę šeši vyrai, apimti nebylaus siaubo, žvelgė į išlinkusį virš jų didžiulį, saulę užstojantį peleką. „Vienas pliaukštelėjimas, ir visi būtume nugarmėję į dugną, — prisiminė jis. — Dar niekaip negaliu pamiršti, kaip mes, sėkmingai išplaukę, visi atstatėme rankas gindamiesi nuo to dideliausio, grėsmingo peleko, tarsi būtume pajėgę atsilaikyti, jeigu banginis būtų sumanęs jį nuleisti." Kai pasibaisėję vyrai pamažu nutolo, gaištantis gyvūnas apsivertė, ir pelekas iš lėto paniro į vandenį.

Ši akistata su mirtimi tik pakurstė Konano Doilio polinkį į nuotykius. „Įdomus darbas irtis prie banginio, — rašė jis. — Sėdi sau nuo jo nusigręžęs ir žinai apie jį tik tiek, kiek išskaitai iš vairininko veido. O jis žvelgia tau virš galvos, stebi tą lėtai plaukiantį padarą, kartkarčiais pakeldamas ranką, kad nustotume irkluoti, kai pamato artėjant banginio akį, ir vėl

duodamas ženklą vogčiomis sėlinti, kai priekyje išnyra gyvūno uodega. Aplink plūduriuoja tiek ledo lyčių, kad, jei irkluoji tyliai, banginis gilyn neneria. Tad slenki pamažu ir galiausiai prisiartini tiek, kad vairininkas žino, jog bus galima atsidurti prie pat banginio, tam nespėjus panirti, mat, kol toks milžiniškas kūnas išsijudina, užtrunka šiek tiek laiko. Ūmai išvysti, kaip sublizga vairininko akys, jis išrausta ir taria: „Vyrai, traukitės! Traukitės greičiau!" Spragteli didžiojo šaunamojo harpūno gaidukas, ir nuo irklų tykšteli putos. Kokie šeši yriai, ir valties pirmagalys, dusliai sužlegėjęs, lyg per taukus užplaukia ant kažko minkšto, o tu irkluoji, kiek tik įgali. Ir tau nusispjauti, nes jau pasiekei banginį, girdėjai šūvį ir žinai, kad harpūnas buvo iššautas tiesiai į tą didelį švino spalvos jo šono linkį. Gyvūnas kaip akmuo nyra į vandenį, valties galai vėl apsitaško, o po sėdynėmis tarp tavo kojų ir per valties galą zvimbia lynas.

Šiuo momentu vėl esama pavojaus, nors retai kada banginiui užtenka jėgų pulti savo priešus. Tam skirtas žmogus, vadinamasis lyno vyniotojas, labai rūpestingai suvynioja lyną, kad šis nesusinarpliotų. Tačiau jeigu taip atsitiktų – jei į kilpą patektų kieno koja ar ranka, – toks žmogus būtų akimoju nutemptas į dugną, draugams net nespėjus susigaudyti, kur jis dingo. Nupjovęs lyną, prarastum žuvį, o auka – jau kelių šimtų sieksnių gylyje.

„Žmogau, tik nepaleisk į darbą rankų, – sušukdavo tokiu atveju harpūnininkas, jei kas iš jūreivių išsitraukdavo peilį. – Žuvis pravers." Nors ir kokie būtų beširdiški, šie žodžiai yra išties filosofiški."

Kai po daugelio jūroje praleistų mėnesių laivas pasuko atgal į Piterhedą, medžiotojai buvo sugavę vos keturis banginius. Bet ir tai buvo šešiasdešimt šešių tonų krovinys. Dau-

gumai įgulos narių šis gana kuklus laimikis reiškė, kad kelionėje didesnių nuotykių nepatirta, tačiau Konanas Doilis sėkmę vertino kitokiu matu. Viename pokalbyje jis pasakė: „Aš subrendau 80 laipsnių šiaurės platumoje."

Piterhede Konanas Doilis atsisveikino su kelionės draugais ir grįžo į Edinburgą. Susitikimas su motina buvo juo džiugesnis, kad galėjo jai įteikti 50 svarų dydžio įgulos pelno dalį. Į mokslus jis kibo su ankstesniu uolumu, bet buvo jau kitas žmogus – anot jo, Arktyje patyręs „ypatingą kitokio pasaulio jauseną". „Kas bent kartą lankėsi tame slėpiningame krašte, – rašė jis, – kuris gali būti ir patraukliausia, ir labiausiai atstumianti vieta Žemėje, tikriausiai jau niekuomet nepamirš bent dalelės jo žavesio."

Patirtį, įgytą medžiojant banginius, Konanas Doilis kone iškart panaudojo kūryboje. Šiurpiame apsakyme „'Šiaurinės žvaigždės' kapitonas" (*„Captain of the Pole-Star"*), kuris 1883 m. buvo išspausdintas žurnale *Temple Bar*, pamišęs jūrų kapitonas, vydamasis mylimosios vėlę, atsiduria ant klastingos ledo lyties ir mirtinai sušąla. Kai pasakotojas su įgulos draugais aptinka lavoną, negyvėlį dengiantį sniegą pagauna keistas vėjo gūsis. Pasakotojas sako: „Mano supratimu, tai buvo tiesiog sniego sūkurys, bet daugelis mano draugų tvirtino, esą kažkas primenantis moterį pasilenkė prie kūno, pabučiavo jį ir paskui skubiai nutolo."

Kaip ir amžininkas Džekas Londonas (*Jack London*), taip pat Džozefas Konradas (*Joseph Conrad*), medžiagos kūrybai, ypač pasakojimams apie žiauriojo pirato, vardu kapitonas Šarkis, nuotykius, Konanas Doilis visą gyvenimą sėmėsi iš savo plaukiojant patirtų nuotykių. Ši patirtis leido Konanui Doiliui puikiai įvertinti Hermano Melvilio (*Herman Melville*)

kūrybą, kuri anuo metu deramo dėmesio nesulaukė. Taip pat jaunuolis susidomėjęs skaitė Viljamą Klarką Raselą (*William Clark Russell*), kurio „puikūs jūriniai apsakymai" vieną dieną atsidūrė daktaro Votsono rankose.

Kai 1880 m. rudenį Konanas Doilis grįžo tęsti studijų, kelionės poveikis išryškėjo ne iškart. Tačiau buvo akivaizdu, kad jis jau nebėra tas nerangus, nepasitikintis jaunuolis. „Įlipau į banginių medžioklės laivą jaunas, pakrikas ilgšis, — sakė vėliau rašytojas, — o išlipau stiprus, subrendęs vyras."

Edinburge jam jau darėsi ankšta.

4

Abejotinų protėvių palikuonis

Mielasis sūnau, prie pat kūno vilkėk flanelę ir niekuomet netikėk amžinąja bausme.

STARKO MANRO MOTINA,
IŠ *STARKO MANRO LAIŠKŲ*

„Imu suvokti, – studijų metais motinai rašė Konanas Doilis, – turįs tam tikrų gabumų, kurie, atsiradus gerai progai bei tinkamai nukreipti, gali man lemti didelę sėkmę, ir būtų be galo gaila paleisti juos vėjais laivo denyje arba dirbant kaimo gydytoju. Jei patekčiau į gerą ligoninę, mano planas būtų aiškus: stropiai rūpintis ligoniais, kelti profesinį meistriškumą, rašyti į medicinos žurnalą *The Lancet*, papildyti savo pajamas literatūra, susibičiuliauti su kiekvienu sutiktu žmogumi ir įgyti jo palankumą, jeigu reikės, laukti kad ir dešimt metų, o tuomet, išmušus mano valandai, veikti greitai, ryžtingai ir gauti chirurgo vietą."

Tokį apgalvotą, itin praktišką ateities planą padiktavo skurdi Konano Doilio aplinka, tačiau prasiveržė ir didesni siekiai. „Mes aukštai užsimosime, mieloji ledi, – sakė jis Madam, –

ir sieksime gyvenime sėkmės, o ne kad metinė alga nuo pernykštės skirtųsi penkiasdešimčia svarų." 1881 m. rugpjūtį Konanas Doilis gavo medicinos mokslų bakalauro ir chirurgijos magistro diplomus. Šį tikslą jis pasiekė ypatingai nepasižymėdamas (atsižvelgiant į trumpesnį studijų laiką, tai nestebina), be to, dėl banginių medžioklės universitetą baigė metais vėliau. Džiūgaudamas jis nupaišė save mojuojantį iškeltu diplomu, o apačioje užrašė: „Leidimas žudyti".

Namie reikalai ėjo vis prastyn. Čarlzas Doilis buvo įkurdintas Fordeno globos namuose, kurie specializavosi gydyti nuo alkoholizmo, tad šeimai prisidėjo dar vienos išlaidos. Brajenas Voleris, Doilių nuomininkas, perėmė dar didesnę šių namų naštos dalį, kas Konanui Doiliui, matyt, buvo opus dalykas, nes visą gyvenimą tai nutylėdavo. Iš jo laiškų aišku viena — kad trokšta gyvenime ką nors pasiekti pats.

O galimybės buvo ne kažin kokios. Pagal to meto tvarką, pretenduodamas į daktarus, turėjai įgyti patirties. Tai galėjai padaryti arba tapdamas jau dirbančio gydytojo kabineto dalininku, arba atidarydamas savo kabinetą. Be skatiko kišenėje Konanas Doilis neįstengė nei vieno, nei kito.

Susirūpinęs jis apsilankė pas motinos gimines, rašė prašymus dirbti ligoninėje, vėl padirbėjo pas daktarą Horą Birmingame. Svarstė, gal vykti kaip valstybiniam gydytojui į Indiją, o gal net stoti į laivyną. Abiem atvejais būtų buvusios garantuotos pastovios pajamos, be to, būtų galėjęs iš užsienio siųsti namo pinigų, kaip tai darė seserys.

Nors ateitis buvo miglota, po kelionės laivu „Hope" Konanas Doilis, ko gero, buvo savimi visai patenkintas. Trykšdamas pasitikėjimu, jis puolė domėtis dailiąja lytimi ir taip dažnai įsimylėdavo, kad net nugąsdino mamą. Vienu metu prisipažino įsimylėjęs iškart penkias merginas — pats tvirti-

no, kad garbingai, — tačiau galiausiai apsistojo prie gražios, gal kiek apkūnokos airės, vardu Elmorė Velden (*Elmore Welden*). „Kokia gražuolė! — susijaudinęs sakė jis. — Mes visą savaitę flirtavome, tad santykiai jau brandūs."

Tamsiaakė panelė Velden, kurią vadino Elma, kurį laiką buvo jį pakerėjusi. Tačiau vaikinas suprato negalįs jai nieko pasiūlyti ir pirmiausia turįs užsitikrinti ateitį, jeigu nori glaudesnių santykių. Kupinam vilčių jaunikaičiui netrukus pasitaikė gera proga. Jis gavo telegramą iš Afrikos navigacijos kompanijos, kuri siūlė mediko darbą viename laive už 12 svarų mėnesio atlyginimą. Atsiradus vilčiai gauti pastovių pajamų, Konanas Doilis, matyt, ketino Elmą vesti ir į keliones vykti drauge. Bet galima tik spėlioti, ar buvo jai pasipiršęs. Kai 1881 m. spalio mėnesį Konanas Doilis atvyko į Liverpulio uostą, juodu su Elma laikinai išsiskyrė.

Dvidešimties metų senumo, apdaužytas ir girgždantis garlaivis „Mayumba" plaukiojo reguliariu reisu iš Liverpulio į vakarinį Afrikos krantą. Pirmyn jis gabeno keleivius, įvairias prekes ir karališkojo pašto maišus, o grįždamas parveždavo palmių aliejaus, riešutų ir dramblio kaulo. Kai spalio pabaigoje laivas išplaukė, Konanas Doilis buvo atsakingas už trisdešimties keleivių sveikatą. Dvidešimt dvejų metų gydytojas rado sau kone idealią tarnybą. Gyvenimas laive, plaukiojančiame į Afriką ir iš jos, tenkino jo nuotykių pomėgį, darbas buvo gerai mokamas ir grūdino jį kaip mediką. Konanas Doilis visais požiūriais galėjo jaustis atsistojęs ant kojų.

Pirmosios kelionės dienos vakarą, laivui plaukiant pietų kryptimi palei Airijos krantus, tirštame rūke Konanas Doilis pastebėjo už uosto blausiai žybčiojant švyturį. „Man buvo neaišku, kaip švyturys gali būti kitapus uosto", — prisiminė jis. Truktelėjęs už rankovės kapitono padėjėją, Konanas Doilis

parodė jam ryškėjantį švyturį. Šis šūktelėjo į vairinę ir pasibaisėjęs davė komandą mašinų skyriui. Laivas visu greičiu pasuko į uostą, vos išvengdamas smailių rifų.

Tada viskas pakrypo į bloga. Biskajos įlankoje šėlo bangos, ir Konanas Doilis visą savaitę svirduliavo po siūbuojantį denį rūpindamasis jūrlige sergančiais keleiviais. Jo paties kajutė buvo apsemta, ir jaunasis gydytojas braidė po vandenį iki kulkšnių, kol dangus prasiblaivė. Galiausiai, pasak jo, „(...) įsišėlusi jūra pradėjo banguoti tolygiai, ir keleiviai pamažu ėmė trauktis nuo kriauklių. Kažkuris iš jų net įsidrąsino pasirodyti denyje su liguisto pasitikėjimo išraiška veide, kuri, deja, ūmai išnyko, ir jis rimtai, lyg užburtas, ėmė stebėti vandenį palei laivą."

Artėjant prie Madeiros, oras pagaliau išsigiedrijo. Čia išlipo nemažai keleivių, ir dabar Konanas Doilis pacientų turėjo mažiau. Bet kai laivas pasuko Siera Leonės link, ėmė slėgti tropinis klimatas. Jis sakė, kad Dantė, jeigu būtų lankęsis Afrikos pelkėse, prie pragaro ratų būtų pridėjęs dar vieną. „Kai valgydamas negali pakęsti padėtos ant kelių servetėlės, — rašė Konanas Doilis, — ir kai pamatai, kad nuo jos tau ant baltų keltinio audinio kelnių lieka šlapia dėmė, tuomet suvoki, kad tikrai esi tropikuose."

„Mayumba" užsuko į daugelį Liberijos ir Nigerijos uostų, tarp jų — į Fritauną, Monroviją ir Port Harkortą. Konanas Doilis aplankė nemažai kolonistų iš Europos, bet emigrantų gyvenimas jam nepasirodė patrauklus: jie gyvena nuolat baimindamiesi susigriebti kokią tropikų ligą, jų būtis niūri, juos nuolat kankina baimė, ir nusiraminimo jie dažnai linkę ieškoti alkoholyje. Vienu metu Konanas Doilis net būgštavo, kad jį irgi užvaldys blogi įpročiai. „Tuo savo gyvenimo laikotarpiu gėriau nesivaržydamas, — prisipažino jis. — Ma-

niau, kad alkoholiui esu atsparus, — juk turiu galvą ant pečių ir esu tvirtai sudėtas, — bet protas man pakuždėjo apie nesibaigiančių Vakarų Afrikos kokteilių keliamus pavojus, ir su šiokiomis tokiomis pastangomis jų atsisakiau." Vėl nutylimas vienas svarbus dalykas. Ko gero, Konanas Doilis iš tiesų pastebėjo kolonistus piktnaudžiaujant gėrimais, bet paties sprendimą tikriausiai lėmė tai, kad jo tėvas buvo uždarytas gydytis nuo alkoholizmo. Paskui iki kelionės pabaigos Konanas Doilis svaigalų atsisakydavo, o ir šiaip gyvenime dažniausiai išgerdavo saikingai.

Kiti kelionėje tykantys pavojai buvo didesni. Neilgai trukus, keli laivo keleiviai susirgo maliarija, ir Konanas Doilis juos gydė chininu — vieninteliu tuo metu žinomu vaistu nuo šios ligos. Lapkričio viduryje, praėjus trims savaitėms nuo tada, kai jie išplaukė iš Liverpulio, Konanas Doilis ir pats smarkiai susirgo. Vos nusvirduliavo į gultą ir ėmė be sąmonės kliedėti. „Keletą dienų labai mažame ringe be jokio sekundanto galynėjausi su mirtimi, — rašė jis. — Matyt, jos būta visai čia pat, nes, vos pajėgęs atsisėsti, išgirdau, kad vienas žmogus, susirgęs tuo pat metu, mirė."

Aprašydamas savo išgyvenimus vienam tėvynėje likusiam draugui, Konanas Doilis užsiminė esąs toks nusilpęs, kad plunksnakotis jam atrodo nelyg irklas rankoje. Tačiau po savaitės jis jau vėl buvo sveikas, jautėsi galįs imtis darbo ir net dalyvavo krokodilo medžioklėje. Po keleto dienų vaikinas nusprendė atsigaivinti per visą laivo ilgį greitai nuplaukdamas jūra. Džiūdamas ant denio, staiga pastebėjo iš drumzlino vandens kyšant nugarinį ryklio peleką. „Savo gyvenime esu keletą kartų be jokio reikalo taip nutrūktgalviškai rizikavęs, kad paskui pats sau negalėdavau pasiteisinti, — pareiškė jis. — Šis kartas — vienas iš jų."

Liberijoje, valstybėje, niekad neturėjusioje kolonijinės valdžios, Konanas Doilis nemažai laiko praleido su „protingiausiu ir iš visų pakeliui sutiktų labiausiai apsiskaičiusiu žmogumi". Tai buvo Henris Hailandas Garnetas (*Henry Highland Garnet*), Amerikos konsulas Liberijoje. Garnetas, vergo sūnus, buvo įtakingas judėjimo už vergovės panaikinimą veikėjas, ir kai Konanas Doilis su juo susipažino, jau gyveno paskutines dienas. „Šis džentelmenas negras padarė man gerą poveikį", – prisipažino Konanas Doilis, ir tai atsispindi kitąmet išspausdintame jo straipsnyje. „Išskyrus tuos iš čiabuvių, – rašė jis, – kuriuos demoralizavo sąlytis su pirkliais ir vergų prekybos žiaurumai, juodojo žemyno gyventojai iš tiesų yra romi ir neužgauli rasė žmonių, kurių pagrindinis siekis – netrukdomiems taikiai dirbti žemę. Bent jau aš susidariau apie juos tokį įspūdį." Toliau jis rašo, kad pavieniai žmonės ten gali saugiai keliauti, tačiau didesnis gerai ginkluotų įsiveržėlių būrys, be abejo, bus palaikytas kokia nors grėsminga ir karinga gentimi. „Štai kodėl, – baigia jis straipsnį, – pamatę atvykstant Stanlį (*Stanley*) ar kokį kitą mūsų laikų keliautoją, jie jau ruošia prikaistuvius ir padažų butelius." Vargu ar toks požiūris yra šiuolaikinis, bet neabejotina, kad pagarba Henriui Garnetui praplėtė Konano Doilio akiratį. Vėliau jis yra daug kartų pasisakęs už engiamąsias rases, o jo raštuose nerasi užgaulių žodžių ir stereotipų, neretai menkinančių jo amžininkų kūrinius.

Prie Fernando Po, dabar Bijagoso, salos „Mayumba" apsisuko ir leidosi namo, pakeliui įvairiuose uostuose sustodama paimti palmių aliejaus ir kitų krovinių. Tuo metu nepertraukiama Afrikos pakrantė Konanui Doiliui jau buvo įgrisusi, tačiau kelionė atgal neapsiėjo be nuotykių. Praplaukus Madeirą, viename laivo anglių sandėlyje įsiplieskė gaisras. Įsi-

liepsnojusias anglis nuo degaus krovinio teskyrė medinė pertvara, ir kilo didžiulis pavojus netekti laivo. Keturias dienas įgula kovojo, kad „grėsmingas degančių anglių karštis" neišplistų ir bet kurią akimirką nesprogtų aliejus ar anglių dulkės. Vienu metu dalis metalinio laivo korpuso buvo įkaitusi iki raudonumo, o pro ventiliatorius plūdo dusinantys dūmai. Kai jau atrodė, kad laivas pradeda skęsti, buvo paruoštos gelbėjimosi valtys, o Konanui Doiliui kapitonas įsakė žadinti ir raminti kajutėse esančius keleivius. Įgula darbavosi narsiai, ir katastrofos buvo išvengta. Smilkstantis laivas įstengė baigti kelionę ir 1882 m. sausio viduryje įpūškavo į Liverpulio uostą. „Tik pora žodžių, – rašė parvykęs Konanas Doilis. – Pranešu, kad grįžau laimingai: persirgęs Afrikos karštine, vos nesuėstas ryklio, o galop tarp Madeiros ir Anglijos laive dar kilo gaisras."

Kad ir kaip ten būtų, kelionė Konanui Doiliui pasirodė neapsakomai monotoniška. Iš pradžių Afrikos navigacijos kompanijoje jis planavo padirbėti porą metų ir susitaupyti pinigų gydytojo darbo pradžiai. Po trijų mėnesių, praleistų laive „Mayumba", nuomonė buvo pakeista. Priešingai nei pasakiškoji Arktis, Afrika pasirodė slegianti ir demoralizuojanti. „Vėl vykti į Afriką neketinu, – pasakė jis motinai. – Per tą patį laiką savo plunksna būčiau užsidirbęs daugiau. Manau, palikdamas laivą, tavęs nenuvilsiu, nes gero ten išties nedaug."

Priėmus tokį sprendimą, ateitis buvo nedaug žadanti, nes jo plunksna dar negalėjo tiek daug pelnyti, kaip manė. Jis pardavė kuklų pluoštelį apsakymų ir straipsnių, bet retai kada už juos gaudavo tris ginėjas, kaip kad už „Sasasos slėnio paslaptį". Kelionė į Afriką ir atgal, kad ir nebuvo maloni, laidavo atlyginimą, kurio jam nepaprastai reikėjo.

Svarstydamas, ko gi nusitverti, jis gavo tetos Anetos, tėvo sesers, ir pasiturinčių dėdžių Ričardo, Henrio, Džeimso kvietimą. Jeigu jis atvyktų į Londoną, rašė teta Aneta, ji su dėdėmis mielai aptartų jo ateitį.

Konanas Doilis suprato, kad kaip tik tai ir gali būti „pagrindinė jo galimybė". Dėdės buvo pinigingi ir įtakingi. Palankiai nusiteikę, galėtų padėti jam gyvenimo pradžioje. Londoniečiai Doiliai į Čarlzą, tą girtuoklį plevėsą, seniai buvo numoję ranka, bet jo sūnus Artūras teikė vilčių. Nors giminėms būtų labiau patikę, jei Artūras būtų sekęs jų pėdomis ir pasirinkęs dailininko profesiją, jie suprato, kad jaunuolis užaugo darbštus ir stropus, ko gero, vertas jų globos.

Konanas Doilis nuvažiavo į Londoną ir prisistatė netoli Haid Parko, Kembridž Teres gatvėje, stovinčiame didingame name, kuris kadaise priklausė jo seneliui Džonui Doiliui, garsiam dailininkui ir giminės patriarchui. Miestas kėlė malonius prisiminimus. Prieš aštuonerius metus jis džiaugėsi galėdamas ištrūkęs iš Stounihersto paviešėti pas dėdę Ričardą. Tačiau ir tada, ir dabar Artūras varžėsi savo – vargšo giminaičio – padėties, o dėdžių galia ir laimėjimai jį trikdė.

Škotiška tarmė ir nudėvėti drabužiai Konaną Doilį labai išskyrė iš elegantiškų giminaičių londoniečių. Gal jis ir bandė pasipuikuoti pasakojimais apie jūrose patirtus nuotykius, tačiau puritoniškiesiems dėdėms ir tetai jie tikriausiai pasirodė nederami. Po netrumpos pertraukos prašnekta apie reikalus. Pasiūlymas buvo gana paprastas: kai Konanas Doilis įsikurs ten, kur ketina verstis gydytojo praktika, Doilių šeima pasinaudos savo įtaka ir pagarsins jo vardą tarp savo socialinės padėties žmonių. Nors pinigų iš dėdžių jis negausiąs, geras giminės vardas būsiąs už juos vertingesnis ir ilgainiui

padėsiąs jaunajam gydytojui įgyti turtingų pacientų bei susikurti pelningą praktiką.

Viską įdėmiai išklausęs, Konanas Doilis padėkojo dėdėms už pasitikėjimą ir dosnumą. Bet čia iškilo vienas keblus dalykas. Doiliai išliko pamaldūs katalikai, ir tai šeima ketino panaudoti jo labui – supažindinti su garsiomis katalikų šeimomis ir dvasininkais. Konanas Doilis juto, kad priimti šitokią globą būtų veidmainiška. Neseniai jis išgyveno „dvasinį atsivertimą" ir laikė save agnostiku.

„Man svaigsta galva, – sako vienas klientas Šerlokui Holmsui. – Jūsų žodžiai mane apstulbino." Galima įsivaizduoti, kad panaši buvo ir londoniečių Doilių reakcija, nors šis klausimas jau buvo iškilęs laiške. Toks Konano Doilio pareiškimas dėdėms turbūt pasirodė esąs baisus nedėkingumas, tyčiomis skirtas jiems įžeisti.

Daug veiksnių – prastas religinis mokymas, mokslinis išsilavinimas, mąstysenos pokyčiai ir atidus Darvino (*Darwin*) bei jo sekėjų veikalų skaitymas – lėmė, kad Konanas Doilis atšlijo nuo tikėjimo. Edinburgo universitete jis drauge su visais žavėjosi „Darvino buldogu" – profesoriumi Tomu Haksliu (*Thomas Huxley*), vos prieš keletą metų nukalusiu agnosticizmo terminą. Šis dvasios lūžis nebuvo vien Konano Doilio užgaida. „Prisimenu, – rašė jis, – buvau jau suaugęs vyrukas, kai, išgirdęs įnirtingąjį airių kunigą tėvą Merfį pareiškiant, kad visi, kurie nepriklauso Bažnyčiai, bus prakeikti, aš su siaubu pažvelgiau į jį, ir nuo tada tarp manęs ir dvasios vadovų atsirado plyšys, vėliau virtęs praraja."

Ilgainiui ši praraja tik gilėjo. Viename pirmųjų romanų jis klausė: „Ar religija yra vienintelė mąstymo sritis, kuri nežengia į priekį ir kuria amžinai turime remtis kaip etalonu, nustatytu prieš du tūkstančius metų? Ar jie nemano,

kad, rutuliojantis žmogaus smegenims, reikia platesnio požiūrio? Pusiau susiformavusios smegenys kuria pusiau suformuotą Dievą, o kas pasakys, kad mūsų smegenys susiformavusios bent pusiau?"

Aišku, kad drąsiai, atkakliai ir gana beatodairiškai pasipriešindamas turtingiesiems dėdėms, Konanas Doilis atrado kelią, kurį paskui rinkosi daug kartų gyvenime. Kitas jaunas gydytojas jo vietoje veikiausiai būtų buvęs nuolankesnis, galbūt dėl naudos slapstęs savo įsitikinimus, tačiau Konanas Doilis buvo pernelyg sąžiningas ir pernelyg tiesus. Išryškėjus pirmosioms tikėjimo spragoms, jam tik rūpėjo, kad tas agnosticizmas neįskaudintų motinos. Šiuo savo gyvenimo laikotarpiu kone kiekviena subrandinta nauja mintimi jis dalydavosi su motina. Panorėjusi Merė Doil, ko gero, būtų įtikinusi sūnų neatšlyti nuo tikėjimo ir priimti dėdžių paramą. Ir ji nusipelno pagyrimo, kad gerbė sūnaus įsitikinimus bei principus ir tai, kaip jie buvo reiškiami. Po kelerių metų ir ji atskilo nuo Katalikų bažnyčios ir tapo anglikone. O Čarlzas Doilis, gyvendamas globos namuose, liko toks pat dievotas. Čarlzo Doilio pamaldumas, kai visa kita gyvenime išslydo jam iš po kojų, tikriausiai tik paspartino dvasinį sūnaus lūžį.

Ričardas Doilis, mylimiausias iš dėdžių, dar bandė pakeisti Konano Doilio nuomonę, pakviesdamas jį pietų į Londono literatų klubą. Didinga šio džentelmenų klubo prabanga turėjo išryškinti, ką atsisakydamas giminės pagalbos jaunasis gydytojas praranda. Konanas Doilis buvo nepalenkiamas. Kai vaikinas išvažiavo iš Londono, giminės palaidojo visas į jį dėtas viltis.

Apie nutrūkusius giminių santykius niekada nebuvo pamiršta, nors kitąmet Ričardas Doilis žengė žingsnį susitaikyti. Jis nusiuntė sūnėnui kelis rekomendacinius laiškus, ad-

resuotus garsiems katalikams, bet netrukus pats mirė nuo apopleksijos priepuolio. Laiškai buvo gauti tuomet, kai pagalbos labai reikėjo, bet Konanas Doilis juos sunaikino. Kiti du dėdės išgyveno dar dešimtį metų ir matė nepaprastai ankstyvą kūrinių apie Šerloką Holmsą sėkmę, bet retai kada pasakydavo gerą žodį apie priešgyną savo sūnėną.

„Atsisakęs tikėjimo, kurio dvasia buvau auklėjamas, — rašė Konanas Doilis autobiografinėje knygoje *Starko Manro laiškai*, — iš pradžių tikrai kurį laiką jaučiausi taip, tarsi būtų trūkęs mano gelbėjimosi diržas." Dvasinis blaškymasis ir su juo susijusi minčių bei poelgių laisvė tapo pamatu, ant kurio formavosi jo asmenybė. To poveikis buvo jaučiamas išsyk ir iki pat gyvenimo galo. Artimiausioje ateityje, kad prasiskintų kelią pasaulyje, jam teko kliautis vien savo gebėjimais ir sumanumu. Tą kelią radęs, savo įsitikinimais jis niekada neabejojo. Retai kas gali pagrįstai pasigirti tokiomis tvirtomis pažiūromis kaip Konanas Doilis. Patyręs stulbinamą sėkmę, pasitikėjimo stoka jis nebesiskundė.

Kartu atsisakius tikėjimo atsivėrė tuštuma, kurią jis visą gyvenimą stengėsi pripildyti. „Aš labai aiškiai jutau nuostabią visatos pusiausvyrą ir iš to kylančią didžiulę suvokimo bei išlikimo galią. Kad ir kaip dvejodamas, aš nepraradau pagarbos ir niekad nesilioviau apie tai mąstęs, bet, juo daugiau galvojau, juo stiprėjo mano laisvamanybė."

Kartais toji laisvamanybė jį pastūmėdavo labai netikėta linkme. „Aš niekada netikėsiu tuo, ko negalima įrodyti, — jaunystėje pareiškė jis. — Visos religijos blogybės kyla iš tikėjimo neįrodomais dalykais." Tačiau sendamas įrodymu jis ėmė laikyti savo nuomonę. Dėl to Konanas Doilis kone su religiniu įkarščiu ėmėsi daugelio jį dominančių iniciatyvų: teisės reformos, neteisėtai apkaltintųjų gynybos ir galiausiai —

vadinamojo dvasių apsireiškimo. Kiekvienu atveju jis sekė pavyzdžiu atkaklaus jauno gydytojo, kuriam trūko gelbėjimosi diržas, – pavyzdžiu, kurį išsikėlė dar jaunystėje.

Atšalus santykiams su giminaičiais iš Kembridž Teres gatvės, Konanas Doilis buvo pasiryžęs griebtis pirmos pasitaikiusios galimybės. 1882 m. gegužės mėnesį jis gavo keistoką telegramą iš Plimuto, kurią atsiuntė studijų Edinburgo universitete draugas Džordžas Ternavinas Badas (*George Turnavine Budd*). „Pradėjau čia pernai birželį, – buvo rašoma telegramoje. – Neregėta sėkmė. Jei gali, atvažiuok kitu traukiniu. Tavęs laukia daug galimybių. Puikios perspektyvos."

Kitu traukiniu Konanas Doilis, žinoma, neišvažiavo. Į Džordžą Badą, kurį laikė „pusiau genijumi, pusiau šarlatanu", jis žiūrėjo atsargiai. Kažkada Edinburge buvo kilęs skandalas, kai Badas pabėgo su nepilnamete mergina, kuri jau buvo patekusi į teisėsaugos akiratį. Kad pasislėptų, savo šviesius plaukus jis nusidažė juodais prastos kokybės dažais, tad galva pasidarė dvispalvė ir dar labiau krito į akis. Porai pavyko išsisukti, jie spėjo duoti vienas kitam vedybų įžadus, ir Edinburge Badas gyveno dikensiško skurdo sąlygomis. Konanas Doilis rašė: „Prisėdęs ant storų knygų stirtos, nes nė vienos kėdės nebuvo, pietums drauge su jais sukirtau vieną virtinį su obuoliais."

Išvažiavęs iš Edinburgo, Badas mėgino pradėti gydytojo darbą Bristolyje, kur jo velionis tėvas anksčiau labai sėkmingai dirbo gydytoju, paskaitininku ir miesto labdariu. Pasinaudodamas geru tėvo vardu, Badas perėmė visą brangią jo įrangą ir prašmatnų rūmą, kuris tėvui priklausė jo sėkmės viršūnėje. Prieš pat įsidarbindamas laive „Mayumba", Konanas Doilis gavo iš Bado telegramą, kurioje buvo pra-

šomas atvažiuoti į Bristolį. Pasirodo, Badas, besistengdamas sukurti klestinčio gydytojo regimybę, bankrutavo ir dabar kreipėsi į Konaną Doilį patarimo. Šis jam patarė suburti visus savo kreditorius ir paprašyti skolų mokėjimą atidėti, o tuo metu bandyti laimę kur nors kitur. Badas draugo paklausė ir kone pravirkdė prekybininkus jausmingai papasakodamas apie savo pastangas. Užsigarantavęs, kad skolas galės grąžinti vėliau, Badas susikrovė mantą ir išvyko į Plimutą, kur vienas jo dėdė sėkmingai vertėsi gydytojo praktika.

O dabar Badui, pasirodo, taip gerai klojosi, kad net prireikė partnerio, kuris padėtų susitvarkyti su užplūdusiais ligoniais. Svyruodamas, ar verta šį pasiūlymą priimti, Konanas Doilis pasitarė su trimis artimiausiais patarėjais — mama, Brajenu Voleriu ir daktaru Horu. Visi trys patarė su Badu neprasidėti. Madam pareiškė, kad viena — su tokiu žmogumi bičiuliautis ir visai kas kita — bendrai su juo dirbti. Vis dar neapsispręsdamas, Konanas Doilis nurašė Badui ir paprašė smulkiau paaiškinti darbo sąlygas. Šis, papiktintas tokio delsimo, atsiuntė kandų atsakymą. Pasak Bado, pernai jo kabineto slenkstį peržengė trisdešimt tūkstančių pacientų. Verslas klestįs taip, kad, net jeigu pati karalienė Viktorija paprašytų jo konsultacijos, jis nesivargintų pereiti į kitą gatvės pusę. Konanui Doiliui reikią tik įlipti į traukinį, ir trijų šimtų svarų alga garantuota. „Viskas atrodė rimta, — rašė Konanas Doilis, — ir aš išvykau."

Tai, ką pamatė Plimute, pranoko visus lūkesčius. Badas su žmona gyveno prabangiai įrengtame name Eliot Teres gatvėje, madingame ir prestižiniame rajone, bet kabinetą turėjo dideliame pastate Dernfordo gatvėje, darbininkų kvartale. Badas sumanė gudrų planą ligoniams privilioti: pasi-

siūlė konsultuoti veltui, bet brangokai imdavo už receptus. Pasak Konano Doilio, vaistus jis dalijo „didvyriškai ir be atrankos", kartais vien dėl to, kad už tai jam bus sumokėta.

Vieta, kur Badas gydytojavo, Konanui Doiliui labiau „priminė galvijų turgų negu mediko kabinetą". Už kabineto durų po pastato laiptus ir koridorius buvo pasklidę daugiau nei šimtas pacientų. Badas sakė, kad ligoniai pas jį atkanką iš už penkiasdešimties mylių. Kai kurie jų, stiprindamiesi duona su melasa, sėdi ant laiptelių prie laukujų durų nuo pat ankstaus ryto, kad būtų pirmi eilėje, kai atsidarys durys.

Naująjį partnerį Badas įkurdino erdviame kabinete, kuriame buvo didelis stalas ir dvi kėdės. Ten Konanas Doilis ėmė teikti chirurgo paslaugas saujelei pacientų, neatsistebėdamas, kaip Badas geba priimti visus kitus. „Jo elgesys su pacientais yra ypatingas, – rašė Konanas Doilis. – Badas staugia ant jų ir rėkia, šaiposi ir plūstasi, stumdo, o kartais išveja į gatvę arba nuo laiptų aikštelės kreipiasi iškart į visus. Rytas su juo, kai darbas vyksta visu tempu, primena pantomimą, ir aš leipstu iš juoko. Jis turi aptrintą medicininės jurisprudencijos tomą ir, apsimesdamas, kad tai Biblija, prie jo saikdina senutes, kad šios daugiau nebegertų arbatos." Ar iš tokių ekscentriškų Bado gydymo metodų pacientams būta kokios naudos, Konanas Doilis kalba gana diplomatiškai: „Nė kiek neabejoju, kad jis daro daug gero, nes remiasi žiniomis, bet tai jis atlieka itin neįprastai."

Konanas Doilis puikiai suprato, kad šitoks gydytojo darbas nėra tradicinis. Tačiau pas Badą iš medicinos jis pirmąkart užsidirbo pinigų sausumoje, o ne ant vandens. Ko gero, dirbant su Badu, reikėjo būti etiškai gana lanksčiam, ir Konanas Doilis trumpam leido sau šią prabangą, kad tik pasidžiaugtų atlygiu iš aktyvios gydytojo praktikos.

Gana greitai prabilo sąžinė. Jam neprasprūdo pro akis ir tai, kad Badas nė neketino sumokėti kreditoriams iš Bristolio, nors dabar puikiausiai išgalėjo tai padaryti. Konanas Doilis kaip visada nuolat rašė laiškus motinai, išsamiai nupasakodamas savo naujojo kolegos keistenybes. Galima numanyti, kad Madam Badą vertino labai nepalankiai ir savo nuomonę atvirai reiškė laiškuose. Kaip rašoma *Starko Manro laiškuose*, kur Konanas Doilis visiems šiems įvykiams suteikia literatūrinę formą, jos požiūriu, Badas buvo „nedoras abejotinų protėvių palikuonis", ir jos sūnui, bendradarbiaujančiam su tokiu žmogumi, grėsė suteršti šeimos garbę. Konano Doilio padėtis buvo kebli — jam teko ginti Bado vardą, o tai skatino Madam dar atviriau išsakyti savo požiūrį. Per šešias savaites Konano Doilio santykiai su mama „smarkiai pašlijo".

Vieną dieną Badas pasiskundė labai smarkiai smukus pelną. Konanui Doiliui neatrodė, kad yra ko sunerimti, nes vasarą, stojus gražiems orams, ligonių, besiskundžiančių gerklės skausmais ar sergančių kitomis peršalimo ligomis, sumažėja. Toks paaiškinimas Bado netenkino. Anot jo, pacientus atbaidanti varinė lentelė su Konano Doilio pavarde prie kabineto durų. Mat ligoniai, samprotavo jis, norintys patekti pas Badą ir bijodami, kad jų nenusiųstų pas Konaną Doilį, einą šalin. Jeigu *Starko Manro laiškuose* šis atvejis aprašytas tiksliai, tai Konanas Doilis tuoj pat pasiėmė plaktuką ir išėjęs į lauką nuplėšė nuo sienos lentelę su savo pavarde.

Jų bendram darbui atėjo galas. Gal kiek atgailaudamas, Badas bandė bičiulį nuraminti ir patarė atidaryti savo kabinetą. Kadangi Konanas Doilis neturėjo pradinio kapitalo, kol draugas įsikurs, Badas pasisiūlė kas savaitę jam teikti vieno svaro paskolą. Apramintas Konanas Doilis pasiūlymą

priėmė, susikrovė į lagaminą daiktus ir draugiškai su Badu išsiskyrė.

Pasižvalgęs po gretimą Tevistoko miestą, kaip galimą savo darbo vietą Konanas Doilis pasirinko Portsmutą, kuris labai priminė Plimutą. 1882 m. birželio pabaigoje Konanas Doilis įlipo į airių garlaivį ir išlipo prie Klarenso molo Sautsyje, Portsmuto gyvenamajame priemiestyje, kurio pajūris vasaros mėnesiais sutraukdavo nemažai vasarotojų. Palikęs lagaminą prie molo, Konanas Doilis nukako į miestą paieškoti, kur galėtų apsistoti. Jis ketino išnagrinėti miesto planą ir rasti tinkamą išsinuomoti namą. Turint mažiau nei dešimt svarų kišenėje, verkiant reikėjo įsikurti kuo greičiau. Nors ateitis kėlė nerimą, jis tikėjosi kas savaitę gauti iš Bado po vieno svaro banknotą.

Ar bent jau vylėsi, kad taip bus. Bet nespėjo Konanas Doilis išsinuomoti namo ir į skolą nusipirkti medicinos įrangos, kai Badas, „lyg perkūnui iš giedro dangaus trenkus", atsisakė jį remti. Trumpai ir atžariai jis pranešė Konanui Doiliui židinyje radęs vieną jo motinos laišką. Nedovanotina, rašė Badas, kad po jo paties stogu buvo rezgamas šitoks bjaurus išpuolis prieš jį. Žinoma, Merė Doil iš tiesų buvo parašiusi tokį apie Badą prastai atsiliepiantį laišką, — iš teisybės, gal ir ne vieną, — tačiau tasai nieku gyvu negalėjo jo aptikti, nes visą įžeidžiamą korespondenciją Konanas Doilis išsivežė į Portsmutą. Tik dabar jaunasis gydytojas sumojo, kad Badas visąlaik kaišiojo nosį į jo laiškus ir tylomis rezgė keršto planą. Palaukęs, kol Konanas Doilis Portsmute prisiims piniginių įsipareigojimų, Badas kone nulėmė finansinį savo buvusio partnerio žlugimą.

„Na, aš jam irgi nurašiau žinutę, — teigia Konanas Doilis *Starko Manro laiškuose*. — Pasakiau, kad jo laiškas mane

labai pradžiugino, nes išnyko vienintelė priežastis, dėl kurios nesutariau su motina. Ji visada laikė jį niekšu, o aš visada gyniau, bet dabar turiu pripažinti, kad nuo pat pradžių mama buvo teisi."

Ko gero, Konanas Doilis nenorėjo išsiduoti labai nusiminęs, bet, Badui netesėjus pažado, padėtis tapo tiesiog beviltiška. Portsmute jaunasis gydytojas nieko nepažinojo, ir nebuvo jokios vilties, kad čia jį galėtų lydėti sėkmė. Įsisąmoninus, kad Badas jį išdavė, Konaną Doilį turbūt apėmė stipri pagunda grįžti į Edinburgą ar atsiduoti daktaro Horo, studentiškų laikų geradario, malonei. Vien išdidumas neleido jam taip padaryti. Jis susidėjo su Badu Plimute atvirai prieštaraujant motinai ir draugams. Ir dabar pats turi atsakyti už padarinius. „Valandėlę man žemė išslydo iš po kojų, – prisiminė Konanas Doilis. – Bet visi tiltai buvo sudeginti, ir reikėjo eiti į priekį."

Plimute jis praleido vos du mėnesius, bet ten patirtus išgyvenimus prisiminė daugelį metų. Džordžas Badas paliko pėdsakų kone visuose rašytojo literatūrinės karjeros etapuose – nuo *Starko Manro laiškų* iki įnoringojo profesoriaus Čelendžerio. Nors toji patirtis Konanui Doiliui pravėrė akis ir turėjo praeiti gerokai laiko, kol išdrįso nepaklausyti Madam patarimo, ant Bado danties jis negriežė. „Netgi dabar, – autobiografijoje prisipažins rašytojas, – man jis vis vien patinka."

Džordžas Badas mirė 1889 m., sulaukęs trisdešimt kelerių, praėjus vos septyneriems metams nuo tada, kai iširo jųdviejų su Konanu Doiliu partnerystė. Tuo metu vyko tyrimas dėl neįprastų Bado gydymo būdų, ir jo žmona su keturiomis dukterimis liko baisiame skurde. Nenorėdamas, kad Bado našlei būtų nesmagu, autobiografijoje Konanas Doilis šį žmogų

pervadino Kalingvortu, pavarde iš *Starko Manro laiškų*. Tai, kaip kalbamieji įvykiai buvo įvertinti nuo jų praslinkus keturiasdešimt dvejiems metams, atskleidžia kilniaširdišką rašytojo požiūrį į šį išsiskyrimą: „Jis, žinoma, jokios skriaudos nepatyrė, bet aš mielai pripažįstu jį nuoširdžiai manius, kad patyrė."

Konanas Doilis nutylėjo vieną smulkmeną. Nors Badas siekė jam užtraukti visuomenėje gėdą ir sužlugdyti materialiai, rašytojas jautėsi turįs garbės skolą jo našlei. Daugelį metų jis patyliukais skirdavo pinigų poniai Bad ir jos dukroms paremti.

Viešumoje Konanas Doilis pasitenkino dviprasme pastaba, autobiografijoje pasakydamas: „Tai buvo nepaprastas žmogus, ir nedaug tetrūko, kad būtų didis. Spėju, kad skrodimas turėjo atskleisti kokią nors jo smegenų anomaliją."

5

Trys svarai baldų ir skardinė sūdytos jautienos

Daktaras Doilis praneša, kad persikėlė į Bušo vilą, Nr. 1, Guobų Giraitės gatvėje, greta Bušo viešbučio.

1882 m. LIEPOS 1 d. SKELBIMAS
PORTSMUTO LAIKRAŠTYJE
EVENING NEWS

„Pirmiausia, – rašė Konanas Doilis *Starko Manro laiškuose*, – aš nuėjau į paštą ir už vieną šilingą nusipirkau miesto planą. Grįžęs pasiklojau jį išsinuomotuose namuose ant stalo. O tada įnikau tą planą nagrinėti, numatydamas kelią, kaip pereiti kiekvieną gatvę. Jūs nė nenutuokiate, ką tai reiškia, kol pats nepabandėte. Aš papusryčiaudavau, apie dešimtą išeidavau iš namų, vaikščiodavau iki pirmos, suvalgydavau pigius pietus (kartais pasisotindavau už tris pensus), vėl vaikštinėdavau iki ketvirtos, grįždavau ir pasižymėdavau rezultatus. Savo plane prie kiekvieno tuščio namo dėdavau kryžiuką, o prie gydytojo kabineto – rutuliuką. Tad po kurio laiko susidariau išsamų vaizdą apie visą miestą ir metęs žvilgsnį iškart galėdavau suvokti, kokiame taške dar galima įsiterpti, o kur yra tam tikrų kliūčių.“

Pirmosios Konano Doilio dienos Portsmute tikriausiai buvo panašios į jo literatūrinio veikėjo: jis, kaip ir Manro, buvo prie pat finansinio žlugimo ribos. Po sarkastiško išsiskyrimo su Badu ir paskui bičiuliui atsisakius skirti žadėtąjį svarą per savaitę, Konanas Doilis liko „kaip stovi, taip brangus". Kad ir kaip nerūpestingai stengėsi žvelgti į savo padėtį, padaryti tai su mažiau nei dešimt svarų kišenėje buvo nelengva. Blogiausia, kad jis, nepaisydamas motinos, anksčiau Badą gynė. „Aš, aišku, žinojau, – rašė Manro, – kad motina, norėdama man padėti, būtų pardavusi viską, net savo akinius auksiniais apsodais, ir kad tokiu atveju jai nebūtų atėjusi į galvą net mintis priminti apie šį mudviejų nesutarimą, bet juk žmogus turi jausmus, ir, pasielgęs prieš motinos valią, neketinau bėgti pas ją kaulyti pagalbos." Iš tikro Konanas Doilis pasielgė priešingai, ir Madam iš savo išteklių kažkokiu būdu įstengė jam kas savaitę parūpinti po svarą, kurį atsisakė duoti Badas.

Konanui Doiliui vis vien teko sunkiai įveikiama užduotis beveik be jokio kapitalo susikurti medicinos praktiką. Jis suprato, kad jeigu nori pritraukti pacientų, nors ir koks neturtingas būtų, turi daryti klestinčio žmogaus įspūdį. Klaidžiodamas po Portsmutą ir Sautsį, jis užtiko laisvą trijų aukštų plytinį namą Nr. 1, vadinamąją Bušo vilą Guobų Giraitėje.

Aštuonių kambarių namas jau kurį laiką stovėjo tuščias, ir Konanas Doilis išsinuomojo jį už 40 svarų per metus. Nors neseniai buvo susipykęs su dėdėmis, užuot davęs rankpinigių grynaisiais, nepasididžiavo prieš nuomos agentą pasipuikuoti giminaičių vardais.

Namas buvo neapstatytas, ir Konanas Doilis išnaršė senų, pigių prekių parduotuves ieškodamas kėdžių ir stalų – „gal iš dešimtų rankų" – ir įsigijo baldų bent kabinetui. Net tokie kuklūs pirkiniai buvo nemenkos išlaidos, bet jis

buvo pasiryžęs, kaip sakė draugui, trūks plyš įsikurti. Į Bušo vilą iš miesto jis grįžo „su trijų svarų vertės kabineto baldais, lova, sūdytos jautienos skardine ir dviem dideliausiomis vario lentelėmis, ant kurių buvo užrašyta jo pavardė".

Jaunasis gydytojas visą dėmesį skyrė kambariui greta gatvės, vienintelei visame name patalpai, kurią matys pacientai. Jeigu kas būtų atitraukęs užuolaidą, skiriančią visą kitą namo dalį, būtų pamatęs, kad kabinetas — tai nelyg scenos dekoracija. Kiti septyni kambariai buvo pustuščiai — ten Konanas Doilis turėjo tenkintis vos keliais baldeliais. Ir maisto spintelę, ir pietų stalą atstojo lagaminas, prie kurio vos išsitekdavo ant mažos taburetės. Taupumo sumetimais viryklės nedegdavo, o virdavo ant apšvietimui skirto dujų degiklio liepsnelės ir įsigudrino taip pakepinti plonus kumpio griežinėlius, kad ilgiau užtektų. Kartais sotindavosi tik duona ir vandeniu, tad per kelis pirmuosius mėnesius jo stambus kūnas neteko daugiau nei dešimties svarų.

Konanas Doilis pakabino nusipirktą į skolą raudoną lempą — kaip ženklą, kad čia gyvena gydytojas, ir kiauras dienas prie lango į gatvę pralaukdavo pacientų. Apsipirkdavo ir namus tvarkydavo vakarais — kad niekas nematytų blizginant lentelę su pavarde ar šluojant laiptelius. Pasivaikščioti taip pat eidavo tik vakarais, baimindamasis, kad koks dieną apsilankęs pacientas jo neras. Pirmaisiais mėnesiais valandų valandas maklinėdamas po miestą, jis žavėjosi istoriniais aidais uosto, kuriame kadaise nuleidęs inkarą stovėjo Nelsono (*Nelson*) laivas „Victory". „Tas, kuris turi istorijos pojūtį, — o aš jį gavau su motinos pienu, — čia pastebės daug nuostabių dalykų", — rašė jis apie Sautsį.

Iš tiesų greta esanti laivų statykla miestui teikė nekokią šlovę, ir Konanas Doilis šito niekada nenorėjo prisiminti.

Jau patį pirmąjį vakarą jis susidūrė su „gyvuliško būdo žaliūku", grasinančiu iš baimės apmirusiai jaunai moteriai. Konanas Doilis įsikišo ją užstodamas, ir aplink bemat susirinko kraujo ištroškusi minia. *Starko Manro laiškuose* jis rašė: „Praėjus vos kelioms valandoms, kai atvykau į šį miestą su katiliuku, užsmauktu iki ausų, su deramu savo profesijai surdutu ir ožkenų pirštinėmis, viešiausioje vietoje, tarsi ant pakylos, apsuptas būrio šaukiančių ir priešiškai nusiteikusių žmonių, aš susirėmiau su niekingu mušeika! Klausiu: ar tai buvo žiauri lemtis, ar ką?" Konanas Doilis trenkė vienintelį smūgį, ir besigrūdanti minia jį išstūmė. Jis pakėlė nukritusią lazdą ir patraukė namo džiaugdamasis, kad nebuvo suimtas.

Po kelių dienų tas pats „niekingas mušeika" pasirodė prie Konano Doilio namo durų siūlydamasis pagaląsti žirkles. Jis nepažino, kad Konanas Doilis — tai tas pats jį užpuolęs vyriškis su katiliuku. Pirmosiomis gydytojavimo dienomis retas lankytojas peržengdavo šių namų slenkstį. Viena karališkos laikysenos „arkliaveidė senutė", kai jai užeidavo tam tikra nuotaika, į praeivių galvas imdavo svaidyti porceliano lėkštes. Kai ją pagaudavo šitoks ūpas, niekas kitas nevaliodavo jos nuraminti, tik Konanas Doilis. Dirbdamas su pacientais, Konanas Doilis stengėsi taikyti diagnostinius Džozefo Belo metodus. Kartą į kabinetą kosėdamas ir krenkšdamas įėjo gerai apsirengęs žmogus, ir jaunasis gydytojas pabandė įspėti, jog tai — bronchų liga. „Ne, — atsakė vyriškis. — Dujų skaitiklis rodo, kad jums jau metas mokėti šiokią tokią sumelę."

Greitai Konanas Doilis įsitikino, kad varinė lentelė ir raudonasis žibintas sėkmės nelaiduoja. „Nemanykite, kad pacientai eis pas jus, — rašė jis *Starko Manro laiškuose*. — Jūs eikite pas juos. Galite sėdėti savo kabinete ant kėdės, kol ji po jumis sulūš, bet mažai pajudėsite į priekį arba ir

visai nepajudėsite, jeigu neturėsite pajamų ir pažįstamų. Vienintelė išeitis – eiti į žmones, visur su jais bendrauti, kad jus pažintų. Galbūt jums grįžus namo šeimininkė priekaištaudama ne kartą sakys, kad kažkas jūsų teiravosi, kol buvote išvykęs. Nekreipkite dėmesio! Vis vien eikite. Triukšmingas koncertas prirūkytoje salėje, kur matysitės su aštuoniasdešimčia žmonių, bus vertesnis už porą pacientų, kuriuos tuo metu gal būtumėte priėmęs namie. Aš tai suvokiau ne iš karto, bet dabar kalbu turėdamas patirties."

Tomis pirmosiomis dienomis, kai dar neturėjo priekaištaujančios šeimininkės, kada tik galėdamas, jis eidavo pasimankštinti. Geram sportininkui visur iškart atsiverdavo durys. Jis įstojo į Sautsio boulingo klubą, kur buvo žaidžiamas lauko boulingas, o ne kėgliai, ir po vienų varžybų buvo apdovanotas sidabriniu portsigaru. Dar užsirašė į Portsmuto kriketo klubą ir galiausiai tapo jo kapitonu. Oficialių futbolo rungtynių mieste nevykdavo, tad jis ėmėsi organizuoti Portsmuto futbolo klubą. Būgštaudamas, kad rėksnio futbolininko įvaizdis gali pakenkti jo profesiniam orumui, Konanas Doilis retsykiais žaisdavo svetima pavarde. Blogu oru Bušo viešbutyje, esančiame per du namus nuo jo, žaisdavo biliardą.

Vieno Starko Manro patarimo Konanas Doilis nepaisė. „Pirmiausia saugokis svaigalų!" – įspėjo jo literatūrinis kolega. Konanas Doilis, matyt, vėl atleido vadžias, nors laive „Mayumba" buvo davęs sau žodį negerti. „Aną vakarą lankiausi pobūvyje, – pasakojosi jis seseriai Lotei, – ir lyg tyčia pasigėriau kaip šiaučius. It per miglas pamenu, kad pasipiršau pusei ten buvusių moterų – ir ištekėjusių, ir ne. Kitą dieną gavau laišką, pasirašytą Rubės, kuriame aiškinama, kad, sakydama „taip", ji turėjusi galvoje „ne". Bet kas po galais ji pati ir kodėl sakė „taip", neturiu supratimo."

Norėdamas seserį palinksminti, Konanas Doilis tą vaizdelį, ko gero, kiek pagražino, bet jeigu iš tiesų buvo toks girtas, kad po to nieko nebeprisiminė, tai, visa laimė, šitaip nutikdavo nedažnai. Starkas Manro suprato, o jo autorius, matyt, dar nesuvokė, kad išgeriančiam gydytojui maža vilties sėkmingai dirbti mediku.

Kai gyvendavo blaiviau, Konanas Doilis vėl ėmė domėtis Elma Velden, panele, kurią mergino prieš išvykdamas į Afriką. Jų santykiai rutuliojosi įspūdingu greičiu: juodu keliavo po Vaito salą, buvo nuvažiavę į Londoną pasižiūrėti Gilberto (*Gilbert*) ir Salivano[4] (*Sullivan*) *Kantrybės* (*Patience*). Taigi jų romanas tekėjo sava vaga. Konanas Doilis, pirmosiomis savaitėmis Sautsyje skundęsis vienatve, dabar gyveno su broliu Inisu. Tą dešimtmetį, „plačiomis, ties keliais susmauktomis kelnėmis vyruką" Doilių šeima tikriausiai išsiuntė pas brolį praktiniais sumetimais. Gal tokia buvo savaitinio svaro iš Edinburgo sąlyga — kad Merei Doil palengvėtų našta ir liktų rūpintis tik dviem jauniausiomis dukterimis Ida ir Dodo. O Konanas Doilis įgijo draugą vienatvei aštuonių kambarių name prablaškyti. Inisas įstojo į vietinę mokyklą ir netrukus perėmė pareigas šveisti durų lentelę bei šluoti Bušo vilos laiptelius. Pratęs prie nepritekliaus Edinburge, jis greit prisitaikė prie gyvenimo Sautsyje. Smagiuose laiškuose mamai berniukas savo įprastinę dieną aprašė taip: atidaryti lankytojams duris, eiti, kur siunčiamas, išvirti pasninko patiekalą bulves, „vieninteles šešias, kurias tuomet iš viso turėjome".

Ne kartą Konanui Doiliui buvo taip riesta su pinigais, kad teko siųsti brolį į lombardą užstatyti laikrodžio. Jis ban-

[4] Viljamas Gilbertas, anglų dramaturgas (1836—1911), drauge su anglų kompozitoriumi Artūru Salivanu (1842—1900) kūręs komiškas operas. (*Vert. past.*)

dė susitarti su vietiniais krautuvininkais už prekes atsiskaityti gydymo paslaugomis ir užmezgė gerus santykius su bakalėjininku, kuris duodavo sviesto ir arbatžolių. Kaip ir Džordžas Badas, Konanas Doilis nepraleisdavo progos pasireklamuoti. Jis ne tik pagydė netoliese susižeidusį jojiką, bet ir vietiniame *Evening News* laikraštyje išspausdino apie šį įvykį save giriantį straipsnelį. Kartais verslininko instinktus nustelbdavo atjauta: išgydęs tymais sergantį kūdikį, skurstančiai šeimai jis atidavė visus savo smulkiuosius.

1882 m. pabaigoje Konanas Doilis nutarė išnuomoti keletą kambarių už namų priežiūrą. Bohemiška jaunojo gydytojo buitis tapo kultūringesnė. Merė Doil ir teta Aneta, siekdamos pagerinti nukainotų baldų keliamą įspūdį, atsiuntė keletą dekoratyvių daiktelių, tarp jų – didelį Džono Doilio biustą.

Pacientų jaunasis daktaras sulaukdavo vis dažniau, bet pirmaisiais metais teuždirbo 154 svarus ir vos kapanojosi. Kai pateikė mokesčių deklaraciją, kurioje nurodė, kad jo pajamos dar neapmokestintinos, mokesčių inspektoriai anketą grąžino užrašydami: „Nepatenkinama". Konanas Doilis prirašė: „Visiškai pritariu" ir nusiuntė atgal. Mokesčių pareigūnai tokio humoro nesuprato ir pakvietė pasiaiškinti. „Tačiau nei iš manęs, nei iš mano sąskaitų knygos jie negalėjo nieko išpešti, – rašė jis. – Išsiskyrėme juokaudami ir su abipusiais linkėjimais."

Kitąmet, kai Konano Doilio pajamos padidėjo iki 250 svarų, nei juokų, nei linkėjimų nebeprireikė. Trečiųjų metų pabaigoje iš savo praktikos jis jau gavo 300 svarų – tokią metinę sumą jam Plimute buvo žadėjęs Džordžas Badas. Šis uždarbis, nors ir nedidelis, bet padorus, reiškė, kad Konano Doilio medicinos praktika klostosi sėkmingai. Per labai trumpą

laiką jis įveikė visas pradžios nesėkmes. Dėl tokios sunkios pradžios, taip pat dėl to, kad studijuodamas Edinburge niekuo nepasižymėjo, o vėliau mediko karjeros atsisakė, dažnai manoma, kad Konanas Doilis buvęs prastas, savo profesija nesidomįs gydytojas. Jo kompetencija ir piniginis atlygis nesutapo ne dėl to, kad būtų stigęs gabumų, o kad atsisakė giminių globos, susidėjo su Badu ir nutarė įsikurti vietovėje, kur gydytojų ir be jo pakako. Tik neeilinių gabumų ir atsidavusiam medikui galėjo pavykti kaip jam.

Laukdamas ligonių, Konanas Doilis sėdėdavo kabinete ir kurdavo apsakymus. „Mano gyvenime buvo metas, kai laiką dalijau pacientams ir literatūrai, — kartą pažymėjo rašytojas. — Sunku pasakyti, kas labiau nukentėjo." Šitokiu save menkinančiu humoru Konanas Doilis pabrėžė, kad kaip gydytojas jis nebuvo tinkamo lygio, nors iš tiesų jam užteko energijos ir dirbti, ir rašyti. Nusprendęs nebeplaukioti „Mayumba", Konanas Doilis motinai sakė, kad tuos dvylika svarų, kuriuos kas mėnesį gaudavo laive, nesunkiai užsidirbtų rašydamas. Jo žodžiai pasitvirtino tik po kelerių metų, bet už „Mano draugą žudiką" (*„My Friend the Murderer"*), vieną ankstyvųjų apsakymų, Džeimsas Hogas (*James Hogg*), žurnalo *London Society* redaktorius, jam atseikėjo labai reikalingus dešimt svarų, kurių užteko susimokėti pirmojo ketvirčio nuomai.

1882 m. pabaigoje už nykų „'Šiaurinės žvaigždės' kapitoną", paremtą banginių medžioklės patirtimi, iš *Temple Bar* Konanas Doilis gavo dar dešimt ginėjų, t. y. dešimt su puse svaro. Didžiausios sėkmės jis sulaukė kitąmet, kai žurnalas *Cornhill Magazine* sumokėjo įspūdingą 29 ginėjų (daugiau negu 30 svarų) sumą už „J. Habakuko Džefsono pareiškimą" (*„J. Habakuk Jephson's Statement"*). Šis apsakymas, kurį pa-

rašyti įkvėpė paslaptis, gaubianti laivą „Marie Celeste", rastą be žmonių vakarinėje Afrikos pakrantėje, kaip ir kiti autoriaus kūriniai *Cornhill* žurnale, buvo išspausdintas anonimiškai. Šimtai atsiliepusių skaitytojų jo autoriumi laikė Robertą Luisą Stivensoną. Toks sugretinimas glostė Konano Doilio savimeilę, bet sykiu atskleidė, kad dar nebrandiems jo kūriniams daro įtaką kiti rašytojai. Kaip ir Stivensonas, Konanas Doilis labai sumaniai ir įtaigiai pasinaudojo žinomais faktais, tad saujelė britų ir amerikiečių valdininkų jo beletristiką palaikė tikru pasakojimu. Konanas Doilis džiūgavo, kad jo personažai primena gyvus žmones. Per literatūrinę karjerą taip nutiko ne vieną kartą, bet ne visada autorius buvo tuo patenkintas.

Pakartoti pirmąją sėkmę buvo nelengva. „Per aštuonerius metus aš išsiunčiau penkiasdešimt rankraščių ritinėlių", – rašė jis, turėdamas galvoje tūteles, į kurias susukdavo žurnalams siunčiamus kūrinius. Deja, dauguma šių literatūrinių siuntų, „apsukusios netaisyklingą orbitą tarp leidėjų, paprastai grįždavo popieriniu bumerangu į ten, iš kur buvo pradėjusios kelionę".

Daug vilčių Konanas Doilis dėjo į apsakymą „Aktoriaus dvikova" (*„The Actor's Duel"*), kurį laikė stipriausiu iš iki tol parašytų kūrinių. Kai kūrinį atmetė prestižiniai žurnalai, Konanas Doilis jį nusiuntė į mažiau vertinamą *Boy's Own Paper*, paskutinę savo priebėgą. Nors apsakymo šis irgi nepriėmė, bet vėliau išspausdino „Krebo praktiką" (*„Crabbe's Practice"*), apsakymą apie talentingą, bet nesąžiningą gydytoją, kuris, panašiai kaip Džordžas Badas, buvo linkęs į nutrūktgalviškus eksperimentus.

Vėliau Konanas Doilis stengėsi nutylėti daugelį savo pirmųjų literatūrinių bandymų, mat kai kurie jų, kaip pats

sakėsi, buvo parašyti „vos ūgtelėjus". Ypač jį erzino tai, kad keletas ankstyvųjų apsakymų pasirodė piratinėse antologijose Amerikoje, kur autoriaus teisė užsienio rašytojų negynė. „Man apmaudu, — sakė jis viename interviu laikraščiui, — kad tie jaunatviško proveržio pavyzdžiai buvo išspausdinti taip išpūstai, tačiau juridiškai aš nieko negaliu atsiteisti." Remdamasis savo skaudžia patirtimi, autobiografijoje pradedantiesiems rašytojams jis davė patarimą: „Būkite atsargūs, jaunieji autoriai, būkite atsargūs, antraip ankstyvasis „aš" taps didžiausiu jūsų priešu."

Daug literatūrinių ambicijų tomis dienomis jis neturėjo, o siekė vien papildyti pajamas. Daugiausia laiko pasiglemždavo poreikis įsitvirtinti kaip medikui, ir jis nuolat ieškodavo progų priminti Sautsio visuomenei savo vardą. 1883 m. lapkričio mėnesį jis įstojo į Portsmuto literatūros ir mokslo draugiją, kuri šaltais žiemos mėnesiais rinkdavosi kas antrą antradienį padiskutuoti intelektualiomis temomis. Kitą mėnesį 250 žmonių auditorijai jis perskaitė pranešimą „Arkties jūros". Paskaitai pailiustruoti iš vietinio iškamšų darytojo Konanas Doilis pasiskolino daugybę iškamšų pavyzdžių, nors kai kurie gyvūnai, ko gero, net nebuvo iš Šiaurės poliaračio. Vis dėlto gyvūnų iškamšų parodėlė padarė įspūdį, o kadangi auditorija nusprendė, jog visa tai sumedžiojęs pats Konanas Doilis, gydytojas ūmai įgijo tokią medžiotojo reputaciją, kokios galima pavydėti.

Kaip tik ši draugija tapo Konano Doilio visuomeninio gyvenimo pagrindu. Čia jis skaitė paskaitas apie savo mėgstamus rašytojus — Edvardą Giboną (*Edward Gibbon*), Tomą Karlailį (*Thomas Carlyle*) ir Džordžą Mereditą (*George Meredith*), čia klausėsi pokalbių astronomijos ir karo istorijos temomis. Įdomu, kad viename tokiame draugijos susiėjime

Konanas Doilis sugalvojo pabaigą nebaigtai Čarlzo Dikenso (*Charles Dickens*) knygai *Edvino Drudo paslaptis* (*Mystery of Edwin Drood*). Kita proga paskaityti paskaitos apie Airiją iš Londono atvažiavo būsimasis šalies ministras pirmininkas Artūras Balforas (*Arthur Balfour*). Pora „pagarsėjusių priešiškai nusiteikusių asmenų" laukė prie pastato, norėdami iš politiko pasityčioti, ir Konanas Doilis laikė savo pareiga pasitikti svečią vos privažiavus karietai. „Vos Balforui pasirodžius, vienas jų jau žiojo savo plačią burną prapliupti keiksmais, — prisiminė Konanas Doilis. — Bet jie taip ir nepasipylė, nes savo ranka gana stipriai jo nasrus užčiaupiau." Antrasis triukšmadarys tvojo lazda Konanui Doiliui per katiliuką, bet Balforas praėjo neužkabintas.

Tuo metu Konanui Doiliui įprastesnės buvo gatvės peštynės nei kalbų sakymas. Jis neturėjo įgimtos dovanos viešai kalbėti (sakoma, kad jo kalbėsena buvusi kapota, užsikertanti), tad turėdavo ne juokais tvardyti nervus, kai reikėdavo prabilti į draugijos narius. „Man sakė, — rašė jis, — kad būdavę aišku, kada ketinu įsitraukti į diskusiją: ilgas suolas, ant kurio būdavau įsitaisęs, nuo mano susijaudinimo imdavęs virpėti kartu su visais kitais sėdėtojais."

Atkaklus Konano Doilio siekis reklamuotis ilgainiui davė vaisių. Pacientus jam ėmė siųsti daktaras Viljamsas Roistonas Paikas (*William Royston Pike*), taip pat Sautsio boulingo klubo narys, be to, Konanas Doilis tapo gyvybės draudimo kompanijos „Gresham" konsultantu. 1885 m. kovo mėnesį daktaras Paikas paprašė Konano Doilio pareikšti savo nuomonę dėl vieno jauno ligonio, pavarde Džekas Hokinsas (*Jack Hawkins*), kurį kamavo nesiliaujantys ir vis stipresni priepuoliai. Konanas Doilis patvirtino negailestingą kolegos diagnozę — cerebrinis meningitas, smegenų žievės

uždegimas, tuo metu neišgydomas. Ši liūdna žinia reiškė, kad Hokinso, kuris su našle motina ir vyresniąja seserimi į miestą buvo atvykęs vos prieš keletą mėnesių, padėtis yra beviltiška. Ligai perėjus į paskutinę stadiją, šių žmonių nebūtų priėmęs joks viešbutis ar nuomojamas butas, o ponia Hokins (*Hawkins*) su dukterimi nebūtų galėjusios reikiamai ligonio prižiūrėti. Veikiau iš užuojautos nei iš savanaudiškumo Konanas Doilis pasiūlė išeitį: jis paruošiąs savo namuose kambarį ir priimsiąs Džeką Hokinsą nuolatiniu pacientu.

Vos tik Konanas Doilis parsivežė Hokinsą į Bušo vilą, ligonio sveikata ėmė sparčiai blogėti. Gydytojas darė ką galėdamas, kad palengvintų vaikino kančias, bet po kelių dienų Hokinsas mirė. Visa laimė, kad prieš pat mirtį ligonį buvo apžiūrėjęs daktaras Paikas, kuris galėjo patvirtinti Konaną Doilį padarius viską, kas tik įmanoma. Kitu atveju jį būtų tikrinę pareigūnai. Iš namo išnešamas karstas nėra tas vaizdas, kuris padeda jaunam gydytojui įgyti daugiau pacientų, bet dabar Konanas Doilis visą rūpestį skyrė poniai Hokins ir jos dukteriai Luizai. Drauge su abiem moterimis jis lydėjo velionį iš Bušo vilos į kapines. „Man rodos, mirusiųjų veiduose regėti daug vilties, — rašė Konanas Doilis. — Sako, kad tai ne kas kita kaip pomirtinis raumenų atsipalaidavimas, bet vis dėlto norėčiau manyti mokslą šiuo klausimu klystant."

Luizą Hokins (*Louisa Hawkins*), vargšo Konano Doilio paciento seserį, visi prisimena buvus švelnaus būdo, malonaus, atviro veido ir patrauklių melsvai žalių akių merginą. Jos patirta netektis žadino globėjiškus Konano Doilio jausmus, bet net sunkiausiomis aplinkybėmis į akį jam krito ir merginos žavesys. Savo ruožtu panelę Hokins be galo jaudino jaunojo gydytojo padorumas ir atjauta, ji apgailestavo, kad

dėl brolio ligos jam teko patirti profesinę nesėkmę. Po deramos pertraukos Konanas Doilis paprašė leisti lankytis nuomojamuose kambariuose, kur ji su motina pasiliko po laidotuvių. Tui, kaip Konanas Doilis ją vadindavo, vakarais eidavo su juo pasivaikščioti ir pakerėta klausydavosi pasakojimų apie jo keliones ir pomėgius.

Santykiams darantis vis artimesniems, susipažinti su naująja sūnaus mergina į Sautsį atvažiavo Merė Doil. Droviajai Luizai susitikti su ta baimę keliančia moterimi turbūt buvo tas pat, kas stoti prieš karinį tribunolą. Visiems palengvėjo, kai pasirodė, jog būsimai marčiai Madam neturi jokių priekaištų, nes buvo su akivaizdžiu pasitenkinimu pažymėta, jog geraširdė ir apskritaveidė Luiza labai primenanti ją pačią jaunystėje. Gavus Madam pritarimą, nebeliko jokių kliūčių. Buvo sutarta, kad vestuvės vyks rugpjūtį.

Autobiografijoje, rašytoje beveik po keturiasdešimties metų, savo merginimuisi ir vestuvėms Konanas Doilis skyrė vos puslapį. Du sykius savo nuotaką jis pavadino „švelnia ir geraširde", bet net neužsiminė, kuo ji vardu, tad taip ir liko neaišku — Luizė ar Luiza. Kai rašė autobiografiją, jau seniai buvo vedęs antrąkart, ir toks santūrus greičiausiai buvo paisydamas antrosios žmonos jausmų. Tačiau kirba ir kitokia mintis. Merė Doil su dviem jauniausiomis dukterimis prieš trejus metus iš Edinburgo persikėlė į Meisongil Kotedžą netoli Jorkšyro, į dvarą, priklausantį Brajenui Voleriui, ilgamečiam Doilių šeimos geradariui. Pats Voleris tąmet irgi apsigyveno Meisongilyje, šeimos rūmuose, kuriuos paveldėjo iš tėvo, mirusio prieš penkerius metus. Kodėl jis pakeitė gyvenamąją vietą, lieka neaišku. Juk ne itin sėkmingą mediko karjerą Voleris iškeitė į kaimo dvarininko gyvenimą. Bet gal to jis ir siekė? Mažiau tikėtina, kad visa lėmė Merė Doil. Už

Meisongil Kotedžą Voleris iš jos neėmė jokios nuomos ir dar veikiausiai šeimą rėmė. Merei Doil jis buvo kur kas dosnesnis, nei galėtum tikėtis iš nuomininko, palankiai vertinančio buvusią gerą savo šeimininkę. Persikraustydama Merė Doil atsidūrė toliau nuo vyro, ir tai galėjo būti vienas iš akstinų pakeisti gyvenamąją vietą. Vos keli mėnesiai prieš sūnaus vestuves Čarlzas Doilis, išmušęs Fordeno globos namų langą, bandė iš ten pabėgti. Vėliau kelerius metus jis buvo laikomas Montrouzo karališkajame beprotnamyje griežtomis sąlygomis.

Merė Doil pragyveno Volerio dvare daugiau nei tris dešimtmečius. Vėliau Voleris vedė vietos guvernantę, bet ir toliau buvo atsidavęs savo buvusiai šeimininkei ir dažnai drauge su ja pietaudavo Meisongil Kotedže, nors buvo kalbama, kad žmona dėl to kremtasi. Be abejo, Brajenas Voleris ir Merė Doil mėgo kits kito draugiją, ir šis tvirtas jųdviejų ryšys užsimezgė tais spartietiškais metais, kai jis gyveno Doilių šeimoje Edinburge. Koks tas ryšys, buvo spėliojama metų metus. Manyta, kad buvęs laikas, kai jų santykiai neišvengiamai pranoko paprastą draugystę. Be to, būta ir šnekų, neva jauniausiosios Merės Doil dukters Brajenos Merės Džulijos Džozefinos (*Bryan Mary Julia Josephine*) tėvas iš tikrųjų yra Brajenas Voleris, o ne Čarlzas Doilis. Nors tai ir įmanoma, bet mažai tikėtina. Orus ir pasipūtęs Voleris iš pažiūros atrodė vyresnis, bet iš tiesų buvo už Merę Doil penkiolika metų jaunesnis ir tik šešeriais — vyresnis už Konaną Doilį. Žinoma, tai ne kliūtis, bet tik ne Merei Doil. Artimesni santykiai būtų prieštaravę jos tvirtam požiūriui į šeimos garbę, kurį taip sėkmingai skiepijo sūnui. Vėliau Konanas Doilis pats pažino, ką reiškia būti susisaisčiusiam su paliegusiu sutuoktiniu. Iš motinos perimta doros samprata neleido jam sulaužyti vedybų priesaikos.

Tad tikėtiniau, kad Merės Doil jausmai Brajenui Voleriui veikiau buvo motiniški nei romantiški, o Konanui Doiliui šitai, regis, kėlė apmaudą. Dar vaikystėje jaunasis Artūras buvo jai pažadėjęs aprūpintą senatvę: „Kai pasensi, tu vilkėsi aksomo suknelę, turėsi akinius auksiniais apsodais ir jaukiai sėdėsi prie židinio." Užaugęs jis tapo turtingas ir išgalėjo motiną apipilti dovanomis, nupirkti brangių drabužių ir papuošalų, bet ji liko prie Brajeno Volerio židinio.

Konano Doilio raštuose šie dalykai neatsispindi. Gal jį varžė didelė šeimos skola Voleriui? O gal jis vengė šios temos bijodamas kelti į viešumą bet kokias nepadorumo apraiškas? Kad ir kokios buvo to priežastys, nenorėdamas prasitarti, jis turėjo nutylėti visas savo sutuoktuvių su Luiza Hokins, kurios įvyko 1885 m. rugpjūčio 5 d. Meisongilyje ir kurių vyriausiasis pabrolys buvo pats Voleris, aplinkybes.

Brajenas Voleris, ko gero, buvo ir visos šios sutuoktuvių šventės šeimininkas *de facto*, mat Luizos tėvas buvo miręs, o Čarlzas Doilis – uždarytas Edinburge. Voleris plačiai parodė savo vaišingumą: jis ne tik pakvietė Luizą su ponia Hokins į savo dvarą ruoštis vestuvėms, bet ir, matyt, sumokėjo dalį, o gal net visas išlaidas. Priėmus šitokį dosnumą, Konanui Doiliui tikriausiai buvo skaudu tylėti, ypač į gyvenimo galą. Voleris dvejais metais pragyveno Konaną Doilį.

Po vestuvių jaunasis su nuotaka išvažiavo į Dubliną praleisti medaus mėnesio. Apie tą kelionę nedaug težinoma, nors Konanas Doilis tikriausiai pasinaudojo proga aplankyti Airijoje likusius Doilių giminaičius. Be to, ten rado laiko pažaisti dvejose kriketo rungtynėse, kuriose gynė Stounihersto, savo senosios mokyklos, garbę.

Jaunoji ponia Konan Doil greitai apsiprato su sportiniais vyro pomėgiais. Grįžęs į Bušo vilą, Konanas Doilis vėl uoliai

vykdė sporto renginių tvarkaraštį, o ji perėmė namų ruošą. Pas juos apsigyveno Luizos mama ponia Hokins, o brolis Inisas buvo išsiųstas į internatinę mokyklą Jorkšyre.

Dar vieną pokytį Bušo viloje galėjai pastebėti iš lauko – ant varinės lentelės dabar buvo užrašyta: „A. Konanas Doilis, medicinos daktaras". Keletas mėnesių prieš vestuves Konanas Doilis baigė rašyti disertaciją „Esė apie vazomotorų pokyčius esant dorsaliniam tabesui[5] ir apie simpatinės nervų sistemos įtaką šiai ligai. Pristatoma kaip daktaro disertacija, siekiant gauti mokslų daktaro laipsnį Edinburgo universitete. A. Konanas Doilis, medicinos mokslų bakalauras". Nei darbo tema, nei turinys – t. y. problemos, kylančios sumažėjus kraujo patekimui į stuburą, – nėra patys patraukliausi iš visų jo sugalvotųjų ir vargu ar galėjo sudominti didesnį būrį skaitytojų. Laimei, Medicinos fakultete jie sulaukė palankaus įvertinimo. 1885 m. liepos mėnesį Konanas Doilis išvažiavo į Edinburgą laikyti egzamino žodžiu ir grįžo į Sautsį jau įgijęs daktaro laipsnį.

Iš esmės kova dėl būvio jau liko praeityje. Iš velionio tėvo dvaro Luiza kasmet gaudavo po šimtą svarų pajamų, ir tai buvo neblogas priedas prie Konano Doilio gydytojo uždarbio. Be to, vesdamas jis įgijo tam tikrą visuomeninį statusą, mat pacientės moterys mieliau pageidavo vedusio gydytojo.

Šioje kuklios gerovės aplinkoje ėmė nokti vis gausesnis literatūrinis Konano Doilio derlius. Yra paplitusi klaidinga nuomonė, paremta paties autoriaus pareiškimais, neva jis rašęs iš nevilties, savo apsakymus vargte išvargdamas kabineto vienišumoje, į duris nuolat beldžiantis sąskaitų kontrolieriams. „Būtų malonu tvirtinti, kad į literatūros lankas ma-

[5] Nugaros smegenų džiūtis. (*Vert. past.*)

ne atvedė viltingas siekis, – pareiškė jis kartą per susiėjimą Rašytojų klube, – bet, ko gero, teisingiau bus pasakyti, kad čionai mane atginė besivejantys skolininkai." Iš tiesų daugumą įsimintinų pirmųjų kūrinių jis parašė palyginti ramioje aplinkoje, brūkštelėdamas keletą eilučių per pertraukas tarp pacientų priėmimų arba vakarais, kai medicinos kabineto durys užsidarydavo. „Po vestuvių, – rašė jis, – mano smegeninė pažvalėjo, o vaizduotė ir išraiškos mastas smarkiai prasiplėtė." Jo kūriniai rodėsi nuolat, o žurnalai, kurių durys anksčiau jam buvo uždarytos, dabar mielai juos spausdino.

Apsakyme „Evandželinos lemtis" (*„The Fate of Evangeline"*), parašytame anksčiau, bet publikuotame tik tų metų pabaigoje, išryškėja priešais autorių atsiveriantis kelias. „Būtų gerai, – skelbiama žymiojoje pastraipoje, – kad tie, kurie reiškia šiais klausimais nuomonę, atmintų paprastas įrodymų analizės taisykles, kurias išdėstė Ogiustas Diupenas. 'Atmeskite visa, kas neįmanu, – pareiškia jis viename nemirtingame Po apsakyme, – ir tai, kas liks, kad ir kaip atrodytų neįtikėtina, ir bus tiesa.'"

Ši mintis, padariusi Konanui Doiliui neišdildomą įspūdį, vėliau labai efektingai atkartota viename iš apsakymų. „Kiek kartų aš esu sakęs, – rašė jis, perfrazuodamas Po žodžius, – kad, atmetus visa, kas neįmanu, tai, kas liks, nors ir *kaip atrodytų neįtikėtina*, ir bus tiesa."

Tačiau mesjė Diupenas – „labai paprastas žmogus" – atmetamas, ir šį posakį ištaria ponas Šerlokas Holmsas.

6

„Matau, jog buvote Afganistane“

Jis buvo pramanas, mitas, pavienė mano asmenybių pluošto sruoga.

ŠERLOKAS HOLMSAS,
IŠ „PASKUTINIO NUSILENKIMO“

„Maždaug metai po vedybų aš suvokiau, kad galiu apsakymus rašyti be perstojo ir niekad nepasistūmėti į priekį, – tvirtino autobiografijoje Konanas Doilis. – Svarbiausia – kad tavo pavardė puikuotųsi ant knygos nugarėlės. Tik tada įsitvirtinsi kaip individualybė, ir tavo darbą arba įvertins, arba ne.“

Konanas Doilis džiaugėsi galėdamas apsakymais prisidurti pajamų, bet dabar apgailestavo, kad šis atlygis buvo anoniminis ir trumpalaikis. Kaip ir dauguma jaunųjų rašytojų, jis troško išvysti savo knygą. Vedybos šį jo norą tik pakurstė, ir jau kurį laiką buvo dedamos pastangos išleisti knygą. Atvykus į Sautsį, netrukus pradėtas rašyti romanas *Džono Smito pasakojimas* (*The Narrative of John Smith*). Šiam vienam iš ankstesniųjų savo kūrinių, kaip ir *Starko Manro laiškams*,

įkvėpimo Konanas Doilis veikiausiai sėmėsi iš Džordžo Bado žlugimo, nors romaną jis apibūdino kaip „asmeninį, socialinį ir politinį". Pasitenkinimą, kad darbas baigtas, netrukus užgožė siaubas sužinojus, kad vienintelis rankraščio egzempliorius dingo pašte. „Leidėjai jo taip ir negavo, — rašė jis, — o paštas siuntinėjo begales ant mėlyno popieriaus išspausdintų pranešimų nieko apie jį nežinąs, ir nuo tos dienos iki šiol jis kaip į vandenį įkrito. Be abejo, tai buvo geriausias mano kūrinys. Juk ar yra kas nors praradęs ne geriausią rankraštį? Vis dėlto nuoširdžiai prisipažįstu, kad smūgis, mane ištikęs jam dingus, yra vieni juokai, palyginti su siaubu, kuris būtų apėmęs, jeigu kūrinys ūmai vėl būtų pasirodęs — išspausdintas."

Šiam pirmajam bandymui „sėkmingai dingus", Konanas Doilis sėdo prie naujos knygos, kuri galiausiai gavo *Gerdlstonų bendrovės* pavadinimą. Dvidešimt kelerių metų Konanas Doilis dar neturėjo savo braižo, todėl stengėsi atkartoti Dikensą ir Tekerėjų, du savo literatūrinius autoritetus, nors rezultatai buvo gana netolygūs. Nenuostabu, kad autoriui smagiausias personažas buvo Tomas Dimsdeilas, Edinburgo universiteto medicinos studentas, įsidarbinantis Afrikos prekybos laive. Apie šio veikėjo gyvenimą Konanas Doilis yra sakęs: „Tuo metu jis mane nepaprastai domino, nors nesu girdėjęs, kad tokį pat susidomėjimą juo būtų rodęs kas nors vėliau."

Pacientų daugėjant, suderinti grožinę kūrybą ir mediciną Konanui Doiliui darėsi vis sunkiau. Apsakymus jis galėjo rašyti tik priešokiais. Prie romano reikėjo dirbti atsidėjus, bet dažnai rašymas nukentėdavo nuo trukdymų teikiant mediko paslaugas. Po daugelio metų šiuos sunkumus amerikiečių žurnalui jis aprašė taip:

„Aš taip džiūgaudavau pasitaikius laisvam rytui, kai galima sėstis, o veikiau – įnirtingai pulti prie darbo, žinodamas, kokios brangios tos ramybės valandėlės. Tada, žiūrėk, įeina šeimininkė ir nuliūdina:

– Daktare, pas jus prašosi ponios Terston sūnelis.

– Įveskite jį, – sakau baigdamas galvoje rikiuoti sceną, kurią atlikęs pareigą turėsiu durstyti toliau. – Kas gi nutiko, mielasis berniuk?

– Daktare, mama prašo paklausti, ar reikia tuos vaistus skiesti vandeniu.

– Žinoma, žinoma. – Nors tai visiškai tas pat, pravartu atsakinėti nedvejojant.

Berniukas išeina, ta scena jau pusiau baigta, kai staiga jis vėl įsiveržia į kambarį:

– Daktare, susimildamas, kai grįžau, mama jau buvo išgėrusi vaistų vandeniu neatskiedusi.

– Ajajai! – atsakau. – Nieko tokio.

Vaikis, įtariai dirstelėjęs, išeina, ir štai parašyta dar viena pastraipa, kai atsibogina moters vyras.

– Dėl tų vaistų turbūt įvyko kažkoks nesusipratimas, – šaltai pareiškia jis.

– Jokiu būdu, – atsakau, – tai išties visai tas pat.

– Tai kodėl vaikui sakėte, kad juos reikia skiesti vandeniu?

Aš bandau visą šį reikalą išnarplioti, bet vyras, spoksodamas į mane, niūriai linguoja galvą.

– Žmona labai prastai jaučiasi, – sako jis. – Mums visiems būtų ramiau, jeigu ateitumėte ir ją apžiūrėtumėte.

Tad palieku savo heroję per kelis žingsnius nuo jos link atidundančio greitojo traukinio ir liūdnas iš-

klumpinu, jausdamas, kad dar vienas rytas nuėjo niekais ir nelemtame mano romane kritiko akis įžvelgs akivaizdžią siūlę."

Konanas Doilis vylėsi šiuo anekdotišku pasakojimu pateisinti romano trūkumus, bet toks paties rašytojo pateikiamas nuolat trukdomo gydytojo portretas smarkiai skiriasi nuo to, ką prisiminė jo bičiuliai. „Jis sėdėdavo prie mažo rašomojo staliuko svetainės kampe ir rašydavo apsakymą, o aplink susirinkę kokia dešimtis žmonių šnekučiuodavosi ir juokaudavo, — prisiminė kolega rašytojas. — Jam labiau patikdavo susikaupus dirbti atokiau. Kartais, nepakeldamas nuo rankraščio akių, jis mestelėdavo kokį žodelį parodydamas, kad mus girdi, bet plunksna nepaliaudavo krebždėti toliau."

Ar blaškomas kitų, ar ne, Konanas Doilis užtruko prie *Gerdlstonų bendrovės* kone dvejus metus. Ir net tada turėjo dėl šios knygos abejonių — labai reikšminga nelaikė jos ir vėliau, — tad ne itin stebėjosi, kai ši, aplankiusi ne vieną leidėją, „tiksliai kaip pašto karvelis" grįžo atgal. Galų gale jis nusprendė padėti rankraštį į stalčiaus apačią susigulėti ir ketverius metus visai jo nejudino.

Dabar Konanas Doilis su jam būdingu gajumu visas jėgas sutelkė į naują sumanymą — kūrinį *Sunarpliota sruoga* (*A Tangles Skein*). Jame pasirodė du veikėjai — Ormondas Sakeris ir „jaunas apsiblaususių akių vyriškis", vadinamas įvairiai: čia Šeridanu Houpu, čia Šerinfordu Holmsu. Pirmąkart prie šio darbo prisėsta 1886 m. kovo 8 d., o kai balandžio mėnesį jis buvo baigtas, vadinosi *Kraujo spalvos etiudas* (*A Study in Scarlet*), o veikėjai — Šerlokas Holmsas ir daktaras Votsonas.

Vėliau Konanas Doilis dažnai tvirtindavo neprisimenąs,

kaip jam šie vardai atėjo į galvą, ir tarp Beikerio gatvės aistruolių tuo klausimu ilgai virė gyvos diskusijos. Autobiografijoje Konanas Doilis pasisako prieš „elementarius bandymus" iš veikėjo vardo atskleisti jo asmenybės bruožus. Paprastai skambantis „Holmsas", matyt, atrodė tinkamesnis negu koks nors „ponas Šarpas" ar „ponas Feretsas". Šią mintį Konanas Doilis išryškino kalboje, pasakytoje 1921 m.: „Anais senais laikais buvo kilusi reakcija į tai, ką laikau vieninteliu Čarlzo Dikenso trūkumu, nors niekas šiuo didžiu rašytoju taip nesižavi kaip aš. Bet, mano nuomone, jeigu jis būtų atsisakęs visų Tervidropų, Titltitų ir kitų įmantrių vardų, kuriais pavadino savo veikėjus, jo kūriniai būtų tikroviškesni."

Ir taip kalba *Gerdlstonų bendrovės*, kurios vienas iš veikėjų yra majoras Tobijas Klaterbakas, autorius... Matyt, Konanas Doilis nemėgo ausį rėžiančių garsų samplaikų, vis dėlto iš šio pasisakymo taip ir nepaaiškėja, kodėl jo kūrinių veikėjai pavadinti vienaip ar kitaip. Metų metus kaip galimi Šerloko Holmso pirmtakai buvo minimi įvairūs kriketo žaidėjai, ir kartą su šia mintimi kaip su „teisingiausia mąstysenos kryptimi" sutiko ir pats Konanas Doilis. Be to, vienas jo klasės draugas Stouniherste buvo Patrikas Šerlokas (*Patrick Sherlock*), o Viljamą Šerloką (*William Sherlock*) rasime jo mėgstamoje Makolio knygoje *Anglijos istorija* (*History of England*).

Pavardė „Holmsas", kurią Konanas Doilis jau buvo pavartojęs vienoje iš pirmųjų savo esė, beveik neabejotinai sietina su Oliveriu Vendeliu Holmsu (*Oliver Wendell Holmes*), amerikiečių gydytoju ir rašytoju. Konanas Doilis rašė: „Dar niekad aš nepažinau ir taip nemylėjau žmogaus, kurio net nesu matęs." Likimas lėmė, kad Oliveris Vendelis Holmsas tris 1886 metų mėnesius, – kai Konanas Doilis rašė *Kraujo*

spalvos etiudą, — praleido Britanijoje, ir jam buvo suteiktas Edinburgo universiteto, kurį baigė ir Konanas Doilis, garbės vardas. Nors rašytojas šio žmogaus su Šerloku Holmsu niekad nesiejo, bet yra ne kartą pareiškęs, kad kaip tik šis amerikiečių mokslininkas yra vienas jo literatūrinių įkvėpėjų. „Šis švelnus, linksmas filosofas kaip autokratas, poetas ir profesorius į mano jauną protą įspaudė gilią žymę, — rašė jis vėliau. — Didis žmogus, toks tolerantiškas, sąmojingas ir gyvenimiškas."

Daktaro Votsono pavardė taip pat teikia daug peno svarstymams. Kažkoks daktaras Džeimsas Votsonas (*James Watson*) buvo tarp Portsmuto literatūros ir mokslo draugijos narių, o Patrikas Heronas Votsonas (*Patrick Heron Watson*) — Džozefo Belo padėjėjas Edinburgo karališkojoje ligoninėje. Turbūt neverta įsikibus laikytis vienokio ar kitokio aiškinimo, nes pats Konanas Doilis į šį dalyką žiūrėjo gana atsainiai. Apsakyme apie Holmsą „Kreivalūpis" (*„The man with the Twisted Lips"*) prie šios painiavos dar prisideda ir paties Votsono žmona, pavadindama vyrą Džeimsu, nors iš tiesų jis vardu Džonas.

Tiek to dėl tų vardų, aiškesnis dalykas yra tai, kas įkvėpė Konaną Doilį sukurti garsųjį seklį. „Aš galvoje turėjau savo senąjį mokytoją Džou Belą, — rašė jis, — erelišką jo veidą, keistenybes, šiurpą varantį gebėjimą įžvelgti smulkmenas. Jeigu jis būtų buvęs seklys, šį žavų, bet padriką amatą tikrai būtų priartinęs prie tiksliojo mokslo."

Aštrių bruožų, kumpanosis Šerlokas Holmsas išvaizda akivaizdžiai priminė daktarą Belą. Šis panašumas dar labiau išryškėja vos Holmsui prabilus. Šerlokas Holmsas, susipažinęs su daktaru Votsonu, sako: „Matau, jog buvote Afganistane."

Belas atpažino Hailando karininką tam nenusiėmus kepurės, o Šerlokui Holmsui krito į akis nelanksti kairė daktaro Votsono ranka ir balti riešai:

> „Šis džentelmenas panašus į mediką, bet jo laikysena kaip kariškio. Taigi tikriausiai karo gydytojas. Jis ką tik atvyko iš tropikų, nes veidas tamsokas, o tai nenatūralus jo odos atspalvis, nes riešai visiškai šviesūs. Išsekęs veidas aiškiai rodo, jog nemaža prisikentėjo ir sirgo. Buvo sužeistas į kairę ranką. Kažkokia sustingusi ir nenatūrali. Kurgi tropikuose anglų karo gydytojas galėjo prisikentėti ir būti susižeistas į ranką? Tikriausiai Afganistane."

Taip iš karto pademonstruotas „dedukcijos mokslas" nurodė visų tolesnių Holmso nuotykių kryptį. Tariamai stebuklingas seklio gebėjimas iš menkiausių smulkmenų nuspėti nusikaltimo istoriją tapo jo skiriamuoju ženklu ir yra įdomiausia Konano Doilio apsakymų ypatybė. Kai viename pokalbyje buvo nusistebėta, kaip Konano Doilio pasąmonėje galėjo gimti toks personažas, autorius pabrėžtinai įvardijo savo senąjį mokytoją. „O! — sušuko jis. — Mielasis, jį padiktavo ne kieno nors pasąmonė. Šerlokas Holmsas — tai, jeigu taip galima pasakyti, mano prisiminimų apie Edinburgo universiteto medicinos profesorių literatūrinis įkūnijimas."

Laiške pačiam Belui Konanas Doilis tai išsako dar įtaigiau: „Už Šerloką Holmsą neabejotinai esu dėkingas tik jums, ir nors apsakymuose turiu galimybę vaizduoti jį visokiose dramatiškose situacijose, nemanau, kad analitinė jo mąstysena bent kiek pranoksta tą įspūdį, kurį apžiūrėdamas ambulatorinius ligonius darydavote jūs pats."

Nors daktarui Belui buvo malonu, kad yra tapatinamas su Šerloku Holmsu, jis visuomet pareikšdavo, kad didžiausi nuopelnai priklauso Konanui Doiliui. „Daktaro Konano Doilio genialios vaizduotės galia iš labai mažo padarė labai daug, – vienam žurnalistui yra sakęs Belas, – o visą vaizdą nuspalvino jo šilti prisiminimai apie senąjį mokytoją." Toks gražus kuklumas akina skaitytojus Belui paprieštarauti, nors jo išvada ir teisinga – Konanas Doilis save sumenkino. Na, o prastai atsiliepdamas apie save kaip mediką, jaunasis Konanas Doilis tarsi nekantravo nuvertinti savo laimėjimą sukuriant Šerloką Holmsą.

O tas laimėjimas buvo didžiulis. Rašydamas *Kraujo spalvos etiudą*, Konanas Doilis jau nebesitenkino kitų rašytojų pramintais takais. Jis jautėsi labiau pasitikįs savo talentu ir vaizduote, o tai atvėrė protą įkvepiančioms idėjoms, kurių įsikūnijimas – Šerlokas Holmsas.

Pirmoji iš tokių įkvepiančių idėjų – Belo auditorijoje demonstruotus metodus pritaikyti detektyvinėje beletristikoje. Tuo metu toks sumanymas nebūtų buvęs pastebėtas. Pats žanras – ir net žodis *detektyvinis* – gyvavo vos keturiasdešimt metų ir nedaug teturėjo vertingų literatūrinių modelių. „Didžiausias detektyvinės prozos trūkumas tas, kad rezultatų joje pasiekiama be jokios akivaizdžios priežasties, – sakė Konanas Doilis viename pirmųjų interviu. – Taip neteisinga, tai ne menas." Kurdamas Šerloką Holmsą, Konanas Doilis nutarė su skaitytojais žaisti dorai. Autorius neketino, nors tuo metu taip buvo įprasta, slėpti nuo skaitytojų esminių įrodymų ar, siekdamas toliau rutulioti siužetą, o pagrindinį herojų parodyti gražioje šviesoje, kliautis vien neįtikėtinais sutapimais arba bukapročiais nusikaltėliais. Konanas Doilis užsimojo sukurti „mokslišką seklį, kuris atskleidžia nusikaltimus remda-

masis savo paties pranašumais, o ne nusikaltėlio žioplumu".

Šitaip nutaręs, Konanas Doilis įkvėpimo sėmėsi iš formos meistro Edgaro Alano Po. Nesvarbu, kad Šerlokas Holmsas suniekino Po Diupeną kaip „paprastą žmogų", Konanas Doilis gerbė šį autorių ir vertino jo kūrinį, o *Pasakojimai apie slėpinius ir siaubą* paauglystėje buvo mėgstama jo knyga. „Aš ją skaičiau jaunas būdamas, kai protas lankstus, — rašė vėliau Konanas Doilis. — Knyga žadino mano vaizduotę ir buvo nepranokstamas pavyzdys, kaip oriai ir įtaigiai ręsti pasakojimą."

Šiuolaikinės detektyvinės prozos pradininko garbę Po pelnė penkiais apsakymais, parašytais 1841—1844 m. Šiuose apsakymuose, iš kurių trijuose vaizduojamas Ogiustas Diupenas, Po išryškina visus klasikinio detektyvinio kūrinio bruožus. Tai mąslus, ekscentriškas seklys; kiek kvailokas jo talkininkas; neteisingai apkaltintas klientas; neįtikinamas niekšas; slaptas kodas; apgaulingas įkaltis ir neįmanomas nusikaltimas.

Kai Konanas Doilis ėmėsi *Kraujo spalvos etiudo*, Po dar nebuvo toks garsus kaip dabar ir negalėjo tapti jam sektinu pavyzdžiu. Retas taip įvertino Po laimėjimus kaip Konanas Doilis, matęs ribą tarp Po naujovių ir savo paties siekių. Turint tai omenyje, *Kraujo spalvos etiudas* yra kur kas savitesnis negu visi iki tol parašyti Konano Doilio kūriniai. Šerlokas Holmsas daug skolingas Diupenui, besižavinčiam „begaliniu proto judrumu", tačiau Po apsakymai buvo veikiau katalizatorius, o ne šablonas. Dvidešimt šešerių metų Konanas Doilis jau buvo pasirengęs darbuotis savarankiškai.

Šerlokas Holmsas dažnai priekaištauja daktarui Votsonui, kam šis stengiasi pagyvinti ir nuspalvinti tai, kas, Holmso nuomone, turėtų būti sausas, faktais paremtas „paskaitų kur-

sas". Tam tikru atžvilgiu Konanas Doilis taip pasielgė su Edgaru Po. Pirmąjį detektyvinį apsakymą „Žmogžudystė Morgo gatvėje" Po pradeda sausu, moksliniu stiliumi:

> „Psichikos ypatybės, įvardijamos kaip analitinės, pačios mažai tepasiduoda analizei. Mes jas vertiname tik iš padarinių. Be kita ko, apie šias ypatybes žinome tik tiek, kad, – jeigu jų daug, – tai yra žmogaus, kuriam jos būdingos, žvaliausio džiaugsmo šaltinis."

Palyginti su „Skandalu Bohemijoje" (*„A Scandal in Bohemia"*), pirmuoju apsakymu apie Šerloką Holmsą, skirtumas vargu ar gali būti ryškesnis:

> „Šerlokui Holmsui ji visada buvo *toji* moteris. Retai tegirdėdavau ją kitaip vadinant. Bičiulio akyse ji buvo prakilnesnė už kitas savo lyties atstoves, kurios tegalėjo būti jos šešėlyje. Nepasakysi, kad jo jausmas Airinai Adler buvo meilė. Visi pojūčiai, o ypač šis, svetimi šaltam, tiksliam ir nuosaikiam jo protui. (...) Į jautrų instrumentą pakliuvusi smiltelė ar stipriausio didinamojo stiklo įskilimas nedarytų tiek bėdos, kiek stiprus meilės jausmas tokiam žmogui kaip Holmsas. Ir vis dėlto jo gyvenime buvo viena moteris, ir toji moteris – velionė Airina Adler, neaiškios ir abejotinos reputacijos asmenybė."

Žinoma, Šerlokas Holmsas būtų pasišaipęs iš to, kaip Konanas Doilis „pataikauja masiniam skoniui", bet jaunasis autorius įžvalgiai suvokė, kad jo veikėjas turi būti amžininkams priimtinas. Pirmieji „Skandalo Bohemijoje" skaitytojai, kuriems

Šerloko Holmso vardas dar nebuvo tapęs kasdienybe, veikiau buvo linkę teikti pirmenybę įprastiniams romantiškų romanų sąlygiškumams nei moksliškai šaltam ir nepažįstamam detektyvo žanrui.

Nors Konanas Doilis laikė Po „meistrų meistru", *Kraujo spalvos etiudui* daug įtakos turėjo ir kitas beveik pamirštas detektyvų kūrėjas. Prancūzų romanistas Emilis Gaborjo (*Emile Gaboriau*), kurio sensacingi romanai tuo metu buvo nepaprastai populiarūs, Konaną Doilį žavėjo „tiksliai pinamu siužetu". Gaborjo seklys mesjė Lekokas pasižymi daugeliu tų bruožų ir gebėjimų, kuriuos vėliau imta sieti su Šerloku Holmsu. Lekokas ne tik mokėjo maskuotis, bet ir taikė tokius mokslinius būdus kaip gipso liejiniai pėdsakų atspaudams. Panieka, kurią Lekokas reiškia Ževroliui, *Sureté*[6] vadovui, aiškiai atitinka Šerloko Holmso ir Skotland Jardo inspektoriaus Lestreido santykius, o geraširdis, bet lėtos mąstysenos tėvas Absintas, žavus Lekoko partneris, galėtų būti laikomas daktaro Votsono prototipu.

Kraujo spalvos etiudą Konanas Doilis baigė rašyti 1886 m. balandžio pabaigoje. Suvyniojęs rankraštį į tūtelę ir nusiuntęs žurnalui *Cornhill Magazine*, autorius nė nenumanė sukūręs nemirtingą šiuolaikinės prozos personažą. Nūnai Šerloko Holmso skulptūra stovi Edinburge, netoli Konano Doilio gimtųjų namų vietos. Seklio atvaizdas puošia Didžiosios Britanijos pašto ženklų seriją. Londono metro Beikerio gatvės stotelė netoli garsiojo buto name Nr. 221b išpuošta Šerloko Holmso nuotykių vaizdais. Mažai kas, 1886 m. perskaitęs šį rankraštį, galėjo įsivaizduoti tokius pagarbos ženklus. Nors Šerlokas Holmsas ir daktaras Votsonas yra puikiai sukurti veikėjai, jaunasis rašytojas dar nebuvo galutinai suradęs

[6] Prancūzijos kriminalinė policija. (*Vert. past.*)

savo braižo. Po įspūdingo tyrimo, kai Holmsas apžiūri Inoko Dreberio iš Klivlando lavoną, pasakojimas susilpnėja ir nukrypsta į pernelyg ilgą intarpą apie Jutos mormonus. Anais laikais toks aiškinamasis dėstymas nebuvo naujiena, tačiau šiame ilgame intarpe Šerlokas Holmsas iš akiračio dingsta, be to, išaiškėja, kad autorius menkai išmano amerikiečių kalbos ypatumus ir Amerikos geografiją. Vėlesniuose apsakymuose išryškėjo savita Konano Doilio mąstysena ir talentas pinti siužetą, o *Kraujo spalvos etiudo* intarpas liudija jį nemažai rėmusis Roberto Luiso Stivensono *Dinamitininku* (*The Dynamiter*), išleistu metais anksčiau.

Konano Doilio sumanymas į pasakojimą apie Šerloką Holmsą įsprausti šalutinę siužeto liniją apie mormonus šiuolaikiniams skaitytojams gali pasirodyti keistas. Na, o tuo metu, kad ir labai sunkiai įtikinama, tai buvo Konano Doilio masalas skaitytojams pritraukti. Kai jis pradėjo rašyti šią knygą, „amoralus mormonų gyvenimas", — ir ypač jų praktikuojamoji poligamija, — buvo plačiai aptariamas, o Portsmuto literatūros ir mokslo draugijoje prieš metus net buvo išklausyta paskaita šia tema. Matyt, Konanas Doilis apie tai daug skaitė, bet ne pro šalį jam būtų buvę žvilgtelėti ir į geografijos atlasą, nes *Kraujo spalvos etiude* Juta ir Rio Grandė išklysta iš savo vietų. Tai pasikartojanti šio autoriaus klaida. Kiek anksčiau sukurtame apsakyme, kurio veiksmas rutuliojasi Naujojoje Zelandijoje, klestintį ūkį jis pasistengė įkurdinti per dvidešimtį mylių nuo jūros. „Tokių dalykėlių pasitaiko", — pripažino rašytojas.

Ir vis dėlto Konanas Doilis dėjo daug vilčių į *Kraujo spalvos etiudą*, laikydamas jį už *Gerdlstonų bendrovę* geresniu. „Mes viliamės, — rašė laiške Luiza, — kad *Kraujo spalvos etiudas* bus išspausdintas anksčiau nei vyresnysis jo brolis." Deja, pirmoji apysaka, kurioje veikia Šerlokas Holmsas, „apėjo įprastinį

ratą" ir trijų leidėjų buvo iškart atmesta. „Literatūra, — rašė Konanas Doilis motinai, — iš tikrųjų sunkiai atveriama austrė."

Rugsėjo mėnesį jis suvyniojo rankraštį į kitą tūtelę ir išsiuntė ketvirtai leidyklai — londoniškei „Ward, Lock and Company". Spalio pabaigoje Konanas Doilis gavo laišką, kad redaktoriams apysaka labai patiko. „Šiemet jos išleisti negalime, — pridūrė leidėjai, — nes dabar rinkoje begalė pigios literatūros." Toliau sakoma, kad jeigu Konanas Doilis sutiktų palaukti iki kitų metų, už autoriaus teises jam būtų pasiūlyta 25 svarai.

„Pasiūlymas nebuvo labai gundantis, — rašė Konanas Doilis, — ir net aš, būdamas neturtingas, dvejojau, ar jį priimti." Dvejojo jis ne veltui. Suma buvo niekinga — už „J. Habakuko Džefsono pareiškimą", gerokai trumpesnį kūrinį, jis uždirbo daugiau, be to, nebuvo nusiteikęs laukti visus metus, kol apysaka bus išleista. Jis atrašė pasiteiraudamas, ar leidėjai gali pažadėti nedidelį procentą nuo kiekvieno parduoto egzemplioriaus, bet šie atsakė neigiamai, nes dėl to esą „gali kilti tam tikros painiavos". Konanas Doilis nenoromis sutiko su leidėjų sąlygomis. „Daugiau už ją nesu gavęs nė penso", — prisipažino autobiografijoje rašytojas.

Konanas Doilis tikėjosi, kad „Ward, Lock and Company" *Kraujo spalvos etiudą* išleis atskira knyga ir pagaliau išsipildys jo troškimas ant knygos nugarėlės išvysti savo pavardę. O iš tiesų knyga pasirodė 1887 m. lapkričio mėnesį, ir tai buvo pagrindinis kūrinys *Bitono kasmečio kalėdinio leidinio* (*Beeton's Christimas Annual*), grožinės literatūros ir proginių tekstų rinkinio, prieš dvidešimtį metų pradėto leisti Samuelio Orkarto Bitono (*Samuel Orchart Beeton*), kurio žmona ponia Biton garsėjo kulinarijos ir namų ruošos knygomis.

Vienu pensu įkainoto leidinio raudonos, baltos ir geltonos

spalvų viršelyje buvo pavaizduotas piktadarys Konano Doilio veikėjas, virš kabančios lempos liepsnelės šildantis švirkštą. Dar leidinyje buvo dvi „savitos saloninės pjesės" ir keli puslapiai reklamos tokių dalykėlių kaip „plaučių stipriklis", rekomenduojamas esant pradinei džiovos stadijai, ar „Steinerio pasta nuo parazitų", kaip buvo tvirtinama, „neabejotinai išnaikinanti žiurkes, prūsokus, peles ir juoduosius tarakonus".

Leidinys buvo išparduotas per dvi savaites, bet veikiau dėl Bitono reputacijos nei dėl *Kraujo spalvos etiudo.* Pati apysaka didesnio susidomėjimo nesukėlė, bet buvo sutikta pakankamai palankiai, kad kitais metais galėtų būti išleista atskira knyga. Naujajame spaudinyje, kuris buvo išreklamuotas kaip „kvapą gniaužianti knyga", dar įdėti šeši plunksna piešti Konano Doilio tėvo piešiniai. Nežinia, ar pats rašytojas pasiūlė tėvą knygos dailininku, ar leidėjai ieškojo įdomios naujovės, pristatydami tėvą ir sūnų. Čarlzas Doilis užsakymą atliko Edinburge, kur ir toliau buvo laikomas psichiatrijos ligoninėje. Jo iliustracijos keistai ramios ir neįdomios, tačiau barzdoto Holmso, labai primenančio patį dailininką, figūra rodo, kad sūnaus sukurtame personaže Doilis tėvas atpažino kai kuriuos savo bruožus.

Apie tą laiką, kai *Kraujo spalvos etiudas* galų gale pasirodė atskira knyga, Konano Doilio dėmesys jau buvo nukrypęs kitur. Ilgais laukimo mėnesiais jis ėmėsi kelių darbų, manydamas rasiąs lengvesnių būdų publikuotis. Ne visi tie kūriniai pelnė literatūrinį nemirtingumą. Laikraščiui *Gas and Water Gazette* paprašius išversti iš vokiečių kalbos tekstą, Konanas Doilis, remdamasis netvirtomis mokyklinėmis vokiečių kalbos žiniomis, parašė straipsnį „Kaip patikrinti dujų vamzdžio hermetiškumą". Po daugelio metų, sakydamas kalbą Rašytojų klube, jis tvirtino, kad tai, o

ne *Kraujo spalvos etiudas* buvo jo karjeros lūžis. Mat tada, sakė jis, pirmą kartą jo paslaugos paprašė leidėjai, o ne atvirkščiai.

Išgvildenęs prakiurusių dujų vamzdžių temą, 1887 m. liepos mėnesį Konanas Doilis vėl pradėjo romaną. „Šįsyk, ryžęsis visapusiškai išbandyti jėgas, — rašė jis, — ėmiausi istorinio romano, nes kaip tik jis man pasirodė esąs vienintelis žanras, galįs sujungti tam tikrą literatūrinį solidumą su veiksmo ir nuotykių vaizdais, būdingais jaunai ir karštai mano galvai."

Romane *Maikas Klarkas* (*Micah Clarke*) XVII a. pabaigos Monmauto maišto fone vaizduojama grupė anglų puritonų ir pasmerktas žlugti Džeimso Skoto mėginimas nuversti karalių Jokūbą II. Kaip tik tada Konanas Doilis išsiugdė viso gyvenimo įprotį kelis mėnesius nagrinėti vaizduojamų įvykių aplinką, kad kiekvienas perukas, kiekviena balta kaklaskarė būtų aprašyta su tiksliomis, kruopščiomis smulkmenomis. Nors vietomis romanas nuklysta į beprasmį paradiškumą, *Maikui Klarkui* būdingos visos gerosios ypatybės, kuriomis pasižymi vėlesni istoriniai Konano Doilio kūriniai: raiški siužeto linija, įspūdingos mūšių scenos ir gyva vaizduojamojo meto atmosfera.

„Kai 1888 m. pradžioje kūrinį pabaigiau, puoselėjau daug vilčių, — rašė autorius, — ir romanas leidosi į savo kelionės." Ir vėl Konanui Doiliui teko patirti, kad leidėjai jo kerams kažkodėl atsparūs. Žurnalo *Cornhill Magazine* redaktoriui parūpo, kam autorius švaisto talentą ir laiką istoriniams romanams. „Bentley and Company" pranešė, kad romanui stinga „vieno svarbiausių literatūros bruožų, t. y. įdomumo". Iš kelių kitų leidėjų rankraštis grįžo su panašiu nemaloniu nuosprendžiu. „Pamenu, rūkiau prie savo nučiupinėtais kam-

pais rankraščio, kai jis, dar kartą apsilankęs mieste, grįžo įkvėpti kaimo oro, — prisiminė Konanas Doilis, — ir mąsčiau, ką gi daryčiau, jei staiga į kambarį įžengtų koks nors rizikos nebijantis nutrūktgalvis leidėjas ir už visą romaną pasiūlytų kokius keturiasdešimt šilingų."

Bet, kol taip dar neatsitiko, Konanas Doilis nusiuntė rankraštį „Longmans publishers" leidyklai, kur jis patraukė Andraus Lango (*Andrew Lang*), įtakingo škotų redaktoriaus ir istoriko, dėmesį. Langas patarė leidyklai rankraštį priimti, ir kitą vasarį *Maikas Klarkas* išėjo iš spaudos atskira knyga. Kaip tik *Maiką Klarką*, o ne prieš metus pasirodžiusį *Kraujo spalvos etiudą* Konanas Doilis laikė savo „pirmąja tikra premjera". Atsiliepimai apie romaną buvo nepaprastai geri, tik kai kur autoriui buvo priekaištaujama dėl pernelyg laisvo istorijos traktavimo. Pirmaisiais metais buvo išspausdinti trys knygos tiražai. „*Maikas Klarkas* — dėmesio verta knyga, — rašė vienas recenzentas, palankiai lygindamas ją su R. D. Blekmoro (*R. D. Blackmore*) *Lorna Dun* (*Lorna Doone*). — Ji atitraukia skaitytoją nuo išminto kelio, ir kartkarčiais iš įdomumo jam tiesiog užgniaužia kvapą; čia begalė ryškių vaizdų (...), romanas daro visapusiškai darnaus ir vientiso kūrinio įspūdį."

Maikas Klarkas, pasirodęs įkandin *Kraujo spalvos etiudo*, iškėlė dilemą, tapusią Konano Doilio karjeroje pagrindine. Vienoje pusėje buvo apsakymai apie Šerloką Holmsą, priklausą „kitokiai, prastesnei, literatūros plotmei", į kurią Konanas Doilis, skindamasis kelią pasaulyje, protarpiais užklysdavo, kitoje — istoriniai romanai, pjesės, eilėraščiai ir kiti kūriniai, kurie, autorius požiūriu, turėjo padėti jam užimti vietą literatūros panteone. Vos po kelerių metų, paprašytas naujam *Kraujo spalvos etiudo* leidimui parašyti įžangą, Ko-

nanas Doilis atkirto, kad „tokia elementari grožinės literatūros forma kaip detektyvinė apysaka vargu ar nusipelno tokios prabangos kaip įžanga". Kita vertus, *Maikas Klarkas* vedė jį tauriuoju keliu. „Maniau, — pareiškė jis netrukus, — savo rankose jau turįs įrankį, praskinsiantį man taką."

Tuo metu Konanas Doilis nepuoselėjo jokių tolesnių planų dėl Šerloko Holmso. Jis mėgavosi dalykais, kurie, anot daktaro Votsono, yra „laimės pilnatvė, su namais susiję reikalai, iškylantys priešais žmogų, pirmąkart pasijutusį savo būties šeimininku". Mediko darbas sekėsi, literatūrinė karjera pagaliau klostėti puikiai, jis aktyviai dalyvavo Sautsio bendruomenės gyvenime ir taip energingai sportavo, kad pasitaikydavo, jog namo grįždavo sumuštu šonu ar susilaužęs pirštą. Arklio ir brikelės jaunasis daktaras neturėjo, tad jį dažnai galėdavai matyti važiuojant galingu motociklu, panašiu į perdirbtą triratį per dideliais ratais. Retkarčiais su juo važiuodavo Luiza, nerangiai išsikėtusi ant sėdynės ir kojas padėjusi ant priekinės paminos.

1889 m. sausio 28 d. Luiza pagimdė jų pirmagimę Merę, ir Konanas Doilis galėjo pasijusti visais atžvilgiais patenkintas gyvenimu Sautsyje. „Ji stora, drūta, mėlynakė, kreivakojė ir riebuilė, — pranešė Konanas Doilis Madam. — Į visus kitus jus dominančius klausimus bus atsakyta. Neturiu didesnės patirties kūdikiams apibūdinti." Nors ir buvo laimingas šeimoje, atskilęs nuo Katalikų bažnyčios, jis jautėsi neturįs dvasinės atramos. Duktė buvo pakrikštyta pusantrų metų, ir vien tik reikalaujant Madam. Tai nebuvo atsitiktinis Konano Doilio aplaidumas. Žinant, kad trys iš devynių jo brolių ir seserų mirė maži, nenoras dukters pakrikštyti rodo jį kaip agnostiką jau tolokai pažengus. „Aš lioviausi be perstojo daužęs galva į nepramušamą sieną, — rašė jis. — Atmetęs senąsias

vertybes kaip nieko vertas, puoliau į neviltį, kad neberasiu naujų, rodančių man aiškų kelią." Tačiau jis jau artėjo prie naujos neortodoksinės tikėjimo sistemos. „Nesuvokiamu būdu netrukus man sušvito blausi aušra, kuriai ilgainiui buvo lemta plisti ir ryškėti."

Iš pradžių toji aušros šviesa įgavo savotiškas apybrėžas. Iki tol Konano Doilio požiūris į dvasių pasaulį nebuvo rimtas. Apsakyme „Vaiduoklio pasirinkimas" (*„Selecting a Ghost"*), išspausdintame 1883 m., turtingas bakalėjininkas pasisamdo mediumą ieškoti savo namuose galimai gyvenančių vaiduoklių. „Aš esu didysis nežemiškas dūsautojas, — dainuojamu tonu sako vienas. — Aš užmušinėju šunis. Mirtingasai, ar tu mane pasirinksi?"

Tačiau netrukus stilius surimtėja. Kalbėdamas apie savo pirmuosius kūrinius, Konanas Doilis paprastai neužsimindavo apie trumpą romaną *Klumbario paslaptis* (*The Mystery of Cloomber*), išspausdintą keliais mėnesiais anksčiau už *Maiką Klarką* ir nugrimzdusį į visišką užmarštį. Šiame keistame ir pinkliame pasakojime vaizduojami trys budistų vienuoliai, ko gero, prisikėlę iš mirusiųjų, kurie nori atkeršyti anglų karininkui už nusikaltimą, padarytą prieš keturiasdešimt metų. Kone kiekviename skyriuje aprašomas koks nors antgamtinis reiškinys: astralinė projekcija, išankstinis žinojimas, ekstrasensinis suvokimas ar net materijos pokyčiai, apibūdinami kaip „galia skaidyti daiktą į cheminius atomus", o paskui — „priversti juos įgauti ankstesnę formą".

Dauguma kritikų neišmanė, kaip šį kūrinį suprasti. Vienas laikraštis, paminėdamas škotišką romano aplinką, pasidžiaugė, kad gerai, jog autorius neėmė rašyti tarmiškai, bet recenzentas knygą, matyt, teskaitė iki aštuntojo skyriaus, kuris kaip tik taip ir prasideda.

Po daugelio metų, kai Konano Doilio domėjimasis dvasių pasauliu niekam nebebuvo naujiena, kritikai nesiliovė brėžti priešpriešos tarp autoriaus įsitikinimų ir aiškios, logiškos Šerloko Holmso mąstysenos. Tuo metu, kaip ir mūsų dienomis, vyravo nuomonė, kad į antrąją gyvenimo pusę Konanui Doiliui, ko gero, suminkštėjo smegenys. Tiesą sakant, ši keista medžiaginio ir dvasinio pasaulių priešprieša akivaizdi visais Konano Doilio veiklos laikotarpiais. Nors vargu ar *Klumbario paslaptį* kas nors galėtų laikyti pamirštu šedevru, jame aiškiai regėti jaunojo romanisto abejonės visų pripažįstama mokslo išmintimi. „Juk kas yra mokslas? – klausia Konanas Doilis paskutiniuose šios knygos puslapiuose. – Mokslas – tai mokslininkų nuomonių konsensas, o istorija rodo, kad tiesos jis neskuba pripažinti. Mokslas dvidešimtį metų šaipėsi iš Niutono. Mokslas matematiniu būdu įrodė, kad geležinis laivas negali plaukti, mokslas tvirtino, kad garlaiviu neįmanoma perplaukti Atlanto."

Šitaip pasakius, iki spiritistų salono telieka vos keli žingsniai.

7

Komivojažierius iš Sletenmero

Man rodos, esu vienas iš neįtariausių žmonių pasaulyje ir, būdamas nerūpestingai tingaus būdo, niekuomet nemanau, kad tie, su kuriais bendrauju, kėsinasi mane apgauti. Man dar taip nepasitaikė.

STARKAS MANRO,
IŠ *STARKO MANRO LAIŠKŲ*

1889 m. vasario mėnesį į Sautsį atvyko italas profesorius Milo de Mejeris (*Milo de Meyer*), kuris ketino pademonstruoti savo „mesmerinę galią", nūdien vadinamą hipnoze. Salėje buvo apie dvidešimt mokslininkų ir medikų, tarp jų — ir daktaras Konanas Doilis. Kalbėdamas per vertėją, profesorius de Mejeris aiškino, kad mesmerizmas remiasi paslaptinga elektros galia, sklindančia iš magnetų, ir kad „jį būtų galima naudingai pritaikyti daugelyje chirurginių operacijų". Profesoriaus eksperimentai, pasak straipsnio Portsmuto laikraštyje *Evening News*, „pastaruoju metu sulaukė daug dėmesio tiek žemyne, tiek Londone ir Braitone".

Panašiais dalykais Konanas Doilis domėjosi jau seniai, buvo išnagrinėjęs Franco Antono Mesmerio (*Franz Anton Mesmer*), XVIII a. austrų gydytojo, davusio mesmerizmui

vardą, veikalus. Mesmerizmas, dar vadintas „kūno magnetizmu", XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje buvo gana madingas, ir iš aukštuomenės kilę pacientai kreipdavosi į Mesmerį įmagnetintų tablečių, drabužių ar indų. Tuo metu, kai į Mesmerio įtaką pateko Marija Antuanetė (*Marie Antoinette*), Prancūzijos karališkoji komisija nusprendė, kad šio gydytojo sėkmę lemia ne kokia nors neregima jėga, o paciento pasidavimas įtaigai. Tad nors pats Mesmeris dažnai laikomas šarlatanu, vadinamoji mesmerinė galia yra šiuolaikinės hipnozės ir jos taikymo medicinoje pradžia.

Kaip medikas, kurį domino paranormalūs reiškiniai, Konanas Doilis, savaime aišku, buvo susipažinęs su Mesmerio teorijomis. Kurį laiką mesmerizmo sekėjai buvo vaizduojami jo kūriniuose. Apsakymo „Džonas Baringtonas Kaulsas" („*John Barrington Cowles*"), išspausdinto 1884 m., veikėjas daktaras Mesindžeris perspėja: „Stipri valia, tiesiog būdama pranašesnė, netgi per atstumą priverčia paklusti silpnesnę valią ir reguliuoja jos turėtojo ketinimus, net veiksmus. Jeigu pasaulyje egzistuotų žmogus, turintis nepalyginamai didesnę valią nei visi kiti žmonių giminės nariai, tai galima neabejoti, kad jis galėtų visiems viešpatauti paversdamas juos automatais." Galima numanyti, kad šitokia būtybė apsakymo pabaigoje ir pasirodo. Konanui Doiliui būdinga, kad tokia aukštesnioji valia pasižymi ne vyras, o moteris.

Taigi visai nekelia nuostabos, kad Konanui Doiliui knietėjo pamatyti „įžymųjį ir garsųjį" profesorių de Mejerį. Jeigu rašytojas tikėjosi rimtos paskaitos apie mesmerizmą ir jo taikymą chirurgijoje, turėjo nusivilti. Kaip rašoma Portsmuto laikraštyje *Evening News*, visas demonstravimas vyko kaip kokiame vodevilyje. Dešimt atrinktų vaikinų buvo užhipnotizuoti iš anksto, – „kad nereikėtų gaišti laiko", – mat

profesorius iš patirties tvirtino, kad iš pirmo karto mesmerizmui pasiduoda tik kas ketvirtas žmogus. Kai šie savanoriai buvo atvesti iš užkulisių, Konanas Doilis irgi žengė prie jų, „norėdamas atsidurti tarp pasiduodančiųjų profesoriaus valiai". Profesorius de Mejeris, pasitelkęs tuos asmenis, kelis kartus pademonstravo savąjį „kūno magnetizmą". Vieni jaunieji savanoriai, paprašyti išsižioti, nevaliojo susičiaupti. Kiti atsiklaupė ir nepajėgė atsistoti, o pora buvo priversti suvaidinti „linksmą sceną", atlikdami dantisto ir paciento vaidmenis.

„Pastangos panašiai įmagnetinti daktarą Doilį buvo nesėkmingos, — rašė laikraštis, — ir profesorius pareiškė, jog tai galėtų užtrukti pernelyg ilgai." Galima tik spėlioti, ar Konanas Doilis būtų ėmęs nusirengti arba krykti kaip antis, jei seansas būtų buvęs ilgesnis. Nežinodamas, kad jau yra smarkiai paplitusi praktika eilinius pasirodymus pristatyti kaip mokslines paskaitas, rašytojas tikėjosi, kad tame vakare tvyros mokslinių aiškinimų dvasia. Siekiant pritraukti daugiau žiūrovų iš aukštesniųjų klasių, jau XVIII a. elementarūs elektros ir magnetizmo demonstravimai buvo vadinami „filosofiniais eksperimentais". Net Edgarą Alaną Po apgavo garsusis šachmatininkas Kempelenas (*Kempelen*), neva rodydamas stebuklą, o iš tikrųjų valdomas pasislėpusio žaidėjo. Konano Doilio laikais hipnozė ir spalvingi cheminiai efektai atstojo robotus ir elektros triukus.

Nėra pagrindo tvirtinti, kad profesoriui talkino iš anksto parinkti bendrininkai, kaip dažnai tokiuose pasirodymuose būdavo. Jeigu jis spėjo rasti ir užhipnotizuoti pakankamą skaičių paveikių savanorių, gal tas seansas ir buvo tikras. Tačiau Konanas Doilis hipnozės įtakai nepasidavė ir, matyt, nejautė reikalo apsimetinėti, kaip daugelis jo vietoje, ko gero, būtų darę. Nors vėliau garsėjo nepaprastu patiklumu,

bent jau tuo laikotarpiu rašytojas nesileido lengvai vedžiojamas už nosies.

Konanas Doilis žinojo, kad žmonės, paveikti mesmerinės galios, kartais kalba padrikomis, nerišliomis frazėmis, o tai, pasak kai kurių stebėtojų, rodo jų ryšį su mirusiųjų sielomis. Gal kaip tik dėl to rašytojas, susižavėjęs mesmerizmu, pasidavė spiritizmo įtakai. Tačiau vėliau, kai atsirado proga atsekti iš pradžių Konaną Doilį veikusias įtakas, apie Mesmerį jis nedaug ką tegalėjo pasakyti. Užtat visą dėmesį buvo sutelkęs į vadinamąjį Haidesvilio epizodą, Margaretos ir Katerinos Foks (*Margaretta Fox, Katherine Fox*), keistuolių seserų, šiuolaikinio spiritistinio judėjimo veikėjų, istoriją.

1848 m., vienuolika metų prieš Konanui Doiliui gimstant, seserys Foks gyveno su tėvais dviejų kambarių name Haidesvilio mieste, Niujorko valstijos šiaurėje. Vieną naktį šeimą iš lovų prikėlė keistas ir nepaaiškinamas bildesys. Tie garsai, apibūdinti kaip beldimų ir stuksenimų kruša, nesiliovė keletą naktų iš eilės ir vis vyko netoli keturiolikmetės Megės ir vienuolikametės Keitės. Ponia Foks, mergaičių mama, nutarė, kad šie trinksėjimai turėtų ką nors reikšti. Kai ji kartą ar du spragtelėdavo pirštais, būdavo atsakoma tiek pat kartų pabeldžiant. Nematomosios jėgos netgi sugebėdavo atsakyti į paprastus klausimus: sakant „ne“, būdavo pabeldžiama vieną, o „taip“ — du kartus. Tuo remdamasi, ponia Foks šiuos reiškinius priskyrė dvasių pasauliui.

Apie 1850 m. seserys Foks ir jų motina viešai demonstruodavo savo galias. Netrukus į tai atkreipė dėmesį Horacijus Grilis (*Horace Greeley*), laikraščio *New York Tribune* redaktorius, kuris pasirūpino, kad šios moterys atvyktų į Niujorką. Atvirame laiške, išspausdintame savo laikraštyje,

Grilis paliudijo, kad mergaitės sąžiningos ir visai įtikinama, jog čia reiškiasi dvasios.

Garsas apie seseris Foks įkvėpė dešimtis to meto jų šalininkų. Vieni žinomiausių – Airas ir Viljamas Deivenportai (*Ira Davenport, William Davenport*), du broliai iš Bafalo, kurie paprastus seserų Foks efektus pritaikė scenai. Per jų pasirodymą scenos viduryje ant pakylos būdavo pastatoma didžiulė medinė spinta. Jos viduje stovėdavo ilgas medinis suolas. Broliai surištomis rankomis ir kojomis būdavo pasodinami spintoje priešpriešiais. Ant grindų padėdavo tambūrinų, trimitų ir kitų triukšmingų instrumentų. Scenoje gęstant šviesoms, didelės priekinės durys būdavo užveriamos. Tuoj pat sužvangėdavo tambūrinai, subrązgėdavo gitaros, salę užtvindydavo vaiduokliška muzika. Per spintos angas išlįsdavo kažkokios nežemiškos rankos, o ore imdavo sklandyti muzikos instrumentai. Per visą pasirodymą asistentai lygiais laiko tarpais spintos duris atidarydavo. Broliai viduje ir toliau būdavo surišti, susikaupę, nunarinę galvas ir užsimerkę. Žiūrovai netruko priskirti Deivenportams antgamtinių galių, o šie to įspūdžio nė neketino išsklaidyti. Bet ne visi leisdavosi mulkinami. Retsykiais koks žiūrovas tamsiame teatre uždegdavo degtuką. Tuomet būdavo aiškiai matyti, kaip broliai laisvomis rankomis skambina varpeliais ir mosuoja muzikos instrumentais. Bet vis vien išvysti šio reginio plūsdavo minios. Trylikametis Erikas Vaisas (*Ehrich Weiss*), vienas iš žiūrovų, atskleidė Deivenportų paslaptį ir be degtuko. Jis iškart perprato, kaip broliai išsilaisvina iš pančių ir vėl į juos įsineria. Po daugelio metų, pasivadinęs Hariu Hudiniu (*Harry Houdini*), jis tas žinias pritaikė saviems tikslams.

Praėjus keturiasdešimčiai metų nuo tada, kai Haidesvilyje pasigirdo pirmieji bildesiai, Megė Foks prisipažino, kad

visa toji istorija tebuvo vaikiška išdaiga. Jodvi su seserimi sumaniusios iškrėsti pokštą su pririštu prie virvelės obuoliu, o vadinamasis gebėjimas atsakyti garsais buvo viso labo beldimas kojų pirštais į kietą paviršių. „Netyčiomis mus tam paskatino mūsų geroji mama, — sakė ji. — Kai namuose atsisėsdavome į tamsią kertę, mama klausdavo: „Ar tik ne bekūnė dvasia bus pasiglemžusi mano brangiuosius vaikelius?" Ir mes pabelsdavome šiaip, iš įdomumo, o mama tvirtindavo, kad čia dvasios atsiliepė."

Spiritizmui, judėjimui, kuris jau seniai buvo ištrūkęs iš seserų Foks įtakos, šis prisipažinimas, Megės Foks vėliau paneigtas, neturėjo jokio poveikio. Apie 1859 m., kai Konanas Doilis gimė, daugiau nei dešimt milijonų amerikiečių sakėsi esą spiritistai. Šalyje atsirado šimtai spiritistų bažnyčių, daugiau nei dvidešimt penki tūkstančiai apsišaukėlių mediumų darbavosi užtemdytuose salonuose rodydami spiritizmo seansus. Čia trimitų plevenimas ore ir vaiduokliška muzika buvo atkartojami smulkesniu masteliu, o ant tuščių grifelinių lentelių pasirodydavo žinutės, rašytos kreida, dažnai netvirta, neva nežemiška, rašysena. Mediumai tvirtindavo, esą šias žinutes parašė apsilankiusios dvasios. O jeigu dvasios neatsiliepdavo, būdavo galima rasti kitokių būdų su jomis susisiekti. Įvairiausiomis naujovėmis prekiaujančiose firmose, pristatančiose prekes paštu, būdavo galima užsisakyti specialių kreida rašomų grifelinių lentelių su paslėptu atvartu, kuris iššokdavo pranešdamas žinią.

Plisdamas Europoje ir Azijoje, šis pakvaišimas ypač našią dirvą rado Britanijoje. Apie 1869 m. Londone ėjo ne mažiau kaip keturi spiritistiniai žurnalai, visi skirti „mokslo ir spiritizmo etikos pažangai". Tuo metu Britanijoje buvo nemažai mediumų, konkuruojančių su seserimis Foks, o garsiausias jų,

Danielius Danglasas Houmas (*Daniel Dunglas Home*), patraukė daug atsivertėlių. Pasakojama, kad šis, anot Konano Doilio, „išties didis žmogus", galėdavęs sklandyti ore, akimirksniu nukeliauti ilgus atstumus ir pakelti sunkius daiktus, prie jų net neprisiliesdamas. Pastarasis Houmo talentas kėlė nuostabą poetei Elizabetai Beret Brauning (*Elizabeth Barrett Browning*), kuri buvo nepaprastai įtikėjusi jo galiomis. Rašydama savo seseriai Houmo sutuoktuvių proga, Brauning pažymi: „Tik įsivaizduok, Henrieta, naktį po sutuoktinių kambarį skraido baldai."

Taigi neturėtų labai stebinti, kad tokioje aplinkoje Konanas Doilis ėmė anksti domėtis spiritizmu. Dar 1881 m., kai buvo vos dvidešimt vienerių, nuvykęs į Birmingamą, jis lankėsi paskaitoje „Ar mirtis – visa ko pabaiga?" Savo požiūrį Konanas Doilis apibūdino kaip „pagarbų materialistinį". Jis norėjęs tik pasiklausyti ir buvo linkęs netikėti. „Tuo metu visam tam reikalui, grubiai vadinamam spiritizmu, aš jutau panieką, būdingą išsilavinusiems jaunuoliams, – vėliau rašė jis. – Buvau skaitęs apie mediumus, nuteistus už apgaulę, buvau girdėjęs apie reiškinius, prieštaraujančius visiems žinomiems mokslo dėsniams, ir apgailestavau, kad padorūs, rimti žmonės per savo naivumą ir patiklumą apsigauna ir patiki tokius tariamus dalykus esant protingais ženklais iš anapus mūsų būties."

Tačiau rašytojui negalėjo nedaryti įspūdžio tai, kad daug žinomų mokslininkų viešai prisipažino spiritizmu tikį. Juk ištikimiausio Darvino šalininko Tomo Hakslio pažiūros padėjo susiformuoti Konano Doilio agnosticizmui. Vėliau Darvino kolega Alfredas Raselas Volasas (*Alfred Russel Wallace*), natūraliosios atrankos teoretikas, savo raštuose išreiškė mintį, kad mokslas ir spiritizmas gali būti suderinami. Volasas,

novatoriškos knygos *Apie dėsnį, reguliuojantį naujų rūšių įdiegimą* (*On the Law Which Has regulated the Introduction of New Species*) autorius, taip pat parašė ir knygą *Stebuklai ir šiuolaikinis spiritizmas* (*Miracles and Modern Spiritualism*), kurioje teigia, kad natūralioji atranka paaiškina vien fizinį žmogaus raidos aspektą, o „dvasinės esmės (...) paaiškinimą galima rasti tik nematomoje Dvasios visatoje". Konanui Doiliui turėjo įtakos ir tai, kad Viljamas Kruksas (*William Crookes*), radiometro ir pirmojo išretinto oro vamzdelio išradėjas, pats atliko bandymus su Danieliu Danglasu Houmu ir Keite Foks, taip pat su tokiomis daug žadančiomis mediumėmis kaip Florė Kuk (*Florrie Cook*) ir Ana Iva Fei (*Anna Eva Fay*) bei patvirtino juos visus turint galių susisiekti su dvasiomis.

Konanas Doilis puikiai žinojo, kad Volasas ir Kruksas tarp mokslininkų yra išimtys. Priešingai nuomonei šiuo klausimu atstovavo Oliveris Vendelis Holmsas, kuriuo Konanas Doilis karštai žavėjosi ir kuris spiritizmą laikė tikru „maru". 1859 m. O. V. Holmsas rašė: „Kai vieni šaukia, kad tai velnio apgavystė, o kiti niršta, kad tai gryni suinteresuotų ar suktų žmonių triukai, spiritizmas tylomis kerta per tradicines valstybės ateities idėjas, kurios buvo ir yra pripažįstamos."

Konanas Doilis manė, kad tos tradicinės idėjos ir taip jau gerokai apnykusios, bet kartu suprato, jog toks kvalifikuotas gydytojas kaip Holmsas baisisi nerišliomis mediumų kalbomis. „Būdamas gydytojas, aš mačiau, kaip, smegenis spaudžiant smailiam kaului ar augliui, žmogaus siela tarsi pasikeičia, — rašė Konanas Doilis. — Mačiau, kaip narkotikai ar alkoholis trumpam išryškina žmogaus dorybes ar ydas." Be to, jis buvo regėjęs tiek mirčių, kiek nematė daugelis jo laikų jaunuolių, ir sunkiai galėjo patikėti, kad tokių ligonių kaip Džekas Hokinsas siela pragyveno kūną.

„Sudegus žvakei, – rašė jis apie savo to meto požiūrį, – šviesa dingsta."

Ir vis dėlto Konaną Doilį masino neištirtos proto galimybės. Jis buvo skaitęs apie naują reiškinį, vadinamą psichine telepatija, kurį netrukus savo svarbioje knygoje aptarė F. V. H. Majersas (*F. W. H. Myers*), ir nusprendė pabandyti, ar pats galėtų pakartoti kai kuriuos aprašytuosius atvejus. Kartu su vietiniu architektu Henriu Bolu (*Henry Ball*) Konanas Doilis sugalvojo paprastą bandymą patikrinti, ar įmanoma perduoti neištartas mintis. Abu vyrai susėdo pasiėmę po plunksnakotį ir sąsiuvinį. Konanas Doilis braižė kokį nors brėžinį, o Bolas, nusisukęs į priešingą pusę, stengėsi jį atkartoti. „Sėdėdamas už jo, – rašė Konanas Doilis, – aš braižiau visokias figūras, o jis savo ruožtu nubraižydavo beveik tokias pat. Tai neabejotinai įrodo, kad savo mintis galiu perteikti be žodžių."

Žinoma, Konano Doilio aiškinimas intriguoja, bet svarbių detalių jis pateikė nedaug, ir ilgainiui šis jo trūkumas kalbant apie panašius dalykus vis labiau ryškėjo. Kieno iniciatyva tie eksperimentai atlikti? Koks žmogus buvo Bolas? Ar tie brėžiniai buvo sudėtingi, ar tik paprastos geometrinės figūros? Ar Bolas kaskart atspėdavo tiksliai, ar kiek nors sykių suklydo? Jeigu taip, tai koks pataikytų ir nepataikytų atvejų santykis? Šių patikslinimų nesant, telepatiją sunku atskirti nuo saloninio triuko. „Duomenų! Duomenų! Duomenų! – reikalaudavo Šerlokas Holmsas. – Aš negaliu padaryti plytos be molio."

Šiaip ar taip, ši abejotina sėkmė Konaną Doilį, pirma gana griežtai nusiteikusį prieš parapsichologinius reiškinius, įtikino. „Smegenų išskiriamas mintis aš lyginau su kepenų išskiriama tulžimi, – rašė jis. – Žinoma, toks

lyginimas nepagrįstas." Jeigu būtų galima perduoti mintis atsietai nuo žmogaus kūno, samprotavo jis, gal kokia nors žmogaus sąmonės forma ir galėtų pergyventi fizinę mirtį.

Iki tol Konanas Doilis nebuvo dalyvavęs daugelyje spiritizmo seansų, ir jų rezultatai jam neatrodė labai įtikinami. Netrukus po vestuvių keli draugai pakvietė jį pasižiūrėti „stalo stumdymo", elementarios spiritizmo formos, primenančios ujidžos lentą[7]. Konanas Doilis pasakojo, kad dalyviai „(...) susėdo aplink pietų stalą, kuris, uždėjus ant jo rankas, pradėjo siūbuoti ir galiausiai, įgavęs reikiamą impulsą, ėmė viena koja belsti. Tuomet buvo klausiama įvairiausių dalykų ir gaunami daugmaž prasmingi bei protingi atsakymai. Visi įniko į nuobodų darbą pagal beldimus vardyti abėcėlės raides ir rašyti, kas pranešama. Man atrodė, kad mes visi drauge stumdome stalą ir savo pačių valia reikiamu momentu sustuksime koja. Įdomu, bet aš nusiteikęs labai skeptiškai."

Atlikęs pasitvirtinusį telepatijos bandymą, Konanas Doilis nutarė pabandyti stalą stumdyti namie. „Reikia turėti galvoje, kad dirbau be mediumo, o tai — nelyg astronomas be teleskopo, — dėstė jis. — Drauge mes galėjome sukaupti tiek magnetinės, ar kaip ten ją vadintume, jėgos, kad stalas judėtų perduodamas abejotinus ir dažnai paikus pranešimus."

Apskritai Konanas Doilis liko nepaveiktas. O po kelių nepavykusių seansų vieną vakarą atsitiko tai, kas jį „sutrikdė ir sukėlė pasibaisėjimą". „Viskas ėjosi labai gerai, — prisiminė jis, — ir stalas, ko gero, visai mūsų nestumdomas, daug judėjo. Buvo perteikta keletas ilgų ir išsamių pranešimų, kuriuos perdavė dvasia, pasisakiusi savo vardą ir kieno

[7] Firminis pavadinimas (*Ouija*) lentos su abėcėle ir kitais ženklais bei diskeliu, kuris, paliestas pirštais, neva imąs judėti, ir lentoje užrašomas spiritistinis ar telepatinis pranešimas. (*Vert. past.*)

esanti, — komivojažieriaus, neseniai sudegusio per gaisrą Ekseterio teatre."

Kaip tik to Konanas Doilis ir siekė. Šiame pranešime buvo patikimos informacijos, o ne vien miglotos banalybės, prie kurių jau buvo pripratęs. Jis entuziastingai žymėjosi, ką praneša neregimoji būtybė, stalo kojos beldimu tikslindama savo mirties aplinkybes. Toliau šioje žinutėje buvo prašoma Konano Doilio ir jo draugų susisiekti su komivojažieriaus šeima, gyvenančia Sletenmero mieste, Anglijos šiaurės vakaruose. „Aš taip ir padariau, — pasakojo Konanas Doilis, — bet laiškas, kaip ir reikėjo tikėtis, grįžo atgal per adresato neradusių laiškų biurą."

Nusivylęs Konanas Doilis, ko gero, iš viso būtų liovęsis domėtis spiritizmu, jei ne generolo majoro Alfredo Dreisono (*Alfred Drayson*), jo kolegos Portsmuto literatūros ir mokslo draugijoje, įtaka. Pasižymėjęs karo tarnyboje Indijoje, Pietų Afrikoje ir Šiaurės Amerikoje, Dreisonas išėjo į pensiją ir apsigyveno Sautsyje. Tai buvo produktyvus rašytojas: parašė keletą atsiminimų knygų, vadovėlį *Praktinis visto menas* (*The Art of Practical Whist*), dar vieną — apie biliardą ir dešimtis straipsnių žurnalams ir laikraščiams. Be to, ilgus metus mokęs matematikos, Dreisonas garsėjo kaip astronomas teoretikas, svariai prisidėjęs sprendžiant „antrinio Žemės sukimosi" klausimą ir pelnęs pripažinimą mokslininkų sluoksniuose. Kartą Konanas Doilis palankiai palygino Dreisoną su Koperniku (*Copernicus*), o jeigu prisimintume, kad profesorius Moriartis, užkietėjęs Šerloko Holmso priešininkas, taip pat dėstė matematiką ir buvo *Asteroido dinamikos* autorius, aišku, kad Dreisonas padarė rašytojui neišdildomą įspūdį.

Kai Konanas Doilis sužinojo, kad ir Dreisonas smarkiai domisi spiritizmu, jam tai, žinoma, padarė įspūdį. Patyręs

nesėkmę su komivojažieriumi iš Sletenmero, Konanas Doilis savo dvejonėmis pasidalijo su vyresniu žmogumi. „Įsidėkite į galvą svarbiausią dalyką, – pasakė jam Dreisonas. – Tiesa yra tai, kad kiekviena dvasia gyva pereina į kitą pasaulį lygiai tokia, kokia yra, be jokių pakeitimų. Šis pasaulis pilnas silpnų ar kvailų žmogelių. Toks pat ir anas pasaulis."

Visos nesėkmės, anot Dreisono, – ne dėl suktybių ar klaidų, o kad Konanas Doilis neišmintingai pasirinko dvasinius partnerius. „Tarkime, – toliau kalbėjo Dreisonas, – koks nors žmogelis, gyvenantis vienas sau ir su niekuo nesibičiuliaujantis, galų gale kartą iškiša pro langą galvą apsidairyti, kas gi aplinkui dedasi. Ir kas atsitinka? Koks nors įžūlus berniūkštis tikriausiai jį iškoneveikia. Šiaip ar taip, žmogelis neišvys nei pasaulio išminties, nei didybės. Jis įtrauks galvą atgal pamanydamas, kad šis pasaulis – ne kažin kokia vieta. Kaip tik šitaip pasielgėte ir jūs."

Vadinasi, Dreisono požiūriu, kiekvieną dvasinį reiškinį, kurio neįmanoma nuodugniai ištirti, galima laikyti tiesiog „kaprizingu". Maža to, kadangi dvasių pasaulis atspindi mūsų pačių pasaulį, esą galima pateisinti ir kiekvieną aiškią mediumo apgaulę. Šį labai blankų aiškinimą Konanas Doilis toliau visą gyvenimą formulavo ir dailino vis kitaip, pro pirštus žiūrėdamas į begales klastočių ir nenuoseklumų abiejose dvasinės takoskyros pusėse.

Ne visi spiritistai Dreisono pažiūroms pritarė. Jo vėlesnių metų pasakojimai apie keistus parapsichologinius „aportus" (terminas, vartojamas kietųjų kūnų materializavimui seanso metu apibūdinti) sulaukdavo nemažai pajuokų. Pasak Dreisono, šie „aportai" įgydavę kiaušinių, vaisių ar daržovių, neva atgabenamų iš Niujorko ir Bruklino, pavidalą. Dreisonas tvirtindavęs, kad dvasia apsireiškianti taip reguliariai,

jog „visų šitų dalykų nebereikią pirkti". Tegul ir palankiausiai nusiteikę, tyrėjai tokius dalykus vertino labai įtariai. Netgi toks autoritetas kaip Frenkas Podmoras (*Frank Podmore*), Parapsichologijos tyrimų draugijos žvaigždė, pareiškė, kad „istorijos apie profesionalių mediumų gebėjimą materializuoti daiktus iš tiesų yra visiškai išlaužtos iš piršto".

Nėra duomenų, kad Konanas Doilis būtų Dreisono namuose stebėjęs „aportą", be to, apie tai išgirdęs, jis atvirai išreiškė skeptišką požiūrį. „Šitoks stulbinamas reiškinys, — rašė jis, — ir taip lengvai suklastojamas. Pradedantiesiems tai buvo sunkiai suvokiama ir pažangą veikiau lėtino, nei spartino."

Tačiau apie tą metą Konanas Doilis jau buvo pasiekęs savarankiškų rezultatų, įtikinančių, kad Dreisono nuostatose — tegul ir ne visose — esama tiesos. Dreisono raginamas, jis, kada tik galėdamas, ir toliau lankėsi spiritizmo seansuose. Per vieną jų apsireiškė dvasia, kuri prisistatė kaip Dorotė Postletveit (*Dorothy Postlethwaite*) ir papasakojo apie savo mirtį prieš penkerius metus Melburne, Australijoje, kai jai buvo šešiolika metų. Panelė Postletveit teigė buvusi mokykloje su viena spiritizmo seanso dalyve ir savo žodžius patvirtino pasakydama mokyklos direktorės pavardę. Konanui Doiliui šis faktas pasirodė ypač įtikinamas. Deja, jis nepateikė jokių žinių apie kitus to sambūrio dalyvius, tarsi jam nė į galvą nebūtų atėję suabejoti viso to teisingumu. Kadangi vėliau panelė Postletveit pranešė, jog Marso planetoje gyvenanti kur kas pažangesnė už mus rasė, į jos liudijimus vertėjo žiūrėti kur kas įtariau.

Tuo metu Konanas Doilis patyrė dar vieną dalyką, kuris jam pasirodė ypač įtikinamas, nes galėjo jį patikrinti pats. Keli draugai jį pakvietė į seansą, kuriame turėjo dalyvauti

pagyvenęs džentelmenas, neva turįs „nemažai mediumo galių". Tai buvo pirmas kartas, kai, pasak Konano Doilio, tarp jų buvo tikras mediumas, o ne būrys naujokų, panašių į jį patį. „Visiems susėdus, — pasakojo Konanas Doilis, — mūsų mediumas greitai pasiekė transo būseną ir perdavė mums informaciją apie labai įdomius ir taurius dalykus. Paskui jis parodė aiškiaregio gebėjimus ir nusakė kelius vaizdelius, kurių patikrinti neturėjome progos. Iki tol susitikimas buvo labai įdomus, bet apgaulė buvo įmanoma. Tad mes pasiūlėme jam užrašyti. Mediumas paėmė pieštuką ir po kelių konvulsiškų judesių kiekvienam iš mūsų užrašė po žinutę. Man buvo parašyta: 'Šis ponas yra gydytojas. Pasakyk, kad Li Hanto (*Leigh Hunt*) knygos aš jam nepatariu skaityti.'"

Keistoka, kad dvasiai parūpo seanso dalyvio skaitymo pomėgiai, bet Konanas Doilis šiai žiniai teikė nepaprastą svarbą. Mat jis jau kelias dienas svarstė, ar įsigyti knygą *Restauracijos dramaturgai humoristai* (*Comic Dramatists of the Restoration*), parašytą prieštaringai vertinamo eseisto Li Hanto, iš kurios jis manė neabejotinai pasisemsiąs medžiagos romanui *Maikas Klarkas*. Tai, kad niekad anksčiau nesutiktas mediumas užsimena apie slaptas jo mintis, nors ir kokios banalios jos būtų, Konanui Doiliui prilygo galutiniam ir nepaneigiamam įrodymui, kad čia įsikišusios dvasios.

Šis įvykis Konaną Doilį taip paveikė, kad išsamų jo aprašymą nusiuntė Londono spiritistų sąjungos žurnalui *Light*. „Galiu prisiekti, kad niekas nežinojo mane ketinant šią knygą skaityti, — rašė jis. — Be to, mano mintys negalėjo būti perskaitytos, nes tądien apie tai išvis negalvojau. Pasakyčiau tik tiek, kad jei būčiau turėjęs sugalvoti bandomąją žinutę, nebūčiau radęs tokios, kuri būtų buvusi paaiškinama kokia kita hipoteze, išskyrus tą, kurią skelbia spiritistai."

Dabar jis viešai ir nedviprasmiškai pareiškė, kad „visiškai aišku, jog protas gali gyvuoti atsietas nuo kūno". Priėjęs šią išvadą, Konanas Doilis pasijuto pakilęs į naujas aukštumas. „Pabaigoje, – rašė jis, – norėčiau patarti visiems, kurie ieško, neprarasti vilties, jeigu nesulaukia asmeninio paliudijimo, ir nepabūgti įvairių nesėkmių, kol pagaliau patys įsitikins, o įsitikins tikrai... Svarbiausia – tegul kiekvienas, kuris domisi, atmena, jog tie reiškiniai yra tik priemonės tikslui pasiekti, pačios savaime bevertės ir naudingos vien tuo, kad įtikina mus esant anapusinę būtį, kuriai turime ruoštis tobulindami vulgaresnius, gyvuliškus jausmus ir ugdydami aukštesnius, tauresnius polinkius."

Šuolis nuo Li Hanto iki žmonijos atpirkimo, regis, yra stulbinamas, tačiau kaip tik jam rengėsi Konanas Doilis. Nuo Katalikų bažnyčios jis atskilo dėl to, kad, kaip tuo metu sakė, negalėjo tikėti tuo, kas neįrodoma. Dabar neįvardyto mediumo dviejų eilučių žinia jam jau buvo neginčijamas įrodymas. „Apsvarstęs visus tuos paliudijimus, – rašė jis žurnalo *Light* skaitytojams, – nebeturiu abejonių, kad tokių reiškinių esama, kaip neabejoju Afrikoje esant liūtų, nors tame žemyne lankiausi ir man neteko nė vieno jų matyti."

Ar iš tikrųjų šis mediumo pranešimas buvo toks reikšmingas, kaip turbūt atrodė Konanui Doiliui? Neįmanoma sužinoti, kiek tas žmogus apsiklausinėjo prieš rengiamą seansą, kiek nesąmoningai ir netiesiogiai prasitarė pats Konanas Doilis. Rašytojo Po veikėjas mesjė Diupenas irgi pasižymėjo panašiu gebėjimu įsiskverbti į slaptas mintis, bet Šerlokas Holmsas knygoje *Kraujo spalvos etiudas* prieš metus šį talentą suniekino „kaip demonstratyvų ir paviršutinišką". Ar Holmsas būtų galėjęs paaiškinti šį mediumo perspėjimą dėl Li Hanto? Ko gero, taip.

Atspėti antrąją mediumo įžvalgą – kad Konanas Doilis yra gydytojas – Šerlokui Holmsui būtų buvę vieni juokai. Nepraeis nė penkeri metai, kai seklys, metęs žvilgsnį, pasakys, kad daktaras Votsonas vėl ėmėsi aktyvios praktikos: „(...) kai į mano kambarį įeina jodoformu pakvipęs džentelmenas su juoda sidabro nitrato žyme ant dešiniojo smiliaus ir iš vienos pusės išsipūtusiu cilindru, kur įsideda stetoskopą, turėčiau būti paskutinis kvailys, jei nepažinčiau, kad tai – praktikuojantis medikas."

Votsonas tuomet atsakė: „Kai jūs dėstote savo samprotavimus, (...) viskas atrodo juokingai paprasta, ir pradedu manyti, kad pats lengvai sugebėčiau taip mąstyti."

8

Nepaprastai rimtas jaunas žmogus

Ausys gali atnešti pinigų, bet akys – tai aukso kasykla.

DŽEIMSAS KALINGVORTAS,
IŠ *STARKO MANRO LAIŠKŲ*

„Šerlokas Holmsas nuo židinio atbrailos paėmė buteliuką ir iš dailios tymo dėžutės išsitraukė švirkštą. Ilgais, dailiais, nervingais pirštais pritvirtino ploną adatą ir atsismaukė kairį marškinių rankogalį. Susimąstęs apžvelgė riešą, rankos raumenis, išmargintus begalės adatos dūrių. Pagaliau smeigė aštrų smaigalį į ranką, nuspaudė mažytį stūmoklį ir, giliai, su pasitenkinimu atsidusęs, susmuko į velvetinį krėslą."

Šiais žodžiais, ko gero, garsiausiais visoje detektyvinėje prozoje, Konanas Doilis pratęsė Šerloko Holmso veiklą ir sukėlė ilgas diskusijas. Ar garsusis seklys buvo narkomanas, kaip tarsi liudytų pirmoji *Keturių ženklo* (*The Sign of the Four*) pastraipa? Jeigu taip, ar šis piktnaudžiavimas narkotikais rėmėsi paties Konano Doilio patirtimi?

Daug prirašyta apie Šerloką Holmsą ir jo septynių procentų vandeninį kokaino tirpalą. Ši tema buvo gvildenama žurnalų *The Lancet* ir *American Journal of Surgery* puslapiuose, o tokį kritiką kaip Džordžas Bernardas Šo (*George Bernard Shaw*) ji paskatino seklį sumenkinti – tegul ir privačiai – kaip „narkomaną, neturintį jokio patrauklaus bruožo".

Turbūt iškalbingiausias pamokslautojas buvo pats daktaras Votsonas, niekuomet nepraleisdavęs progos savo draugui papriekaištauti. „Argi verta dėl vienos žuvies šokti į jūrą? – klausia Votsonas *Keturių ženkle*. – Dėl akimirkos malonumo jūs rizikuojate prarasti didžiulius sugebėjimus, kuriais gamta jus apdovanojo."

Keliuose pirmuosiuose apsakymuose Konanas Doilis rašo, kad „pilkai gyvenimo rutinai" įveikti Holmsui reikia dirbtinių stimuliatorių. Kol jo protas užsiėmęs nusikaltėlio paieškomis, viskas gerai, o tada, kai nieko neveikia, apimanti baisi depresija ar užeiną ilgi apatijos laikotarpiai. „Mano protas – lyg įsisukęs variklis, – kartą pareiškia Holmsas, – ir drasko save į gabalus, kai neturi darbo, kuriam yra sukurtas." Tokiu atveju, bent jau veiklos pradžioje, Holmsui reikia kokaino, kad „pakiltų dvasiškai". Jo kūrėjas – atsitiktinai ar sąmoningai – niekad neleidžia šiam piktnaudžiavimui tapti priklausomybe, nes įnikęs į naują problemą Holmsas lengvai apsieina be narkotikų. Tačiau vos nusikaltėlis nustatomas, Holmsas vėl iškart prie jų grįžta – tai primena paskutinės *Keturių ženklo* eilutės: „O man liko kokainas, – atsakė Šerlokas Holmsas, tiesdamas dėžutės link siaurą, baltą plaštaką."

Keturių ženklą Konanas Doilis parašė 1889 m., t. y. laikais, kai kokainas labai domino medikus. Jo tyrimams vadovavo Edinburgo universiteto, kurį buvo baigęs ir pats Konanas Doilis, profesorius Robertas Kristisonas (*Robert Christison*),

kuris kokainmedžio lapų gavo iš profesoriaus Tomsono (*Thompson*), dalyvavusio garsiojoje „Challenger" ekspedicijoje. Paprastai vartojamas kaip antiseptikas, ypač akių chirurgijoje, kokainas imtas plačiai rekomenduoti kaip „nervus tonizuojanti priemonė". Šio narkotiko ir jo vedinių galėjai lengvai ir legaliai gauti pastilių, tinktūrų ar skysčio gerklei skalauti pavidalu.

Tad kokaino vartojimas Konano Doilio laikų skaitytojams neatrodė toks pasibaisėtinas ar smerktinas kaip mūsų dienomis. Nors kritiški daktaro Votsono perspėjimai dėl to narkotiko kai kuriems skaitytojams veikiau panėšėjo į priekabes, peršasi išvada, kad pats Konanas Doilis kokainą vertino gerokai atsargiau nei plačioji visuomenė. XIX a. pabaigoje daug kas pripažino galint atsirasti priklausomybę nuo šio vaisto, ir Konanas Doilis tą informaciją perteikė savo skaitytojams gana prikišamai. „Metų metus, — pareiškė Votsonas kitame nuotykyje, — aš pamažu stengiausi jį nujunkyti nuo to narkotiko, kuris kartą vos nepražudė neeilinės jo karjeros. Dabar jau žinojau, kad įprastomis sąlygomis šio dirbtinio dirgiklio jis negeidžia, bet puikiai suvokiau, kad nelabasis nemirė, o tik snūduriuoja."

Kyla klausimas, ar pats Konanas Doilis kada nors eksperimentavo su kokainu. Esama žinių, kad jis buvo linkęs pats išbandyti vaistus. 1879 m., dar net nebaigęs medicinos studijų, žurnale *British Medical Journal* Konanas Doilis aprašė vaisto gelzemino, jazmino šaknies ekstrakto, poveikį. Jis vartojo gelzeminą nuolatinei neuralgijai gydyti, kad pats „įsitikintų, kiek galima šį vaistą vartoti ir kokie pirmieji perdozavimo požymiai".

Toks eksperimentavimas su savimi mums tikriausiai atrodo nutrūktgalviškas, bet tais laikais buvo įprastas. Konanas

Doilis žinojo, kad profesorius Kristisonas ištyrė kokainmedžio lapų poveikį juos kramtydamas. Labai gerbiamo profesoriaus metodas dvidešimt vienerių metų medicinos studentui buvo sektinas pavyzdys. Taigi Konanas Doilis keletą dienų gėrė gelzeminą vis didindamas dozę ir rašė, kad „ėmė labai svaigti galva, pakirto rankas ir kojas". Eksperimentą jis nutraukė tik tada, kai prasidėjo „nesiliaujantis ir sekinantis viduriavimas".

Vadinasi, Konanas Doilis buvo linkęs išbandyti savo praktikoje skiriamus vaistus. Tačiau tai nereiškia, kad šitaip jis eksperimentavo su kiekvienu vaistu, ir nėra jokių duomenų, kad kokiam nors pacientui būtų skyręs kokaino. Bet negalėtume ir tvirtinti Konaną Doilį niekada nevartojus kokaino ar jo vedinių. Vis dėlto ilgas gyvenimas ir stipri sveikata rodo, kad jis nebuvo smarkiai į jį įnikęs, o gal ir niekuomet jo nevartojo. Vargu ar toks doras jaunuolis, kuris kolonijinėje Afrikoje atsisakė „nesibaigiančių kokteilių", būtų smaginęsis narkotikais.

Tad kodėl Konanas Doilis panoro, kad juos vartotų jo seklys? Šiuolaikiniams skaitytojams Šerloko Holmso, bedančio sau į ranką adatą, vaizdas yra atgrasus. Tačiau, Konano Doilio požiūriu, švirkštas derėjo prie smuiko, purpuro spalvos chalato ir domėjimosi tokiais mažai kam žinomais dalykais kaip Laso (*Lassus*)[8] motetai. Šerloko Holmso padedamas, Konanas Doilis norėjo kriminalinio tyrimo mokslą pakylėti iki tam tikros meno formos. Dėl to seklį jis vaizdavo veikiau kaip menininką, o ne kaip paprastą policininką. Pats Konanas Doilis – plačių pečių, raumeningas, sveikos veido spalvos – būtų puikiausiai tikęs į tvirtus Londono policijos patrulius. Holmsas buvo visiška jo priešingybė: lie-

[8] Orlandas di Lasas (1532? – 1594) – belgų kompozitorius. (*Vert. past.*)

sas, apatiškas estetas. Jis atitiko įvaizdį bohemiško menininko, kuriam būdingi ekscentriškumai ir ydingi įpročiai, o vienas jų, deja, ir yra kokainas. Kaip sakydavo Holmsas, „menas kraujyje linkęs įgyti keisčiausių formų".

Sėdus rašyti *Keturių ženklo*, Konano Doilio atmintyje dar buvo gyvas Viktorijos laikų *habitué*[9] paveikslas. Vos prieš keletą dienų jis buvo susipažinęs su jaunu vyriškiu, kurį pavadino „neprilygstamu estetu". 1889 m. rugpjūčio mėnesį Konanas Doilis buvo pakviestas į literatūrinį vakarą Londone. Filadelfijos žurnalo *Lippincott's Monthly Magazine* redaktorius Džozefas Maršalas Stodartas (*Joseph Marshall Stoddart*) atvyko į Londoną rengti čia savo žurnalo leidimo. Britanijoje jis tikėjosi susitarti dėl bendradarbiavimo su keliais daug žadančiais jaunaisiais šios šalies rašytojais. Konano Doilio kūriniai tuo metu buvo kur kas dažniau leidžiami Amerikoje negu Britanijoje, nes Amerikoje nebuvo ginamos užsienio rašytojų autoriaus teisės. Keli Konano Doilio apsakymai pasirodė piratinėse antologijose, „išspausdintose ant tokio popieriaus, — nusiminęs rašė autorius, — į kokį krautuvininkai vynioja prekes".

Gal Konanas Doilis apgailestavo iš tų nelegalių leidimų nieko neuždirbęs, bet taip jis įgijo daug amerikiečių skaitytojų tuo metu, kai Britanijoje jo vardas buvo žinomas mažiau. O čia dar Džozefo Stodarto noras susitikti palankiai nuteikė Konaną Doilį amerikiečių skaitytojų atžvilgiu. „Aišku, — rašė jis vėliau, — aš savo pacientams daviau poilsio dieną ir nekantriai išskubėjau į tą susitikimą."

Pietūs buvo surengti Vest Ende, prestižiniame „Langhamo" viešbutyje, kurio aplinką Konanas Doilis vėliau pavaizdavo trijuose Šerloko Holmso nuotykiuose. Tą vakarą

[9] Nuolatinis lankytojas (*pranc.*). (*Vert. past.*)

Stodarto vaišingumu mėgavosi dar du svečiai. Pirmasis jų – Tomas Patrikas Gilas (*Thomas Patrick Gill*), buvęs žurnalo redaktorius, vėliau tapęs Parlamento nariu. Antrasis – Oskaras Vaildas (*Oscar Wilde*).

Trisdešimt penkerių metų Oskaras Vaildas jau buvo pagarsėjęs Londono visuomenėje. Nors puikiosios jo pjesės dar nebuvo parašytos, vardą jam pelnė tokios esė kaip „Melo smukimas" (*„The Decay of Laying"*) ir „Kaukių tiesa" (*„The Truth of Mask"*). Tačiau iš pat pradžių jis labiau garsėjo savo ypatingu sąmoju ir kaip spalvinga asmenybė, o ne kaip rašytojas.

Sunku įsivaizduoti du žmones, skirtingesnius nei Oskaras Vaildas ir Konanas Doilis, ir per pirmąjį susitikimą abu tikriausiai gerokai vienas kitą stebino. Tvirtas, širdingas provincijos daktaras, spaudžiantis ranką taip, kad net kaulai braška, kalbantis rimtai, tiesiai, atvyko iš Portsmuto apsitaisęs geriausia savo eilute. Persisotinęs gyvenimo, glebus Vaildas gerokai nuo jo skyrėsi. „Rengdavosi jis taip, kaip turbūt nebūtų rengęsis nė vienas suaugęs žmogus pasaulyje, – rašė apie Vaildą aktorė Lili Langtri (*Lillie Langtry*). – Jo skrybėlė buvo iš rudos medžiagos, ne žemesnė kaip penkiolikos centimetrų, švarkas juodo aksomo, paltas žalias, su gausiais kailio apsiuvais, kelnės priderintos prie skrybėlės, akį rėžianti kaklaskarė, marškiniai atlapoti taip, kad matyti geras gabalas krūtinės." Galima numanyti, kad Sautsyje tokia apranga buvo neregėtas dalykas.

Literatūrinės abiejų vyrų pažiūros taip pat skyrėsi. Konanas Doilis, istorinio realizmo šalininkas, buvo apsigimęs pasakotojas ir didžiavosi aiškiu, neišdailintu savo prozos stiliumi. Vaildas, priešingai, laikė save judėjimo „menas menui" vadovu.

Ir vis dėlto abu rašytojai puikiai sutarė. „Man tai buvo

išties stebuklų vakaras, — sakė Konanas Doilis apie susitikimą su Vaildu. — Jo pokalbis man padarė neišdildomą įspūdį. Jis buvo iškilesnis už mus visus, tačiau mokėjo parodyti susidomėjimą viskuo, ką sakėme. Jis turėjo subtilios atodairos ir takto, o monologais kalbantis žmogus, kad ir koks protingas, širdyje niekad nėra džentelmenas." Vos prieš aštuonerius metus Konanas Doilis važiavo į Londoną žiūrėti Gilberto ir Salivano *Kantrybės*, kurios personažas Bantornas, „mėsingas poetas", buvo ne itin gerai paslėpta Vaildo parodija. Dabar jis pats sėdėjo šalia „nepaprastai rimto jauno žmogaus", ir abu mėgavosi žinomo amerikiečių leidėjo dėmesiu.

Konanui Doiliui padarė įspūdį „itin tikslios Vaildo mintys" apie tai, kaip ateityje vyksiąs karas: „Prie pasienio iš abiejų pusių priartės po chemiką su buteliu." Ne visos Vaildo pastabos kibirkščiavo jo garsiuoju sąmoju. Konaną Doilį nustebino, kad Vaildas ne tik buvo skaitęs jo *Maiką Klarką*, bet ir pareiškė esąs jo sužavėtas. Tokius žodžius reikėtų vertinti su išlyga. Išties sunku įsivaizduoti Oskarą Vaildą, Viktorijos laikų estetizmo tipažą, su lelija vienoje rankoje ir su stora Konano Doilio epopėja — kitoje. Pjesėje *Kaip svarbu būti rimtam* (*The Importance of Being Earnest*) ledi Braknel niekinamai kalba apie vaikų vežimėlyje rastą „trijų tomų romaną, kurio sentimentalumas tiesiog atstumiantis". Numanytina, kad panašius jausmus Vaildui galėjo kelti ir *Maikas Klarkas*, nors autoriui šito jis galbūt ir nenorėjo sakyti.

Vakaras baigėsi abiem rašytojams sutikus žurnalui *Lippincott's Monthly Magazine* parašyti apysaką. Po kelių dienų laiške Stodartui Konanas Doilis išdėstė savo pasiūlymą. „Sugalvosiu, kad Šerlokas Holmsas iš *Kraujo spalvos etiudo* dar ką nors išnarpliotų, — pareiškė jis. — Pastebėjau, kad šios

knygos skaitytojams rūpi apie tą jaunuolį sužinoti daugiau." Toliau autorius pasiūlė žurnalui perspausdinti *Kraujo spalvos etiudą* ir „už tai duoti šiek tiek dolerių". Nors *Lippincott's* sutiko, Konanas Doilis, ko gero, kiek perlenkė lazdą, nes Stodartas jau ir taip už naująją apysaką buvo pažadėjęs gražią 100 svarų sumelę. Sutarties sąlygos atrodė juo palankesnės, kad *Lippincott's* gavo teisę spausdinti apysaką žurnale tik dalimis, o knygos teisės liko Konanui Doiliui. Atmenant, kad visas *Kraujo spalvos etiudo* teises Konanas Doilis jau buvo pardavęs už menką 25 svarų sumą, naujosios sutarties sąlygos išties turėjo tenkinti.

Pagal sutartį Konanas Doilis turėjo parašyti ne mažiau kaip keturiasdešimties tūkstančių žodžių apysaką. Šį įsipareigojimą jis įgyvendino per mėnesį. Stodartas norėjo, kad „pavadinimas būtų pikantiškas", ir rašytojas galiausiai apsistojo prie *Keturių ženklo* (*The Sign of Four*), nors Amerikoje knyga buvo pavadinta *Ketverto ženklu* (*The Sign of the Four*). „Džiaugiuosi, kad Holmsas nuo pradžios iki pabaigos yra puikios formos, — pranešė autorius Stodartui. — Manau, išėjo neblogai, nors savo kūriniais paprastai nebūnu patenkintas."

Apysaka žurnale *Lippincott's* pasirodė 1890 m. vasario mėnesį abiejose Atlanto pusėse. Atsiliepimai buvo puikūs. „Tokios geros apysakos dar nesu skaitęs", — pareiškė vienas recenzentas. Autorius visiškai pateisino ir Stodarto pasitikėjimą. Konanui Doiliui skirtieji pinigai amerikiečiui redaktoriui išties atsipirko: šioje knygoje yra ir „užrakinto kambario" mįslė, paremta Po „Žmogžudyste Morgo gatvėje", ir dingęs lobis, ir daktaro Votsono meilės istorija, ir niekšingas neūžauga su vamzdžiu, šaudančiu apnuodytomis strėlėmis, ir kulminacinės gaudynės valtimis Temzės upe. Su Londonu

Konanas Doilis buvo susipažinęs tik probėgšmais, tad aprašydamas įvykius naudojosi pašto žemėlapiu. Tvirčiau jis jautėsi vaizduodamas daktaro Votsono ir Holmso klientės Merės Morston, kurios „malonus ir geraširdis" veidas priminė Luizą, meilės istoriją. „Nors pažinojau nemaža įvairių tautybių moterų iš trijų kontinentų, — sako Votsonas, — tačiau niekad neteko matyti veido, kuris aiškiau bylotų apie subtilią ir jautrią sielą."

Keturių ženkle Konanas Doilis įtvirtino *Kraujo spalvos etiudo* naujoves ir Šerloko Holmso personažą padarė dar sodresnį. Vis dėlto, nepaisant teigiamybių, skubotai plėtojant kompoziciją, knygoje įsivėlė kelios painios klaidos, kurios būsimoms Šerloko Holmso garbintojų kartoms pridarė begalę sunkumų. Akivaizdžiausia jų, kaip paliudytų kiekvienas Holmso aistruolis, yra trikdantis klausimas dėl daktaro Votsono sužeidimo kare. *Kraujo spalvos etiude* sakoma, kad kulka daktarą sužeidė į petį, o *Keturių ženkle* toji žaizda kažkodėl persimetė į koją. Taigi Konano Doilio skaitytojai jau ėmė pastebėti ir tokius dalykus.

Oskaras Vaildas taip pat sėkmingai bendradarbiavo su *Lippincott's*. Jis žurnale išspausdino *Doriano Grėjaus portretą* (*The Picture of Dorian Gray*), vieną geriausių amžiaus romanų. Tačiau Vaildo knyga buvo užsipulta dėl tariamo jos amoralumo. „Nėra moralių ar amoralių knygų, — pareiškė gindamasis Vaildas. — Yra tik gerai ir blogai parašytos knygos. Ir tiek." Konanas Doilis, vertindamas kai kuriuos savo apsakymus kiek dviprasmiškai, tokios nuostatos nebūtų parėmęs. Vis dėlto jis manė, kad Vaildo knyga puiki, ir apie tai laiške parašė jos autoriui. „Išties džiugu, kad jūs manote mano traktuotę esant subtilią ir meniniu požiūriu gerą, — atrašė Vaildas. — Man rodos, į laikraščius rašo vien gašlūs filisteriai."

Konano Doilio pagarba Vaildui niekada nesumenko, jos nesumažino net „siaubingoji aplinkybė", dėl kurios po penkerių metų tasai pateko į kalėjimą. „Vaildo pokalbiuose niekad nesu pastebėjęs nė šešėlio jokios vulgarios mąstysenos", — rašė Konanas Doilis daug metų po Vaildo mirties. Savaime aišku, į keblią padėtį Vaildas pateko ne dėl vulgarios mąstysenos, o Konano Doilio atjautos nedera painioti su tolerancija homoseksualumui. Daug vėliau Konanas Doilis tvirtino nepritariąs kai kurių savo amžininkų bjaurėjimuisi homoseksualumu, tačiau to nederėtų laikyti šiuolaikiniu požiūriu. Jis manė, kad Vaildo homoseksualumas yra „patologinis" ir kad „veikiau ligoninė, o ne teismas yra vieta, kur jis turėtų būti aptariamas".

Parašęs *Keturių ženklą*, Konanas Doilis grįžo prie sumanymo, kuriam jau buvo skyręs daugiau nei metus laiko. Mat ėmusis Stodarto užsakymo nutrūko darbas prie naujo istorinio romano, kurį Konanas Doilis nusprendė parašyti „dar drąsesnį ir platesnio užmojo" negu *Maikas Klarkas.* Ir vėl tam tikrą vaidmenį čia suvaidino Portsmuto literatūros ir mokslo draugija: išklausius paskaitą „Kai kurios pastabos apie viduramžių prekybą", rašytojo mintys nukrypo į XIV amžių. Po kelių mėnesių Konanas Doilis pradėjo romaną *Baltoji kuopa*, kuriam pradžią davė „narsūs, pamaldūs riteriai" ir „šaunūs jų žygiai", taip jaudinę rašytoją vaikystėje.

1889 m. vasarą Konanas Doilis kelioms savaitėms užsidarė mažoje trobelėje Hampšyro Niu Foreste. Čia, apsikrovęs daugiau kaip šimtu įvairių knygų ir dokumentų, jis bandė įsijausti į to regiono istorijos aidus. Jam, kaip ir daktarui Votsonui, gydytojo darbas, ko gero, nebuvo toks neatidėliotinas, kad kartkarčiais negalėtų nuo jo atsitraukti. *Maiko Klarko* sėkmė bus paskatinusi jį pirmenybę teikti literatūriniam darbui.

„Dvejus metus aš nagrinėjau anglų gyvenimą XIV a., viešpataujant Eduardui III, kai šalis buvo pasiekusi didžiausią šlovę, — neilgai trukus, sakė jis viename interviu. — Literatūra šio laikotarpio beveik nėra nušvietusi, tad turėjau remtis senaisiais šaltiniais. Pabandžiau atkurti lankininką, kuris man visada atrodė nepaprastai ryški Anglijos istorijos asmenybė. Tai karys, kokio dar pasaulyje nėra buvę, — stačiokas, gėrovas, keikūnas, — tačiau sykiu drąsus ir žvalus."

Romanas prasideda Baltosios kuopos, būrio „vyriškų ir ištikimų" lankininkų, vadovaujamų sero Naidželo Loringo, būrimusi, o vėliau vaizduojami įvairūs jos nuotykiai Prancūzijoje ir Ispanijoje. Jaunasis karys Aleinas Edriksonas patiria daugybę drąsos ir charakterio išbandymų, galiausiai įšventinamas į riterius ir laimi sero Naidželo dukters ranką. Konanas Doilis sakė taip savo veikėjus pamilęs, tarsi juos būtų pažinojęs gyvus. „Nujaučiu, — romano autorius rašė seseriai Lotei, — kad juos pamils ir visi anglakalbiai žmonės."

Konanas Doilis visuomet sakė, kad daugiausia malonumo patyrė rašydamas *Baltąją kuopą*. „Buvau jaunas ir kupinas pirmapradžio džiaugsmo gyventi ir veikti, — sakė jis vienam žurnalistui po trisdešimties metų. — Manau, kad dalis jo liko šioje mano knygoje. Pamenu, kaip parašęs paskutinę eilutę sušukau: „Šito aš niekada nepranoksiu" ir sviedžiau rašaluotą plunksnakotį į sieną, išklijuotą anties kiaušinio žalumo apmušalais. Dėmė ten juodavo dar ilgai."

Nesunku suvokti, kodėl gi šią knygą Konanas Doilis laikė mėgstamiausia ir jautė jai ypatingų sentimentų. Joje autorius išreiškė riteriškumo ir garbės sampratą, kuria vadovavosi visą gyvenimą, ir nuoširdžiai nusilenkė jos ištakoms. Viename epizode seras Naidželas su savo vyrais pakerėti klausosi kilmingos prancūzės ledi Tifen, garsaus

kario žmonos, pasakojimo apie riterių žygdarbius: „Ir svarbiausia – blyškus subtilių bruožų jos veidas, tyras, švelnus balsas ir kilnūs, jaudinantys žodžiai apie garbės nemirtingumą, laukinę gyvenimo dykumą, kančias dėl gėdingų džiaugsmų ir džiaugsmą, slypintį visose kančiose, vedančiose į garbingą mirtį. Šešėliai vis tirštėjo, o ji vis kalbėjo apie narsumą bei dorą, garbę bei šlovę, o jie visi sėdėjo suakmenėję, siurbte siurbdami jos žodžius; malkos baigė degti ir anglys virto pilkais pelenais."

Tai reiškė mylinčio sūnaus padėką motinai. Jau daug metų buvo prabėgę nuo laikų, kai Konanas Doilis sėdėjo Edinburge prie židinio ir klausėsi sakmių apie senovę. Tas židinys niekada neužgeso.

Nors ir kaip entuziastingai būtų vertinęs savo naująjį romaną, kai atėjo metas jį atiduoti leidėjų teismui, širdyje Konanas Doilis, ko gero, pajuto nerimą. Ir vėl jis bandė laimę žurnale *Cornhill Magazine*, kurio redaktorius Džeimsas Peinas (*James Payn*) iš aukšto atmetė *Maiką Klarką*. Dabar – po to romano ir *Keturių ženklo* sėkmės – Peino požiūris buvo visiškai pasikeitęs. Jis pareiškė, jog romane *Baltoji kuopa* slypi „toks užtaisas ir jėga, kad skaitytojai nukeliami daugelį amžių į praeitį ir tarsi ima gyventi savo protėvių gyvenimą". Romaną Peinas spausdino tęsiniais visus 1891 metus, o jų pabaigoje išleido trimis tomais. Oskaras Vaildas tokių knygų, ko gero, reikšmingomis nelaikė, tačiau Konano Doilio pastangas vainikavo pasakiškas įvertinimas. Už žurnale tęsiniais išspausdintą romaną jis uždirbo 200 svarų ir dar 350 svarų gavo už pradines knygos autoriaus teises.

Baltoji kuopa buvo labai perkama, o Konanas Doilis imtas laikyti puikiu romanistu. „Romanas, – sakė vienas recenzen-

tas, – prikausto mūsų dėmesį ne tik tuo, kad jame atkurta šlovingoji mūsų praeitis, bet ir kaip įdomus nuotykių aprašymas. Konanas Doilis nepaprastai sėkmingai suderino šiuos du tikslus." Pirmajam tiražui baigiantis, naujas romano leidimas buvo išleistas viena knyga. Konanui Doiliui esant gyvam, kūrinys išleistas daugiau nei penkiasdešimt kartų ir netrukus įtrauktas į mokyklose skaitomų knygų sąrašą, kur, kaip tikėjosi autorius, jis „nušvies mūsų nacionalines tradicijas".

Nors romanas patyrė tokią sėkmę, Konaną Doilį nuvylė daugelio literatūros kritikų nuomonė. „Jie mano, kad tai vien nuotykių knyga, – rašė jis Madam, – tarsi čia būtų paprasta paauglių knygelė, tuo tarpu aš stengiausi nupiešti tikslius to meto žmonių portretus, įdėjau daug triūso ir jėgų, bet kol kas deramo kritikų įvertinimo nesulaukiau." Prie šios temos jis grįžo autobiografijoje. „Mano stilius paprastas, aš kiek galėdamas vengiu ilgų žodžių, – aiškino jis. – Gal kartais tas paviršinis lengvumas klaidina skaitytojus, ir jie nesuvokia, kiek visuose mano istoriniuose romanuose yra tikrų mokslinių tyrimų."

Vėliau jis yra ne sykį pakartojęs šią mintį. „Geriausias iš visų mano kūrinių – *Baltoji kuopa*, – sakė jis *The Bookman* 1892 m. – Joje aš siekiau atkurti visą XIV amžių. Būtinai turėjau tai padaryti. Skotas visuomet šito vengė." Skaitytojams nereikėjo nė užsiminti, kad Konanas Doilis rašo Valterio Skoto maniera. Džeimsas Peinas jau buvo patikinęs skaitytojus, kad nėra skaitęs „tokios geros šitokio pobūdžio knygos po *Aivenho* (*Ivanhoe*), su kuriuo ji turi daug ką bendra". Konanui Doiliui, kuris Skotu, istorinio romano meistru, be galo žavėjosi, tai reiškė didelę pagarbą. Šmaikščioje savo mėgstamiausių knygų apžvalgoje *Pro stebuklingas duris* (*Through the Magic Door*) Skotui jis skyrė ne

vieną puslapį. „Iš visų žmonijos sūnų, — apibendrino jis, — nematau didesnio už tąjį, kuris ilsisi po didele plokšte Draiberyje."

Konanas Doilis, taip ištikimai ir sėkmingai sekęs Skoto tradicija, niekaip negalėjo suvokti, kodėl gi jo *Baltoji kuopa* nesulaukė panašios sėkmės. Jis buvo įsitikinęs, kad ši jo knyga drauge su *Seru Naidželu*, tokio pat pobūdžio kūriniu, pasirodžiusiu dar po keturiolikos metų, yra „išsamiausias, sodriausias ir plačiausio užmojo" literatūrinis darbas. „Visi darbai yra tam tikro lygio, — rašė jis, — bet man regis, kad jei nebūčiau prasidėjęs su Holmsu, užtemdžiusiu didingesnius mano kūrinius, šiuo metu užimčiau literatūroje iškilesnę padėtį."

Ši nuomonė, žinoma, ginčytina. Tuo metu, kai pasirodė *Baltoji kuopa*, jau buvo praėję kone šešiasdešimt metų nuo sero Valterio Skoto mirties. Nors Konano Doilio romanas labai pagarsėjo, Skoto epochos ir ištęstų istorinių romanų laikai jau buvo praėję — to autorius niekaip nenorėjo pripažinti. Rašydamas vadinamuosius menkesnius kūrinius, Konanas Doilis įkvepiančių idėjų sėmėsi iš Po ir Gaborjo ir perkėlė jas į kunkuliuojantį savo metą. Istoriniais romanais jis išaukštino praeities meistrus savo paties originalumo sąskaita, sukurdamas idealizuotą ir kiek sustingusį praeities vaizdą. Niekas neneigia, kad *Baltosios kuopos* pasakojimo gija išties prikaustanti, tačiau tos epochos ir jos tradicijų aukštinimas kartkarčiais paprasčiausiai kelia nuobodulį, o veikėjai neretai apibūdinami tiesiog kartojant pabodusias frazes. „Prisiekiu savo kardo rankena!" — nuolat šūkčioja vienas veikėjas, „Prisiekiu juoduoju Volthamo kryžiumi!" — plyšoja kitas.

Tačiau, Konano Doilio nuomone, jo rimtajai literatūrai

pakenkė būtent Šerlokas Holmsas. Rašytojas atidėjo *Baltąją kuopą*, prie kurios triūsė jau dvejus metus, ir trumpėliau nei per mėnesį sukurpė *Keturių ženklą*. Holmso sėkmė, greit pasiekusi tiesiog karštligės mastą, jam atrodė smarkiai perdėta.

Nors istoriniai romanai Konano Doilio vardui nesuteikė lauktojo spindesio, leidėjų luomas autoriui plačiai atvėrė duris. Po *Maiko Klarko* viename interviu jis sakė: „Leidėjai priima mano rankraščius be jokių kliaučių." Dešimties apsakymų rinktinė *„Šiaurinės žvaigždės" kapitonas* išėjo 1890 m. kovą. Knygos dedikacijoje rašoma: „Mano draugui generolui A. V. Dreisonui – kaip menkas susižavėjimo jo dideliais, tačiau dar nepripažintais nuopelnais astronomijai ženklas." *Gerdlstonų bendrovė*, kurią prieš ketverius metus buvo atidėjęs į šalį, kitą mėnesį pasirodė perredaguota.

„Gyvenimas buvo malonus: literato darbas sekėsi, pacientų turėjau tiek, kad būčiau maloniai užsiėmęs, ir dar sportavau, – kalbėjo apie tą metą Konanas Doilis. – Tačiau ūmai iš šio sąstingio mane pažadino viena aplinkybė, priversdama iš pagrindų keisti gyvenimą ir planus."

Sėkmingą gydytojo darbą ir puikiai besiklostančią literato veiklą retas laikytų „sąstingiu", bet Sautsyje Konanas Doilis ėmė nebenustygti. Jis buvo vos perkopęs per trisdešimtį, o jo profesinis ir šeimos gyvenimas tapo toks stabilus, kad galėjo šitoks likti iki dienų galo. *Keturių ženkle* Holmsas pareiškia: „Mano protas maištauja prieš sąstingį. (...) Man grasi pilka gyvenimo rutina."

Daug negalvodamas apie padarinius, Konanas Doilis ryžosi staigiai ir esminei permainai. Bandydamas paaiškinti, kodėl visai nesusimąstęs nėrė į ryklių knibždančius Afrikos vandenis, jis pripažino linkęs „elgtis taip nutrūktgalviškai",

kad paskui pats negalįs paaiškinti, kodėl taip padarė. Tuo metu, apmąstęs savo gyvenimą Sautsyje, jis vėl buvo pasirengęs stačia galva nerti į nežinomybę.

Bakteriologas Robertas Kochas (*Robert Koch*) 1890 m. rugpjūtį tarptautiniame medikų kongrese Berlyne paskelbė apie naują ir drąsų tuberkuliozės gydymo būdą, kurio pagrindas – limfinės sistemos skiepijimas. Susipažinti su juo į Vokietiją būriais plūdo gydytojai iš viso pasaulio. Konanas Doilis, neseniai laiške spaudai gynęs privalomą skiepijimą nuo vėjaraupių, galėjo pagrįstai tvirtinti besidomįs šia medicinos sritimi. Ir vis dėlto sprendimas dumti į Berlyną – tučtuojau, po kelių valandų, – veikiau rodo neramią jo dvasią, o ne norą susipažinti su medicinos naujovėmis. „Net nebūčiau galėjęs nurodyti jokios aiškesnės priežasties, – prisipažino jis, – bet tai buvo toks nenugalimas akstinas, kad vykti apsisprendžiau iškart. Ko gero, viskas būtų suprantamiau, jei būčiau buvęs žinomas gydytojas ar džiovos specialistas, bet, teisybę pasakius, naujausiais savo profesijos laimėjimais aš ne itin domėjausi."

Konanas Doilis iškūrė iš Sautsio taip, kad net surduto padurkai parūko, pasiryžęs savo akimis paliudyti šio medicinos atradimo pradžią. Vykdamas per Londoną, jis užsuko pas įtakingą tenykštį žurnalistą V. T. Stedą (*W. T. Stead*), tuometinį *Review of Reviews* redaktorių. Stedas, kaip rašė Konanas Doilis, „šitam gremėzdui nežinomam daktarui iš provincijos buvo labai malonus" ir užsakė straipsnį apie Kocho gydymo metodą.

Atvykus į Berlyną, Konanui Doiliui nepasisekė gauti bilieto į jokį Kocho metodo demonstravimą. Nenuleisdamas rankų, jis nuėjo pas patį Kochą į namus, tačiau buvo įleistas tik į prieangį. Ten jis pamatė, kaip paštininkas ant Kocho

priimamojo grindų išverčia maišą laiškų. Permetęs akimis vokus, pažymėtus pašto ženklais iš įvairiausių Europos kampelių, Konanas Doilis pasijuto priblokštas, kad „tiek nelaimingų, palaužtų gyvenimų ir nualsintų širdžių deda visas viltis į Berlyną". Jis žinojo, kad vildamiesi stebuklingai pagyti į Vokietiją veržiasi šimtai paliegusių džiovininkų, daugelis jau taip pasiligoję, kad kelionėje miršta. Jam pasirodė, kad „pasaulį pagavo beprotybės banga", mat Kocho atradimai dar buvo nepatikrinti.

Taip ir negavęs bilieto į Kocho gydymo demonstravimą, Konanas Doilis turėjo tenkintis jo paskaitų užrašais. Iš jų paaiškėjo, kad pernelyg didelės Kocho pretenzijos į naująjį gydymo metodą yra pirmalaikės. Konano Doilio nuomone, daugybė džiovininkų tuščiai griebiasi šiaudo. Jis grįžo į viešbutį ir brūkštelėjo žinutę laikraščiui *Daily Telegraph*. Pagirdamas „taurų kuklumą" paties Kocho, kuris, kol kiti demonstravo jo metodą, darbavosi laboratorijoje, Konanas Doilis kritikavo berlyniškius atradimus kaip neišsamius ir negalutinius. „Kuo greičiau tai bus pripažinta, tuo rečiau liūdna neviltis ištiks tuos, kurie į Berlyno panacėją deda viltis patys arba trokšdami sveikatos savo artimiesiems", — rašė jis. Straipsnyje, skirtame *Review of Reviews,* šią mintį rašytojas plėtojo toliau: „Bandant vaizduoti, kad rezultatai jau šiek tiek pasitvirtino, būtų vien bergždžiai puoselėjamos viltys."

Kuo remdamasis Konanas Doilis darė tokius pareiškimus? Jis buvo nežinomas gydytojas, turėjo mažai patirties gydyti tuberkuliozę ir netgi nematė Kocho metodo demonstruojant. Tokiomis aplinkybėmis jis maža ką tegalėjo pasiekti pasisakydamas prieš daugelio medikų nuomonę. Tačiau jam buvo skaudu galvoti apie tuos kenčiančius ligonius, kurių atsiųstų laiškų matė didžiulę šūsnį, ir rašytojas jautė pareigą

abejones išreikšti viešiausia jam prieinama forma. Tolesni įvykiai dvejones dėl Kocho atradimų patvirtino, ir rašytojas labai didžiavosi, kad buvo teisus. Tai buvo pirmas kartas, kai Konanas Doilis ėmėsi visuomeninės akcijos, o jos sėkmė paskatino jį netylėti ir vėliau.

„Sugrįžau visai kitas žmogus, – pareiškė jis. – Aš ištiesiau sparnus ir pajutau savyje esant galių." Tačiau pakeitė jį veikiau ne laikas, praleistas Vokietijoje, o atsitiktinė pažintis kelionės metu. Vykdamas į Berlyną, greitajame traukinyje jis išsikalbo su specialistu iš Harlio gatvės, pavarde Malkomas Morisas (*Malcolm Morris*). Abu gydytojai prašnekėjo pusę nakties. Morisas, „labai gražus ir pagarbus" žmogus, kaip ir Konanas Doilis, anksčiau gydytojavo provincijoje, bet greitai suvokė kaip medikas priėjęs aklavietę. Jis persikėlė į Londoną ir įgijo dermatologo specialybę, kuri atnešė sėkmę, gerokai pranokusią nedidelio miestelio gydytojo praktikos mastą. Morisas patarė Konanui Doiliui, jeigu tik nori ką pasiekti, sekti jo pavyzdžiu. Antraip tik vėjais leis savo gyvenimą.

Konanui Doiliui, jau nerimstančiam Sautsyje, patarimas pasirodė vertas dėmesio. Ir vis dėlto jis sakėsi Morisui negalįs lengvabūdiškai mesti savo medicinos praktikos, kuriai jo motina paaukojo daugelį metų. Morisui atkakliai įtikinėjant, Konanas Doilis pasisakė pastaruoju metu domįsis oftalmologija. Kurį laiką jis vis rašė seseriai Lotei apie galimybę specializuotis akių chirurgijoje, „literatūrą, žinoma, vis tiek paliekant kaip melžiamą karvę". Kaip tik dėl to jis, vadovaujamas draugo Artūro Vernono Fordo (*Arthur Vernon Ford*), chirurgo oftalmologo, pasimokė Portsmuto akių ligoninėje ir įgijo kvalifikaciją tikrinti regėjimą bei išrašyti akinius. Morisui tai pasirodė lemiamas veiksnys. „Tai kodėl, – sakė jis, – nepersispecializavus akių ligų gydytoju? Važiuokite į

Vieną, padirbėkite ten pusmetį ir grįžęs įsikurkite Londone. Šitaip turėsite malonų, švarų gyvenimą ir apsčiai laisvalaikio savo literatūrai."

Kai greitasis traukinys privažiavo Berlyną, Konano Doilio nebereikėjo daugiau įtikinėti, ir jis negaišdamas ėmėsi įgyvendinti Moriso patarimą. Į Sautsį rašytojas grįžo lapkričio 22 d., o po poros dienų vietiniame laikraštyje jau pranešė išvykstąs į žemyną. Jo medicinos praktika, kurią pradėdamas turėjo tiek vargo, buvo tokia nedidelė, kad kitam gydytojui nebuvo ko parduoti, tad Konanas Doilis tiesiog ją nutraukė išsiuntinėdamas pacientus kitur.

Luiza, prisiminė Konanas Doilis, „visai mielai" pritarė naujiesiems planams, nors tikriausiai tuo klausimu neturėjo jokio balso. Ji, be abejo, pasikliovė praktiška savo vyro nuovoka, bet turbūt nelabai džiūgavo, kai, palikę dukrelę, jiedu išlėkė į Vieną. Dvejų metų Merė liko Anglijoje su ponia Hokins, tuo metu gyvenusia Vaito saloje.

Portsmuto literatūros ir mokslo draugija — šis svarbiausias Konano Doilio visuomeninio gyvenimo centras — vietiniame viešbutyje „Grosvenor" iškėlė atsisveikinimo puotą. Šventei vadovavo daktaras Džeimsas Votsonas, o šiltą kalbą pagerbdamas jaunąjį bičiulį pasakė generolas Dreisonas. Savo ruožtu Konanas Doilis atsistojęs prisiminė pirmąjį vakarą Sautsyje, kai susiėmė su mušeika žirklių galąstoju. Kaip tai skyrėsi nuo šiame mieste praleisto paskutinio vakaro, kuris vyko draugų ir kolegų apsuptyje. Rašytojas sakėsi apgailestaująs, kad turi palikti tiek nuoširdžių bičiulių, bet, kadangi galiausiai ketino įsikurti Londone, pasiguodė, jog „nūdien Londonas yra Sautsio priemiestis, arba atvirkščiai". Jam buvo malonu, kad nepalieka čia jokio priešo, na, nebent vieną, pridūrė jis, — žirklių galąstoją.

Kiek vėliau daktaras Konanas Doilis nuėmė nuo durų savo iškabą, užmokėjo kasmetę nuomą už likusius aštuonis mėnesius, sudėjo į sandėlį savo mantą ir išvyko iš Sautsio visam laikui. Rimčiau pasvarstęs, gal ir būtų suabejojęs dėl naujųjų karjeros planų, kuriuos įgyvendinti reikėjo pradėti nuo medicinos paskaitų mažai suprantama kalba lankymo. Išversti iš vokiečių kalbos straipsnį apie dujų vamzdžius yra viena, o specializuotis akių chirurgijoje – visai kas kita.

Tačiau tą valandėlę tokios mintys ramybės nedrumstė. „Mes paskutinį kartą užvėrėme Bušo vilos duris, – vėliau prisiminė jis, – ir su nuostabiu laisvės bei žvalaus nuotykio pojūčiu pradėjome naują gyvenimo tarpsnį.“

9

Šūsnys visiško šlamšto

Labas vakaras, pone Šerlokai Holmsai.

AIRINA ADLER,
IŠ „SKANDALO BOHEMIJOJE"

Praleidę atostogas kartu su Madam Meisongilyje, 1891 m. sausio 5 d. Konanai Doiliai atvyko į Vieną, kuri juos pasitiko „niūriu ir grėsmingu" oru – žvarbiu šalčiu ir sniego sūkuriais. Bet netrukus jie apsistojo jaukiame pensione, ir nuotaika pasitaisė. Pardavęs *Baltąją kuopą*, kuri ką tik buvo pradėta spausdinti žurnale *Cornhill Magazine*, Konanas Doilis turėjo kelis šimtus svarų santaupų, bet tikėjosi, kad išvykai į Vieną apmokėti jų neprireiks. Baigus privačią praktiką Sautsyje, jam pavėluotai atėjo į galvą puiki mintis išlaidas padengti nauja knyga. Kadangi jo, kaip rašytojo, statusas jau buvo gana tvirtas, tai galėjo be vargo sudominti leidėjus. Žurnalas *Answers* užsakė parašyti novelę.

Visa laimė, kad Konanas Doilis turėjo kuo užsiimti, nes netrukus paaiškėjo, kad užsimotosios studijos yra nesąmo-

nė. „Vienoje *Krankenhaus*[10] aš klausiausi paskaitų apie akis, — prisiminė jis, — bet išties kur kas daugiau būčiau sužinojęs Londone, nes, tegul ir neblogai mokant šnekamąją vokiečių kalbą, labai sunku tiksliai sekti greitai skaitomą paskaitą, prikimštą specifinių terminų."

Medicinos paskaitos jam išties ėmė taip kliudyti, kad neilgai trukus visas studijas metė, — „jeigu apskritai jas buvo pradėjęs", — ir viešnagė Vienoje virto ilgalaikėmis atostogomis. Konanai Doiliai leido laiką čiuožinėdami, ant Dunojaus krantų gurkšnodami kavą ir „lankydamiesi vienoje kitoje linksmoje vieniečių draugijoje".

Konanas Doilis, ko gero, mėgavosi ne vien malonumais, nes truputį ilgiau nei per tris savaites atliko žurnalo *Answers* užsakymą — parašė kone keturiasdešimties tūkstančių žodžių apysaką *Raflo Ho išradimai* (*The Doings of Raffles Haw*), kurios net pats nelaikė dideliu laimėjimu. Tai kūrinys apie chemiko, kuris atskleidžia alchemijos paslaptį — kaip netauriuosius metalus paversti auksu, — nelaimingą lemtį. Pagrindinis veikėjas susižavėjusiam bičiuliui pasakoja: „Tai didžiulė paslaptis. Ji suteikia žmogui, kuris ją žino, visagalę jėgą, kokios dar neturėjo nė vienas žmogus nuo pasaulio sukūrimo. Prisiekiu jums, Robertai Makintairai, jog tą paslaptį trokštu panaudoti kilniems tikslams ir jei manyčiau, kad ji galėtų pasitarnauti blogiui, niekam jos neatskleisčiau. Nei aš pats nepanaudosiu tos paslapties piktavališkiems kėslams, nei niekas kitas neišgirs jos iš mano lūpų."

Visiškai nestebina, kad kilnios pono Ho paskatos netrukus nueina niekais, tačiau šitai įvyksta tokiu būdu, kurį vienas recenzentas supeikė kaip „nelaimingą, bet skaitytojus paliekantį abejingus". Pastaraisiais metais būta šiokių

[10] Ligoninė (*vok.*). (*Vert. past.*)

tokių pastangų apginti šią knygą kaip mokslinės fantastikos pradmenis, bet, ko gero, tiksliau ją būtų laikyti dar viena duokle Edgarui Po, su kurio apsakymu „Fon Kempelenas ir jo atradimas" (*„Von Kempelen and His Discovery"*) čia galima rasti daug akivaizdžių paralelių. *Raflo Ho išradimai* pasirodė 1892 m. ir drauge su *Klumbario paslaptimi* yra tarp mažiausiai žinomų Konano Doilio darbų.

Iš pradžių Konanas Doilis Vienoje ketino praleisti pusmetį, bet nutraukus medicinos studijas šis laikas sutrumpėjo iki dviejų mėnesių. Prieš grįždami į Angliją, jiedu su Luiza užsuko į Veneciją ir Milaną, paskui aplankė Paryžių, kur jaunasis gydytojas dar pabandė prisiminti pradinį kelionės tikslą ir kelias dienas stebėjo Edmundo Landolto (*Edmund Landolt*), „garsiausio tų laikų prancūzų okulisto", labai reikšmingo veikalo apie akių ligas autoriaus, darbą.

Kovo pabaigoje Konanai Doiliai atvyko į Londoną ir Montegiu aikštėje Nr. 23, tiesiai už Britų muziejaus, išsinuomojo didelį butą. Ponia Hokins atvežė iš Vaito salos dukrelę ir didesnę dalį laiko leido drauge su žento šeima Londone.

Konanas Doilis neparsivežė iš Vienos jokio oficialaus kvalifikacijos pažymėjimo, tačiau pareiškė vis vien „iškabinsiąs okulisto iškabą". Už 120 svarų per metus jis išsinuomojo kabinetą Aukštesniojoje Vimpolo gatvėje Nr. 2, netoli Harlio gatvės, kur darbavosi garsesnieji medikai. „Supratau, kad daugelis žymių specialistų neturi kada užsiimti refrakcija, – rašė jis. – Šį darbą aš sugebėjau ir mėgau, tad vyliausi, kad jo užteks ir man."

Šiek tiek laiko Konanas Doilis skyrė savo vardo reklamai, kaip tai darė ir pirmosiomis dienomis Sautsyje. Jis įstojo į Jungtinės Karalystės oftalmologų draugiją, pranešė daktarui Horui priklausąs Karališkajai Vestminsterio akių

ligoninei, esančiai tuoj už Montegiu aikštės kampo. Tačiau gana greitai paaiškėjo, kad nežinomam gydytojui Londone dirbti netgi dar sunkiau nei Sautsyje. Pagal nuomos Aukštesniojoje Vimpolo gatvėje sutartį Konanas Doilis galėjo naudotis kabinetu ir dalimi laukiamojo, tačiau greitai jis su gailesčiu pripažino: „Netrukau įsitikinti, kad abi tos patalpos tapo laukiamuoju."

Šie žodžiai ir vėl rodo, kaip Konanas Doilis mielu noru menkino savo mediko gebėjimus. Bet šį sykį — ne be pagrindo. Portsmute aštuonerius metus jį lydėjo šiokia tokia sėkmė, bet privatus akių gydytojo darbas Londone iš pat pradžių buvo neapgalvotas žingsnis. Akių ligų specialistų šiame mieste buvo kiek nori, o galimi pacientai nebuvo linkę patikėti savo regėjimo nežinomam gydytojui, negalinčiam pasigirti aukšta kvalifikacija.

Vis dėlto Konanas Doilis nenuleido rankų ir kas rytą penkiolika minučių žingsniuodavo iš savo buto Montegiu aikštėje į Aukštesniąją Vimpolo gatvę. Ten prasėdėdavo iki vėlyvos popietės, nors „joks skambutis niekad nesudrumstė ramybės". Tik dabar dėl to, kitaip nei pirmosiomis dienomis Sautsyje, buvo galima nesijaudinti. Kas mėnesį iš žurnalo *Cornhill Magazine* rašytojas sulaukdavo išmokų už *Baltąją kuopą*, ir tai teikė daugiau pasitikėjimo bent jau literatūrinėmis perspektyvomis. Nors tą kabinetą Londone juokais dažnai pavadindavo vienišiaus priebėga, iš tiesų stengėsi sudaryti priešingą įspūdį. Kitais metais bent viename interviu žurnalui *The World* save jis apibūdino kaip žmogų, tiesiog besiplėšantį tarp literatūrinių įsipareigojimų ir klestinčios privačios gydytojo praktikos, kad nuo to net sveikata kenčianti. Galiausiai, žurnalistui dėl to pareiškus užuojautą, jis tarė nusprendęs „pasiųsti gydymą po velnių" ir atsiduoti vien rašymui.

Matyt, tai buvo vien geri norai. Autoportretas, kurį rašytojas piešia savo biografijoje, kur prisipažįsta, kad Aukštesniosios Vimpolo gatvės kabineto slenksčio neperžengė joks pacientas, yra tikslus. Tas pat pasakytina ir apie jo literatūrines ambicijas. Besėdint vienam savo kabinete, Konanui Doiliui šovė mintis, kuri, ko gero, yra svarbiausia visoje jo literatūrinėje karjeroje.

Kurį laiką Konanas Doilis daugiausia jėgų skyrė romanams, mat, iš pradžių išleidęs apsakymų rinkinį, jis neką tepalypėjo karjeros laiptais aukštyn. Dabar, pažvelgęs į leidybą iš Vimpolo gatvės perspektyvos, jis savo nuomonę pakeitė. Konanui Doiliui kilo mintis parašyti seriją trumpų apsakymų, kurių veikėjas būtų tas pats. Tai būtų pranašiau už įprastą tęsiniais spausdinamą romaną, nes skaitytojai, net jeigu kokį apsakymą ir praleistų, vis tiek neprarastų susidomėjimo. Žinoma, Konanas Doilis suprato, kad Čarlzui Dikensui buvo naudingiau romanus spausdinti tęsiniais. Bet dabar, kai buvo kur kas daugiau žurnalų spaudos kioskuose ir kur kas daugiau juos skaitančių raštingų žmonių, ne visi turėjo kantrybės ir galimybių sekti nesibaigiančių sagų turinį. „Pagalvojęs apie pagrindinį veikėją, — rašė jis, — suvokiau, kad tokių trumpų apsakymų virtinei neblogai tiktų Šerlokas Holmsas, apie kurį jau rašiau dviejose nedidelėse knygelėse."

Šio sumanymo svarba neginčijama — Konanas Doilis ne tik priėmė apdairų komercinį sprendimą, bet sykiu rado itin gerą galimybę atsiskleisti talentui. „Manau, — vėliau rašė jis knygoje *Pro stebuklingas duris*, — kad labai gerų trumpų apsakymų yra daug mažiau negu labai gerų ilgų knygų. Kamėjai išskaptuoti reikia subtilesnių gabumų negu skulptūrai." Paaiškėjo, kad šitokių gabumų Konanas Doilis turi su kaupu, o akivaizdžiausias to įrodymas — Šerloko Holmso

personažas. Apysakose ir vėliau sukurtuose romanuose seklį nuo scenos nustumia ilgi, nuobodūs intarpai. Apsakymo apimtis diktuoja glaustą kompoziciją, gyvą tempą ir išryškina retą Konano Doilio talentą regzti mįslingą siužetą. Iš visų šešiasdešimties kūrinių, aprašančių Šerloko Holmso nuotykius, penkiasdešimt šeši yra apsakymai. Šerlokas Holmsas buvo trumpųjų, o ne ilgųjų distancijų bėgikas.

Suformulavus naująjį požiūrį, Konanui Doiliui tereikėjo rasti žurnalą, kuris padėtų šį sumanymą įgyvendinti. Žurnalą *Tit-Bits* jau dešimtį metų galėjai matyti spaudos kioskuose ant kiekvieno kampo. Leidinys, spausdinantis vertingą informaciją, pikantiškas istorijas, humoristinius straipsnius ir apsakymus, sukrovė jo leidėjui Džordžui Njunesui (*George Newnes*) turtus, tad jis, sumaniai pasinaudojęs sėkme, įkūrė ištisą periodinių leidinių firmą. Naujausias iš jų buvo Herberto Grinhafo Smito redaguojamas žurnalas *The Strand*, pasirodęs tų metų, kai Konanas Doilis pradėjo kurti apsakymus apie Šerloką Holmsą, sausį.

Pirmajame *The Strand* numeryje Grinhafas Smitas išspausdino redaktoriaus laišką, kuriame išdėstė žurnalo gaires. Jis pareiškė, kad naujajame leidinyje bus spausdinami „geriausi britų rašytojų apsakymai ir straipsniai bei kai kurie žinomų užsienio rašytojų vertimai. Iliustracijas pieš įžymūs dailininkai. (...) Ankstesnės redaktoriaus pastangos pateikti pigios, sveikos literatūros buvo taip palankiai publikos įvertintos, kad jis drįsta tikėtis naująjį leidinį irgi būsiant populiarų."

Kone šešiasdešimt metų *The Strand* atitiko redaktoriaus užmojus, ir prie to nemažai prisidėjo bendradarbiavimas su Konanu Doiliu. Pirmaisiais metais, trumpai paflirtavus su kovingąja žurnalistika, greitai nusistovėjo žurnalo pobūdis, daugiausia nusižiūrėtas nuo amerikietiškojo *Harper's New Mont-*

hly Magazine. Didžiąją dalį žurnalo turinio sudarė grožinė literatūra, interviu ir informaciniai pranešimai, pramaišiui pateikiant teminės medžiagos. Žurnalas ypač mėgo reportažus apie garsenybes — tai rodo dideli straipsniai, ilgai spausdinti rubrikoje „Garsenybių portretai įvairiais jų gyvenimo tarpsniais". Interviu su tokiomis asmenybėmis kaip Sara Bernar (*Sarah Bernhardt*) buvo spausdinami pakaičiui su pataikūniškomis apybraižomis apie karališkąją šeimą. Štai vieno tipiško žurnalo numerio antraštės: „Lordo Rouzberio (*Rosebury*) sėkmė žirgų lenktynėse", „Apsilankymas patentų valdyboje". Taip pat jame buvo spausdinama apybraiža apie kažkokį vienakojį drąsuolį ir pateikiama mįslių iš senovinės knygos. Dar viena populiari rubrika buvo skirta įdomybėms, kurių atsiųsdavo patys skaitytojai: tarkime, buvo rašoma, kaip metalinis portsigaras sulaikė kulką, arba spausdinamas prezidento Makinlio (*McKinly*) portretas, pavaizduotas anuliuotuose pašto ženkluose. „Sveikos literatūros" ir aktualių įvykių derinys pasirodė sėkmingas nuo pat pradžių, ir jau pirmojo žurnalo numerio buvo parduota daugiau nei 300 000 egzempliorių.

Kad atsikratytų „nepakenčiamų derybų" su žurnalų ir knygų leidėjais, Konanas Doilis neseniai buvo susiradęs profesinį atstovą A. P. Vatą (*A. P. Watt*). Šis žmogus, kaip manoma, termino „literatūrinis agentas" autorius, garsėjo kaip įžvalgus verteiva. Iš pradžių Konanas Doilis veikiausiai jį pasamdė rūpintis reikalais, kol pats bus Vienoje, bet vėliau šis jųdviejų bendradarbiavimas truko daugelį metų. Dar Konanui Doiliui būnant užsienyje, Vatas žurnalui *The Strand* atidavė apsakymą „Mokslo balsas" (*„The Voice of Science"*). Kūrinyje, kurio veiksmas rutuliojasi Berčespule (taip Konanas Doilis čia vadina Portsmutą), rašoma apie fonografą,

kuris turi atkurti mokslines pastabas apie medūzos gonforo[11] gyvenimo istoriją, tačiau tampa įrankiu, nutraukiančiu nederamą meilės nuotykį. Už tūkstantį žodžių Konanui Doiliui buvo sumokėti 4 svarai, ir šis apsakymas pasirodė trečiajame, kovo mėnesio, *The Strand* numeryje.

Balandžio mėnesį Konanas Doilis pradėjo siųsti savo agentui pirmuosius apsakymus apie Šerloką Holmsą. Du iš jų — tikriausiai „Skandalas Bohemijoje" ir „Raudonplaukių lyga" (*„The Red-Headed League"*) — buvo atiduoti žurnalo *The Strand* redaktoriui Grinhafui Smitui. „Mokslo balsas" didelio įspūdžio redaktoriui greičiausiai nepadarė, bet vėliau Smitas dažnai prisimindavo tą dieną, kai ant jo stalo atsidūrė pirmieji apsakymai apie Holmsą: „Tai tiesiog Dievo dovana redaktoriui, kuriam įsiėdė vartyti šūsnis visiško šlamšto! Koks išmoningas siužetas, aiškus stilius, tobulas pasakojimo menas! Net pati rašysena savita ir aiški, nelyg išspausdinta!"

Vėliau Konanas Doilis dažnai kalbėdavo apie daugelį „gerų draugų", kurie nuolat spaudė jį kurti tolesnius Šerloko Holmso nuotykius. Grinhafas Smitas iš jų buvo pats žymiausias. Kone nuo pat pradžių, kai tik Šerlokas Holmsas Konanui Doiliui ėmė įkyrėti, šis žmogus iš besispyriojančio autoriaus sugebėdavo išpešti apsakymą po apsakymo čia paskatindamas, čia sugundydamas pinigais, čia apeliuodamas į susitarimą. Konanas Doilis visą gyvenimą jautėsi Smitui skolingas ir ne kartą atsisakė didesnio honoraro, pirmenybę teikdamas žurnalui *The Strand*.

Išsilavinimą gavęs Kembridže, tvirtai sudėtas, dėl storastiklių akinių ir vešlių ūsų darąs melancholiško žmogaus įspūdį ir pravardžiuojamas Smitu Pesimistu, *The Strand* re-

[11] Sandara iš tokio reprodukcinio organo kaip reprodukcinė ląstelė. (*Vert. past.*)

daktorius buvo tikras knygius. Kai pradėjo leisti žurnalą, jis buvo trisdešimt penkerių, o redaktoriaus pareigas ėjo dar beveik keturiasdešimt metų. Per visą karjerą pasitaikė daug svarbių įvykių, bet įsimintiniausiu jis laikė pažintį su Konano Doilio kūryba. „Aš iškart suvokiau, kad tai — geriausias nuo Edgaro Aleno Po laikų apsakymų rašytojas, — pasakojo jis. — Dar ir dabar prisimenu, kaip įpuoliau į pono Njuneso kabinetą ir pakišau jam tuos apsakymus po pat nosimi."

Leidėjas Smito nuomonei pritarė, ir *The Strand* tuoj pat užsakė dar keturis apsakymus apie Šerloką Holmsą. Taigi tais metais nuo liepos iki gruodžio iš viso turėjo pasirodyti šeši tokie apsakymai. Prie dviejų anksčiau parašytųjų Konanas Doilis dar pridėjo „Kreivalūpį", „Tapatybės nustatymą" („*A Case of Identity*"), „Boskombo slėnio paslaptį" („*The Boscombe Valley Mystery*") ir „Penkias apelsino sėklas" („*The Five Orange Pips*"). Už vieną apsakymą rašytojas gaudavo 35 svarus.

Pirmasis buvo išspausdintas „Skandalas Bohemijoje", ko gero, pats geriausias iš visų Konano Doilio apsakymų apie Šerloką Holmsą. Nors pagrindinė siužeto linija primena Po „Pasisavintą laišką" („*The Purloined Letter*"), šio apsakymo pranašumas yra gyvas Konano Doilio stilius, meistriškas tempas ir ramus sąmojis. Apsakymo pradžioje smarkiai užsislaptinęs klientas prisistato Beikerio gatvėje. Holmsas atpažįsta, kad šis asmuo — ne kas kitas, o Bohemijos karalius, atėjęs prašyti seklio pagalbos atgaunant nelabai padorią nuotrauką, kurioje jis nufotografuotas su jauna operos dainininke Airina Adler iš Niu Džersio. Holmsas imasi šios užduoties su nepaprastu delikatumu, tačiau svarbiausia apsakyme — ne siužeto vingiai, o nuostabus panelės Adler, „žinomos avantiūristės", kuri pabaigoje Holmsą pergudrauja, portretas. Šitokia baigtis seklį taip paveikia, kad vietoj užmokesčio už savo

paslaugas jis paprašo panelės Adler nuotraukos. Apsakymo pabaigoje Votsonas pažymi: „Holmsas dažnai mėgdavo pasišaipyti iš moteriško protelio, bet pastaruoju metu niekad to negirdžiu. O kai kalba apie Airiną Adler ar apie jos nuotrauką, visada su pagarba sako *toji* moteris."

Išties neįprasta, kad šią savo apsakymų seriją Konanas Doilis pradėjo leisdamas moteriai nugalėti jo seklį. Nors gyvenime ne visuomet, literatūroje Konanas Doilis labai žavėjosi stipriomis, savarankiškomis moterimis. Vėliau sukurtame apsakyme „Hoilando gydytojai" („*The Doctors of Hoyland*") — ne apie Holmsą — daktaras Džeimsas Riplis susiduria su įnirtinga gydytojos, kurios vien pats buvimas jam atrodo šventvagystė, konkurencija. Čia Konanas Doilis rėmėsi prisiminimais apie Sofiją Džeks-Blek (*Sophia Jex-Blake*), kurios novatoriškos pastangos XIX a. aštuntajame dešimtmetyje įgyti Edinburgo universitete mediko išsilavinimą sukėlė didelį triukšmą. Konano Doilio apsakyme moteris yra kur kas pranašesnė gydytoja, ir daktaras Riplis prieš savo valią ją įsimyli. Vėliau moteris išgydo jodinėjant susižeidusio daktaro koją, ir šis gydytojai pasiperša. Pretendentė į nuotakas sušunka: „Ką, ir sujungti praktikas?" Prislėgtas daktaras Riplis supranta, kad jo viltims išsipildyti nelemta.

Dera pasakyti, kad vėlyvųjų Viktorijos laikų literatūrai tokie veikėjai nėra būdingi. Nors Šerlokas Holmsas ir nepasiperša, jau vien tai, kad Airinai Adler jis pralaimi, apsakymą daro ypač įdomų ir sužmogina personažą, anksčiau laikytą vien „tobula protausenos ir stebėsenos mašina". Šerlokas Holmsas nuo Po Diupeno skiriasi tuo, kad turi vidinį gyvenimą.

Į šį kūrinį Konanas Doilis labai išradingai įpynė keletą intriguojančių detalių, primenančių tikrovėje nuskambėjusius skandalus. Daugelis skaitytojų buvo įsitikinę, kad šis

apsakymas – tai tik menkai pridengtas tikrų įvykių perpasakojimas, ir bandė nustatyti paslaptingosios Airinos Adler bei neatsakingojo jos gerbėjo prototipus. Rasta daug panašumo į dainininkę Liudmilą Hubel (*Ludmilla Hubel*), kurios artimi santykiai su imperatoriaus Prano Juozapo sūnėnu erchercogu Džonu Salvatoriu (*John Salvator*) iš Toskanos buvo sukėlę daug apkalbų tuo metu, kai Konanas Doilis lankėsi Vienoje. Kiti skaitytojai labiau linko manyti, jog tai – Lola Montez (*Lola Montez*), buvusi Liudviko I iš Bavarijos meilužė. Nemažai skaitytojų skandalo veikėjų prototipų dairėsi tėvynėje ir įžvelgė šiokių tokių paralelių su Velso princo ir Lili Langtri romanu, kuriuo tuomet buvo nepaprastai domimasi.

Kad ir kas būtų įkvėpęs Konaną Doilį, šis apsakymas, pasirodęs 1891 m. liepą, buvo didelė sensacija, ir kiekvienas kitas Šerloko Holmso nuotykis tais metais vis didino žurnalo tiražą. Skaitytojai taip nekantravo daugiau sužinoti apie seklį, kad tą dieną, kai turėdavo pasirodyti naujas *The Strand* numeris, prie spaudos kioskų nusidriekdavo eilės. „Atrodo, kad Šerlokas Holmsas vis populiarėja, – rašė jis motinai retą kuklumo valandėlę. – Tai geras ženklas būsimai knygai."

Džordžas Njunesas pageidavo, kad kiekvienas *The Strand* puslapis būtų iliustruotas, tad prie pradinės Šerloko Holmso sėkmės daug prisidėjo patrauklūs piešiniai, vaizduojantys liesą, pypkę rūkantį seklį, kuris skaitytojų atmintyje toks ir įsirėžė. Beieškant dailininko, Grinhafui Smitui ir meniniam redaktoriui krito į akį Valterio Pedžito (*Walter Paget*) piešiniai, reguliariai spausdinami žurnale *Illustrated London News*. Kaip tyčia, nė vienas iš redaktorių neprisiminė Pedžito vardo, tad užsakymas per klaidą atiteko Valterio broliui Sidniui (*Sidney Paget*). Na, o Valteris pozavo Sidniui kaip seklio modelis.

Konanas Doilis įsivaizdavo savo seklį „lieso veido, aštrių it peilis bruožų, didele kumpa nosimi ir prie pat jos įstatytomis mažomis akutėmis". Valterio Pedžito, įspūdingo grožio vyriškio, dėka Šerloko Holmso atvaizdas išėjo kur kas šaunesnis. Gal, kaip pripažino Konanas Doilis, „mano skaitytojų moterų požiūriu, taip ir geriau". Valteris Pedžitas su tuo kažin ar būtų sutikęs. Dailininkas ne tik prarado pelningą užsakymą, – netrukus viešose vietose jį ėmė kalbinti entuziastingi *The Strand* skaitytojai, palaikydami jį sparčiai garsėjančiu sekliu. Net buvo paplitęs anekdotinis pasakojimas, esą vieną vakarą visą malonumą Kovent Gardeno operos teatre jam sugadino šūksniai: „Žiūrėkite, žiūrėkite, Šerlokas Holmsas eina!"

Grinhafas Smitas suvokė, kad formuojasi naujas literatūros reiškinys. Praėjo keturi mėnesiai nuo tada, kai pradėti spausdinti apsakymai, ir redaktorius paprašė dar šešių. Konanas Doilis, neketindamas serijos tęsti, iš pradžių, matyt, atsisakė. „*The Strand* manęs tiesiog maldauja toliau rašyti apie Šerloką Holmsą, – rašė jis Madam, – o aš pasakiau, kad jeigu pasiūlytų po 50 svarų už kiekvieną apsakymą, nepriklausomai nuo ilgumo, tai gal ir susigundyčiau." Smitas nesvyruodamas sutiko su šiomis sąlygomis, tik pareiškė, kad naujojo apsakymų rinkinio pageidautų kuo greičiau.

Įžymybe tapęs autorius ir Smitas per keturiasdešimt bendradarbiavimo metų panašias derybas, paprastai tarpininkaujami A. P. Vato, vedė daugelį kartų. Konano Doilio vardas per kelerius metus tapo toks reikšmingas, kad mėnesinis žurnalo *The Strand* tiražas padidėjo 100 000 egzempliorių. Kartą rašytojas, plaukdamas keltu per Lamanšo sąsiaurį į Angliją, žurnalo populiarumą apibūdino taip: „Anksčiau užsieniečiai anglus atpažindavo iš languotų kostiumų. Man regis, greitai jie tai darys iš *The Strand* žurnalo. Visi, išskyrus

vairininką, kelte jį turėjo rankose." Konanas Doilis puikiai suprato, kad dėl tokios žurnalo sėkmės kalčiausias jis pats.

Sutikęs su Grinhafo Smito sąlyga, Konanas Doilis tiesiog per kelias savaites parašė dar penkis apsakymus. Tai „Inžinieriaus nykštys" (*„The Engineers Thumb"*), „Kilmingasis viengungis" (*„The Noble Bachelor"*), „Mėlynasis karbunkulas" (*„The Blue Carbuncle"*), „Barilų diadema" (*„The Beryl Coronet"*) ir geriausias iš jų „Margoji juosta" (*„The Speckled Band"*), klasikinis siaubo apsakymas. Toks nepaprastas tempas ir Konano Doilio išradingumas kuriant siužetus kėlė ne mažesnį susidomėjimą nei patys apsakymai. „Daktaras Doilis visuomet pirmiausia sugalvoja pabaigą, o paskui rašo dėstymą, — kitąmet pranešė *The Strand*. — Jis numato kulminaciją, o toliau lieka tik sumaniai ją nuo skaitytojų nuslėpti. Parašyti apsakymą, panašų į tąjį, kuris spausdinamas šiame numeryje, trunka apie savaitę, o idėjų jam sukurti gali ateiti visur: vaikštant, važinėjant triračiu, žaidžiant kriketą ar tenisą." Konanas Doilis dažnai tvirtindavo, kad jį stebina skaitytojų klausimai, ar pradėdamas rašyti jis jau žinąs kūrinio pabaigą. „Aišku, kad žinau, — rašo jis autobiografijoje. — Juk nesirinksi kelio, nežinodamas, kur jis veda."

1891 m. pabaigoje Konanas Doilis sumanė labai netikėtą posūkį. Motinai jis pranešė jau parašęs penkis ar šešis naujuosius apsakymus, o paskutinį nuotykį sugalvojęs ypač įsimintiną. „Šeštajame ketinu Holmsą nužudyti ir visiems laikams jo išsibodėti, — pareiškė Konanas Doilis. — Jis mane atitraukia nuo tauresnių dalykų."

Merė Doil sutiko šią žinią pašiurpusi: „Jokiu būdu! Nedaryk šito! Taip negalima!" Toliau ji pasiūlė išeitį, kaip sekliui išvengti smurto. Motinos prašymų paveiktas, Konanas Doilis sutiko atidėti mirties nuosprendį Šerlokui Holmsui ir parašė

„Varinius Bukus" („*The Copper Beeches*"), pripažindamas Madam nuopelną dėl pakeisto turinio. Baigęs šį užsakymą, Konanas Doilis tikėjosi „ilgam atsisveikinti su Šerloku" ir imtis kitų darbų. „Tiktai dėl tavo maldavimų jis dar gyvas", — pranešė motinai.

1892 m. birželio mėnesio *The Strand* numeryje išspausdinus „Varinius Bukus", pirmieji dvylika apsakymų apie Holmsą buvo sudėti į knygą *Šerloko Holmso nuotykiai* (*The Adventures of Sherlock Holmes*). Rašytojas nusiuntė laišką savo senajam medicinos dėstytojui Džozefui Belui, atsiklausdamas, ar galėtų jam šį rinkinį dedikuoti. „Esu įsitikinęs, — rašė Konanas Doilis, — kad joks kitas vardas daugiau teisių į tai neturi."

Šį savo gyvenimo tarpsnį Konanas Doilis vadina „didžiuoju lūžiu", ir pirmiausia jis turi galvoje didelius pokyčius, susijusius su daktaro karjera. Rašydamas pirmuosius apsakymus apie Holmsą, jis ir toliau kasdien traukdavo į kabinetą, vis dar vildamasis ką nors išpešti iš savo naujosios specializacijos. 1891 m. gegužės 4 d. jis kaip paprastai išsiruošė į Vimpolo gatvę, bet beeinantį jį staiga ėmė krėsti šaltas drebulys. Apsisukęs jis grįžo namo ir vos bepajėgė įeiti pro duris, kai pakirto kojas. „Tai buvo sunkus gripo atvejis, — vėliau prisiminė jis, — ir tokiu metu, kai ši liga nepaprastai siautėjo."

Tada, kai dar nebuvo antibiotikų, susirgęs gripu, gydytis tegalėjai tiesiog gulėdamas. Keletą dienų Konanas Doilis bejėgis praleido lovoje ir netgi buvo arti mirties. Vėliau rašytojas sakėsi buvęs „silpnas ir jaudrus it vaikas", ir tai bus visai suprantama, jeigu turėsime galvoje jo patirtį, susijusią su šia liga. „Vos prieš trejus metus, — rašė jis vėliau, — mano mylima sesuo Aneta, visą gyvenimą paaukojusi šeimai, mirė Lisabonoje kaip tik tuo metu, kai man ėmė sektis

ir kai būčiau įstengęs išvaduoti ją iš ilgos tarnystės."

Savaitę išsikamavęs, Konanas Doilis pamažu pradėjo taisytis. Protui prašviesėjus, jis suvokė, kad buvo „ir vėl atsidūręs kryžkelėje". Dar toks nusilpęs, kad net nevaliojo judėti, jis apmąstė savo gyvenimą ir veiklą. Pagaliau sau pripažino, kad neprotinga išlaikyti brangiai atsieinantį medicinos kabinetą, nes viltis įsitvirtinti akių gydytoju vis labiau blėso. Metų metus medicina buvo pagrindinis Konano Doilio darbas, o literatūra — tik malonus šalutinis užsiėmimas. Po išvykos į Vieną jo medicinos praktika visiškai įstrigo, o literatūrinė karjera įsibėgėjo. Šerlokas Holmsas jį išgarsino, o *Baltoji kuopa* teikė vilčių pelnyti tam tikrą literatūrinio elito pagarbą. Pinigai plaukė iš visų pusių, ypač iš Jungtinių Valstijų, kur jau irgi galiojo tarptautiniai įstatymai, ginantys autorių teises.

Nusprendus, kad atėjo metas uždaryti nuostolingą kabinetą Vimpolo gatvėje, Konaną Doilį „užplūdo pašėlęs džiaugsmas". Jis visam laikui atsisakys medicinos ir atsiduos vien rašymui. „Pamenu, nesitverdamas džiugesiu, suglebusia ranka sviedžiau į lubas nosinę, — rašė jis. — Pagaliau būsiu pats sau šeimininkas."

Po kelių dienų Konanas Doilis jau pakilo iš lovos ir pasiramsčiuodamas lazda pradėjo vaikštinėti. Atsisakius gydytojo darbo, nebuvo ko toliau gyventi triukšmingame Londono centre. Jis kreipėsi į nekilnojamojo turto agentus ir greitai rado šešiolikos kambarių raudonų plytų namą Tenison Roudo gatvėje Nr. 12, jaukiame vidurinės klasės gyvenamajame Pietų Norvudo priemiestyje. Dideliame pirmo aukšto kabinete bus galima sau tykiai, ramiai įgyvendinti naujus sumanymus, o į Londono centrą prireikus nuveš traukinys.

Nežinia, ką apie šias permainas manė Luiza, bet tikriausiai ji nelabai apsidžiaugė supratusi, kad ir vėl teks per-

kraustyti visą namų ūkį. Montegiu gatvėje šeima pragyveno apie tris mėnesius. Matydama vėl supakuotą mantą, Luiza turbūt tikėjosi, kad naujieji namai jų gyvenimui suteiks stabilumo. Deja, ji skaudžiai apsiriko.

Vos tik šeima įsikūrė Pietų Norvude, Konanas Doilis iškart pradėjo rūpintis giminaičiais. Pirmiausia į naujuosius namus jis pasikvietė seserį Konę, iki tol Portugalijoje dirbusią guvernante. Vėliau čia apsistojo ir sesuo Lotė. Be abejo, jis būtų pasivadinęs ir Madam, bet motinai, matyt, labiau patiko Meisongilyje. Konanas Doilis ėmė jai kas mėnesį siųsti pragyvenimui pinigų, iš kurių brolis Inisas išgalėjo įstoti į karo akademiją.

Šiuo metu nusistovėjo Konano Doilio dienotvarkė: kasryt po pusryčių jis eidavo į kabinetą ir iki pietų dirbdavo. Laisvalaikis po pietų būdavo skiriamas mėgstamiems dalykams — sportui, fotografijai ar ilgiems pasivažinėjimams su Luiza dviračiu, paskui kas vakarą nuo penktos iki aštuntos vėl rašydavo. Dabar stojo pats našiausias jo gyvenimo tarpsnis: jei gerai sekdavosi, kasdien parašydavo apie tris tūkstančius žodžių, o kartą pasiekė neįsivaizduojamą rekordą, per vieną dieną parašydamas dešimt tūkstančių žodžių. Nors rašomąją mašinėlę turėjo, Konanas Doilis kūrė ranka ir rankraščius perrašydavo dailia, taisyklinga rašysena, kuri padarė įspūdį ir Grinhafui Smitui.

Žurnalistas Haris Hau (*Harry How*), 1892 m. rugpjūtį apsilankęs Pietų Norvude, pastebėjo, kad Konano Doilio kabinete ant sienų kabo keli Čarlzo Doilio piešiniai, o valgomąjį puošia velionio Džeko Hokinso tapybos darbai. Harpūnai, ruonio kaukolė ir visokie sportiniai prizai liudijo įvairiopus šeimininko pomėgius. „Tai visiškai kitoks žmogus, nei tikėjausi išvysti, — sakė Hau apie Konaną Doilį. — Jis visai

neturi „seklio bruožų" — nei skvarbaus žvilgsnio, nei griežtos, šiuolaikiniams detektyvams būdingos eigasties. Tai tiesiog smagus, malonus, paprastas žmogus; aukštas, plačiapetis, tokių tvirtų rankų, kad kai nuoširdžiai paspaudžia, net suskausta." (Sakydamas „paprastas", Hau turėjo galvoje „jaukus ir nepretenzingas", o ne „neišvaizdus".)

Kai šeima įsikūrė Pietų Norvude, žurnale *The Strand* dar buvo spausdinama pirmoji apsakymų apie Šerloką Holmsą serija, bet Konanas Doilis ryžosi „imtis darbo, kuris tikrai mažiau atlyginamas, bet literatūriniu požiūriu platesnio užmojo". Jis, žinoma, vėl nutarė rašyti istorinį romaną, tikėdamasis nuvilioti plačiąją publiką nuo menkesnių detektyvinės literatūros malonumų. 1892 m. vasario mėnesį Konanas Doilis baigė knygą *Pabėgėliai. Pasakojimas apie du žemynus* (*The Refugees: A Tale of Two Continents*). Kūrinyje pasakojama apie hugenotų numalšinimą XVII a., apie prancūzų kalvinistus protestantus ir jų bėgimą į Ameriką. Romanas išleistas kitąmet trimis tomais, pirma jį tęsiniais išspausdinus žurnaluose: anglų *The Strand* ir amerikiečių *Harper's New Monthly Magazine*. *Harper's* apžvalgininkas labai išgyrė autorių už tai, kaip jis pavaizdavo romano veikėją madam de Mentenon, antrąją Liudviko XIV žmoną: „Įbrėžta per grumtynes madam de Mentenon ranka kraujavo, ir kraujas lašėjo nuo pirštų, tačiau abiem moterims ne tai buvo galvoje. Įdėmios pilkos akys stebėjo buvusią varžovę norėdamos primesti savo valią silpnesnei būtybei, iš kurios visko buvo galima laukti." Gal tai ir tiesa, bet neparodė, kad skaitytojai labai žavėtųsi naujuoju Konano Doilio kūriniu. *Pabėgėlius* neblogai pirko, jie išversti į daugelį kalbų, bet, palyginti su apsakymais apie Šerloką Holmsą, knygos pasisekimas buvo kuklus.

Konanas Doilis kaip visada nuodugniai išnagrinėjo pasirinktąją temą. Neilgai trukus, Madam lankėsi Fontenblo rūmuose, ir gidas norintiems geriau susipažinti su Liudviko XIV dvaru rekomendavo paskaityti *Pabėgėlius*. „Tikriausiai gidas būtų gerokai nustebęs, jeigu jį tada būtų išbučiavusi pagyvenusi anglė, — rašė patenkintas Konanas Doilis. — Beje, nedaug tetrūko, kad šitaip ir būtų nutikę."

Baigęs *Pabėgėlius*, po dviejų mėnesių rašytojas sėdo prie *Didžiojo šešėlio* (*The Great Shadow*), dar vieno istorinio romano, kurį užsakė leidykla „Arrowsmith". Nors pagrindinė knygos tema — Vaterlo mūšis, jau pavadinimas rodo sąsajas su Napoleonu Bonapartu, kurio „vardas raudonomis raidėmis įrašytas Europos žemėlapyje". Napoleono epocha domino Konaną Dilį nuo vaikystės, ir savo kūryboje jis nuolat pasitelkdavo plačias to laikotarpio žinias. Nepaisant didžiulio užsidegimo, *Didysis šešėlis* tapo dar vienu nusivylimu. Nors mūšio vaizdai aprašyti su rašytojui įprastu meistriškumu, romanui stigo veržlaus *Baltosios kuopos* polėkio. Netrukus tą pačią medžiagą jis kur kas geriau panaudojo apsakymuose apie brigados vadą Žerarą.

Šiuo nepaprastai darbingu metu Konanas Doilis parašė dar ir trečią knygą — *Už miesto* (*Beyond the City*), — jam nebūdingą romaną apie šeimos gyvenimą ir papročius. 1891 m. pabaigoje žurnalas *Good Words* pradėjo jį spausdinti tęsiniais. Pagrindiniai kūrinio veikėjai — ponia Vestmekot, smailialiežuvė, daug rūkanti ir stiprų alų mėgstanti ne pirmos jaunystės moteris, bei energingasis jos sūnėnas Čarlzas, kuris knygos pradžioje kaip tik ir atvyksta į Pietų Norvudą. „Atsiprašau, kad neturiu arbatos jums pavaišinti, — sako ponia Vestmekot savo naujiesiems kaimynams. — Mano galva, moterys taip smarkiai prispaustos vyrų dėl to, kad

maistingieji gėrimai ir stiprybės teikiantis sportas yra vien pastarųjų privilegija. Aš neatsisakau nei vieno, nei kito." Tai tarusi, ji pamosikavo virš galvos dviem sunkiais hanteliais. „Matote, kaip veikia alus", – pareiškė ji.

Greičiausiai Konanas Doilis siekė pavaizduoti komiškus kylančio sufražisčių sąjūdžio ypatumus, bet rezultatas buvo ne kažin koks. Nors ponia Vestmekot atsistoja greta daugelio kitų jo sukurtų stiprių moterų, jos paveiksle balansuoja žavesys ir parodija. Veikėjos humoras neretai lėkštas, bet tvirti ponios Vestmekot įsitikinimai išties stebina, regis, kartais pats Konanas Doilis tiesiog provokuojamas su ja susiimti. „Paklausykite, betgi moterys – tai tiesiog vyrų savanaudiškumo paminklas, – skelbia ji. – Ko vertas išgirtasis vyrų galantiškumas – tie gražūs ir tušti žodžiai? Kur jie dingsta panorėjus tai patikrinti praktiškai. Teoriškai dėl moters vyras padarys viską. Kur tau. Kas gi nutinka prireikus palengvinti piniginę? Kur tuomet išgaruoja jo galantiškumas?"

Vėliau Konanas Doilis ryžtingai pasisakė prieš aršų kai kurių sufražisčių elgesį, tačiau laikyti jį moterų teisių priešininku išties nedera. Kitaip nei daugelis to meto vyrų, jis stengėsi suprasti sunkią moterų būklę represinėje visuomenėje ir šią temą dažnai keldavo savo kūryboje. Akivaizdi autoriaus simpatija pagrindinei *Už miesto* veikėjai sukėlė visuomenėje tam tikrą sumaištį. Bent jau šituo galima paaiškinti įvykį, nutikusį vienam Niujorko leidėjui, kuris paskubomis, kol dar nebuvo spėjęs įsigalioti naujieji autorių ginantys įstatymai, išspausdino piratinį romano leidimą. Viršelyje, ten, kur paprastai dedama autorius nuotrauka, vietoj Konano Doilio puikavosi jaunos, žavios moters atvaizdas. „Aš iki šiol tebeturiu to itin glostančio savimeilę leidinio egzempliorių", – rašė Konanas Doilis.

Sukurdamas romanus *Už miesto*, *Pabėgėliai* ir *Didysis šešėlis*, Konanas Doilis grįžo prie „tauresnių dalykų", nuo kurių jį buvo atitraukęs Šerlokas Holmsas, bet entuziastingas skaitytojų požiūris į seklį per tą laiką anaiptol neišblėso. Konanui Doiliui rašant *Pabėgėlius*, Grinhafas Smitas paprašė dar vienos apsakymų apie Holmsą serijos. Rašytojas dvejojo ne dėl to, kad šis veikėjas jam nepatiktų, bet baimindamasis, kad bus nelengva sugalvoti tinkamų siužetų. „Visas sunkumas rašant apie Holmsą tas, kad kiekvienas apsakymas turi turėti tokį pat ryškų ir savitą siužetą kaip ir ilgoka knyga, – rašė jis autobiografijoje. – Greitai ir lengva ranka tokių siužetų nesukurpsi. Jie bus arba silpni, arba su klaidomis."

Pagaliau Konanas Doilis davė suprasti parašysiąs dar dvylika apsakymų, jeigu žurnalas *The Strand* už visus juos sumokės 1000 svarų. Tai buvo beprecedentė suma, ir rašytojas, regis, būtų buvęs visai patenkintas, jeigu tik Smitą ji būtų atbaidžiusi. Tačiau *The Strand* ir šįkart neprieštaraudamas sutiko su autoriaus sąlygomis, ir Konanas Doilis sėdo rašyti apsakymų, kurie vėliau buvo sudėti į *Užrašų apie Šerloką Holmsą* (*The Memoirs of Sherlock Holmes*) rinkinį.

Kuriant naująją apsakymų seriją, prireikė nemaža išradingumo, bet rašytojui šis darbas vis dar teikė malonumą. „Priežastis, dėl ko Konanas Doilis kurį laiką šių apsakymų nerašė, akivaizdi, – buvo kalbama viename interviu žurnale *The Strand*. – Autorius bijojo savo taip mėgstamą veikėją sugadinti, bet dabar jau sakosi turįs tiek medžiagos, kad užteks dar vienai serijai apie Šerloką Holmsą. Jis man linksmai papasakojo, kad pirmasis iš naujųjų apsakymų, kurie bus spausdinami mūsų žurnale, esąs toks nenu-

spėjamas, jog rašytojas susilažino su žmona iš šilingo, kad ji neįmins jo mįslės tol, kol neperskaitys iki pabaigos!"

Kai 1892 m. gruodį buvo išspausdintas pirmas naujosios serijos apsakymas „Sidabras" („*Silver Blaze*"), Konanas Doilis to šilingo tikriausiai dar nebuvo pralošęs. Kūrinys ženklino naują Šerloko Holmso karjeros viršūnę. Nors siužetas apie dingusį lenktyninį žirgą itin įdomus, šį apsakymą Šerloko Holmso gerbėjai ypač vertina dėl nemirtingo vieno dialogo fragmento. Nujausdamas, kad seklys pasakė ne viską, ką žino, vietinis policijos inspektorius bando išpešti ką nors daugiau:

„– O gal dar į ką nors patartumėte atkreipti dėmesį?
– Į keistą šuns elgesį tą naktį.
– Šuo nieko nedarė tą naktį.
– Tai ir yra keista, – atsakė Šerlokas Holmsas."

Dar prieš Grinhafui Smitui užsakant naująją apsakymų seriją, Konanas Doilis turbūt suprato Holmso taip lengvai neatsikratysiąs. Laiškai plūste plūdo, daugelis jų buvo adresuoti pačiam Holmsui. „Aš gaunu begalę laiškų iš visos šalies, – žurnalui *The Bookman* sakė rašytojas. – Kartais iš moksleivių, kartais iš didžiųjų skaitytojų komivojažierių, o kartais iš advokatų, kurie nurodo mano klaidas. Viename laiške buvau prašomas atsiųsti nuotraukų, kuriose Šerlokas būtų įamžintas įvairiais savo gyvenimo laikotarpiais."

Laiškuose neretai būdavo prašoma autografo – Šerloko Holmso dažniau nei Konano Doilio. Retkarčiais, kai užeidavo „kandaus humoro" valandėlė, jis nusiųsdavo atviruką apgailestaudamas, kad seklys labai užsiėmęs. Tačiau pamatęs parašą, laiško gavėjas tikriausiai išpūsdavo akis. Apačioje būdavo parašyta: „Daktaras Džonas Votsonas".

10

Du bendradarbiai

Palaikėte labai artimus ryšius su žmogumi, kurio inicialai Dž. A., o paskui labai norėjote jį pamiršti.

ŠERLOKAS HOLMSAS,
IŠ „GLORIJOS SKOT"

1893 m. rugpjūčio mėnesį Konanas Doilis gavo laišką iš Roberto Luiso Stivensono, vieno savo literatūrinių autoritetų. Stivensonas tuomet gyveno Samojoje ir parašė norėdamas pagirti už gyvai *Pabėgėliuose* aprašytą Liudviko XIV dvarą. „Gal turite kokių nors dokumentų apie galvos nukirsdinimą?" — teiravosi Stivensonas. Šio rašytojo pagyrimo ir paskatinimo, ypač žodžių „rašykite taip ir toliau", Konanas Doilis labai laukė.

Tais metais abu vyrai daug susirašinėjo, ir paaiškėjo, kad abu domisi spiritizmu, — Stivensonas net vieną laišką pradėjo pasveikinimu „O išdykęs vaiduoklininke!" Konanas Doilis netgi puoselėjo viltį aplankyti savo naująjį susirašinėjimo draugą Samojoje, paskatindamas Stivensoną pasidomėti, ar juodu su žmona „daug valgo", nes maisto ten negausu. Be abejo, apetitu nesiskundžiantis Konanas Doilis ten būtų buvęs maloniai sutiktas, nes Stivensonas ketino sa-

vo namiškiams balsiai perskaityti apsakymus apie Šerloką Holmsą. Stivensonui, lankiusiam tą patį Edinburgo universitetą, ypač rūpėjo, kas įkvėpė Konaną Doilį sukurti šitokį seklį. „Man įdomu tik viena, – rašė jis, – negi tai mano senasis bičiulis Džou Belas?"

Pirmaisiais sėkmės metais Konanui Doiliui patiko įsivaizduoti save pačiame rašytojų bendruomenės centre. „Tuo laiku aš turėjau nedidelį medicinos kabinetą, – kalbėjo jis apie metus, praleistus Sautsyje ir Londone, – o netoliese audinių krautuvės pardavėju dirbo H. Dž. Velsas. Be to, po Londoną sukinėdavosi prakaulus airis, vardu Bernardas Šo. Dar vienas toks vadinosi Tomas Hardis (*Thomas Hardy*), o jaunojo žurnalisto, kuris kovojo už būvį Notingame, pavardė buvo Baris."

Konaną Doilį išgarsino Šerlokas Holmsas, bet kaip rašytoją subrandino, anot jo paties, *Baltoji kuopa*. Padrąsintas šio kūrinio sėkmės, jis dėjo pastangas susipažinti ir susibičiuliauti su kitais literatais. Ne visi iš tų susitikimų buvo sklandūs. Ralfui Deividui Blumenfeldui (*Ralph David Blumenfeld*), žurnalistui, rašiusiam *Daily Express*, jaunasis rašytojas padarė itin niūrų įspūdį.

„Rašytojų klube, neseniai įsikūrusiame Šv. Jokūbo aikštėje, pirmadienio vakarais pradedantieji rašytojai paprastai paskaitydavo ką nors iš rankraščių", – rašė Blumenfeldas.

> „Vieną tokį vakarą aš sėdėjau tarp pono F. Frenkforto Muro (*F. Frankfort Moore*), pripažinto to meto apsakymų kūrėjo, ir sero Valterio Bezanto (*Walter Besant*), Rašytojų klubo įkūrėjo.
>
> Daktaras Konanas Doilis atsistojo paskaityti naujo, ką tik baigto savo apsakymo. Jame buvo rašoma vien apie akušeriją ir apie siaubą, tvyrantį namuose, ku-

riuose moteris greitai taps motina, – vien baisi vyro kančia, gydytojo sutrikimas ir profesinės nesėkmės. Aš pamiršau detales, bet tas vakaras Šv. Jokūbo aikštėje įstrigo į atmintį. Čia, nejaukiai sėdint ir klausantis šimtui frakuotų vyrų, škotiška ir Nortumberlendo šnekta monotoniškai plaukė pasakojimas be jokio šviesos spindulėlio, tik ilgas, nemalonus, niūrus traktatas, kiek prisimenu, nuteikęs mane liūdnai ir nykiai.

Galiausiai dičkis šiurkščiabalsis vyras nutilo ir ūmai atsisėdo. Valteris Bezantas atsisuko į mane ir paklausė: „Ar esate girdėjęs ką nors prastesnio?" Nesu."

Greičiausiai čia būta apsakymo „Kankinantis laukimas" (*„The Curse of Eve"*), kuris vėliau išspausdintas rinkinyje *Raudonosios lempos istorijos* (*Round the Red Lamp*). Nors Rašytojų klube Konanas Doilis nebuvo sutiktas su susižavėjimu, kitur jam sekėsi geriau. Naujas žurnalas *The Idler*, tarp kurio įkūrėjų buvo Džeromas K. Džeromas (*Jerome K. Jerome*), pagarsėjęs knyga *Trise valtimi*, daug žadantį jaunąjį autorių pristatė „linksmai" literatūros tipų „komandai". *The Strand* nebeapžiojo visų Konano Doilio rankraščių, ir autorius džiaugėsi radęs savo kūriniams naują rinką. *The Idler* skelbėsi esąs labiau humoristinės pakraipos žurnalas, tačiau iš Konano Doilio jam pateiktų kūrinių to nebūtum pasakęs. Džeromas K. Džeromas žurnale spausdino šmaikščius straipsnelius apie madas ir sportą, o Konanas Doilis – seriją šiurpokų apsakymų medicinos temomis, panašių į tąjį, kuris Rašytojų klubo džentelmenams padarė ką tik aprašytą įspūdį. Ir vis dėlto *The Idler* kolektyvas priėmė Konaną Doilį į savo būrį. Žurnale bendradarbiaujančių kūrėjų spektras buvo labai įvairus – nuo Anglijos žydų aktyvisto Izraelio Zang-

vilo (*Israel Zangwill*) iki produktyvaus rašytojo Ideno Filpotso (*Eden Phillpots*) bei kanadiečių kilmės Gilberto Parkerio (*Gilbert Parker*). Maloniam, nepretenzingam Konanui Doiliui visi jautė simpatiją. Antonis Houpas (*Anthony Hope*), *Zendos kalinio* (*Prisoner of Zenda*) autorius, sakė, kad garsusis naujokas atrodė taip, tarsi gyvenime nebūtų girdėjęs apie jokias knygas, o *The Idler* komandos požiūriu, tai buvo teigiamas bruožas. Konanas Doilis mėgo nepaprastai triukšmingas žurnalo popiečio arbatėles, kurių metu dažnokai būdavo vaišinamasi stipresniais gėrimais, o vienąsyk trys žurnalo šviesuliai net atsibudo po stalu.

Konanas Doilis ypač gerai suteikė su pačiu Džeromu, kuris „plačiaširdžiam, plačiadvasiam ir plačiapečiam draugui Konanui Doiliui" vėliau dedikavo savo esė rinkinį. 1892 m. vasarą Džeromas drauge su Konano Doilio šeima leidosi į trumpą ekskursiją po Norvegiją. Kelionė buvo sumanyta tam, kad Luiza, kuri vėl laukėsi, pailsėtų, bet kadangi jų programoje buvo numatytos ilgos kelionės arkliais ir apsilankymas raupsuotųjų kolonijoje, vargu ar moteriai tai galėjo suteikti daugiau jėgų. Džeromui Konanai Doiliai padarė „tvirtos šeimos" įspūdį, be to, jis labai susižavėjo rašytojo seserimi Kone, kuri, banguota jūra plaukiant į Norvegiją, globojo jūros liga susirgusius bendrakeleivius. „Išvaizdi mergina, — pasakęs Džeromas. — Galėtų pozuoti kaip Brunhildė."

Kol Konė gydė ligonius, Konanas Doilis mokėsi norvegų kalbos. Vieną dieną jis užkalbino jauną norvegų karininką ir, kaip pats manė, pasikalbėjo su juo apie orą. O iš tiesų jis, pats to nesuvokdamas, naujajam pažįstamui atidavė savo arklį ir, kas įvyko, susigaudė tik tada, kai nei arklio, nei jaunojo karininko nė padujų nebuvo likę. „Paskui toje kelionėje, — prisiminė Džeromas, — Doilis mažiau kalbėjo norvegiškai."

1892 m. gruodį Konanas Doilis su Džeromu apsilankė garsiajame Skotland Jardo „Juodajame muziejuje". Kartu su jais buvo jaunas žurnalistas E. V. Hornungas (*E. W. Hornung*), kuris, nors skundėsi prastu regėjimu ir silpna sveikata, aktyviai dalyvaudavo *The Idler* kriketo varžybose. Vilis, toks buvo vaikino vardas, tapo dažnu svečiu Pietų Norvude, bet jis labiau domėjosi ne Konanu Doiliu, o Kone, kurią energingai mergino. „Man labai patinka jaunasis Vilis Hornungas, — pranešė Konanas Doilis Madam. — Nedaug pažįstu tokių subtilių ir gero būdo žmonių."

Kitąmet Hornungas Konę vedė, o Konanas Doilis ir toliau rėmė seserį pinigais, kad pora greičiau atsistotų ant kojų. Tos pagalbos neilgai tereikėjo, nes Hornungas netrukus pats pelnė rašytojo pripažinimą. Garsiausi jo literatūriniai veikėjai — butų vagis džentelmenas A. Dž. Raflsas ir jo bendras Mandersas, pravarde Triušelis, — buvo savotiška Holmso ir Votsono priešingybė. Pačią perkamiausią savo knygą *Raflsas, įsilaužėlis mėgėjas* (*Raffles, the Amateur Cracksman*), kurioje vaizduojamas galantiškas vagis, Hornungas dedikavo Konanui Doiliui: „Skiriu A. K. D., taip išreikšdamas susižavėjimą." Manoma, kad vardą garsiajam Hornungo personažui pakišo *Ralfo Ho išradimai*.

Iš pradžių Konanas Doilis išsakė kiek smulkmeniškas abejones dėl to, kad „gana pavojinga" nuotykių herojumi pasirinkti niekšą, bet vėliau šitai jam nesukliudė Hornungo kūrinių rinktinei parašyti entuziastingos pratarmės. Hornungo sąmojis, anot Konano Doilio, subtilesnis negu Samuelio Džonsono (*Samuel Johnson*): „Niekas nesugebėtų pasakyti už jį lakoniškiau, o šio žmogaus kūriniai, kad ir kokie geri, anaiptol neatitinka nei jo galių, nei guvaus proto." Tai patvirtindamas, Konanas Doilis mėgdavo kartoti Hornungo pašmaikš-

tavimą apie Šerloką Holmsą: „Nors kuklesnis Holmsas galėtų būti, bet geresnio už jį policininko nerasi."

Dar labiau Konanas Doilis vertino Džeimso Bario *(James Barrie)*, draugo iš žurnalo *The Idler* komandos, sąmojį. Nors *Piteris Penas* (*Peter Pan*) bus parašytas tik po kelerių metų, Bario vardą jau buvo išgarsinę *Langas apmatuose* (*Window in Thrums*), *Mažasis dvasininkas* (*The Little Minister*) ir pjesė *Ričardas Žiaurusis* (*Richard Savage*). Konanui Doiliui iškart patiko šis kiek daugiau nei pusantro metro ūgio rašytojas, apie kurį sakydavo, kad „didis jis ne kūnu".

Šiuodu vyrus siejo daug kas: abu buvo škotai, be to, Baris, kaip ir Stivensonas, irgi buvo studijavęs Edinburgo universitete. Jų draugystę sutvirtino Konano Doilio aistra kriketui, sporto šakai, teikiančiai „daugiau malonumo nei kuri nors kita". Iš rašytojų ir teatralų Baris subūrė „Alachabarių" komandą, kurios pavadinimas sudarytas iš arabiško posakio, reiškiančio „Padėk Dieve", ir jo paties pavardės. Konanas Doilis, sportiškas iš prigimties, buvo toje komandoje labai pageidaujamas. „Šaunus sviedinį paduodantis žaidėjas, – rašė apie jį vienas komandos draugas. – Silpnąją mušėjo vietą atpažįsta iš purvo ant jo batų."

„Mes žaidėme senoviškai, – prisiminė Konanas Doilis, – nes labiau rūpėjo ne pats žaidimas, o smagiai praleisti laiką ir graži gamta." Iš tiesų tai pasakytina tik apie Barį, nes Konanas Doilis taip pasinerdavo į žaidimą, kad savo užsidegimu gąsdindavo vangiau žaidžiančius bičiulius. Kartą po tokių energingų rungtynių vienas kolega rašytojas su palengvėjimu atsiduso, kad „mirčių būta stebėtinai mažai".

Tarp draugų Konanas Doilis visuomet stengdavosi savo gebėjimus sumenkinti, tačiau autobiografijoje, rašytoje po trisdešimties metų, jis pacitavo laikraščio žinutę apie kartą

„smagiai praleistą laiką", kai iš septyniasdešimt dviejų „Alachabarių" komandos taškų „didžiąją dalį, o gal net visus", pelnė Konanas Doilis. Nors apie šį rezultatą rašytojas atsiliepė kukliai, teigdamas, kad jo nuopelnai čia „aiškiai perdėti", sportas jam neabejotinai teikė pasitenkinimą. Savo kabinete jis laikė purvais aplipusį kriketo blokštą, suvenyrą tos dienos, kai laimėjo šimtą taškų garsiojoje Lordo kriketo aikštelėje. Kada tik galėdamas, su britų komandomis jis vykdavo į užsienį. Sykį Olandijoje neprilygstamas Konano Doilio žaidimas išgelbėjo komandą nuo pralaimėjimo, ir apspitę komandos draugai norėjo jį ant rankų pergalingai išnešti iš aikštelės. Vos tik žaidėjai drūtąjį nugalėtoją pakėlė, jiems sulinko keliai. Šiek tiek sutrikęs, Konanas Doilis išėjo savomis kojomis. Nors buvo stambaus sudėjimo, daugelis žiūrovų laikė jį profesionalu. Kartą po itin sunkios kovos Lordo aikštelėje buvo paklaustas, ar išties jis, kaip tvirtina komandos draugai, esąs rašytojas. Konanas Doilis prisipažino retkarčiais, kai tarp kriketo varžybų atsiranda laisvo laiko, šį tą parašąs.

1892 m. pabaigoje kriketo varžybų apmažo, ir rašytojas išvyko skaityti paskaitų į Škotiją. Ten jis aplankė Bario gimtinę Kirimjūrą, ankstyvųjų šio autoriaus kūrinių veiksmo vietą. Konanas Doilis matė, kad nors į miestelį jau buvo pradėję plūsti turistai, norėdami pamatyti Bario knygų aplinką, vietos gyventojai niekaip negalėjo apsiprasti su savo krašto sūnaus laimėjimais. „Vieni jų, — rašė Konanas Doilis, — mano, kad Barį išgarsino graži rašysena. Kitų nuomone, jis pats spausdina knygas, o paskui pardavinėja bastydamasis po Londoną. Kai jis eina pasivaikščioti, jie stypina jam iš paskos ir slapstosi už medžių, norėdami perprasti, kaip jis tai daro."

Pačiam Konanui Doiliui niekada nekilo abejonių dėl Ba-

rio kūrybos reikšmės, ir net kai tas dar labiau išgarsėjo kaip dramaturgas, Konanas Doilis pirmenybę teikė ankstyviesiems kūriniams. „Tegul Bario pjesės ir puikios, — o kai kurios, mano manymu, labai puikios, — verčiau jau jis nebūtų parašęs teatrui nė vienos eilutės. Visas tas spindesys ir lengva sėkmė atitraukė nuo literatūros žmogų, pasižymintį gryniausiu savo epochos stiliumi." Tai nuoširdūs žodžiai, nors vargu ar galėjai Bario sėkmę laikyti lengvai pasiekta.

Praėjus kelioms savaitėms po kelionės į Škotiją, Konanas Doilis gavo paslaptingą telegramą, esą Baris sergąs ir jam reikią pagalbos. Kaip Votsonas, atsiliepdamas į Holmso kvietimus — „Jeigu galite, atvykite tuoj pat, jeigu negalite — vis vien atvykite", — Konanas Doilis išskubėjo į Bario namus Safolke sužinoti, kokios bėdos kamuoja bičiulį.

Pasirodo, Barį ištikę rūpesčiai siejosi su užsakymu, kurį jis gavo iš Ričardo D'Oilio Karto (*Richard D'Oily Carte*), garsaus teatro impresarijaus. D'Oilis Kartas labiausiai garsėjo kaip Gilberto ir Salivano kūrinių statytojas anglų scenoje. Jo Savojos teatre ir D'Oilio Karto operoje ėjo kone vien Gilberto ir Salivano operetės. Nepaisant pasisekimo, V. S. Gilberto, libretisto, ir A. Salivano, kompozitoriaus, santykiai niekad nebuvo darnūs. Dėl įtampos, kilusios tų metų pradžioje statant *Gondolininkus* (*The Gondoliers*), abu partneriai laikinai išsiskyrė. Dėl to D'Oilio Karto pastatymų tvarkaraštyje atsirado spraga, ir jis kreipėsi į Džeimsą Barį.

Iš pradžių D'Oilis Kartas ketino Barį kaip libretistą suporuoti su pačiu seru Artūru Salivanu. Salivanas nuo to darbo atsiprašė ir kompozitoriumi pasiūlė buvusį savo mokinį Ernestą Fordą (*Ernest Ford*). Taigi tuo metu Baris plušo kurdamas komišką libretą *Džeinė Enė, arba Apdovanojimas už gražų elgesį* (*Jane Annie, or The Good Conduct Prize*) —

pasakojimą apie tai, kas vyksta mergaičių seminarijoje su „mažais padarėliais, kurie užaugę tampa moterimis". Baris ėmėsi šio darbo labai pakiliai, bet netruko įsitikinti bandąs apžioti per daug. D'Oilis Kartas jau reikalavo galutinio varianto, tad Baris pasikvietė Konaną Doilį, „Alachabarių" komandos lyderį.

Visada taktiškas Konanas Doilis Bario negalavimą kitiems bandė aiškinti įvairiai — kad bičiulio nesveiki bronchai, širdis, kad jis turįs rūpesčių šeimoje. Pavaduodamas Gilbertą neatlaikęs įtampos, Baris iš tiesų smarkiai nervinosi. Tokiomis aplinkybėmis Konanas Doilis negalėjo sirguliuojančiam bičiuliui atsakyti. Jis atidėjo savo darbus į šalį ir visą energiją skyrė nebaigtajam libretui. Peržvelgęs, kas jau parašyta, Konanas Doilis pajuto virš jųdviejų tvenkiantis juodus debesis. „Vienintelis literatūrinis gebėjimas, kuriuo Baris apdovanotas nebuvo, — tai poetinio ritmo pojūtis ir nuojauta, kas galima eilėraštyje, — rašė jis. — Idėjų ir sąmojo nestigo. Pats siužetas buvo silpnokas, bet dialogai ir situacijos vietomis puikūs. Stengiausi kaip įmanydamas ir sueiliavau antrąjį veiksmą, daug dialogų, bet visam tam reikėjo suteikti numatytą formą."

Tą numatytą formą, kaip pažymėjo vienas recenzentas, „darkė įtikinamumo stoka". Pirmajame veiksme pagrindinė veikėja Džeinė Enė suvokia turinti galių hipnotizuoti, dėl ko įvyksta keletas nesusipratimų. Šis talentas jai padeda pabėgti su mylimuoju tiesiog iš po budrių mokyklos direktorės akių:

Jų elgesys pagirtinas, mes nustebę,
Panelė Sims pritaria.
Dainuokime apie šį nuostabų dalyką
Ir hip- hip- hipnotizuokime!

„Retai pamatysi tokią vaikišką išmonę taip plačiai taikant, – rašė kitas recenzentas, – ir kad iš visų sunkumų padėtų išsisukti hipnozė. Tai būdas, kurį gali sugalvoti tik menkas rašeiva ir kurį paniekintų net vidutinis dramaturgas." Liūdna pripažinti, bet tokia nelemta išmonė galėjo ateiti į galvą tik Konanui Doiliui. Kaip ir Sautsio laikais, rašytojas tebesidomėjo mesmerizmu, o romane *Parazitė* (*The Parasite*), išspausdintame kitąmet, jis pavaizdavo veikėją, kuri, kaip ir Džeinė Enė, geba „hip- hip- hipnotizuoti".

V. S. Gilbertas turbūt nutarė, kad jaudintis nėra ko. Konanui Doiliui „kūrybinis bendradarbiavimas" veikiausiai patiko, ir juodu su beatsigaunančiu Bariu kaip įmanydami nėrėsi iš kailio, kad iki premjeros baigtų libretą. Baris prisiminė, kad Konanas Doilis „(...) buvęs toks geranoris, jog, kai per repeticijas jo kas nors pasigesdavo, rasdavo nulindusį kur nors į ložę ir rašantį eiles kokiam antraeiliam trupės artistui. Tereikėdavę pasakyti: „Pone Doili, pirmajame veiksme aš beveik neturiu žodžių, gal tik kokias šešetą eilučių", ir jis tardavo: „O varge, kaip negerai", nulįsdavo į ložę ir netrukus iš ten pasirodydavo su parašytomis eilėmis."

Baris susidūrė su panašiais sunkumais. Jam į širdį krito dešimtmečio pažo Kadžio vaidmuo, kurį atliko puikus dvylikametis aktorius, vardu Henris Rignoldas (*Henry Rignold*). Rignoldas pasižymėjo per repeticijas, ir Baris jam be saiko prikūrė teksto – kur kas daugiau, negu derėjo pagal libretą. Paskutinę repeticijų savaitę libretistui šovė į galvą savotiška išeitis: surinkti tas papildomas Rignoldo eilutes ir paprašyti išspausdinti pjesės programėlėje, kad žiūrovai galėtų jas perskaityti vykstant spektakliui. Štai vieni iš tų žodžių: „Panelė Sims yra iš tų meilučių, kurios tuština jūsų kišenes." „Mano vaidmuo sunkus, – sakoma kitur. – Ir tegul

kritikai parašo, kad jeigu jo būtų ėmęsis mažiau patyręs žmogus, iš jo nieko nebūtų likę."

Sumanymas buvo ne kažin koks, nes programėles perka ne visi žiūrovai. Be to, visą vakarą reikėjo laikyti uždegtas šviesas, kad turintieji programėles galėtų perskaityti tekstą.

Nenuostabu, kad Ričardas D'Oilis Kartas iš statomo spektaklio nesitikėjo nieko gero. Premjera buvo atidėta penkioms dienoms, kad per tą laiką būtų karštligiškai pataisyti būtiniausi dalykai, ir štai galų gale 1893 m. gegužės 13 d. uždanga pakilo. Kai sėdo į savo vietas, Baris ir Konanas Doilis buvo sutikti ilga ovacija, bet ilgainiui publikos entuziazmas vis labiau blėso. „Pabaigoje į mūsų ložę užėjo vienas jaunas bičiulis, — prisiminė Baris, — ir Doilis, išreikšdamas mano jausmus, priekaištingai paklausė: 'Ko nešaukei bravo?', bet aš visiškai supratau mūsų svečią, kai jis graudžiai atsakė: 'Nemėgstu šaukti, kai visi aplink tyli.'"

Sulaukti įprastinio publikos šūksnio: „Autorių! Autorių!", žinoma, nebuvo ko tikėtis: vienas kritikas rašė, kad nusileidus uždangai buvo girdėti vien „nepasitenkinimo murmesys". Desimą Mur (*Decima Moore*), vieno iš pagrindinių vaidmenų atlikėją, taip sujaudino priešiška žiūrovų reakcija, kad ji atsisakė išeiti iš grimo kambario ir publikai nusilenkti. Tuo metu Baris su Konanu Doiliu tylomis išslinko užuojautos ieškoti Londono literatų klube vykusioje vakarienėje.

Recenzijos buvo nepalankios. Daugelis stebėjosi, kaip du tokie talentingi rašytojai taip beviltiškai suklupo. „Ponai Baris ir Konanas Doilis puikiai parodė, kaip *nereikia* rašyti libreto", — pareiškė *Sporting Times*. „Tai darbas, nevertas dviejų garsių vardų", — rašė *Pall Mall Gazette*.

Ne vienas kritikas pažymėjo, kad pjesei būtų išėję į

naudą, jei tarp veikėjų būtų buvęs garsusis Beikerio gatvės seklys, — šia pastaba, matyt, norėta įgelti Konanui Doiliui. „Ši įžymi asmenybė būtų padėjusi žiūrovams išnarplioti painų siužetą." Ko gero, garsiausias tame nušvilpiančiųjų šią operetę chore buvo Džordžo Bernardo Šo, „to prakauliojo airio", kurį Konanas Doilis buvo matęs sukiojantis po Londoną, balsas. „Kaip literatūros atstovas, negalėčiau jų iš rimtųjų pasveikinti pateikus šitiek begėdiškų nesąmonių. Nesuvokiama, kaip du atsakingi piliečiai gali jomis viešai mėgautis, — rašė Šo laikraštyje *The World.* — Didžioji privilegija juokauti turėtų būti suteikta tik tiems, kurie gerai žino, iš ko juokiasi."

Atlaidesni kritikai tame nevykusiame spektaklyje iš paskutiniųjų stengėsi įžvelgti ką nors gera. „Orkestras, — sakė vienas recenzentas, — grojo ne per daug triukšmingai." Kitas apžvalgininkas guodėsi, kad pjesės trūkumus maloniai atsvėrė gražios „pusnuogės" merginos. Stebėtinai nuoširdžiame Londono *Times* atsiliepime išreiškiama viltis, kad spektaklis bus rodomas tol, kol merginos išmoks laikyti golfo lazdas mažiau įsitempusios, o koledžo kepuraitės praras tą „nenatūraliai tvarkingą vaizdą".

Deja, koledžo kepuraitės dar buvo naujutėlės, kai po septynių savaičių *Džeinė Enė* rodyti nustota. Iš viso kūrinys buvo suvaidintas penkiasdešimt kartų, bet tik dėl to, kad D'Oilis Kartas neturėjo, kuo jo pakeisti. Per tą laiką keturiskart karštligiškai bandyta taisyti libretą. Kuklios gastrolės spektaklio gyvenimą dar kiek pratęsė, bet rugpjūtį su *Džeine Ene* atsisveikinta amžiams.

Keista, bet pakančiausi spektaklio kritikai, ko gero, buvo V. S. Gilbertas ir A. Salivanas, kurie tuo metu jau buvo sutikę bendradarbiauti toliau. Salivanas, kuris matė premje-

rą, dienoraštyje rašė: „Dialogai nuobodūs, muzika labai graži." Manoma, kad du *Džeinės Enės* veikėjai padarė įtaką Gilberto libretui *Ribotos atsakomybės utopija* (*Utopia, Limited*), kuris pastatytas tų pačių metų spalį. Nors tai ir nedidelė paguoda, Konanas Doilis su Bariu į viską žvelgė filosofiškai. Bariui pasitaisė sveikata ir nuotaika. Vėliau jis parašė *Žavųjį Kritoną* (*Admirable Crichton*[12]) ir *Piterį Peną* ir dar daug metų juokdavosi prisiminęs *Džeinę Enę*.

Konanas Doilis taip pat turėjo pagrindą likti optimistas. „Išties nėra nieko apgailėtiniau kaip patirti nesėkmę teatre, — rašė jis po kelerių metų, — nes pajunti, kaip ji paveikia daugelį tų, kurie tave palaikė. Džiaugiuosi, kad tai patyriau tik kartą, ir neabejoju, kad Baris gali pasakyti tą patį."

Tiesą sakant, tokią nesėkmę Konanas Doilis patyrė anaiptol ne kartą, — vėliau jis parašė dar kelias nevykusias pjeses, — nors tokios prastos kaip *Džeinė Enė* jos nebuvo. Kad rašytojo atmintis kiek šlubavo, matyt, kalta pribloškianti kitąmet pastatytos kitos pjesės — *Pasakojimo apie Vaterlo* (*A Story of Waterloo*) — sėkmė. O tuo metu Konanas Doilis vėl sėdo prie jam geriau pažįstamo istorinio romano ir apsakymų apie Šerloką Holmsą.

Po kiek laiko Konano Doilio namus Pietų Norvude pasiekė vienas Bario *Lango apmatuose* egzempliorius. Ant priešlapių paties autoriaus ranka buvo užrašytas trumputis apsakymėlis „Dviejų bendradarbių nuotykis" („*The Adventure of Two Collaborators*"), kuriame du rašytojai užsuka pas Šerloką Holmsą išsiaiškinti, kodėl jiems nepavyko muzikinė komedija. Abu bendradarbiai — vienas dičkis, storžievis, kitas žemas ir „dailesnis" — Beikerio gatvėje buvo sutikti šaltai: „Mane ne itin

[12] Džeimsas Kritonas (*James Crichton*, 1560? — 1582), škotų mokslininkas ir nuotykių ieškotojas, buvo vadinamas Žaviuoju Kritonu. (*Vert. past.*)

domina žmonės, su kuriais susiduriu darbo reikalais, — pareiškia Holmsas, — o prie literatūrinių veikėjų nė piršto nekišu."

Kaip toliau pasakoja Votsonas, abu vyriškiai („jeigu galima juos taip pavadinti") nedelsdami perėjo prie esmės:

„— Iškirpkime keturis pirmuosius puslapius, — pasakė dičkis, — ir eime prie reikalo. Aš noriu žinoti, kodėl...

— Atleiskite, — vėl drąsiai jį nutraukė Holmsas, — jūs norite sužinoti, kodėl žiūrovai neina į jūsų operą.

— Kaip galėjote suprasti iš mano rankogalių sąsagų, — ironiškai atsiliepė antrasis, — būtent tai. — Ir liūdnesniu balsu pridūrė: — Kadangi kito būdo tam paaiškinti nėra, reikalauju, kad jūs pats pamatytumėte visą spektaklį.

Man pasidarė neramu. Nusipurčiau suvokdamas, kad jeigu Holmsas eis, teks eiti drauge. Bet mano bičiulio širdis auksinė.

— Niekada, — sušuko jis įnirtingai. — Viską dėl jūsų galėčiau padaryti, tik ne tai.

— Nuo to priklauso tolesnis jūsų gyvenimas, — pagrasino dičkis.

— Verčiau jau išnykti ore, — atkirto Holmsas, išdidžiai paimdamas dar vieną kėdę. — Bet aš jums galiu pasakyti, kodėl žmonės neina į jūsų spektaklį, ir pats jame nesėdėjęs.

— Ir kodėl gi?

— Todėl, — ramiai atsakė Holmsas, — kad jiems maloniau tuo metu lankytis kur nors kitur."

11

Milžiniška praraja

Po šlovingos karjeros mirė laimingai ir padoriai.

H. DŽ. VELSAS APIE
ŠERLOKĄ HOLMSĄ, 1896 m.

„Aš iš tiesų daug dirbau", – yra sakęs Konanas Doilis apie našųjį savo kūrybos laikotarpį Pietų Norvude, bet nuvilioti skaitytojų nuo Beikerio gatvės jam dar nebuvo pavykę. „Skaitytojai vis dar triukšmingai reikalavo apsakymų apie Šerloką Holmsą, – pripažino jis, – ir aš kartkarčiais stengiausi jų parašyti. Galiausiai, sukūręs dvi apsakymų serijas, supratau, kad man kilo pavojus juos rašyti priverstinai ir visiškai susitapatinti su tuo, ką laikau žemesniu literatūros lygmeniu. Išreikšdamas šį savo ryžtą, nutariau baigti savo herojaus gyvenimą."

Tas sprendimas brendo jau senokai, ir rašant visą antrąjį apsakymų rinkinį seklio gyvastį palaikė tik Grinhafo Smito čekių knygelė ir Madam prieštaravimai. Artėdamas prie rinkinio pabaigos, Konanas Doilis vis ryžtingiau tvirtino, kad

Holmsas turi mirti, mat, kaip ne kartą buvo sakęs motinai: „Man įgriso jo vardas."

Savo planus Konanas Doilis aptarė su nemažai draugų ir kolegų, ir daugelis bandė jį nuo to atkalbėti. „Sėdėjome su juo prie jūros Oldeberyje, kai jis nutarė Šerloką Holmsą pribaigti", — rašė Džeimsas Baris, nors tikriausiai Konanas Doilis dėl šito jau seniai buvo apsisprendęs. Visas sunkumas buvo rasti deramai dramatišką būdą, kaip seklį numarinti. „Šitoks žmogus negali mirti nuo gripo ar įsidūręs pirštą, — aiškino Konanas Doilis žurnalistui ir dailininkui Frederikui Viljersui (*Frederic Villiers*). — Jo mirtis turi būti smurtinė ir labai dramatiška."

Matyt, Konanas Doilis nutarė palaukti įkvėpimo, nes tuo metu jo galva buvo užimta kuo kitu. 1892 m. lapkričio mėnesį Luiza pagimdė sūnų Aleiną (*Alleyne*), ir išdidus tėvas tai laikė svarbiausiu jų gyvenimo Norvude įvykiu. Gavęs jaunojo *Baltosios kuopos* herojaus vardą, namiškių berniukas visuomet buvo vadinamas antruoju, Kingslio (*Kingsley*), vardu. Kitą mėnesį, norėdamas padaryti kalėdinę staigmeną, Konanas Doilis apsirengė žalia žvynuota pabaisa ir, šeimynykščiams su draugais susirinkus prie židinio, įsiveržė į kambarį. Triukšmingas aštrianagis įsibrovėlis visus išgąsdino, ir paskui Konanas Doilis turėjo iki vėlumos maldyti savo keturmetę dukrelę, kad pabaisa nebegrįš. Tik naujagimis liko ramus.

Gal pabaisa būtų buvusi nebloga literatūrinė priemonė atsikratyti ir Šerloko Holmso, bet Konanas Doilis norėjo rasti tragiškesnę pabaigą. Tinkamas sumanymas šovė į galvą kitąmet keliaujant po Šveicariją. Nuomonės, kada Konanas Doilis ten buvo nuvykęs, skiriasi. Kai kurie tyrėjai, siekdami nubraižyti tikslų rašytojo kelionės maršrutą, priėjo prie išvados, kad

ten jis lankėsi ne kartą. Su panašiais keblumais Konano Doilio gerbėjai yra susidūrę ne sykį: norėdami nustatyti apsakymų chronologiją, Šerloko Holmso aistruoliai nusprendė, kad daktaras Votsonas buvo vedęs ne kartą, o gal kokius šešis. Vien taip būtų galima paaiškinti, kodėl jis Beikerio gatvėje gyveno tik priešokiais.

Vis dėlto nekelia abejonių, kad Konanas Doilis su Luiza į Šveicariją skaityti paskaitų ciklo Liucernoje vyko 1893 m. rugpjūčio mėnesį (kai *Džeinė Enė* gyveno paskutines savo dienas). Iš Liucernos jie važiavo į Cermatą, kur apsistojo viešbutyje „Rifel Alp". Tenai Konanas Doilis įsišneko su dviem anglais dvasininkais — Silasu K. Hokingu (*Silas K. Hocking*) ir Edvardu F. Bensonu (*Edward F. Benson*), kurie pasirodė esą dar ir romanistai. Norėdami pasigrožėti kraštovaizdžiu, visi trys nusisamdė vadovą, kad padėtų jiems perlipti netolimo Findeleno ledyno atkarpą. Kopė jie lėtai, vorele sekdami paskui vedlį, kirviu lede kertantį pakopas, tad trys rašytojai netrukus ėmė šnekučiuotis profesinėmis temomis. Kai vyrai pasiekė viršūnę, kalba nukrypo į Šerloką Holmsą. „Doilis atvirai prisipažino, kad jam šis jo kūrinys atsigriso", — atsiminimuose rašė Hokingas. „Iš tiesų, — tada sakė Konanas Doilis, — jis man lyg akmuo po kaklu, tad ketinu jį nugalabyti. Jeigu aš jo nepribaigsiu, tai jis mane pribaigs."

Hokingas su Bensonu bandė Konaną Doilį atkalbėti. Būtų žiauroka taip „drastiškai elgtis su senuoju bičiuliu", atnešusiu autoriui tokią sėkmę ir tiek pinigų. Matydamas, kad Konanas Doilis nepalenkiamas, Hokingas, aišku, pasidomėjo, kaip jis ketina su sekliu susidoroti. Rašytojas prisipažino dar nesugalvojęs. „Mes pamažu artėjome prie plačios ledyno prarajos, — toliau rašo Hokingas, — ir kurį laiką stovėjome ant paties jos krašto, žvelgdami į melsvai žalią gelmę.

'Jeigu jau ryžotės Holmsą pribaigti, – tariau aš, – kodėl gi jo neatveždinus į Šveicariją ir nenustūmus į kokią bedugnę? Ir laidotuvių išlaidų nebūtų.'"

Pasiūlymas Konaną Doilį pralinksmino. Hokingas prisiminė, kad jis „kaip paprastai iš širdies" nusijuokė ir tarė: „Nebloga mintis."

Ko gero, kaip tik ši mintis ir patraukė rašytojo dėmesį. Per kitą išvyką, kai Konanai Doiliai apsistojo Meiringene, bebaimis keliautojas išsiruošė pasižiūrėti Reichenbacho krioklių. Reichenbachas tuomet, kaip ir dabar, buvo turistų mėgstama vieta, „lankytina grožybė", pasak tų laikų kelionių vadovo. Čia, nutarė Konanas Doilis, ir bus „nelaimingojo Šerloko vertas kapas, net jeigu drauge su juo aš palaidočiau ir savo banko sąskaitą".

Radęs tinkamą vietą sekliui numarinti, rašytojas pradėjo „Paskutinę Holmso bylą" (*„The Final Problem"*), apsakymą, kuriuo nuoširdžiai tikėjo pabaigsiąs Šerloko Holmso nuotykius. Grėsmingi Reichenbacho kriokliai turbūt atitiko autoriaus užmačias, bet dar liko galvosūkis, kaipgi Šerloką Holmsą į bedugnę įstumti. Konanas Doilis jį išsprendė sukurdamas įsimintiniausią visų laikų niekšą. Liūdnai pagarsėjęs profesorius Moriartis, nuo tol tapęs dažna scenos ir ekrano figūra, Konano Doilio apsakyme pasirodo trumpai, bet padaro neišdildomą įspūdį. Holmsas šiame kūrinyje pareiškia: „Jis yra nusikaltimų Napoleonas, Votsonai. Jis – pusės visų piktadarysčių ir beveik visų nesusektų nusikaltimų mieste organizatorius. Tai – genijus, filosofas, žmogus, sugebąs abstrakčiai mąstyti. Jis turi geriausią smegeninę. Jis sėdi romus, tarytum voras voratinklio viduryje. Tačiau šis voratinklis turi tūkstančius spindulių, tad Moriartis kuo geriausiai žino kiekvieną virptelėjimą."

Konanas Doilis mėgavosi pristatydamas Moriartį kaip negatyvųjį Šerloko Holmso atspindį. Tuo metu skaitytojai jau buvo pripratę iš seklio tikėtis įspūdingo dedukcinio metodo, paremto Džozefo Belo ir batsiuvio kurpalio tradicija. Tačiau kai Beikerio gatvės bute Holmsas susiduria akis į akį su Moriarčiu, Konanas Doilis seklio taikomą formulę įsuka į ydingą ratą:

„Viską, ką norėjau jums pasakyti, jūs jau atspėjote", – atsakė Moriartis.

„Tuomet jūs tikriausiai įspėjote mano atsakymą", – atšoviau jam.

„Jūs tvirtai laikotės savo nuomonės."

„Labai tvirtai."

Akivaizdu, kad Artūras jau buvo radęs savąjį Mordredą[13]. Ne itin subtiliai pranašaudamas, Holmsas Votsonui sako: „Tą dien, kai apvainikuosiu savo karjerą, sugavęs arba sunaikinęs pavojingiausią ir gudriausią Europos nusikaltėlį, jūsų memuarai, Votsonai, bus baigti." Sunaikinimas pasirodė vienintelė išeitis, tačiau paties Holmso gyvybės kaina. Apsakymo pabaigoje abiejų vyrų – „pavojingiausio nusikaltėlio ir geriausio anų laikų kovotojo už teisybę" – kūnus pasiglemžia verdantis vieno iš Reichenbacho krioklių vanduo.

Tai padaręs, Konanas Doilis dienoraštyje lakoniškai užrašė: „Nužudžiau Holmsą" ir ėmėsi kitų reikalų.

„Paskutinė Holmso byla" buvo išspausdinta žurnalo *The Strand* 1893 m. gruodžio numeryje, ir skaitytojai tuoj pat ėmė reikšti nepasitenkinimą. „Mane nustebino, – prisipažino Konanas Doilis, – skaitytojų susirūpinimas." Autorius stebėjosi ne veltui, nes tas susirūpinimas peraugo į atvirą

[13] Nedorėlis karaliaus Artūro sūnėnas. (*Vert. past.*)

priešiškumą. Pasipylė pikti laiškai (vienas jų prasidėjo žodžiais „Jūs — gyvulys!"), o pasak populiaraus to meto anekdoto, kažkoks įtūžęs skaitytojas net tvojo Konanui Doiliui rankine. *The Strand* patalpose, kur Grinhafas Smitas buvo prašęs tikrąja to žodžio prasme išsaugoti sekliui gyvybę, aptarti „baisiojo įvykio", anot Džordžo Njuneso, atbalsių būrėsi akcininkai. Njunesas ir Smitas, kurie iš pradžių buvo tik nusiminę, paskui ne juokais išsigando, nes dvidešimt tūkstančių skaitytojų atsisakė prenumeratos. Vos pusantrų metų praėjo nuo „Skandalo Bohemijoje" pasirodymo, o žurnalo lemtis jau buvo neatskiriamai susijusi su Šerloku Holmsu.

Niekas, juo labiau Konanas Doilis, nesitikėjo tokios audringos reakcijos. Londone daug kur buvo matyti juodi gedulo kaspinai. Seklio mirtis buvo aptariama vartojant žodžius, kokie paprastai girdimi per valstybinio masto laidotuves. Sakoma, kad karališkoji šeima kraustėsi iš proto. Vėliau bendrą to meto nuotaiką H. T. Vebsteris (*H. T. Webster*) perteikė karikatūra, kuri vaizduoja lovoje su tuo apsakymu rankose sėdintį vaikutį, kurio širdgėlos perkreiptas veidas atspindi subyrėjusias į šipulius tyriausias svajones. Po karikatūra buvo užrašas: „Juodžiausia gyvenimo valandėlė".

Kai ši žinia, — pasak vienos antraštės, „tragiška pono Šerloko Holmso mirtis" — apkeliavo pasaulį, komentatoriai įniko kruopščiai ieškoti kokio nors ženklo, kad vieną gražią dieną Holmsas iš savo vandeninio kapo dar gali grįžti. „Nėra jokio įtikinamo įrodymo, kurį būtų pateikęs koks nors įvykio liudytojas ir kurio tikrumas būtų buvęs neabejotinas, — rašė humoristinis žurnalas *Punch*. — Beje, o kurgi tas guvus berniukas šveicaras, atnešęs laišką ir dingęs?"

Konanas Doilis anaiptol nekurstė šitokių spėlionių. Silasas Hokingas minėjo gavęs iš jo trumpą laiškelį: „Nustūmiau

Šerloką Holmsą į Reichenbacho krioklius", iš kurio nematyti, kad rašytojas dėl to būtų krimtęsis. Kilęs skaitytojų šurmulys autoriaus nusiteikimo nepakeitė. „Vargšas Holmsas jau miręs ir pasmerktas, — sakė jis 1896 m. — Esu taip jo persisotinęs, kad man jis kelia tokius pat jausmus kaip *paté de foie gras*[14], kurio kartą persivalgiau ir kurio vien pavadinimas nuo tol man kelia šleikštulį." Prie šios temos tais metais jis vėl grįžo savo kalboje Rašytojų klube: „Mane daugelis kaltina, kam šį džentelmeną nugalabijau, bet aš manau, kad tai ne žmogžudystė, o pateisinamas nužudymas savigynos tikslais, nes jeigu aš to nebūčiau padaręs, jis mane tikrai būtų pražudęs."

Kad ir ką Konanas Doilis būtų sakęs, Holmso aistruoliai laikėsi įsikibę vieno nenuneigiamo fakto: daktaras Votsonas pats nematė, kaip seklys įkrito į bedugnę. Lemiamu momentu daktaras buvęs iškviestas „pas kažkokią anglę", besigaluojančią džiova. Apsakyme aiškinama, kad ji peržiemojusi „Deivos Place, o dabar važiuojanti pas savo draugus į Liucerną, bet kelyje staiga jai išsiliejo kraujas". Galiausiai paaiškėja, kad ta džiovininkė buvusi apsimetėlė. Tačiau Konanui Doiliui tokia ligonė tapo skaudžia tikrove.

Luiza jau kurį laiką skundėsi silpna sveikata. Moterį gerokai nualino antrasis nėštumas, po kelionės į Šveicariją ji nuolat kosėjo, vargino diegliai šone. Konanas Doilis pakvietė vietinį gydytoją. „Atėjęs iš miegamojo, — rašė Konanas Doilis, — jis mane nustebino ir išgąsdino pasakydamas, kad jos plaučiai smarkiai apimti ligos, kad esama visų greitosios džiovos požymių ir kad, jo nuomone, atvejis labai sunkus, o vilties nedaug." Konano Doilio pakviestas specialistas iš Har-

[14] Žąsų kepenėlių paštetas (*pranc.*). (*Vert. past.*)

lio gatvės liūdnąją diagnozę patvirtino: Luiza serga džiova. Blogiausia, kad buvo nustatyta itin pikta šios ligos forma – greitoji džiova. Vyrui buvo pasakyta, kad ilgiau kaip kelis mėnesius žmona nepratrauks.

Konanui Doiliui buvo svetima Viktorijos laikų samprata, kad džiovininkai – romantiškos ir tragiškos asmenybės. Tais laikais susirgti džiova prilygo mirties nuosprendžiui, ir Konanas Doilis tai suvokė geriau nei kas kitas. Dar daugiau, jis negalėjo nuneigti (nes diagnozė buvo patvirtinta), kad atšiaurūs jo paties laisvalaikio pomėgiai – važinėjimasis dviračiu blogu oru, sportavimas atvirame ore, kelionės į šaltojo klimato šalis – žmonos sveikatą galėjo tik pabloginti. Dabar, kai Luiza vis sunkiau kosėjo, o ant jos nosinaitės likdavo kraujo dėmių, Konaną Doilį veikiausiai apimdavo pasibaisėjimas ir savigrauža.

Tai, kad Konanas Doilis nepastebėjo pirmųjų žmonos mirtinos ligos požymių, kai kurie apžvalgininkai vadino „nesėkme" ir „liūdna istorija". Tik treji metai buvo praėję nuo jo lankymosi Berlyne siekiant susipažinti su Roberto Kocho naujovėmis gydant šią ligą, tad šitoks neapsižiūrėjimas kai kam pasirodys labai keistas. Tokią klaidą galima aiškinti įvairiai, bet pirmoji mintis, kuri šauna į galvą, – kad vis dėlto Konanas Doilis buvęs gana prastas gydytojas. Ir tokiai paviršutiniškai nuomonei pagrįsti esama neginčijamų faktų: jam išties nepasisekė įsitvirtinti Londone kaip gydytojui, jis vis dar nieko neįtarė, kai žmonos džiova sparčiai progresavo. Vis dėlto turint galvoje tai, kad Konanas Doilis įgijo geriausią to meto medicininį išsimokslinimą ir kad jo sunkumus siekiant šioje srityje prasimušti lėmė veikiau netinkamas pasirinkimas, o ne neišmanymas, paaiškinimo, kodėl diagnozė nebuvo nustatyta laiku, derėtų ieškoti kitur.

Kone dvejus metus nuo to lemtingo momento, kai Šerlokas Holmsas netikėtai rašytojui atnešė šlovę, Konanas Doilis visomis išgalėmis siekė išlaikyti pusiausvyrą. Jis staiga nepaprastai išgarsėjo, bet išgarsino jį tai, ką pats nelabai vertino ir laikė vien menka tikrųjų savo, kaip rašytojo, siekių išraiška. Stengdamasis atsikratyti ženklo, kuriuo jį pažymėjo Šerlokas Holmsas, Konanas Doilis užsibrėžė varginančią darbotvarkę ir parašė tris romanus, straipsnių žurnalams, du apsakymų apie Šerloką Holmsą rinkinius ir įvairių kitų apsakymų. Per tą laikotarpį jis buvo nuvykęs į Norvegiją ir Šveicariją, skaitė paskaitas Škotijoje ir kitur, be to, dar rasdavo laiko sportinėms išvykoms savo šalyje ir svetur. Pagrečiui — pasilinksminimai su *The Idler* komanda, pasisėdėjimai su kitais rašytojais ir dar tas nelemtas bendradarbiavimas su Džeimsu Bariu. Daugeliui rašytojų šitokiai darbotvarkei įgyvendinti būtų prireikę viso gyvenimo. O Konanas Doilis tai valiojo padaryti per pusantrų metų. Nenuostabu, kad jis pasijuto pervargęs. Užeidavo blogos nuotaikos momentai, neretai prasiveržiantys pykčio priepuoliais. Kartais kankindavo nemiga, motinai skundėsi pašlijusiais „labiau, nei kas nors gali numanyti", nervais. Šitokio pašėlusio tempo kas nors kitas galėjo ir neatlaikyti. Ir tas kitas buvo jo žmona.

Nenuostabu, kad diagnozė Konaną Doilį prablaivė. Jis atsisakė perpildytos dienotvarkės ir visą nenuilstamą energiją bei išteklius skyrė žmonai gydyti. 1893 m. pabaigoje buvo nutarta, kad Luizą reikia nedelsiant išvežti iš Londono žvarbos ir rūkų. Jaunystėje jis labai vertino „stebuklingą, jėgų teikiančią Šiaurę". Turėdamas tai galvoje, Konanas Doilis įkurdino Luizą garsioje sanatorijoje Davose, Šveicarijos Alpių slėnyje, kur aukščio ir gaivaus oro derinys teikė šiokių tokių vilčių išgyti. Per tuos dvidešimtį metų, kai džiova ėmė

plisti Europoje ir Amerikoje, šitokios gydymo įstaigos sveikatai pataisyti ir sustiprinti buvo jau plačiai žinomos. Jose buvo sveikatai palankios sąlygos, o ligoniai – atskirti nuo sveikųjų. Iš tokių vietovių gražiausias, ko gero, buvo Davosas – nedidelis tarp dviejų kalnynų įsikūręs vaizdingų stačiašlaičiais stogais namų miestelis, kur atvykėlius iš viešbučių į restoranus, sporto bazes ir koncertų sales vežiodavo arkliais kinkomos rogės arba karietos. Prieš dvidešimtį metų čia gydėsi Robertas Luisas Stivensonas, kurorto reginys padarė didelį įspūdį 1912 m. čia apsilankiusiam Tomui Manui (*Thomas Mann*), kuris ištarė žinomus žodžius: „Stebuklų kalnas". Konanas Doilis buvo įsitikinęs, kad Davose žmonai atsivers ne tik žavus gamtovaizdis, bet ir „didžiausia galimybė sunaikinti prakeiktus mikrobus, kurie taip sparčiai čiulpia jos gyvastį".

Gydytojai ligonei pranašavo vos kelis mėnesius. Iš tiesų Luiza išgyveno dar trylika metų, ir pirmiausia dėl atkaklios jos vyro gydymo taktikos. „Ligonės gyvenimas buvo malonus, – rašė jis. – Ją visur supo nuostabi gamta, retai kankino skausmai, ją palaikė šiai ligai būdingas optimizmas, savaime plaukiantis dar ir iš ramaus, taikaus jos būdo." Tikėkime, kad paskutiniai Luizos metai iš tiesų buvo tokie laimingi, kaip tvirtino vyras. Žmoną užklupusi liga išryškino paties Konano Doilio nepasitenkinimą. Kaip jis yra gana drąsiai pareiškęs, dabar Luiza buvo veikiau invalidė nei žmona, veikiau ligonė nei gyvenimo draugė. Kiekvienas kosulio priepuolis vis labiau slėgė ir primindavo apie jo paties kaltę.

Tas liūdnas gyvenimo posūkis žymėjo ilgo ir neramaus kelionių laikotarpio pradžią, nes Konanas Doilis visur ieškojo jėgų teikiančio klimato, kad tik Luizos liga neitų sunkyn. Pradžioje jie apsistojo Davose, viešbutyje „Kurhaus", kur Luiza šaltame ore daug laiko praleisdavo pusiau gulom,

apkamšyta sunkiomis antklodėmis. Pasak to meto medicinos žurnalo, tyras, skvarbus Davoso oras „išvalo ir atnaujina" pažeistus plaučių audinius.

Pirmaisiais mėnesiais Konanas Doilis daug laiko praleido prie žmonos. Nelabai aišku, ar abu jų vaikai drauge buvo iš pat pradžių, ar pasiliko Pietų Norvude, prižiūrimi Luizos motinos ir rašytojo seserų. Tikėtina, kad Konanas Doilis su Luiza atvažiavo į Davosą vieni, o vaikai prisidėjo mamos sveikatai pagerėjus.

Netrukus po to, kai Luizai buvo nustatyta džiova, Konaną Doilį užgriuvo antra nelaimė — gavo žinią iš Škotijos, kad netoli Damfriso, Kraitono karališkojoje psichiatrijos ligoninėje, spalio 10 d. mirė jo tėvas. Nualintas daugiamečio piktnaudžiavimo alkoholiu, jis atrodė daug senesnis negu šešiasdešimties metų. Oficiali mirties priežastis buvo epilepsija, nors sklido įvairios kalbos, esą jis miręs nuo infarkto ar per epilepsijos priepuolį užspringęs liežuviu. Mirė vienišas, apgailėtinas, išsiilgęs šeimos ir manydamas, kad yra uždarytas neteisėtai.

Psichiatrijos ligoninėje Čarlzas Doilis daug piešė, liedavo akvareles. Vienas jo eskizų albumas, išleistas po kelių dešimtmečių, yra skaudus vaizdinis paskutinių jo gyvenimo metų dienoraštis. „Nepamirškite, — perspėja dailininkas įžangoje, — kad šis albumas — BEPROČIO darbas."

Tą albumą Čarlzas Doilis pradėjo 1889-aisiais — tąmet, kai jo sūnus pietavo su Oskaru Vaildu ir parašė *Keturių ženklą*. Piešinių yra ir subtilių, svajingų, ir tamsių, makabriškų, su keistomis, dažnai autoironiškomis pastabomis paraštėse. Po vienu autoportretu jis užrašė: „Džentelmeno portretas. Nepasakysi, tai nepažinsite."

Kaip ir jo garsusis brolis Ričardas, Čarlzas Doilis ypač

mėgo vaizduoti fėjas, kaukus, trolius, strykčiojančius jo piešiniuose kartu su baugiai dideliais, kruopščiai nupieštais paukščiais ir vabzdžiais. „Jis piešė ne tik fantastines būtybes ar panašiomis temomis, – rašė vėliau Konanas Doilis, – bet ir baisius, klaikius dalykus, tad jo stilius, kurį kiek sušvelnina geras įgimtas humoras, yra labai savitas."

„Manau, – yra sakęs pats dailininkas, – kad bepročio etiketę man užklijavo vien dėl to, jog škotai siaurai ir klaidingai supranta juokus."

Mintys apie šeimą eina iš puslapio į puslapį, ir iš to akivaizdu, kad Čarlzas Doilis su tėvišku pasididžiavimu sekė sūnaus karjerą. Jis buvo pasižymėjęs palankių *Maiko Klarko* recenzijų ištraukas škotų laikraščiuose ir išsirašęs ilgas citatas iš kritikų pamąstymų apie *Klumberio paslaptį*. Kitoje vietoje reiškiamas beviltiškas noras vėl susieiti su žmona. Stropiai nupieštame paveiksle romi Merė Doil vaizduojama prie siuvinio, o barzdotas Čarlzas ilgesingai žvelgia į ją nuo suolelio. „Merė, mano idealioji namų valdovė, – rašoma apačioje, švelniai užsimenant apie airių vienybę: – Šiuo atveju anuliuoti vienybės nepasiūlyta."

Čarlzo Doilio mirtis, užklupusi tuo pat metu kaip ir Luizos liga, dar labiau prislėgė Konaną Doilį. Jis prisipažino motinai, kad tie du įvykiai „sunkiai ištveriami". Ko gero, jautėsi ne viską padaręs, kad palengvintų paskutinius tėvo gyvenimo metus. Velionė rašytojo sesuo Aneta testamentu skyrė apie 400 svarų tėvui išlaikyti, tačiau nėra žinių, kad Konanas Doilis būtų prisidėjęs prie Čarlzo Doilio išlaikymo. Tėvo ir sūnaus santykiai niekada nebuvo artimi, o tėvo būsena, anot paties Čarlzo Doilio, Konanui Doiliui buvo „nemaloni paslaptis". Visuomenėje, kur į šeimos aplinką kreipiama daug dėmesio, jaunasis Konanas Doilis tikriausiai jautėsi

labai nesmagiai. Netgi trykšdamas sveikata, jis, ko gero, gniaužė savyje baimę, kad tėvo negalė gali būti paveldima.

Ilgainiui Konano Doilio jausmai sušvelnėjo, jis netgi pasistengė atkurti tėvo dailininko vardą. „Tiesą sakant, mano tėvas Čarlzas Doilis buvo didis nepripažintas genijus, — sakė jis interviu 1905 m. — Jį domino keisti mėnesienos efektai, šokančios raganos, skęstantys jūreiviai, naktį per gūdžias dykynes skriejančios mirties karietos ar piktosios dvasios, besivaikančios po kapines vaikus, ir visa tai jis nepaprastai meistriškai perteikė akvarelėse."

Dar atviriau savo jausmus Konanas Doilis atskleidė autobiografijoje, kur tėvą pavadino nors ir nepripažintu, bet didžiausiu garsiosios Doilių šeimos dailininku. Prabėgus daugeliui metų, apie tėvą jis kalbėjo su didesne užuojauta, bet saugodamasis neatskleisti detalių: „Mano tėvo gyvenimas — tai neišreikštų galių ir neišugdyto talento tragedija, — rašė Konanas Doilis. — Jis turėjo silpnybių, — kas jų iš mūsų neturi, — bet turėjo ir nepaprastų bei nuostabiai gražių bruožų. (...) Esu įsitikinęs pasaulyje jį neįgijus nė vieno priešo, o tie, kurie geriausiai jį pažinojo, labiausiai atjautė dėl tos sunkios lemties, pastūmėjusios jį, jautrų, genialų žmogų, į aplinką, kurioje jam nederėjo būti nei pagal amžių, nei pagal prigimtį." Tai gražus ir jautrus tėvo įvertinimas, bet sykiu ir šiek tiek klaidinantis, nes Konanas Doilis jį įtraukė į skyrių „Studento prisiminimai", kuriame smulkiai aprašomi šeimos nepritekliai jam studijuojant Edinburge, dar prieš banginių gaudymo ekspediciją. Nors teisingai pažymima, kad Čarlzas Doilis mirė po kelerių metų, skaitytojams susidaro įspūdis, kad tai įvyko dar Konanui Doiliui esant jaunam ir nežinomam, o ne po keturiolikos metų, kai jau buvo tapęs pasaulinio garso rašytoju. Netgi tada, po

Čarlzo Doilio mirties praėjus trisdešimčiai metų, sūnus, matyt, nenorėjo, kad būtų imta domėtis jo šeimos reikalais.

Nors ir išgyvendamas dvilypius jausmus, Konanas Doilis apgailestavo negalįs vykti į tėvo laidotuves Škotijoje, nes reikėjo rūpintis Luiza ir jos gydymu. Priverstinė vienatvė Šveicarijoje jam, matyt, leido apmąstyti tėvo lemtį. Viename iš ankstyvųjų apsakymų „Gasterio kalno chirurgas" Konanas Doilis vaizduoja šiurpokas sūnaus pastangas suvaldyti liguistus sutrikusios psichikos tėvo polinkius. „Tėvas labai bijojo beprotnamių, – sakoma pastraipoje, kuri vėliau buvo perrašyta, – ir prašviesėjimo akimirkomis taip gailiai prašydavo ir maldaudavo ten neuždaryti, kad man širdis neleisdavo jam pasipriešinti." Tačiau gyvenime Konanui Doiliui ir visai šeimai to ryžto nepristigo. Nėra abejonės, kad aplinkybės, kuriomis Čarlzas Doilis vienišas mirė Škotijoje, sūnų labai slėgė.

Turint galvoje visus minėtus faktus, galima suprasti, kaip jautėsi Konanas Doilis, kai gruodžio mėnesį buvo išspausdintas jo apsakymas „Paskutinė Holmso byla", visam pasauliui paskelbęs apie Šerloko Holmso mirtį. Būnant ne Anglijoje, visa skaitytojų pasipiktinimo jėga jo nepasiekė. Tačiau net ir iš tolo Konanui Doiliui buvo sunku tuo patikėti. Mirė jo tėvas, žmona miršta, o skaitytojai, pamiršę šias tragedijas, protestuoja dėl išgalvoto veikėjo galo. Mirus Čarlzui Doiliui, joks Londono laikraštis neišspausdino nekrologo, o apie Šerloko Holmso lemtį pranešė viso pasaulio spauda. Tokiomis aplinkybėmis audringa reakcija į įvykį Reichenbache jam pasirodė nederama ir besaikė, tad pateisintina, kad Konanas Doilis taip pasibjaurėjo Šerloku Holmsu. Kartą jis davė suprasti, jog, spaudžiamas rašyti tiek daug apsakymų, nepasirūpino Luiza, bet daugiau tokios klaidos nepakartosiąs. Turint galvoje, kiek kitų darbų ir visuomeninių įsipareigojimų

per tą laiką jis sugebėjo atlikti, šis argumentas neatrodo labai įtikinamas, tačiau atskleidžia vis abejingesnį rašytojo požiūrį į savo kūrinį.

Metams baigusis, Konano Doilio nuotaika kiek pagerėjo. Jam palengvėjo, kad Šveicarijoje Luizos sveikata truputį pasitaisė. „Manau, praeis dar viena žiema, — sakė jis uošvienei, — ir ji visai pagis." Padrąsintą viltingų ženklų, jį vėl užplūdo entuziastingas noras imtis naujų sumanymų. „Galėdavau nemažai padirbėti, — rašė jis apie metą, praleistą Davose, — ir dar likdavo jėgų žiemos sportui, kuriuo ši vietovė garsėja."

Viena sporto šaka — slidinėjimas — jį nepaprastai traukė. Jau buvo bandęs slidinėti Norvegijoje, kur susipažino su norvegų keliautojo Fritjofo Nanseno (*Fridjot Nansen*) aprašymu, kaip šis slidėmis perėjo visą Grenlandiją. Šveicarijoje tuo metu jau buvo paplitusios įvairios žiemos sporto šakos — važinėjimasis rogėmis, rogutėmis, čiuožimas, — bet slidinėjimas, ypač leidimasis nuo kalnų, dar buvo mažai žinomas. Laimei, vietos gyventojas Tobijas Brangeris (*Tobias Branger*), turintis sportinio inventoriaus ir „turizmo reikmenų" parduotuvę, galėjo geriausiai visoje Šveicarijoje pamokyti slidinėti. Tobijas drauge su broliu Johanesu (*Johannes Branger*) apie metus eksperimentavo bandydami slidžių techniką. Po daugelio mėnesių uolių treniruočių broliai įveikė Furkos perėją iš Davoso į kaimyninę Arozą, anksčiau žiemomis nepereinamą trasą.

Broliai Brangeriai džiaugėsi galėdami pamokyti garsųjį britą slidinėjimo pradmenų. „Iš pažiūros pora slidžių — visai paprastas daiktas, — vėliau tais metais pasakojo Konanas Doilis žurnalo *The Strand* skaitytojams. — Tai dvi guobmedžio lentelės, apie dviejų metrų ilgio, dešimties centimetrų pločio, tiesiais galais, priekyje užriestos, per vidurį su dirže-

liais kojoms įtvirtinti. Metęs žvilgsnį, niekad neatspėtum, kokios didelės jų galimybės. Bet įsistoji į jas, atsisuki šypsodamasis įsitikinti, ar draugai į tave žiūri, ir nespėjai nė mirktelėti, o jau visa galva pašėlusiai neri į sniego pusnį ir kaip paklaikęs mataruoji abiem kojomis; vos išsikapstęs, vėl žiauriai trenkiesi į tą pačią pusnį, o tavo draugams tiek juoko, kad jie nė nemanė tave galint juos šitaip pralinksminti."

Galbūt pradžia buvo sunki, bet Brangeriai laikė Konaną Doilį apsigimusiu slidininku ir pakvietė drauge šturmuoti Jakobshorną, pustrečio kilometro aukščio kalną, esantį už kelių kilometrų. Nors nuo labiau patyrusių kelionės draugų rašytojui pavyko neatsilikti, kopdamas jis pats nemažai laiko praleido sniege, o jo slidės – ore. „Vos pagalvoji, kad esi saugut saugutėlis, tau – galas, – aiškino jis. – Jeigu burna dar nepilna sniego, kad nusiramintum, imi murmėti Šveicarijos miestelių pavadinimus. „Ragacas!" – labai parankus žodis, teikiantis ramybę."

Kol jie įveikė Jakobshorną, be abejo, teko prisiminti ne vieno Šveicarijos miestelio pavadinimą, bet rašytojas nepasidavė. Kai jis su Brangeriais įkopė į viršūnę, atsigręžę vyrai pamatė, kad Davose jų laimėjimas pagerbtas vėliavomis. Manoma, kad tada pirmą kartą Alpių viršukalnė buvo įveikta slidėmis.

1894 m. kovo 23 d. broliai Brangeriai nutarė kartu su Konanu Doiliu pakartoti klastingąjį maršrutą Furkos perėja. Trejetas iškeliavo vidurnaktį ir sunkiai lipo grublėta vietove, kol pasiekė perėją, kurią kirto kone trijų kilometrų aukštyje. Kopdami į Arozą, nemažus nuotolius jie nušliuožė slidėmis, ir ta patirtimi Konanas Doilis pasidalijo su *The Strand* skaitytojais. „Patyrėme tokį malonumą, kokio ėjimas niekada nesuteiktų, – rašė jis. – Pusę kilometro lėkėme kiek

įdubusiais vingiais ir slėnyje atsidūrėme nė nepajudinę kojų. Buvo nuostabu taip lengvai švilpti tais didžiuliais, plikais tyrais, kur iš visų pusių, kiek akis užmato, vien sniego laukai be jokių gyvybės ženklų ir tik kur ne kur pripėduota gemzių ar lapių."

Ne visada pavykdavo slysti kaip per sviestą. Brangeriai sugalvojo, kaip, surišus slides ir atsisėdus ant jų lyg ant rogučių, nusileisti nuo statesnių nuokalnių. Priėję itin staigų šlaitą, Brangeriai šį būdą parodė ir naujokui. Kai Konanas Doilis jau buvo pasirengęs sekti jų pavyzdžiu, jo slidės staiga „nuskriejo it strėlė iš lanko", ir jis neturėjo kaip pasivyti Brangerių, kurie jau buvo apačioje, per pusantro šimto metrų žemiau jo. „Man nebuvo kas darą, kaip tik leistis nuo viršukalnės atsitūpus, išskėtus rankas ir kojas bei pristabdant greitį. Po akimirkos visas snieginas atsidūriau prie savo vadovų kojų." Kadangi į tą kelionę jis leidosi savo visad mūvimomis plačiomis, prie kelių susegamomis kelnėmis, teko ištverti tokio neoraus nusileidimo padarinius. „Mano siuvėjas tvirtina, kad tvidas nesudėvimas. Tai gryna teorija, neišlaikanti didesnio išbandymo. Jo giriamos medžiagos skutelių mėtosi kelyje iš Furkos perėjos į Arozą."

Tą popietę būrelis Arozos kaimiečių patraukė pasitikti trejeto drąsuolių. Jie labai nustebo radę Konaną Doilį ir Brangerius jau seniai atvykusius ir bebaigiančius maloniai pietauti. „Aš buvau nieko prieš leisti jiems nekaltai pasilinksminti, — rašė Konanas Doilis, — bet vis dėlto apsidžiaugiau, kad mano debiutas baigėsi, kol jie dar nebuvo susirinkę su operos žiūronais." Konano Doilio orumas nenukentėjo, bet nukentėjo kelnių sėdynė. Jis prisipažino, kad iki pat vakaro „džiaugėsi galėdamas glaustytis prie sienų".

Vėliau, pasirašydamas viešbučio žurnale, Tobijas dera-

mai pagerbė savo naująjį bičiulį. Skiltyje „Profesija" ties Konano Doilio pavarde jis vokiškai užrašė: *„Sportesmann"*. Konaną Doilį, nuoširdžiai besižavintį savo stačiokiškais instruktoriais, tas labai pamalonino. „Tai nepaprastai ištvermingi vyrai, — rašė jis žurnale *The Strand*, — kurių neišvarginau net savo vokišku memenimu."

Žinoma, Konanas Doilis nėra slidžių sporto Šveicarijoje pradininkas, kaip dažnai tvirtinama, ir ne jis buvo pirmas britas, įsistojęs šioje šalyje į slides. Tačiau tais laikais niekas taip neišpopuliarino šios sporto šakos kaip jis. Jo reportažai apie slidinėjant patirtus nuotykius ir greta įdėtos aštuonios nuotraukos buvo daug sykių perspausdinta Britanijoje ir Amerikoje. Jis tikino skaitytojus, kad „žmogui, susietam su žeme, lėkti slidėmis panašu į skridimą". Toliau jis rašė esąs tvirtai įsitikinęs, kad naujasis sportas netrukus sulauks entuziastingų šalininkų. „Jis dar nėra tinkamai įvertintas, — pažymėjo Konanas Doilis, — bet esu tikras, kad ateis laikas, kai per slidinėjimo sezoną kovo ir balandžio mėnesiais į Šveicariją suplūs šimtai anglų."

Ši Konano Doilio pranašystė išsipildė per dešimtį metų. 1903 m. Davose įsteigus Anglų slidinėjimo klubą, miestelis pradėjo garsėti tarptautiniu mastu kaip slidinėjimo kurortas. Tobijas Brangeris vėliau rašė: „Artūras Konanas Doilis davė akstiną slidėmis įveikti kalnus ir įrodė praktinę jų naudą."

Konano Doilio vaidmenį atkreipiant pasaulio dėmesį į Šveicarijos Alpių malonumus mūsų dienomis Davose žymi paminklinė lenta. Paskutiniai užrašo žodžiai išreiškia deramą pagarbą žmogui su nelemtosiomis prie kelių susegamomis kelnėmis. Pasak Davoso piliečių, tai buvo „tobulas džentelmenas". Konanas Doilis, *sportininkas*, būtų jais patenkintas.

12

Griaučiai sode

Aš nepadarysiu būdingos kvailystės ir nelaikysiu apgaule to, ko negaliu paaiškinti.

KARLAS JUNGAS,
IŠ KALBOS, PASAKYTOS
PSICHIKOS TYRIMŲ DRAUGIJOJE

Pirmaisiais 1894 m. mėnesiais Luizos sveikata toliau taisėsi, ir Konanas Doilis padidino darbo krūvį. Ant jo darbo stalo buvo du romanai – autobiografinis *Starko Manro laiškai* bei „mesmerinis ir hipnozinis detektyvas" *Parazitė*. Be to, jis parengė apsakymų medicinos temomis rinkinį *Raudonosios lempos istorijos* ir, remdamasis savo Napoleono epochos žiniomis, pradėjo rašyti naują rinkinį apsakymų, kuriuos sieja brigados vadas Žeraras.

Darbams pasistūmėjus į priekį, Konanui Doiliui vis prireikdavo grįžti į Londoną tvarkyti leidybos reikalų. Nors ilgesniam laikui Luizą vyras palikdavo nenoromis, bet sykiu turbūt džiaugdavosi šiomis progomis atnaujinti ryšius Londone ir nors trumpam pabėgti iš liguistos Davoso aplinkos.

Pačiai Luizai tikriausiai irgi buvo malonu, kai, daktarams leidus, balandžio mėnesį galėjo nuvažiuoti į Pietų Norvudą ir pasimatyti su šeima. Tačiau po dviejų mėnesių globojama svainės Lotės ji vėl grįžo į Davosą.

Nors praeitų metų sumaištis kiek atlėgo, Konanas Doilis vis dar jautė vidinį nerimą. „Tuos kelerius metus aš turėjau viską, ko reikia, kad žmogus būtų patenkintas, — rašė jis, — išskyrus tai, kad žmona nuolat sirgo. Ir vis dėlto mano siela dažnai blaškėsi. Jutau, kad esu gimęs kažkam kitam, o kam — pačiam neaišku. Mano protas tolydžio ieškojo atsakymo įvairiose pasaulio religijose. Iš tradiciškai išpažįstamo senojo tikėjimo aš išaugau kaip vyras išauga vaiko drabužius." Taigi negalima visišku atsitiktinumu laikyti fakto, kad kaip tik šiuo metu Konanas Doilis nutarė stoti į Psichikos tyrimų draugiją — tai buvo sprendimas, žymįs jo gyvenimo posūkį.

Pareiškimą Konanas Doilis parašė 1893 m. lapkritį, mėnuo po Čarlzo Doilio mirties. Buvo praėję šešeri metai nuo tada, kai žurnale *Light* jis išspausdino laišką, kuriame pareiškė domįsis spiritizmu. Per tą laiką jis susirašinėjo su keliais draugijos įkūrėjais, tarp jų — su F. V. H. Majersu, kurio studija *Žmogaus asmenybė ir jos išlikimas po kūno mirties* (*Personality and its Survival of Bodily Death*) tapo psichikos tyrimų pagrindu.

Reikalai Londone ir Vienoje, įsipareigojimai žurnalui *The Strand* pasiglemžė visą Konano Doilio laiką, tad jis, kitaip nei gyvendamas Sautsyje, neturėjo kada užsiimti spiritizmu ir telepatija. Nieko nuostabaus, kad čia, Davose, sergančių ir mirštančių ligonių apsuptyje, mintys vėl krypo prie „anapusinio gyvenimo" temos.

Šio žmogaus sprendimas stoti į Psichikos tyrimų draugiją — taigi viešas pareiškimas apie domėjimąsi spiritizmu — buvo

komentuojamas metų metus. Konanas Doilis jau buvo ne nežinomas Sautsio gydytojas, pareiškęs apie savo įsitikinimus *Light* skaitytojams, o visame pasaulyje išgarsėjęs bejausme logika besiremiančio Šerloko Holmso kūrėjas. Tiek tuomet, tiek dabar žmonėms, kurie tam nepritarė, atrodė nesuvokiama, gal net paika, kad šitoks žmogus staiga paskelbia domįsis spiritizmu.

Tokį požiūrį iš dalies lėmė klaidinga nuomonė, esą Konanas Doilis susidėjęs su fanatikų ir socialiai atstumtų asmenų gauja. Iš tiesų buvo priešingai. Tuo metu Psichikos tyrimų draugijos šviesuliai buvo žinomi mokslo pasaulyje žmonės, o ką tik išrinktas naujasis jos prezidentas – būsimas šalies ministras pirmininkas Artūras Balforas. Daug kas Konano Doilio gyvenime buvo pasikeitę nuo tada, kai jis pirmą kartą susitiko su Balforu, apgindamas šį politiką nuo triukšmadarių prie Portsmuto literatūros ir mokslo draugijos pastato. Tapdamas Psichikos tyrimų draugijos nariu, dabar jis atsistojo ne tik petys į petį su Balforu, bet ir su filosofu Viljamu Džeimsu (*William James*), gamtininku Alfredu Raselu Volasu ir mokslininkais Oliveriu Lodžu (*Oliver Lodge*) bei Viljamu Kruksu (*William Crookes*). Visai suprantama, kad Konanas Doilis, nuo seno domėjęsis spiritizmu, įstojo į šią draugiją nelaimių užkluptas. Jeigu jam būtų rūpėję tik ryšiai su aukštais asmenimis, tapti draugijos nariu nebuvo reikalo.

Apsakymas apie Šerloką Holmsą „Jūrų sutartis" („*The Naval Treaty*"), išspausdintas 1893 m., rodo, kad Konanas Doilis labai domėjosi Artūro Balforo karjera. Kūrinyje vaizduojamas veikėjas Persis Felpsas, senas Votsono mokslo draugas, kurio dėdė – „žymus konservatorių šulas" lordas Houldherstas. To meto skaitytojai galėjo jį gretinti su paties Balforo dėde – konservatorių vyriausybės užsienio reikalų

ministru Robertu Sesiliu (*Robert Cecil*), kuriam Balforas turėjo būti dėkingas už pirmuosius postus ministrų kabinete. Tuo metu, kai šis apsakymas pasirodė, Roberto Sesilio šeimyninis protekcionizmas taip prasikišo, kad net atsirado posakis: „Tavo dėdė Robertas."

Kaip ir Konanas Doilis, Balforas turėjo svarių priežasčių susidomėti spiritizmu. Jaunystėje jis buvo susižadėjęs su gražia mergina Mei Litelton (*May Lyttelton*), Viljamo Gledstouno (*William Gladstone*) dukterėčia. Netrukus ji mirė nuo vidurių šiltinės. Iš sielvarto Balforas per spiritizmo seansus bandė atkurti ryšį su mirusia sužadėtine, bet greitai nusivylė, o visas jo iliuzijas išsklaidė keli akivaizdūs apsimetėliai mediumai.

Nors ir netekęs vilties kada nors susisiekti su panele Litelton, psichikos tyrimais Balforas domėjosi ir toliau. Jo svainis Henris Sidžvikas (*Henry Sidgwick*) buvo ir vienas iš Psichikos tyrimų draugijos kūrėjų. Be abejo, kaip tik jis ir bus įtraukęs Balforą į šios organizacijos veiklą.

Konanas Doilis be galo žavėjosi Balforu ir laikė jį „didžiu Žemės žmogumi". Vėliau pasklido šmaikšti istorija apie tai, kaip juodu vėl susitiko lordo Bernhemo (*Burnham*), kilusio iš žymios laikraščių leidėjų šeimos ir neseniai įsirengusio prašmatnią turkišką pirtį, namuose. Primygtinai prašomas šeimininko, Konanas Doilis joje ilgai garinosi, o paskui nuėjo į džiovyklą prisidengęs tik dviem rankšluosčiais — vienu apsivyniojęs galvą, kitą persimetęs kaip togą. „Tuoj atsidaro durys, — prisiminė jis, — ir įeina Artūras Balforas, Anglijos ministras pirmininkas. Jis nieko nežinojo apie tuos namus ir jų papročius, tad prisimenu, su kokia nuostaba jis pažvelgė į mane. Jam iš paskos ėjęs lordas Bernhemas mane pristatė, ir aš nuo galvos nukėliau rankšluostį. Niekas nieko

nepaaiškino, tad, man rodos, jam susidarė įspūdis, jog tai mano įprastinis apdaras."

Vėliau jiems susitikus Konanas Doilis mūvėdavo kelnes, ir abu vyrus ilgainiui susiejo abipusis žavėjimasis. Konanui Doiliui buvo svarbi Balforo nuomonė. 1894 m. pradžioje Psichikos tyrimų draugijos žurnalas *Psichikos tyrimų draugijos darbai* (*Transactions of the Society for Psychical Research*) išspausdino Balforo pranešimą mesmerizmo tema. Jaunasis politikas išsamiai svarstė apie „tuos pusiau regimus reiškinius", kurie gali egzistuoti „už šio pasaulio, kokį jį esame įpratę suvokti moksliniu požiūriu". Perfrazuodamas Šekspyrą (*Shakespeare*), Balforas daro išvadą, kad „danguje ir žemėje esama dalykų, apie kuriuos mokslinė filosofija nė nesapnavo".

Balforo kalba, matyt, vėl sužadino Konano Doilio domėjimąsi tuo dalyku ir įkvėpė parašyti „mesmerinį ir hipnozinį" kūrinį *Parazitė*. Įkvėpimo jis sėmėsi iš naujųjų kolegų, o Psichikos tyrimų draugijos džentelmenai suvokė, kaip prasiplėtė veiklos galimybės, kai tarp jų atsirado toks pasaulinio garso rašytojas. Įstojęs į draugiją, Konanas Doilis ėmė susirašinėti su žinomu fiziku Oliveriu Lodžu, radijo telegrafo pradininku. Nūdien jų laiškai saugomi Kembridžo universiteto archyvuose. Ant vieno iš pirmųjų laiškų voko brūkštelėta kolegos spiritisto Artūro Hilo (*Arthur Hill*) pastaba apie Konaną Doilį: „Kaip gydytojas ir savotiškas Šerlokas Holmsas gali būti labai naudingas. Jo paliudijimai bus labai svarūs publikai ir magistratui."

Tomis pirmosiomis dienomis Konanas Doilis, ko gero, buvo visai patenkintas galėdamas būti naudingas. Tačiau jau buvo pasėta vėlesnio jo ekstremizmo sėkla. Aptardamas Lodžo pateiktą spiritizmo seanso ataskaitą ir šio žmogaus reikšmę

spiritizmui pagrįsti, Konanas Doilis prikišo Lodžui konservatyvumą: „Vienintelė mano pastaba būtų ta, kad jūs kalbėjote pernelyg atsargiai. Galiausiai, jeigu spiritizmas būtų pripažintas (o ko daugiau tam trūksta), tai būtų be galo svarbus dalykas pasaulio istorijoje."

Buvo praėję keli mėnesiai, kai Konanas Doilis tapo Psichikos tyrimų draugijos nariu. Jis parvažiavo iš Davoso į Angliją ir buvo pakviestas atlikti Šerloko Holmso vaidmens. Antrojo Afganistano karo veteranas pulkininkas Elmoras (*Elmore*) parašė draugijai skųsdamasis, kad jo namuose Dorsete dedąsi keisti dalykai. Naktimis namiškiams neduodantys ramybės klaikūs garsai. Pačiame įmygyje girdėti, kaip per medines grindis kažkas valkioja grandines ir klaikiai dejuoja besikankinanti siela. Pulkininkas Elmoras buvo linkęs tuos garsus priskirti žiurkėms, bet jo žmona ir suaugusi duktė dėl to labai nerimavo. Iš jų pasitraukė dauguma šeimynykščių, o į kai kuriuos kambarius net šuns nebuvo galima priversti įeiti.

Pulkininkas buvo pasirašęs ilgalaikės nuomos sutartį ir negalėjo iš tos sodybos išsikelti. Taigi jis kreipėsi į Psichikos tyrimų draugiją neturėdamas kitos išeities. Mintis nutverti vaiduoklį Konanui Doiliui labai patiko. Jis išvyko iš Pedingtono stoties su dviem itin žymiais draugijos nariais — daktaru Sidniu Skotu (*Sydney Scott*) ir ponu Frenku Podmoru. Pastarasis, tais metais parašęs knygą *Vaiduokliai ir minčių perdavimas* (*Apparitions and Thought Transference*), jau buvo užsitikrinęs garbingą vietą tarp psichikos tyrėjų. Drauge su F. V. H. Majersu ir Edmundu Gerniu (*Edmund Gurney*) jis sudarė novatorišką dvasinių reiškinių studiją *Gyvenimo fantomai* (*Phantasms of the Living*), kuri išleista 1886 m. Šiame monumentaliame darbe surinkta šimtai pranešimų apie paranormalius reiškinius, — tarp jų daug kone mirtinų atvejų, —

ir bandoma nustatyti pasikartojančius elementus, kuriuos būtų galima nagrinėti moksliškai.

Podmoras buvo surinkęs nemažai informacijos apie Dorseto atvejį. „Prisimenu, — sakė Konanas Doilis, — visą kelią nuo Pedingtono mes skaitėme liudijimus apie tuos beprasmius garsus, kurie ten gyvenančių žmonių gyvenimą daro nepakenčiamą."

Atvykę į Dorsetą, visi trys vyrai pamatė, kad pulkininkas Elmoras yra tvirtas, blaivaus proto žmogus, kuris vargu ar leistųsi išmušamas iš pusiausvyros lakios vaizduotės. Senasis karys, nenorėdamas gąsdinti žmonos ir dukters, paprašė svečių tikrąjį savo apsilankymo tikslą nuslėpti. Taigi Konanas Doilis su bendrakeleiviais apsimetė esą seni kario draugai, ir per pietus jų pokalbis sukosi vien apie įvairias karines operacijas Afganistane.

Sulošę kortų kambaryje visto partiją, trys tyrėjai nutarė eiti anksti gulti, esą kaimo oras juos lenkiąs prie miego. Kai namai nurimo, Konanas Doilis, Podmoras ir Skotas tylomis ėmė ruoštis nakčiai. Jie uždarė langus, užsklendė duris ir per laiptus bei koridorius nutiesė siūlus, kad būtų aišku, ar bus ten naktį kieno nors eita.

Trys vyrai paeiliui budėjo visą naktį, bet nieko ypatingo neišgirdo. Kitą dieną daktaras Skotas grįžo į Londoną, o Konanas Doilis su Podmoru pasiliko. Antrą naktį namų tylą perskrodė „baisūs trenksmai". „Atrodė, tarsi kas sunkiu vėzdu būtų daužęs didelį stalą, — pasakojo Konanas Doilis. — Tai buvo ne medžio girgždėjimas, o kurtinamas bildesys." Konanas Doilis su lempa rankoje išpuolė iš kambario. Juodu su Podmoru nuskubėjo į virtuvę, iš kur, atrodė, tie garsai ir sklido, bet nieko nepaprasto nerado. Durys buvo užsklęstos, langai uždaryti, siūlai nesupainioti.

Tuo metu atsikėlė ir pulkininkas Elmoras su žmona ir dukterimi, bet jie nieko negalėjo paaiškinti. Konanas Doilis su Podmoru apsimetė vėl einą miegoti, nors iš tiesų susėdo ir laukė naujų bilsmų. Bet iki ryto daugiau nieko nenutiko.

Nuo čia Konano Doilio pasakojimas keistai pakrypsta. Jis sakėsi išvažiavęs iš tų namų rezultatais nepatenkintas ir negalėjęs tos paslapties atskleisti. Jis tvirtino nesąs įsitikinęs tuo, ką išgirdo, ir neatmetė galimybės, kad visi jie buvę kažkokio stropiai parengto pokšto aukos. „Tačiau ta istorija turi tęsinį, – rašė jis autobiografijoje. – Po kelerių metų tas namas sudegė, tad gal čia dėtas koks ten vaidenęsis kaukas, o gal ir ne, bet dar iškalbingesnis yra faktas, kad sode buvo iškasti kokių dešimties metų vaiko griaučiai."

Konano Doilio manymu, tuos keistus reiškinius galėtų paaiškinti vaiko griaučiai. „Esama tokios teorijos, – tvirtino jis, – kad staiga ir ne savo valia nutraukta jauna gyvybė palieka savo nepanaudotą gyvybinę energiją, kuri paskui gali keistai reikštis."

Šis Konano Doilio aiškinimas, kaip ir dauguma jo spiritistinių rašinių, iš dalies yra įdomus. Jo pasakojimo detalės sutampa su dauguma duomenų, kuriuos per daugelį metų surinko Psichikos tyrimų draugija. Tai, ką jis kalba apie besiblaškančią sode palaidotos mergaitės sielą, mūsų dienomis vadinama *poltergeistu*, neramia namų dvasia, bilduku. Galbūt Konanas Doilis nepakankamai nušvietė kai kurias detales, bet perskaičius šį pasakojimą atrodo, kad jis blaiviai ir tiksliai įvertino situaciją, pernelyg nesileisdamas į spiritistines interpretacijas.

Tačiau tuo ši istorija nesibaigė. Ilgainiui pulkininkas Elmoras ir jo namai, kuriuose vaidenosi, Konanui Doiliui tapo nepaprastai svarbūs. Tą patirtį jis aprašė autobiografijoje,

kelis įvykio variantus pateikė dviejuose spiritistiniuose traktatuose — *Naujajame apsireiškime* (*The New Revelation*) ir *Nežinomybės riboje*. Be to, šį atvejį jis nupasakojo dešimtyse paskaitų apie spiritizmą, kurias skaitė įvairiuose pasaulio miestuose. Nesunku suprasti, kodėl šiam vienam atsitikimui jis skyrė tiek daug dėmesio. Vėliau jis mėgo tvirtinti, kad susidomėjimą spiritizmu lėmė dešimtmetės studijos, o ne vien anų dienų pokalbiai. Tačiau tų savo tvirtinimų jis neturėjo kuo pagrįsti, nebent jaunystės dienų laišku žurnalui *Light*, savo naryste Psichikos tyrimų draugijoje ir vienu pusiau oficialiu „tyrimu". Kartodamas šį pasakojimą, jis kaskart tarsi sustiprindavo savo paties kaip nešališko tyrėjo reputaciją, neva paremtą viso gyvenimo patirtimi.

Tuose begaliniuose pasakojimuose Konanas Doilis visuomet nutylėdavo vieną esminę detalę. Metų metus jis tvirtino neradęs to „baisaus anos nakties triukšmo" žemiško paaiškinimo. Pasirodo, anuomet jis pasakodavęs kitaip. Pasak draugo Džeromo K. Džeromo, grįžęs iš Dorseto, Konanas Doilis tuos keistus bildesius aiškinęs kur kas proziškiau. Jis ne tik atskleidęs paslaptį, bet ir demaskavęs visko kaltininkę — pulkininko Elmoro dukterį.

„Doilis visuomet buvo linkęs į okultizmą, — rašo autobiografijoje Džeromas. — Jis man yra pasakojęs keistą istoriją." Pasak Džeromo, tie įvykiai, apie kuriuos jis išgirdo iš paties Konano Doilio, pakrypę visai nelauktai. Jie iš tiesų klostęsi maždaug taip, kaip pasakojo Konanas Doilis, bet, kai visi namiškiai sukilo, pulkininko dukters — kokių trisdešimt penkerių metų netekėjusios merginos — elgesys pasirodė įtartinas. Patikinusi, kad ji nieko negirdėjo ir kad visi tuos trenksmus išsigalvoja, mergina staiga prapliupo raudoti. Anot Džeromo, tai pažadino detektyvinius Konano Doilio

polinkius ir paskatino paspęsti spąstus. „Kitą naktį jie savo planus įgyvendino, — rašo Džeromas, — ir sužinojo, kad tas vaiduoklis — tai pati duktė."

„Ji nebuvo pamišusi, — toliau rašo Džeromas. — Dievagojosi mylinti tėvą ir motiną. Bet niekaip negalėjo rasti pasiteisinimo. Jai pačiai, kaip ir Doiliui, visa tai buvo nesuvokiama. Buvo pažadėta, kad jeigu daugiau tai nebepasikartos, paslaptį išsaugoti. Nuo tol jokių bildesių ten nebuvo girdėti."

Jeigu Džeromas kalba teisybę, jo žodžiai verčia abejoti Konanu Doiliu kaip dvasinių reiškinių tyrėju. Tad dera atidžiau panagrinėti abiejų — ir Džeromo, ir Konano Doilio — motyvus. Džeromo autobiografija *Mano gyvenimas ir laikai* (*My Life and Times*) pasirodė 1926 m. Savąją autobiografiją, kurioje Džeromas pavadintas „politiniuose reikaluose nepakenčiamu karštakošiu", kas tąjį gana nustebino, Konanas Doilis išleido dvejais metais anksčiau. „Kaip tik šitaip aš galėčiau apibūdinti Doilį", — atkirto Džeromas.

Akivaizdu, kad Džeromas buvo nekokios nuomonės apie draugo domėjimąsi dvasiniais tyrimais, mat laikraščio *Common Sense* laiškų skiltyje abu buvo viešai išreiškę skirtingas nuomones dėl šio dalyko. Tačiau tai anaiptol nereiškia, kad Džeromas sumanė Konanui Doiliui atkeršyti sumenkindamas draugo vieną labiausiai puoselėjamų dvasinės patirties istorijų. Džeromo tonas rodo tam tikrą apmaudą dėl kolegos, bet vargu ar tai yra kerštas. Priešingai, atrodo, kad Džeromas nori draugą parodyti kuo palankiau — veikiau kaip akylą Šerloką Holmsą, o ne kaip lengvatikį vaiduoklių medžiotoją.

Jei tikėsime Džeromo žodžiais, Konanas Doilis sąmoningai nuslėpė istorijos faktus, kad paremtų savo idėjas. Sunku nuspėti, kodėl jis taip darė, juo labiau kad kaskart keitė tos istorijos detales. Pavyzdžiui, viename variante tą šeimą sudarė

„pagyvenusi motina, suaugęs sūnus ir ištekėjusi duktė", kitame jis jau kalba apie „jauną namų šeimininką", o šitaip vargu ar būtų galima apibūdinti dalyvį karo, kuris buvo pasibaigęs prieš keturiolika metų.

Galbūt pažadas tylėti, duotas pulkininko dukteriai, skatino Konaną Doilį keisti detales ir nuslėpti tos moters vaidmenį šioje istorijoje. Tokiu atveju nesąžininga, kad apskritai ją papasakojo, juolab priskirdamas tuos nutikimus neramiai nelaimingosios dešimtmetės mergaitės sielai. Autobiografijoje Konanas Doilis tvirtina, kad Frenko Podmoro pateiktoje ataskaitoje tie nutikimai priskiriami vaikinui, bet toliau jau teigia, kad tai neteisybė, nes tas vaikinas, kai pasigirdo bildesiai, buvęs su jais. „Iš to aš pasimokiau, — rašo jis, — kad turime labai kritiškai vertinti visokius pareiškimus apie dvasinius reiškinius ir, jeigu norime prisikasti prie tiesos, taip pat kritiškai turime žiūrėti į jų paneigimus, o ypač — į vadinamuosius demaskavimus. Ir dabar aš nuolat taip tvirtinu. Daug sykių esu tai tyręs ir įsitikinau, kad viską lemia prietarai ar menkas dvasinių dėsnių pažinimas."

Deja, prietarais šiuo atveju tikėjo vienas Konanas Doilis. Frenkas Podmoras kone visą gyvenimą rinko duomenis apie dvasinius reiškinius ir aiškinosi jų tikrumą. Jis turėjo tokio kruopštaus ir tikslaus tyrėjo vardą, kokio Konanas Doilis galėjo tik pavydėti. Bet šitaip buvo ne visada. Karjeros pradžioje Podmoras taip pat buvo kritikuojamas dėl patiklumo, kas vėliau nuolat buvo prikišama ir Konanui Doiliui. 1894-aisiais, metais, kai pulkininko namuose ieškota vaiduoklių, H. Dž. Velsas išspausdino atsiliepimą apie Podmoro knygą *Vaiduokliai ir minčių perdavimas*, kurioje pareiškė autorių esant pernelyg patiklų. Savo kai kuriuos kolegas nuliūdinusiame atsakyme Podmoras pateikė dar griežtesnį apibrėžimą to, kas laikytina

dvasių apsireiškimo įrodymu. Konano Doilio nuomone, dėl to Podmoras ir tapo priešininku. Pastebima, kad bėgant metams Konanas Doilis vis įnirtingiau pasisakydavo prieš Podmorą.

Rašytojo autobiografijoje Podmoras apibūdinamas kaip „žmogus, kurio vardas siejamas su dvasiniais tyrimais". Vos po kelerių metų, anot Konano Doilio, Podmoras tapo ryžtingu ir labai nenuosaikiu spiritizmo priešininku. Atsiliepdamas apie Podmoro tyrimus savo *Spiritizmo istorijoje*, išleistoje dviem tomais 1926 m., Konanas Doilis šį žmogų smerkia dar labiau: „Ponas Frenkas Podmoras surinko nemažai faktų ir, praleisdamas tuos, kurie neatitiko jo tikslų, stengėsi nuvertinti visus kitus, ypač fizinius reiškinius, kaip, jo nuomone, gryną apgaulės padarinį." Deja, tuo metu Podmoras jau nebegalėjo apsiginti ar pasiginčyti su Konanu Doiliu dėl pateiktosios įvykių Dorsete versijos. Pasklidus gandams apie homoseksualų skandalą, 1910 m. jis nusiskandino.

Dorseto įvykis — tai pirmoji ir, ko gero, vienintelė tiesioginė jaunojo Konano Doilio patirtis, kurią būtų galima laikyti paranormaliu tyrimu. Gaila, bet rašytojui garbės ji nepridėjo. Prieštaravimas tarp tuometinių jo pareiškimų, — jeigu galima kliautis Džeromo pasakojimu, — ir vėlesnių prisiminimų rodo jį gerokai apsigaudinėjus arba atvirai sukčiavus. Šitokį Dorseto epizodo traktavimą sunku suderinti su nepriekaištinga Konano Doilio — garbingo ir sąžiningo žmogaus — reputacija. Pats Podmoras apie kitą tyrimą yra sakęs: „Lengviau jį paaiškinti atminties spragomis negu proto paklaidomis." Gal metams bėgant ėmė šlubuoti Konano Doilio atmintis? Bet tokiu atveju šitokie riktai kartojosi pernelyg dažnai. Nenoromis peršasi išvada, kad tam tikru mastu — sąmoningai ar nesąmoningai — Konanas Doilis, siekdamas paremti savo nuostatas, manipuliavo faktais. Generolas

Dreisonas, Konano Doilio patarėjas pirmaisiais susidomėjimo dvasiniais reiškiniais metais Sautsyje, buvo jam kalbėjęs apie „įžūlius berniūkščius", kurie gali iškreipti naujokų pažiūras. Šiuo atveju tas įžūlus berniūkštis buvo pats Konanas Doilis.

Deja, tai ne vienintelis kartas. Pasak Džeromo, jaunystėje Konanas Doilis buvo nešališkas, plačių pažiūrų tyrėjas, mielai pripažinęs, kad tas konkretus atvejis nėra joks dvasių apsireiškimas. Po kelerių metų, kai reikmė tuo tikėti nustelbė kritiškumą, ankstesnes savo išvadas jis pataisė, ir blaivaus proto jaunikaitis išnyko visiems laikams. Šis prieštaravimas, nors kurį laiką ir nepastebimas, ženklina visą tolesnį Konano Doilio gyvenimą.

Ilgainiui Konanas Doilis nustojo žavėtis ir Artūru Balforu, kurio dėmesys dvasiniams tyrimams buvo padaręs jam tokį stiprų įspūdį. Tomis pirmosiomis dienomis, kai dar degė susidomėjimu spiritizmu, Konanas Doilis buvo įsitikinęs, kad Balforas tą dalyką išmano kur kas geriau už jį patį. 1894 m. sausio mėnesį išleistuose *Psichikos tyrimų draugijos darbuose* Balforas gana tiksliai įvertino tai, ką laikė „pastaraisiais apmaudžiais mesmerizmo tyrimais". Nėra abejonių, kad rašydamas *Parazitę*, „mesmerinį ir hipnozinį detektyvą", išėjusį tų metų pabaigoje, Konanas Doilis rėmėsi Balforo mintimis.

Įdomu, kad šis Konano Doilio romanas nėra vienintelis tais metais šia tema parašytas populiariosios literatūros kūrinys. Džordžo Diu Morjė (*George Du Maurier*) romane *Trilbė* (*Trilby*), taip pat išspausdintame 1894 m., vaizduojamas jaunas dainininkas, kuris pasiekia karjeros aukštybių paveiktas vengrų muziko Svengalio mesmerinių galių. Konanas Doilis, be abejo, žinojo Diu Morjė, kuris ilgai dirbo karikatūristu žurnale *Punch* ir galėjo būti Ričardo Doilio

kolega. Sausį prasidėjus darbui prie *Parazitės*, žurnalas *Harper's New Monthly Magazine*, anksčiau tęsiniais leidęs Konano Doilio kūrinius, ėmė spausdinti *Trilbę*. Taigi Konanas Doilis, rašydamas *Parazitę*, kada nors tikrai turėjo sužinoti apie tą paveikią knygą. Kadangi Konanas Doilis kūrė labai greitai, *Trilbė* galėjo turėti tik netiesioginės įtakos. Abu autoriai seniai domėjosi mesmerizmu, ir jų knygos išreiškia entuziastingą tuometinę reakciją į šį reiškinį.

Diu Morjė personažas Svengalis gyvena bohemiškoje draugijoje, o Konano Doilio knygoje vaizduojama klastūnė mesmeristė savo gudrybes rezga akademinėje aplinkoje. *Parazitėje* skeptiškai nusiteikęs profesorius Ostinas Gilrojus nenoromis apsilanko panelės Helenos Penklosos, paslaptingos viešnios iš Trinidado, pasirodyme. Kaip ir Svengalis, panelė Penklosa yra pagyvenusi, atstumianti žmogysta. Gilrojus ją apibūdina kaip pasalūniško būdo, išblyškusią, viena koja kiek šlubčiojančią – taigi fiziškai silpną. Nors ir nepalankiai atsiliepdamas apie panelę Penklosą, profesorius Gilrojus priverstas pasiduoti keistoms jos galioms, kai užhipnotizuota jo sužadėtinė trumpam nutraukia jųdviejų sužadėtuves. Gilrojus savo jausmus išsako žodžiais, atliepiančiais paties Konano Doilio mintis šiuo klausimu: „Aš visuomet dvasią laikiau materijos padariniu. Maniau, kad kaip kepenys išskiria tulžį, taip smegenys – protą. Bet ar tai gali būti tiesa, kai regiu protą veikiant per atstumą ir materiją jam paklūstant nelyginant smuiką – muzikantui? Kūnas negimdo sielos, o veikiau yra netobulas jos reiškimosi įrankis. Vėjo malūnas nesukelia vėjo, o tik parodo jį pučiant. Tai prieštarauja visai įprastinei mano mąstysenai, tačiau yra nepaneigiamai įmanoma ir verta tyrimų."

Šitaip pasikeičia Gilrojaus pažiūros, ir jis pasiduoda

mesmeriniams panelės Penklosos eksperimentams bei pamažu tampa jos valios įrankiu. Trumpomis praregėjimo valandėlėmis jis žiūri į ją kaip į „baisią parazitę", kuri įsiskverbė į jo protą tarsi „vėžys vienuolis į jūrų sraigės kiautą". Viskas ima klostytis dar sudėtingiau, kai profesorius, nepajėgdamas atsispirti panelės Penklosos įsakymams, bando apiplėšti Londono banką. Lemiamą akimirką, grasindamas savo sužadėtinei sieros rūgšties buteliuku, Gilrojus išsivaduoja iš pragaištingos įtakos. Smūgis, nukirtęs mesmerinius saitus, panelei Penklosai buvo mirtinas.

Romanas ir vėl parašytas paskubomis, dėl ko iš dalies buvo apgailestaujama. *Parazitę* pirko ne kažin kaip — Britanijoje kūrinys sulaukė dviejų nedidelio tiražo leidimų, o Jungtinėse Valstijose — tik vieno. Ir vėl Konanui Doiliui nepavyko atitraukti skaitytojų nuo Šerloko Holmso, ko gero, jo poveikis buvo mesmerinis. Vėliau šį savo romaną rašytojas įvertino kaip „labai menko lygio" ir išbraukdavo iš būsimų darbų rinktinių. Tuo tarpu Džordžo Diu Morjė *Trilbė* sulaukė įspūdingo populiarumo ir, kaip rašė vienas laikraštis, sukėlė „verksmingą isteriją" dėl jaunos pagrindinės veikėjos bei sielvartingos jos istorijos. Romano sėkmė lėmė, kad atsirado aibė Trilbės vardu pavadintų pjesių, dainų ir šokių, o į rinką plūstelėjo atitinkamų prekių: juvelyrinių dirbinių, drabužių, ledų, dešrelių ir galiausiai — fetrinės skrybėlės[15]. Tokio populiarumo Londonas dar nebuvo regėjęs nuo tada, kai į žurnalo *The Strand* puslapius įsiveržė Šerlokas Holmsas, ir Konanas Doilis šito negalėjo nepastebėti.

[15] *Trilby* — fetrinė skrybėlė (*angl.*). (*Vert. past.*)

Trilbės sėkmę bent iš dalies lėmė kūrinyje gana drąsiai vaizduojamas bohemiškas pagrindinės veikėjos gyvenimas. Kaip dailininko pozuotoja, ji ne tik pasirodo „Ievos marškiniais" (angl. „in the altogether") — šis posakis, matyt, sugalvotas Diu Morjė, — bet ir nepagaili savo skaistybės. Keistoka, bet dorovingasis Konanas Doilis romane *Parazitė* irgi kėlė seksualinę temą. Profesorius Gilrojus vienu metu taip smarkiai „geidžia bendrauti" su panele Penklosa, kad turi užsirakinti vonios kambaryje.

Šiuo požiūriu Konanas Doilis buvo labai santūrus: jis neįtraukė į išleistus prieš metus *Užrašus apie Šerloką Holmsą* vieno apsakymo — „Kartoninės dėžutės" („*The Adventure of the Cardboard Box*") — vien dėl to, kad šis pasirodė jo „skoniui pernelyg seksualus". Tame apsakyme minimas „siaubingas siuntinys" — nukirstos žmogaus ausys — ir paliečiama svetimavimo tema, dėl ko autorius turbūt nutarė apsakymo nedėti. Turint galvoje šitokį autoriaus padorumo supratimą, veikėjas, kurį kankina lytinis geismas, atkreipia dėmesį.

Dera dar prisiminti, kad Konano Doilio žmona sirgo nepagydoma liga, o anų laikų medicina tokiu atveju sutuoktiniams santykiauti draudė. Konanas Doilis nepritarė nuomonei, kad visa grožinė literatūra neišvengiamai yra autobiografinė, ir todėl kūrinyje, kuriame vaizduojama piktavalė hipnotizuotoja, banko plėšimas bei vos nešliūkštelima sieros rūgšties, neverta ieškoti tiesioginės prasmės. Vis dėlto krinta į akis tai, kad scenoje, kurioje romano veikėjas, išsiveržęs iš užrakinto miegamojo, nuskuba pas galimą meilužę, rado išraišką priverstinis autoriaus celibatas.

„Baisioji Gilrojaus pagunda" iš esmės yra vienintelė tokia, pavaizduota Konano Doilio kūriniuose. Susirgusios panelės Penklosos galios trumpam susilpnėja, bet pasveikusi

ji Gilrojų, matyt, paveikia dar stipriau. „Mane valdė keista dvilypė sąmonė, – pasakoja profesorius. – Vyravo svetima valia, traukianti mane prie savęs, o kita – silpnesnė, besipriešinanti – asmenybės dalis, kurioje aš atpažinau save, buvo tampoma lyg terjeras už grandinės nenugalimo potraukio."

Gilrojus, kurį neatsispiriamai traukia į mesmeristės buduarą, randa heroję atsilošusią sofoje, prisidengusią tigro kailiu. Atsisėdęs šalia ant žemos kėdutės, profesorius sugriebia jos ranką ir prispaudžia prie lūpų. „Ji ramiai gulėjo, iš aukšto žvelgdama į mane savo valdingomis akimis ir gundomai šypsodamasi. Prisimenu, kartą ji perbraukė ranka man per plaukus it glostomam šuneliui. Tas glostymas buvo malonus. Aš sutirpau. Buvau jos vergas kūnu ir siela, ir valandėlę ta vergovė džiugino."

Ir tik stovėdamas „ant pražūties slenksčio", Gilrojus pagaliau pajėgia išsivaduoti: „Pažvelgęs pamačiau ją pasikeitusią. Pirma perbalęs, dabar jos veidas tapo šiurpus. Akys apatiškos, su užkritusiais apsunkusiais vokais. Svarbiausia, kad iš jos veido buvo dingęs giedras pasitikėjimas savimi. Burna suglebo. Kakta susiraukšlėjo. Ji buvo išsigandusi ir neryžtinga. Stebint šį pokytį, mano dvasia suspurdėjo ir pabandė ištrūkti iš ją laikiusių gniaužtų – gniaužtų, kurie kas akimirką darėsi vis pavojingesni."

Tai parašęs, Konanas Doilis padėjo plunksnakotį ir nuskubėjo pas savo ligonę žmoną.

13

Ponas Irvingas geria vaistus

Man visada labai malonu susitikti su amerikiečiu.

ŠERLOKAS HOLMSAS,
IŠ „KILMINGOJO VIENGUNGIO"

1984 m. rugsėjo mėnesį Bristolyje, Princo teatre, buvo suvaidinta pjesė, kuri sulaukė kone visuotinių pagyrų „kaip didžiulis teatro istorijos laimėjimas". Apie tą pjesę sužinota prieš pustrečių metų. Tąkart Henris Irvingas (*Henry Irving*), garsiausias to meto aktorius, susijaudinęs įlėkė į Licėjaus teatro raštinę. „Aktorius truputį vėlavo, – prisiminė jo vadybininkas. – Užsidėjęs minkštą rudą plačiakraštę fetro skrybėlę, kuria per repeticijas paprastai pakeisdavo savo cilindrą, skubėdamas į sceną, jis stabtelėjo prie mano stalo, padėjo paketėlį ir tarė: „Norėčiau, kad per repeticiją užmestumėte akį. Gavau šįryt. Kai baigsis repeticija, pasakysite savo nuomonę."

Paketėlyje buvo pjesės rankraštis. „Labai susidomėjęs perskaičiau ir buvau iki širdies gelmių sujaudintas jos humoro

ir tragizmo, – sakė Irvingo vadybininkas. – Pjesė buvo labai trumpa, tad, kai Irvingas baigė repeticiją, buvau ją perskaitęs dusyk."

– Ką apie ją manote? – paklausė Irvingas, grįžęs į raštinę.

– Manau, – atsakė vadybininkas, – kad pjesė niekada nenueis nuo Licėjaus scenos. Reikia ją bet kokia kaina įsigyti. Ji sukurta specialiai jums.

– Ir aš taip manau! – patvirtino Irvingas. – Parašykite autoriui jau šiandien ir paklauskite, kokį jam nusiųsti čekį. Verčiau nusipirkime visas teises.

– Kas autorius?

– Konanas Doilis!"

Gal šis epizodas ir kiek manieringas, bet dera atminti, kad Henrio Irvingo vadybininkas buvo Bremas Stoukeris (*Bram Stoker*), netrukus visame pasaulyje išgarsėsiančios *Drakulos* (*Dracula*) autorius. Ko gero, dramaturginiai Stoukerio gabumai pasireiškė ir *Mano atsiminimuose apie Henrį Irvingą* (*Personal Reminiscences of Henry Irving*). Kalbamuoju metu keturiasdešimt penkerių metų Stoukeris jau seniai dirbo Irvingui ir niekuomet nepraleisdavo progos apgaubti romantika gyvenimo žmogaus, apie kurį sakė, kad „puikesnio aktoriaus scenoje nėra buvę".

Daugelis pritarė tokiai Stoukerio nuomonei apie Henrį Irvingą. Penkiasdešimt ketverių Irvingas buvo garsiausias savo meto aktorius. „Jis siekė nuolat tobulėti kaip menininkas, – rašė Oskaras Vaildas. – Bet aš dažnai pagalvodavau, ar publika supranta, kad ta jo sėkmė ateina vien dėl to, jog jis nesitaiksto su jos lygiu, o įgyvendina savąjį."

Konaną Doilį šis aktorius žavėjo nuo paauglystės. Kažkada nuvažiavęs iš Stounihersto į Londoną jis pamatė legendinį Irvingo *Hamletą* (*Hamlet*) ir buvo „tiesiog pakerėtas". Kai po

kelerių metų Irvingas gastroliavo Edinburge, Konanas Doilis, sukrapštęs šešis pensus bilietui, kas vakarą sėdėdavo balkono gale užburtas aktoriaus meistriškumo.

Kaip dramaturgas Konanas Doilis iki tol daug vilčių neteikė. Dar ilgai buvo prisimenama visiška *Džeinės Enės* nesėkmė, o *Tamsos angelai* (*Angels of Darkness*), kita kūrybos pradžios pjesė, kurios pagrindas — mormonų gyvenimo epizodas iš *Kraujo spalvos etiudo*, taip ir liko nebaigta. Našiuoju savo kūrybos laikotarpiu, kai jau buvo atsisakęs gydytojo darbo, Konanas Doilis sukaupė drąsą ir vėl ėmėsi pjesės. Tai buvo vienaveiksmis *Pasakojimas apie Vaterlo* — atsiminimai „sulysusio ir sukriošusio" aštuoniasdešimt šešerių metų kapralo Gregorio Briusterio, kuris, vadovaujamas Velingtono, dalyvavo karuose su Napoleonu. Konanas Doilis parašė šią pjesę pagal trumpą apsakymą „Užsilikėlis iš 1815-ųjų" („*A Straggler of '15*"), kuris prieš trejus metus buvo išspausdintas žurnale *Harper's New Monthly Magazine*. Jis rašė, kad ši istorija — tai „(...) jaudinantis pasakojimas apie seną karį ir jo įpročius. Ją rašant, man drėko akys, o tai tikriausias įrodymas, kad ir kitų drėks."

Šiuos jausmus perteikęs scenine forma, ambicingasis dramaturgas „itin drąsiai" nusiuntė pjesę Irvingui, kuris už jos teises mielai sumokėjo 100 svarų. Nors kūrinys Irvingą sužavėjo išsyk, daugiau nei dvejus metus niekaip nerasta galimybės jį suvaidinti. Valandos trukmės Konano Doilio pjesė buvo per ilga vaidinti prieš spektaklį ir per trumpa, kad galėtų būti rodoma viena. Galiausiai 1894 m. vasarą Irvingas nusprendė ją sujungti su *Varpais* (*The Bells*), kita vienaveiksme pjese apie žudiką, kuriam vaidenasi jo nusikaltimas.

Reklama daug pasistengė, kad pabrėžtų, jog *Pasakojimas apie Vaterlo* yra pirmoji Konano Doilio drama, priešpriešindama ją lengvo turinio komedijai *Džeinė Enė*. Tad premjera

Bristolyje, kaip rašė Bremas Stoukeris, „buvo reikšmingas teatrinio pasaulio įvykis. Joje pareiškė norą dalyvauti pagrindiniai Londono ir kai kurių didesniųjų provincijos miestų laikraščiai, Amerikos spauda taip pat pageidavo atsiųsti būrį savo kritikų. Todėl užsakėme specialų traukinį kritikų pajėgoms atvežti."

Šios kritikų pajėgos kone vienu balsu pareiškė: Irvingas vėl triumfuoja. „Didžiulė naujosios pjesės sėkmė, — rašė Stoukeris savo dienoraštyje. — H. I. — puikus ir šaunus. Visi ir juokėsi, ir verkė. Nuostabiai atskleista senatvė. Pabaigoje aktoriai buvo kviečiami į sceną aštuonis kartus."

Jei Konanas Doilis ketino suvirpinti žiūrovų širdis, jam tai puikiai pavyko. Senojo kapralo Briusterio, paskutinio gyvo atstovo pulko, kuris kovojo prie Vaterlo, vaidmeniui Irvingas suteikė beviltiško orumo. Nusenęs karys, kurio sveikata uždangai pakilus sparčiai šlyja, didelę dalį pjesės vėl išgyvena ankstesnę didybę, pasakodamas apsilankiusiam seržantui jos istoriją. Netrukus žiūrovai sužino apie nepaprastą jo drąsą pervežant per degančią užtvarą savo užspeistiems draugams vežimą parako. „Kai visa tai iškyla man prieš akis, kaskart užsimerkiu, — pasakoja jis. — Dievulėliau, jūs nepatikėsite, pone, kaip aiškiai aš visa tai matau. Va ten, žiūrėkite tiesiai, tarp vaistų nuo skausmo buteliuko ir inhaliatoriaus, — mūsų fronto linija! O štai čia, į dešinę nuo tablečių dėžutės, yra Hugumontas, kur mes buvome, o kur antpirštis, — Le Hei Senas (...), ten toliau, kur lašai nuo kosulio, prie mūsų kairiojo sparno artinasi prūsai. Po šimts pypkių, kiek buvo džiaugsmo, kai iš jų šautuvų parūko dūmai."

Galiausiai, gyvasčiai gęstant, Briusteris visiškai pasineria į praeities vizijas. „Gvardijai reikia parako! — šaukia jis, vargais negalais stodamasis. — Gvardijai reikia parako

ir, kaip mane gyvą matote, ji gaus!" Tai taręs, jis susmunka į kėdę ir išleidžia paskutinį kvapą. „Man rodos, — liūdnai sako apsilankęs seržantas, — dabar trečioji gvardija jau visos sudėties."

Nors kiek sentimentaloka, Konano Doilio pjesė puikiai atitiko savo metą ir Henrio Irvingo talentą. Aktorius, pasak vienos recenzijos, sukūrė „nuostabų sceninį mūsų laikų vaizdą — tobulai tikrovišką ir be galo jaudinantį žmogaus dramatizmu (...). Tai didžiulė sėkmė netgi ilgame pono Irvingo scenos pergalių sąraše." Bendra kritikų nuomonė beveik visiškai sutapo su dosniomis paties Stoukerio, kuris Irvingo vaidybą laikė „sceninio meno viršūne", pagyromis.

Tačiau Konano Doilio įnašą į šią didelę sėkmę pripažino ne visi. „Keli kritikai iš paskutiniųjų stengėsi įrodyti, kad tai — vien didžio aktoriaus nuopelnas, o vidutiniška pjesė čia niekuo dėta", — pažymėjo rašytojas. Iš tiesų šiuo požiūriu dramaturgas buvo itin jautrus. „Trumpa daktaro Konano Doilio pjesė, — rašė Londono *Daily News*, — visais atžvilgiais pavykusi — jos menas nepriekaištingai pusiausviras ir darnus." Keli kiti recenzentai džiaugėsi, kad toks garsus literatas atsidėjo scenai.

Tačiau vienas balsas buvo aiškiai nepalankus. Džordžas Bernardas Šo, taip karštai pasmerkęs *Džeinę Enę*, naująjį pastatymą taršė dar tulžingiau. „Irvingui Bernardas Šo visad buvo it rakštis, — pripažino Konanas Doilis, — ir bendrame pagyrimų chore, sutinkančiame kiekvieną naują spektaklį, jo balsas paprastai skambėdavo disonansu. Per premjerą Licėjaus teatre — ak tos nuostabios, neprilygstamos premjeros! — išstypėlis airis bekrauju veidu, rusva barzda ir pašaipia išraiška Irvingo puotoje tikriausiai atrodė it giltinė."

Šo recenziją „Ponas Irvingas geria vaistus" kitų metų gegužę, jau po to, kai pjesė buvo suvaidinta Londone, išspausdino *The Saturday Review*. Pirmosios Šo recenzijos eilutės turbūt suteikė rašytojui šiokio tokio pasitenkinimo, tačiau tolesnis tekstas tiesiog trykšta panieka. „Visi, kurie bendravo su žiūrovais, neseniai apsilankiusiais Licėjaus teatre, — pradeda recenziją Šo, — arba kurie ieškojo informacijos spaudoje apie Konano Doilio *Pasakojimą apie Vaterlo*, devyniolika atvejų iš dvidešimties sužinojo, kad pjesę gelbsti nuostabi pono Irvingo, atliekančio kapralo Gregorio Briusterio vaidmenį, vaidyba. O iš tiesų visas nuopelnas yra autoriaus — vienintelio. Ten visiškai nėra jokios vaidybos — jokiausios."

Toliau Šo koneveikia grimą ir „pigų bei primityvų mėgdžiojimą", kuris ir esąs visa Irvingo vaidyba, nes pusė spektaklio rezultato — tai „įtaigios" ir užuojautos kupinos programos pastabos, o kita pusė — Fulerio Melišo (*Fuller Mellish*) ir Enės Hjuz (*Annie Hughes*), atliekančių antraeilius vaidmenis, darbas. Anot Šo, daug buvo padaryta visų lūkesčiams sukurstyti, ir žiūrovai norom nenorom sutirpo, vos tik scenoje pasirodė didis žmogus.

„Įeina ponas Irvingas — užsimaukšlinęs purviną žilą peruką, bedantis, blausiomis akimis, bejėgis, drebančiomis kojomis, pakumpęs, nepaprastai susenęs ir sulysęs, bet orus. Jis nukiūtina prie kėdės ir iš lėto, kad net sugirgžda seni, sustingę kaulai, atsisėda. Anokia čia vaidyba tas visas atsisėdimas — kiekvienas pasiuntinukas taip gebėtų. Bet mes esame taip parengti programos, dailininko dekoratoriaus, režisieriaus, panelės Hjuz ir pono Melišo, kad nustėrę šnibždamės: 'Kokia vaidyba! Kaip nuostabiai jis tai atlieka!..' Veikėjui užeina kosulio priepuolis, jis žiopčioja vaistų, kurių

jam į šaukštą įpila panelė Hjuz, tuo tarpu mūsų veiduose suspindi ašaringa šypsena: 'Argi kuris kitas aktorius gebėtų šitaip gerti vaistus?'"

Konanui Doiliui tuo metu šitokia panieka atrodė nesuvokiama. „Irvingas mano, kad toks Šo priešiškumas plaukia iš apmaudo, jog jo paties pjesės buvo atmestos, — rašė jis, — bet aš esu įsitikinęs, kad yra kitaip. Tas žmogus paprasčiausiai toks priešgyna, kad jam malonu neigti visa, kam kiti pritaria."

Nepaisant Šo nuomonės, *Pasakojimas apie Vaterlo* netrukus tvirtai įėjo į Irvingo repertuarą ir tapo nuolatiniu jo gyvenimo saulėlydžio spektakliu. Praėjo kelios savaitės po 1895 m. gegužę Londone įvykusios premjeros, ir Irvingas gavo žinią, kad karalienė Viktorija jam — pirmajam iš aktorių — suteikė lordo titulą. Po dvejų metų buvo švenčiamas deimantinis karalienės jubiliejus, ir Irvingas „su karalienės pritarimu" vaidino šioje pjesėje dviem tūkstančiams kolonijinės kariuomenės žiūrovų.

Kitą dešimtmetį *Pasakojimą apie Vaterlo* Irvingas suvaidino 343 kartus, ir Konanas Doilis sakė, kad po kiekvieno spektaklio gaudavo iš aktoriaus po ginėją. „Jam tai buvo geras sandoris, — pažymėjo Konanas Doilis, — mat kapralas Gregoris Briusteris tapo ne tik vienu svarbiausių Irvingo vaidmenų, bet ir turėjo tą didelį pranašumą, kad, juo aktorius ėjo senyn, juo natūraliau jį vaidino."

Pasakojimo apie Vaterlo sėkmė gerokai prisidėjo prie to, kad išdildė prisiminimus apie *Džeinę Enę*. Per visus tuos metus Konanas Doilis spektaklį matė daugybę kartų, bet pergalingojoje premjeroje Bristolyje lyg tyčia nedalyvavo. Mat, susitaręs dėl naujo paskaitų ciklo, jis susitiko su savo skaitytojais Amerikoje.

Dar prieš Luizai susergant, Konanas Doilis buvo keletą kartų išvykęs skaityti nedidelių paskaitų po Britaniją ir įsitikino, kad tas „judėjimas ir sambrūzdis nėra nemalonus". Dabar, kai Anglijoje leido daugiau laiko, rašytojas vėl pajuto „primygtinę būtinybę tuo pačiu tikslu leistis į Ameriką".

Kalbėdamas apie tuos įvykius po trisdešimties metų, Konanas Doilis bandė uoliai teisintis, kodėl sutikęs vykti į Ameriką skaityti paskaitų. Jis rašė, kad sesuo Lotė buvo puiki slaugytoja, o vis geresnė Luizos sveikata jam vėl suteikė „laisvę veikti". Nors Konanas Doilis tikino „ūmų pablogėjimą buvus neįmanomą", vis dėlto keistoka, kaip jis galėjo pasišauti keliems mėnesiams palikti sergančią žmoną.

Neperdėsime sakydami, kad aplankyti Ameriką buvo Konano Doilio gyvenimo svajonė, kurios bandantis atsistoti ant kojų gydytojas įgyvendinti negalėjo. Vaikystėje jis žavėjosi Fenimoro Kuperio (*Fenimore Cooper*) ir Main Rido (*Mayne Reid*) knygomis apie Amerikos kolonistus, o būdamas jaunas rašytojas įkvėpimo sėmėsi iš Po, Marko Tveno (*Mark Twain*) ir Breto Harto. Visą gyvenimą jis puoselėjo viltį, kad Jungtinės Valstijos ir Britanija susijungs ir sukurs vieną imperiją. Tai liudija ir žodžiai antraštiniame *Baltosios kuopos* puslapyje: „Šią nedidelę mūsų protėvių kroniką skiriu godojamai mūsų ateičiai ir anglakalbių tautų vienybei." Apsakyme „Kilmingasis viengungis" Šerlokas Holmsas taip pat išreiškė viltį, kad vieną dieną abi šalys susijungs: „(...) ateis diena, kai mūsų vaikai (...) susijungs kaip vienos pasaulio šalies piliečiai po bendra Anglijos ir Amerikos vėliava".

Neabejotina, kad dėl Luizos ligos Konanas Doilis išgyveno didelę įtampą, — o tai reiškėsi nerimu, kaltės jausmu ir lytiniu susilaikymu. Šį nerimą ir nervinę energiją nukreipęs pirmiausia į darbą, kurį metą jis stropiai laikėsi ankstesnio

literatūros ir sporto renginių tvarkaraščio. Tačiau gyvenimas jau buvo kitoks nei pirma: kas žingsnis kas nors vis primindavo apie Luizos būklę. Galbūt kelionė į Ameriką, dėl kurios vėliau bandė teisintis dalykiniu įsipareigojimu, Konanui Doiliui reiškė galimybę atsikvėpti nuo rūpesčių ir savigraužos, nors pats jis šito, žinoma, nepripažino. „Darbas, Votsonai, — geriausias sielvarto priešnuodis", — yra pareiškęs Šerlokas Holmsas.

Šiaip ar taip, Konanas Doilis davėsi įkalbamas leistis į šią išvyką ir 1894 m. rugsėjo 23 d. vokiečių laivu „Elbe" išplaukė į Niujorką. Sykiu keliavo ir brolis Inisas, dvidešimt vienerių metų jaunesnysis karališkosios artilerijos karininkas. „Man reikėjo draugo, — rašė Konanas Doilis, — o ir jam, pamaniau, permainos išeis į naudą."

Dešimties dienų kelionėje broliai pajuto antibritiškas laivo įgulos ir daugiausia vokiečių keleivių nuotaikas. Per iškilmingus pietus Konanas Doilis pastebėjo, kad tarp iškeltų viso pasaulio vėliavų jų šalies vėliavos nėra. Juodu su Inisu patys pasiuvo Jungtinės Karalystės vėliavą ir aukštai ją iškėlė, „kad ji, išsiskirdama iš kitų, atkreiptų dėmesį į mūsų nuoskaudą". Tačiau ne visi kelionės nesutarimai buvo sprendžiami taip lengvai.

Spalio 2-ąją „Elbe" įplaukė į Niujorko uostą, ir Konanas Doilis greičiausiai stabtelėjo ant turėklų pasigrožėti vos prieš aštuonetą metų pastatyta Laisvės statula. Kupini vilčių imigrantai barža buvo plukdomi į Elio salą, o išlipantį į krantą Konaną Doilį pasitiko būrys žurnalistų, nekantraujančių gauti interviu iš Šerloko Holmso kūrėjo. Tiek atviras, malonus jo elgesys, tiek pasitikėjimą kelianti išvaizda juos nuteikė labai palankiai. „Jis aukštas, tiesus ir sportiškas, — rašė *New York Times*, — o jo veidą, kuriame švyti simpatiškos mėlynos akys,

turbūt nulipdė pati energija, giliai įspausdama savo žymę. Jo kakta nėra aukšta, bet tarsi iškalta iš to paties marmuro kaip titanai. Jo žvilgsnis linksmas, žvitrus, smalsus, pagavus ir įdėmiai įbestas į visa, kas dedasi aplinkui, o ne į kokią nors nematomą žvaigždę." Argi po šitokio aprašymo galėjo būti svarbu, kad *New York Times* neįdėjo rašytojo nuotraukos?

Laivo „Elbe" pasitikti atvyko ir majoras Džeimsas Pondas (*James Pond*), Konano Doilio kelionės organizatorius. Pilietinio karo veteranas Pondas daugiau nei dvidešimtį metų buvo paskaitų agentas ir svarbiausias Amerikoje asmuo, organizuojantis pašnekesius kaip tam tikrą pramogą. Jo klientai buvo velionis Henris Vordas Bičeris (*Henry Ward Beecher*), paprastai skaitydavęs garsiąsias savo *Septynias paskaitas jaunimui*, Džeimsas Vitkomas Railis (*James Whitcomb Riley*), tarmiškos poemos „Našlaitėlė Enė" (*„Little Orphant Annie"*) autorius, ir Markas Tvenas, kurio *Bukagalvis Vilsonas* (*Pudd'nhead Wilson*) buvo išspausdintas kaip tik tuo metu, kai Konanas Doilis lankėsi Niujorke. Aukštas ir išstypęs Pondas, su „ožio barzdele ir kalbantis pro nosį", buvo tipiškas amerikietis. Konanas Doilis nežinojo, kad jis pravardžiuojamas Prievaizdu su botagu. Nutvėręs kokią garsenybę, tampydavo ją po daugiau nei trisdešimtį miestų, į kai kuriuos užsukdamas po keletą kartų. Vienoje tokioje dvidešimt keturių valandų kelionėje Konanas Doilis turėjo skaityti paskaitas trijuose miestuose — Niujorke, Prinstone ir Filadelfijoje. Blogiausia, kad pagal susitarimą su Pondu Konanas Doilis turėjo pats susimokėti kelionės išlaidas, kurios, šokčiojant iš miesto į miestą, sparčiai didėjo. Į plataus užmojo maršrutą įėjo Bostonas, Vašingtonas, Amherstas, Bafalas, Torontas, Najagara Folzas, Toledas, Indianapolis, Sinsinatis, Čikaga ir Milvokis. Kad nesuirtų tvarkaraštis, Konanas Doilis

neretai miegodavo traukinyje, o trumpomis laisvalaikio valandėlėmis lankydavosi literatūros vakarėliuose ar pobūviuose, kur jo požiūris į alkoholį nuolat būdavo išbandomas „bekraščio tų ikiprohibicinių dienų vaišingumo". Konanas Doilis rašė, kad „tai buvo daroma iš gerumo, bet žmogui, turinčiam dirbti savo darbą, pavojinga".

Kitaip nei dauguma rašytojų, pakliuvusių į majoro Pondo akiratį, Konanas Doilis apie jam užkartą „didelę programą" nėra pasakęs jokio blogo žodžio, nors pripažino „turėjęs gerokai paplušėti, apmokėti ne vien savo išlaidas, o šalies pamatęs mažokai".

Iš pradžių Konanas Doilis ketino Amerikos skaitytojams pasirinktinai pasiūlyti tris paskaitas. Pirmoji — „Anglijos literatūros tendencijos", kurioje ketino apžvelgti Tomo Hardžio, Roberto Luiso Stivensono, Radjardo Kiplingo (*Rudyard Kipling*) ir kitų darbus. Antrojoje būtų buvusi nagrinėjama Džordžo Meredito, kurį Konanas Doilis laikė „romanistų romanistu", kūryba. Trečiąją paskaitą „Skaitiniai ir prisiminimai" ketino skirti savo paties gyvenimui ir kūrybai. Galiausiai Konanas Doilis dviejų pirmųjų paskaitų atsisakė ir apsiribojo vien trečiąja. Jaunas, trisdešimt penkerių metų, Konanas Doilis nuogąstavo, kad nedera postringauti vien apie savo laimėjimus. „Aišku, žmogui nesmagu atsistojus scenoje viešai kalbėti apie save ir savo darbus, — sakydavo Konanas Doilis susirinkusiems klausytojams, — nes, kol nebuvai šito daręs, neįsivaizduoji, koks esi nereikšmingas tiek tu pats, tiek tavo darbai ir kaip sunku vienu ir antru sudominti kitus. Būtų buvę maloniau pakalbėti apie savo draugų ir amžininkų kūrybą. Tačiau, prieš atvykstant į jūsų šalį, man buvo nurodyta, kad žmonės ateis į paskaitas ne išgirsti mano kritinės nuomonės apie šį bei tą, o kad jiems pakliuvo

į rankas kas nors iš mano raštų ir todėl jie nori užmegzti su manimi ryšį."

Daugelis atėjusių jo pasiklausyti amerikiečių tą ryšį jau buvo užmezgę su Šerloku Holmsu. Ir ne vienas nustebdavo išvydęs priešais tokį tvirtą ir žvalų vyrą – tikrą priešingybę tos perbalusios, leisgyvės, smuiku griežiančios žmogystos, kokį įsivaizdavo seklį. Vos tik išlipęs Niujorke, Konanas Doilis buvo apipiltas klausimais apie šį veikėją. Viename interviu žurnalistai rašytojo teiravosi, ar kurdamas Šerloką Holmsą patyrė Edgaro Alano Po įtaką. Dauguma ten buvusių žurnalistų manė, kad Konanui Doiliui šis klausimas gali būti nemalonus. „Kambaryje stojo tokia tyla, – rašė *New York Times* reporteris, – kad būtum galėjęs girdėti smuiko stygą nutrūkstant." Tačiau Konanas Doilis visai neužsigavo. „O, labai didelę! – atsakė jis, po tokio klausimo pastebimai pagyvėjęs. – Jo seklys – geriausias literatūroje." „Išskyrus Šerloką Holmsą", – pareiškęs vienas reporteris.

Konanas Doilis buvo nepalenkiamas. „Jokių išimčių", – atkirto jis. Anot kitų žurnalistų, Konanas Doilis šį atsakymą ištratinęs su tokiu įsiūčiu, tarsi būtų pasiuntęs Šerloką Holmsą į literatūrinį pragarą. Pasak *The Times*, į šį klausimą jis atsakė „labai rimtai" ir išsamiai. „Diupenas yra nenugalimas, – pareiškė jis. – Būtent Po įrodė, kad detektyvinis pasakojimas gali tapti literatūros kūriniu."

Konanas Doilis buvo ryžtingai nusiteikęs amžiams palikti Šerloką Holmsą Reichenbacho tarpeklio dugne. „Šiaip ar taip, man visa tai atsibodo", – pareiškė jis vienam laikraščiui. Tačiau paskaitose sekliui jis skyrė nemažai dėmesio. Kalbėdamas apie pirmuosius savo metus Sautsyje, jis pažymėjo: „Tuo laikotarpiu mano gyvenime atsirado vienas toks džentelmenas – išties labai geras mano draugas, su kuriuo

vėliau aš pasielgiau labai netauriai, — turiu galvoje velionį Šerloką Holmsą iš Beikerio gatvės." Paskui Konanas Doilis papasakojo apie Po ir Džozefą Belą bei perskaitė dvi ilgas pastraipas, parodydamas, kaip pasinaudojo jų įtaka kurdamas savo veikėją seklį. Pirmoje ištraukoje iš *Keturių ženklo* Šerlokas Holmsas pagal aptrintą kišeninį laikrodį atkuria gyvą daktaro Votsono velionio brolio portretą. Antroje Holmsas su broliu Maikroftu žvelgia pro langą ir nustato visą praeivio biografiją. Išgirdus šias paties autoriaus balsiai skaitomas ištraukas, klausytojams tikrai nebūdavo gaila bilietui išleistų pinigų.

Daugeliui rašytojų tokios paskaitos būdavo proga parodyti savo aktorinius gabumus. Pavyzdžiui, Dikensas dažnai pasirodydavęs įvairiais teatriniais kostiumais, vaidindavęs savo romanų veikėjus. Konanui Doiliui, kuris viešai kalbėdamas jaudindavosi, labiau patiko tiesesnis būdas. „Iš tikrųjų, — rašė jis, — aš skaičiau taip, kaip vaikystėje skaitydavau mamai." Teatrinio kostiumo jis nevilkėjo, nesinaudojo jokiu rekvizitu, išskyrus didelę raudoną nosinę, kuria nuolat šluostydavosi kaktą.

Klausytojai negalėjo nepastebėti Konano Doilio jaudulio. Sykį, jam priėjus prie pulto, nelyginant koks klouno antkrūtinis staiga pokštelėjusi atsisegė marškinių apykaklė, ir majoras Pondas jam turėjo paskolinti savąją apykaklės sąsagą. Kitą kartą lipdamas į sceną rašytojas priešais auditoriją suklupo, visos knygos ir popieriai iškrito. „Buvo gardaus juoko, — rašė jis, — ir visi troško, kad tai pakartočiau." Neprižiūrimas Luizos, Konanas Doilis, ko gero, atrodė netvarkingai. Vienas reporteris pastebėjo, kad rašytojo kaklaraištis taip nerūpestingai parištas, jog iš po liemenės kyšo jo galas su skalbyklos ženklu, ant kurio užrašyta: „A. Konanas Doilis".

Tačiau elegancijos stoką atstojo nuoširdumas, kuklus žavesys ir atvirai entuziastingas požiūris į Ameriką. „Retas rašytojas, aplankęs šią šalį, įgijo daugiau draugų nei Konanas Doilis, – rašė *Ladies' Home Journal.* – Jo sveikata trykštanti asmenybė ir neslepiamas akivaizdus užsidegimas užsiminus apie vaikystėje skaitytas amerikiečių autorių knygas ir kaip jos jam patiko negalėjo nesužavėti Amerikos skaitytojų. Kur tu rasi amerikietį berniuką, geriau susipažinusį su ankstyvaisiais amerikiečių rašytojais negu tas, kurio vaikystė prabėgo Edinburge?"

Palankus įspūdis tais laikais daug reiškė. Vėliau Konanas Doilis yra pasakojęs, kad Amerikoje kone kiekviename laikraštyje galėjai perskaityti ką nors neigiama apie Britaniją, daugiausia apie airių savivaldą. Vieną kartą Detroite, per jo garbei iškeltus pietus, Konanas Doilis priblokštas klausėsi, kaip gerokai įkaušęs kalbėtojas atvirai užsipuolė Britaniją. Įsižeidęs Konanas Doilis atsistojo ir atsiklausė, ar jam bus leista atsakyti. Savo pasisakyme, kurį vėliau perpasakojo Bremui Stoukeriui, jis išreiškė būsimos anglų ir amerikiečių sąjungos viltį. „Jūs, amerikiečiai, iki šiol gyvenate atsitvėrę savame rate. Jūsų šalis tokia didelė ir jūs turėjote tiek daug nuveikti ją apgyvendindami bei atverdami, kad niekada rimtai nepagalvojote apie tarptautinę politiką už savo sienų ir tam tikru mastu gyvenate prietarų bei svajonių pasaulyje. Šis laikas sparčiai artėja prie pabaigos. Jūsų šalis prisipildo, ir netrukus turėsite energijos perteklių, o tai jus atves į politikos pasaulį ir paskatins užmegzti glaudesnius ryšius su kitomis valstybėmis. Ir kai toji diena ateis, o taip bus netrukus, jūs suvoksite, kad vienintelė jus suprantanti tauta, įžvelgianti jūsų tikslus ir nuoširdžiai jiems pritarianti, yra jūsų pačių tauta, žmonės, iš kurių ir patys esate kilę. Per

didžiąsias pasaulio krizes įsitikinsite, kad tarp kitų tautų nėra tikrų draugų, išskyrus jūsų gentainius; ir jie palaikys jus iki paskutiniųjų."

Galima tik spėlioti, ar tiksliai tokius žodžius pasakė Konanas Doilis, – per daugelį metų šis pasakojimas galėjo būti pakoreguotas. Vis dėlto esminė nuostata, kuri, matyt, jam buvo svarbi, išliko nepakitusi. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, Konano Doilio nerimas dėl „didžiųjų pasaulio krizių" buvo pranašiškas.

Keliaudamas po Ameriką, Konanas Doilis troško susitikti su amerikiečių rašytojais. „Per vienus pietus susipažinau su Bretu Hartu, – kartą pasakė jis reporteriui, – bet sutikti Marko Tveno taip ir neturėjau laimės." Konanas Doilis visąlaik apgailestavo atvykęs į Niujorką vos penkios dienos prieš Oliverio Vendelio Holmso mirtį Naujojoje Anglijoje. Spalio pabaigoje jis nuvažiavo į Kembridžą ir apsilankė Maunt Oberno kapinėse, kuriose Holmsas buvo palaidotas. „Gyvenime visada troškau išvysti jo veidą, – rašė jis, – bet likimas taip lėmė, kad, atvykęs į jo gimtąjį miestą, tegalėjau padėti vainiką ant jo ką tik supilto kapo." Nenuostabu, kad kitą mėnesį lankydamasis Baltimorėje Konanas Doilis rado laiko apsilankyti prie Edgaro Alano Po kapo.

Lapkričio pabaigoje jis gavo Radjardo Kiplingo ir jo amerikietės žmonos Karolinos, gyvenančių Vermonte, netoli Bretlboro, kvietimą. Tais metais dar nė trisdešimties neturintis Kiplingas jau buvo išleidęs *Džiunglių knygą* (*The Jungle Book*), ir Konanas Doilis jį laikė „geriausiu nuo Dikenso laikų Anglijos romanistu". Kitokiomis aplinkybėmis toks kvietimas Konaną Doilį būtų nudžiuginęs, bet tuo metu jį žeidė iškalbingi Kiplingo atsiliepimai į antibritišką Amerikos požiūrį. „Atsikeršydamas Kiplingas ereliui iš uodegos (herbe)

ištraukė kelias plunksnas, — rašė Konanas Doilis, — ir šitaip į ugnį įpylė žibalo, o aš, tvirtai tikintis anglų ir amerikiečių sąjunga, prieštaraudamas jam apie tai parašiau."

Kiplingo tas laiškas, matyt, labai nesupykdė, nes Konanas Doilis gavo atsakymą su kvietimu apsilankyti Vermonte Padėkos dieną. Rašytojas su broliu Inisu traukiniu nuvyko į Bafalą ir praleido „dvi puikias dienas Vermonte". Niekad išradingumo nestokojantis Konanas Doilis suspėjo pažaisti su Kiplingu keliuose golfo klubuose ir duoti šiajam patarimų, „iš tolo į mus spoksant Naujosios Anglijos kaimiečiams ir stebintis, ką, po perkūnų, mes ten darome". Vėliau Konanas Doilis, nusiųsdamas kolegai iš Norvegijos porą slidžių, ir Kiplingą užkrėtė noru susidomėti dar viena sporto šaka.

Abu rašytojai išsiskyrė geruoju — išsiaiškinę, kad nesutaria tik dėl kai kurių esmingesnių Amerikos kultūros aspektų. Spėjama, jog, tardamas paskutinį žodį šiuo klausimu, Konanas Doilis paragino Kiplingą „liautis šnekėjus apie spjaudykles". Nors kai kurie nuomonių skirtumai išliko, juodu daugelį metų susirašinėjo. „Tai nuostabus žmogus", — sakė Konanas Doilis Madam.

Kadangi Kalėdas buvo pažadėjęs sutikti su šeima, gruodžio 8 d. rašytojas su broliu laivu „Etruria" išplaukė iš Niujorko atgal. Išvyka į Ameriką buvo nepaprastai sėkminga. Majoras Pondas bandė įkalbėti rašytoją pasilikti ir pasiūlė rekordinę sumą, jeigu šis sutiktų su dar griežtesne dienotvarke. Konanas Doilis nuo atsakymo į Pondo pasiūlymą išsisuko, bet vienam laikraščiui sakė kitąmet sugrįšiąs. Iš tiesų Ameriką jis vėl išvydo tik po dvidešimties metų.

Pažįstamiems Konanas Doilis apgailestavo šioje kelionėje neką teuždirbęs — apie 1000 svarų. „Tekerėjus ir Dikensas iš to užsidirbdavo, — rašė jis kitąmet literatūriniame žurnale, —

ir kai mes turėsime kitą Tekerėjų ir kitą Dikensą, jiems tikriausiai irgi seksis, bet britų paskaitininkui, kurio kvalifikacija kuklesnė, atskaičiavus išlaidas, liko, ko gero, mažiau, negu jis būtų nesunkiai užsidirbęs savo kabinete." Šiaip ar taip, Konanui Doiliui buvo malonu, kad kelionės pabaigoje išgalėjo investuoti 8500 svarų į einantį su pertrūkiais žurnalą *McClure's Magazine* ir taip jį išgelbėti.

Gruodžio 15 d. „Etruria" atplaukė į Liverpulį. Didžiąją dalį kelionės Konanas Doilis išgulėjo kajutėje, ilsėdamasis po sekinančio darbo, o Inisas mėgavosi laivo malonumais. Abu keliauninkai nuvažiavo į Londoną, o iš ten Konanas Doilis patraukė tiesiai į Davosą, kad Kalėdų šventes praleistų su šeima. Ko gero, nuotaika prieš būsimą susitikimą su namiškiais buvo pakili, bet ji kaipmat subjuro patyrus liūdną žinią, su kuria jį pasitiko Londonas. Važiuojant karieta palei Strando upę, Konano Doilio žvilgsnį patraukė pageltonijūsio laikraščio antraštė ant skelbimų stulpo – „Mirė Stivensonas". Keturiasdešimt ketverių Robertą Luisą Stivensoną, su kuriuo Konanas Doilis susirašinėjo daugelį mėnesių, ištiko apopleksijos priepuolis. Vėliau Konanas Doilis išsamiai aprašė Stivensono literatūrinį palikimą ir tą „nepaprastą žavesį", kuris tapo jo kūrinių – *Nepaprastos daktaro Džekilo ir misterio Haido istorijos* (*Dr. Jekyll and Mr. Hyde*), *Pagrobtojo* (*Kidnapped*) ir *Lobių salos* (*Treasure Island*) – gyvybingumo šaltiniu. Stivensono testamento vykdytojai teiravosi Konano Doilio, ar jis nesutiktų pabaigti paskutinio Stivensono romano *Sent Ivzas* (*St. Ives*), tačiau rašytojas nesijautė gebėsiąs tai tinkamai padaryti. Šio darbo vėliau ėmėsi Artūras Kvileris-Kaučas (*Arthur Quiller-Couch*).

Ši netektis labai paveikė Konaną Doilį: „Tarsi kažko mano gyvenime nebeliko."

Ilgainiui, praėjus nuovargiui ir išblėsus nepasitenkinimui dėl majoro Pondo nustatytos darbotvarkės, pirmąją pažintį su Amerika Konanas Doilis prisiminė visai maloniai. „Mano atsiminimai yra sumiši — kaip pavargusio žmogaus", — prisipažino jis. Vis dėlto vieną istoriją iš tos kelionės jis pasakojo iki gyvenimo galo. Kartą vežikas, pristatęs rašytoją kur reikia, vietoj užmokesčio paprašė bilieto į to vakaro paskaitą. „Kaip, po galais, jūs mane atpažinote?" — paklausė Konanas Doilis. Vežikas atsakė: „Atleiskite, jei pasakysiu, kad jūsų švarko atlapai gerokai nutampyti įkyrių Niujorko reporterių. Jūsų plaukus kvakeriška mada bus pakirpęs koks nors kirpėjas iš Filadelfijos. Iš priekio aplamdytas jūsų skrybėlės kraštas rodo, kaip tvirtai ją laikėte stengdamasis neužleisti savo vietos per literatų priešpiečius Čikagoje. Ant dešinio jūsų bato ties keltimi prilipęs gabalas Bafalo molio. Jūsų drabužiai visi persiėmę Jutikos cigarų kvapo. Pažvelgus į jūsų paltą, matyti, kad šepečiu jį šiūravo nevalyvi ir apsimiegoję Albanio šveicoriai. Trupiniai nuo spurgų štai čia ant jūsų liemenės galėjo atsirasti tik Springfilde. Be to, žinoma, visą jūsų kelionių maršrutą galima atsekti iš priklijuotų ant lagamino kortelių, o žemiau ant varinės plokštelės užrašyta: 'Konanas Doilis'".

14

Duetas su proginiu choru

Matote, esu pratęs kalbėti apie tai, kas man įdomu, nes viliuosi tuo ir jus sudominti.

BRIGADOS VADAS ŽERARAS, IŠ
„KAIP BRIGADOS VADAS PATEKO
Į JUODĄJĄ PILĮ"

Amerikoje Konanas Doilis dažnai kalbėdavo apie anglų romanistą Džordžą Mereditą, vieną iš savo „jaunystės stabų". Iš pradžių rašytojas net manė, kad jo mintys apie Mereditą sudarys visą vieno vakaro programą, kaip buvo prieš daugelį metų Portsmuto literatūros ir mokslo draugijos susirinkime. Ta proga Konanas Doilis apgailėjo, kad sudėtinga Meredito proza plačiajai publikai neįkandama ir, ko gero, mažiau žinoma negu naujausiojo „skaitalo" — tai save menkinanti užuomina apie neseniai išleistą *Kraujo spalvos etiudą* — autoriaus.

Nors ir kokie buvo tie skaitalai, Konanas Doilis suvokė, kad jau tapo populiaresnis už daugelio susižavėjimą pelniusį Mereditą, ir tai jį liūdino. Jis niekad nepraleisdavo progos pagirti Meredito šedevrą *Ričardo Feverelo išbandymas* (*The*

Ordeal of Richard Ferevel), bet apgailestaudavo, kad skaitytojams kliūva pernelyg įmantrus autoriaus stilius. „Jeigu jo paties kartai sunku jį suprasti, — samprotavo Konanas Doilis, — tai ką supras palikuonys?"

Kurį laiką Konanas Doilis dažnai lankydavosi Meredito namuose Saryje. Jis įsitikino, kad net ir visai iš arti Mereditas gali būti sunkiai suprantamas. Sykį Konanas Doilis nuvažiavo pas jį su kolegomis rašytojais Džeimsu Bariu ir Artūru Kvileriu-Kauču, ir visi trys suglumę atidžiai klausėsi, kaip Mereditas skaito savo eilėraštį „Britų darbininkui" (*„To the British Working Man"*). „Nežinau, kaip tą eilėraštį supras britų darbininkai, — apibendrino Konanas Doilis, — bet mes visi trys tikrai nesusigaudėme, apie ką jis."

Konanas Doilis ir vėliau daug sykių lankėsi Saryje. Kartą, abiem rašytojams susėdus pietauti, Mereditas „labai rimtai" pasiteiravo, ar valiotų Konanas Doilis išgerti butelį burgundiškojo vyno. Dėl amžiaus ir silpstančios sveikatos Mereditas nebegalėjo gerti vyno, kurio buvo sukaupęs jaunystėje, bet jam būdavo malonu matyti, kaip svečiai tuština jo rūsio išteklius. „Atsakiau, kad man tai nėra neįveikiamas dalykas, — prisiminė Konanas Doilis. — Buvo atsargiai įneštas apdulkėjęs senas butelis, kurį aš, Mereditui draugiškai stebint, čia pat išmaukiau."

Ko gero, tas vynas ir bus prisidėjęs, kad Konanas Doilis taip įdėmiai klausėsi Meredito, kai šis įsišneko apie Napoleono maršalus, — tema, labai dominančia juos abu. Konanui Doiliui tai buvo puikus įkvėpimo šaltinis. Pasirodžius naujam 1844 m. Paryžiuje išleistų *Barono de Marbo prisiminimų* (*The Memoirs of Baron de Marbot*) vertimui, vėl kilo susidomėjimo Napoleono epocha banga. De Marbo, prancūzų baronas ir Napoleono armijos karininkas, labai raiškiai,

pompastiškai, bet patraukliai aprašė savo „nutrūktgalviškus žygius ir kaip per plauką vis pavykdavo išsigelbėti". Mereditas primygtinai rekomendavo tuos prisiminimus Konanui Doiliui, o šis perskaitęs apibūdino juos kaip „žymiausią pasaulyje kareivišką knygą".

Pasak Konano Doilio, reikia visai „užmerkti akis", kad patikėtum tais groteskiškais šio prancūzo drąsos aprašymais, bet čia ir glūdi tos knygos žavesys. De Marbo kūrinys padarė Konanui Doiliui tokį įspūdį, kad prancūzų karininko aprašymo gyvumą ir tuščiagarbiškumą jis perkėlė į savo literatūrinį herojų — Konflano husarų vadą Etjeną Žerarą, „lengvabūdį, pagyrūną, atviraširdį, moterų ir šešių lengvosios kavalerijos brigadų numylėtinį".

Brigados vadas Žeraras yra vienas sėkmingiausių Konano Doilio sumanymų. Rašytojas vėl ėmėsi savo mėgstamo istorinio romano ir sukūrė naują personažą, kuris, panašiai kaip velionis Šerlokas Holmsas, traukė skaitytojų dėmesį per visą epizodinių pasakojimų seriją. Ilgi istoriniai Konano Doilio romanai dažnai nukrypdavo nuo temos arba įklimpdavo smulkmenose, o naujųjų apsakymų tempas nenusileido „didvyriškiems ir žavėtiniems" paties brigados vado kardo dūriams.

Kiekviename apsakyme spalvingasis karys patenka į neįtikėtiną, regis, beviltišką padėtį, bet savo nutrūktgalviškos drąsos ir aklos laimės dėka iš jos pergalingai išsikapsto. Apsakyme „Kaip brigados vadas nugalabijo lapę" (*„How the Brigadier Slew the Fox"*) rašoma, kaip Žeraras pasiklysta už priešo linijos ir patenka į lapių medžioklę. Iš susijaudinimo užsimiršęs, jis ima smarkiais kardo mostais gainioti lapę, labai nuliūdindamas anglų medžiotojus, kurių audringus šūksnius ir pašėlusį mosikavimą jis palaiko pritarimu. „Tie

anglai išties ne tokie jau flegmatikai, – sako Žeraras. – Narsus karo ar sporto žygis visada ras atgarsį jų širdyse."

Apsakymas „Kaip brigados vadas pelnė medalį" (*„How the Brigadier Won His Medal"*) pasirodė 1894 m. gruodžio mėnesį žurnale *The Strand*, ir tai buvo naujojo personažo debiutas. Apsakymą Konanas Doilis jau buvo skaitęs amerikiečių klausytojams, kurių entuziastinga reakcija teikė vilčių, kad darbą lydės sėkmė. Grįžęs į Davoso kasdienybę, jis sparčiai parašė dar septynis apsakymus apie Žeraro nuotykius. Jie buvo spausdinami žurnale *The Strand* visus 1895 metus ir sudėti į knygą *Brigados vado Žeraro žygdarbiai* (*The Exploits of Brigadier Gerard*).

Nors šį savo rinkinį Konanas Doilis dažnai menkinamai vadino „kariškų apsakymų knygele", brigados vadas Žeraras netrukus tapo vienu populiariausių jo sukurtų veikėjų. Grinhafas Smitas džiaugėsi vėl gavęs tęstinių apsakymų, o skaitytojams buvo prie širdies nepiktas Konano Doilio humoras. „Malonu, kad tiekai žmonių patinka brigados vadas, – sakė Konanas Doilis, – nes jis ir man truputį patiko."

Tą žiemą Davose Konanas Doilis, lydimas sesers Lotės, vėl tobulino slidinėjimo įgūdžius ir su broliais Brangeriais rengdavo išvykas. Vasarą šeimai persikėlus į Maloją, Konanas Doilis pradėjo rašyti *Rodnį Stouną* (*Rodney Stone*), dar vieną istorinį romaną. Jame vaizduojama regentystės laikų aplinka ir boksas be pirštinių tais laikais, kai markizas Kvinsberis dar nebuvo nustatęs šios sporto šakos taisyklių. „Kodėl iš visų pasaulio temų, – klausė leidėjas Džordžas Njunesas, – pasirinkote kaip tik šią?" Konanui Doiliui, kuriam boksas pelnė pagarbą laive „Hope", tema atrodė visai tinkama. Jam patiko ši sporto šaka, gyvenime daug sykių dalyvavo bokso varžybose. „Ištvermė be brutalumo,

geraširdiška drąsa be žiaurumo, meistriškumas be gudrybių, man rodos, yra tauriausi sporto bruožai, — rašė jis. — Verčiau jau tebus sportas šiurkštokas, negu mums kils pavojus išlepti." Šiuolaikiniai skaitytojai galbūt tik palinguos galva, bet Konanui Doiliui atrodė, kad bokso ringas yra šiuolaikinis riterių turnyrų atitikmuo, galimybė išbandyti narsą ritualinėje kovoje.

Kaip visada, kai rašydavo istorinį veikalą, Konanas Doilis apsikrovė istoriniais dokumentais. Jis rėmėsi Bo Bramelio (*Beau Brummell*) gyvenimu ir keliomis kitomis kronikomis, o siekdamas pajusti tų laikų dvasią, įniko studijuoti kumštynių — bokso — istoriją ir mokslą.

Rodnis Stounas pradėtas spausdinti tęsiniais 1896 m. sausio mėnesį, o tų pačių metų pabaigoje išėjo atskira knyga. Ji buvo ne tik gerai perkama, bet ir paskatino vėl susidomėti boksu. Tris dešimtmečius *Rodnis Stounas* buvo daug kartų leidžiamas arba spausdinamas dalimis, ir Konanas Doilis tai laikė nemaža sėkme.

Ne visus kritikus romanas sužavėjo. Pasirodžius pirmajam knygos leidimui, vienas toks Maksas Birbomas (*Max Beerbohm*) sukritikavo kūrinį laikraštyje *The Saturday Review*. Užsimindamas, kad Konanas Doilis turi mediko patirties, Birbomas pagyrė autorių kaip „pirmąjį, kuris literatūroje aprašė tinkamą elgesį su ligoniais". Toliau recenzentas sakė, kad vien jau malonus Konano Doilio veidas ir akiniai auksiniais rėmeliais teikia skaitytojams pasitikėjimo. „Šiokį tokį siužetą rasi nebent knygos pradžioje ir pabaigoje, — rašė jis. — Tačiau šis užsispyręs medikas labai pasitiki savimi. Jis užsimena ketinąs netrukus atlikti antrąją operaciją. Ne, ne, daktare Doili! Jūs labai geras bendrosios praktikos gydytojas, tuo nė kiek neabejoju. Bet lavoną išskrodėte

nevykusiai. Tokioms operacijoms reikia specialių žinių ir nepaprasto delikatumo... Verčiau jau dirbkite, ką sugebate."

Paisydamas romano dvasios, Konanas Doilis veikiausiai buvo linkęs santykius su recenzentu išsiaiškinti kumščiais. Tačiau rašytojas pasitenkino vien išspausdindamas laikraštyje *The Saturday Review* paneigiamąjį laišką, kuriame nurodė Birbomo recenzijos „istorines ir socialines klaidas". „Gal jis ir žino, ką sako, kai kalba apie mano gebėjimą tinkamai elgtis su ligoniais arba apie akinius auksiniais rėmeliais, bet apie aprašomąjį laikotarpį mažai teišmano."

Daug palankiau Konanas Doilis vertino rašytoją Grantą Aleną (*Grant Allen*), kuris savo kūrybą taip pat spausdino žurnale *The Strand* ir su kuriuo susipažino 1895 m. spalio mėnesį važiuodamas į Londoną. Atvirai seksualus Aleno romanas *Tai padariusi moteris* (*The Woman Who Did*) tuo metu sukėlė sensaciją, o netrukus šis autorius tapo žinomu detektyvinės literatūros kūrėju. Jo romane *Afrikietis milijonierius* (*An African Millionaire*), išleistame 1897 m., vaizduojamas suktas ir gabus maskuotis pulkininkas Klėjus. Kaip ir E. V. Hornungo Raflsas, pasirodęs dvejais metais vėliau, pulkininkas Klėjus prisidėjo įtvirtinant dabar gerai žinomą žanrą vaizduoti vagį didvyriu.

Per pirmąjį susitikimą Alenas su Konanu Doiliu apie detektyvinę literatūrą veikiausiai nekalbėjo. Jaunystėje Alenas buvo sirgęs džiova. Vyriškis tvirtino išsigydęs be didelių išlaidų ir išvengdamas nemalonaus ilgo buvimo užsienio sanatorijose. Jis patyrė, kad grynas Hindhedo, kaimelio Saryje, oras turi tokį pat gydomąjį poveikį. Aleno nuomone, Konanui Doiliui vertėtų parsivežti Luizą atgal į Angliją, ir, jiems apsigyvenus Hindhede, jai nekiltų jokio pavojaus atkristi. „Man tai buvo visiška naujiena, kad, nepakenkdami

Luizos sveikatai, vėl galėtume gyventi Anglijoje, – rašė jis, – ir maloni permaina po tokio neįprasto gyvenimo užsienio kurortuose."

Nekantraudamas Konanas Doilis nuvažiavo apžiūrėti Hindhedo, esančio už kokių penkiasdešimties mylių į pietvakarius nuo Londono. Sausas klimatas, uždaras gamtovaizdis padarė įspūdį, ir jis sutarė pirkti didelį žemės plotą netoli kaimelio centro. Pardavęs namą Pietų Norvude, architektui Henriui Bolui jis užsakė suprojektuoti naują namą Saryje. Bolas, Konano Doilio telepatijos seanso bičiulis iš Sautsio, padarė keletą projektų, tarp jų teniso kortų, arklidžių, numatydamas ir modernų apšvietimą elektra. Luiza, kuri jau nebesitikėjo vėl patirsianti šeimos gyvenimo pastovumą, džiugiai sutiko šią žinią. „Ši naujiena, – rašė Konanas Doilis, – įžiebė ligonei naują viltį."

Kol namas bus pastatytas, Konanas Doilis nutarė žiemą išvežti Luizą į Egiptą, tikėdamasis, kad karštas ir sausas oras galutinai ją išgydys prieš grįžtant į Angliją. Leisdamiesi į kelionę, vaikus jie vėl paliko su ponia Hokins, bet Luiza vylėsi, kad išsiskyrimams ateina galas. Lydimi Lotės ir slaugės, Konanas Doilis su Luiza keliavo diližanais iš Ko į Romą, paskui – iš Brindiso uosto į Aleksandriją. Atvykę į Egiptą, jie apsistojo prabangiame „Mena House" viešbutyje su palmėmis vazonuose ir ventiliatoriais palubėje, „pačioje piramidžių paunksnėje", septynios mylios nuo Kairo, „prie monotoniškiausio pasaulyje kelio". Šiame imperijos bastione, – viešbučio holai buvo britų bendruomenės centras, – damoms meilinosi šaunūs karininkai chaki uniformomis ir siuvo padavėjai su turbanais, ant padėklų nešiodami gaiviuosius gėrimus. Neapsnūdęs Kairo gyvenimas patiko Konanui Doiliui, kaip, beje, ir jo seseriai, „kuri buvo kaip tik

tinkamo amžiaus juo mėgautis". Taip galantiškai buvo pasakyta apie dvidešimt devynerių metų Lotę Doil, kuri Egipte dislokuotiems jauniems karininkams jau tikriausiai atrodė užsibuvusi.

Konanas Doilis kaip paprastai griežtai laikėsi dienotvarkės, nors ir alino dykumos karštis. Jis atsivežė istorinės medžiagos baigti pirmajai apsakymų apie brigados vadą Žerarą serijai, be to, dar rado laiko savo draugo Džeimso Peino, *Cornhill Magazine* redaktoriaus, romanui perdirbti į pjesę. Napoleono epochos tyrimai jį paskatino rašyti istorinį romaną *Dėdė Bernakas* (*Uncle Bernac*), kurį buvo užsakęs žurnalo *Queen* redaktorius. Kai kūrybinės energijos pritrūkdavo, kiek leido vietos sąlygos, jis mankštindavosi. Užlipo į didžiąją Gizos piramidę, nors tai laikė „nemaloniu ir beprasmiu žygiu", taip pat netoli viešbučio žaisdavo golfą. Čionai, sakė jis vėliau, „nusviestą kamuoliuką galėjai rasti senoviniame kokio nors Ramzio ar Tutanchamono kape". Palyginti su Davosu, čia žaisti golfą buvo daug lengviau. Mat Davose jam maišė smalsios karvės, kurios įsigudrindavo išvartyti ir suėsti vėliavėles.

Dar Konanas Doilis tikėjosi pasimokysiąs Egipte geriau jodinėti, mat netoliese esančiose arklidėse buvo didelis pasirinkimas „keistų ristūnų". „Paprastai jie gana vangoki, – rašė jis, – bet labai gyvai prisimenu vieną tokį, kuris buvo ne kaip visi. Kad mano dešinės akies vokas kiek užkritęs – tai ne nuo filosofinių apmąstymų, o darbas to juodo kaip velnias ir nesutramdomo ristūno įdubusiais šonais, vis karpančio ausimis." Nepakantumo čia, matyt, būta abipusio: arklys kaip pašėlęs lėkė su Konanu Doiliu per dykumą, sviedė jį žemėn ir dar įspyrė į kaktą. Žaizda buvo susiūta penkiomis siūlėmis, ir visose vėliau darytose nuotraukose matyti nukaręs vokas.

Naujuosius 1896 metus Konanas Doilis su žmona ir seserimi sutiko Kaire. Po dviejų dienų visi trys leidosi į kelionę Nilu, kurią organizavo Tomo Kuko (*Thomas Cook*) kelionių agentūra. Jie plaukė ratiniu garlaiviu „Nitocris", kuriame buvo šešiolikos žmonių įgula ir gultai aštuoniems keleiviams. Kelionė tęsėsi maždaug aštuonis šimtus mylių į pietus, iki pat Sudano sienos, dažnai sustojant apžiūrėti senovinių kapų ir šventyklų. Konanas Doilis gėrėjosi „didingu Egipto istorijos tęsiniu": „Daugiau šiame pasaulyje nėra nieko panašaus. Romos ir Britų imperijos, palyginti su juo, — vien paprasčiausios išsišokėlės." Tačiau Konanas Doilis, vis labiau grimztantis į spiritizmą, dygėjosi egiptiečių noru išsaugoti žemiškąjį kūną. „Siekis bet kokia kaina išsaugoti kūną, tą seną, nudėvėtą apdarą, pirma gaubusį sielą, — tai naujausias materializmo žodis."

Pasukęs į pietus, laivas atsidūrė gana pavojingoje vietoje. Naujajai Britanijos konservatorių valdžiai keliant balsą, kad Sudaną reikia užkariauti, maištingos sudaniečių gaujos pareikšdavo savo nuomonę tuo klausimu paleisdamos įkandin praplaukiančių anglų laivų įspėjamuosius šūvius. Laive „Nitocris" sklandė kalbos ir apie kitokius priešiškus veiksmus, tad Konanas Doilis nutarė, jog kelionės organizatoriai be reikalo rizikuoja. „Jei aš būčiau dervišų generolas, — pareiškė jis, — tikrai ryžčiausi pagrobti Kuko ekskursantus." Laimei, laivas sėkmingai parplukdė keleivius į Kairą, nors Konanas Doilis ir vėliau rutuliojo mintį apie tai, kaip grupelė turistų buvo „stumiama į baisią nelaimę". Paskui jis parašė romaną *„Korosko" žūtis* (*The Tragedy of the Korosko*), Amerikoje vadinamą *Drama dykumoje* (*A Desert Drama*), pasakojantį apie tai, kaip būrelis turistų tampa dykumos plėšikų aukomis. Knyga pasirodė 1898 m. vasarį, o prieš tai

kūrinys buvo tęsiniais spausdinamas žurnale *The Strand* ir skaitytojų gerai įvertintas.

Visiems sėkmingai grįžus iš kelionės Nilu, Konanas Doilis paliko Luizą su Lote patogiame viešbutyje, o pats leidosi į dykumą apžiūrėti už penkiasdešimties mylių esančio Koptiko vienuolyno prie Natrono ežerų. Po kelių dienų grįžęs į Kairą, sužinojo, kad jam nesant prasidėjo „dideli istoriniai įvykiai". Įtampa regione, kilusi dislokavus palei Nilą britų pajėgas, prasiveržė atvirais kariniais veiksmais. Britų kontroliuojama Egipto armija, vadovaujama lordo Kičenerio (*Kitchener*), žygiavo prieš sudaniečius dervišus, lojalius kalifui Abdulai el Tašiui (*Abdullah el Taashi*). „Ūmai Egiptas tapo pasaulio neramumų židiniu, — rašė jis, — o aš per atsitiktinumą tuo metu irgi tenai atsidūriau."

Konanui Doiliui, aprašiusiam savo romanuose tiek daug didelio masto ir istorinės svarbos karinių kampanijų, rūpėjo pamatyti šiuolaikinių britų karių mūšius. Jis žinojo, kad jam, civiliui, patekti į fronto liniją neįmanoma. Kad įgytų tokią galimybę, jis nusiuntė telegramą Londono laikraščiui *Westminster Gazette* ir išgavo karo korespondento paskyrimą. Įgijęs šią akreditaciją, jis nusipirko chaki švarką, jojamąsias kelnes, itališką revolverį ir šovinių. Palikęs Luizą su Lote viešbutyje, Konanas Doilis patraukė Sudano pasienio link. Traukiniu, laivu ir kupranugariais jis stūmėsi į pietus nuo Asuano, artyn tikrojo mūšio lauko, kur buvo susirinkę spaudos atstovai. Kad ir kaip būtų nekantravęs išvysti kautynes, jam padarė įspūdį rami britų karininkų laikysena. Konanas Doilis susipažino su keturiais jaunais vyrais, sergančiais karštine, bet atsisakiusiais palikti postą. Kas rytą jie visi įmesdavo į kepurę po puskronę ir paskui matuodavosi temperatūrą. Kieno temperatūra būdavo aukščiausia, tam atitekdavęs

visas kepurės laimikis. Tik kartą, atėjus į štabą telegramai, Konanas Doilis pastebėjo kariškių sujudimą. Jis pamanė, kad gauta žinia artėjant priešo kariuomenę. „Prasispraudęs ir aš įkišau savo galvą tarp palinkusių šalmų, — rašė jis reportaže. — Tai buvo pranešimas apie Oksfordo ir Kembridžo valčių lenktynių rezultatus."

Būrys kavalerijos karininkų rengėsi prisijungti prie pagrindinių kariuomenės pajėgų Vadi Halfoje, ir spaudos atstovams buvo įsakyta vykti drauge. Tačiau Konanas Doilis nutarė bandyti laimę su „didžiaisiais žurnalistais" iš Londono, nusprendęs, kad jiems bus geriau siektis savarankiškai. „Mūsų vienų kelionė dešiniuoju upės krantu, kairiajam sparnui esant visiškai neapsaugotam, buvo rizikinga, — rašė jis, — antra vertus, dulkės, kurias kelia didelis būrys raitelių, būtų buvusios nepakenčiamos." Geriau pagalvojus, dulkės yra mažesnis pavojus nei pakliūti į plėšikaujančių dervišų rankas, bet nuotykių pomėgis užgožė blaivų protą. Jis ir kiti bendrakeleiviai tamsoje su tarnų palyda išvyko kupranugariais.

Konanas Doilis įsitikino, kad kupranugariai yra tokie pat nenuspėjami kaip ir tas „nežabotas" egiptiečių ristūnas, kuriuo anksčiau bandė jodinėti. „Tai keisčiausi ir sukčiausi pasaulyje gyvuliai, — rašė jis autobiografijoje. — Kupranugario išvaizda tokia rimta ir ori, kad nė neįtartum, kokių bjaurių niekšybių jis gali iškrėsti. Prie tavęs jis prisiartina su tokiu susidomėjimu ir pranokia išraiška, nelyginant aristokratė dama iš sekmadieninės mokyklos. Pamanai, kad jam stinga vien poros akinių ant vėduoklės galo. Paskui ilgesingai žvelgdamas jis švelniai atstato lūpas, ir vos spėji tarti: „Mielas padarėlis nori mane pabučiuoti", kai priešais tave sukaukši dvi eilės baisių žalsvų dantų ir tu taip šokteli atatupstas, kad nė neįtarei tokio amžiaus šitokiems šuoliams dar esąs pajėgus."

Laimei, kupranugaris buvo vienintelis pavojus, su kuriuo Konanui Doiliui teko susidurti: jų grupelė pasiekė Vadi Halfą nesutikusi sudaniečių pajėgų. „Man vis dar vaidenasi tas aksominis purpuro spalvos dangus, — rašė jis autobiografijoje, — tos didelės nesuskaičiuojamos žvaigždės ir pamažu slenkantis pusmėnulis, kai begarsiu savo žingsniu kupranugariai mus nešė per nuostabų svajonių pasaulį."

Atvykusių į vietą, keleivių laukė nusivylimas, nes kampanijos pradžia užtruko. „Mažoje tvirtovėje dvelkė tikru karu, — apibūdino padėtį Konanas Doilis, — bet jokių ženklų, kad galėtų būti puolama, nebuvo." Per pietus pats Kičeneris Konaną Doilį patikino, kad kol jo vyrai ir ginkluotė neišdėstyti, joks mūšis negali įvykti. Kiti korespondentai nutarė likti ir laukti. Kad ir kaip norėdamas daryti tą patį, Konanas Doilis suvokė, jog artėjančios vasaros karščių Luiza neištvertų. Paaukojęs kupranugarį bendram labui, jis grįžo į Kairą pasitaikiusiu krovininiu laivu, visą kelią misdamas vien abrikosais sirupe. „Daugiau iki gyvenimo galo konservuotų abrikosų negaliu matyti akyse", — sakė jis.

Į Angliją Konanų Doilių šeima išplaukė balandžio pabaigoje. Rašytojas parsivežė daugybę suvenyrų, iš kurių žymiausias — tropikų erkių, įsigraužusių jam į riešus, kai miegojo Nilo pakrantėse, užkratas.

Kai Konanai Doiliai grįžo, naujasis namas Hindhede dar buvo nebaigtas. Vaikams atvykus jiems įkandin, visi įsikėlė į kaimyniniame Heislmiro mieste išsinuomotą namą, o paskui apsistojo Hindhedo viešbutyje, iš kur buvo galima rūpintis namo statyba. Dera pasakyti, kad Konanas Doilis nelabai skubėjo vėl suartėti su vaikais. Pusę metų praleidęs Egipte, vos spėjęs grįžti, sentimentų vedamas, po trijų savai-

čių išskubėjo į Sautsį, kuriame praleido keletą savaičių, darbo valandas įterpdamas tarp kriketo rungtynių ir viešnagių pas senus draugus. Ten lankydamasis, jis ištiesė pagalbos ranką senam kolegai Artūrui Fordui, chirurgui oftalmologui, kažkada pamokiusiam tikrinti akis. Fordas turėjo šešis vaikus ir tuo metu sunkiai vertėsi. Konanas Doilis, matyt, pagautas impulso, namą, kurį nuomojo Fordai, nupirko, taip pagelbėdamas senajam bičiuliui ir parodydamas dosnumą.

1897 m. spalį Konanas Doilis su šeima įsikėlė į naujuosius namus. Raudonų plytų rūmas stačiašlaičiu stogu liudijo rašytojo šlovę, turtą, o sykiu — plačius keliautojo ir sportininko pomėgius. Ilgas vingiuotas keliukas vedė prie vakarinių durų, atsiveriančių į dviaukštį plytų židinio šildomą vestibiulį, kur vitražiniuose languose buvo įstatyti Doilių šeimos herbai. Svečių miegamieji, erdvus biliardo kambarys, didingas valgomasis, kuriame galėjo susėsti apie trisdešimt žmonių, piršo mintį, kad čionai bus plačiai pramogaujama. Medžiu iškaltoje svetainėje netoli lubų palei sienas ėjo lentynos, kur buvo išdėstyta ekscentriška jūrų vėplių ilčių kolekcija, senoviniai ginklai, paukščių iškamšos ir sportiniai trofėjai. Užstotame nuo vėjų Hindhede, tokiame palankiame Luizos sveikatai, buvo galima nesibaiminant skersvėjų turėti didelius, šviesius langus. Elektrą, tuo metu įprastą tik didžiuosiuose miestuose, tiekė specialus generatorius. Konanas Doilis apskaičiavo, kad naujasis jų namas atsiėjo 10 000 svarų, šiais laikais — apie pusę milijono dolerių. Namą jis pavadino „Giraitės paunksne" (angl. *Undershaw*, kur anglosaksiškas žodis *shaw* reiškia svyruoklių medžių giraitę). Bremui Stoukeriui, apsilankiusiam pas rašytoją 1907 m., namas pasirodė „gana patogus ir jaukus", o daugybė antikvarinių daiktų ir meno kūrinių da-

rė „pasakų ir pramogų namo" įspūdį. Stoukeris ne veltui susidarė tokią nuomonę, mat sode už namo Konanas Doilis buvo įrengęs vienbėgį elektrinį traukinuką su specialiu pusiausvyrą išlaikančiu giroskopiniu mechanizmu. Traukinukas buvo tokio dydžio, kad galėjo vėžinti keleivius, ir juo labai džiaugėsi rašytojo duktė su sūnumi, dabar aštuonerių ir penkerių metų amžiaus.

Konanui Doiliui, kuris vaikystėje Edinburge kilnojosi iš vieno buto į kitą, „Giraitės paunksnė" reiškė išsvajotąjį pastovumą. Jo vaikai po neramių ketverių metų įgijo gražius namus, be to, dar buvo keturių akrų miškingas plotas iškyloms. Svečias iš *Windsor Magazine* pastebėjo, kad „jaunųjų šeimos atžalų pilna visur — ir šen, ir ten". Konanas Doilis skatino bekylantį vaikų domėjimąsi kroketu, jodinėjimu ir kitomis lauko sporto šakomis. Savo paties mėgstamų bokso ir kriketo jis mokė Kingslį, o su Mere traukdavo pasivaikščioti ir jodinėdavo. Naujojo namo patogumai buvo tokie pat kaip ir Pietų Norvude, bet čia Luiza vadovavo būriui šeimynykščių — liokajui, virėjams ir kambarinėms.

Kadangi Luizą jau kamavo artritas ir ji sunkiai bepasukdavo durų bumbulą, naujojo namo durys buvo suprojektuotos taip, kad atsidarydavo vos priliestos. Šeimai ir toliau daug padėjo Luizos motina, kuri apsigyveno kaimynystėje. Penkiasdešimt devynerių metų Konano Doilio motina liko gyventi Meisongilyje.

Naujajame kabinete rašytojas kūrė trumpus apsakymus, kurių dauguma buvo „apie groteskiškus dalykus ir baisenybes, — tokias poringes gera skaityti žiemos vakarais prie židinio". Šie kūriniai galiausiai ir buvo sudėti į rinkinį *Apsakymai prie židinio* (*Round the Fire Stories*), o juose vaizduojama begalė mįslingų užrakintų kambarių, pūvančių lavonų

ir nukirstų rankų bylojo, kad Konanas Doilis nėra nustojęs domėtis Edgaru Alanu Po.

Nors *„Korosko" žūtis* buvo išleista jau persikrausčius į Hindhedą, Konano Doilio romanai nustojo rodęsi tokiu pašėlusiu tempu. Šiek tiek pataisytas žurnale spausdintasis *Dėdės Bernako* variantas 1897 m. pradžioje išleistas knyga, ir Konanas Doilis skundėsi, kad jį kurdamas buvo „tarsi ne visai susistygavęs". Su tuo sutiko ir dauguma kritikų, ypač Maksas Birbomas, kuris laikraštyje *The Saturday Review* vėl sutaršė rašytoją. „Atkurdamas Napoleoną, — rašė Birbomas, — jis nepraleido nieko, tik patį Napoleoną." Šie žodžiai ne visai teisingi. Romano silpnumą veikiausiai lėmė tai, kad epizodinis Napoleono vaidmuo yra kur kas gyvesnis negu paties Konano Doilio sukurtieji veikėjai, — šitai pripažino net Birbomas. Tokia kritika autorių suerzino, bet šįsyk nutarė į ją nekreipti dėmesio.

Kai buvo užsipulta kita jo knyga — 1899 m. kovą išleistas *Duetas su proginiu choru* (*A Duet with an Occasional Chorus*), rašytojas pristigo santūrumo. Jis išsiaiškino, kad daugelio neigiamų recenzijų autorius yra vienas — toks Viljamas Robertsonas Nikolas (*William Robertson Nicoll*), rašinėjantis į kelis leidinius įvairiais slapyvardžiais. Konanas Doilis pasipiktino ir, reaguodamas į „kylantį skandalą", parašė *Daily Chronicle* kandų laišką. Nežinant, rašė jis, gali pasirodyti, kad viena ar kita knyga sulaukė begalės gerų žodžių ar priekaištų, o iš tikro visa ši recenzijų kruša — vieno žmogaus darbas. „Kai visos tos virvutės tampomos vienu metu, atrodo, lyg būtų nepaprastas nuomonių sutapimas, — rašė jis. — Tačiau jas tampo tos pačios rankos." Vėliau Konanas Doilis pripažino išliejęs tiek įniršio, kad Nikolas nebežinojęs, kur jam atsakyti — „spaudoje ar teismo

salėje". Ilgainiui visa ta istorija nublanko, o Konanas Doilis su Nikolu netgi susidraugavo.

Suprantama, kodėl Konanas Doilis siekė *Duetą*, – taip sutrumpintai buvo vadinamas šis romanas, – apginti. Šioje, anot autoriaus, „šeimos studijoje" aprašomas herojus Frenkas Krosas ir jo merginimasis Modei Selbi, kuri „nusileido ant šešėliuoto jo gyvenimo kelio it šviesos angelas". Šiltai ir jausmingai vaizduojama veikėjų meilės istorija ir bendro gyvenimo pradžia. Rašytojas gana naiviai pareiškia: „Jie neišsiskirs tol, kol karsto antvožas neuždengs vieno ar antro."

Rašytojas tvirtino, kad *Duetas* yra „(...) visai kitokia literatūrinė forma – savotiškas natiurmortas. Iš dalies jis – vaizduotės vaisius, iš dalies remiasi mano paties ir mano draugų jaunystės patirtimi." Gaila, kad autorius nepaaiškino tiksliau, kur baigiasi toji patirtis ir kur prasideda vaizduotė. *Duetas* – visais atžvilgiais ir atviriausia, ir painiausia knyga jo literatūrinėje karjeroje. Daug romano įvykių, tarkime, jaunųjų įsimylėjėlių apsilankymas prie Samuelio Pipso (*Samuel Pepys*[16]) kapo ar Tomo Karlailio (*Thomas Carlyle*[17]) namuose, aiškiai remiasi paties autoriaus patirtimi. Galbūt tokių esama ir daugiau. Vaikštinėdamas po Vestminsterio abatiją, tą „didingiausią ir nuostabiausią paminklą, kokį mūsų tauta turėjo", Frenkas išsako karštą pagarbą „mūsų karaliams ir mūsų kariams, mąstytojams ir poetams", o tokius žodžius tikrai galėjo ištarti ir pats Konanas Doilis.

Ne visi knygos epizodai tokie nekalti. Vėlesnio leidimo pratarmėje Konanas Doilis rašė, kad jo tikslas buvęs „(...)

[16] Samuelis Pipsas (1633–1703) – anglų dienoraštininkas ir admiraliteto sekretorius. (*Vert. past.*)

[17] Tomas Karlailis (1795–1881) – anglų eseistas ir istorikas. (*Vert. past.*)

pesimizmo amžiuje nupiešti vedybinį gyvenimą tokį, koks jis galėtų būti ir dažnai būna, — gražų, bet paprastą, o gyvenimo banalybes — nuspalvintas ir išaukštintas meilės šviesos. Čia nėra pribloškiančių nuotykių, nes jų nenutinka tokiems žmonėms, kokius aš pavaizdavau, ir tie žmonės netrykšta išmintimi, nekalba aforizmais, nes užmiesčio namuose tai irgi neįprasta."

Turint visa tai galvoje, vienas *Dueto* epizodas yra labai netikėtas — jis ir atkreipė į save daugiaveidžio Viljamo Robertsono Nikolo ugnį. Tuoj po vestuvių Frenkas Krosas gauna laišką iš moters, vardu Violeta Rait, su kuria jį anksčiau siejo „ikisantuokinis ryšys". Grasindama susitikti su veikėjo žmona, panelė Rait kviečia Frenką į „senąjį slaptąjį kambarį" vadinamajame „Marianyje".

„'Marianis' — tai ramus restoranas, — aiškino kūrinyje Konanas Doilis, — garsėjantis *lachryma christi spumante* ir esantis niūrokų gatvių kvartale tarp Drari Leino ir Kovent Gardeno. Tai, kad veikė nuošalioje gatvelėje, ypatingam jo verslui nekliudė. Jo klientams šiuolaikinė savireklamos yda buvo svetima, viešumo jie netgi kratėsi. Jie nesimėgavo žmonių draugija ar prabanga. Jų skonį labiau tenkino ne žmonių pilni salonai, o mažas, paprastas kambarėlis, už kurį jie net buvo pasiryžę mokėti brangiau."

Tokie žodžiai 1899 m. skambėjo dviprasmiškai, nors Frenko ir Violetos susitikimas visiškai nekaltas. Konanas Doilis apdairiai pareiškia, kad Frenkui net mintis apie neištikimybę kėlė pasišlykštėjimą, ir jis Violetos kerams atsispyrė:

> „— Frenkai, tu manęs dar nepabučiavai.
>
> Ji pasukinėjo besišypsantį veidelį, pakėlė akis aukštyn, ir vieną akimirką jis buvo belinkstąs prie jos. Bet

tuoj vėl susiėmė į rankas. Supratęs, kaip greitai ir gerai susitvardė, atgavo pasitikėjimą. Juokdamasis ir vis dar laikydamas už rankų, jis vėl pasodino Violetą į kėdę prie stalo.

– Gera mergaitė! – tarė. – Dabar mes išgersime arbatos, o aš tau per tą laiką atskaitysiu pamokslą.

– Tu juos puikiai moki skaityti.

– O ar gali būti geresnis kunigas už atsivertusį nusidėjėlį?

– Vadinasi, tu iš tikro atsivertei?

– Žinoma. Du gabalėliai cukraus, jei gerai prisimenu."

Šiandienos skaitytojai šią pastraipą perskaitys kuo ramiausiai, nesigriebdami uostomosios druskos, tačiau Konanas Doilis, aprašydamas tokią aplinką ir situaciją, bemaž peržengė Viktorijos laikų padorumo ribas. Vos kitąmet buvo sustabdytas ir dvylikai metų atidėtas Teodoro Dreizerio (*Theodor Dreiser*) *Sesers Keri* (*Sister Carrie*) leidimas dėl romane neva pernelyg atvirai piešiamo „puolusios" moters portreto. Šios temos traktuotė Konano Doilio kūrinyje yra palyginti naivi, bet vis vien jis buvo apkaltintas nereikalingu ir užgauliu gašlumu. Kituose romano leidimuose šį epizodą Konanas Doilis kiek pataisė ir „tuos šiurkštumus sušvelnino". Nūdien tie šiurkštumai atrodo patraukliai žavūs. Ten paminima viena smulkmena, kai Frenkas savo aistroms suvaldyti griebiasi cigaretės ir nedžentelmeniškai pratrūksta tokiais žodžiais: „O, tegul ją galas, tą arbatą!" – sušunka jis ir paskui Violetą „pasiunčia po velnių!"

Nors šį tą Konanas Doilis pataisė, pačią sceną reikalavo palikti tokią, kokia yra. „Aš ketinau rašyti ne pasaką, – pa-

reiškė jis, — o nupiešti gyvą porą — su visomis silpnybėmis, pagundomis ir sielvartais, kurie gali išbandyti dviejų žmonių charakterius ir aptemdyti gyvenimą. Frenkas nėra idealus herojus, tai paprastas jaunikaitis, ne geresnis už savo bendraamžius." Atkaklus Konano Doilio požiūris šiuo klausimu prašosi panagrinėjamas smulkiau, ir savaime kyla klausimas, ar galėjo jis būti grįstas paties rašytojo patirtimi tokiose įstaigose kaip „Marianio" restoranas. Iš tolesnių įvykių matyti, kad vargu ar taip buvo, ir nors kyla įtarimų, iš kur jis tokią aplinką pažino, nepamirškime, kad savo kūryboje rašytojas parodė išmanąs ir apie landynes, kur rūkomas opiumas, ir apie Liudviko XIV dvarą ar nugrimzdusią Atlantidą. Todėl nėra pagrindo manyti, kad visais šiais atvejais remtasi tiesiogine patirtimi.

Vis dėlto *Duetas* skiriasi iš kitų Konano Doilio knygų. Rašytojas atsisakė didelių pinigų už teisę spausdinti šį romaną tęsiniais, įsitikinęs, kad tokia forma jį nuvertintų, ir labai apgailestavo, kai leidėjas Grantas Ričardsas (*Grant Richards*) patyrė daug nuostolių. Autorių kiek paguodė giriamieji Svinberno (*Swinburne*) ir H. Dž. Velso laiškai, tačiau, net jei nekreiptume dėmesio į Viljamą Robertsoną Nikolą, bendra vyraujanti nuomonė buvo kritiška. Vienam recenzentui romanas pasirodė esąs „net nevertas pono Konano Doilio vardo" ir „gana drąsus eksperimentas, piktnaudžiaujantis skaitytojų palankumu". Net Andrus Langas, kažkada užtaręs rašytoją, kad būtų išleistas *Maikas Klarkas*, dabar nesurado, ką gera pasakyti apie *Duetą*. „Mes negalime apsimesti, kad domimės Frenku ir Mode, — rašė jis po kelerių metų. — Gal toks skonis ir vulgarus, bet mums neabejotinai labiau patinka daktaro Votsono ir Šerloko Holmso nuotykiai."

Šią kritiką Konanas Doilis paėmė labai giliai į širdį. Motinai sakėsi pripažįstąs, kad jam nepavyko *Klumberio*

paslaptis, *Gerdlstonų bendrovė* ir net vėlesnis *Dėdė Bernakas*, bet „sielos gelmėse" jis negalįs taip lengvai nurašyti *Dueto*. Rašytojas buvo įsitikinęs, kad neigiamą požiūrį į knygą lėmė ne įvairūs joje vaizduojami įvykiai, o bendras visuomenės suvokimas. Vėlesnio leidimo pratarmėje jis rašė: „Aš norėjau sukurti atmosferą — subtilią, neapčiuopiamą, auksinėmis meilės spalvomis nudažytą... Ir tik šiuo požiūriu man pasisekė arba nepasisekė, nes kitų tikslų neturėjau."

Ši pastaba rodytų, kad *Duetą* galima laikyti nuotaikos išraiška, savotišku meilės laišku. Tai suvokus, aiškėja, koks stiprus ryšys autorių siejo su šia knyga, kurios įrištą rankraštį jis padovanojo moteriai, kaip pats savo motinai sakė, „palaikiusiai mano sielą ir mano jausmus neužgesusius".

Deja, toji moteris nebuvo jo žmona.

15

Mintys, kurių išsakyti nedrįso

Pačią pirmąją dieną, vos tik pamačiau, supratau, kad turiu jus vesti, nors tai atrodė neįtikėtina. Giliai širdyje žinojau, kad privalau tai padaryti.

FRENKAS KROSAS,
IŠ *DUETO SU PROGINIU CHORU*

Su Džina Leki (*Jean Leckie*) Konanas Doilis susipažino 1897 m. kovo 15 d. ir iki gyvenimo pabaigos tas metines pažymėdavo dovanodamas jai vieną baltą gėlę — snieguolę.

Aplinkybės, kuriomis jie susipažino, nežinomos, nes smulkmenas Konanas Doilis sąmoningai nuslėpė. Autobiografijoje Džina Leki paminima tik tada, kai ta istorija jau yra dešimties metų senumo, ir ten ši moteris pristatoma kaip „Blekhitų (*Blackheath*) šeimos, kurią pažinojau metų metus ir kurios nariai buvo brangūs mano motinos ir sesers draugai, jaunesnioji duktė". Tuo metu Lekiai ir Doiliai iš tiesų jau buvo suartėję, bet tai veikiau reikėtų laikyti Konano Doilio ir Džinos santykių padariniu, o ne priežastimi.

„Kai kurie dalykai tokie asmeniški, kad net sunkiai paaiškinami", — sakė jis, mandagiai išsisukdamas smulkiau

aptarti šį klausimą. Tokio dviprasmiškumo priežastis gana aiški. Pirmieji jų romano su Džina Leki metai buvo skausmingiausias jo gyvenimo tarpsnis. Jis sakėsi įsimylėjęs Džiną iš pirmo žvilgsnio, bet tuo metu buvo vedęs vyras. Griežta garbės samprata, padorumo principai, kuriais vadovavosi gyvenime ir kurių laikėsi kūryboje, dabar patyrė sunkiausią išbandymą. „Aš savęs klausiu, — sako graži, jauna pagrindinė *Baltosios kuopos* veikėja, — ar skaistybę lyg kokį laukinį padarą geriausia laikyti įkalintą tarp aukštų sienų?" Tais metais šį klausimą Konanas Doilis, be abejo, užduodavo sau ne kartą.

Džina Leki visais atžvilgiais buvo nepaprasta moteris. Pasiturinčių škotų duktė buvo įspūdingos išvaizdos — tamsšviesiais garbanotais plaukais ir ryškiai žaliomis akimis. Guvaus proto, apsiskaičiusi, gera jojikė, turėjo išlavintą mecosopraną. Net jos genealoginis medis lyg tyčia patiko Konanui Doiliui: jos šeima kildino save iš škotų didvyrio Rob Rojaus. Tuo metu, kai juodu susipažino, jai buvo dvidešimt ketveri, jam — trisdešimt septyneri.

Buvo praėję treji su puse metų nuo tada, kai Luizai nustatė džiovą, ir ji, kaip nepagydoma ligonė, negalėjo turėti su vyru lytinių santykių. Nors Viktorijos laikų visuomenėje vyravo išorinė dora, kartu egzistavo nemažai būdų, kaip vyrui patenkinti geismą, jeigu tik to trokšta. *Dueto* epizodas su Violeta Rait rodo, kad Konanui Doiliui bent viena tokia išeitis buvo žinoma, tačiau pats jis laikėsi kitokių normų. Jis pasižadėjo Luizai būti ištikimas, kaip rašė *Duete*, „kol kapas juodu išskirs". Jo manymu, žmonos liga nieko nepakeitė, ir jis buvo pasiryžęs laikytis santuokinių įžadų. Esama svaraus pagrindo manyti, kad kol Luiza buvo gyva, vyras jai nenusidėjo.

Jau ir iki tol gyventi buvo gana nelengva, o susipažinus su Džina ir ją pamilus, pareigos ir aistros prieštara tapo tiesiog kankinanti. Iš pat pradžių jis pasakė Džinai su Luiza nesiskirsiąs ir liksiąs jai ištikimas. Džina su tuo sutiko, ir pažinties pradžioje jie saugojosi leisti daug laiko drauge, matyt, baimindamiesi neatsispirti pagundai. „Aš iš paskutiniųjų galynėjuosi su visomis tamsiosiomis jėgomis, — sakė jis, — ir laimiu."

Konanas Doilis nedvejodamas aptarė šį dalyką su Madam. Ko gero, pasirodys keista, kad vyras, patekęs į tokią padėtį, šitokiu klausimu kreipiasi į motiną, bet Konanas Doilis su ja tardavosi visais sunkiais atvejais. Vos apie keletą jo gyvenimo sprendimų — vedybas su Luiza, karjeros pokyčius ir Šerloko Holmso mirtį — nebuvo pirmiausia pranešta į Meisongilį. Jis nesigėdijo pamilęs Džiną ir tikėjo, kad motina pritars jo pasirinktam doros keliui. Be to, pačios Merės Doil santuokinis gyvenimas nebuvo sėkmingas. Kad ir kokie ryšiai motiną siejo su Brajenu Voleriu, per tuos ilgus metus ji skaudžiai išgyveno dėl Čarlzo Doilio, uždaryto globos įstaigoje.

Konanas Doilis ilgai nedelsdamas supažindino motiną su Džina. Jis ne tik sulaukė Merės Doil pritarimo — motina pasišovė lydėti porą, kai ji keliaus po šalį. Kaip Madam palankumo ženklas Džinai buvo padovanota šeimos relikvija — Konano Doilio tetos Anetos apyrankė. Apie jųdviejų santykius netruko sužinoti ir kiti šeimos nariai. Konano Doilio sesuo Lotė susidraugavo su Džina 1899 m. pabaigoje. Laiške broliui Inisui Konanas Doilis patikino, kad Tui — taip vis dar buvo vadinama Luiza — nepatirs skausmo ir pažeminimo: „Ji man brangi kaip buvusi, nors jau sakiau, kad mano gyvenime buvo didelė tuštuma, bet taip jau nebėr."

1899 m. pabaigoje apie viską sužinojo Džinos tėvai ir brolis Patrikas. Galima numanyti, kad sulaukta ir jų pritarimo: Kalėdoms Konanas Doilis iš Lekių dovanų gavo kaklaraiščio segutį su perlu ir deimantu. Neįtikėtina, bet turbūt ir ponia Hokins, Luizos motina, žinojo apie tuos santykius ir žento elgesį toleravo.

Apie visus tuos slaptus susitikimus ir geros valios pareiškimus Luiza, dėl silpnos sveikatos daugiausia būnanti namie, turbūt nieko nenujautė. Konanas Doilis troško, kad žmona niekada nesužinotų apie jo dvilypius jausmus. Tikriausiai dabar jos ir nebemylėjo taip karštai kaip Džinos, bet jų santuoka buvo laiminga. „Aš jaučiu Tui vien prieraišumą ir pagarbą, — rašė jis motinai. — Per visą santuokinį gyvenimą mudu nesame persimetę piktu žodžiu." Galima ginčytis, ar Konano Doilio pasirinktasis kelias išties buvo žmonai į naudą, bet neabejotina, kad jis manė taip elgiąsis visų labui.

O vaikų prisimenami pikti tėvo žodžiai gali būti tiesa. Šiaip Konanas Doilis vaikus mylėjo, namie būdavo jiems atidus ir švelnus. Tačiau tuo metu prasiverždavo slopinami geismai, jis pasidarė išsiblaškęs ir ūmus. Kingsliu ir Mere daugiausia rūpinosi giminaičiai. Tėvas buvo nutolęs net nuo ramios „Giraitės paunksnės" aplinkos. Darbo reikalais ar dėl aktyvaus visuomeninio gyvenimo jis nuolat būdavo išvykęs. Grįžęs elgdavosi šiurkštokai ir nenuosekliai. Nepastovi nuotaika atsiliepė ir darbo įpročiams. Sautsyje ir Pietų Norvude jis galėdavo rašyti net žmonių pilname kambaryje. Dabar, kai tėvas užsidarydavo kabinete, vaikams būdavo liepiama pro jo duris tipenti pirštų galais. Vis dėlto Konanas Doilis, tada galėjęs savo vaikams atrodyti stačiokiškas ar kartais net kelti baimę, tarp daugelio ano meto vyrų nebuvo

jokia išimtis. Tačiau Kingslį ir Merę, šviesesniais laikais patyrusius daug tėvo meilės ir šilumos, tokios permainos trikdė.

Viena iš knygų, kurias Konanas Doilis rašė „Giraitės paunksnės" kabinete, vaikams prasėlinant pro jo duris, buvo *Duetas su proginiu choru.* Turint galvoje vidinę paties autoriaus sumaištį, romano tema — idiliškas merginimasis ir santuoka, primenanti pirmuosius jo su Luiza drauge nugyventus metus, — atrodo keistokai. Jų duetas, kaip pats skausmingai suvokė, dabar virto trio. Ir vis dėlto šis romanas, ko gero, buvo galimybė išreikšti save abiem partnerėms. Kita vertus, galbūt kaip tik *Duete* jis parodė švelnią ir deramą pagarbą mirštančiai žmonai, kuri pirmaisiais sunkiais metais buvo šalia. Tačiau tai, kad jis nusprendė padovanoti rankraštį Džinai, perša mintį, kad knygoje kai kas skirta ir jai. Galbūt Konanas Doilis norėjo, kad Džina pajustų, kaip jai mergintųsi, jeigu jo padėtis būtų kitokia. Galbūt romaną jis laikė priimtinu būdu aprašyti savo viltis dėl būsimos jųdviejų laimės. Išreiškęs tai literatūrine forma, jis neparodė laukiąs Luizos mirties.

Dar lieka neatsakytas klausimas dėl skandalingosios scenos „Marianio" restorane, skirtame apdairioms poroms. Konanas Doilis buvo labai aiškiai Džinai išsakęs požiūrį į nesantuokinį seksą, o jo aprašytasis „apšiuręs kambarėlis" pas Marianį rodo jį savo nuostatos nepakeitus. Nors tai, kad Frenkas sugeba Violetai atsispirti, neatspindi paties autoriaus patirties, Konanas Doilis duoda Džinai suprasti, koks esąs: garbingas ir suvaldantis aistras, o sykiu — pilnakraujiškai gyvenąs žmogus. Veikėjui Frenkui, iš motinos paveldėjusiam artistišką prigimtį ir literatūrines ambicijas, rašytojas suteikė daug savo bruožų. „Už bruožus, tokius kaip jėga, vyriškumas, emocinė tvirtybė ir stiprūs jausmai, reikia mo-

kėti, – rašė Konanas Doilis. – Kartais Frenkas Krosas darydavosi panašus į laukinį ar bent jau iš tolo tokį primindavo. Tai reikšdavosi karštu jo pomėgiu būti atvirame ore ir sportuoti. Moterims jis darė įspūdį – ir gana malonų, – kad jo prigimtyje esama tokių neatskleistų kertelių, prie kurių dar neteko prasiskverbti net pačioms artimiausioms. Tuose tamsiuose jo dvasios užkaboriuose slypėjo gal šventasis, gal nusidėjėlis, tad maloniai knietėjo į juos įsižiūrėti ir paspėlioti, koks jis yra iš tikrųjų. Nė vienai moteriai jis nepasirodė nuobodus."

Iš dalies *Duetas* davė Džinai progą pasitelkti vaizduotę, bet sykiu ir įspėjo ją: Konanas Doilis turi savų demonų. Susirūpinimą dėl „tamsiųjų dvasios užkaborių" jis išreiškė ir tuo metu parašytame eilėraštyje. Konanas Doilis daug metų bandė kurti eiles, ir pirmasis jo eilėraščių rinkinys *Veiksmo dainos* (*Songs of Action*) pasirodė 1898 m. Nemažai jo eilėraščių yra epinės baladės apie kovotojus ir sporto renginius, iš kurių galima spręsti jų autorių atidžiai išnagrinėjus Radjardą Kiplingą, buvusį golfo partnerį. Humoristinis eilėraštis „Bendžio pamokslas" (*„Bendy's Sermon"*), vienas iš sėkmingesnių jo poetinių bandymų, pasakoja apie Bendigą, profesionaliu boksininku tapusį dvasininką, kurio kovotojo instinktas prabunda tada, kai triukšmadariai pertraukia jo pamokslą: „Jis šoko iš sakyklos nelyg tigras iš narvo, / sako, gražus buvęs vaizdelis, kai juos visus išguldė (...) Platas gulėjo aukštielninkas ir spoksojo sau į kojų pirštus, / Solis Džounsas iš Peri Baro čiupinėjosi nosį, / Konoriui iš Bul Ringo neliko nieko kito, / kaip tik susirankioti po klauptais išsibarsčiusius dantis."

Šis ir panašūs eilėraščiai peršа mintį, kad Konanui Doiliui patiko tokie poetai kaip Ernestas Lorensas Tejeris (*Er-*

nest Lawrence Thayer), kurio „Keisis prie vėzdo" („*Casey at the Bat*") buvo pasirodęs prieš kelerius metus. Konano Doilio rinkinyje greta „Kapralo Diko paaukštinimo" („*Corporal Dick's Promotion*") ir „Farnšyro taurės" („*Farnshire Cup*") yra ir visiškai asmeninis, labai introspektyvus eilėraštis „Vidinis kambarys" („*The Inner Room*"). Jame autorius savo asmenybę suvokia kaip „margą draugiją" prieštaringų polinkių, kuriems atstovauja skirtingi veikėjai — kareivis, kunigas ir agnostikas, — ir visi jie siekia užvaldyti jo sielą. Kareivis — „tiesmukas ir smarkus, / kryptingas ir sunkiakumštis / stačiokas". Kunigas — „vientisas, mėgstąs smilkalus / ir vargonų gausmą". Paskui kunigą slenka skeptiškas „jaunesnysis brolis", „susirūpinusiomis akimis žvelgiantis į priekį, / nes išmoko abejoti savo vadovu".

Tarp visų šių veikėjų yra ir „atšiauraus veido / paniurėlis, kurio tamsi siela gūžiasi / nuo advokatų valioje esančios dienos, / o ne viską prisipažinęs, / jis nedrįsta išsakyti savo minčių". Galimas daiktas, kad tokių asmeniškų ir atvirų eilučių Konanas Doilis dar nebuvo parašęs. Jei tas atšiauraus veido vyrukas — tai negryna paties Konano Doilio sąžinė, mums lieka tik paspėlioti, kas galėtų būti „advokatų valioje" ir kodėl jam tai kelia tokį nerimą. Gal juodžiausiomis valandėlėmis jis ketino išsiskirti su Luiza, išgabenti ją į kokį nors tolimą kurortą, o pats — turėti laisvas rankas pradėti naują gyvenimą su Džina? Po dešimties metų rašytojas įstojo į Anglijos sąjungą skyrybų įstatymui reformuoti. Dera pažymėti, kad labiausiai jam rūpėjo iškovoti lygias skyrybų teises moterims, nes esama sistema buvo šališkai palanki vyrams. Konano Doilio požiūrį į šį klausimą veikiausiai suformavo nesėkmingai susiklostęs motinos, o ne jo paties gyvenimas. Ir vis dėlto aktyvus jo vaidmuo toje sąjungoje — dešimt metų

buvo jos prezidentas — rodo jį minties apie skyrybas nesibaidžius. Vadinasi, būta valandėlių, kai apie tai pasvarstydavo, nors tokias mintis „tik pusiau pripažindavo".

Taigi „atšiauraus veido" žmogus tėra vienas iš daugelio nesutaikomų paties Konano Doilio „vidinio kambario" veikėjų. Eilėraščio pabaiga tokia:

Jei laimės atšiaurusis vyrukas,
Viskas baigta!
Jei bus kunigo viršus,
Nebeliks dvejonių!
Bet jei sėkmė lydės juos visus,
Aš svyruosiu ir dvejosiu
Kankindamasis kaip ir anksčiau.

Netrukus ši „marga draugija" tampa vientisa asmenybe, kuriai būdingos ir nevaržomos agnostiko mintys, ir kovingas kareivio užsidegimas, ir nepalaužiamas kunigo tikėjimas. Konanas Doilis jau buvo pradėjęs tikėti dvasiomis, bet šis „nerimastingų akių" skeptikas dar nebuvo tapęs „tikru atskalūnu" tikinčiuoju. Jam pripažinus vadinamąjį „naująjį praregėjimą", visos abejonės ir troškimai susiliejo į spiritistinę tikėjimo sistemą, o „vidinio kambario" balsai nutilo. „Paprasčiausio žmogaus sieloje esama keistų gelmių", — rašė jis *Paslaptingoje šalyje.* Tik tvirtas tikėjimas „dvasinių žinių tyrumu" nutildo tuos murmesius visiems laikams. Eilėraščio žodžiais tariant, tokio žmogaus daugiau „nebekankina dvejonės".

Tačiau Konaną Doilį ir toliau kamavo vidinės prieštaros. Savo naštą jis nešė prastai nusiteikęs. Dažnai užsiplieksdavo. Lengvai įsižeisdavo ir būdavo atžarus su kolegomis. Draugai

pastebėjo, kad jis nuolat įsitempęs. „Šešerius metus aš išgyvenau viename kambaryje su ligoniu, – sakė jis motinai. – O, kaip visa tai mane nukamavo. Brangioji Tui, aš pavargau labiau negu ji – apie tai ji net nesapnavo, ir aš labai tuo džiaugiuosi."

Žūtbūt norėdamas prasiblaškyti, Konanas Doilis griebdavosi bet ko, kad tik porai dienų išvyktų iš namų. Jis leido laiką Londono reformų klube, priimdavo kvietimus skaityti paskaitas, dalyvaudavo įvairiose sporto varžybose. Kartais užtrukdavo ilgėliau. 1898 m. pavasarį kartu su svainiu Viliu Hornungu keliavo po Italiją ir sutiko ten H. Dž. Velsą su žmona. Velsas, tarp kurio naujausių romanų buvo *Laiko mašina* (*The Time Machine*), *Nematomasis žmogus* (*The Invisible Man*) ir *Daktaro Moro sala* (*The Island of Dr. Moreau*), atvyko į Sieną aplankyti Džordžo Gisingo (*George Gissing*), *Naujojo Grabstrito* (*New Grub Street*) autoriaus. Visi keturi rašytojai keletą savaičių praleido drauge.

1899 m. rudenį nepagydomai susirgo romanistas Grantas Alenas, su kuriuo Konanas Doilis susidraugavo Hindhede. Pasikvietęs Konaną Doilį, jis pasiteiravo, ar bičiulis negalėtų pabaigti paskutinio jo detektyvinio romano *Hilda Veid* (*Hilda Wade*), kuris žurnale *The Strand* jau buvo pradėtas spausdinti tęsiniais. Konanas Doilis džiaugėsi galėdamas draugą nuraminti, nors ir juto, kad jo paties indėlis į šį kūrinį bus „gana menkas".

Kai ko greičiausiai būdavo imamasi dėl Džinos. Ji mėgo arklius, o Konanas Doilis buvo prastokas jojikas. Tad „Giraitės paunksnėje", kur laikė šešetą arklių, dabar jis mokėsi jodinėti ir dalyvaudavo lapių medžioklėje. Netrukus šis kruvinas pomėgis, kaip „bukinantis geriausius mūsų jausmus", nustojo jį dominti. Bandymai muzikuoti – dar viena Džinos

aistra – laimei, irgi ilgai netruko. Mokydamasis Feldkirche, jis grojo tūba. Dabar, įsimylėjęs išlavinto balso operos dainininkę, ėmėsi bandžos.

Keisčiausia, kad po kelių pažinties su Džina mėnesių Konanas Doilis vėl prisiminė Šerloką Holmsą. Nuo nelaimingojo atsitikimo Reichenbache buvo praėję ketveri metai, ir per tą laiką rašytojas neparodė jokio noro garsųjį seklį atgaivinti. Vos prieš metus per pietus savo garbei Konanas Doilis pakartojo žodžius, kad Holmso mirtis buvusi „pateisinama žmogžudystė".

„Žmogui, kuriam stinga įgimtos nuovokos, leisti dienų dienas išgalvojant problemas ir kuriant indukcines argumentų grandines yra varginantis darbas, – pareiškė jis savo skaitytojams. – Be to, laikas liautis kliovusis skaitytojų kantrybe, nes, parašęs dvidešimt šešis apsakymus apie vieną asmenį, pajunti, kad jau metas visa tai išstumti iš akiračio ir sustoti." Amerikoje šią mintį jis išryškino dar labiau. „Aš jau nebepajėgiau ištverti tos įtampos, – sakė jis reporteriui Ročesteryje. – Žinoma, jei būčiau rašęs toliau, būčiau užkalęs gražaus pinigo, nes iš visko, ką esu parašęs, už tuos apsakymus man buvo atlyginta geriausiai, bet literatūros požiūriu tai būtų buvęs grynas šlamštas."

Įsikūręs „Giraitės paunksnės" kabinete, Konanas Doilis leidosi į kompromisą. Parašydamas ne naują apsakymų rinkinį apie Šerloką Holmsą, o pjesę, jis užsidirbtų pinigų nenusižengdamas literatūriniams principams. Kad buvo priimtas toks sprendimas, tikriausiai lėmė daugelis priežasčių. „Giraitės paunksnės" statyba atsiėjo daugiau, nei buvo numatyta, ir greita Šerloko Holmso sėkmė būtų pataisiusi piniginius reikalus. Naujausios jo knygos buvo perkamos neblogai, bet ne taip, kaip apsakymų rinkiniai apie žymųjį

seklį. Be to, tikriausiai jis norėjo kiek pasipuikuoti prieš Džiną, kuri tomis svaigiomis *The Strand* dienomis jo dar nepažinojo.

Šiaip ar taip, Konanas Doilis davė suprasti, kad pjesė tik pakeltų Šerlokui Holmsui uždangą, bet iš kapo jo neprikeltų. Mintis suvaidinti Holmsą netrukus patraukė aktoriaus ir vadybininko Herberto Birbomo Tri (*Herbert Beerbohm Tree*), kurio šlovė nusileido tik Henriui Irvingui, dėmesį. Tri, kuris sceniniame *Trilbės* variante neseniai labai sėkmingai suvaidino Svengalį, atvažiavo į „Giraitės paunksnę" pasiklausyti pirmosios pjesės redakcijos. Tai, ką išgirdo, aktoriui, matyt, patiko. Jis norėjo suvaidinti ne tik Holmsą, bet ir profesorių Moriartį, kuriam pjesėje irgi teko nemažas vaidmuo. Konanas Doilis su derama pagarba pareiškė, kad ši mintis, nors ir įdomi, tačiau sunkiai įgyvendinama, nes Holmsas ir Moriartis scenoje daug laiko praleidžia drauge. Tai Tri neišgąsdino, jis pareiškė turįs sprendimą – Holmsą vaidinsiąs su barzda. Sutrikęs Konanas Doilis pažadėjo apie tai pamąstyti.

Autorius nutarė kūrinį kuriam laikui įkalinti rašomojo stalo stalčiuje. Ir ten pjesė tikriausiai būtų pratūnojusi amžius, jeigu ja nebūtų susidomėjęs žymus amerikiečių aktorius Viljamas Giletas (*William Gillette*). Gimęs 1853 m., jis anksti išgarsėjo atlikdamas pagrindinius vaidmenis savo paties pjesėse, tarp jų – *Sulaikytame priešo* (*Held by the Enemy*) ir pašėlusio pasisekimo sulaukusioje *Slaptojoje tarnyboje* (*Secret Service*). Įpratęs dirbti su savo scenarijais, Giletas įžvelgė, kokių sunkumų kiltų statant Konano Doilio pjesę, ir paprašė leisti ją pataisyti. Konanas Doilis sutiko. Siekdamas deramai atskleisti personažą, Giletas išnagrinėjo apsakymus apie Šerloką Holmsą ir tuojau įsitikino, kad Holmsas nėra įprastinis rytinių spektaklių dievaitis, ir suabejojo, ar seklys

apskritai tinka scenai. Giletas ėmė įsivaizduoti spektaklį kaip tradiciškesnę melodramą, žadinančią romantinį susidomėjimą Holmsu. Jis atsargiai kreipėsi į autorių atsiklausdamas, ar pjesės labui jo seklys negalėtų vesti. Konanui Doiliui visas tas sumanymas jau buvo įgrisęs. Aktoriui jis atsakė telegrama, kurios tekstas tapo garsia sagos apie Šerloką sentencija: „Apvesdinkite, užmuškite ar darykite su juo ką tinkamas."

1899 m. gegužės mėnesį Giletas atplaukė į Angliją ir apsilankė „Giraitės paunksnėje", kur paskaitė Konanui Doiliui pjesę. Be abejo, aktorius kiek nerimavo, nes jo scenarijuje iš rašytojo įdėto triūso ne kažin kas bebuvo likę. Pasakojama, kad Konanas Doilis atidžiai išklausė, valandėlę pagalvojo ir ištarė geraširdišką palaiminimą: „Gera vėl susitikti senąjį bičiulį."

Tiesą sakant, Gileto Šerlokas Holmsas mažai kuo teprimena Konano Doilio sukurtąjį veikėją. Nors pjesės pagrindas — „Skandalas Bohemijoje" ir „Paskutinė Holmso byla", — Giletas tą personažą gudriai priderino prie savo talento. Kaip ir tinka melodramai, jo Šerlokas Holmsas yra žmogus, kuris nepameta galvos net uždarytas į dujų kamerą ir leidžiasi į romantiškus žaidimus su patekusia į pavojų veikėja panele Alisa Folkner. Puristiškai nusiteikę Holmso gerbėjai iki šiol sielojasi, kad Gileto veikėjas savo klientei prisipažįsta mylįs: „Jūsų pastabumas, panele Folkner, nepaprastas, o dedukciniai samprotavimai visiškai teisingi! Man rodos — aš net esu įsitikinęs, — kad jus myliu."

Nors ir daug ką iškraipydamas, Giletas sukūrė ilgaamžį spektaklį. Iš viso aktorius seklį scenoje suvaidino daugiau nei tūkstantį tris šimtus kartų, be to, dar buvo įvairių radijo vaidinimų bei 1916 m. sukurtas filmas. Visai teatro lankytojų kartai Giletas tapo Šerloko Holmso įsikūnijimu. Ypač tai pa-

sakytina apie Ameriką, kur dailininkas Frederikas Doras Stilis (*Frederick Dorr Steele*), iliustravęs daug vėliau išleistus apsakymus, Holmsą paišė panašų į šį aktorių. Daug Gileto išmonių ir manierų įėjo į Holmso mitologiją. Ko gero, jis pirmasis ištarė žodžius: „Tai elementaru, brangusis Votsonai", nors šio sakinio nerasime nė viename publikuotame scenarijaus variante ir jokiame Konano Doilio apsakyme. Beikerio gatvės pasiuntiniui Giletas davė Bilio vardą, paskui jį taip vadino ir pats Konanas Doilis.

Pasakojama, kad garsiu totemu vėliau tapusi gerai žinoma kalabašo[18] pypkė lenktu kotu — irgi Gileto sumanymas, mat aktorius, užkietėjęs pypkalius, mėgaudavęsis proga parūkyti scenoje. Esą Giletas kalabašą pasirinkęs dėl formos ir sunkumo, bet iš tikro nėra jokių paliudijimų, kad tai kaip tik šio aktoriaus mintis, — tokia pypkė būtų buvusi per sunkus ir neparankus rekvizitas. Regis, Giletui labiau patiko lengvesnė lenktakotė erikos šaknies pypkutė. Neseniai *The Baker Street Journal* puslapiuose buvo išsakyta mintis, kad, ko gero, garsusis didysis kalabašas pirmiausia į sceną pateko kaip komedinis rekvizitas. Ketvirtajame ir penktajame dešimtmetyje kalabašai buvo pasirodę keliose trumpose komedijose, Holmsą vaidinančių aktorių Aboto (*Abbott*), Kostelos (*Costello*), Roberto Vulsio (*Robert Woolsey*) ir Trijų Komikų, kurie savo personažui tokios pagarbos kaip Giletas nejautė, rankose.

Gileto repertuare Šerloko Holmso vaidmuo — ar su kalabašo pypke, ar be jos — laikėsi ištisus trisdešimtį metų. Per tą laiką jis su Konanu Doiliu labai susidraugavo, ir amerikiečių aktoriui kartą tai išėjo į naudą. Mat Pirmojo pasaulinio

[18] Pypkė iš ilgmoliūgio. (*Vert. past.*)

karo metais vienas Gileto spektaklio *Slaptoji tarnyba* rekvizitas – britų ambasados Paryžiuje planas – sukėlė įtarimų, ir Londone jis buvo suimtas kaip šnipas. Aktorius paprašė policijos susisiekti su Konanu Doiliu, kad šis patvirtintų jo pasiaiškinimą. Dar vėliau, kai Giletas, baigdamas savo karjerą, atvyko su *Šerloku Holmsu* atsisveikinimo gastrolių, Konanas Doilis ta proga parašė atvirą laišką. „Kad šis sugrįžimas pažymimas *Šerloku Holmsu*, autoriui, žinoma, labai malonu, – sakoma jame. – Vienintelis dalykas, dėl ko galėčiau jausti nepasitenkinimą, būtų tas, kad vargšas mano herojus menkuose spausdintuose puslapiuose yra tiesiog visiškas suglebėlis, palyginti su tuo žavesiu, kurį jūsų asmenybė suteikia jo sceniniam vaizdui."

Tačiau pirmieji pjesės kritikai Gileto žavesio, regis, neįžvelgė. Po metų gastrolių Jungtinėse Valstijose 1901 m. rugsėjo mėnesį *Šerlokas Holmsas* buvo parodytas Britanijoje. Premjerą Licėjaus teatre, kur prieš šešerius metus pirmą kartą suvaidintas *Pasakojimas apie Vaterlo*, aptemdė tai, kad paskutinėse eilėse Gileto balso buvo negirdėti. Galiausiai iš balkono pasigirdo nepasitenkinimo šūksniai, privertę aktorių nusileidus uždangai išrėžti priekaištus. Gal tai ir lėmė šaltokas recenzijas. Vienas kritikas apibūdino Gileto vaidybą kaip „gryną parodiją", kitas pjesę nuvertino iki „šiurkščios, banalios, nors ir įdomokos melodramos". Siužetas daugeliui pasirodė žinomas iš anksto. *Times* kritikas rašė, kad profesorius Moriartis galėjo būti gudresnis ir nestverti Holmso atsainiai palikto revolverio. „Jeigu jis būtų matęs nors kokią melodramą, būtų žinojęs, kad šoviniai išimti." Kaip toliau rašoma recenzijoje, profesoriui būtų galėję pagelbėti triukšmadariai balkone.

Nepaisant abejingo kritikų vertinimo, pirmasis Gileto sezonas buvo pašėlusiai sėkmingas. Licėjaus teatre pjesė buvo

vaidinama aštuonis mėnesius, o paskui keturios teatro trupės gastroliavo su ja po šalį.

Konanui Doiliui buvo malonu, kad pjesė populiari, nors prie pastatymo pats jis beveik nė piršto neprikišo. Baigiantis XIX amžiui, autoriaus mintys jau krypo į vis didėjančią įtampą Pietų Afrikoje. Britanija čia netrukus stojo į brangiai atsiėjusį karą su būrais, olandų kolonistais, kuriuos Konanas Doilis laikė „didžiausiais antagonistais, kada nors kirtusiais Britų imperijos kelią".

„Mūsų šalies karų istorija — tai iš esmės konfliktai su prancūzais, — rašė jis. — Tačiau Napoleonas ir visi jo veteranai niekada su mumis nesielgė taip šiurkščiai kaip šie užkietėję fermeriai su savo senovine teologija ir neįtikėtinai šiuolaikiškais šautuvais."

Šį kartą Konanas Doilis sugebėjo pakliūti į patį įvykių sūkurį.

16

Naudinga purvo vonia

Jei nori parašyti gerą apybraižą,reikia pačiam apsilankyti įvykio vietoje.

EDUARDAS MELOUNAS,
IŠ *PASLAPTINGOS ŠALIES*

1899 metų gruodį Konanas Doilis savo apstulbusiai šeimai pareiškė norįs užsirašyti į kariuomenę ir kariauti su būriais. Tačiau tai pasirodė daug sunkiau, nei jis įsivaizdavo. Užpildęs tris šaukimo į kariuomenę formas ir negavęs jokio atsakymo, jis pats nuėjo į naujokų verbavimo centrą Hounslovyje ir kantriai laukė, kada bus užrašytas į Midlsekso jomenus. Taip jau atsitiko, kad jį klausinėjęs pulkininkas tikriausiai buvo vienintelis žmogus visoje Britanijoje, niekada negirdėjęs jo vardo. Kritiškai nužvelgęs raumeningą keturiasdešimtmetį kandidatą, pulkininkas pasidomėjo, ar Konanas Doilis išmano ką nors apie karinius dalykus. Užpildytose formose Konanas Dolis šiek tiek perdėjo savo patyrimą, įgytą tarnaujant kariuomenėje Egipte. „Džentelmenui leidžiama pameluoti dviem atvejais, — pasakė jis vėliau, — kai reikia ap-

ginti moterį arba susikauti, jei ta kova teisėta. Taigi manau, kad man galima atleisti."

Klausimas apie šios kovos teisėtumą nepaliko istorikų ramybėje veik visą amžių. Būrų karas, dar vadinamas Pietų Afrikos karu, supriešino Didžiąją Britaniją su koalicinėmis Pietų Afrikos Respublikos (dar vadinamos Transvaliu) ir Laisvosios Oranės vyriausybėmis. Būrai, daugiausia olandų kilmės kolonistai, okupavo abi respublikas ir, nors būdamos formaliai nepriklausomos, jos liko britų politiškai kontroliuojamos.

Plečiantis prekybai auksu bei deimantais kilo didžiulis britų kolonistų antplūdis, paskatinęs būrų prezidentą Paulių Krugerį (*Paul Kruger*) įvesti baudos mokesčius. Britai pasipriešino šiems mokesčiams ir dar labiau sukomplikavo padėtį. Netrukus Krugeris pareikalavo, kad britai paliktų Pietų Afrikos Respubliką. Tuo tarpu Džozefas Čemberlenas, tuometinis už kolonijas atsakingas britų valstybės sekretorius, lygiai taip pat tvirtai laikėsi nuomonės, kad britai turi pasilikti. 1899 metų spalį Krugeris įteikė ultimatumą, netrukus po to buvo paskelbtas karas.

Gerokai pranašesnės britų karinės pajėgos nesitikėjo didelio pasipriešinimo, bet būrai, anot Konano Doilio, „pasirodė esą patys stipriausi, atkakliausi bei neįveikiamiausi kada nors žemėje gyvenę kariai". Be to, jie buvo pranašesni, nes turėjo modernią ginkluotę ir nepaprastai mobilią kariuomenę. Tuo tarpu britų kariuomenė buvo prastai aprūpinta ir neprisitaikiusi prie atšiauraus Pietų Afrikos klimato. Būrai naudojo tokias naujoves kaip maskuoti apkasai ar spygliuota viela, o britų taktika išliko beveik nepakitusi nuo Vaterlo mūšio laikų.

Šis neatitikimas netruko išryškėti. Gruodžio viduryje britų pajėgos pralaimėjo tris pagrindinius mūšius. Nusiuntus

lordus Robertsą (*Roberts*) ir Kitčenerį (*Kitchener*) pakeisti britų kariuomenės vadų, buvo pašaukti savanoriai. Konanas Doilis buvo vienas iš tų tvirtų, pasiryžusių vyrukų. „Iš visur ateina siūlymai siųsti į karą kuo daugiau kolonistų, – rašė jis savo laiške Londono laikraščiui *Times*. – Bet ar garbinga leisti mūsų tėvynainiams kolonistams užpildyti visas spragas, kai fronte nėra nė vieno mūsų piliečio?"

Viešai pareiškęs savo nuomonę, Konanas Doilis jautė pareigą būti pavyzdžiu. Jis atvyko į Hounslovio savanorių priėmimo punktą tikėdamasis būti priimtas eiliniu „į didžiausią pirmą kartą per visą pasaulio istoriją vandenyną peržengusią kariuomenę".

Tačiau Konano Doilio motina toli gražu nebuvo apimta šios nuotykių dvasios. „Kaip tu drįsti! – rašė ji sužinojusi apie jo planus. – Ką tu sau galvoji? Ką gi, tokio ūgio ir stoto būsi puikiausias taikinys!" Ji priminė jam jo įsipareigojimus šeimai ir tą „malonumą bei paguodą", kurią jo kūriniai teikė skaitytojams. „Šimtai tūkstančių kitų gali kariauti vietoj vieno, kuris gali sukurti Šerloką Holmsą ar Vaterlo, – rašė ji. – Dėl Dievo meilės, paklausyk manęs; ir dar tavo amžiaus... Aš susirgsiu būdama nežinioje. Visa tai per daug baisu."

Merės Doil reakcija nestebina. Jaunesnysis jos sūnus Inisas jau tarnavo kariuomenėje ir pašauktas būtų turėjęs vykti į Pietų Afriką. Be to, ji, skirtingai nei jos vyresnėlis, netikėjo šio reikalo teisumu ir manė, kad karas yra ne kas kita kaip peštynės dėl aukso.

Jai neliko nieko kito kaip pagrasinti Konanui Doiliui aptalžyti ausis, bet jis buvo nepalenkiamas ir pasakė motinai „jaučiąs pareigą" būti savanoriu. „Pati mokei mane būti patriotu, – pasakė jis jai, – todėl neturi manęs kaltinti".

Dar jis pridūrė, jog nesvarbu, koks bus iš jo kareivis, jis yra įsitikinęs, kad savo pavyzdžiu gali padėti šaliai. „Jaučiu, kad aš galbūt kaip niekas kitas Anglijoje padaryčiau didžiulę įtaką jaunuoliams, ypač jauniems sportiškiems vyrams. O jei taip būtų, tai man iš tikrųjų labai svarbu parodyti jiems pavyzdį."

Be jokios abejonės, Konanas Doilis tikėjo kiekvienu savo motinai pasakytu žodžiu, tačiau jo tikslas nebuvo vien tik paskatinti jaunimą. Būdamas keturiasdešimties, jis puikiai suprato, jog tai yra paskutinė jo galimybė pamatyti tikrą karą. Jis pats buvo daug kalbėjęs ir gyręs karių dvasią, o savo garbės suvokimą perėmęs iš senovės riterių. Būrų karas būtų suteikęs jam progą išbandyti savo ištvermę kovoje.

Bet visa tai nepadarė jokio įspūdžio savanorių priėmimo punkte, iš kurio Konanas Doilis buvo greitai išprašytas ir palydėtas negailestingomis pastabomis apie jo amžių ir svorį. Prislėgtas jis sugrįžo į Anderšo. Tačiau netrukus atsirado nauja galimybė. Vienas draugų, Džonas Langmanas (*John Langman*), nusprendė savo sąskaita nusiųsti į Pietų Afriką penkiasdešimties lovų ligoninės dalinį. Kartu su daliniu vykstantis Langmano sūnus Arčis (*Archie*), kurį Konanas Doilis pažinojo Davose, pasiūlė jam padėti atrinkti medicinos personalą, o paskui kaip karo gydytojui plaukti į Pietų Afriką.

Konanas Doilis su dėkingumu ėmėsi šio darbo ir pasisiūlė apmokėti savo ir savo liokajaus Klyvo (*Cleeve*), kurį netrukus įtraukė į ekspediciją, išlaidas. Iš viso reikėjo atrinkti penkiasdešimt žmonių, tam darbui Konanui Doiliui prireikė vienos savaitės. Langmanas paskyrė savo draugą daktarą Robertą O. Kalaganą (*Robert O. Callaghan*) vyriausiuoju gydytoju. Šis paskyrimas suglumino Konaną Doilį, kurio manymu, Kalaganas „iš tiesų yra puikus ginekologas, bet šios rūšies

specialistų neatidėliotino poreikio, atrodo, nėra". Padėtį pataisė du „iš tikrųjų puikūs gydytojai" – Šarlibas (*Scharlieb*) ir Gibsas (*Gibbs*). Pagal kariuomenės nuostatus daliniui turėjo būti priskirtas ir karininkas. „Juo tapo majoras Druris (*Drury*), linksmuolis airis", kaip pranešė Konanas Doilis. Anot jo, „baigti tarnybą ir vesti turtingą krenkščiančią našlę buvo didžiausia jo ambicija".

1900 metų vasario 28 dieną Konanas Doilis laineriu „Oriental" išplaukė į Afriką. Tuo tarpu Luiza, rūpindamasi savo sveikata, su vaikais išvyko į Neapolį. Madam, nors dar pyko ant „savo patrakėlio sūnaus", nuvyko palydėti jo į Tilburį. Džina taip pat buvo ten, bet nusiuntusi gėlių į Konano Doilio kajutę, stovėjo prieplaukoje pasislėpusi minioje. Teigiama, kad jai buvo pernelyg sunku atsisveikinti, tačiau jos noras likti nepastebėtai verčia manyti, kad jų santykiai tuo metu nebuvo itin geri.

Po trijų savaičių, kovo 21-ąją, laivas pasiekė Keiptauną ir atvykusieji netrukus sužinojo apie situaciją fronte: Robertso vadovaujamoms pajėgoms pasisekė užimti Blumfonteiną, būrų Laisvosios Oranės valstybės sostinę. Po dviejų savaičių Konanas Doilis ir Langmano ligoninė jau buvo įvykių vietoje.

Balandžio 2-ąją Konanas Doilis atvyko į dulkėtą, kariškų palapinių, skardiniais stogais dengtų namų bei įspūdingų vyriausybinių pastatų Blumfonteiną. Daugybė juodaodžių afrikiečių, kurių didžiuma neprisidėjo prie kariaujančių šalių, pasiliko mieste kaip ir daugelis būrų civilių, užimančių įvairius vietinės valdžios postus britų administracijoje. Didėjant gyventojų skaičiui pradėjo trūkti maisto ir trikti tiekimas. Vienintelė miesto geležinkelio linija vargiai įstengė gabenti staigų kareivių antplūdį bei 40 tonų Langmano ligoninės atsargų.

Atgabenus įrangą Konanas Doilis įsitraukė į sekinantį ligoninės steigimo darbą. Ligoninę buvo nuspręsta įkurdinti miesto kriketo klubo paviljone: kriketo aikštėje buvo pastatyta didelių palapinių, o pakraščiuose – mažesnių personalui. Visai ne vietoje, pačiame paviljono gale, buvo įrengta scena saviveiklinei komiškai operai „HMS Pinafore" (jos didenybės laivo pavadinimas). Netrukus laivo deniai virto ligoninės išviete.

Iškraunant supakuotas dėžes Konanas Doilis dirbo iki devinto prakaito. Pasakodamas apie save laiške Luizai, jis gyrėsi esąs įdegęs, apskretęs purvu, ant galvos užsidėjęs šalmą, mūvįs bridžius, avįs ilgus odinius aulinius batus ir vilkįs kareiviškus marškinius, nudažytus rausva spalva, kad nesimatytų kraujo dėmių. „Tu juoktumeisi pamačiusi mane", – rašė jis.

Kai palapinės buvo pastatytos, o įranga parengta darbui, Konano Doilio manymu, Langmano ligoninė buvo pasiruošusi bet kokiai krizei. „Po dviejų dienų, – rašė jis, – prie mūsų durų ėmė rikiuotis vežimai su ligoniais bei sužeistaisiais ir prasidėjo tikras darbas."

Langmano ligoninė buvo tik viena iš kelių mieste esančių, bet netrukus ligonių joje buvo daugiau, nei ji galėjo priimti. Dauguma jų nebuvo sužeistieji, bet sirgo įvairiomis ligomis. Robertsas užėmė miestą, tačiau vandens tiekimo šaltiniai, esantys maždaug už dvidešimties mylių, buvo priešų rankose. Būrų vadui išjungus siurblius, britų kariams vanduo pradėtas griežtai normuoti. Netrukus kareiviai suskato geriamo vandens ieškoti kitur. Daugelis jų maudėsi netoliese esančioje Moderio upėje, tapusioje kloaka, pilna kritusių gyvulių griaučių ir atliekų iš būrų stovyklos aukštupyje. Per kelias dienas britų kariuomenėje kilo vidurių šiltinės epidemija.

„Baisus epidemijos protrūkis, – rašė Konanas Doilis. – Gyvename apsupti mirties, pasireiškiančios pačia šlykščiausia ir baisiausia forma." Sąlygos buvo tokios pasibaisėtinos, kad Konanas Doilis nedrįso aprašyti visų smulkmenų. Sekinanti karštinė ir kankinantis jos poveikis viduriams atimdavo visas sergančiųjų jėgas ir nedaugelis iš jų įstengdavo nusvirduliuoti iki išvietės. „Likusieji stengėsi iš visų jėgų, – pasakojo Konanas Doilis, – o mes savo ruožtu irgi darėme viską, kad jiems padėtume." Pritrūkus lovų, ligoniai buvo guldomi ant grindų. Greitai epidemija išsekino visas ligoninės atsargas, o „nuolatinė tarša" neleido laikytis sanitarinių sąlygų. Konano Doilio batai žlegsėjo einant per purvinas palatos grindis. „Pats prasčiausias sanitarinis punktas po mūšio atrodytų švarus, palyginti su šiuo paviljonu," – rašė jis.

Epidemija truko apie mėnesį. „Įprastomis sąlygomis keturios savaitės neatrodytų tokios ilgos, – sakė Konanas Doilis, – bet tokiomis sąlygomis, tarp šių siaubingų vaizdų, garsų bei smarvės, kai musių debesis užkloja viską aplinkui, tupia ant maisto, lenda į burną – viskas tampa ligos židiniu."

Infekcijai pasiekus kulminaciją, ligoniai mirė vienas po kito. „Apie karstus negalėjo būti nė kalbos, – pasakojo Konanas Doilis, – ir mirusieji, po šešiasdešimt per dieną, buvo laidojami suvynioti į parudusias paklodes."

Greitai liga ėmė plisti tarp ligoninės personalo. Daktaras Kalaganas, ginekologas, susirgo ir išvyko iš stovyklos į Londoną. Majoras Druris, kurio metodai Konanui Doiliui pasirodė „per daug keltiški", ieškojo nusiraminimo alkoholyje. Šarlibas ir Gibsas, padedami dviejų pačiu laiku atvykusių Raudonojo Kryžiaus seselių, dirbo negailėdami jėgų. Nors Konaną Doilį ir kitus personalo narius dar laive paskiepijo nuo šiltinės, nemažai jų susirgo, o trys iš jų mirė.

Visą tą laiką Konanas Doilis ėjo savo pareigas nepaprastai ryžtingai. Jis atvyko į Pietų Afriką ieškodamas nuotykių ir tikėdamasis pamatyti tikrą karą, tačiau vietoj to susidūrė su sunkiai įsivaizduojama neganda, kuri būtų galėjusi būti jo sukurtų epinių herojų drąsos išbandymu. Jo išsilavinimas ir patogus gyvenimas neleido jam pasirengti tokio masto negandoms, ir niekas nebūtų žiūrėjęs į jį kreivai, jei jis būtų paskui Kalaganą grįžęs į Londoną. Bet jis atkakliai dirbo savo darbą. Pagaliau, jis darė tai, ką galėjo.

„Buvo sunku susieti jį su Šerloko Holmso autoriumi, — rašė apie jį vieno laikraščio dailininkas, atvykęs čia per patį epidemijos įkarštį. — Jis buvo tikras gydytojas, kupinas entuziazmo. Niekad nebuvau matęs žmogaus taip visa širdimi ir siela atsidavusio savo darbui."

Pagaliau britų pajėgos išjudėjo atsikovoti iš būrų vandens siurblių. Konanas Doilis vyko kartu ir naktį prieš mūšį praleido susirietęs po vežimu, visas drebėdamas nuo šalčio. Nors kartą jis vos mirtinai nesušalo Arktyje, tačiau tvirtino neprisimenąs, kad kada nors gyvenime būtų sušalęs labiau nei tą naktį. Išaušus rytui, priešas atsitraukė ir siurblius pavyko nesunkiai atgauti. Tuo tarpu situacija Blumfonteine pagerėjo, ir Konanas Doilis galėjo kelias dienas praleisti su kariuomene, žygiuojančia link Pietų Afrikos Respublikos sostinės Pretorijos.

Žygis su šiais „narsiais vyrukais" Konanui Doiliui buvo nepaprastai svarbus. Per visą tą siaubą Blumfonteine jis dar neturėjo progos pamatyti kautynių iš arti, o to labai troško. Pagaliau jo troškimas išsipildė, kai dalinys buvo smarkiai apšaudytas artilerijos ties Vet upe. Jis aprašė šį mūšį viename savo autobiografinės knygos skyriuje, kuri buvo išleista po ketvirčio amžiaus. Šis pasakojimas kartais atrodo labiau

panašus į ištrauką iš *Biggles in Africa,* istorijas apie anglų pilotus Afrikoje, nei į solidžią karo kroniką: „Bum! Bum! Bum! Pagaliau kanonada!... Dievaži, tiesiai tarp pabūklų! Tiek dulkių, kad nematyti toliau kaip per du šautuvus. Dieve mano, kiek liko mūsiškių? Dulkės nusėda ir jie visi kaip anksčiau susilenkę tempia, traukia." Konanas Doilis dažnai kritikuojamas už tokią pasakojimo manierą ir kaltinamas tuo, kad išorinė bravūra ir įžūlumas užgožia karo realybę. Tiksliau būtų sakyti, kad jis nori išaukštinti britų kareivių narsą, kaip tai visada darė savo istorinėje prozoje. Po Blumfonteino iliuzijų apie karą beveik neliko, bet jis vis dar žavisi karių dvasia.

Net ir čia Konanas Doilis negalėjo pabėgti nuo Šerloko Holmso šešėlio. Eidamas pro kareivių rikiuotę, Konanas Doilis sustojo apžiūrėti kareivio žaizdą. „Aš skaičiau jūsų knygas", — pasakė sužeistasis. Kitą kartą jis buvo paprašytas išvardyti mėgstamiausias Šerloko Holmso istorijas. Suglumęs autorius pripažino, kad jam visad patiko „toji apie gyvatę", bet dabar negalįs prisiminti jos pavadinimo.

Po savaitės Konanas Doilis sugrįžo į stovyklą. „Jiems kulkos, mums mikrobai, — rašė jis. — Ir viena, ir kita tėvynės garbei." Grįžęs į stovyklą, jis susirgo kažkokia karštinės forma, bet ir toliau dirbo, nors skundėsi, kad jo organizme vyksta kažkas neaiškaus. Gal tai tokia šiltinė, kad reikėtų dar bent dešimties metų, kol jo virškinimas susitvarkys. Be to, per ligoninės personalo futbolo varžybas jis susitrenkė šonkaulius ir kurį laiką turėjo vaikščioti su gipso įtvaru.

Britų pajėgos užėmė Pretoriją birželio pradžioje ir buvo manoma, kad karas tuoj baigsis. Atvykus pamainai, Konanas Doilis nusprendė palikti stovyklą. Buvo svarbių priežasčių, kurios jį traukė į Londoną, o svarbiausia — noras parašyti,

kaip jis pats vadino, „preliminarią" karo istoriją. Beveik nuo pat atvykimo į stovyklą jis žymėjosi pastabas, ėmė interviu iš vadų ir kareivių, rašė etiudus. Dėl tokio nenumaldomo noro parašyti knygą jis buvo pradėtas kaltinti tuo, kad važiavęs į Pietų Afriką dėl asmeninių motyvų ir palikęs savo dalinį, dar neatlikusį užduoties. Abu šie kaltinimai buvo neteisingi, nes jokios naudos iš karinės tarnybos Konanas Doilis neturėjo, o prieš pat jam išvykstant Langmano dalinį buvo nuspręsta išformuoti. „Aš manau, — rašė jis laiške motinai, — vargu ar rastum Pietų Afrikoje kitą taip sunkiai dirbusį žmogų."

Konanui Doiliui rūpėjo pirmam išleisti knygą apie karą, nors neabejojo, kad greitai pasirodys ir kitų autorių knygos. Prieš išvykdamas jis pasiėmė atostogų, kad aplankytų Pretoriją. Tai buvo labai svarbu tikintis išleisti knygą „anksčiau už savo konkurentus". Galima būtų teigti, kad rašant istoriją daug svarbiau yra tikslumas ir objektyvumas nei greitis, bet Konanas Doilis įsivaizdavo save kaip reportažus siunčiantį karo korespondentą.

Pretorijoje Konanas Dolis susitiko su britų kariuomenės vadu lordu Robertsu ir paėmė iš jo interviu. Spaudos pranešimuose Londone buvo apstu informacijos apie pasibaisėtiną padėtį britų karo lauko ligoninėse ir Robertsui rūpėjo gauti žinių iš pirmųjų lūpų. Konanui Doiliui tai buvo labai artima tema ir vėliau jis būtų primygtinai siūlęs privalomai skiepyti nuo šiltinės, bet kalbėdamas su Robertsu jis stengėsi pabrėžti pasiaukojamą ligoninės personalo darbą. Tos pačios pozicijos jis laikėsi ir vėliau Londono komisijoje, kur jo žodžių buvo paisoma dėl jo, kaip nepriklausomo savanorio, statuso.

Prieš išvykdamas iš Pretorijos, Konanas Doilis apsilankė būrų karo belaisvių stovykloje, kur vos prieš dvi savaites buvo laikomi britų kareiviai. Prieš pat išvadavimą grupė

kareivių šaukštais bandė išsikasti tunelį, kad galėtų pabėgti. Konanas Doilis iki juosmens stovėdamas tunelyje pozavo, o paskui išsiuntinėjo nuotraukas savo draugams su užrašu: „Lipant iš duobės kaip ir britų imperijai".

Liepą Konanas Doilis laivu „S. S. Briton" išplaukė į Angliją ir didžiąją dalį kelionės praleido rašydamas savo kajutėje. „Liko tik keturios paskutinės mano knygos dalys, — rašė jis Madam, — nebent karas būtų neteisingai pratęstas." Tada dar jis negalėjo žinoti, kad karas iš tiesų bus neteisingai pratęstas. Būrai pradėjo partizaninį karą, kuris dar dvejiem metams pratęsė konfliktą.

Rugpjūtį Konanas Doilis grįžo namo ir vėl prasidėjo normalus gyvenimas. Dalis to normalaus gyvenimo buvo slapti susitikimai su Džina Leki. Vos grįžęs į Londoną, jis pakvietė Džiną į „Lords", svarbiausią Londono kriketo stadioną stebėti kriketo varžybų, kuriose jis žaidė. Tarp žiūrovų buvęs jo svainis Vilis Hornungas baisiai nustebo pamatęs Konan1 Doilį, žygiuojantį už parankės su moterimi, kuri nebuvo jo žmona. Akivaizdu, kad Konanas Doilis nebuvo papasakojęs seseriai visų savo santykių su Džina aplinkybių. Tą vakarą jis atvyko į jų namus Kensigtone pasiaiškinti. Tąkart viskas aprimo, ir kitą dieną Kon4 sutiko papietauti su savo broliu ir Džina, o Hornungas be jokių išlygų pareiškė remiąs savo svainį.

Tačiau geri jų norai greitai išgaravo. Kitą rytą Konanas Doilis gavo telegramą, kad Konei suskaudo dantį ir ji negalėsianti su juo susitikti. Neįtikintas Konanas Doilis nuvyko į Kensingtoną, kur rado Vilį Hornungą priešiškai nusiteikusį. „Manau, kad jie pirmiausia pasidavė jausmams, o paskui jų protelis neleido jiems taip pasielgti, — rašė jis laiške motinai. — Vilio tonas labiau panėšėjo į bylą nagrinėjančio prokuroro, o ne brolio, remiančio bėdos ištiktą brolį."

Tuo tarpu Hornungas manė, kad Konanas Doilis teikė per daug reikšmės faktui, kad jo santykiai su Džina platoniški. Jam atrodė, jog visai nesvarbu, kiek toli nuėjęs poros romanas. Svarbiausia buvo tai, kad šitoks viešas jų pasirodymas stadione, nepaisant diskretiškumo, buvo akibrokštas Luizai bei Konano Doilio duotos vedybų priesaikos išdavystė. Stengdamasis suvaldyti pyktį, Konanas Doilis tvirtino, kad kol jo santykiai su Džina tyri, jis neįžeidžia Luizos. Jam šis skirtumas reiškė „skirtumą tarp kaltės ir nekaltybės". Nenorėdamas daugiau kalbėti šia „tokia neliečiama tema", Konanas Doilis išvažiavo namo.

Hornungo nuomonė nebuvo tik tušti žodžiai, bet Konanas Doilis nenorėjo klausytis jam prieštaraujančių. Jis taip užsispyrusiai būdavo įsitikinęs savo teisumu, ar tai būtų susiję su Džina ar su Būrų karu, o dar vėliau ir dėl dvasių buvimo, kad nesileisdavo perkalbamas. Atrodė juokinga, pasakojo jis motinai, kad Kon4 ir Vilis jį smerkia, kai motina, jo brolis bei seserys ir Luizos motina jam pritaria. Jei jie ir nepritartų, vis tiek turėtų jį palaikyti kaip šeimos galvą *de facto*. „Ar buvau kada nors nelojalus kuriam nors savo šeimos nariui? — klausė jis Madam. — Ir ar esu kada nors prieš tai kreipęsis į juos pagalbos?"

Čia Konanas Doilis tikriausiai kalba apie finansinę bei moralinę paramą. Jau daug metų, nuo tada, kai Šerlokas Holmsas padarė jį turtingą, jis lengva ranka dalijo pinigus savo šeimai. Jis siuntė neužpildytus čekius savo broliui Iniui, kad šis galėtų žaisti polo su savo draugais karininkais. Kai jo sesuo Lotė ištekėjo už kapitono Leslio Oldhemo (*Leslie Oldham*) iš Karališkojo inžinerijos pulko, Konanas Doilis nusiuntė jiems pinigų gyvenimo pradžiai. Jo jauniausios seserys, Ida ir Dodo, taip pat nebuvo nuskriaustos savo garsaus brolio.

Hornungai po vedybų taip pat buvo gavę Konano Doilio piniginę paramą, nors jiems jos ir nereikėjo, nes pirmoji 1899 metais išleista Hornungo knyga iš serijos „Rafles" sulaukė didelio pasisekimo. Tačiau Konanas Doilis tikėjosi tam tikro jų supratimo bei palaikymo. „Tikėjausi iš Viljamo draugiškos ir broliškos paramos, bet nesulaukiau", – guodėsi jis motinai. Merė Doil bandė tarpininkauti, bet ši nesantaika truko kurį laiką.

Šitaip ar taip, daug galvoti apie tai nebuvo kada, nes Konanas Doilis vėl rengėsi staigiems pokyčiams. Išvykdamas iš Pietų Afrikos, jis kalbėjo apie „rimtas priežastis", dėl kurių jam reikėtų grįžti į Angliją. Pirmoji – jo knyga apie karą. Antroji, kaip dabar paaiškėjo, buvo politika. Dar prieš karą spaudoje buvo pasirodę žinučių apie Konaną Doilį kaip galimą Parlamento narį. Dabar jis rašė, jog „esant tokiai politinei krizei bei artėjant rinkimams, galimas daiktas, aš tapsiu kandidatu". Iš tikrųjų, tiek konservatoriai, tiek liberalai siekė jo prielankumo spalio mėnesį vyksiančiuose rinkimuose, nes Konano Doilio, kaip rašytojo, populiarumas bei visiems žinomas jo rūpinimasis visuomenės problemomis darė jį patraukliu kandidatu abiem partijoms.

1900 metų visuotiniai rinkimai pagal britų karių Pietų Afrikoje uniformos spalvą buvo praminti „chaki" rinkimais. Kiti klausimai, tokie kaip Airijos savivalda ir laisvoji prekyba, taip pat buvo rinkimų programose, tačiau Būrų karas buvo pagrindinis abiejų partijų akcentas. Valdantys konservatoriai buvo linkę kariauti iki galo, o dauguma Liberalų partijos frakcijų nepritarė konfliktui. Vadovaujant Džozefui Čemberlenui, Konanas Doilis nusprendė prisidėti prie liberalų unionistų, sudariusių sąjungą su konservatoriais abipusiu sutarimu dėl kampanijos Pietų Afrikoje pratęsimo.

Vėliau, kalbėdamas apie šį savo sprendimą, Konanas Doilis prisipažino nesuprantąs, kodėl jis apskritai norėjo būti išrinktas į Parlamentą. „Be jokios abejonės, ne dėl karšto troškimo patekti į šią impozantišką asamblėją," – rašė jis. – Įtampa, susijusi su asmeniniu gyvenimu, galbūt stūmė jį į visuomeninę areną, bet jis nebūtų ėjęs į politiką vien dėl to, kad galėtų pabėgti iš namų. Jau kurį laiką jį slėgė mintis, kad dar nerado savo vietos gyvenime. „Giliai manyje tūnojo mintis, jog aš šioje žemėje esu, kad padaryčiau kažką svarbaus, – rašė jis, – ir tik pabandęs galėčiau pasakyti, jog tai nėra politika." Atrodo, šios jo ambicijos netenkino faktas, kad tapo žymiu rašytoju. Laiške motinai jis sakė norįs išbandyti save naujoje srityje. „Ką iš to laimėsiu? – klausė jis. – Turiningą, įdomų ir galbūt prasmingą gyvenimą bei įsitikinimą, kad galų gale būsiu išbandęs likimą bei įvykdęs savo pilietinę pareigą."

Partijos vyresnieji siūlė jam kelias „patikimas vietas", kur būtų garantuota pergalė, bet Konanas Doilis nutarė kovoti. Pagaliau buvo nuspręsta, kad jis išsikels kandidatu Edinburgo centre – pagrindinėje Škotijos radikalų tvirtovėje. Nors ten prabėgo jo vaikystė, Konanas Doilis suprato, kad bus nelengva patraukti rinkėjus į savo pusę. „Labai nelengva priversti škotus balsuoti kitaip, – pripažino jis, – daugelis jų greičiau pagalvos apie religijos pakeitimą."

Baigiantis rugsėjui Konanas Doilis nuvažiavo į Edinburgą ir pasinėrė į dešimties dienų rinkimų maratoną. „Manyje dar buvo gyvi karo vaizdai ir didžiulis troškimas padėti kariuomenei, – rašė jis, – todėl aš negailėjau savęs. Kalbėjau gatvėse nuo statinės ar bet kokio kitokio paaukštinimo, organizavau ir mažus susitikimus, be didžiulių triukšmingų mitingų vakarais, kur visuomet susirinkdavo daug žmonių."

Per dieną jis pasakydavo po dešimt kalbų, nenusileisdamas savo oponentui, turtingam vietiniam leidėjui Džordžui Makenziui Braunui (*George Mackenzie Brown*). Paprastai diena prasidėdavo auštant susitikimu su alaus daryklos darbininkais ir baigdavosi po vidurnakčio kreipimusi į dviejų šimtų vietinės tramvajaus linijos darbininkų minią. Jis sveikindavosi spausdamas rankas fabriko darbininkams ir angliakasiams, kol jo ranka pajuosdavo nuo suodžių. Kandidato energija darė žmonėms stiprų įspūdį. „Žmogau, — kažkas pasakė, — prakaitas tiesiog bėga upeliais."

Konanas Doilis pasirinko labai paprastą strategiją. Jis nuolat pabrėždavo, kad jo ir pono Brauno nuomonės daugeliu „socialiniu klausimu" arba dėl vietos problemų sutinka. Tačiau jos stipriai išsiskiria dėl karo Pietų Afrikoje. Todėl tai ir yra svarbiausias dalykas, pagal kurį rinkėjai turi pasirinkti. „Jis kalbėjo jiems kaip edinburgietis edinburgiečiams, — komentavo jo kalbą, pasakytą keletui šimtų liejyklos darbininkų, dienraštis *The Scotsman*. — Jis gimė ir augo šiame mieste ir džiaugėsi vėl būdamas kartu su jais, o didžiausia jo ambicija buvo atstovauti jiems Parlamente."

Nors ir neturėdamas jokios politinės patirties, Konanas Doilis turėjo labai tvirtą žaidimo planą. Galbūt jis per daug pasikliovė savo kilme iš šio miesto, nors jau negyveno Edinburge daugiau nei dvidešimt metų, bet būsimų rinkėjų minios traukė pažiūrėti į tą savą vaikiną, kuriam pasisekė. Jis kalbėjo aiškiai ir suprantamai, niekad nepamiršdamas pabrėžti, koks pavojus gresia, jei dabartinė vyriausybė nesugrįžtų į valdžią. Viename susirinkime jis pareiškė, jog būtų tikra nelaimė „keisti arklius upės viduryje". Kitur jis pasakė, kad tokiu metu būtų beprasmiška visą dėmesį sukaupti į nereikšmingus dalykus, nes tai „panašu į tvarkymąsi namui degant".

Ne visi jo klausytojai sutikdavo su tokia nuomone ir nesidrovėdami pertraukdavo kalbėtoją garsiai šaukdami. Konanas Doilis sakė, jog Edinburge „kaip niekur kitur ištobulintas menas pertraukti kalbėtoją". Kartais triukšmas per susitikimus, anot jo, būdavo panašus į tą, „kurį girdi zoologijos sode, kai maitinami žvėrys". Tačiau Konanas Doilis greitai išmoko susivaldyti. „Kandidato pertraukinėjimas buvo labai linksmas, — rašė *The Scotsman* apie vieną susitikimą, — garsiai sveikinant greitus bei tiesius jo atsakymus."

Kai kurie rėksniai pradėjo vadinti jį Šerloku Holmsu šaukdami: „Šerlokai Holmsai, ar tu netiki savivalda?" Tokiais atvejais Konanas Doilis irgi išmoko sutramdyti natūralų susierzinimą. „Šį titulą, — rašė Glazgo laikraštis, — daktaras nuoširdžiai pripažino."

Artėjant rinkimų dienai Konanas Doilis pareiškė, kad jam prieštaraujantys įsitikino, jog nėra nė vienos problemos, kuri rinkėjams būtų pati svarbiausia. „Šio teiginio įrodymu, — rašė *The Scotsman,* — gali būti tas faktas, kad Konanui Doiliui pateikiamų klausimų diapazonas labai platus — nuo upėtakių žvejybos iki episkopalinės bažnyčios išpažinėjų padėties Indijoje." Ši pastaba prajuokino Konano Doilio rėmėjus, tačiau jo abejingumas vietos problemoms atėmė iš jo nemažai balsų.

Rinkimų kampanijai artėjant prie pabaigos, Konanas Doilis sukaupė visas jėgas susitikimui Edinburgo literatūros institute. Minia žmonių, norinčių išgirsti jo pasisakymą, ilgai laukė, o policija turėjo suvaldyti būrį „rinkimų teisės neturinčių jaunuolių", grasinusių sužlugdyti renginį. Kai durys pagaliau atsidarė, minia puolė į vidų, kad įsitaisytų sėdimose vietose, o daugybė liko stovėti tarpueiliuose ir koridoriuose. Miniai garsiai sveikinant, Konanas Doilis tuoj perėjo prie

karo temos. Jis nupiešė ryškų Pietų Afrikos, kuri tikisi Edinburgo pareiškimo, paveikslą. *The Scotsman* taip perfrazavo šį jo ekskursą: „Šie visuotiniai rinkimai reiškia labai daug mūsų kolonistams Pietų Afrikoje, kurie su Edinburgu sieja visas savo viltis ir laiko jį škotų tautos širdimi. Susijaudinimas visuose mažuose Pietų Afrikos miesteliuose buvo didžiulis ir minios žmonių būriavosi prie ekranų, rodančių rinkimų rezultatus. [Konanas Doilis] paprašė pasistengti, kad jų broliai Pietų Afrikoje penktadienio rytą pažiūrėję į ekranus pasakytų: „Ačiū Dievui, Edinburgas nepavedė!" Pasak laikraščio korespondento, ši jaudinanti retorika sukėlė „ilgus ir garsius" plojimus.

Ovacijoms nuslūgus, Konanas Doilis metė savo kozirį. Kadangi jo priešininkai be paliovos reikalavo Šerloko Holmso, Konanas Doilis davė jiems dar daugiau — nuo minios atsiskyrė dabar jau 63 metų sulaukęs daktaras Džozefas Belas ir atsistojo šalia savo buvusio mokinio. Žengęs žingsnį į priekį, Belas pasakė pažįstąs šį kandidatą — „mano buvusį dabitą" — tikriausiai ilgiau nei kas kitas salėje. „Jei Konanas Doilis nuveiks Parlamente pusę tiek, kiek jis nuveikė Edinburgo karališkojoje ligoninėje, — pareiškė Belas, — jis paliks ryškų pėdsaką Anglijos politikoje." Minia ir vėl pratrūko plojimais.

Rinkimų išvakarėse Konanas Doilis turėjo pagrindą tikėtis pergalės. Jis sakė motinai tikįs surinkti centrinio Edinburgo balsus ir paskatinti visus kitus liberalų unionistų kandidatus. „Kad tik neatsirastų nenumatytų kliūčių," — pridūrė jis.

Tačiau jų atsirado vos prasidėjus rinkimams. Per naktį visame mieste buvo išklijuoti plakatai, kuriuose Konanas Doilis buvo vadinamas „popiežiaus bendrininku, jėzuitų emisaru bei protestantų tikėjimo griovėju", kurio kandidatūra yra pasikėsinimas į visa tai, kas „brangu kiekvieno škoto širdžiai".

Konanas Doilis pasmerkė šią šmeižto kampaniją, pareikšdamas, kad tai „evangelikų fanatiko" Džeikobo Plimerio (*Jacob Plimmer*), vadovavusio vadinamajai Damfermlaino protestantų gynimo organizacijai, darbas. Pasak Konano Doilio, Plimeris pasiskelbė, kad „jo tikslas neleisti Romos katalikų kandidatams patekti į Parlamentą".

Prasidėjus balsavimui, Konanas Doilis karštligiškai mėgino ištaisyti padarytą žalą. Jis nusiuntė telegramą Plimeriui ir pagrasino iškelti jam bylą, be to, susisiekė su savo oponentu Džordžu Makenziu Braunu, kuris savo pareiškime pasmerkė „šmeižikišką puolimą".

Tikroji šio šmeižto priežastis dar labiau viską supainiojo. Plimerio puolimas turėjo piktą, toli siekiantį tikslą sukompromituoti Konaną Doilį dėl jo religinių įsitikinimų. Konanas Doilis tvirtino savo rėmėjams, jog „vargu ar kas nors pasaulyje laikosi platesnių pažiūrų" religijos atžvilgiu. Ir tai greičiausiai buvo tikra tiesa. Tačiau tas faktas, kad Konanas Doilis buvo auklėjamas kaip katalikas ir mokėsi pas jėzuitus, reiškė, jog Plimerio kaltinimai negali būti paneigti kaip neturintys pagrindo.

Konanas Doilis pralaimėjo rinkimus 569 balsais. Gal Plimerio puolimas ir nenulėmė pralaimėjimo, bet Konanas Doilis visada buvo tuo įsitikinęs. Savo autobiografijoje jis rašė pralaimėjęs vos keliais šimtais balsų.

Tačiau tie keli šimtai balsų nebuvo toks jau menkniekis, kaip galėtų atrodyti, nes bendras balsų skaičius buvo kiek mažiau nei 5500. Galutinis rezultatas parodė, kad ponas Braunas surinko 3028, o Konanas Doilis 2459 balsus. Vis dėlto Konanas Doilis pranoko visus lūkesčius ir sumažino buvusį liberalų pranašumą 1500 balsų.

Šia prasme Konano Doilio kampanija buvo sveikinama

kaip partijos laimėjimas, bet jam pačiam ši nesąžininga taktika kėlė pasibjaurėjimą, ir jis atsisakė nusileisti iki jų lygio. „Mes turime laišką, kurį paskelbę visiškai sužlugdytume savo oponentą, bet aš neleisiu juo pasinaudoti, — prisipažino jis prieš kelias dienas. — Tai smūgis žemiau juostos." Jis parašė iškalbingą laišką *The Scotsman* redakcijai, reikšdamas protestą prieš šį „labai žemą viešą skandalą", bet galiausiai nusprendė nekelti bylos dėl šmeižto.

Per paskutinį susitikimą su rėmėjais Konanas Doilis pasirodė kaip kilniadvasis pralaimėtojas. Jis užtikrino savo rinkimų kampanijos komitetą bei įvairių unionistų draugijų narius, kad jam „nė per nago juodymą" nerūpi pralaimėjimas, nes buvo pasiektas didesnis tikslas — britų visuomenė sužinojo apie Pietų Afrikos politiką. Kai iš minios kažkas šūktelėjo, kad jis būtų laimėjęs, jei ne tie „šmeižikiški plakatai", Konanas Doilis nepuolė kaltinti priešininko, tik pareiškė, kad jo oponentas yra garbingas žmogus, o tai ir yra svarbiausia. Susitikimas baigėsi visiems traukiant dainą apie šaunų vaikiną (*For He's a Jolly Good fellow*).

Mažiau nei po trijų savaičių Konanas Doilis dalyvavo susitikime Londono „Pall Mall" klube kartu su kitu jaunu vyru, ką tik išrinktu į Parlamentą. Abu vyrai, kaip sakė klubo prezidentas, prieš pasukdami į politiką jau buvo žinomi literatai. Šios dvi asmenybės sudarė įdomų kontrastą. Konanas Doilis pasidalijo savo patirtimi iš Blumfonteino. Kitas kalbėtojas, dvidešimt penkerių metų amžiaus Vinstonas Čerčilis, kalbėjo apie spaudos cenzūros pavojų. Jis buvo nuvykęs į Pietų Afriką kaip karo korespondentas ir paimtas į būrų nelaisvę. Jo drąsus pabėgimas išgarsino jį ir padėjo pasiekti pergalę spalio rinkimuose.

Tą vakarą klausydamasis jaunojo Čerčilio, Konanas Dolis

tikriausiai apmąstė savo neseniai patirtą pralaimėjimą. „Man jau keturiasdešimt vieneri, — rašė jis savo dienoraštyje svarstydamas, ar jam eiti į politiką. — Taigi dabar arba niekada." Matydamas perspektyvų naująjį Parlamento narį kreipiantis į savo auditoriją, Konanas Doilis galbūt apgailestavo dėl prarastos galimybės.

Jei taip, tai jo apgailestavimas truko neilgai. Jis labai išgyveno dėl aktualių politinių problemų, bet bjaurėjosi politikų machinacijomis ir vadino jas „purvo vonia, naudinga, tačiau nešvaria". Jis neįsivaizdavo savęs pririšto prie vienos partijos ir išsižadėjusio savo nepriklausomybės. Ilgainiui jis pradėjo matyti Džeikobą Plimerį ir jo „Damfermlaino protestantų gynimo organizaciją" visiškai kitaip: „Žvelgdamas atgal, — pareiškė jis, — aš linkęs žiūrėti į poną Plimerį kaip į vieną iš savo geradarių."

17

Milžiniško šuns pėdsakai

Holmsai! – sušukau. – Nejaugi iš tikrųjų čia jūs! Ar iš tiesų esate gyvas?

DAKTARAS VOTSONAS,
IŠ „ATSITIKIMO TUŠČIAME NAME"

1901 metų kovą, kai tauta vis dar gedėjo sausį mirusios karalienės Viktorijos, Konanas Doilis pradėjo naują derybų ratą su leidėju Grinhafu Smitu. „Žurnalui The Strand turiu tikrai viliojantį sumanymą. – rašė jis. – Tai kūrinys, kupinas netikėtumų, natūraliai suskaidančių pasakojimą dalimis, ir tinkamas spausdinti tęsiniais. Tačiau yra viena sąlyga. Turiu tai padaryti su savo draugu Fletčeriu Robinsonu (*Fletcher Robinson*), ir jo vardas turi būti šalia manojo. Aš atsakau už pasakojimą, kuris bus parašytas mano stiliumi, nes jūsų skaitytojams tai patinka. Tačiau jis man pasiūlė idėją ir vietos koloritą. Todėl manau, kad ir jo vardas turi būti paminėtas. Norėsiu, kaip įprasta, 50 svarų už tūkstantį žodžių ir už visas teises, jei imsitės šio darbo."

Bertramas Fletčeris Robinsonas, draugų vadinamas Boblsu (*Bobbles*), buvo vos dvidešimt aštuonerių, kai pradėjo

bendradarbiauti su Konanu Doiliu. Perspektyvus žurnalistas Robinsonas dirbo *Daily Express* korespondentu Pietų Afrikoje. Jų draugystė su Konanu Doiliu prasidėjo „linksmos kelionės" metu, grįžtant iš Pietų Afrikos laivu „Briton", kuriuo tada plaukė daug aristokratų ir žymių kariškių. „Tik vienas debesėlis aptemdė šią puikią kelionę, — prisimena Konanas Doilis. — Tai buvo vienas karininkas užsienietis, kurio pavardės neminėsiu, kariavęs būrų pusėje ir labai nediskretiškai pasakojęs apie savo patyrimą bei reiškęs savo nuomonę."

Svarbiausia iš šių nediskretiškų pastabų buvo kaltinimas, kad britų kariuomenė, pažeisdama tarptautinę teisę, naudojo sprogstamąsias kulkas, o jos dar labiau padidino kampanijos prieš būrus padarytą žalą. Vien tik tokia prielaida be galo įsiutino Konaną Doilį ir tik įsikišus Robinsonui pavyko išvengti „rimto incidento".

Kitų metų kovą abu vyrai išvyko trumpų atostogų į Kramerį Norfolko šiaurinėje pakrantėje. Robinsonas, labai domėjęsis savo gimtojo Devono tautosaka, be perstojo pasakojo savo draugui įvairias vietos legendas, kurių pagrindinis personažas buvo didžiulis vaiduoklis šuo. Konanui Doiliui atrodė, kad iš šios istorijos galima daug ką padaryti. Savo motinai jis nusiuntė žinutę, kurioje pranešė, jog kartu su Robinsonu ketina rašyti knygą, kurią būtų galima pavadinti *Baskervilių šuo.*

Britų tautosakoje yra gajus vaiduokliško šuns, ar cerberio, personažas. Tikroji legenda, pakerėjusi Konaną Doilį, daugelį metų žadino įvairiausias spėliones. Robinsonas buvo kilęs iš Devonširo, o *Baskervilių šuns* veiksmas vyksta kaip tik tose vietose, todėl manoma, kad Robinsonas papasakojo legendą iš savo vaikystės. Daug vėliau Grinhafas Smitas

prisiminė, kad Robinsonas įkvėpimo sėmėsi iš turistų vadovo po Velsą. Konano Doilio vaikystėje galėjo būti savas „šuo vaiduoklis". Kad ir koks būtų šaltinis, vaiduokliško šuns personažas vertė Konaną Doilį ieškoti medžiagos savo kūriniui. Atrodo, kad jiedu su Robinsonu per kelias valandas sukūrė pirminį knygos siužetą.

Sunku pasakyti, ką galvojo Konanas Doilis siūlydamas Robinsonui bendradarbiauti. Praeityje toks bendradarbiavimas nepasiteisino. Jis nelabai būtų norėjęs pakartoti *Džeinės Anės* patirtį arba vos kelias dienas trukusį panašų bandymą su svainiu Viliu Hornungu. Visiškai aišku, kad Konanas Doilis jautėsi įsipareigojęs savo naujajam draugui, tačiau, nors ir norėdamas dalytis honorarą su Robinsonu, parašyti knygą jis norėjo vienas pats. Robinsonas galbūt galvojo kitaip.

Darbui įsibėgėjus, Robinsonas pakvietė Konaną Doilį į Dartmurą – didžiulę dykynę Devono grafystės pietvakariuose – pajusti vietos atmosferą. Jie leido laiką tai Robinsono namuose, tai viešbutyje, netoli garsaus Dartmuro kalėjimo. Vėliau Robinsonas rašė, kad savaitė su Konanu Doiliu buvo viena iš pačių įdomiausių jo gyvenime. „Dartmuras, didžiulė pelkėta dykynė, kertanti Devoną, žadino jo vaizduotę. Jis godžiai klausėsi mano pasakojimų apie vaiduokliškus šunis, begalvius raitelius bei nelabuosius, tūnančius daubose. Tai buvo legendos, su kuriomis aš užaugau, nes mano namai buvo visai šalia dykynės."

Knygos kontūrai ryškėjo. „Ponas Doilis viešėjo čia aštuonias dienas ir naktis, – prisimena Robinsono vežikas. – Aš vežiojau juos po dykynę, stebėjau juos senojo namo biliardinėje, kartais jie užsibūdavo iki vėlumos rašydami ir kalbėdami." Derėtų paminėti, jog šio vyriškio vardas buvo Haris Baskervilis, ir jis buvo įsitikinęs, kad iš čia ir atsirado knygos

pavadinimas, nors dėl to galima abejoti, nes Konanas Doilis mini šį pavadinimą laiške motinai dar prieš kelionę į Dartmurą.

Kartu su savo gidu Robinsonu Konanas Doilis aplankė Grimspaundą, kur išlikę bronzos amžiaus griuvėsiai, bei didžiulę klastingą pelkę. Nesunku atspėti, kad knygoje minima pelkė kaip tik ir yra toji pelkė, „kur vienas neatsargus žingsnis reiškia mirtį ir žmogui, ir žvėriui". Konanas Doilis tikriausiai bus važiavęs pro mažą kaimelį Meripitą ir prisiklausęs pasakojimų apie kalinius, pabėgusius iš netoliese esančio kalėjimo. *Baskervilių šunyje* minimi Steipltonai iš Meripit Hauzo ir pabėgęs kalinys Seldenas, liūdnai pagarsėjęs Noting Hilo žudikas, visiems keliantis siaubą.

Metų metus nerimsta karšti ginčai dėl Robinsono dalyvavimo rašant knygą. Ar jis tik pasiūlė idėją, kaip sakė Konanas Doilis leidėjui, o gal iš tikrųjų jo vaidmuo nėra tinkamai įvertintas? Robinsono vežikas Haris Baskervilis tvirtino ne kartą matęs abu vyrus „kalbančius ir rašančius". Įdomu, ar Konanas Doilis būtų taip greitai sutikęs dalytis autoryste su jaunu ir mažai žinomu žurnalistu? Boblsas buvo puikus kompanionas, bet Konanas Doilis gerai suvokė savo kaip rašytojo statusą ir reputaciją. Jei ir liko kokių nors abejonių dėl jų bendradarbiavimo, Konanas Doilis padarė vieną sprendimą ir viską sudėliojo į vietas. Iš pradžių knygoje *Baskervilių šuo* Šerloko Holmso personažo nebuvo. Tačiau Konanas Doilis greitai suprato, jog jam reikalingas stiprus visa jungiantis pagrindinis veikėjas siužeto vientisumui išlaikyti. Kam kurti naują herojų, jei yra Šerlokas Holmsas?

Sprendimas buvo puikus visomis prasmėmis. Jau beveik aštuoneri metai kaip Šerlokas Holmsas buvo miręs, ir Konanas Doilis buvo ne kartą pareiškęs jį atgaivinsiąs. Be to,

pateikti *Baskervilių šunį* kaip Šerloko Holmso pasakojimą reikštų atsisakyti bendradarbiauti su Robinsonu, nors galbūt tuo metu Konanas Doilis šito ir nesuprato. Motinai rašytas laiškas iš Devono leidžia manyti, kad Holmso atgaivinimas jų draugystei nepakenkė. „Abu su Robinsonu dirbame su mūsų Šerloko Holmso knyga, — rašė jis. — Manau, kad viskas bus gerai — iš tiesų jau parašiau beveik pusę knygos. Holmsas puikus, o už šį jaudinantį sumanymą esu skolingas Robinsonui." Tada Konanas Doilis manė, kad Robinsonas yra tik idėjų siūlytojas, nors *Baskervilių šuo* buvo laikomas „mūsų" knyga.

Grąžinus Šerloką Holmsą, knyga greitai buvo baigta rašyti. Konanas Doilis aiškino, jog atgaivino Šerloką Holmsą, nes reikėjo stipraus pagrindinio veikėjo. Bet čia būta ir kitų veiksnių. Vienas iš svarbiausių motyvų buvo pinigai. *Duetas* tapo komercine nesėkme, o iš rašinių apie Būrų karą mažai ko galėjai tikėtis. Kitas Konano Doilio knygas pirko gana neblogai, bet su Šerloku Holmsu jis nenuogąstavo dvigubai užkėlęs kainą. „Dabar akivaizdu, — pasakė jis leidėjui, — kad tai ypatingas atvejis, ir manau, jog Holmso atgaivinimas pritrauks skaitytojų dėmesį." O dėl pinigų jis sakėsi esąs ramus ir žinąs, ką gali išpešti iš žurnalo redakcinės kolegijos. „Įsivaizduokit, jei pasiūlyčiau alternatyvą: jei be Holmso — sena kaina, su Holmsu — 100 svarų už tūkstantį žodžių... ką jie pasirinktų?" Ir vėl *Strand* neprieštaravo ir priėmė naujas Konano Doilio pasiūlytas sąlygas.

Konanas Doilis visada aukojo savo pelną dėl kokio nors reikalo, kuris jam buvo prie širdies, bet jis išliko apsukriu komersantu. Jis suprato, kad naujos Holmso knygos pasirodymas taps svarbiu įvykiu ir vėl padidins *Nuotykių* ir *Užrašų apie Šerloką Holmsą* pardavimą. Be to, Viljamo Džileto

(*William Gillete*) pjesė tapo sensacija JAV ir sukėlė dar didesnį domėjimąsi detektyvu. Aplinkybės dar niekad nebuvo tokios palankios naujiems Holmso nuotykiams.

Tačiau Konanas Doilis nenorėjo supančioti savęs atsakomybe už prisikėlusį Šerloką Holmsą. Kaip ir pjesėje, jis aiškiai leido suprasti, jog detektyvas miręs. *Baskervilių šuo* turėjo būti pristatytas kaip nepapasakota istorija iš daktaro Votsono lagaminėlio, įvykusi dar prieš lemtingą seklio susitikimą su profesoriumi Moriarčiu.

Pirmoji dalis išėjo 1901 metais žurnalo *Strand* rugpjūčio numeryje. Iš ryto ilgos eilės skaitytojų išsirikiavo prie žurnalo biurų, o už pirminius egzempliorius netgi buvo siūlomi kyšiai. Didžiam Grinhafo Smito pasitenkinimui žurnalo tiražas išaugo iki 30 000 egzempliorių.

Per tą šurmulį liko beveik nepastebėta kukli pastaba pirmos skilties apačioje. Derėdamasis dėl honoraro, Konanas Doilis turėjo atsisakyti savo reikalavimo, kad Fletčeriui Robinsonui būtų sumokėtas toks pats honoraras. Vietoj to dėmesingi skaitytojai buvo informuojami: „Už šios istorijos atsiradimą turiu būti dėkingas savo draugui ponui Fletčeriui Robinsonui, kuris padėjo man sukurti bendrą siužetą ir susipažinti su vietos detalėmis". Išleidęs knygą, kurią jis dedikavo Robinsonui, Konanas Doilis pareiškė tuos pačius sentimentus. Tačiau vėlesniuose leidimuose ši pastaba pakito, o kai knyga pasirodė Amerikoje, Konanas Doilis dėkojo savo draugui tik „už pasiūlytą idėją". Dar vėliau Konanas Doilis pripažino, kad pradžią knygai davė Robinsono pastaba, bet jis jaučiąs pareigą patikinti savo skaitytojus, jog „siužetas ir kiekvienas pasakojimo žodis yra mano paties".

Šie pasikeitimai, kaip ir daktaro Votsono karo žaizda, ilgainiui sukėlė daug įvairių komentarų. Sunku pasakyti, ar

šie neatitikimai susiję su Konano Doilio dosnumu ar su tikrais Robinsono nuopelnais, o gal ir viena, ir kita. Pasirodo, Robinsonas gavo kažkokį užmokestį už savo indėlį rašant knygą. Rašytojas Arčibaldas Maršalas (*Archibald Marshall*) tvirtino, jog Konanas Doilis daugiau kaip vieną ketvirtadalį už knygą gauto pradinio pelno užrašė Robinsonui. Maršalas rašė: „Aš pasakiau Boblsui: jei jūs parašote 'Kaip jums sekasi?', tai Doiliui tenka šeši šilingai, o tau du. Jis atsakė, kad jam niekad nesisekė su trupmenom, bet tai atrodo teisinga. Kad ir kaip būtų, tai, ką jis parašė, tiek ir verta".

Maršalo žodžiai reikštų, jog Robinsonas prisidėjo kuriant knygą. Tačiau atrodo, kad jis savo pastangų per daug nevertino. Rašydamas apie savaitę, su Konanu Doiliu praleistą Devone, Robinsonas nekėlė jokių pretenzijų dėl savo teisės į autorystę. „Jis sutiko važiuoti su manimi, o paskui pasinaudojo mano pasiūlytu siužetu, virtusiu knyga *Baskervilių šuo*, — rašė Robinsonas. — Visi *Baskervilių šuns* skaitytojai prisimins, kaip puikiai jis atpasakojo savo įspūdžius."

Netiesiogiai Robinsonas leido suprasti, kad jo vaidmuo buvo kur kas svarbesnis. Hariui Baskerviliui jis padovanojo virėjo knygą su įrašu, jog atsiprašo už jo vardo panaudojimą. Kartais po savo straipsniais jis pasirašydavo kaip *Baskervilių šuns* bendraautoris. Po Robinsono mirties buvo rašoma jį tvirtinus parašius didžiąją pirmosios dalies, kurią sudarė du skyriai, dalį.

Iš tokių Robinsono pareiškimų visiškai aišku, kad Konanui Doiliui reikėjo dar kartą įrodinėti savo autorystę, net jei dėl to nuvertėtų jo dėkingumas Robinsonui. Galimas daiktas, kad Robinsonas sumanęs apmatus arba atrinkęs medžiagą, o vėliau kiek pervertinęs savo vaidmenį, kaip to reikalavo jo ego ir profesinės aplinkybės. Tačiau jokių įrodymų

nėra, o visos išlikusios rankraščio dalys yra rašytos Konano Doilio ranka.

Jei Robinsonas ir būtų bendraautoris, įdomu tai, kad jis pretenduoja į du pirmuosius skyrius. Abu kartu jie sudaro klasikinio Beikerio gatvės uždangos pakėlimo pavyzdį, kai svečias palieka savo lazdą, bet nepalieka vizitinės kortelės. Holmsas kviečia Votsoną nusakyti iš lazdos, kas per žmogus yra jos savininkas. Votsonas, mėgindamas pritaikyti savo draugo metodus, siūlo keletą tikėtinų spėjimų ir nupiešia vidutinio amžiaus kaimo gydytojo portretą. Holmsas labai nustemba. „Kai kurie žmonės, nors patys nėra genijai, turi nuostabią galią įžiebti genialių minčių kitiems, — sako jis. — Prisipažįstu, brangusis drauge, aš jums esu be galo skolingas."

„Nejaugi aš ko nepastebėjau? — išdidžiai klausia Votsonas. — Tikiuosi, nepraleidau nieko svarbaus."

Atsakymas jį pribloškia: „Deja, brangusis Votsonai, didesnė jūsų išvadų dalis yra klaidinga. Sakydamas, kad mane įkvepiate, aš, prisipažįstu, turėjau galvoj štai ką: jūsų klaidos dažnai man padeda rasti tiesą."

Holmsas pradeda taisyti Votsono klaidas, nepraleisdamas nė menkiausios detalės ir prieina išvadą, kad lazdos savininkas yra malonus, nepretenzingas, išsiblaškęs, dar trisdešimties neturintis jaunuolis, kuris yra šuns, didesnio už terjerą, bet mažesnio už mastifą, šeimininkas. Netrukus pasirodo jaunas ir malonus daktaras Džeimsas Mortimeris, o įkandin jo seka šuo. Jis atvyko pasikalbėti apie neseniai mirusį serą Čarlzą Baskervilį, ir apie tai, ar ši mirtis nėra susijusi su senu Baskervilių giminės prakeikimu.

Pokalbis baigiasi tikriausiai pačiu klasiškiausiu viso pasakojimu epizodu. Daktaras Mortimeris, papasakojęs, kaip buvo rastas sero Čarlzo kūnas, sako Holmsui, kad niekas

nepastebėjo ant žemės jokių pėdsakų. Tačiau pats Mortimeris pastebėjo keistas žymes ir kaip tik dėl šios priežasties atėjo į Beikerio gatvę.

„— Pėdos?

— Pėdos.

— Vyro ar moters?

Daktaras Mortimeris kažkaip keistai pažvelgė į mus ir beveik pašnibždomis atsakė:

— Pone Holmsai, tai buvo didžiulio šuns pėdos!"

Jei šie žodžiai nebūtų parašyti Konano Doilio, bent jau vienas biografas turėtų nusigraužti nagus.

Išspausdinus dalimis žurnale *Strand, Baskervilių šuo* buvo išleistas knyga, kuri tapo perkamiausia. Po šios sėkmės pasipylė nauji reikalavimai toliau rašyti Šerloko Holmso nuotykius. Vos po kelių mėnesių Konanas Doilis gavo siūlymą, kurio jis vargiai galėjo atsisakyti. Prieš kelerius metus Bohemijos karalius buvo pasiūlęs duoti visišką laisvę Šerlokui Holmsui Irenos Adler fotografijos byloje. Dabar Amerikos žurnalas *Collier's Weekly* pasiūlė Konanui Doiliui tokias pat sąlygas: 25 000 dolerių už šešias naujas Šerloko Holmso istorijas arba 30 000 už aštuonias, arba 45 000 už trylikos istorijų seriją. Grinhafas Smitas pamalonino siūlydamas ir toliau po 100 svarų už tūkstantį žodžių. Netgi šių dienų rinkoje tai būtų solidi suma. Tais laikais ji atrodė stulbinama. Konanas Doilis nesipriešino likimui ir atsakė lakonišku atvirlaiškiu: „Sutinku. *A. K. D.*".

Madam, anksčiau karštai maldavusi palikti detektyvą gyvą, dabar gan santūriai žiūrėjo į jo grįžimą ir baiminosi, kad Šerlokas Holmsas gali nepateisinti savo reputacijos. „Nema-

nau, kad turėtumėte baimintis dėl Šerloko, — užtikrino ją Konanas Doilis. — Aš visai neabejoju dėl savo sugebėjimų ir dirbu kaip ir anksčiau... Per septynerius ar aštuonerius metus neparašiau nė vienos Šerloko Holmso istorijos ir nesuprantu, kodėl neturėčiau prie jų grįžti."

Bent iš pradžių neatrodė, kad Holmsas būtų sulaukęs kokių blogų padarinių po savo nesėkmės Šveicarijoje. Konanas Doilis vis dar skundėsi, kad sunku sugalvoti tinkamų siužetų, bet, ilgai nieko neveikęs, jis ir vėl atgavo savo išmonę. Jo asmeninis gyvenimas taip pat teikė įkvėpimo, nes daugelyje istorijų turėjo būti pasakojama apie slaptus romanus. Konanas Doilis taip pat galėjo diskutuoti, o kartais ir pasiskolinti siužetų iš savo svainio Vilio Hornungo, kuriančio savo populiarius Raflo serialus.

Ilgainiui Konanas Doilis pradėjo jautriai reaguoti į kaltinimus, kad naujoji Holmso istorija nėra tokia gera. „Ypač kandžios kritikos sulaukiau iš vieno Kornvalio žvejo, kuris pasakė, kad Holmsas nukritęs neužsimušė, bet susižeidė ir jau niekad nebus toks kaip anksčiau." Kai tik galėdavo, savo kritikams jis atsakydavo pats. „Atsitikime pensione" Holmsas apžiūri dviračio paliktas žymes ir pasako, kokia kryptimi nuvažiavo dviratininkas. „Aš sulaukiau tiek daug protestų, — rašo jis, — nuo apgailestavimo iki pykčio, kad išsitraukiau dviratį ir pabandžiau važiuoti." Konanas Doilis įsitikino, kad jo skaitytojai buvo teisūs, o jis klydo. Vis dėlto jis džiaugėsi savo vėlyvaisiais darbais. Paprašytas išvardyti mėgstamiausius Holmso nuotykius, jis stengėsi į sąrašą įtraukti kūrinių iš laikotarpio po Reichenbacho.

Sėdus prie naujos serijos, kurį laiką Konanui Doiliui būdavo sunku ištraukti Šerloką Holmsą iš drėgno kapo. Ypač manieringai jis su tuo susidorojo „Atsitikime tuščiame name".

Pasakojimas prasideda žinia apie garbingojo Ronaldo Aderio nužudymą, apie įvykį, kuris „sudomino visą Londoną bei sukėlė visos aukštuomenės nerimą". Daktarui Votsonui bandant įminti šią mįslę, pas jį ateina senas knygų kolekcininkas, nešinas knyga „Medžių kulto kilmė". Pasirodo, šis knygininkas yra ne kas kitas, o užsimaskavęs Šerlokas Holmsas. Atsipeikėjęs Votsonas paklausia savo draugo, kaip jam „pasisekė išsikepurnėti iš tos siaubingos prarajos". Atsakymas, nors ir neįtikėtinas, ne mažiau stebina savo universalumu. Pasirodo, Holmsas nusimanė apie japonišką imtynių būdą baritsu, kuris jam ir padėjo išsivaduoti iš profesoriaus Moriarčio gniaužtų nenugarmėjus į bedugnę. Tada jis, kabindamasis už uolos ir nepalikdamas jokių žymių, užsiropštė į viršų ir, stengdamasis išvengti Moriarčio pakalikų keršto, leido visiems manyti, kad yra miręs. Tas Šerloko Holmso gyvenimo tarpsnis, žinomas jo gerbėjams kaip „didysis hiatas", nepaliaujamai žavi jo gerbėjus: „Porą metų basčiausi po Tibetą savo malonumui, aplankiau Lhasą ir keletą dienų svečiavausi pas Dalailamą. Tikriausiai jūs skaitėte apie nuostabius norvego Sigersono tyrimus, bet esu įsitikinęs, kad jums neatėjo mintis, jog šitaip jus aplankė žinutė apie jūsų draugą. Paskui pervažiavau Persiją, žvilgtelėjau į Meką ir trumpai, bet įdomiai praleidau laiką pas Hartumo kalifą. Apie šį apsilankymą smulkiai informavau užsienio reikalų ministeriją. Grįžęs Europon, kelis mėnesius tyriau medžiagas, gaunamas iš akmens anglies. Šiuos tyrimus dariau Pietų Prancūzijoje, Montpeljė laboratorijoje."

Pagaliau, kaip jis pats būtų galėjęs pasakyti, tie dveji metai buvo įdomūs. Konanas Doilis turėjo būti dėkingas Džinai Leki už šios istorijos fabulą, bet šmaikštus ir sąmojingas pasakojimo stilius leidžia manyti, kad autorius vėl mėgavosi

savo kūryba. *Collier's* ir *Strand* žurnalai su neslepiamu džiugesiu pristatė „Atsitikimą tuščiame name". „Šerlokas Holmsas grįžta! Pasakojimas apie nepaprastą pabėgimą pasirodys spalio mėnesio numeryje," — buvo skelbiama Amerikoje. Panašų toną pasirinko ir Anglijos žurnalas: „Žinia apie jo mirtį nuliūdino kaip artimo draugo netektis. Laimė, ši žinia, nors ir pagrįsta įtikinamais įrodymais, pasirodo, buvo klaidinga".

Kaip tik tada, kai Holmsas ir Votsonas grįžo į Beikerio gatvę, įvyko svarbių pokyčių — prasidėjo naujas amžius. Šerlokas Holmsas dabar buvo veikiau figūra iš praeities, kai dar buvo naudojamas dujinis apšvietimas, miestai skendėjo rūke, gatvėmis važinėjo dviračiai ekipažai, negu šiuolaikinis detektyvas, užkariavęs skaitytojų vaizduotę. Šerloko Holmso ilgaamžiškumas buvo garantuotas. Kaip rašė vienas iš didžiausių Šerloko Holmso gerbėjų Vincentas Staretas *(Vincent Starrett)* savo eilėraštyje „221B":

„Nors pasaulis griūva, šie du išliks,
Ir visada bus 1895-ieji."

Nauji Šerloko Holmso nuotykiai maloniai paįvairino šį laikotarpį po kitos perkamiausios Konano Doilio knygos, 500 puslapių „Didžiojo Būrų karo". Kadangi knygai pasirodžius 1900 metais karas dar nebuvo pasibaigęs, tai ji buvo pavadinta „Preliminaria Būrų karo istorija". Preliminari ar ne, ši knyga yra kruopšti karo studija, į kurią sudėti pranešimai iš mūšio lauko, mūšių žemėlapiai, kariuomenės statistika ir žuvusiųjų skaičius. Pasirodė, kad laikyti šią knygą galutine konflikto istorija, kaip tikėjosi Konanas Doilis, dar per anksti, tačiau ji padarė didžiulį poveikį spartinant karinę reformą. Konano Doilio karo istorija bei straipsnis, išspausdintas

žurnale *Cornhill Magazine*, padėjo atkreipti dėmesį į pasenusią karo taktiką, kuri nepasiteisino Pietų Afrikoje. Jo siūlomų reformų sąrašas prasidėjo kamufliažu ir artilerijos išdėstymu ir baigėsi siūlymu atsisakyti anachroniškų kavalerijos kardų bei iečių. Jis taip pat siūlė formuoti šaulių būrius, kad būsimieji britų kariai išmoktų šaudyti taip, kaip tai darė būrai. Vėliau Konanas Doilis pats parodė pavyzdį, įsteigdamas šaulių klubą, aprūpindamas jį visais ginklais ir rengdamas pratybas du kartus per savaitę. Lordas Robertsas rėmė šią iniciatyvą ir apžiūrėjo Konano Doilio šaudyklą.

Savo straipsnyje žurnale *Cornhill Magazine* Konanas Doilis pabrėžė būtinybę pereiti prie demokratiškesnės, nesusiskirsčiusios į klases kariuomenės. „Atsisakykime to betikslio bėgiojimo, plunksnų, auksinių galionų ir blizgučių. Atsisakykime tų prabangių siuvinių, prabangių karininkų valgyklų, nieko vertos ekstravagancijos, kuri neleidžia neturtingiesiems pasiekti aukštesnį laipsnį!" Šioje vietoje Konanas Doilis šiek tiek pasikarščiavo. Jo paties padėtis leido jam aprūpinti visa ta prabanga savo brolį Inisą, karjeros karininką. Tačiau jis manė, kad jo brolis būtų nė kiek ne prastesnis, jei dirbtų paprastu gydytoju.

Konano Doilio siūlymai dabar atrodo kuklūs ir praktiški, tačiau tuo metu jie sukėlė karštas diskusijas. Konanas Doilis skatino šias diskusijas savo straipsniais Londono *Times* laikraštyje. Tačiau nors jo pažiūros sutapo su daugelio valstybės pareigūnų pažiūromis, kariniuose sluoksniuose jo siūlymai buvo atmesti kaip arogantiško civilio. 1902 metais buvo sudaryta karališkoji komisija, bet reformos delsė prasidėti.

Tam tikra prasme Konanas Doilis laikėsi prieštaringos nuomonės, kai buvo kalbama apie kariuomenę. Kai būrų partizanai pradėjo versti nuo bėgių britų tiekimo traukinius ir dėl to žuvo bei buvo sužeista daug kareivių, Konanas Doilis pasiūlė

prie kiekvieno garvežio prikabinti vagoną su nesutaikinamais būrais. Tai padėtų išspręsti problemą. Taip 1870 metais darė vokiečiai, kai kiekviename traukinyje gabendavo prancūzų įkaitus. Siūlymas nesulaukė didelio palaikymo, bet jam tai nerūpėjo. „Arba tegul abi pusės mūvi pirštines arba jas nusimauna," — atšovė jis savo kritikams.

Ne tik Konano Doilio pasiūlymas buvo baisus, bet ir karas Pietų Afrikoje pasidarė dar baisesnis. Konfliktui užtrukus ir būrams pradėjus puldinėti iš pasalų, britai atsakė tuo pačiu. Jie degino būrų fermas, naikino derlių ir galvijus. Dažnai ateidavo pranešimų apie išprievartavimus ir plėšimus. Būrų moterys ir vaikai, išvaryti iš namų, buvo suvaromi į koncentracijos stovyklas neva jų saugumui užtikrinti. Kai stovyklas apėmė šiltinės ir tymų epidemijos, buvo pranešama apie didelį skaičių aukų.

Britanijoje ir kitose šalyse prasidėjo protestų banga. Žurnalo *Review of Reviews* redaktorius V. T. Stedas (*W. T. Stead*) išspausdino du pamfletus „Ar žudyti brolį būrą?" ir „Barbarizmo metodai", kuriuose kritikavo britų veiksmus Pietų Afrikoje. Ši griežta kritika sukėlė įtarimų ir netikrumo jausmą namuose, o aistringų reportažų banga įžiebė antibritiškus jausmus užsienyje. Konanas Doilis pažinojo Stedą nuo kelionės į Berlyną, kai vyko rinkti duomenų, bet jautė pareigą kovoti su tuo, ką vadino „nepaprastu šmeižto protrūkiu". 1902 metų sausį jis pradėjo rašyti pamfletą „Karas Pietų Afrikoje: jo priežastys ir eiga". Remdamasis liudininkų parodymais ir kariuomenės dokumentais, jis baigė darbą per aštuonias dienas. 60 tūkstančių žodžių pamfletas buvo ilgesnis už knygą *Baskervilių šuo.*

Konanas Doilis pareiškė norįs, kad oficialioji vyriausybė gintų Britanijos politiką, bet taip nėra. „Dėl kažkokių priežasčių, gal dėl arogancijos ar apatijos, britai neskuba pareikšti

pasauliui savo nuomonės, – rašė jis. – Atsižvelgiant į nepaliaujamus šmeižtus, nukreiptus tiek prieš mūsų politikus, tiek prieš karius, mūsų garbė reikalauja pateikti pasauliui tikrus faktus."

Knygelėje Konanas Doilis mėgino atremti vieną po kito kritikų puolimus. Skyriuje, pavadintame „Sodybų deginimas", jis neigė kaltinimus, kad kareiviai beatodairiškai naikina būrų nuosavybę, ir citavo oficialius vyriausybės pranešimus, liudijančius, jog tokie veiksmai buvo draudžiami nuo pirmų kampanijos dienų. Tik tada, kai partizanai ėmė rengti išpuolius iš privačių namų, pradėta deginti sodybas. „Partizaniniame kare negalima naudotis visais jo privalumais ir nepajusti trūkumų, – rašė jis. – Tai dviašmenis ginklas ir atsakomybę už pasekmes turi prisiimti tas, kuris pirmas jį panaudoja."

Skyriuje „Koncentracijos stovyklos" būrų internavimas traktuojamas kaip moralinis įsipareigojimas. „Kai dėl anksčiau minėtų aplinkybių buvo sunaikinta daugybė sodybų, britų, kaip civilizuotos tautos, pareiga buvo įkurti pabėgėlių stovyklas moterims ir vaikams, kur jie toli nuo visokių pavojų sulauktų taikos." Toliau, norėdamas parodyti britų humaniškumą, Konanas Doilis smulkiai išdėstė, kiek mėsos, miltų, kavos, cukraus ir pieno buvo skirta kiekvienam gyventojui. Jis nesistengė nuneigti didelio mirtingumo stovyklose, bet teigė, jog šios tragedijos priežastis buvo ligos, kurios neaplenkė ir britų kariuomenės. „Sunku patikėti, kad nešališkas skaitytojas gali šiuose liudijimuose nematyti, jog Britanijos vyriausybė darė viską, ką galėjo tokiomis aplinkybėmis, kad įvykdytų savo humaniškiausią planą." Šis teiginys nedavė britams ramybės nuo tada, kai buvo paskelbtas. Jei Konano Doilio žodžius reikia suprasti kaip

atsiprašymą, tai jis norėjo parodyti — ir pats tuo tikėjo, — jog ketinimai buvo garbingi. Reikia pridurti, jog pavadinimas „koncentracijos stovykla" tada dar neturėjo tokio siaubingo rezonanso kaip šiandien.

Konano Doilio samprotavimai apie „kitus kaltinimus britų kariams", tarp jų ir kaltinimus prievartavimu, nebuvo taip meistriškai subalansuoti. V. T. Stedas ir kiti rašė, kad prievartavimo atvejai buvo labai dažni ir nesulaukė tinkamo valdžios pasmerkimo. „Tai nemalonus faktas, — rašė Stedas, — bet jį reikia priimti kaip ir kitus faktus. Nė vienas karas, taip pat ir šis, nevyksta be prievartos prieš daugybę vienišų ir ištekėjusių moterų. Tai neišvengiama karo metu." Konanas Doilis išnagrinėjo nemažai pranešimų, citavo būrų belaisvius ir nešališkus liudininkus siekdamas paneigti kaltinimus. Jis stengėsi parodyti neatitikimus tarp spausdintų pranešimų ir tikrų faktų. Vienu atveju jis tvirtino, jog apkaltintas kareivis nepadarė nieko daugiau, išskyrus tai, kad „kalbėdamas vartojo šiurkščius žodžius". Tais atvejais, kai kaltinimai pasitvirtindavo, jis sakydavo, jog nusikaltęs buvo griežtai nubaustas. Konano Doilio tyrimai buvo tikri tiek, kiek juos buvo galima patikrinti, bet vėlesni tyrimai parodė, kad kariuomenė nebuvo tokia nekalta, kaip jis tuo norėjo tikėti.

Kad ir kokie būtų pamfleto privalumai ar trūkumai, Konanas Doilis aistringai ir iškalbingai išdėstė Britanijos poziciją. Laikraštyje jis kreipėsi su prašymu paremti jo darbo vertimą ir platinimą užsienyje. Pinigai plaukė iš visų pusių, įskaitant, kaip buvo skelbiama, ir slaptą karaliaus Eduardo VII 500 svarų auką. „Netrukus sulaukėme labai malonių šios akcijos rezultatų, — rašė Konanas Doilis savo autobiografijoje. — Žemyno spaudos tonas staiga gerokai pasikeitė. Gal tai buvo sutapimas, bet labai malonus."

Pasibaigus leidybos ir platinimo darbams, dar liko nemaža pinigų suma, ir Konanas Doilis pasiūlė įsteigti gabių Pietų Afrikos studentų rėmimo fondą, suteikti jiems galimybę studijuoti Edinburgo universitete. Tai buvo vienas maloniausių šios jo veiklos momentų. Deja, ši idėja, atrodo, nebuvo įgyvendinta.

Konano Doilio, kaip visuomenės veikėjo, talentas suklestėjo. Jo ankstesni perspėjimai dėl Kocho tuberkuliozės gydymo bei vėlesnės jo pastangos, susijusios su spiritistų judėjimu, parodė, koks jis geras propagandistas. Visuomenei buvo įdomu viskas, ką jis propagavo, o jo aiškus stilius ir pasakotojo gebėjimai užtikrindavo, kad visos jo idėjos būtų palaikomos. Jis dalyvavo rinkimuose Edinburge siekdamas gyvenime „kokio nors didelio tikslo". Kurį laiką tuo tikslu tapo, kaip jis vadino, „apeliavimas į pasaulio opiniją". Šį savo gyvenimo epizodą jis laikė vienu iš „pačių maloniausių bei prasmingiausių".

1902 metų spalio 24 dieną Konanas Doilis atvyko į Bakingamo rūmus, kad už savo nuopelnus Karūnai būtų įšventintas į riterius. Iš pradžių jis norėjo atsisakyti tokios garbės, paniekinamai prilygindamas šį titulą „provincijos mero ženkleliui" ir įsitikinęs, jog tokie „didžiavyriai" kaip Kiplingas ir Čemberlenas nenusižemintų tiek, kad priimtų tokius garbės pareiškimus. „Visas mano darbas valstybės labui atrodytų suteptas, jei priimčiau vadinamąjį apdovanojimą, — rašė jis motinai. — Ne, tai neįmanoma. Pamirškime apie tai."

Tačiau Madam su tuo nesutiko. Ji užpylė sūnų priekaištingais laiškais ir pati nukeliavo pas jį, kad apgintų savo argumentus. Galiausiai pergalė buvo pasiekta, juk apdovanojimo atsisakymas reikštų nepagarbą karaliui.

Be jokios abejonės, Jo Didenybė būtų nusivylęs. Jis be galo mėgo Šerloką Holmsą, kurio nuotykiai, sako, buvo tarp

tų nedaugelio knygų, kurias jis perskaitė iki galo. Dar anksčiau, vaidinant Džileto pjesę, karalius per pertrauką pasikvietė aktorių į savo ložę ir taip ilgai jį ten išlaikė, jog publika ėmė nerimauti. Iš visų vardų garbės svečių sąraše monarchui, atrodo, labiausiai patiko Konano Doilio pavardė.

Konanas Doilis priėmė titulą verčiamas tai padaryti, bet pati ceremonija buvo paguodžianti. Oliveris Lodžas, žymus to meto fizikas, domėjęsis spiritizmu, tą dieną taip pat buvo pagerbtas. „Mes iš karto pradėjome pokalbį apie aiškeregystę, – prisimena Konanas Doilis, – o tai leido man pamiršti, kur esu ir dėl ko."

Jam buvo sunku priprasti prie naujojo, sero Artūro Konano Doilio, statuso, ir jis skundėsi broliui, jog jaučiasi „kaip ką tik ištekėjusi mergina, nesanti tikra dėl savo vardo. Jie taip pat suteikė man Sario grafystės jaunesniojo leitenanto laipsnį. Net nežinau, ką tai galėtų reikšti". Tačiau savo autobiografijoje jis neužsimena apie šiuos nepatogumus, o kalba apie daugybę gautų sveikinimo laiškų bei telegramų. Ypač apie vieną, redaktoriaus H. A. Gvino (*H. A. Gwynne*), kuris prilygino jo nuopelnus kare generolo nuopelnams. „Gal tai ir perdėta iš draugiškumo, – rašė Konanas Doilis, – tačiau malonu žinoti, kad tie, kurie turi teisę spręsti, nelaiko manęs paprasčiausiu nenuorama, kuris kišasi visur be jokio reikalo."

Gerokai vėliau, kai Madam jau buvo seniai mirusi, Konanas Doilis dar leido sau pasisakyti šia tema. „Trijuose geridebuose" daktaras Votsonas prabėgomis užsimena, kad Šerlokui Holmsui buvo pasiūlytas riterio titulas, bet jis šios garbės atsisakė. Nors Votsonas buvo žinomas kaip blogai įsimenantis datas, šiuo atveju jis buvo labai tikslus. Tai buvo 1902 metais „ką tik pasibaigus Būrų karui".

18

Garbės saitai

Tas pralaimėtų bylų paladinas šiose abejotinose bylos aplinkybėse įžvelgė sau tinkamą medžiagą.

VILJAMAS ROUGEDAS (*WILLIAM ROUGHEAD*),
„OSKARO SLEITERIO BYLOS"
AUTORIUS, APIE KONANĄ DOILĮ.

Vieną 1904-ųjų žiemos dieną Konanas Doilis, važiuodamas savo dvylikos arklio jėgų automobiliu, atsitrenkė į vartų stulpą. Automobilis užlėkė ant stataus šlaito, apsivertė ir prispaudė Konaną Doilį. Kartu su juo važiavęs brolis Inisas iškrito pro praviras mašinos duris, o Konanas Doilis, tik neseniai išmokęs važiuoti, liko gulėti po automobiliu. Akimirką smūgį teko atlaikyti mašinos vairo kolonėlei, tai ir išgelbėjo jam gyvybę. Konanui Doiliui dar nespėjus išsilaisvinti, vairo kolonėlė lūžo, jis buvo parblokštas veidu žemyn į žvyrkelį, o mašina visu svoriu prislėgė jam nugarą ir pečius. „Vis labiau jaučiau mašinos svorį ir galvojau, kaip ilgai mano stuburas atlaikys jį," — prisimena Konanas Doilis. Bet greitai susirinko būrelis vyrų, pakėlė mašiną ir išlaisvino jį.

Pasak kai kurių Konano Doilio gerbėjų, jam pasisekė išsigelbėti tik dėl to, kad buvo nepaprastai stipraus fizinio sudėjimo. Jis treniravosi pas žymų kultūristą Judžiną Sandou *(Eugene Sandow)* ir manoma, kad tik dėl stiprąus kūno sudėjimo jam pavyko atlaikyti apvirtusios mašinos svorį. Kadangi mašina svėrė daugiau nei toną, reikia manyti, jog laimė vaidino lemiamą vaidmenį.

O dėl mašinos, tai Konanui Doiliui tikrai reikėjo laimės. „Patikimų stabdžių mįslė dar tada nebuvo išspręsta, — rašė jis, — o manieji stabdydavo kaip stikliniai. Ne kartą patyriau, ką reiškia vairuoti mašiną, kai ji skrieja nekontroliuojama atbula vingiuotu keliu žemyn." Bet tai jo neatbaidė, nes vairavimas jam buvo nauja pramoga, kurios nenorėjo atsisakyti. Jis nukeliavo į Birmingamą pasiimti mašinos ir pats ją atvairavo visas 170 mylių. „Aš investavau į kepurių su snapeliu, kurios buvo laikomos vairuotojų pasididžiavimo ženklu, gamybą, — prisimena jis, — bet einant geležinkelio platforma, viena moteris net nesuabejojusi, kad esu geležinkelininkas, paklausė, kas kiek laiko važiuoja traukiniai į Volslį, ir taip sugriovė mano pasipūtimą, jog priklausau vairuotojų kastai."

Gal jis ir buvo panašus į traukinio palydovą, tačiau technikos išmanymu pasigirti negalėjo. Demonstruodamas savo naująją mašiną motinai, jis sugebėjo įvažiuoti į griežčių prikrautą vežimą. Madam, nė kiek nesutrikdyta daržovių lietaus, ramiai mezgė toliau. Nenuostabu, kad Konanas Doilis tikriausiai tapo pirmuoju vairuotoju Britanijoje, nubaustu už greičio viršijimą, ir tai paskatino jį parašyti piktą laišką į *Daily Mail.* Visai to nepaisydamas, jis nusipirko dar vieną daug galingesnį automobilį ir motociklą.

Tomis dienomis vairavimas buvo tik viena iš Konano Doilio aistrų. 1902 metais jis kaip keleivis pakilo virš Londono

oro balionu į 6000 pėdų aukštį ir nusileido už 25 mylių laukuose. „Žmogui natūralu bijoti pirmą kartą atsiplėšus nuo žemės, — pripažino jis. — Pirmą minutę apima kažkoks keistas jausmas ir laikaisi stipriai įsitvėręs virvių." Vėliau jis dar buvo pakilęs biplanu, tačiau šis skrydis jo nesužavėjo. Pamatęs žemę iš viršaus, jis išreiškė viltį kada nors šokti su parašiutu. „Manau, kad pirmasis parašiutu ant žemės nusileidęs žmogus buvo drąsiausias žmogus pasaulyje, — sakė jis žurnalistui P. Dž. Vudhausui (*P. G. Wodehouse*), ėmusiam iš jo interviu. — Norėčiau ir aš tai išbandyti, kad patirčiau tą jausmą."

Lėktuvai pavaizduoti trumpame Konano Doilio apsakyme *Aukštumų baimė* („*The Harrar of the Heights*"), pasirodžiusiame po kelerių metų, tačiau šio laikotarpio kūryboje dominuoja herojai iš praeities. 1902 metais žurnale *The Strand* buvo spausdinama nauja serija apie brigados vadą Žerarą, kuri kitais metais buvo išleista kaip *Žeraro nuotykiai*. *Šerloko Holmso sugrįžimas* pasirodė 1905 metais. Čia paskelbta 13 prisikėlusio detektyvo nuotykių.

1905 metų pabaigoje *The Strand* pradėjo spausdinti *Serą Naidželą*, dar vieną Konano Doilio istorinių kūrinių. Šis kūrinys parašytas kaip *Baltosios kuopos* preliudas. *Baltojoje kuopoje* daug tų pačių veikėjų, kuriuos randame pasakojime apie Naidželo Loringo karjeros pradžią. Čia ir vėl Konanas Doilis atiduoda duoklę savo motinai ponios Ermintrudos paveikslu. Ji kalba Naidželui apie „savanaudiško gyvenimo tuštybę, herojiškos mirties grožį, meilės šventumą bei garbės saitus".

Konanas Doilis siejo dideles viltis su šia knyga, pasirodžiusia kitų metų pabaigoje. Iš pradžių jis galvojo atsisakyti pelningų spausdinimo tęsiniais teisių, nors ši strategija *Dueto*

atveju nepasiteisino. Visos dvejonės dėl spausdinimo tęsiniais dingo, kai amerikiečiai pasiūlė 25 000 dolerių už tokį leidimą. „Juk reikia gyventi," – pasakė jis laikraščio korespondentui.

Knyga sulaukė didelio pasisekimo. Pats Kiplingas parašė Konanui Doiliui perskaitęs ją „iš karto". Tačiau kritika ir vėl nuvylė autorių. Jis prisidėjo pilną albumą iškarpų su liaupsinančiais atsiliepimais apie knygą, tačiau didžiumoje jų ji buvo vadinama viena iš daugelio nuotykių istorijų. Konanas Doilis siekė daugiau ir manė, kad knyga yra „didelis laimėjimas literatūroje". Tikriausiai jo širdis vos nesustojo perskaičius *Bookman* apžvalgininko straipsnio pabaigoje tokį sakinį: „Trumpai tariant, *Seras Naidželas* yra vaikiška metų knyga".

Netrukus po *Sero Naidželo* debiuto Konanas Doilis buvo priverstas grįžti į politiką, nes prasidėjo 1906 metų rinkimai. Net pralaimėjęs Edinburge, jis buvo gana parankus kandidatas Liberaliųjų unionistų partijai. Asmeniškai paprašytas Džozefo Čemberleno, jis sutiko būti škotų Pasienio miestų rinkimų apygardos, kurią sudarė Galašilsas, Havikas ir Selkirkas, kandidatu.

Ir vėl Konanas Doilis susigrūmė su liberalų citadele, o liberalieji unionistai svarbiausiu klausimu sudarė sąjungą su konservatoriais. Šį kartą svarbiausias kampanijos klausimas buvo laisvoji prekyba prieš tarifų reformą. Jis buvo aktualus apygardos rinkėjams, nes dauguma jų dirbo vietos vilnos apdirbimo įmonėse.

Partijos vadovai susitiko su Konanu Doiliu iš anksto, ir jis keli mėnesiai iki kampanijos pradžios keletą kartų apsilankė šiaurės miesteliuose, kad padėtų pagrindus rinkimų kampanijai. Politikuoti pasienio miesteliuose nebuvo lengva, nes susitikti su rinkėjais ir pasakyti kalbą kaskart reikėdavo

visuose trijuose miesteliuose. Konanas Doilis dalyvavo tradicinėse žirgų lenktynėse Havike, per kurias bendruomenė žymėdavo savo teritorijos ribas. Dar nepatyręs jojikas, jis „beveik susipažino su Haviko užkardomis". Vėliau jis nustebo perskaitęs spaudoje, jog savo rinkėjams šoko linksmą jūrininkų šokį, nors jis tik mušė koja muzikai į taktą.

Konano Doilio oponentas, Tomis Šo („*Tommy*" *Shaw*) taip buvo įsitikinęs savo pergale, kad nesivargino susitikinėdamas su rinkėjais ir visą kampaniją patikėjo savo padėjėjui. Pasirodė, kad Šo pasitikėjimas pasiteisino — Konanas Doilis pralaimėjo rinkimus panašiu skirtumu kaip ir Edinburge. Rezultatas neturėjo stebinti, nes rinkimai parodė ir visišką konservatorių vyriausybės pralaimėjimą.

Tai buvo Konano Doilio politinės karjeros pabaiga, bet jis nesigailėjo atsisakęs „bjauraus rinkimų verslo". „Vis dėlto, — rašė jis, — buvau įsitikinęs, kad valstybinė tarnyba dar laukia manęs ateityje." Bet tuo metu tokios tarnybos perspektyvos buvo labai neaiškios.

Sero Naidželo herojus sako įrodysiąs savo meilę atlikdamas tris garbingus žygdarbius. „Prisiekiu, — pareiškia jis, — kad prieš pažvelgdamas į jus vėl jūsų garbei atliksiu tris žygdarbius, kad įrodyčiau, kaip tyrai aš jus myliu. Šie žygdarbiai bus įrodymas, jog nors myliu jus karštai, neleisiu, kad mintys apie jus užkirstų man kelią atlikti savo garbingą žygį!" Visai galimas dalykas, kad Konanas Doilis galėjo skirti šiuos žodžius Džinai Leki, kurią tebemylėjo, bet priesaika, duota Luizai, neleido jiems būti kartu. Tuo tarpu jis stengėsi parodyti esąs vertas jos aukos per vyriškumo, dorybingumo išbandymus, tokius kaip politika, sportas, o prireikus net šuolis iš lėktuvo.

Kai Konanas Doilis antrą kartą kandidatavo į Parlamentą,

jie su Džina jau buvo pažįstami beveik devynerius metus. Nors jiems ir buvo malonu būti kartu, bet jų santykius temdė neišsakytos tiesos šešėlis — jų laimė būti kartu ateityje reiškė mirties nuosprendį Luizai. Tokia padėtis juos nepaprastai slėgė. Kartais Konanas Doilis pagalvodavo, ar nebūtų visiems geriau, jei Džina iškeistų jį į jaunesnį ir laisvą vyrą. Ji patikino jį to nedarysianti. Konanas Doilis pasakojo savo motinai, kad vargšei Džinai, kuri yra tokios meniškos sielos, užeina depresija, paskui ji jaučia siaubingus sąžinės priekaištus ir rašo, lyg būtų padariusi kažką baisaus. „Tokiomis akimirkomis myliu ją dar labiau", — sakė jis.

Tuo pat metu Konanas Doilis atsidavęs rūpinosi Luizos laime taip, kad jo siela, kaip jis prisipažino Madam, „visą laiką yra pasidalijusi į dvi dalis. Aš esu labai dėmesingas namie ir visą laiką toks buvau. Tačiau tokia padėtis juk be galo sunki, ar ne?". Tuo tarpu visi jo troškimai ir aistros buvo susietos su įnirtinga veikla. Vienu metu jis prakalbo apie būtinumą „surimtėti" ir pradėti kruopščiai studijuoti prancūzų rašytoją Ernestą Renaną. „Tai kartu su golfu bei kriketu turėtų padėti išlikti sveikam kūnu ir siela."

Tačiau golfo ir prancūzų literatūros nepakako. Niūrios nuotaikos pasikartodavo vis dažniau ir trukdavo ilgiau. „Jo energija buvo nepralenkiama, kai užeidavo darbo priepuoliai, — rašė jis apie Holmsą *Kraujo spalvos etiude,* — bet kartkartėmis jį apimdavo priešinga nuotaika, ir tada ištisas dienas nuo ryto iki vakaro jis gulėdavo svetainėje ant sofos, beveik neištardamas nė žodžio ir nesukrutėdamas ."

1906 metų pavasarį Luizos sveikata pablogėjo. Nujausdama savo mirtį, ji pasikvietė dukrą Merę ir pasakė, kad ši nenusigąstų ir nenustebtų, jei jos tėvas ir vėl vestų. Jei jis tai padarytų, tęsė mirštančioji, tegul žino, kad jinai jį laimina.

Nėra jokio pagrindo manyti Luizą žinojus apie savo vyro jausmus Džinai. Tačiau jau prieš trylika metų ji suprato, kad jos vyras tikriausiai pergyvens ją. Per visą jų vedybinį gyvenimą, taip pat ir mirties akivaizdoje šeimos laimė buvo didžiausias jos rūpestis. „Joks vyras negalėjo turėti švelnesnės ir mielesnės gyvenimo draugės", – rašė apie ją Konanas Doilis. Galbūt jis nejautė su Luiza tos „sielų vienybės", kurią jautė būdamas su Džina, tačiau jis mylėjo Luizą ir brangino ankstyvosios jų laimės metus.

Birželio mėnesį Luiza tai prarasdavo, tai atgaudavo sąmonę. Konanas Doilis siųsdavo šeimai kupinus vilties pranešimus: „Geriau – atsisėdo gerti arbatos; tikiuosi geriausio". Tačiau mėnesio pabaigoje tapo aišku, kad ji gęsta. Liepos 4-ąją ji mirė, sulaukusi 49 metų, vyrui ir motinai budint prie jos patalo. „Ji man sakė nejaučianti jokių skausmų ir esanti visiškai rami, – rašė Konanas Doilis savo dienoraštyje. – Aš ilgai sėdėjau kambaryje prie jos kūno ir jaučiau, kad padariau viską, ką galėjau."

Jis norėjo tuo tikėti, bet po laidotuvių įtampa, susikaupusi per trylika ligos metų, palaužė Konaną Doilį. Kamuojamas nemigos jis silpo, pasidarė abejingas, nustojo dirbęs. Jį vargino vidurių sutrikimai, pasireiškę dar Pietų Afrikoje. Jis nešdavo gėlių ant žmonos kapo ir leido laiką vienas su savo mintimis. Praėjo daug mėnesių, kol jis išsijudino.

1906 metų pabaigoje, sklaidant krūvas laikraščių ir korespondencijos, susikaupusios ant stalo, jo dėmesį patraukė vienas straipsnis žurnale. Straipsnyje buvo rašoma apie jauną vyrą, vardu Džordžas Edalji (*George Edalji*), kuris buvo kaltinamas galvijų luošinimu. Uždarytas į kalėjimą, o paskui paleistas be jokio paaiškinimo, Edalji siekė įrodyti savo nekaltumą. Visi jo bandymai kreiptis į policiją ar į valdžią

nesulaukė jokio atsako, todėl dabar Edalji kreipėsi į visuomenę, prašydamas padėti grąžinti jam gerą vardą. Staiga, po ilgo tamsos laikotarpio, Konanas Doilis pajuto galįs nukreipti savo energiją visai netikėta linkme.

Konanas Doilis dažnai tvirtindavo nesąs apdovanotas Šerloko Holmso dedukcinio mąstymo talentu. Vis dėlto į jį būdavo kreipiamasi prašant išnarplioti kokį painų nusikaltimą. Jei byla jį suintriguodavo arba jei įžvelgdavo teismo klaidą, jis pasinaudodavo visais savo gebėjimais bei įtaka, kad padėtų nukentėjusiajam. Kaip ir Holmsas, jis pasižymėjo puikia atmintimi ir enciklopedinėmis žiniomis apie nusikaltimus. Kartą, perskaitęs pranešimą apie jauną nuotaką, rastą negyvą savo vonioje, Konanas Doilis prisiminė analogišką atsitikimą. Jis susisiekė su Skotlend Jardu ir priminė jiems apie serijinį žudiką, vadinamą „Vonios Mėlynbarzdžiu". Kartą jis, pasinaudojęs savo talentu apgynė nelaimingą aviganį, vardu Rojus, kuris buvo kaltinamas papjovęs avį. Konanas Doilis sugebėjo įrodyti, jog kaltinamasis negalėjo to padaryti dėl jį išsekinusios ligos, ir Rojus buvo išteisintas.

Džordžo Edalji bėdos buvo dar rimtesnės. Tuo metu šis trisdešimties metų advokatas kartu su savo tėvais gyveno netoli Birmingamo. Jo tėvas, pastorius Šapurji Edalji, kilęs iš Indijos, buvo priėmęs Anglikonų bažnyčios tikėjimą. Jis su žmona angle turėjo tris vaikus, iš kurių Džordžas buvo vyriausias. Tuo metu Birmingame indas vikaras buvo gan neįprastas reiškinys, todėl šeima dažnai kentėjo nuo rasinių užgauliojimų, dažniausiai įžeidinėjimų, žiaurų pokštų bei kitokių bjaurių išpuolių.

Daugelio liudininkų tvirtinimu, Džordžas buvo gležnas drovus jaunuolis, kurio didelės, išsprogusios akys darė jį panašų į antraeilį cirko hipnotizuotoją. Jis pasižymėjo mokydamasis

teisės mokykloje ir jau būdamas dvidešimt penkerių išleido gerai įvertintą knygą apie geležinkelio teisę. Džordžas turėjo nedaug draugų ir mažame kalnakasių miestelyje buvo laikomas keistuoliu.

Šiek tiek anksčiau šeima buvo gavusi keletą grasinamų laiškų. Vietos policijos viršininkas kapitonas Džordžas Ansonas buvo linkęs manyti, kad tuos laiškus parašė pats Džordžas, kuriam tada buvo šešiolika metų ir mokėsi vidurinėje mokykloje. Pastorius Edalji karštai gynė savo sūnų, tvirtindamas, kad šis buvo kartu su jais, kai dauguma šių laiškų buvo pakišti po durimis. Kapitonas Ansonas vis dėlto buvo tvirtai įsitikinęs, jog kaltininkas yra Džordžas ir jam ne pro šalį būtų pasėdėti už grotų. Po kurio laiko grasinami laiškai liovėsi.

1903 metais kaime kažkas pradėjo luošinti arklius ir galvijus. Per šešis mėnesius šešiolikai gyvulių buvo perrėžti pilvai ir padarytos gan gilios žaizdos. Jos nepažeisdavo vidaus organų, tačiau gyvuliai mirtinai nukraujuodavo. Buvo gauta policiją provokuojančių anoniminių laiškų apie kraujo ištroškusią gaują, kuriai priklauso ir „teisininkas Edalji". Nors laiškuose buvo minimos ir kitos pavardės, kapitonas Ansonas visą savo dėmesį sutelkė į Džordžą, kuris dabar dirbo Birmingame, bet gyveno pas tėvus. Policija pateikė kaltinimą, esą Džordžas buvo ne tik kraujo ištroškęs maniakas, bet ir pats rašė save demaskuojančius laiškus. Tokių jo veiksmų motyvai nebuvo aptariami. Kai laukuose netoli Edalji namų buvo rastas sužeistas ponis, Džordžas buvo suimtas. Kratos metu namuose buvo rasti keturi kraujuoti skustuvai, purvais aplipusi batų pora bei drabužiai, ant kurių buvo galima įžiūrėti neaiškias dėmes ir arklio šerių. Pastorius Edalji prisiekinėjo, kad jo sūnus miegojo su juo tame pačiame kambaryje,

kai tai atsitiko, bet policija atmetė ši alibi. Baudžiamasis persekiojimas nesiliovė, nors skustuvai pasirodė esą surūdiję, o purvas ant Džordžo batų nebuvo iš nusikaltimo vietos. Policija bylą grindė braižo eksperto Tomo Gurino parodymais. Jis patvirtino, kad Džordžas Edalji buvo inkriminuojamų laiškų autorius. Pasirodo, Gurinas jau buvo prisidėjęs nuteisiant vieną nekaltą žmogų, bet apie tai buvo viešai paskelbta tik po metų. Tuo tarpu Džordžas buvo nuteistas septyneriems metams sunkiųjų darbų kalėjimo.

Tuo metu, kai Edalji skaldė akmenis kalėjimo karjere, kaime ir vėl buvo sužalotas gyvulys, o į policiją toliau plaukė anoniminiai pranešimai. Tačiau valdžia ir vėl turėjo paaiškinimą — esą visi buvę užpuolimai yra keisto religinio kulto dalis, taigi nauji incidentai yra Edalji gaujos narių darbas, o Edalji, kaip manomas gaujos vadas, ir toliau liko už grotų.

Iki to laiko byla jau buvo sukėlusi didžiulius protestus, kurių kulminacija tapo peticija Vidaus reikalų ministerijai, pasirašyta 10 000 žmonių. Po trejų metų visuomenės spaudimas pasiteisino — 1906 metų spalį Edalji buvo paleistas iš kalėjimo, tačiau be jokio paaiškinimo ar išteisinimo. Kadangi kaltinimas jam nebuvo panaikintas, jis negalėjo dirbti teisininku ar reikalauti kompensacijos. Jis gavo klerko pareigas teisinėje firmoje ir laikraščiuose išspausdino pasakojimą apie savo sunkius išbandymus.

Tada ši istorija ir patraukė Konano Doilio dėmesį. „Supratau, kad susidūriau su siaubinga tragedija, — rašė jis, — ir turiu padaryti viską, ką galiu, kad padėčiau ištaisyti klaidą."

Peržiūrėjęs teismo medžiagą ir apsilankęs nusikaltimo vietoje, Konanas Doilis pakvietė Edalji pasikalbėti. „Aš šiek tiek užtrukau ir jis laukė manęs skaitydamas laikraštį, —

rašė Konanas Doilis. — Jis laikė laikraštį prisitraukęs prie pat akių ir pakreipęs šonu, ir buvo aiškiai matyti jį esant ne tik trumparegį, bet ir turint ryškių astigmatizmo požymių. Mintis, kad toks žmogus gali naktį naršyti po laukus ir nepastebėtas policijos žaloti gyvulius, juokinga kiekvienam, kuris žino, kaip mato pasaulį aštuonių dioptrijų trumparegystę turintis žmogus."

Konanas Doilis žinojo, kad Edalji regėjimo akiniai negali visiškai pataisyti. Todėl neįtikėtina, kad jis tamsoje pamatytų gyvulį laukuose, juo labiau perpjautų jam pilvą.

Įsitikinęs Edalji nekaltumu, Konanas Doilis pateikė argumentus jo naudai. Buvo pakviesti konsultuoti kiti braižo ekspertai. Jie paneigė ankstesnius tvirtinimus ir pareiškė, kad laiškai nebuvo rašyti Edalji ranka. Dėmes ant Edalji drabužių, kurios niekad nebuvo įrodytos esančios šviežios kraujo dėmės, Konanas Doilis visiškai atmetė.

„Geriausias pasaulyje meistras neperpjautų skustuvu arkliui pilvo tamsią naktį taip, kad liktų vos dvi mažos kraujo dėmelės ant drabužių. Juokinga apie tai net kalbėti." Ant drabužių buvo rasta arklio šerių, bet tai nieko nereiškė, nes drabužiai į policiją buvo nešami sudėti į maišą su arklio odos juostele.

Iki to laiko daug kitų žmonių buvo ėmęsi Edalji bylos, tačiau Konano Doilio vardas iškėlė ją viešumon. Ne vienas laikraštis rašė, kad atrodo, jog pats Šerlokas Holmsas stojo ginti Edalji. Konanas Doilis nesutiko su tokiu palyginimu: „Yra didžiulis skirtumas tarp tikrovės ir prasimanymo, — sakė jis, — bet prieš darydamas kokias nors išvadas, aš pirmiausiai išnagrinėjau visus faktus." Iš tiesų Konano Doilio veiksmai labiau buvo panašūs į Maikrofto Holmso, detektyvo vyresniojo brolio, veiksmus. Daugumą faktų buvo surinkę

kiti, bet Konanas Doilis sugebėjo paversti juos įtikinamais bei nenuginčijamais argumentais. Jis pradėjo nuo laiškų į įvairius laikraščius, o baigė 1907 metų sausio pabaigoje 18 000 žodžių pamfletu, pavadintu „Pono Džordžo Edalji istorija".

„Aš išnagrinėjau daugybę dokumentų, – rašė jis, – ir patikrinau galybę tikrų ir tariamų faktų. Tuo metu įdėmiai viską stebėjau, tačiau be jokių abejonių ir visiškai nuoširdžiai galiu pasakyti, jog per visą tyrimą neužtikau jokių aplinkybių, kurios verstų manyti, kad Džordžas Edalji tiesiogiai ar netiesiogiai turi ką nors bendra su tais smurtavimais ar anoniminiais laiškais."

Konanui Doiliui tiriant kilo įtarimas dėl dviejų brolių Roideno ir Voleso Šarpų (*Royden and Wallace Sharpe*), kurie labai seniai jautė priešiškumą Edalji šeimai. Tai buvo netiesioginiai požymiai, tačiau Roideno darbelių sąrašas buvo ypač įdomus. Jis buvo žinomas ir anksčiau klastojęs laiškus, dirbęs pas mėsininką ir peiliu supjaustęs geležinkeliui priklausančią nuosavybę. Jis pažinojo Džordžą Edalji ir tikriausiai griežė ant jo dantį dar nuo mokyklos laikų, nors pats iš jos buvo pašalintas, o jo dešimties mėnesių darbas gyvulių perkėloje kaip tik sutapo su išpuoliais prieš Edalji šeimą. Konanas Doilis taip energingai ėmėsi šio siūlo galo, kad net sulaukė grasinamų laiškų. Įkalčių prieš Šarpus nepakako, kad būtų galima iškelti bylą, bet Konanas Doilis įtikinamai pareiškė, kad jie nusvėrė Džordžui Edalji pareikštus įkalčius.

Konano Doilio pamfletas pakurstė ugnį, ir Edalji byla sukėlė visos šalies žmonių pasipiktinimą. „Aš tvirtai įsitikinęs, – kartojo jis visiems žurnalistams, – kad jei kada nors koks žmogus buvo nekaltas, tai tas žmogus yra Edalji." Užsienio spauda taip pat susidomėjo šia istorija. Amerikoje *New York Times* išspausdino visas detales pirmame puslapyje.

„Konanas Doilis sprendžia naują Dreifuso bylą. Šerloko Holmso kūrėjas pats tapo detektyvu" — skelbė antraštė.

Bylai įgavus tarptautinį atgarsį, Britanijos vyriausybė buvo priversta imtis veiksmų. 1907 metų pavasarį buvo įsteigtas Edalji komitetas ir prižiūrint vidaus reikalų ministrui buvo pradėtas oficialus tyrimas. Vyriausybinė komisija pripažino Edalji nekaltu dėl smurtavimo prieš gyvulius, bet kaltu dėl šmeižikiškų laiškų rašymo. Todėl Edalji atleido nuo bausmės, bet jis negavo jokios kompensacijos. Kritikai ir vėl priekaištavo, kad išvados negalėjo būti nešališkos, nes trijų žmonių komisijos narys seras Albertas de Rucenas (*Albert de Rutzen*) buvo policijos viršininko kapitono Džordžo Ansono pusbrolis.

Konanas Doilis buvo įsitikinęs, kad visa ši istorija paliko bjaurią dėmę britų teismų istorijoje. „Ir po daugelio metų, — rašė jis savo autobiografijoje, — negaliu ramiai galvoti apie šią bylą."

Neseni tyrimai verčia manyti, kad paskutinė Edalji bylos dalis dar turi būti parašyta. „Jis buvo nepriekaištingo charakterio žmogus, — teigė Konanas Doilis. — Niekad jo gyvenime nebuvo ko nors tokio, kas paneigtų šį teiginį." Tačiau tolesni tyrimai rodo, kad Edalji galgi nebuvo toks tyras. Gandai apie lošimų skolas bei klientų pinigų išeikvojimus galėjo šiai istorijai nulemti kitą pabaigą. 1907 metais *New York Times* vedamasis rašė: „[Konaną Doilį] galėjo suklaidinti natūralus menininko troškimas tobulai užbaigti istoriją. Teisybė gali būti neįprastesnė nei grožinis kūrinys, bet joje dažnai nėra to, kas literatūroje vadinama konstrukcija." Kad ir kokių naujų kaltinimų atsirastų, tikėtina, kad pagrindiniai Konano Doilio argumentavimo principai išliks. Jis visa savo esybe pasinėrė į šią istoriją, nes policijos byla prieš Edalji

buvo nepaprastai ydinga. Konanas Doilis atskleidė šias ydas ir įspėjo pasaulį dėl rimtos teismo klaidos, ir jo pasididžiavimas savo darbu yra visiškai pateisinamas. Konanas Doilis visada gailėjosi, kad jo pastangos nesulaukė geresnių rezultatų. Tačiau asmeniškai jam šis tyrimas buvo labai naudingas. Jo pasipiktinimas Edalji byla padėjo atsikratyti apatijos, kuri buvo apėmusi po Luizos mirties, ir po keleto mėnesių įnirtingo darbo siekiant išteisinti Edalji jis pajuto, kad gali pradėti normalų gyvenimą.

1907 metų rugsėjo 18 dieną Konanas Doilis vedė Džiną Leki. Kukli uždara ceremonija įvyko Šv. Margaritos bažnyčioje Vestminsteryje. Konano Doilio svainis pastorius Kirilas Eindželas (*Cyril Angell*), Dodo vyras, vadovavo visai ceremonijai, o Inisas buvo vyriausiuoju pabroliu. Konanas Doilis vilkėjo tradicinį durtinį ir dryžuotas kelnes, o jaunoji, pasak vieno laikraščio, atrodė ypač įspūdingai pasipuošusi dramblio kaulo spalvos ispaniškais nėriniais siuvinėta šilkine suknele. Konė ir Vilis Hornungai, pamiršę savo ankstesnį nepritarimą šiai draugystei, irgi dalyvavo ceremonijoje.

Paskui Konanas Doilis užnešė nuotaką laiptais į „Metropolio" viešbutį, kur vyko prabangios vaišės. Tarp 250 svečių buvo Džeromas K. Džeromas, Bramas Stokeris (*Bram Stoker*), J. M. Baris (*J. M. Barrie*), Džordžas Njunesas (*George Newnes*) ir Grinhafas Smitas. Netgi daktaras Redžinaldas Horas, kuris Konanui Doiliui prieš 30 metų nuomojo butą, atvažiavo iš Birmingamo, kad pakeltų taurę į jo sveikatą. Iškilmėse dalyvavo Džordžas Edalji, ir Konanas Doilis tvirtino, kad nepaprastai didžiuojasi matydamas tokį svečią.

Nors Konanas Doilis nelabai stengėsi išlaikyti paslaptyje savo planus, spauda plačiai aprašė vestuves. *Daily Telegraph* paskyrė visą skiltį jaunosios „nepaprastai gražiai suknelei",

o *Morning Post* komentavo jaunikio „švytinčią veido išraišką". Užsienio laikraščiai taip pat neatsiliko. „Ponia Doil – labai graži moteris, – rašė *New York Times*, o Buenos Airių *Standard* pranešė, jog „Šerlokas Holmsas tyliai vedė". Keista, bet vienas Niujorko laikraštis pranešė savo skaitytojams, kad jaunikis „ilgą laiką buvo laikomas prisiekusiu viengungiu".

Po medaus mėnesio kruizo po Viduržemio jūrą jaunieji pradėjo savo bendrą gyvenimą. Laimė, Kingslis ir Merė, dabar jau paaugliai, prisirišo prie Džinos, ir tėvo laimė sušildė jų visų santykius. Kadangi Džina buvo pasiryžusi pradėti visiškai naują gyvenimą, buvo nuspręsta, kad šeima išvažiuos iš Hindhedo. Dvaras buvo išnuomotas, o Konanas Doilis nusipirko naują namą, vadinamą Vindlešamu, Krauborou, Sasekso grafystėje Ašdauno miško pakraštyje. Ponui Lekiui išėjus į pensiją, Džinos tėvai išvyko iš Blekhito ir taip pat apsigyveno netoliese.

Namas labai priminė senąjį, su tokiu pat stačiu stogu ir dar įspūdingesne biliardine, kuri turėjo dvigubą paskirtį ir buvo naudojama kaip pokylių salė. Džinos arfa ir pianinas stovėjo viename gale, o biliardo stalas kitame. Didžiulis aliejiniais dažais *Strand* dailininko Sidnio Pedžito tapytas Konano Doilio portretas žvelgė nuo sienos į keistas asmenines relikvijas, tarp kurių buvo elnio galvos iškamša, keletas žvėrių kailių, visas komplektas Napoleono laikų ginklų. Viršuje iš Konano Doilio naujojo darbo kambario atsivėrė puikus Sasekso žemumų vaizdas. Viename kampe stovėjo Šerloko Holmso biustas, primenantis pulkininko Morano sudaužytąjį „Nuotykyje apleistame name".

Likusį savo gyvenimą Konanas Doilis praleis šiame name, ilgainiui vis plės ir tobulins jį. Kadangi Londonas dabar buvo ne taip arti, jis turėjo butą netoli Viktorijos stoties, kuriame

gyvendavo, kai lankydavosi Londone su reikalais. Ir vėl Konanas Doilis mėgavosi tuo, ką daktaras Votsonas vadino jaunavedžio „maloniais namų rūpesčiais". Jis apsisprendė rašyti tik įkvėpimo pagautas, o kitą laiką skyrė darbui sode, golfui ir kitokiam sportui. Tačiau ne visos šios pramogos teikė vien tik malonumą — 1909 metų sausį atsinaujino sena jo liga ir jam reikėjo atlikti operaciją dėl žarnų nepraeinamumo. Po operacijos *Times* spausdindavo kasdienius biuletenius apie Konano Doilio sveikatos būklę.

Edalji byla išgarsino Konaną Doilį kaip nuskriaustųjų gynėją. Dabar, kai jis sėdo prie darbo stalo savo naujajame darbo kambaryje, kita byla atkreipė jo dėmesį. Viskas prasidėjo vieną ūkanotą 1908 metų rytą Glazge, kai pagyvenusi vieniša dama Marion Džilkraist (*Marion Gilchrist*) nusiuntė savo kompanionę Heleną Lambi pirkti laikraščio. Kai ši po dešimties minučių grįžo, rado panelę Džilkraist gulinčią ant grindų negyvą. Ji buvo nužudyta buku daiktu, jos dokumentai išsklaidyti, brangenybės išnaršytos, bet dingusi buvo tik viena deimantinė sagė.

Policija netruko susieti šį nusikaltimą su vokiečiu imigrantu, vardu Oskaras Sleiteris (*Oscar Slater*), kuris neseniai buvo įkeitęs deimantinę sagę. Sleiteris dar labiau sustiprino įtarimus, laivu „Lusitania" pabėgdamas iš šalies prisidengęs svetima pavarde. Kai laineris pasiekė Niujorką, pas Sleiterį buvo rastas mažas baldų apmušėjo plaktukas, kaip manyta, — nužudymo įrankis. Sleiteriui grėsė ekstradicija, bet jis savanoriškai grįžo į Britaniją, įsitikinęs, jog galės lengvai įrodyti savo nekaltumą.

Sleiterį galima buvo apkaltinti lošimu, smulkiomis vagystėmis ir gal netgi prostitucija, tačiau Marion Džilkraist jis nenužudė. Tačiau kaip ir Edalji byloje policija pritaikė faktus

įtariamajam, kur reikia nutylėdama priešingus parodymus. Liudininkai, kurie neva buvo matę paslaptingą vyriškį, išeinantį iš aukos namų, buvo aprūpinti Sleiterio nuotraukomis, o į įtariamojo alibi — jis esą buvęs namie su savo meiluže bei tarnu — nebuvo atsižvelgta. Be to, vienintelis daiktinis įrodymas, siejęs Sleiterį su nusikaltimo vieta, — deimantinė sagė — visiškai neatitiko aukai priklausiusios brangenybės aprašymo ir buvo įkeista dar iki nužudymo.

Stebėtinai greitai Sleiteris buvo pripažintas kaltu ir nuteistas myriop. Tuo metu apeliacinio teismo Škotijoje nebuvo ir Sleiteris galėjo tik prašyti malonės. Visuomenė jį palaikė ir įteikė peticiją su 20 000 parašų ir prašymu pasigailėti. Likus dviem dienoms iki mirties bausmės įvykdymo, mirties bausmė buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos.

1910 metų balandį žymus Edinburgo teisininkas Viljamas Rougedas išleido knygelę „Oskaro Sleiterio byla", kurioje atskleidė parodymų nesuderinamumą ir pateikė teismo proceso stenogramą. Konaną Doilį, į kurį jau buvo kreipęsi Sleiterio advokatai, sujaudino Rougedo kaltinimai. Nors jis neturėjo jokio noro pradėti naują tyrimą, tačiau pripažino, kad „tas nelaimėlis buvo susijęs su nužudymu, už kurį buvo nuteistas, ne ką daugiau už mane". Edalji byla jį šiek tiek atvėsino, ir jis buvo tikras, kad Sleiterio byloje visi pareigūnai taip pat susivienys. „Juos sieja pasiryžimas nepripažinti nieko, kuo yra kaltinamas kitas pareigūnas, — rašė jis, — o kad jiems ateitų į galvą mintis nubausti kitą pareigūną, padariusį pažeidimą, per kurį nukenčia nelaiminga auka, — to niekad negali būti."

Todėl Konanas Doilis jautė pareigą ką nors daryti. Jis ir vėl nusprendė parašyti knygelę, kad naudodamasis savo vardu bei įtaka atkreiptų visuomenės dėmesį į Sleiterio nelai-

mę. Viljamo Rougedo padedamas, jis surinko Oskaro Sleiterio bylos medžiagą, spausdintą 1912 metų vasarą. Tai buvo 18 000 žodžių bylos santrauka, kurioje labai smulkiai buvo nagrinėjama Rougedo pateikta informacija. Brošiūroje Konanas Doilis meistriškai paneigia Sleiteriui pateiktus kaltinimus. Pavyzdžiui, Sleiterio kelionė į Ameriką svetima pavarde. Konanas Doilis įrodė, jog Sleiteris keliavo su jauna mergina ir nenorėjo, kad tai sužinotų jo žmona. Šis paaiškinimas, nors ir nelabai pagirtinas, neigė Sleiterį įvykdžius žmogžudystę. Prieš išvykdamas Sleiteris užsiregistravo savo tikrąja pavarde Liverpulio viešbutyje ir, kaip tvirtino Konanas Doilis, niekad nebūtų to daręs, jei būtų slapstęsis nuo policijos.

O dėl plaktuko, kuris buvo rastas tarp Sleiterio daiktų, tai Konanas Doilis nemanė, jog jį galima būtų laikyti nužudymo įrankiu. „Tai nepaprastai lengvas ir trapus įrankis, — tvirtino jis, — juo galima nebent įkalti vinutę ar suskaldyti mažą anglies gabaliuką." Gydytojas, įvykio vietoje apžiūrėjęs panelės Džilkraist kūną, irgi pasiūlė savo pagalbą: jis padarė išvadą, kad auka buvo nužudyta sunkia raudonmedžio kėde, kuri buvo rasta aptekusi krauju. „Oskaro Sleiterio byla" paskatino visuomenę reikalauti atnaujinti bylą. Bendruomenių rūmuose klausimai, susiję su byla, buvo pateikti ponui Makkinonui Vudui (*McKinnon Wood*), valstybės sekretoriui Škotijai. Atsakymas nekėlė didelio optimizmo: „Manau, jog nėra jokių naujų aplinkybių, kurios verstų atnaujinti bylą".

Tuo tarpu su tolesniais policijos aplaidumo įrodymais, išaiškėjo kai kurios naujos detalės. Sleiterio alibi patvirtino bakalėjininkas Makbreinas (*MacBrayne*), kuris matė Sleiterį stovint ant savo namo laiptų žmogžudystės įvykdymo metu, bet Makbreinas nebuvo pakviestas liudyti į teismą. Dar

labiau netikėtas detales atskleidė Glazgo policijos detektyvas leitenantas Džonas Trenčas (*John Trench*). Po ilgos kovos su savo sąžine leitenantas Trenčas pateikė stulbinamą informaciją: aukos kompanionė Helena Lambi įvardijo vyrą, kurį ji matė bėgantį iš panelės Džilkraist buto. Tai nebuvo Oskaras Sleiteris.

Neįtikėtina, bet šio pareiškimo nepakako, kad būtų galima reikalauti naujo tyrimo. Leitenantą Trenčą už jo pastangas pašalino iš policijos ir atsisakė mokėti jam pensiją. Konanas Doilis negalėjo nusiraminti. „Manau, kad visa ši byla yra klasikinis tarnybinio nekompetentingumo ir užsispyrimo pavyzdys", — rašė jis.

Tuo metu viskas atrodė prarasta. Tačiau kitą žingsnį, nors Konanas Doilis tada negalėjo nieko apie tai žinoti, žengė pats Oskaras Sleiteris.

Jaunas daktaras Artūras Konanas Doilis Sautsyje. Maždaug tuo metu jis rašė *Kraujo spalvos etiudą* – pirmuosius Šerloko Holmso nuotykius. „Tai buvo mano gyvenimo laikotarpis, kai blaškiausi tarp ligonių ir literatūros, – vėliau rašė jis. –Sunku pasakyti, kas nukentėjo labiau."

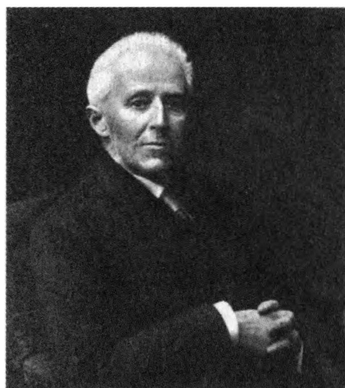
Seras Artūras ilsisi didžiuliame biliardo kambaryje Vindlešamo dvare, pirktame 1907 metais. „Jis buvo stambus, tvirtas ir nerangus, – rašė apie Konaną Doilį jo draugas. – Nedailus, į Vestfalijos kumpį panašiomis rankomis ir nervingu trūkčiojančiu balsu, atkartojančiu Škotijos krantų ir kalnų šlaitų garsus, jis galėjo būti palaikytas dvaro prievaizdu."

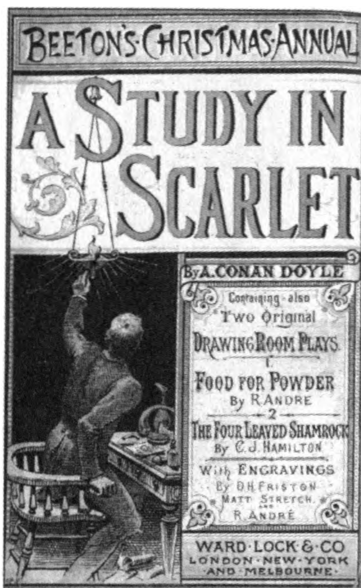

„Na, Votsonai, dailioji lytis yra tavo sritis." Konano Doilio motina, mergautine pavarde Merė Foli (dešinėje), visada buvo vadinama Madam. Jo pirmoji žmona Luiza Hokins (kairėje) mirė nuo tuberkuliozės 1906 metais, o po metų jis vedė Džiną Leki, kurios nuotrauka daryta 1897 metais.

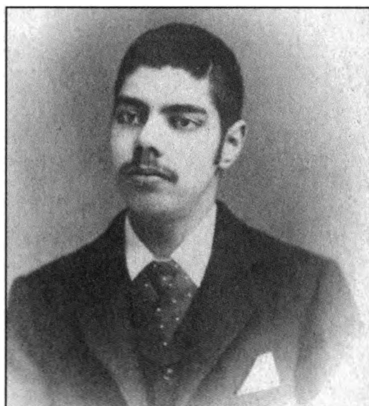

„Aš sulaukiau pilnametystės 80° šiaurės platumoje", – sakė Konanas Doilis (trečias iš kairės) apie savo septynių mėnesių kelionę banginių medžioklės laivu. Kelionė nutraukė jo medicinos studijas, vadovaujamas daktaro Džozefo Belo (viršuje), kurio neįprastas pastabumas įkvėpė Šerloko Holmso debiutą 1897 m. Bitono kalėdiniame leidinyje *Beeton's Christmas Annual.*

Konanas Doilis atkakliai gynė Džordžą Edalji (viršuje), apkaltintą galvijų luošinimu, ir Oskarą Sleiterį (kairėje), neteisingai apkaltintą vienišos moters Glazge nužudymu. Lygiai taip pat energingai jis organizavo savo knygos *Paslaptinga šalis* reklaminę kampaniją ir norėdamas įkūnyti savo herojų profesorių Čelendžerį netgi prisiklijavo dirbtinę barzdą.

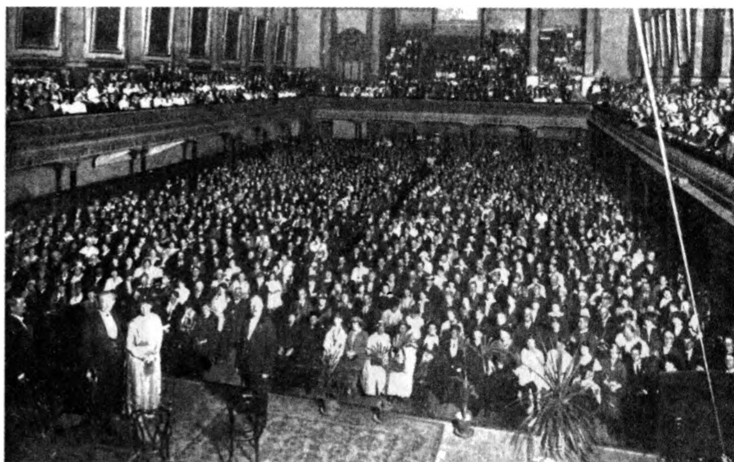

Vyresnio amžiaus Konanas Doilis visiškai pasinėrė į spiritizmą, kurį laikė pačiu svarsvarbiausiu dalyku pasaulio istorijoje.

Kairėje – 1919 metais daryta dvasios nuotrauka, kurioje, kaip buvo manoma, matyti velionis autoriaus sūnus Kingslis.

Apačioje Fransė Grifits žavisi fėjomis vienoje iš liūdnai pagarsėjusių Kotinglio fotografijų, kurias Konanas Doilis atkakliai gynė straipsnyje „Fėjų atsiradimas".

Milžiniškos minios susirinkdavo pasiklausyti „spiritizmo apaštalo" paskaitų Australijoje, Naujojoje Zelandijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose.

1922 m. Atlantik Sityje kartu su Konano Doilio šeima paplūdimyje pramogavo ir magas Haris Houdinis; nuotrauka daryta prieš pat nelemtąjį ledi Konan Doil seansą.

„Niujorkas mane sužavėjo, tiesiog pritrenkė, — rašė Konanas Doilis antrą kartą lankydamasis šiame mieste 1914 m. — Atrodo lyg kas būtų praskridęs virš miesto, palaistęs jį ir šie stebuklingi pastatai išdygo per naktį." Dar kartą atvykęs čia 1922 metais, jis suteikė progą ir savo šeimai pasigrožėti vaizdais, nepaisydamas „alinančio karščio ir drėgmės, būdingos šiam garsiam vandenų apsuptam miestui".

19

Visiškai nepakenčiamas žmogus

Pati ryškiausia mano atmintyje tebėra profesoriaus Ruterfordo figūra: jo asiriška barzda, griausmingas balsas, plati krūtinė bei savitas elgesys.

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
PRISIMINIMAI IR NUOTYKIAI

„Mano darbo metodai nepriklauso nuo jokio ypatingo plano, – sakė Konanas Doilis reporteriui 1905 metais. – Rašau, kai turiu nuotaikos rašyti. Niekad nediktuoju, viską rašau pats. Rašau labai lėtai ir beveik niekad netaisau kas parašyta, nes dažnai, jei pataisau jau parašytą tekstą, būnu labai nepatenkintas ir grįžtu prie pirminio varianto. Jei darau kokių pakeitimų, tai dažniausiai tenka pertvarkyti visą apsakymo dalį. Pirmieji įspūdžiai man visada atrodo patys geriausi."

Šis interviu pasirodė pavadintas „Sunki dramaturgo Konano Doilio dalia", ir antraštė leido suprasti, kokia kryptimi plėtosis jo karjera pirmaisiais naujojo vedybinio gyvenimo metais. Daugiausia laiko bus skiriama pjesėms pagal jo kūrinius rašyti bei statyti – veiklai, kuri „nors ir nebuvo labai pelninga, bet suteikė daug malonumo ir pramogos".

O dėl „sunkios dalios", tai čia turima galvoje jo drama apie brigados vadą Žerarą, populiarų regentavimo laikotarpio herojų. „Aš siūliau šią pjesę beveik visiems Londono teatrams, — sakė Konanas Doilis, — bet veltui. Jie kratėsi jos. Nežinau kodėl, nes iki šiol esu įsitikinęs, jog tai gera pjesė, o jie yra priešingos nuomonės." Tuo tarpu Viljamo Džileto *Šerlokas Holmsas* buvo vaidinamas sausakimšose salėse.

Po kelių mėnesių *Brigados vadas Žeraras* rado gelbėtoją Luiso Volerio (*Lewis Waller*) asmenyje. Šis aktorius išgarsėjo D'Artanjano, Hotspuro ir Henriko V vaidmenimis. Būdamas patyręs impresarijus, Voleris sutiko statyti pjesę ir vaidinti joje pagrindinį vaidmenį. Prasidėjus repeticijoms, Konanui Doiliui buvo sunku atsisakyti savo herojaus kontrolės. Savo kūriniuose Konanas Doilis skirdavo dešimtis puslapių paauksuotų ir brangenybėmis papuoštų kardų, dvikovų pistoletų aprašymui, tačiau teatre ši aistra istorinėms detalėms tapo kliuviniu. Atvykęs į generalinę repeticiją, Konanas Doilis pasibaisėjo pamatęs, kaip į sceną įžygiuoja pulkelis blizgančiomis uniformomis aprengtų husarų, ką tik grįžusių iš paskutinės Napoleono kampanijos. „Šie vyrai — kariai, o ne baleto šokėjai!" — sušuko jis. Jo reikalavimu brangios uniformos buvo ištepliotos purvu. Tačiau Volerio nesužavėjo toks autentiškumas ir savo uniformą jis pasiliko nepriekaištingai švarią.

Volerio ir jo naujintėlaičio kostiumo debiutas įvyko 1906 metų pavasarį. Konano Doilio vertinimu, tai buvo „nuostabus spektaklis", bet numylėtinio aktoriaus įvaizdis nesiderino su spektaklio medžiaga. Publika buvo pripratusi prie plieninio žvilgsnio Volerio herojaus ir dauguma jo gerbėjų nesugebėjo įžvelgti užslėpto humoro, nuspalvinusio nevykėlio brigados vado paveikslą. „Žinot, — komentavo vienas premjeros žiūrovas, — buvo tokių

vietų, kai vos laikiausi nesijuokęs." Atrodo, kad daugelis jautė tą patį. Publika nei juokėsi, nei plojo, ir spektaklis neturėjo didelio pasisekimo. Konanas Doilis apgailestavo, kad spektaklis neišsilaikė ilgai repertuare, tačiau su trupe jis išsiskyrė jausdamas nuoširdžią pagarbą ispanų kilmės aktoriui Voleriui. „Nežinau, koks kraujas teka Volerio venomis — hebrajų ar baskų, ar ir vienų, ir kitų, — rašė Konanas Doilis. — Tik žinau, kad jis nuostabus žmogus."

Praėjus trejiems metams, jie vėl dirbo kartu — statė pjesę *Likimo liepsnos* (*The Fires of Fate*), kuri labiau atitiko Volerio talentą. Pjesės pagrindas buvo Konano Doilio *„Korosko" žūtis*. Voleris čia vaidino šaunų karininką, pulkininką Egertoną, kuris jau pirmame veiksme sužino, kad nepraėjus nė metams jis mirs nuo retos stuburo sklerozės formos. Iš pradžių ketinęs nusižudyti, Egertonas nusprendžia lydėti turistų grupę kelionėje Nilo upe. Kaip ir reikia tikėtis iš Konano Doilio, Egertonas sutinka ir įsimyli gražutę amerikietę Sadę Adams iš Masačusetso. Bet dėl savo ligos jis nesiryžta atskleisti jai savo jausmų.

Lemtis įsikiša tada, kai grupė patenka į dervišų nelaisvę. Supratęs, jog mielos panelės Adams laukia už mirtį daug žiauresnis likimas, pulkininkas Egertonas, nors ir sunkiai sužeistas į galvą, įstengia nušliaužti ir duoti pagalbos signalą. Atvyksta gelbėtojai ir išvaduoja turistus. Laiminga pabaiga, atrodo, yra čia pat, bet viską gadina mirtina pulkininko Egertono liga. Konano Doilio sprendimas, nors ir gana išradingas, atrodo labai abejotinas turint galvoje jo medicininį išsilavinimą. Dar anksčiau Egertonas buvo skaitęs, jog tokia pat liga sergantis ligonis pasveiko patyręs šoką geležinkelio katastrofoje. Pasirodo, dervišo smūgis į galvą turi tokį pat poveikį, ir Konano Doilio drama gali baigtis laimingai.

Konanas Doilis laikė šią pjesę geriausiu savo dramos kūriniu, o publika per premjerą, kuri įvyko 1909 metų birželio 16 dieną, atrodo, su tuo sutiko. Scena, kurioje pikti dervišai užpuola bejėgius keliautojus, tapo dar realesnė, kai Konanas Doilis užsispyrė, kad joje būtų naudojami botagai ir vėzdai — tai labai sukrėtė publiką. Pirmose eilėse sėdėjusį Iniso Doilio draugą teko laikyti, kad šis nešoktų į sceną gelbėti užpultų keliautojų. Vėliau ilgas ovacijas sukėlė drąsus pulkininko Egertono poelgis, bandant prisišaukti pagalbą. „Dramaturgui tokie momentai, — rašė Konanas Doilis, — suteikia tokio jaudulio ir pasitenkinimo, kurio niekad nepatirs pats geriausias romanistas."

Tačiau tas jaudulys truko neilgai. Po kelių mėnesių *Likimo liepsnos* buvo išbrauktos iš repertuaro, o ir apskritai spektaklis buvo rodomas taip ilgai tik todėl, kad Voleris ir Konanas Doilis patys padengė visas pastatymo išlaidas. Šiaip ar taip, Konanas Doilis neprarado optimizmo ir suvertė kaltę neįprastai karštai vasarai, o Voleris netrukus patraukė jo dėmesį kitu sumanymu. Tačiau Konanas Doilis visada gailėjosi dėl per ankstyvo, jo manymu, pjesės palaidojimo.

Ruošdamasis naujai teatrinei avantiūrai, Konanas Doilis atkreipė dėmesį į apdulkėjusį, neužbaigtą savo rankraštį, rašytą dar jaunystėje. 1894 metais, pradėjus repetuoti *Pasakojimą apie Vaterlo*, ambicijų pilnas Konanas Doilis pradėjo kitą pjesę, pavadintą *Temperlių namai* (*The House of Temperley*), kurią ketinto skirti Henriui Irvingui. Tačiau kiek pabandęs dirbti kartu su savo svainiu Viliu Hornungu, Konanas Doilis atsisakė šio projekto. Kadangi nebuvo linkęs savo sumanymų paleisti vėjais, surinktą medžiagą jis panaudojo rašydamas romaną *Rodnis Stounas.*

Temperlių namuose, su paantrašte „Ringo melodrama", pasakojama apie sero Čarlzo Temperlio, nepataisomo lošėjo, aukojančio savo turtą ir šeimos garbę bokso rungtynėse, negandas. Prieš pat lemtingo mačo pradžią pagrobiamas boksininkas, už kurį Temperlis statė 10 000 svarų. Vietoj jo su brutaliuoju Gloucesteriu Diku turi kovoti kareivis Džekas, Temperlio brolis.

Pasakojimas apie Vaterlo buvo pastatytas gražiai ir kukliai, su paprastomis dekoracijomis ir nedidele grupele antraeilius vaidmenis atliekančių aktorių. Tuo tarpu *Temperlių namai* buvo gremėzdiškas spektaklis, kuriame dalyvavo 43 aktoriai, septynis kartus buvo keičiamos dekoracijos, o spektaklio kulminacija — ilgai trunkančių bokso rungtynių scena. Pataisęs ir užbaigęs ilgai gulėjusį rankraštį, Konanas Doilis suprato, kad ši pjesė gali atbaidyti net pačius drąsiausius statytojus. Nors *Brigados vado Žeraro* ir *Likimo liepsnų* pasisekimas nebuvo didelis, autorius nusprendė pats finansuoti spektaklio pastatymą.

Toks sprendimas atrodytų skubotas, tačiau impresarijaus vaidmuo tenkino Konano Doilio ambicijas, leido išlaikyti kūrybinę kontrolę ir teikė kūrybos džiaugsmo. Kupinas optimizmo, jis gana nepigiai šešiems mėnesiams išsinuomojo „Adelphi" teatrą ir pasamdė direktorių bei būrį aktorių. Jis prižiūrėjo visą spektaklio kūrimo procesą, reikalavo, kad būtų išlaikytos tam laikotarpiui būdingos detalės, o tam reikėjo dar didesnių išlaidų.

Nors Konanas Doilis mėgino įpinti į pirmą veiksmą meilės istoriją, tačiau pjesės kulminacija buvo Džeko Temperlio ir Gloucesterio Diko kova ringe. Konanas Doilis pasikvietė karišką bokso trenerį, kad šis išmokytų aktorius kautis, todėl spektaklis tapo kažkuo tarp pramogos ir žiauraus sporto.

Gloucesterį Diką vaidinusiam aktoriui buvo sulaužytas pirštas, išmuštas dantis ir trūko šonkaulis.

Kai spektaklio pastatymo išlaidos pasiekė tūkstančius svarų, neskaitant savaitinių 600 svarų atlyginimams ir nuomai, net Konanas Doilis turėjo pripažinti „neriąs gana giliai". 1910 metų vasario 11 diena, kai buvo vaidinamas premjerinis spektaklis, impresarijui buvo labai įtempta. Dideliam jo siaubui, per pirmąjį veiksmą publika pagarbiai tylėjo. Susijaudinęs Konanas Doilis pradėjo rašinėti ant programos žodžius „labai anemiška". Publika atgijo, kai veiksmas persikėlė į ringą. „Tik matę spektaklį gali suvokti, kokios tikroviškos yra šios scenos, — rašė *Athenaeum* apžvalgininkas. — Toks tikroviškumas negali nepaveikti publikos, todėl premjera turėjo didžiausią pasisekimą." Audringai sveikinamas Konanas Dilis su didžiausiu palengvėjimu užlipo ant scenos spektakliui pasibaigus.

Tačiau pakili nuotaika, apėmusi dramaturgą po premjeros, greitai virto košmaru. Nepaisant entuziastingų atsiliepimų, spektaklis buvo vaidinamas pustuštėse salėse. „Damos bijojo eiti į spektaklį įsivaizduodamos, kad jis yra labai žiaurus", — rašė Konanas Doilis. Kadangi šiame spektaklyje svarbiausia buvo pasižiūrėti, kaip aktoriai talžo vienas kitą kumščiais, šios abejonės nebuvo visiškai be pagrindo. Konanas Doilis papildė spektaklį patrauklia vienaveiksme pjese *Stiklainiukas ikrų* (*A Pot of Caviare*), rodoma prieš pagrindinį spektaklį, bet bilietų vis tiek neišpirkdavo. Karaliaus Eduardo VII mirtis gegužės 6-ąją visiškai nutraukė spektaklius, nes „Adelphi" teatras, kaip ir visi kiti Londono teatrai, gedulo dienomis buvo uždaryti. Mėnesio pabaigoje dar buvo parodyti keli spektakliai, bet birželį *Temperlių namai* jau nebuvo vaidinami.

Susitikimas su Teodoru Ruzveltu, prieš metus baigusiu JAV prezidento kadenciją, buvo vienas iš šviesesnių šio niūraus laikotarpio epizodų. Jiedu susitiko Londone pas vieną bendrą draugą, kur Ruzveltas svečiavosi grįždamas iš Afrikos safario. Ruzveltas dominavo pokalbyje, kurį Konanas Doilis pavadino rasistiniu. Konanas Doilis prisimena Ruzveltą kaip „labai triukšmingą ir energingą žmogų, besišypsantį ypatinga, laukinį žvėrį primenančia, dantyta šypsena ir nuolat daužantį ranka į stalą pabrėžiant savo žodžius". Konaną Doilį sužavėjo Ruzvelto, kaip kariškio, sportininko ir keliautojo, asmenybė. „Pulkininkas Ruzveltas yra tikras supermenas", — sakė jis amerikiečiui žurnalistui. Ruzveltas savo ruožtu gerbė Konano Doilio politines pažiūras bei jo visuomeninę veiklą. Senas Šerloko Holmso gerbėjas Ruzveltas pasidomėjo garsaus detektyvo sveikata, kurio naujausią nuotykį, „Raudonąjį ratą" (*The Red Circle*), ką tik išspausdino žurnalas *Strand*.

Tuo tarpu mintys apie Šerloką Holmsą nepaliko Konano Doilio ramybėje. Dar prieš išbraukiant *Temperlių namus* iš repertuaro, buvo aišku, kad Konanas Doilis pasiliks su daugybe skolų bei brangia teatro nuoma. Tai buvo „sunki, beveik beviltiška situacija", — pripažino Konanas Doilis. Reikėjo kuo skubiau kažką daryti, todėl sunkioje padėtyje atsidūręs autorius vėl grįžo į Beikerio gatvę prie savo patikimos melžiamos karvės.

Kiek vėliau ponia Konan Doil su nuostaba prisimins, kaip greitai jos vyras parašė ir pastatė naują pjesę — kiek ilgiau nei per tris savaites. Toks darbingumas, jos manymu, tikrai turi būti laikomas rekordiniu. Konano Doilio teatrinės avantiūros, kėlusios džiaugsmo ir susijaudinimo, tuo metu, jo paties žodžiais, buvo tapusios „šiek tiek per skaudžios", ir nuostolius reikėjo padengti.

Naujoji pjesė buvo sukurta pagal vieną pačių ankstyviausių bei geriausių Šerloko Holmso nuotykių apsakymų *Margoji juosta* (*The Speckled Band*), nors Konanas Doilis daug ką joje pakeitė. Naujame pastatyme dalyvavo daug aktorių, vaidinusių spektaklyje *Temperlių namai*, ir keletas žinomų aktorių, pakviestų atlikti pagrindinius vaidmenis. H. A. Seintsberiui (*H. A. Saintsbury*), vaidinusiam Holmsą daugybėje Džileto pjesės spektaklių, teko detektyvo vaidmuo. Šekspyro teatro aktorius Linas Hardingas (*Lyn Harding*) vaidino piktadarį daktarą Graimsbį Railotą — apsakyme Roilotas. Jis taip atkakliai ginčijosi su Konanu Doiliu dėl vaidmens interpretavimo, kad tarpininkauti net buvo pakviestas jų bendras draugas J. M. Baris. Galiausiai Konanas Doilis nusileido aktoriui ir rezultatas buvo toks, kad Railoto personažas beveik nustelbė Šerloką Holmsą.

Artėjant premjerai buvo padaryta daug kitų pakeitimų. Iš pradžių Konanas Doilis buvo pavadinęs pjesę *Stonoro byla* (*The Stonor Case*), bet jo kolegos įtikino jį, jog reikėtų grįžti prie labiau pažįstamo pavadinimo *Margoji juosta*. Scena, kurioje Holmsas mėgaujasi kokainu, šiek tiek pakeista įvedant į veiksmą pažą Bilį. Gerai pažįstamo epizodo, kuriame Roilotas sulenkia žarsteklį, o Holmsas jį vėl ištiesina, teko atsisakyti nesuradus tinkamų rekvizitų.

Didžiausia problema buvo antraštės personažas — nuodingoji gyvatė, grasinanti pagrindinei pjesės veikėjai kulminaciniame epizode. Konanas Doilis vėl reikalavo naudoti kuo tikroviškesnius rekvizitus. Tuo tarpu statytojai ir, žinoma, aktoriai buvo labiau linkę vaidinti su butaforine gyvate. Konanas Doilis, siekdamas didesnio efekto, atsigabeno siaubingą pitoną. Tačiau jis ir pats turėjo pripažinti, kad pitonas buvo nekoks aktorius: „arba kabėjo kaip stora geltona virvė, arba

prispaudus jam uodegą stengdavosi nušliaužti atgal ir išsitiesti prie scenos darbininko, kuris įžnybdavo jam, nors tai nebuvo numatyta."

Galima tik įsivaizduoti, kaip jaudinosi scenos darbininkas per premjerą birželio 4-ąją. Laimė, viskas vyko pagal scenarijų ir Konanui Doiliui buvo sukeltos didžiausios ovacijos. „Viskas ėjosi puikiai, – pranešė Konanas Doilis Madam. – Neprisimenu jokio kito tokio sėkmingo spektaklio."

Kritikai labai išgyrė H. A. Seintsberio ir Lino Hardingo vaidybą.

Tuo tarpu epizodą su pitonu vadino „akivaizdžiai dirbtiniu", o pitoną „ne baisesniu už didelę dešrą". Šitaip sukritikuoti spektaklio statytojai nusprendė naudoti mechaninę gyvatę. Iš pradžių Konanas Doilis griežtai pasipriešino, tačiau po kiek laiko sutiko, ir scena su mechanine gyvate tapo pačiu šiurpiausiu spektaklio epizodu: Graimsbis Railotas, gyvatei apsivijus jam aplink kaklą, krinta negyvas ant grindų, ir publika nustėrusi stebi, kaip šis baisus padaras lėtai išsivynioja ir per visą sceną šliaužia link Klodo Kingo vaidinamo daktaro Votsono, o šis sutraiško ją savo lazda publikai klykiant iš siaubo.

Margosios juostos sėkmė padengė Konanui Doiliui visus nuostolius su kaupu. Dviejų trupių gastrolės turėjo prasidėti „Adelphi" teatre tuo metu, kai baigėsi šešių mėnesių sutartis. Spektaklis buvo perkeltas į „Globe" teatrą.

Nepaisant didžiulio pasisekimo, net Konanas Doilis turėjo pripažinti, kad *Margoji juosta* neprilygo Viljamo Džileto *Šerlokui Holmsui*. Detektyvas beveik nepalaikė Konano Doilio pastangų ir nerodė įprasto sumanumo. „Spektaklio trūkumas, – rašė autorius, – yra tas, kad mėgindamas sukurti Holmso priešininką, aš persistengiau ir piktadario paveikslas

išėjo daug įdomesnis." Tačiau Konanas Doilis vis dėlto visada buvo dėkingas aktoriams, kurie padėjo jam išlipti iš šios finansinės krizės. Daugiau nei po dešimtmečio, kai Seinstberis ir Hardingas, atgaivinę spektaklį, stengėsi išlyginti nuostolius, Konanas Doilis kilniaširdiškai atsisakė savo autorinio honoraro už naują pastatymą.

Margosios juostos spektakliui įsivažiavus, Konanas Doilis nusprendė diskretiškai baigti savo dramaturgo karjerą. „Palieku teatrą ne todėl, kad jis manęs nedomina, — sakė jis žurnalistams. — Teatras labai mane domina." Vėliau jis visada patardavo savo draugams nekišti pinigų į teatrines avantiūras.

Nors Šerlokas Holmsas padėjo jam pataisyti pašlijusius reikalus, Konanas Doilis veikiausiai gailėjosi, kad jam teko griebtis šio seno vilko, personažo, kuris dažnai nustelbdavo visas kitas jo ambicijas. Dabar, kai jo dėmesys vėl nukrypo į beletristiką ir Šerlokas Holmsas užkariavo jo mintis, Konanas Doilis vėl pasuko pramintu taku. Semdamasis įkvėpimo iš savo praeities, jis nusprendė sukurti drąsų naują personažą, panašų į Edinburgo universiteto medicinos profesorių. Naujasis personažas turėjo būti nepaprastai gabus ir ekscentriškas, o jo nuotykius turėjo papasakoti ne tiek inteligentiškas, bet be galo ryžtingas kompanionas.

Nors scenarijus, atrodo, buvo pažįstamas, tačiau aplinkybės pasikeitusios. Beveik ketvirtis amžiaus praėjo nuo *Kraujo spalvos etiudo* pasirodymo. Kurdamas profesorių Džordžą Eduardą Čelendžerį, kurį žmona laiko „visiškai nepakenčiamu žmogumi", Konanas Doilis vylėsi sukurti personažą, kuris būtų ne mažiau žavus už Holmsą.

Sumanymo įgyvendinimas užtruko. Vindlešamo akmenų skaldykloje Konanas Doilis akmenyje pastebėjo „didžiulio

driežo" pėdsakus. Šis atradimas jį taip suintrigavo, kad jis net pranešė Britų muziejui, o šis atsiuntė savo ekspertus.

Kiek anksčiau, per medaus mėnesį keliaudamas su Džina Egėjo jūra, jis pastebėjo gyvį, labai panašų į „jauną ichtiozaurą" – keturkoję būtybę su ilgu plonu kaklu, uodega ir keturiais dideliais pelekais. „Senasis pasaulis dar turi mums vieną kitą staigmeną," – sakė jis. Šie įvykiai, pakurstę domėjimąsi paleontologija, veikiausiai įkvėpė parašyti pirmuosius profesoriaus Čelendžerio nuotykius.

Po antrųjų vedybų Konanas Doilis kalbėjo apie tai, jog laukia įkvėpimo naujam kūriniui pradėti. Tas laukimas užtruko. Nusivylęs tuo, kaip kritikai vertino *Serą Naidželą,* jis patraukė į rampos šviesą. Daug laiko iš jo atėmė Edalji ir Oskaro Sleiterio kampanijos bei darbas Skyrybų įstatymo pakeitimo draugijoje, kurios prezidentu jis tapo 1909 metais. Jo sūnų gimimas – Deniso Persio Stiuarto 1909 metais ir Adriano Malkolmo 1910 metais – taip pat atitraukė jį nuo kūrybinio darbo.

Be pjesių ir pamfletų, Konano Doilio skaitytojai galėjo pasidžiaugti ir kitais jo darbais. 1907 metais pasirodė jo kūrinys „Pro stebuklingas duris", o 1909 metais – „Nusikaltimas Konge" (*The Crime of the Congo*), kur griežtai kritikuojama belgų politika Kongo čiabuvių atžvilgiu. Paskutinė brigados vado Žeraro istorija, pavadinta „Brigados vado vedybos" (*„Mariage of the Brigadier"*) buvo išspausdinta žurnale *Strand* 1910 metais.

Tačiau nė vienas iš šių kūrinių neprilygo ankstyviesiems jo darbams. 1911 metais pasirodžius apsakymų rinkiniui *Paskutinė galera (The Last Galley),* Konanas Doilis net penkerius metus neišspausdino jokio naujo kūrinio. Vėl sugrįžęs prie beletristikos ir matydamas kritikos abejingumą jo istoriniams

romanams, Konanas Doilis nusprendė pabandyti ką nors naujo. „Mano troškimas, – rašė jis Grinhafui Smitui, – parašyti knygą berniukams, panašią į detektyvą apie Šerloką Holmsą. Kažin ar man pavyks abu šie dalykai, bet turiu vilties."

Tai buvo *Paslaptinga šalis (The Lost World)*, vaizdinga nuotykių istorija, nenusileidžianti *Baskervilių šuniui* ir brigados vado Žeraro nuotykiams. *Paslaptingoje šalyje*, papasakotame simpatiško airių žurnalisto Eduardo Dano Melouno lūpomis, skaitytojas supažindinamas su ūmaus būdo profesoriumi Čelendžeriu, susiruošusiu ekspedicijon į Pietų Ameriką. Prie Čelendžerio ir Melouno prisideda profesorius Samerlis, Čelendžerio konkurentas, bei lordas Džonas Rokstonas, „visam pasauliui žinomas keliautojas". Po įvairių nuotykių bei tarpusavio nesutarimų keturi nuotykių ieškotojai atvyksta į tolimą Amazonės plokščiakalnį, kur pasaulis, atrodo, tebėra toks, kaip priešistoriniais laikais ir kur žeme dar vaikšto dinozaurai.

Daugelis kritikų labai pabrėžė, jog rašydamas *Paslaptingą šalį* Konanas Doilis daug ką perėmė iš Žiulio Verno *(Jules Verne)*, H. Dž. Velso (*H. G. Wells*) ir Danielio Defo (*Daniel Defoe*) kūrybos, bet šio kūrinio jėga slypėjo unikaliame Konano Doilio talente. Jo tyrinėtojo aistra atgaivino priešistorinę gamtą, o Eduardo Melouno pasakojimas padarė Čelendžerį ir jo nuotykius tokius pat artimus skaitytojui kaip ir daktaro Votsono papasakoti Šerloko Holmso nuotykiai.

Laiške Grinhafui Smitui Konanas Doilis pavadino šią knygą „knyga berniukams" ir aiškiai išsakė savo ketinimus. Jam neatėjo į galvą, kad rašo mokslinės fantastikos kūrinį, nes tada toks terminas dar nebuvo vartojamas, bet *Paslaptinga šalis* gali būti laikoma vienu iš pirmųjų šio literatūros žanro šedevru.

Pirmieji Konano Doilio eksperimentai mokslinės fantastikos srityje jaučiami jo apsakymuose „Didysis Kainplaco eksperimentas" („*The Great Keinplatz Experiment*"), kuriame vaizduojami savo kūnais apsikeičiantys profesorius ir studentas, ir „Fiasko Los Amige" („*The Los Amigos Fiasco*"), kuriame nuteistasis, nepavykus įvykdyti bausmę elektros kėdėje, virsta antžmogiu. Bet grįžkime į *Paslaptingą šalį.* Šiame kūrinyje kūrybinė Konano Doilio branda padėjo sukurti nepaprastai ryškų personažą. „Buvau pasirengęs sutikti nepaprastą asmenybę, — pasakoja Melounas, — bet tokia man net nesivaideno. Labiausiai stebino jo kūno forma, dydis ir išdidus stotas. Gyvenime nesu regėjęs tokios didžiulės galvos. Jeigu būčiau išdrįsęs pasimatuoti jo cilindrą, tikriausiai jis būtų nusmukęs man iki pat pečių. Profesoriaus veidas ir barzda nenorom priminė asirų jautį. Veidas stambus, mėsingas, barzda kvadratinė, juoda it anglis, siekianti krūtinę. Nepaprastą įspūdį darė ir plaukai — ilgas kuokštas, tartum prilipdytas, dengė jo aukštą, tiesią kaktą. Iš po gauruotų antakių švytėjo skaidrios, pilkšvai žydros akys, ir jis pažvelgė į mane kritiškai ir valdingai. Pamačiau labai plačius pečius, galingai atstatytą krūtinę ir dvi stambias, juodais gaurais apžėlusias rankas. Jeigu prie to dar pridurčiau riaumojantį, griaudinti it perkūnija balsą, tai suprastute, koksai buvo mano pirmasis įspūdis susitikus su žymiuoju profesoriumi Čelendžeriu."

Po visų dramaturginių išbandymų *Paslaptinga šalis* Konanui Doiliui buvo tikra atgaiva. Jo gera nuotaika bei humoras trykšta iš kiekvieno knygos puslapio. Ypač linksmai aprašytas epizodas Kvinzo salėje Londone, kur profesorius Čelendžeris pristato narve uždarytą pterodaktilį kaip savo sėkmingos ekspedicijos įrodymą. Profesorius Čelendžeris atvožė dėžės dangtį, pažvelgė į ją ir, pliaukštelėjęs keletą kartų pirštais,

maloniai tarė (žurnalistų ložėje aiškiai buvo girdėti jo žodžiai): „Na, išeik, mažyti, išeik!" Pasigirdo kažkoks bruzdesys, krapštymasis, ir čia pat nepaprastai baisi, šlykšti būtybė išlindo iš dėžės ir atsitūpė ant jos krašto. Net netikėtas Daramo hercogo griuvimas į orkestrinę neatitraukė išsigandusios publikos dėmesio."

Kurdamas Čelendžerio personažą, Konanas Doilis prisiminė savo fiziologijos profesorių Viljamą Ruterfordą iš Edinburgo universiteto. „Jis mus žavėjo ir kėlė baimę, — rašė Konanas Doilis. — Kartais jis pradėdavo skaityti paskaitą dar neatėjęs į auditoriją ir mes girdėdavome jo balsą ataidint iš toli."

Kaip tik iš Ruterfordo Čelendžeriui buvo perkeltos įspūdingos savybės — asiriška barzda, griausmingas balsas, stambi figūra ir plati krūtinė. Konanas Doilis nė kiek nesijaudino, kad Čelendžeris savo išvaizda buvo visiška priešingybė Šerlokui Holmsui. Daug kitų Edinburgo universiteto veikėjų taip pat atgijo Konano Doilio knygoje. Korvetė, kuria seras Čarlzas Vaivilis Tomsonas (*Charles Wywille Thomson*) plaukė į savo ekspediciją, vadinosi „Challenger", o profesoriaus Samerlio prototipas buvo aukštas ir valdingas seras Robertas Christisonas (*Robert Christison*), kurį studentai pravardžiavo Oriuoju Bobu.

Po to, kai *Paslaptinga šalis* buvo išspausdinta tęsiniais žurnale *Strand,* 1912 metų spalį ji pasirodė atskira knyga ir sulaukė entuziastingų recenzijų. „Be jokios abejonės, tai įspūdingiausias autoriaus kūrinys, — skelbė *Athenaemum.* „Jis sukūrė nepaprastai įdomią nuotykių istoriją, verčiančią žavėtis bei stebėtis net visko persisotinusį skaitytoją", — rašė *Times.*

Nuo pat pradžios Konanas Doilis jautė Čelendžeriui visai kitokius jausmus nei Šerlokui Holmsui. Reklamuodamas

Paslaptingą šalį jis netgi leidosi fotografuojamas apsirengęs Čelendžerio kostiumu, užsidėjęs peruką ir prisiklijavęs ilgą, juodą barzdą. Netrukus jo svainis Vilis Hornungas labai nustebo pamatęs prie savo durų ilgabarzdį nepažįstamąjį, prisistačiusį Hornungo garsaus giminaičio sero Artūro Konano Doilio draugu iš Vokietijos. Trumparegis Hornungas iš pradžių nepažino Konano Doilio ir širdingai jį priėmė, o paskui, atpažinęs savo svainį, labai supyko ir parodė jam duris.

Kai pasidarė aišku, jog *Paslaptinga šalis* sulauks pasisekimo, Konanas Doilis pradėjo rašyti tęsinį. *Nuodingoji juosta* (*The Poison Belt*), pasirodžiusi kitais metais. Eduardas Melounas gauna keistą Čelendžerio telegramą: „Atvežkite deguonies". Skubėdamas su deguonimi į profesoriaus namus, jis sutinka savo bendražygius iš *Paslaptingos šalies* lordą Džoną Rokstoną ir profesorių Samerlį, kurie irgi gavo tokius pačius laiškelius. Pasirodo, profesorius elektromagnetinių bangų spektre pastebėjo fraunhoferio linijų susiliejimą, pranašaujantį žmonijos baigtį. Jis paaiškina, kad žemė netrukus pateks į nuodingų dujų juostą ir visa gyvybė žemėje žus.

Negalėdamas sustabdyti katastrofos, Čelendžeris mėgina nukelti neišvengiamą nelaimę, kad galėtų pabūti „paskutinio pasaulinės dramos veiksmo" liudininku. Užsidarę Čelendžerio žmonos buduare su penkiais deguonies balionais, profesorius ir jo draugai su siaubu akyse stebi, kaip nuodai užtvindo viską aplinkui. „Dangaus skliaute neskraidė nė vienas paukštelis, visame plačiame kraštovaizdyje, atsivėrusiame prieš mūsų akis, nesimatė jokio žmogaus nei gyvūno, — užrašė Melounas. — Vieno įžvalgaus žmogaus dėka sukurta maža gyvybės oazė negyvoje dykumoje leis mums keletą trumpų valandų išvengti žūties katastrofos metu. Tada, pasibaigus

deguoniui, mes taip pat gulėsime dusdami ant šio raudono kilimo, ir ilgaamžis žmonijos bei žemės gyvūnų egzistavimas šioje planetoje visiškai baigsis."

Konanas Doilis jokiu būdu nebuvo pirmasis rašytojas, aprašęs pasaulio pabaigą, bet jis, matyt, bus pirmasis pavaizdavęs tai su humoru. Nuo pat pradžios iki pabaigos meistriškas autoriaus humoras išsklaido niūrią nuotaiką, ypač katastrofos pradžioje, kai nuodingosios dujos pradeda slopinti nuotykių ieškotojų pojūčius. „Jūs mane pažįstate tik kaip griežtą mokslo žmogų, — sako profesorius Samerlis. — Ar galėtumėte patikėti, jog kažkada, dar vaikų darželyje, puikiai mėgdžiodavau gyvulius bei paukščius? Gal galėčiau padėti jums visiems linksmiau praleisti kelionės laiką? Štai, pavyzdžiui, pagiedosiu kaip gaidys?"

Vėliau, kai nuodų juosta išsisklaido ir oras netikėtai atšviežėja, keturi vyriškiai nusprendžia vykti apžiūrėti, kaip viskas nuniokota. Manydami, jog vieninteliai išsigelbėjo, jie labai nustemba sutikę senyvą moterį, kuri išliko gyva, nes turėjo deguonies, kurio įkvėpdavo užėjus astmos priepuoliams. „Džentelmenai, — sako ji, — prašom būti man atviri, pasakykite, kokią įtaką šis įvykis turės Londono ir Šiaurės vakarų geležinkelių akcijoms?"

Metų metus Konanas Doilis buvo kritikuojamas už *Nuodingosios juostos* laimingą pabaigą. Skaitant toliau, pasirodo, kad žmonija nežuvo, bet miega paveikta stipraus narkotiko. Čelendžeris su savo draugais stebi nepakartojamą atbundančio pasaulio vaizdą. Daug kas Konanui Doiliui priekaištavo, kad pasirinko lengviausią kelią, tačiau jo verslininko nuojauta negalėjo leisti jokios alternatyvos. Konanas Doilis turėjo kitų planų, susijusių su Čelendžeriu, todėl pasaulis turėjo būti išgelbėtas.

1912 metų gruodį, kai Konanas Doilis dar mėgavosi Čelendžerio sėkme, kandžios kritiko pastabos vėl privertė jį grįžti į Beikerio gatvę. Eiliuotame kreipimesi į serą Artūrą Konaną Doilį, išspausdintame Amerikoje žurnale *Life*, rašytojas Artūras Gitermanas *(Arthur Guiterman)* išgyrė Konano Doilio „talento jėgą", bet nepritarė pagarsėjusioms groteskiškoms mintims, kurias išdėstė Šerlokas Holmsas *Kraujo spalvos etiude:*

Ištikimybė! Esat įgudęs pasakojimo meistras,
Tačiau seniai norėjau jums pretenziją pareikšti.

Holmsas — herojus jūsų dramų ir romanų;
Iš kokios medžiagos sukurtas jis, visi numanom —
Tai virto jau tikriausia banalybe,
Bet detektyvas nepadoriai nedėkingas.

Seklys Šerlokas, turėdamas slaptų motyvų,
Pasišaipyti linkęs iš „prasčioko" Po „Diupeno"!
Gaborijo išies gudriam Lekokui
Klijuoja etiketę atgrubnagio kokio.

Taigi, kai Po ir Gaborijo aiškiai skolingas esate
Už fabulą ir stilių,
O mūzos visos sielvartauja Helikone,
Kad skolinaitės, nenutylėkit, garbus pone.

Užuomina apie nedėkingumą ar nepagarbą Po atžvilgiu, nors išsakyta su humoru, sukėlė pagiežą. „Po yra didžiausias visų laikų meistras, — rašė Konanas Doilis savo knygoje *Pro stebuklingas duris.* — Jei kiekvienas rašytojas, gavęs čekį už

savo kūrinį, už kurio idėją turėtų būti dėkingas Po, nors truputėlį skirtų paminklui didžiajam meistrui sukurti, tai tas paminklas būtų kaip Cheopso piramidė."

Taigi į Artūro Gitermano eiliuotą laišką reikėjo atsakyti. Konano Doilio atsakymas, pavadintas „Neįžvalgiam kritikui", pasirodė gruodžio 28 dieną žurnale *London Opinion*. Švenčių nuotaika galbūt sušvelnino rašytojo toną, tačiau jo poezija retai kada buvo pasiekusi tokių aukštumų:

Akivaizdu, jog kartais apimti kandumo,
Sušunkame: „Kur ribos žmogiško kvailumo?"
Štai kritikas apkaltino mane, jog „nedėkingas Šerlokas,
Seklys, turėdamas slaptų motyvų,
Pasišaipyti linkęs iš „prasčioko" Po Diupeno.

Ar nežinai, mano garbus mokove,
Kūrėjas ir jo kūrinys nėra vienovė?
Kaip autorius, aš iki soties aukštinau
Diupeno gabumus ir meną,
Ir neneigiau, jog savo detektyvui
Atsirinkau iš jo daugybę prototipų.

Tačiau ar ne kvailystė
Primesti man tuštybės autorystę?
Jis, mano kūrinys, tiktai marionetė,
Kuri netoleruos nei prieštaros, nei konkurentų.
Jis, mano kūrinys, šaipysis ir išjuoks,
O aš, kūrėjas, gerbsiu ir žemai lenksiuos.

Šią tiesą tepagauna jūsų smegenėlės —
Kūrėjas ir jo kūrinys nėra vienodos lėlės.

20

Negailestingas vegetaras

REPORTERIS: Ar visi jūsiškiai Selsyje?
STEBĖTOJAS: O kas jums sakė, kad maniškiai iš Selsio?
REPORTERIS: Tai ne jūsų reikalas.

DŽORDŽAS BERNARDAS ŠO,
PIGMALIJONAS

Gaila, bet ne visų kritikų buvo galima taip grakščiai ir nuotaikingai atsikratyti. Artūras Gitermanas parodydavo geriausias jo savybes, o Džordžas Bernardas Šo – blogiausias. „Nepažinojau jokio kito rašytojo, kuris būtų toks negailestingas kitų žmonių jausmams, – sakė Konanas Doilis apie Šo. – Ir vis dėlto, susipažinęs su juo, negali jo nepamilti."

Konanas Doilis jokiu būdu nebuvo pirmasis atkreipęs dėmesį į piktą Šo būdą, bet jis tikriausiai pirmasis aiškino, jog taip yra todėl, kad Šo nevalgo mėsos. „Keista, – sakė Konanas Doilis, – visos švelnios daržovės, kurias jis valgo, daro jį daug piktesnį ir negailestingesnį už mėsėdį."

Hindhede Šo gyveno Konano Doilio kaimynystėje, ir jie gerai vienas kitą pažinojo. Šo pastabas apie *Džeinę Anę* ir *Pasakojimą apie Vaterlo* galima būtų pamiršti, bet vieno tikrai

beširdiško Šo poelgio Konanas Doilis niekada nepamiršo. Per labdaros vakarėlį grupelė aktorių mėgėjų suvaidino keletą scenų iš *Kaip jums tai patinka.* Konanui Doiliui patiko jų vaidyba, ir jis pasveikino aktorius. Tuo tarpu Šo grįžęs namo į vietos laikraštį parašė kandžią recenziją, kurioje „apdrabstė purvais ir aktorius, ir jų vaidybą, — rašė Konanas Doilis, — sukeldamas didelį sąmyšį, nors aktoriai tikrai neturėjo ko gėdytis". Konanas Doilis niekaip negalėjo pateisinti tokio pagiežos proveržio. „Tokie dalykai apibūdina žmogų ir, deja, parodo, kad vegetarinė mityba nepadeda atsikratyti blogų minčių ar darbų."

Galbūt blogai morkai galima suversti kaltę dėl tulžingo Šo išpuolio 1912 metų gegužę, praėjus mėnesiui po „Titanico" katastrofos. Tuo metu, kai, regis, visą Britaniją suvienijo ši tragedija, Šo jautė turįs pareikšti kitą nuomonę. Jis kaltino Britanijos spaudą „pasipiktinimą keliančiu melu" įvykus katastrofai, o rašydamas *daily News and Leader* sąmoningai pateikė keletą kurstamojo pobūdžio pastabų norėdamas atskleisti šį veidmainiavimą. Pavadinęs straipsnį „Keletas neminimų moralės normų", Šo puolė spaudą, kad toji iškelianti „Titanico" kapitoną ir įgulą, kurie nepaliko laivo ir kartu su juo nugrimzdo į dugną. „Kodėl taip yra, — klausė Šo, — kad baisios katastrofos paveikta moderni visuomenė nepuola raudoti, melstis, užjausti sielvartaujančių arba sveikinti išsigelbėjusių, bet meta iššūkį nepermaldaujamam Likimui ir negincijamai Tiesai, pažerdama galybę piktinančio romantinio melo?"

To meto laikraščių straipsniai sustiprina šią Bernardo Šo nuomonę. Tuoj po tragedijos, kai dar mažai kas buvo žinoma apie paskutines laivo valandas, daugelyje Britanijos ir Amerikos laikraščių gandai buvo pateikiami kaip faktai su he-

roizmo ir melodramos atspalviu. Dar didesnė painiava prasidėjo, kai į Niujorką laivu „Karpathia", išgirdusiu „Titanico" pagalbos šauksmą, atplaukė išsigelbėję keleiviai. Išsigelbėjusieji padrikai ir dažnai prieštaringai pasakojo apie savo patirtus išgyvenimus, o spauda, stokodama naujos medžiagos, dažnai neatpažįstamai pagražindavo šiuos negausius faktus.

Tipiškas pavyzdys galėtų būti pasakojimas apie Idą Štraus (*Ida Straus*), kuri atsisakė palikti savo vyrą ir sėsti į gelbėjimosi valtį. Ši istorija buvo vis kartojama ir kartojama abipus Atlanto, nuolat papildant ją neįtikėtinais išsigelbėjusiųjų komentarais. „Ji stovėjo įsikibusi savo vyrui į ranką, — cituojamas vienas keleivis, — rami ir ori, galingam laivui grimztant į gelmes."

Kiti pasakojo apie bailumą ir išdavystę. Kvapą gniaužiančiuose straipsniuose buvo rašoma apie karininkus, šaudančius trečios klasės keleivius, kad šie nesiveržtų į gelbėjimosi valtis. Dar kiti viešai smerkė bailius niekšus, ypač Baltosios žvaigždės keleivinių laivų linijos generalinį direktorių J. Briusą Ismėjų (*J. Bruce Ismay*), kuris įstengė išsikabaroti iš laivo, nors daug moterų ir vaikų nuskendo.

Beveik visuose šiuose aprašymuose negailėta pagyrų „tauriam ir pasiaukojančiam" kapitonui Džonui Smitui (*John Smith*). Viename pasakojime jis nusišauna stovėdamas ant laivo kapitono tiltelio. Kitame jis gelbsti bejėgį kūdikį, atplukdydamas jį lediniame vandenyje į gelbėjimosi valtį, ir grįžta atgal šaukdamas: „Būkit tikri britai, vaikinai!". Dar kitame jis stovi denyje ramus ir šaltakraujiškas lediniam vandeniui baigiant praryti jį. „Ir tada, — rašė *Daily Graphic,* — kai visos pastangos išgelbėti „Titanicą" buvo bergždžios, jis vis dar galvojo apie savo žmones ir leido nevykdyti jiems savo pareigų. „Tokiu metu kaip šis kiekvienas gelbstisi pats, — pasakė jis. — Aš paleidžiu jus. Gelbėkitės patys."

Štai tokia hiperbolizacija įskėlė Šo pyktį. Viename iš laiškų jis piktinasi, kad visa katastrofa pateikiama kaip herojiška melodrama. „Spaudos požiūrį reikia vadinti paprasčiausia romantine beprotybe."

Savo laiške laikraščiui *Daily News and Leader* Šo klausė: „Kam reikalingas visas šis bjaurus, šventvagiškas, nežmoniškas, pagyrūniškas melas? Tai katastrofa, kurios akivaizdoje pasipūtėlis virsta nusižeminusiu, patrakęs pokštininkas — rimtuoliu. O mes tapome pagyrūnais, akiplėšomis ir melagiais. Teisūs ar neteisūs buvo žurnalistai? Ar spauda iš tiesų išreiškė visuomenės nuomonę? Bijau, kad taip. Bažnyčios ir valstybės vyrai pasigavo tą patį toną. Man tai sukėlė didžiulį pasibjaurėjimą, beveik nacionalinę gėdą. Gal aš pamišęs? Galimas daiktas. Kad ir kaip būtų, taip aš jaučiausi ir taip jaučiuosi dabar... Menka paguoda būtų galvoti, kad bet kuri kita tauta būtų elgusis lygiai taip pat absurdiškai".

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, Šo požiūris ir minties aiškumas kelia nuostabą, bet taip pat stebina jo motyvacija. Tai buvo ne pirmas kartas, kai jis sąmoningai pareiškė provokuojančią savo nuomonę, kad atkreiptų į save dėmesį, jis ir vėl taip padarys karo metu ir pasieks dar didesnį efektą. Tačiau, kalbėdamas apie „Titanicą", jis užgavo labai jautrią stygą. Pasak Konano Doilio, tai buvo vienas iš tų atvejų, kai Šo „ekscentriški, priešiški išpuoliai buvo tikrai brutalūs".

Konanas Doilis turėjo asmeninių priežasčių piktintis akivaizdžiu Šo beširdiškumu, nes „Titanico" katastrofoje jis neteko savo draugo. Tarp aukų buvo žurnalistas V. T. Stedas, kuris, kaip ir Konanas Doilis, domėjosi spiritizmu. Jų draugystė atlaikė tai, kad Stedas kritikavo britų politiką per Būrų karą, ir Konanas Doilis buvo nusiuntęs jam *Baltosios kuopos*

egzempliorių kaip savo pagarbos ženklą. Šo taip pat pažinojo Stedą, bet laikė jį „visišku nemokša", nors garsiai apie tai ir nekalbėjo.

Galvodamas apie Šo nejautrumą, Konanas Doilis pajuto norą parašyti emocingą protestą, tolygų šaltam Šo abejingumui. Akivaizdu, kad jo laiškas, pavadintas „Ponas Šo ir ‚Titanicas'" buvo parašytas skubotai. „Ką tik perskaičiau pono Bernardo Šo straipsnį apie „Titanico" žūtį, — rašė Konanas Doilis. — Straipsnis, parašytas neva siekiant teisybės, visus kaltina melu. Tačiau negaliu prisiminti jokio kito kūrinio, kuriame tiek daug neteisybės būtų pasakyta apie tą patį dalyką. Niekaip negaliu suprasti, kaip žmogus tokiu metu gali taip abejingai ir lengvabūdiškai rašyti apie šią nelaimę."

Išreiškęs savo nusivylimą neprideramu Šo tonu, Konanas Doilis vieną po kito apžvelgia kaltinimus dėl „piktinančio romantinio melo". „Ko reikia pirmiausia, romantiškai aprašant laivo sudužimą? — klausia Šo. — Tai moterų ir vaikų pagalbos šauksmai." Tačiau, Šo manymu, „Titanice" mažai buvo paisoma šių pagalbos šauksmų. Kaip įrodymą jis nurodo pirmąją gelbėjimosi valtį: joje galėjo tilpti keturiasdešimt žmonių, bet ji buvo nuleista tik su dvylika — su dešimt vyrų ir tik dviem moterimis.

Konanas Doilis priima iššūkį: „Ponas Šo, norėdamas pagrįsti savo ydingą tezę, jog ten nebuvo jokio heroizmo, pateikia skaičius, sakydamas, kad moterims nebuvo suteikta galimybė gelbėtis pirmoms. Todėl jis pasirenka vienintelę, pačią mažiausią, valtį, kuri buvo nuleista ir irkluojama ypatingomis aplinkybėmis, kurių dabar nenagrinėsime. Kadangi joje buvo dešimt vyrų ir dvi moterys, negali būti kalbos apie kokį nors heroizmą ar taurumą, nes tai būtų tik apsimetimas. Bet ponas Šo, kaip ir aš, puikiai žino, kad jei kalbėtume apie antrąją

valtį, tai turėtume pripažinti, kad joje iš 70 žmonių 65 buvo moterys ir kad plaukti buvo sunku, nes trūko vyrų irkluoti. Todėl, norėdamas sudaryti klaidinantį įspūdį, jis tyčia išskyrė vieną valtį, nors tikrai žinojo, kad tai neatspindi bendros padėties. Ar tai padori polemika ir ar turi rašytojas kokį nors pagrindą kaltinti savo bendraamžius melagingais tvirtinimais?"

Istorija patvirtina šį Konano Doilio teiginį. Nors daug gelbėjimosi valčių buvo nuleistos nevisiškai pilnos, moterys ir vaikai buvo sodinami į jas pirmi. Iš „Titanicu" plaukusių vaikų ir moterų išsigelbėjo trys iš keturių, o vyrų žuvo keturi iš penkių.

Deja, ne visus Šo kaltinimus buvo galima taip lengvai atremti. Antrasis jo kaltinimas „romantiniu melu" buvo susijęs su kapitono Smito elgesiu katastrofos metu. „Nors visi vyrai, — rašė jis, — turi būti didvyriais, bet kapitonas privalo būti superdidvyriu, nuostabiu jūrininku, ramiu, drąsiu, nebijančiu mirties ir pavojų, gyvu liudijimu, kad dėl laivo žūties niekas nekaltas ir, netgi priešingai, kad tai Britanijos laivybos triumfas."

Šį kaltinimą Konanas Doilis atrėmė: nėra teisinga teigti, kad žmonės, užjausdami kapitoną, dovanoja jam laivavedybos klaidas. „Dabar visi, įskaitant ir poną Bernardą Šo, puikiai supranta, jog niekas niekad neteisino tos rizikos ir jog užuojauta kilo regint, kaip senas garbingas jūrininkas, padaręs vieną baisią klaidą, kad atitaisytų skriaudą, sąmoningai paaukoja savo gyvybę, numesdamas savo gelbėjimosi ratą, iki pat galo stengdamasis padėti tiems, kuriuos jis nenorėdamas įskaudino, ir galiausiai su vaiku plaukdamas prie valties, bet pats į ją lipti atsisakydamas. Tai yra faktas. Pono Šo tvirtinimas, kad į laivo sudužimą žiūrima kaip į „Britanijos laivybos triumfą", tik parodo, — bet tai ir taip akivaizdu, — kad ponas Šo prasilenkia su tiesa."

Kaip visada, Konano Doilio nuoširdumas ir iškalba darė jam garbę. Gaila, bet diskutuodamas jis rėmėsi tomis „baisiomis nesąmonėmis", sukėlusiomis Šo pykčio protrūkį. Konanas Doilis guodėsi pasakojimais apie kilnius poelgius katastrofos akivaizdoje. Niekas nežino ir nesužinos, ar kapitonas tikrai šoko gelbėti skęstančio vaiko. Konanas Doilis norėjo tuo tikėti, o Šo tokius tvirtinimus laikė „šlykščiomis ir negarbingomis nesąmonėmis".

Rašytojų požiūriai dar labiau išsiskyrė, kai Konanas Doilis atkreipė dėmesį į laivo įgulą. Trečiuoju romantiniu elementu Šo vadino laivo įgulos karininkų vaizdavimą. „Protarpiais, kai nešaudo išsigandusių užsieniečių, jie turi būti ramūs, išdidūs, nesvyruojantys bei ryžtingi." Tai buvo smūgis žemiau juostos, dviprasmiška užuomina į nepatvirtintą pranešimą, kad karininkai ėmė šaudyti trečios klasės keleivius, kai šie bandė šturmu paimti gelbėjimosi valtis. Konanas Doilis tvirtino, jog pati ši mintis yra šlykšti, nes nėra jokių įrodymų, kad kas nors būtų nušautas. Sako, vienas vienintelis karininkas paleido keletą šūvių iš savo revolverio virš panikos apimtos minios.

Keista, bet Šo nesiėmė svarstyti, kokia buvo trečios klasės „Titanico" keleivių moralė. Vietoj to jis visą dėmesį sutelkė į šiek tiek abejotiną karininko Haroldo Lovo (*Harold Lowe*) pavyzdį, kuris neva pasiuntęs Baltosios žvaigždės laivybos linijos valdytoją J. Briusą Ismėjų po velnių. Lovo pykčio proveržis, pripažino Šo, suprantamas, bet vargu ar tai didvyriškumo pavyzdys.

Konanas Doilis su tuo nesutiko. „Negaliu įsivaizduoti geresnio savo pareigą vykdančio karininko pavyzdžio už tą, kai pavaldinys drįsta šitaip kalbėtis su laivininkystės linijos generaliniu direktoriumi, trukdančiu jam gelbėti žmones, –

rašė Konanas Doilis. — Šeštasis karininkas kartu su kapitonu nugrimzdo į dugną, taigi, manyčiau, net ponas Šo negalėtų reikalauti iš jo daugiau." Iš tiesų, Lovas buvo vienas iš keturių išsigelbėjusių karininkų, tačiau Konano Doilio klaida vargu ar gali stebinti, nes kai kurie pirminiai pranešimai skelbė, kad žuvo visi karininkai.

Pačius aštriausius žodžius Konanas Doilis skyrė atremti paskutinį romantinį reikalavimą, kurį Šo įtraukė į sąrašą. „Visi, pasitikdami mirtį, turi nė nevirptelėti iš susijaudinimo, — rašė Šo, — o orkestras... kaip akompanimentą turi groti „Dieve, arčiau tavęs"."

Tada, kaip ir dabar, bene labiausiai jaudina „Titanico" orkestro elgesys tragedijos metu. Susidūrus su ledkalniu orkestrui buvo liepta groti linksmas regtaimo melodijas, kad nuramintų keleivius ir būtų išvengta panikos. Net ir tada, kai buvo akivaizdu, kad laivas skęsta, muzikantai grojo tol, kol nebegalėjo stovėti ant pasvirusio denio. Pasakojama, jog paskutinis jų grotas kūrinys buvo giesmė „Dieve, arčiau tavęs", kaip teigė Šo, bet ne visi išsigelbėjusieji tvirtino tą patį. Nors muzikantus gyrė už jų romią drąsą, Šo manė, kad taip elgtis buvo negarbinga. Pasak jo, regtaimo melodijos sukūrė melagingą įspūdį, neva nieko blogo neatsitiko, ir sukliudė laiku pradėti gelbėtis.

Konano Doilio manymu, šįkart Šo nedovanotinai prašovė pro šalį. Kad ir kokie būtų jo motyvai, Šo visiškai pro pirštus žiūrįs į pačią kilnumo sąvoką, kuri Konanui Doiliui esanti šventa. „Ponas Šo mėgina suniekinti kilnų orkestro poelgį tvirtindamas, kad jie tik vykdė įsakymą, duotą siekiant išvengti panikos, — rašė jis. — Net jei būtų taip, ar tai galėtų sumenkinti tokio įsakymo išmintingumą ar muzikantų didvyriškumą? Tai buvo teisingas sprendimas, mėginant išvengti

panikos, ir nuostabu, kad atsirado žmonių, kurie tokiu metu sugebėjo taip elgtis."

Konano Doilio manymu, toks narsumas tikrai būtų padaręs garbę serui Naidželui Loringui ar Rodniui Stounui. Tai, kad spauda galbūt persistengė arba net išgalvojo šią istoriją, jam nerūpėjo. Epinė katastrofa reikalavo epinių herojų. Baigdamas savo atsakymą Šo, Konanas Doilis aiškiai išsakė tokį požiūrį: „Dėl svarbiausio kaltinimo, esą šia nelaime buvo pasinaudota britų savybėms išaukštinti, galiu pasakyti štai ką: mes būtume prarasta tauta, jei negerbtume žmonių drąsos ir drausmės, pasireiškusių pačia ryškiausia forma. Tai, kad mes didžiuojamės ne tik savo tautiečiais, rodo ir tas faktas, jog amerikiečių keleivių, o ypač taip dažnai koneveikiamų milijonierių, elgesiu žavimės kaip bendru šio nuostabaus epo bruožu. Labai gaila matyti neabejotinai genialų žmogų, švaistantį talentą tam, kad paniekintų savo tautą, ką jau kalbėti apie tai, kad jo žodžiai dar labiau aitrina žaizdas tų, kuriems ir taip teko iškentėti daugiau, nei žmogus gali pakelti".

Ne kiekvienas „Titanico" žūtį būtų pavadinęs „nuostabiu epu", tačiau Konano Doilio aistringa laivo įgulos gynyba puikiai atitiko visuomenės nuotaikas. Jei Šo būtų palikęs viską ramybėje, Konanas Doilis būtų triumfavęs. Tačiau po dviejų dienų pasirodė triuškinamas atsakymas.

Savo pirmame straipsnyje Šo pliekė beveidę spaudą. Dabar visas jo įtūžis buvo nukreiptas į Konaną Doilį. „Aš tikiuosi, — pradėjo jis, — įtikinti savo draugą, serą Artūrą Konaną Doilį, išliejusį romantišką bei širdingą protestą, perskaityti mano straipsnį dar tris keturis kartus ir iš naujo viską permąstyti, nes joks sveiko proto žmogus negalėtų nesutikti su kiekvienu mano parašytu žodžiu."

Šo dar kartą atpasakojo spaudoje aprašytus „neprotingos romantikos" epizodus ir „stulbinamo bailumo istorijas", ilgiau stabtelėjo ties Konano Doilio žavėjimusi Haroldu Lovu, pasiuntusiu savo viršininką po velnių. „Seras Artūras kaltina mane melu, — rašė Šo, — bet turiu pripažinti, kad jis nė kiek neskatina manęs sakyti tiesą. Jis ir toliau kalba, kad tai, ką aš nusiunčiau leidėjui, yra didžiausias melas. Jis rašė, jog karininko, pasiuntusio poną Ismėjų po velnių, žodžius „aš paminėjau tarsi taip kalbėti būtų nusikaltimas". Aš to nedariau. Aš sakiau, kad toks pykčio protrūkis yra visai natūralus, bet nei pasigėrėtinas, nei didvyriškas. Jei aš neteisus, tuomet galiu tvirtinti, kad pats esu didvyris."

Toliau Šo rašė Konaną Doilį teigiant, kad jis negalįs įsivaizduoti geresnio savo pareigas atliekančio karininko pavyzdžio. „Ne, galite, sere Artūrai, — atkerta Šo, — ir daug kartų tai įrodėte savo kūriniuose. Tai ne didvyriškumas, o jūsų vaizduotė dar neišseko ir protas nesuminkštėjo tiek, kad įžvelgtumėt kilnumą bei didvyriškumą, jei susirūpinęs karininkas siunčia savo viršininką (vos ne Dievą!) po velnių."

Kapitono Smito gynyba sulaukė dar piktesnio Šo atsako. „Titanico" kapitonas nepadarė „baisios klaidos", kaip mano seras Artūras. Jis nepadarė jokios klaidos. Jis puikiai žinojo, kad susidūrimas su ledkalniu yra vienintelis mirtinas pavojus, o tai žinodamas rizikavo ir pralošė. Sentimentalūs kvailiai trūkčiojančiu balsu man sako, kad „jis nugrimzdo į gelmes"; ir katė nugrimzdo, atsakau su panieka, kurios jie nusipelnė."

Šo pripažino, kad griežti jo žodžiai kai kam gali būti skaudūs, bet aplinkybės yra tokios, jog jis neturįs kito pasirinkimo. „Jei kiti būtų buvę tiek pat dėmesingi, aš nebūčiau

drįsęs dar labiau didinti kapitono Smito artimųjų sielvarto pridurdamas vieną kitą žodį apie faktus, kurie ir taip iškalbingi, — atkakliai tvirtino Šo. — Bet jei rėksmingi žurnalistai ir toliau garbins advokatą, kurio klientai nuteisiami myriop, gydytoją, kurio ligoniai miršta, generolą, kuris pralaimi mūšius, ir kapitoną, kurio laivas nueina į dugną, tokia klastotė turi būti sustabdyta bet kokia kaina."

Konanas Doilis nusprendė toliau ginčo netęsti. Be jokios abejonės, jis būtų norėjęs atsakyti į kai kurias ypač kandžias Šo replikas, bet suprato, kad nėra prasmės pradėti dar vieną ratą su tokiu nesukalbamu priešininku. „Nenorėdamas tęsti bergždžios diskusijos, — trumpai ir oriai pareiškė jis, — paminėsiu tik vieną dalyką misterio Šo atsakyme į mano laišką. Jis sako, kad apkaltinau jį melu. Tikrai šito nepadariau. Blogiausia, ką esu pasakęs arba ką manau apie misterį Šo, yra tai, kad, būdamas apdovanotas daugybe talentų, jis neturi gebėjimo pasverti faktų arba neturi tos savybės — vadinkime ją taktu, žmogiškumu ar kaip kitaip, — kuri neleidžia žmogui be reikalo žeisti kitų žmonių jausmus."

Galiausiai jų susirašinėjime beveik neliko „Titanico" temos, bet puikiai atsiskleidė Šo ir Konano Doilio asmenybės. Šo žodį „romantika" vartojo tik menkinamąja reikšme. Kritikuodamas spaudą, jis vis kartojo tokias frazes kaip „romantiškas melas", „netinkama romantika" arba „romantiška kvailystė", o Konano Doilio požiūrį vadino „romantišku ir širdingu". Konanui Doiliui ši tragedija buvo „nuostabus epas", panašus į jo istorinius romanus, ir todėl jis galėjo matyti aukų didingumą. „Visos didelės tuščios dėmės žemėlapyje jau užpildytos, — liūdnai pareiškė jis *Paslaptingoje šalyje,* — ir romantikai nebeliko vietos."

Nepaisant jų įsitikinimų tvirtumo, jie abu faktus rinkosi tokius, kad pagrįstų savo argumentus, ir nė vienas neišvengė šiek tiek retoriško melo. Konanas Doilis jautėsi įžeistas vien užuominos, esą jis pavadinęs Šo melagiu, galbūt pamiršęs, kad anksčiau sakė negalįs prisiminti „jokio kito tokio kūrinio, kuriame būtų tiek daug neteisybės pasakyta apie tą patį dalyką". Savo ruožtu Šo pliekė spaudą, esą ji šlovindama „Titanico" įgulą pasakanti dalį tiesos, bet pats nusileido iki jų lygio užsimindamas apie „išsigandusių užsieniečių šaudymą".

Konanas Doilis niekad nepamiršo ginčo su Bernardu Šo kartėlio, bet jam buvo malonu pareikšti, kad tai visai nepakeitė jų „gerų asmeninių santykių". Šiek tiek vėliau tais pačiais metais jie abu pasisakė prieš religinį persekiojimą Airijoje. „Nepaisant visko, – rašė Konanas Doilis, Šo yra maloni būtybė, ir aš pasirengęs patikėti jį turint ir gerų žmogiškų bruožų, bet neparodant jų visuomenei. Juk negalėjo blogas žmogus parašyti „Šventosios Joanos"."

Visoje „Titanico" tragedijoje niekas taip stipriai nesukrėtė Konano Doilio kaip laivo muzikantų, kurių nė vienas neišsigelbėjo, drama. Konanas Doilis, senas tūbos pūtikas, nusprendė įamžinti jų atminimą eilėraščiu „Regtaimas", greičiausiai įkvėptas Radjardo Kiplingo eilėraščio „Birkenhedo rikiuotė", kurį jis parašė pagerbdamas 1852 metais prie Pietų Afrikos nuskendusio britų keleivinio laivo aukas. Kaip ir „Titanice", šiame laive taip pat nebuvo pakankamai gelbėjimo valčių, kad galėtų sutilpti visi keleiviai. Kareiviai ir jūreiviai drąsiai gelbėjo moteris ir vaikus, o patys, tyliai sustoję ant denio į rikiuotę, nugrimzdo į dugną kartu su laivu.

Palyginti su Kiplingu, Konano Doilio poetiniai gabumai buvo gana kuklūs, bet niekas, išskyrus galbūt Bernardą Šo, negalėjo nejausti jo eilėse nuoširdžios užuojautos ir gailesčio:

Ten pragaras žioruoja apačioj, kur sudaužyti katilai riaumoja,
Laivas pasviręs, semiamas vandens, valtys visų nesutalpina,
Nieko daugiau tu negali nei padaryti, nei padėti —
Tik regtaimo garsais juos palydėti.

Ei, vaikinai, nepamirškit mušti takto! Žiūrim į gaidas!
Nežiūrėkit į per denį riedančias bangas!
Grokit taip, kaip grojot visada,
Kai šimtai šokėjų trypė poromis.

Muša jie taktą lempų apšviestame denyje,
Spindi jų apykaklės juodam nakties fone —
Šiandieną kitką turi jie galvoti ir daryti,
Bet skambėjimas regtaimo gal padės lengviau sutikti mirtį.

Pabaikit groję! Šviesos gęsta!
Po kojomis jau denis linksta! Pirmagalys jau grimzta!
Vilties giesmė iš mirštančiųjų rankų išeinantiems į amžinybę,
Ir muzika švelni nutyla — suteik, o Dieve, mums visiems ramybę!

21

Ant kelių parklupdyta Anglija

„Spauda, Votsonai, – pati vertingiausia institucija, jei tik moki ja pasinaudoti."

ŠERLOKAS HOLMSAS,
IŠ „ŠEŠIŲ NAPOLEONŲ"

1914 metais Konanas Doilis į „Titanicą" panašiu laivu „Olympicas" išplaukė į Ameriką. Praėjus dvejiems metams nuo polemikos su Bernardu Šo, net jei Konanas Doilis turėjo kokių nors abejonių dėl „Olimpico" kapitono ar jo komandos, gebėjo tai nuslėpti ir atsisveikino linksmai mojuodamas ranka.

Buvo praėję dvidešimt metų nuo Konano Doilio pirmojo apsilankymo Niujorke, ir jo pakartotinis atvykimas sukėlė įvairių spaudos spėlionių. „Šerlokas Holmsas, kaip būsimasis Niujorko pilietis, yra viena iš sero Artūro Konano Doilio pasiūlytų malonių galimybių," – rašė *New York Times*. „Atrodo, kad seras Artūras laiko Niujorką puikia vieta didžiojo detektyvo gebėjimams išbandyti, ir galime pagrįstai manyti, jog jei Amerikos sostinė yra gana didelis ir gana ydingas miestas

Holmsui, tai ji tikrai turėtų būti tinkama gyventi nenuilstančiam daktarui Votsonui."

Iš tikrųjų didysis detektyvas neturėjo nieko bendra su šiuo vizitu. Kanados vyriausybė pakvietė Konaną Doilį į draugišką kelionę po Kanados nacionalinius parkus. Jis dvejojo, ar verta išvykti iš Britanijos tokiu politiškai nestabiliu metu, tačiau negalėjo atsispirti galimybei pamatyti Šiaurės Amerikos laukinę gamtą, apie kurią tiek daug buvo skaitęs vaikystėje. Kelionėje jį lydėjo ponia Konan Doil, palikusi auklės globai jų vaikus, taip pat ir prieš dvejus metus gimusią dukrytę Džiną.

Pora planavo šešias dienas praleisti Niujorko „Plaza" viešbutyje, o paskui traukiniu vykti į Kanadą. Išlipęs Niujorke, Konanas Doilis pamatė, kad nuo praeito jo apsilankymo 1894 metais miestas labai pasikeitė. „Aš sužavėtas, tiesiog apstulbęs, — sakė jis *New York Times* korespondentui. — Atrodo, lyg kas būtų praėjęs per miestą su laistytuvu ir visi šie milžiniški pastatai išaugo per naktį. Kai lankiausi čia prieš dvidešimt metų, Pasaulio prekybos centro pastatas buvo aukščiausias. Dabar jis pranyksta tarp kitų dangoraižių. Niujorkas — nuostabus miestas, o Amerika — nuostabi šalis, kurios laukia didelė ateitis."

Viljamas J. Bernsas (*William J. Burns*), Viljamo J. Bernso nacionalinės seklių agentūros įkūrėjas, pasitiko Konaną Doilį uoste ir rūpinosi svečiais beveik per visą jų viešnagę Niujorke. Išgarsėjęs sukčiavimo ir korupcijos bylų tyrimais, Bernsas buvo vadinamas Amerikos Šerloku Holmsu. Prieš metus jis svečiavosi pas Konaną Doilį ir praleido puikų vakarą kamantinėdamas visų su Pinkertonu susijusių smulkmenų.

Detektyvas sudarė visą kelionės programą. Konanas Doilis užkandžiavo su meru Ardolfu Klainu (*Ardolph Kline*),

pietavo su leidėju Džordžu H. Doranu (*George H. Doran*), apžiūrėjo Sing Singo kalėjimą ir stebėjo beisbolo rungtynes tarp Niujorko „Yankees" ir Filadelfijos „Athletics". Bernsui patiko rungtynės, bet Konanas Doilis, kuris būdamas penkiasdešimt penkerių tebežaidė mėgėjiškoje kriketo lygoje, profesionalų sportą vertino gana santūriai. „Kas turi storiausią piniginę, to ir komanda geriausia, — rašė jis, — ir nėra reikiamo santykio tarp žaidėjo ir miesto, už kurį jis žaidžia."

Garsiais šūksniais „Valio!" Konaną Doilį sutiko Keliautojų klube, kurio veikla buvo skirta Anglijos ir Amerikos draugiškiems ryšiams stiprinti ir kuriame jo garbei buvo surengti pietūs. „Štai stoviu čia kaip keliautojas, — kreipėsi jis į susirinkusius. — Senais laikais keliautojo krepšyje būdavo jo daiktai ir tuščia piniginė. Savo krepšyje vietoj daiktų aš turiu gerą, tvirtą anglišką skėtį. O dėl piniginės, tai ponas Loidas Džordžas (*Lloyd George*) pasirūpino, kad ji būtų tuščia. Kadaise buvo madingas šūkis „Anglija tikisi, kad kiekvienas pilietis atliks savo pareigą tėvynei". Šiandien „Anglija tikisi, kad kiekvienas pilietis sumokės mokesčius".

Dar po dviejų dienų Konanas Doilis nuvyko į Koni salą, kur, pasak *New York Times*, „lengvai įsiliejo į margą iškylautojų, dešrelių pardavėjų bei triukšmingų turistų minią". „Konanas Doilis viskuo džiaugiasi kaip didelis vaikas", —skelbė antraštė. Džiūgaujančios minios sveikino rašytoją, o dūdų orkestras sugrojo „Dieve, sergėk karalių". Konanas Doilis entuziastingai išbandė atrakcionus, leido išburti savo ateitį ir užėjo į Keistuolių kaimo juokų kambarį, kur svyruojant sienoms ir slankiojant grindims įstengė išlaikyti pusiausvyrą ir išėjo „šiek tiek susivėlęs, bet nepaprastai linksmas".

„Koni saloje nėra kada galvoti, — sakė jis reporteriams, — bet aš tikrai gerai praleidau laiką."

Šiaip ar taip, gal būtų buvę geriau mažiau linksmintis, o daugiau galvoti, nes duodamas daug interviu netrukus patyrė nemažai keblumų. Per pirmąjį apsilankymą Amerikoje, atiduodamas duoklę spaudai, jis surengė vieną varginančią spaudos konferenciją, kurioje jautėsi „kaip žiurkė tarp terjerų". Dabar, kai reporteriai sekiojo jam iš paskos, jis neatsargiai pakomentavo sufražisčių judėjimą, kuriam nepritarė. „Žmonės pavargo nuo langų daužymo, namų deginimo bei paveikslų darkymo", — pareiškė jis. Jei karingos sufražistės nesiliaus, pasipiktinusi visuomenė nulinčiuos jas, perspėjo Konanas Doilis.

Toks komentaras leidžia manyti, kad Konano Doilio požiūris į moterų teises buvo vos ne dinozaurų laikų. Nors jis niekada nepritarė sufražisčių judėjimui, tikrieji jo jausmai buvo kur kas sudėtingesni ir ne tokie agresyvūs kaip būtų galima spręsti iš ekspromtu pasakytų pastabų.

Nors Konanas Doilis dalyvavo reformuojant skyrybų įstatymą, jo pozicija mažai pasikeitė nuo kandidatavimo į Parlamentą laikų. Jo įsitikinimu, moterys galėtų tikėtis rinkimų teisės, jei pačios mokėtų mokesčius. Teisybę pasakius, tai nebuvo toks ribotas požiūris, kaip galėtų atrodyti. Jo motinos pavyzdys rodė, kad moteris gali būti savarankiška vyrų pasaulyje, ir jis nematė jokio pagrindo, kodėl moteris negalėtų gyventi iš savo profesijos.

Tačiau apskritai jis buvo linkęs išlaikyti praeitame amžiuje nustatytą socialinę tvarką. Reikėtų prisiminti, kad jo paties vaikystė buvo anaiptol ne tradicinė. Jis turėjo nugalėti nemažai sunkumų, kad perprastų to meto vertybes, ir todėl atkakliai jų laikėsi. Kartą Šerlokas Holmsas švelniai kreipėsi į daktarą Votsoną sakydamas: „Tik jūs vienas nesikeičiate šiame permainingame amžiuje". Tą patį galima pasakyti ir

apie Konaną Doilį – jam sufražisčių judėjimas reiškė socialinį chaosą, bet ne kovą dėl lygių moterų teisių.

Toks atviras Konano Doilio pasisakymas sukėlė didelį susidomėjimą. Grįžęs į Angliją ir perskaitęs, kaip Niujorko spauda „išpūtė" jo komentarus, jis suprato būtinai turįs atsisakyti kai kurių savo pareiškimų. „Jaučiuosi bjauriai, – sakė jis žurnalistams spaudos konferencijoje, – ir dėl to kalti Amerikos žurnalistai." Toliau jis pasakojo apie tai, kaip pasibaisėjo perskaitęs, „esą jis trokšta nulinčiuoti" sufražistes. „Turiu patikslinti, nes kitaip nedrįsčiau grįžti į Angliją, kad turiu daug draugų tarp kovotojų bei jiems prijaučiančių. Aš tik norėjau pasakyti, jog bijau, kad artėja toks metas, kai bus imtasi labai radikalių veiksmų, kai nebus paisoma įstatymų, ir pasekmės bus labai baisios."

Kitame interviu, prisimindamas savo apsilankymą Sing Singo kalėjime, Konanas Doilis su humoru apibūdino savo santykius su spaudos atstovais. Pasėdėjęs sekundėlę kalėjimo elektros kėdėje, Konanas Doilis leidosi užrakinamas septynių pėdų ilgio ir keturių pėdų pločio kameroje, kad suprastų, kaip jaučiasi joje įkalintieji. „Tai buvo pats ramiausias laikas nuo mano atvykimo į Niujorką, – pareiškė jis, – nes tik taip galėjau pabėgti nuo reporterių."

Po visų Niujorko negandų Kanada Konanui Doiliui buvo tikra atgaiva. Didžiojo magistralinio geležinkelio prezidentas paskyrė Konanams Doiliams savo ištaigingą asmeninį vagoną su svetaine, valgomuoju bei visais naujausiais patogumais.

Ši kelionė turėjo simbolizuoti draugiškus Kanados ir Britanijos santykius, ir Konanas Doilis leidosi į ją su jam įprastu entuziazmu. Jis kalbėjo susitikimuose, lankėsi valstybinėse institucijose bei žavėjosi natūraliu gamtos grožiu Džasperio ir Algonkvino nacionaliniuose parkuose, pozavo su beisbolo

lazda rankose ir smūgiuodamas vos nenukirto fotografui galvos, žavėjosi skaidriais, neužterštais ežerais ir net pabandė žvejoti, tik nelabai sėkmingai, tuo tarpu Džinai pavyko užkabinti aštuonių svarų upėtakį.

„Kanada primena pražystančią gėlę, — rašė jis, — kaskart į ją pažiūrėjęs, pamatysi dar kelis išsiskleidusius žiedlapius." Kitaip nei Niujorkas, plačios atviros Kanados erdvės buvo sklidinos romantikos. Grūdų elevatoriai jam priminė Luksoro kolonas, o pirmas žvilgsnis į Uolinius kalnus sugrąžino jį į vaikystę, kai skaitydavo šiurpius Main Rido pasakojimus apie nuotykius pasienyje. „Kiek didvyriškų žygdarbių įsivaizdavau padaręs tame laukiniame indėnų, kailinių žvėrelių medžiotojų ir grizlių pasaulyje! — rašė jis. — O čia pagaliau pamačiau visa tai kylant saulei. Aš pagaliau išvydau savo svajonių kalnus, kurių daugelis berniukų niekada nepamatys."

Vėliau Konanas Doilis prisimins, kad birželį, grįždamas namo, jis nė negalvojo apie jų laukiančius reikšmingus pasaulio istorijos įvykius. Iš tikrųjų Konanas Doilis daug aiškiau negu kas kitas suvokė artėjant karą. Prieš trejus metus jis dalyvavo draugiškose princo Henrio automobilių lenktynėse, kuriose penkiasdešimt vokiečių rungėsi su keturiasdešimčia britų iš Karališkojo automobilių klubo. Šias varžybas Jurgio V karūnavimo garbei surengė Vokietijos princas. Tris savaites trukęs renginys turėjo sustiprinti ryšius tarp Anglijos ir Vokietijos, o iš tikrųjų parodė vis didėjantį dviejų šalių nesutarimą.

Konanas Doilis labai laukė šio renginio. Jis buvo prisiekęs automobilininkas, o su automobilizmu susiję nemalonūs epizodai jau seniai buvo praeityje. Kartu su Džina, kuri buvo šturmanas, savo 16 arklio jėgų „Dytrich-Lorein" jie išvyko į

Hamburgą, iš kur turėjo prasidėti lenktynės. 2500 mylių maršrutas vedė per Kelną į Bremerhaveną, tada garlaiviu į Sautemptoną, paskui į šiaurę Edinburgo link ir baigėsi Londone. 90 dalyvių per dieną nuvažiuodavo po 150 mylių. Konanas Doilis stengėsi neatsilikti net ir tada, kai reikėdavo išlipti iš mašinos ir stumti ją į stačią kalvą.

Kiekvienoje mašinoje važiavo po karinį varžovų stebėtoją. Tvirtas ir labai oficialus grafas Karmeris (*Carmer*), važiavęs su Konanais Doiliais, ilgainiui tapo šiek tiek malonesnis. Kitiems varžybų dalyviams sekėsi ne taip gerai. Konaną Doilį ypač stebino, kaip karingai nusiteikę kai kurie vokiečių stebėtojai, ir sukrėtė pastabos, kad karas neišvengiamas, kurių jam daug teko nugirsti. Britai stengėsi susilaikyti ir nespręsti ginčų kumščiais. „Vienintelis dalykas, ko aš noriu, — tai nugalėti juos," — pareiškė vienas britų pulkininkas. Britai pasiekė pergalę Londone ir gavo prizą — dramblio kaulo taurę su išgraviruotu žodžiu „Taika". Konanui Doiliui šis epizodas pasirodė „šiek tiek nevykusi vaidyba", siekiant atitraukti dėmesį nuo Vokietijos laivyno veiksmų Maroke. „Mane apėmė bloga nuojauta", — prisiminė Konanas Doilis.

Viešai jis stengėsi rodyti draugiškumą Vokietijai. Laiške Londono laikraščiui *Times* jis gyrė vokiečių vaišingumą. Linksmus draugiškai nusiteikusių vokiečių sveikinimus pravažiuojantiems britų lenktynininkams, Konanas Doilis vadino geros valios pareiškimu. „Vieninteliai nesutarimai, — rašė jis, — kildavo dėl nežinojimo, kad net nedidelė gėlių puokštelė, mesta tau važiuojant didžiuliu greičiu, gali virsti pavojinga raketa."

Konanui Doiliui buvo būdinga, nepaisant blogos nujautos, viešuose susitikimuose išreikšti savo padėką. Net ir vė-

liau, kai karas buvo atnešęs tiek daug žalos, Konanas Doilis, prisimindamas princo Henrio automobilių lenktynes, paminėdavo malonų vokiečių karininką, kuris kiekvieną rytą palikdavo Džinai gėlių.

Įsitikinęs, jog karo išvengti nepavyks, Konanas Doilis atkreipė dėmesį į karinį pasirengimą. 1906 metais jis pasiūlė suburti Britanijos automobilininkus į greito reagavimo būrį. 1910 metais jis parašė laišką į *Daily Express* ir siūlė svarstyti, ar nevertėtų vietoj kavalerijos sudaryti dviratininkų pulkus. Po princo Henrio automobilių lenktynių Konanas Doilis pradėjo studijuoti vokiečių karo literatūrą, veikiausiai generolo Bernhardžio (*Bernhardi*) darbus, kurio karingas veikalas *Vokietija ir kitas karas* sukėlė jam siaubą. 1913 metais, atsakydamas į šį veikalą, *Fortnightly Review* Konanas Doilis paskelbė ilgą straipsnį, pavadintą „Anglija ir kitas karas". Straipsnyje jis aprašė naujus, galingus bei kompetentingų karo vadų dar neišbandytus kovos būdus. „Tai povandeniai laivai ir orlaiviai, — rašė Konanas Doilis, išsakydamas nuomonę, kuri tuo metu nebuvo plačiai paplitusi. — Pastarieji neatrodo grėsmingi arba nepakankamai grėsmingi, kad pakeistų visas kampanijos sąlygas. Bet povandenininiai laivai — visai kitas dalykas. Jokia blokada negali sulaikyti jų uoste ir jokie įgūdžiai ar drąsa negali jų neutralizuoti, kai jie pasirengę pulti."

Prekybiniai laivai, kaip ir karinis laivynas nebus apsaugoti nuo povandeninių laivų atakų, o Britanija gali likti atkirsta nuo savo tiekimo šaltinių. Vienintelė išeitis, Konano Doilio supratimu, būtų tunelio per Lamanšą statyba. Kurį laiką jis studijavo šią idėją ir paskaičiavo, kad tunelio statyba užtruktų trejus metus ir Britanijos mokesčių mokėtojams kainuotų penkis milijonus svarų. Taikos metu

tunelis pagyvintų keliones ir pritrauktų į Britaniją tūkstančius turistų, bijančių keliauti jūra, o karo metu tuneliu galėtų būti gabenama kariuomenė bei tiekiamos maisto atsargos ir pašalinama visiškos blokados grėsmė.

Konanas Doilis niekada netvirtino, jog yra sumanymo statyti tunelį autorius, tačiau noriai naudojosi savo įtaka, kad atkreiptų į šią idėją visuomenės dėmesį. Ši mintis sukėlė gyvas diskusijas laikraščiuose, o ne vienas korespondentas kėlė klausimą, kas atsitiktų, jei priešas užgrobtų tunelį. Į tai Konanas Doilis atsakė, jog užpuolikas turėtų laimėti ir užimti abu tunelio galus. „Toks netikėtumas peržengia visas sveiko proto ribas", – pareiškė jis. Tuo tarpu kiti korespondentai spėliojo, kas atsitiktų, jei prasidėtų karinis konfliktas tarp Britanijos ir Prancūzijos. Tokia situacija Konanui Doiliui taip pat atrodė mažai tikėtina, bet jei jau taip atsitiktų, tunelį būtų galima užantspauduoti. Debatai užsitęsė, ir jis piktinosi, kad diena po dienos neduoda jokių konkrečių rezultatų. „Įdomu, ką apie tai manys mūsų vaikaičiai, – rašė jis, – tikriausiai tą patį, ką mes manome apie Sueco kanalo priešininkus."

Nusivylęs tuo, kad visi jo pasiūlymai „atsimuša į partinę politiką", Konanas Doilis nusprendė kreiptis į visuomenę. Prieš šešerius metus parašytame apsakyme „Briuso ir Partingtono brėžiniai" (*„The Bruce-Partington Plans"*) viena maloninga dama atgavusi pavogtą povandeninio laivo planą apdovanoja Šerloką Holmsą smaragdo segtuku kaklaraiščiui. Dabar, kai Britanija stovėjo ant karo slenksčio, Konanas Doilis atgaivino šią temą parašydamas pamokomą istoriją „Pavojus! Kapitono Džono Sirijaus laivo žurnalas" (*„Danger! Being the log of Captain John Sirius"*) ir paskelbdamas ją žurnale *Strand* tuoj sugrįžęs iš Kanados. Veiks-

mas vyksta netolimoje ateityje, kai Britanija įsivelia į ginčą dėl sienos su gana silpna Europos valstybe Norlandija. Norlandijos karalius jau linksta pasiduoti, bet kapitonas Sirijus, vadovaujantis kukliam aštuonių povandeninių laivų laivynui, pasiūlo planą, kaip Britanijos prekybos laivyną padaryti neveiklų. „Jūsų didenybe, – kreipiasi kapitonas į viltį praradusį karalių. – Duodu galvą nukirsti, kad paklausęs mano patarimo, per mėnesį arba daugiausia per šešias savaites parklupdysite Angliją ant kelių."

Kapitono planas – nutraukti Anglijos tiekimo kanalus. Nors anglai greitai sunaikino Norlandijos karinį jūrų laivyną, kapitono Sirijaus vadovaujami aštuoni povandeniniai laivai prasmuko pro torpedinius laivus ir surengė ne vieną niokojančią ataką prieš su atsargomis į Angliją plaukiančius laivus. Netrukus visa šalis ima badauti, o Norlandijos povandeniniai laivai prasiskverbia į pačias Temzės žiotis. „Stebėtina, kad anglai, kurie garsėja kaip labai praktiška tauta, nepamatė jai gresiančio pavojaus", – sako kapitonas Sirijus.

„Pavojus!" yra bene geriausias propagandinis Konano Doilio kūrinys. Dėl vaizdingų povandeninių laivų bei jų ginkluotės aprašymų, pasakojimas ne tik pretenduoja į šiuolaikinio karinio trilerio žanrą, bet ir parodo, kad Konanas Doilis buvo gerai susipažinęs su technine literatūra. Na, o pats siužetas tuoj užplaukė ant politinės kritikos seklumos. „Ak, Džonai, Džonai Buli, – monotoniškai kartoja kapitonas Sirijus, rengdamasis savo negailestingai misijai, – tu gausi gerą pamoką, o aš būsiu tavo mokytojas. Ne kas kitas, bet aš pamokysiu, jog negalima gyventi dirbtinomis sąlygomis ir elgtis taip, lyg jos būtų tikros. Daugiau įžvalgumo, Džonai, ir mažiau partinės politikos, štai mano pamoka tau."

Subtilumu Konanas Doilis nepasižymėjo. Vėliau jis sakė, kad ši istorija buvo skirta ne maloniam pasiskaitymui, bet tam, kad visuomenė atkreiptų dėmesį į jų šaliai gresianti didelį pavojų.

Kūrinį išspausdinus žurnale *The Strand*, Konanas Doilis ir Grinhafas Smitas keleto žymių laivyno ekspertų pasiteiravo jų nuomonės. Savo autobiografijoje Konanas Doilis negaili aštrių žodžių šiems ekspertams, kurių dauguma buvo į atsargą išėję admirolai: „Bijau, kad jų pasisakymai, kurių nenorėdamas būti žiaurus dabar necituosiu, parodė, jog jie iš tikrųjų buvo išėję į atsargą, nes visiškai neišmanė apie jūrų karą ateityje".

Tačiau toks vertinimas nebuvo visai teisingas. Vienas ekspertų pavadino šią istoriją „visai galima", o kitas pareiškė, kad „vienintelė patikima gynyba, jei būtų puolama taip, kaip aprašyta šiame kūrinyje, yra nacionalinių aruodų kaupimas arba tunelis per Lamanšą". Beveik visi iš dvylikos ekspertų sutiko su laivyno istoriko pono Arnoldo Vaito (*Arnold White*) vertinimu, jog „seras Artūras Konanas Doilis palietė jautrią britų imperijos stygą — rizikingą mūsų maisto atsargų tiekimą".

„Keturi penktadaliai mūsų kasdienės duonos ir didelė dalis kitų maisto produktų yra gabenami jūros keliais, — pridūrė ponas Daglasas Ovenas (*Douglas Owen*), jūrų karybos dėstytojas. — Kai kas mano, jog populiariam autoriui nedera naudotis savo talentu ir kelti visuotinę paniką. Bet, manau, šiek tiek pagalvoję, jie sutiks su tuo, kad įžvalgus pilietis, pateikdamas savo snaudžiančiam tėvynainiui įtikinamą gresiančio pavojaus vaizdą, jam labai padeda."

Kiti minėjo tautos „ilgalaikę skolą" Konanui Doiliui bei jo „svarbią tarnystę tėvynei", bet jam buvo vis negana. Ne-

kantraudamas, kad būtų imtasi konkrečių veiksmų, Konanas Doilis sustojo ties kai kuriais nuomonių skirtumais. Admirolas K. K. Penrouzas Ficdžeraldas (*C. C. Penrose Fitzgerald*), pripažindamas, kad debatai tik į gera, nesutiko su tuo, kaip Konanas Doilis vertina pavojų. „Nemanau, – rašė jis, – kad civilizuota tauta torpeduotų beginklius ir neginamus prekybinius laivus."

„Nemanau, kad būtų įsiveržta į teritorinius vandenis arba skandinami neutralūs laivai, – pritarė jam admirolas Viljamas Hanamas Hendersonas (*William Hannam Henderson*). – Tai bus griežtai draudžiama ir tik atsigręš prieš pačius pažeidėjus."

Nuomonės dėl povandeninių laivų skyrėsi, bet mintis apie nacionalines maisto atsargas sulaukė visuotinės paramos. Admirolas seras Viljamas Kenedis (*William Kennedy*) rašė, jog šalis privalo turėti daug grūdų atsargų. Dėl tunelio per Lamanšą Kenedis, kaip ir daugelis kitų, buvo gana santūrus. „Dievas apgyvendino mus saloje, – pareiškė jis, – tai ir likime salos gyventojais."

Tačiau mintis apie tunelio statybą įgavo pagreitį. Bendruomenių Rūmų debatai šiuo klausimu buvo numatyti 1914 metų birželio 29 dieną. Taip jau lėmė likimas, kad prieš dieną Sarajeve buvo nužudytas Austrijos erchercogas Pranciškus Ferdinandas, ir debatai neįvyko. Po šešių dienų buvo paskelbtas karas.

Vienas ekspertas atmetė Konano Doilio įspėjimus apie povandeninio karo pavojus kaip Žiulio Verno fantazijas. Praėjus metams, kai vokiečių *Unterseebooten*, arba U tipo povandeniniai laivai, pradėjo medžioti prekybinius laivus, istorija neatrodė tokia jau neįtikėtina. Be to, iš Vokietijos gauta pranešimų, iš kurių aiškėjo, kad Vokietijos laivyno

admirolas Alfredas fon Tirpicas (*Alfred von Tirpitz*) buvo daug atidesnis už britų vyriausybę. 1915 metų vasario 18-ąją Londono *Times* įdėjo Vokietijos laikraščių pranešimą apie Anglijos blokadą.

„Kiekvieno vokiečio širdį užlieja džiaugsmo ir pasididžiavimo jausmai perskaičius *communiqué*, pranešantį, kad po vasario 18 d. visi Britanijos prekybiniai laivai, įplaukiantys į Britanijos vandenis, bus sunaikinti", — buvo rašoma pranešime.

Paklausus, kaip tai bus padaryta, keli „gerai informuoti vokiečiai" priminė Konano Doilio istoriją. „Idėją mums pasiūlė anglai, — sakė vienas šaltinis. — Konanas Doilis pasiūlė mums plano schemą, ir kiekvienas vokietis tikisi, kad ja bus pasinaudota. Jo apsakymas „Pavojus!" papasakos jums, kaip mes tai ketiname daryti, daug geriau už mane."

„Tai buvo pasakyta labai rimtai, — pridūrė korespondentas. — Man ne kartą teko girdėti minint Konano Doilio kūrinį, kai buvo kalbama apie blokadą."

Konanas Doilis pasibaisėjo supratęs atsidūręs nepaprastai keblioje padėtyje. Kad ir kaip jis jautėsi, dabar buvo ne laikas badytis pirštais. Bet koks šios temos plėtojimas būtų dar labiau padidinęs visuomenės neviltį bei sustiprinęs jo, kaip Vokietijos plano pagrindinio kūrėjo, įvaizdį.

Nieko nelaukdamas Konanas Doilis padarė pareiškimą spaudai. Jo pastabos, pavadintos „Doilis nebijo povandeninių laivų puolimo", turėjo sumenkinti Vokietijos laikraščio pranešimą. „Nereikia nė sakyti, kaip man skaudu, kad tuo, ką parašiau, gali būti pasinaudota prieš mano šalį. Aš siekiau įspėti visuomenę apie galimą pavojų, kurį mačiau pakibusį virš šios šalies, bei parodyti, kaip būtų galima jo išvengti." „Šioje istorijoje aš vaizduoju povandeninių laivų

blokadą ateityje, — tęsė jis. — Tai pasakojimas apie ateitį ir, išstudijavęs šį dalyką, padariau išvadą, kad šiuo metu povandeniniai laivai neturi tokių galimybių, kaip kad aš pavaizdavau. Tačiau vis dar manau, kad jei šis karas būtų prasidėjęs penkeriais metais vėliau ir jei povandeniniai laivai ir toliau būtų taip sparčiai tobulinami, Anglijos padėtis būtų galėjusi pasidaryti nepaprastai rimta — visiškai tokia, kaip aš aprašiau. Galbūt esant dabartinėms aplinkybėms mes prarasime daugiau laivų, tačiau esu visiškai tikras, kad vokiečių blokada negali turėti rimtos įtakos karo eigai."

Vis dėlto galingais dyzeliniais varikliais varomi povandeniniai Vokietijos laivai turėjo didžiulį poveikį karo eigai, ir galima tik įsivaizduoti, ką galvojo Konanas Doilis 1915 metų gegužę nuskendus „Lusitaniai". Šiaip ar taip, Konanas Doilis negalėjo numatyti, kaip bus tobulinamos povandeninės pasiklausymo priemonės bei povandeniniai puolamieji laivai vokiečių grėsmėms atremti. Vėl žvelgdamas į savo kūrinį karui pasibaigus, Konanas Doilis buvo laimingas, kad nepakankamai gerai įvertino britų reakciją ir sumanumą. „Didžioji tyli kova po vandeniu pasibaigė atrėmus daug pavojingesnę už Ispanijos armadą", — rašė jis.

Žinant, kokie didžiuliai ir sudėtingi Vokietijos laivyno planai, atrodytų nepaprastai keista, jei jo vadai rastų laiko parodyti pagarbą Konanui Doiliui. Imperatoriškasis laivynas kompetentingai planavo savo strategiją, todėl sunku įsivaizduoti, kad fon Tirpicas ir jo štabas siųstų savo povandeninių laivų vadus į jūrą įdėję jiems *Strand* egzempliorių. Tačiau šis epizodas buvo puikus demoralizuojančios propagandos prasme. Jei į Konaną Doilį, vieną iš pačių mylimiausių britų visuomenės asmenybių, būtų žiūrima kaip į padėjusį priešui, atrodytų, jog pats Šerlokas Holmsas išdavė savo šalį.

Neįtikėtina, bet nuomonė apie Konaną Doilį kaip Vokietijos strategą išsilaikė per visą karą. 1917 metų gegužę, anot *New York Times*, Konanui Doiliui buvo parodyta nepageidaujama pagarba Reichstage. „Vienintelė šio ekonominio karo nauda, – pareiškė Vokietijos karinio laivyno vadas admirolas Eduardas fon Kapelė (*Eduard von Capelle*), – tai rašytojas Konanas Doilis."

Tuo tarpu paties Konano Doilio propagandinė iniciatyva dar tik prasidėjo.

22

Girdimas balsas

Buvo rugpjūčio antrosios dienos devinta valanda vakaro — paties baisiausio rugpjūčio visoje pasaulio istorijoje.

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
„PASKUTINIS NUSILENKIMAS"

„Man reikia tavo patarimo", — prasidėjus karui rašė Konanas Doilis savo broliui Inisui, klausdamas, ar būtų gerai, jei jis kreiptųsi į kariuomenės vadovybę dėl kapitono laipsnio suteikimo.

Inisas Doilis, Vulvičo karo akademijos auklėtinis, tikriausiai nesuprato, ar jo brolis kalba rimtai. Penkiasdešimt penkerių metų amžiaus, neturėdamas jokio karinio pasirengimo, Konanas Doilis tikrai netiko būti karininku. Bet jis norėjo kuo nors prisidėti, kaip tai buvo padaręs kilus Būrų karui. Jei jis, būdamas tokio amžiaus, įstotų į kariuomenę, aiškino jis savo broliui, galbūt ir kiti padarytų tą patį.

„Manau, kad mane gerai pažįsta jaunimas, — rašė jis laiške Karo ministerijai, — ir jei aš stočiau į rikiuotę, tai būtų geras pavyzdys kitiems."

„Aš galiu mokyti rikiuotės, — tęsė jis, nurodydamas, kad moko vietos savanorius. — Tai darau kiekvieną vakarą. Esu šiek tiek dalyvavęs karinėje kampanijoje dirbdamas karo gydytoju Pietų Afrikoje. Nors man penkiasdešimt penkeri, esu stiprus ir ištvermingas, turiu stiprų balsą, būtiną mokant rikiuotės."

Nepaisant stipraus balso, jo prašymas buvo atmestas ir jam tai buvo baisus smūgis. Be galo nusivylęs Konanas Doilis stebėjo, kaip jauni šeimos vyrai vienas po kito stoja į kariuomenę. Inisas pakilo iki brigados generolo laipsnio. Konano Doilio ir Luizos sūnus Kingslis nutraukė medicinos studijas ir įstojo į I Hampšyro pulką. Tą patį padarė du Konano Doilio svainiai, Malkolmas Lekis (*Malcolm Leckie*) ir Leslis Oldhamas, bei du sūnėnai, Oskaras Hornungas (*Oscar Hornung*) ir Alekas Forbsas (*Alec Forbes*). Visi jie stojo į kovą su priešu, o Konanas Doilis to padaryti negalėjo.

Negalėdamas patekti į aktyvią tarnyba, Konanas Doilis rado kitų būdų pasireikšti. Vienas vandentiekininkas iš kaimo atsiuntė jam mandagų raštelį, kad reikėtų ką nors daryti. Konanas Doilis iš karto pradėjo organizuoti 120 savanorių grupę. „Dauguma vyrų yra geri šauliai ir pasiryžę būti naudingi, — rašė jis Londono laikraštyje *Times*. — Mes parengėme savo organizacijos aprašymą ir būčiau laimingas galėdamas nusiųsti organizacijos darbo metodiką visiems, kas norėtų sukurti panašius centrus." Jei kiekvienas miestas turėtų savo civilinį gynybos vienetą, manė Konanas Doilis, Britanijos teritorinė kariuomenė galėtų būti naudojama aktyviuose veiksmuose. Ši iniciatyva sulaukė didžiulio pritarimo, ir Konanas Doilis su savo sekretoriumi kruopščiai atsakinėjo į visus laiškus. Tačiau po kelių savaičių karinė

vadovybė įsakė išformuoti šiuos vienetus, nes turėjo savo iš centro valdomų sumanymų. Atiduodant duoklę Konano Doilio iniciatyvai, pirmą savanorių batalioną buvo nurodyta suformuoti iš jo dalinio, kuris dabar yra žinomas kaip VI Karališkojo Sasekso savanorių pulko Krauborou kuopa.

Negavęs leidimo vadovauti naujajam batalionui, žymiausias miesto pilietis, seras Artūras Konanas Doilis, stojo į tarnybą kaip eilinis, parodydamas, kad ginant tėvynę visi žmonės yra lygūs. Pagal kažkokį susisielojusį karikatūrinį personažą jis pasivadino Olu Bilu, bet visad didžiavosi, kad nenusileidžia jaunesniems vyrams ir kasdien nužingsniuoja po 14 mylių linksmai traukdamas žygio dainą. Konanas Doilis patruliavo miesto gatvėse, mokėsi šaudyti, atlikdavo ryšininko užduotis, o kartą išstovėjo lietuje aštuonias valandas, saugodamas vokiečių belaisvius, kraunančius mėšlą į vežimus.

Didėjant karo sukeltiems nepritekliams, šeima savanoriškai sumažino savo maisto atsargas, o Konanas Doilis, prisimindamas vaikystę, optimistiškai prisitaikė prie naujų sąlygų. „Visada jausdavai malonų neaiškumą dėl maisto, – rašė jis. – Kažkoks nuotykio pojūtis ir noras sužinoti, ar gausi ką pavalgyti. Tai dar labiau didino apetitą."

Kol jos vyras žygiavo ir treniravosi, Džina išsinuomojo namą ir įsteigė centrą Belgijos pabėgėliams. Merė, Konano Doilio ir Luizos duktė, dirbo artilerijos sviedinių gamykloje prie konvejerio, o vakarais padėdavo gaminti maistą kariuomenės valgykloje. Tokiu laiku visi turėjo ką nors veikti. Gal tik vienas kitas būtų prieštaravęs tokiam požiūriui, kai ramią dieną nuo Flandrijos pusės, esančios beveik už 120 mylių, buvo galima girdėti pabūklus.

Kai per vieną dieną britai prarado tris savo kreiserius, nusinešusius į dugną apie 1400 gyvybių, Konanas Doilis

jautė pareigą pasiūlyti karinei vadovybei keletą idėjų. „Jaunas vokiečių leitenantas su dvidešimčia vyrų padarė mums daugiau žalos, negu mes patyrėme Trafalgare, — rašė jis. — Mes galime apsieiti be laivų, bet ne be žmonių."

Kaip ir savo agitacijose dėl povandeninių laivų ir tunelio per Lamanšą, Konanas Doilis gudriai naudojosi savo šlove. Kiekvieną savo pasiūlymą karinei vadovybei jis palydėdavo laišku spaudai, tikėdamasis, jog visuomenės reakcija paakins vyriausybę greičiau imtis kokių nors veiksmų. Laiške *Daily Mail* jis ragino gaminti „pripučiamus guminius diržus", su kuriais jūreiviai galėtų išsigelbėti laivui skęstant. Šią jo idėją sukritikavo išėjęs į atsargą jūrų kapitonas Džeinas (*Jane*), kuris pasipiktino, kad neišmanėlis „sausumos žiurkė" kišasi ne į savo reikalus. Tačiau praėjus vos kelioms dienoms vyriausybė davė nurodymą pagaminti ketvirtį milijono pripučiamų guminių diržų, dabartinės gelbėjimosi liemenės pirmtakų. Sunku pasakyti, ar Konano Doilio pasiūlymas padarė kokią nors reikšmingą įtaką, bet laikraščių reporteriai suskubo nuopelnus priskirti jam. „Laivynas turi būti dėkingas serui Konanui Doiliui už naująją gelbėjimosi priemonę, — rašė *Hapshire Telegraph.* — Nėra jokių abejonių, kad šis diržas padės išsigelbėti daugybei žmonių, o Admiralitetą reikia pasveikinti suskubus priimti sero Konano Doilio pasiūlymą."

Patenkintas Konanas Doilis negalėjo susilaikyti nepaerzinęs jūrų kapitono Džeino. „Jūsų laivyno korespondentas, — rašė jis *Evening Standard and St. James's Gazette,* — neseniai sukritikavo mane dėl neva nepagrįsto reikalavimo aprūpinti mūsų jūreivius kokia nors priemone, padėsiančia jiems išsigelbėti nuo neišvengiamos mirties laivui skęstant. Aš pasiūliau pripučiamą guminį diržą. Jam bus įdomu išgirsti, kad

mano siūlymas priimtas, ir diržai, kaip suprantu, bus išdalyti kiekvienam jūreiviui."

Tačiau jis nedvejodamas pripažino, kad diržai nelabai padės, kai blogas oras ar šalta jūra, ir nedelsdamas pasiūlė pripučiamų valčių idėją. „Yra reikalaujama, kad kiekvienam prekybinių laivų keleiviui būtų numatyta vieta gelbėjimosi valtyje, – rašė jis *Daily Chronicle.* – Ar nebūtų protinga tokį pat reikalavimą taikyti karo laivams, kurie gali dar greičiau nuskęsti ir kuriuose kiekviena gyvybė yra tokia brangi šaliai?" Laivyno vadovybė nesutiko su tokiu siūlymu, motyvuodama tuo, kad karo laivams, ne taip kaip kitiems, keliami daug griežtesni greičio ir funkcijų reikalavimai, todėl jie negali apsikrauti papildomomis priemonėmis. Vis dėlto netrukus karo laivuose buvo pradėtos naudoti plaukiojančios platformos, kurias buvo galima atkabinti nuo skęstančio laivo, kad jūreiviai galėtų išsigelbėti.

Konanas Doilis taip pat labai pasistengė, kad fronto mūšiuose dalyvaujantys kariai turėtų apsauginius šarvus. Jam dažnai pelnytai priskiriama šios idėjos autorystė, o tai nė kiek nestebina žinant, kaip jis domėjosi viduramžių riteriais. Tiesa sakant, ši mintis pasigirsdavo karo pradžioje, tačiau niekas iš jos šalininkų taip atvirai ir nepaliaujamai negynė jos kaip Konanas Doilis. „Man visad atrodė keista, – rašė jis laikraštyje *Times.* – Biblija, portsigaras, laikrodis arba koks kitas atsitiktinis daiktas tiek daug kartų apsaugojo žmogaus gyvybę nuo kulkos, tačiau niekas nesumanė padaryti, kad tas laimingas atsitiktinumas būtų dėsningas."

Turint galvoje, kad britai beveik du šimtus metų nenešiojo šalmų, apsauginių šarvų idėja buvo sunkiai įperšama. Oficialioji kariuomenės valdžia nesutiko su šia mintimi, nes tokie šarvai esą padidins kario aprangos svorį bei sumažins jo

mobilumą, nors Konanas Doilis atkakliai tvirtino, kad turi būti apsaugotos tik pačios gyvybiškai svarbios kūno vietos. Konanas Doilis paprašė savo miestelio kalvį nukalti apsauginius šarvus, pats juos išbandė ir vėliau dar labiau įsitikino jų reikalingumu. Deividas Loidas Džordžas (*David Lloyd George*), 1916 metais tapęs ministru pirmininku, užtikrino, kad pasiūlymas „labai rimtai nagrinėjamas", bet niekas nesiėmė jokių veiksmų. Ministerijoje jam pasakė: „Sere Artūrai, nėra jokio reikalo ginčytis ar įrodinėti, nes ministerijoje nėra nei vieno žmogaus, kuris nežinotų, kad jūs esate teisus".

Tuo tarpu kai kurie pareigūnai pradėjo galvoti, kad Konanas Doilis kiša nosį ne į savo reikalus, bet jis turėjo daug rėmėjų, einančių gana aukštas pareigas. Vienas iš jų buvo Vinstonas Čerčilis. 1916 metų spalį jis parašė Konanui Doiliui laišką ir padėkojo už karinių transporto priemonių apsauginių šarvų idėją. „Yra be galo daug gerų idėjų, – rašė Čerčilis, – jei tik jas būtų galima paremti ir įgyvendinti."

Džinos pamergės Lilės brolis, kapitonas Vilis Louderis Saimondsas (*Willie Loder Symonds*), pirmaisiais karo mėnesiais pateko į priešų nelaisvę. Konanas Doilis sužinojo, kad jis yra laikomas belaisvių stovykloje Magdeburge ir nusprendė apmauti vokiečių cenzorius, siųsdamas „slaptą korespondenciją". Jis buvo girdėjęs, kad britų belaisviai, norėdami gauti žinių apie karo eigą, turi pasikliauti vien vokiškais laikraščiais. Konanas Doilis susikaupė ir vienoje iš savo knygų su adata išbadė skylutes po raidėmis taip, kad perduotų naujausius britų pranešimus. Laiške kapitonui jis atsiprašė, kad knygos pradžia gana sunki, bet patarė kapitonui skaityti trečiąjį skyrių, kur prasideda veiksmas, t. y. kur buvo adata išbadytos skylutės. Kapitonas atsakė viską supratęs, o Konanas Doilis ir toliau kruopščiai dirbo šifruodamas

informaciją. Praėjus keliems mėnesiams, jis sužinojo, kad jo gudravimas buvo visai nereikalingas, nes nuo pat karo pradžios Raudonasis Kryžius aprūpindavo Vokietijoje esančias belaisvių stovyklas britų laikraščiais.

Net būdamas labai užsiėmęs šalies reikalais, Konanas Doilis suprato, kad didžiausią indėlį, kaip visada, jis įneš rašydamas. Nepraėjus nė mėnesiui nuo oficialaus karo paskelbimo jis išleido pamfletą, pavadintą „Prie ginklų!" (*„To Arms!"*), kuriame išdėstė britų reikalo teisumą nešališkiems Danijos, Nyderlandų ir, svarbiausia, Jungtinių Amerikos Valstijų skaitytojams. Jis buvo sumanęs panašų pamfletą išdalyti ir Vokietijos kariškiams, tačiau turėjo pripažinti, kad tai neįgyvendinamas sumanymas.

Tikriausiai neišvengiama, kad 1916 metais jis pradėjo rašyti išsamią karo istoriją. Šeši tomai, pavadinti *Britų kampanija Prancūzijoje ir Flandrijoje* (*The British Compaign in France and Flanders*), buvo parašyti remiantis jo susirašinėjimu su maždaug penkiasdešimčia generolų, kurie jam leido naudotis asmeniniais savo dokumentais. Konanas Doilis gyrėsi galįs remtis „nepaprastai geromis žiniomis" tokių žmonių kaip vakarų fronto vyriausiasis vadas generolas Daglasas Heigas (*Douglas Heig*) ir jo mokslo draugas generolas Eduardas Balfinas (*Edward Bulfin*). „Man ranką skauda nuo rašymo, — sakė jis Inisui. — Man labai pasisekė."

Dar didesnė sėkmė jį lydėjo 1916 metais. Smarkiai sukritikavus atsitraukimą iš Trentino gegužę, italai pareikalavo atsiųsti nepriklausomą britų stebėtoją sąlygoms fronte patikrinti. Konanui Doiliui tai buvo gera proga iš pirmųjų šaltinių surinkti informacijos rašomai istorijai. Be to, motyvuodamas tuo, kad būtina sąlygas palyginti, jis pratęsė misiją ir apsilankė prancūzų ir britų frontuose.

Kai lordas Niutonas *(Newton)* iš Užsienio reikalų ministerijos perspėjo, kad jam reikės kokios nors uniformos, Konanas Doilis išdidžiai atsakė esąs VI Karališkojo Sasekso savanorių pulko Krauborou kuopos eilinis. Lordas Niutonas taktiškai pareiškė, kad ši uniforma gal ne visai tinka ir gali sukelti abiejų kariuomenių pasipiktinimą. Tada Konanas Doilis sutiko apsivilkti Sario jaunesniojo leitenanto uniformą, kurią vilkėti gavo teisę, kai buvo įšventintas į riterius.

„Aš nuėjau tiesiai pas savo siuvėją, – rašė jis, – kuris aprengė mane nuostabia chaki spalvos uniforma, panašia į pulkininko ar brigados vado, su sidabrinėmis rožėmis vietoj žvaigždžių ar karūnų ant antpečių." Uniforma buvo labiau panaši į senovinį Luiso Volerio iš *Brigados vado Žeraro* kostiumą, ir nors Konanas Doilis turėjo teisę nešioti Būrų karo medalį, užsidėjęs karininko kepurę su snapeliu jis jautėsi lyg „tikras apgavikas". Norėdamas pabrėžti šį įspūdį, jis paprašė pasiūti tokias pat uniformas savo sūnums Denisui ir Adrianui, kurie tada buvo septynerių ir penkerių.

Konanas Doilis išvyko į Prancūziją Karališkojo laivyno eskadriniu minininku kartu su generolu seru Viljamu Robertsonu (*William Robertson*), tuometiniu britų štabo viršininku. Atvykęs gavo dujokaukę ir šalmą, ir jam buvo liepta nusiimti savo juokingą skrybėlę. Likusias savaites jis pareigingai klampojo po molėtus apkasus, gėrė su kareiviais arbatą, dalijo autografus ir valgė „suteikiantį jėgų" kareivišką maistą. Prancūzijoje jam pasisekė gauti interviu iš britų vadų kovos lauke ir susitikti su Inisu bei Kingsliu. Jo uniforma visur, kur tik jis pasirodydavo, patraukdavo dėmesį. „Jaunesnysis leitenantas Anglijoje galbūt ne kažin kas, – sakė jis, – bet išvertus į prancūzų kalbą – ypač mano prancūzų kalbą – daro pagarbos jausmą keliantį įspūdį."

Tačiau ne visiems. Argone prancūzų generolas aštriu žvilgsniu nužvelgė Konaną Doilį ir panoro sužinoti, ar Šerlokas Holmsas tarnauja anglų kariuomenėje. Nustebęs Konanas Doilis išlemeno, kad detektyvas jau per senas aktyviai tarnybai. Pastaba sukėlė linksmą generolo padėjėjų juoką, o Konanas Doilis suprato išsisukęs iš keblios padėties.

Italijoje Konanas Doilis norėjo apsilankyti Monfalkonėje, neseniai atimtoje iš priešų, bet papuolė į artilerijos ugnį. „Pakėlęs akis, pamačiau tris debesis tiesiai sau virš galvos, – rašė jis, – du jų buvo balti, o vienas – ryškios rūdžių spalvos. Ore skraidė metalo nuolaužos, o kelias, kaip vėliau mums pasakojo, buvo visas išraustas. Vienas sviedinys krito tiesiai į kelio vidurį, kur buvo mūsų mašina, ir tik greitis išgelbėjo mus." Konano Doilio šeimininkai labai nusiminė, kad jų svečias susidūrė su tokiu pavojumi, bet jis pasiūlė jiems nekreipti į tai dėmesio. „Iš tikrųjų tai aš turėjau jų atsiprašyti, – prisiminė jis, – nes jie turėjo pakankamai rūpesčių ir be manęs."

Grįžęs į Vindlešamą, Konanas Doilis aprašė savo įspūdžius nedidelėje knygelėje *Apsilankymas trijuose frontuose* (*„A Visit to Three Fronts"*). Ji buvo sumanyta kaip moralinis paskatinimas, tačiau tapo tikra pagarbos duokle šauniems ir drąsiems britų kariams. „Prisipažįstu, kad žiūrėdamas į šiuos drąsius anglų vaikinus, – rašė jis, – pagalvojau, kaip daug esame skolingi jiems ir tokiems kaip jie, kurių jau nebėra, ir pasijutau susijaudinęs labiau, negu derėtų britui būnant užsienio šalyje." Tai, ką jis pamatė, paskatino pateikti karinei vadovybei dar vieną pasiūlymą. Jis pastebėjo, jog prancūzų kariai nešioja ženklelius, rodančius, kad jie buvo sužeisti mūšyje. Tai, Konano Doilio manymu, „yra geras kario įvertinimas ir kažkiek kompensuoja jo išgyvenimus". Jis aptarė šį

reikalą su generolu Robertsonu ir netrukus britų kariai pradėjo gauti sužeidimą žyminčias juosteles.

Antrą, daug žiauresnį karo išbandymą Konanas Doilis patyrė Perone prie Somo upės, kur aukščiausioji australų vadovybė pakvietė jį apžiūrėti jų pozicijas. Čia jis buvo liudytojas žiauriausios kovos, kuri užvirė Šv. Kventino mūšyje keli šimtai jardų nuo fronto linijos. Konano Doilio šaltakraujiškumas padarė didžiulį įspūdį Australijos kariams, tačiau jį patį matyti baisumai labai sukrėtė. „To, ką matėme, niekad nepamiršime, — sakė jis. — Sužaloti arkliai drybsojo suvirtę tai pakeldami, tai nuleisdami galvas. Šalia jų svirduliuodamas bėgo vyras su nutraukta ranka, kraujas plūdo iš užraitytos rankovės. Jis lakstė aplinkui, laikydamas pakėlęs savo ranką, kaip šuo laiko sužeistą koją. Šalia arklių gulėjo sudraskytas vyras, nuo galvos iki kojų paplūdęs krauju, plačiai atvertomis, pro kraujo užsklandą į dangų žvelgiančiomis akimis." Tas vaizdas Konaną Doilį persekios iki gyvenimo pabaigos.

Grįžęs į Angliją, Konanas Doilis vėl sėdo rašyti karo istoriją, kurią jis laikė savo gyvenimo kūriniu. Jis nesileido atitraukiamas nuo šio darbo, nors vienu metu vyriausybė siūlė jam užimti propagandos departamento direktoriaus postą. Kai baigiantis 1916 metams ministru pirmininku tapo Deividas Loidas Džordžas, jo patikima sekretorė ir ilgametė meilužė Fransė Stivenson (*Francis Steevenson*) kreipėsi į Konaną Doilį su pasiūlymu parašyti ministro pirmininko biografiją. „Tai labai reikalinga knyga, — rašė ji savo dienoraštyje, — ypač Amerikoje, iš kur gauname pakartotinų prašymų." Nors Konanas Doilis žavėjosi Loido Džordžo asmenybe, bet veikiausiai manė, kad toks darbas šiomis aplinkybėmis yra gana trivialus. Jis mandagiai atsisakė teisindamasis, jog niekada nėra rašęs biografijų, o, be to, labai užsiėmęs karo

kronika. Panelė Stivenson apgailestavo dėl tokio sprendimo, o pati galvojo, kad Konanas Doilis tapo Karo ministerijos įkaitu. Jis yra „malonus, pagyvenęs džentelmenas", bet vaikiškai įtikėjęs, kad britų karo strategai neklysta, be to, jie leidžia jam žinoti tik tai, ką nori, kad jis žinotų, manė ji.

Šios kritinės pastabos vėliau buvo dažnai kartojamos, nors Konanas Doilis tuo metu jau buvo savas valdžios sluoksniuose. 1917 metų balandį jis pusryčiavo su ministru pirmininku jo rezidencijoje Dauning Stryte 10. Naujasis vyriausybės vadovas buvo labai nuoširdus, pilstė arbatą, o jo svečias kirto kiaušinienę su kumpiu. Loidas Džordžas domėjosi, kaip sekasi rašyti karo istoriją, ir dėstė savo nuomonę apie karo vadus. Kaip paprastai Konanas Doilis nepraleido progos vėl išdėstyti savo pasiūlymą dėl apsauginių šarvų ir buvo patenkintas, kad ministrą pirmininką sudomino ši mintis.

Išrinkus naują ministrą pirmininką, Konanas Doilis tikėjosi glaudesnio bendradarbiavimo su Karo ministerija, tačiau jam vėl teko ne kartą nusivilti. 1917 metų pabaigoje jo istoriją pradėjo „redaguoti ir braukyti" karinė cenzūra. Kai jau galėjo viską laisvai publikuoti, jį labai nuvylė skaitytojų reakcija. Vienas laikraštis pavadino šį kūrinį „istorijos belaukiant", tvirtindamas, kad Konano Doilio užrašai bus naudingi tik tada, kai „bus rašomos tikros karo istorijos". Kiti kritikavo per didelį jo susižavėjimą kariuomenės manevrais ir techninėmis detalėmis.

Kaip ir Būrų karo istorijoje, Konanas Doilis pirmenybę teikė ne istorinei perspektyvai, bet nūdienos įvykių aprašymui, nors jau neturėjo jokių iliuzijų apie karo romantiką. Koviniai išbandymai aprašyti aiškia, nepagražinta kalba, apgailestaujant, jog konflikto „tikrai buvo galima išvengti".

„Negaliu dailiai rašyti apie karą, – sakė jis, – čia nereikia jokio spindesio." Kad ir kaip būtų, iš kiekvienos eilutės sklinda autoriaus užuojauta kareiviams, suteikianti kūriniui šilumos, vargiai prilygstančios kitiems darbams: „Dangų aptraukė debesys, dienos buvo tamsios ir niūrios, Dievo Motinos paveikslas nuo Alberto katedros nukrito žemėn, kareiviai visiškai nusikamavę. Regis, iš tikrųjų atėjo dievų saulėlydis."

Iki pat gyvenimo pabaigos Konanas Doilis puoselėjo viltį, kad jo istorija galiausiai bus tinkamai įvertinta. „Turėčiau manyti, kad tai didžiausia ir labiausiai nepelnyta literatūrinė nesėkmė mano gyvenime, – rašė jis savo atsiminimuose, – jei nežinočiau, kad tai dar ne pabaiga ir kad ši knyga gali perteikti šiuos svarbius įvykius ateities kartoms."

Iš tiesų šiuolaikiniai istorikai yra švelnesni vertindami nuodugnią Konano Doilio studiją ir uolumą. Tačiau dauguma jų pripažįsta, kad autoriaus patriotizmas neleido jam plačiau ir kritiškiau pažvelgti į įvykius. Pasak Fransės Stivenson, Konanas Doilis neabejodamas ir nekritiškai priimdavo viską, ką jam pasakojo britų karo vadai, ir buvo per daug lojalus, kad kaltintų juos dėl britų pralaimėjimų. Karo metais jis tikrai labai padėjo Britanijai, tačiau geri ketinimai pakenkė šešių tomų šio karo istorijai.

Vis dėlto tai nebuvo vienintelė karo metų literatūrinė nesėkmė. 1913 metų pabaigoje jis pradėjo dirbti prie antro nesutrumpinto Šerloko Holmso romano. „Jei seksis, – sakė jis redaktoriui Smitui 1914 metų pradžioje, – turėčiau baigti jį dar kovui nesibaigus."

Smitas džiaugėsi. *Baskervilių šuo* 1901 metais atnešė didelį pelną, o pirmieji naujojo romano *Baimės slėnis* (*The Valley of Fear*) tęsiniai pagrįstai nuteikė optimistiškai. Šerlokas Holmsas atrodė geriausios formos tyrinėdamas Birlstou-

no dvaro rūmų savininko Džono Daglaso nužudymą. Bet parašęs pusę romano, Konanas Doilis nustumia detektyvą į antrą planą ir leidžiasi į prisiminimus, kaip jau kartą buvo daręs *Kraujo spalvos etiude*. Dabar visas dėmesys sutelkiamas į Pinkertono detektyvą Berdį Edvardsą bei jo pastangas įsiskverbti į Amerikos darbininkų judėjimo grupę, pasivadinusią skaueriais.

Kaip ir rašydamas *Baskervilių šunį*, Konanas Doilis rado intriguojančią istoriją ir nusprendė, kad ji tiktų Šerlokui Holmsui. Šį kartą jį įkvėpė Moli Makvajerių saga apie slaptą airių ir amerikiečių draugiją, veikusią Pensilvanijos kalnakasių bendruomenėse 1860—1870 metais. Detales Konanas Doilis susirinko iš legendinio Alano J. Pinkertono ataskaitos „Moli Makvajeriai ir detektyvai". Papildomų žinių ir pasiūlymų greičiausiai bus suteikęs detektyvas Viljamas J. Bernsas.

Rankraštis buvo baigtas 1914 metų balandį. Atėjus rugsėjui, kai visą savo dėmesį sutelkė į karo veiksmus, rašytojas pradėjo gailėtis, kad nacionalinės krizės metu įteikė Grinhafui Smitui tokį lėkštą kūrinį. Iš tikrųjų leidėjas džiaugėsi galėsiąs pasiūlyti gardų kąsnelį savo skaitytojams, kurie buvo užversti reportažais apie karą. Kaip paprastai, Šerloko Holmso nuotykius išpirko greitai.

Nors *Baimės slėnis* intriguoja kaip ir visos Konano Doilio nuotykių istorijos, skaitytojai suglumo, kai veiksmas persikėlė į Pensilvaniją. „Bet juk akivaizdu, — aiškino rašytojas Grinhafui Smitui, — jog tokiame ilgame pasakojime turime palikti Holmsą. Taip reikia." Tačiau detektyvo gerbėjai buvo kitos nuomonės. Kai daugiau nei pusėje knygos nebuvo Šerloko Holmso, atrodė, kad tai dvi, ne visai vykusiai pateiktos apysakos. *Baimės slėnis* tebėra viena nepopuliariausių detektyvinių istorijų.

Netrukus Holmsas susigrąžins gerą vardą. Per visą karą Konanas Doilis ramino visuomenę, girdamas britų vyriausybę bei karines pajėgas. 1917 metais, kai moralė smuko matant sunkius praradimus, rašytojas padovanojo savo nerimstantiems skaitytojams tai, ko jie labiausiai troško. Rugsėjį *The Strand* pasirodė su užrašu ant viršelio: „Šerlokas Holmsas pergudrauja vokiečių šnipą". Žurnale buvo išspausdintas apsakymas „Paskutinis nusilenkimas" su paantrašte „Šerloko Holmso karo tarnyba".

Veiksmas vyksta viename Anglijos pajūrio kaimelyje 1914 metais, vos prasidėjus karui. Prityręs vokiečių šnipas, vardu fon Borkas, pasakoja apie savo žvalgybines operacijas vokiečių pareigūnui. „Juos ne taip jau sunku apgauti, – pareiškia fon Borkas. – Neįmanoma įsivaizduoti nuolaidesnių ir patiklesnių žmonių." Dar šiek tiek pakomentavęs britų nesėkmes, fon Borkas lieka vienas laukti amerikiečių agento, vardu Oltemontas, kuris pažadėjo atnešti Britanijos laivyno kodų šifro raktą. Netrukus pasirodo Oltemontas ir perduoda taip lauktą paketą. Fon Borkas jį išvynioja, bet neturi daug laiko apžiūrėti knygelei, ant kurios viršelio užrašyta: „Praktinis bitininkystės vadovas", nes jam ant veido kažkas prispaudžia chloroformu suvilgytą kempinę.

Kai surištas vokiečių šnipas atgauna sąmonę, pamato Šerloką Holmsą ir daktarą Votsoną, gurkšnojančius jo verandoje karališkąjį tokajų. Detektyvas pasakoja jau antrus metus esąs apsimetęs agentu Oltemontu, kad įsiskverbtų į vokiečių žvalgybos tinklą, ir perduodąs fon Borkui klaidingą žvalgybos informaciją. Daktaras Votsonas, apsimetęs vairuotoju, prisidėjo prie jo lemiamam smūgiui, kad padėtų paspęsti spąstus. „Jaučiuosi dvidešimčia metų jaunesnis, Holmsai," – sako Votsonas, džiaugdamasis, kad žaidimas vėl prasidėjo.

„Paskutinis nusilenkimas" yra ypatingas pasakojimas apie Šerloką Holmsą. Tai vienas iš pačių geriausių apsakymų, bet jis svarbus dar ir tuo, kad jį parašęs Konanas Doilis pasirodė kaip neoficialus britų propagandos ministras ir pakėlė tautos dvasią visuotinio nusivylimo laikotarpiu. „Pavojuje" rašytojas įspėjo, kad šalis blogai pasirengusi artėjančiam karui. Dabar jis siūlo paguodą – Šerlokas Holmsas įsitraukė į žaidimą.

Iš pavadinimo aišku, kad tai bus paskutinis detektyvo nusilenkimas, o elegiškas tonas patvirtina, kad šį kartą Konanas Doilis taip ir padarys. „Dar pastovėkime terasoje, – sako Holmsas ištikimajam daktarui Votsonui, – galbūt tai bus paskutinis ramus pokalbis mūsų gyvenime."

Konanas Doilis pasakoja šią istoriją trečiuoju asmeniu, ko anksčiau niekad nedarė rašydamas apie Holmsą. Todėl tai labai reikšminga, nes prasidedant paskutinei scenai, Šerlokas prabyla kaip niekad anksčiau. „Greitai ims pūsti rytys, Votsonai, – sako Holmsas žvelgdamas į jūrą. – Greit pakils toks rytys, koks dar niekada nepūtė į Angliją. Bus šalta ir žvarbu, Votsonai, ir galbūt daugelis mūsų neatlaikys jo gūsių. Bet vis dėlto tai Dievo siųstas vėjas, ir kai audra nutils, švaresnė, geresnė ir stipresnė šalis ilsėsis saulės atokaitoje."

Niekada anksčiau Konano Doilio balsas nebuvo taip gerai girdimas. Šitai jis norėjo pasakyti ne tik britų visuomenei, bet ir savo artimiesiems, išėjusiems į karą – savo broliui, sūnui, svainiams ir dviem sūnėnams.

Gerai, kad jis kaip tik tada ištarė šiuos žodžius, nes nė vienas iš jų negrįžo.

23

Dievo rykštė

Norėjau vien tik meile sekti,
Kur Viešpats griežtai tarė ne.

SERAS RODŽERIS KEISMENTAS

1916 metų balandžio 20 dienos, ketvirtadienio, vakarą vokiečių U tipo povandeninis laivas staiga pasirodė Treilio įlankoje netoli vakarinės Airijos pakrantės. Išblyškęs, sulysęs vyriškis išlindo pro liuko angą į bokštelį ir įdėmiai nužvelgė tamsią pakrantę. Tai buvo seras Rodžeris Keismentas (*Roger Casement*). Praėjus vos kelioms valandoms šis airių kilmės diplomatas visoje Anglijoje bus žinomas kaip „šlykščiausias visų laikų išdavikas".

Tai buvo kankinanti kelionė, daug kartų atidėta, kupina nesusipratimų. Keismentas, kamuojamas jūros ligos, negalėjo pakęsti laivo maisto, daugiausia konservuoto kumpio ir lašišos, ir didžiąją kelionės dalį praleido savo kajutėje. Dabar, padedamas dviejų bendražygių, jis atsargiai nusileido į aprūkusią plokščiadugnę valtį. Kai valtis atsistūmė nuo lai-

vo, vokiečių kapitonas atidavė pagarbą. Vėliau jis pareiškė, kad Keismentas buvo „iš tikrųjų kilnus žmogus".

Prieš trylika mėnesių Keismentas išvyko į Berlyną su ypatinga ir rizikinga užduotimi. Tikėdamasis, kad karas su Vokietija gali būti naudingas Airijai, Keismentas vyko į Vokietiją prašyti paramos — karinės taip pat, airių nepriklausomybės judėjimui. Šiam tikslui jis norėjo sudaryti brigadą iš Airijos kareivių, kalinčių Vokietijoje karo belaisvių stovyklose, tikėdamasis, kad belaisviai noriai pereis į kitą pusę ir Airijoje kovos su anglais.

Iš pradžių vokiečiai palankiai žiūrėjo į Keismento siūlymus, tačiau galiausiai misija baigėsi nesėkmingai. Lyg to būtų negana, Keismentas manė, kad sukilėlių vadai tikisi vokiečių pagalbos planuojamam Velykų sukilimui, iki kurio buvo likusios vos trys dienos. Per Vokietijos ambasadą Vašingtone buvo išsiųstas pranešimas, kuriame prašoma didelės vokiškų ginklų siuntos. Siekdami užtikrinti kaizerio lojalumą, airių maištininkai pareikalavo, kad į Dublino uostą būtų atsiųstas povandeninis laivas.

Nors vokiečiai iš pradžių sutiko atsiųsti 20 000 šautuvų, vėliau savo pažado netesėjo. Keismentas žinojo, kad tokia siunta yra per maža ir kad jokios kitos paramos nebus. Todėl jis grįžo į Airiją, kad įspėtų sukilėlius atidėti sukilimą. „Esu įsitikinęs, kad tai didžiausia kada nors padaryta kvailystė, — rašė jis apie savo sprendimą sugrįžti, — bet grįžtu su džiaugsmu... jei tie vargšai vaikinai mano tėvynėje pradės kovą, turiu būti su jais."

Artėjant prie kranto, Keismento nuotaika keitėsi. „Vieną trumpą akimirksnį pasijutau laimingas ir vėl šypsojausi, — vėliau pasakos jis savo seseriai. — Aš vėl buvau Airijoje."

Banga apvertė valtį. Keismentui su bendražygiais pavyko vėl į ją įsiropšti, tačiau pasiekus krantą, Keismentas jau neturėjo jėgų eiti toliau.

Kol kiti ieškojo pagalbos, Keismentas laukė prie romėnų tvirtovės griuvėsių. Policijos konsteblis, pamatęs prie kranto plūduriuojančią valtį, aptiko netoliese Keismentą ir suėmė jį. Keismentas sugalvojo istoriją, esą jis anglų rašytojas, išėjęs pasivaikščioti prie jūros, tačiau tai nė kiek negalėjo paaiškinti, kodėl jo drabužiai kiaurai peršlapę arba kodėl jo kišenėje vokiškas traukinio bilietas. Po nuodugnaus tardymo išaiškėjo tikroji jo tapatybė ir sargyba išgabeno Keismentą į Skotlend Jardą.

Apšauktas išdaviku ir laukdamas teismo, kuris greičiausiai pasibaigs mirties nuosprendžiu, Rodžeris Keismentas mažai turėjo draugų.

Tačiau, kad ir kaip būtų keista, vienas jų buvo seras Artūras Konanas Doilis.

Prieš šešerius metus Konanas Doilis buvo pasikvietęs Rodžerį Keismentą į savo spektaklį *Margoji juosta* Londono teatre. Tuo metu Keismentas buvo Jo Didenybės generaliniu konsulu Rio de Žaneire, bet Konaną Doilį labiau domino belgų Kongas, kur Keismentas dirbo diplomatinėje tarnyboje daugiau kaip dvidešimt metų. Per Keismentą Konanas Doilis sužinojo apie žvėrišką Belgijos karaliaus Leopoldo II administracijos elgesį su Kongo čiabuviais ir nepaprastai tuo pasipiktino. „Mes esame didžiausio kada nors pasaulyje vykdyto nusikaltimo liudininkai, — rašė tada Konanas Doilis, — ir vis dėlto mes, kurie ne tik galime, bet ir privalome jį sustabdyti, nedarome nieko."

Daugumai britų Kongo problemos atrodė tolimos bei ne-

suprantamos kaip ir pats Kongas. Didžiulis ir sunkiai pasiekiamas kraštas buvo beveik visai neištirtas iki XIX a. pabaigos. Henris Stenlis *(Henry Stanley)* 1874 metais išvyko iš Zanzibaro tyrinėti Kongo upės nuo jos ištakų iki Atlanto vandenyno. Trejus metus trukusi kelionė, kurios metu Stenliui nuolat grėsė susirgti tropine karštlige arba būti užpultam žmogėdrų ar krokodilų, tapo tikra sensacija Europoje. Kai šį kraštą pasiekė prekybos keliai iš Europos, Leopoldas II pavedė Stenliui tęsti tyrinėjimus ir įsteigti Konge administracinius centrus. Rodžeris Keismentas išvyko į Kongą 1884 metais būdamas dvidešimties metų.

Kitais metais, kai Berlyno konferencijoje buvo pripažintos Belgijos teritorinės pretenzijos į Kongą, karalius Leopoldas įsteigė jo valdomą Laisvąją Kongo Valstybę. Berlyno konferencija įpareigojo plėtoti laisvą prekybą, panaikinti vergiją bei užtikrinti Kongo čiabuvių teises bei religijos laisves. Bet valdant Leopoldui viskas buvo priešingai. Jis negailestingai engė kraštą, niokojo vertingo kaučiuko plantacijas, o jo įgaliotiniai kankino ir luošino žmones, siekdami įvesti savo valdžią. „Dabar, kai aš rašau, mano stalas nuklotas šių nelaimingų žmonių nuotraukomis, — pasakojo Konanas Doilis. — Ant jų matyti kankinimo žymės. Vieniems nukirstos kojos, kitiems — rankos."

Rodžeris Keismentas, pasibaisėjęs tokiu elgesiu, išsiuntė daugybę smerkiančių pranešimų britų vyriausybei ir net pats nuvyko pas karalių Leopoldą. Nepavykus įgyvendinti reformų, Keismentas pasitelkė airių žurnalistą Edmundą Diną Morelį (*Edmund Dene Morel*) sukurti protesto judėjimui, pavadintam Kongo reformų draugija. Tikėdamiesi išreklamuoti savo kampaniją, jie susisiekė su kelias žymiais rašytojais, tarp kurių buvo Džozefas Konradas, Radjardas Kiplingas ir Artūras Konanas Doilis.

Konradas, kuris iš šios situacijos pasisėmė keletą idėjų savo romanui *Tamsos širdis* (*The Heart of Darkness*), mandagiai atsisakė dalyvauti kampanijoje, sakydamas esąs „tik vargšas rašytojas". Kiplingas teisinosi tuo, kad Vokietija gali stoti „ginti Belgijos". Tuo tarpu Konanas Doilis griebė jautį už ragų su jam būdingu užsidegimu. Kaip Džordžo Edalji ir Oskaro Sleiterio atvejais, neteisybė pažadino jame kovotojo instinktą. Jis susitiko su Edmundu Moreliu 1909 metų vasarą ir pasisiūlė parašyti knygą žurnalistinio tyrimo pagrindu. „Aš užverčiau jį daugybe savo rašinių, ir jis ėmė gilintis į visas šios nepaprastai sunkios ir ilgos kovos detales, – rašė Morelis. – Viską nuodugniai išstudijavęs, jis užsidarė savo darbo kambaryje ir dirbo kaip arklys, neturėdamas laiko, anot jo, net nusiskusti. Knyga buvo parašyta per savaitę."

Nusikaltimas Konge pasirodė 1909 metų pabaigoje. Konanas Doilis šią knygą laikė asmeniniu savo rekordu – 45 000 žodžių knyga tik per aštuonias dienas. Nors parašytas taip greitai, *Nusikaltimas Konge* išsiskiria iš kitų jo kūrinių atvira, sodria kalba, ypač tuose epizoduose, kur jis drąsiai aprašo žiaurų elgesį su čiabuviais. Knygoje rašytojas cituoja liudininkus, kurių daugelis matė, kaip žiauriai čiabuviai buvo verčiami nuimti kaučiuko derlių. „Kareiviai varo juos jėga, o jei kas priešinasi – nušauna, nukerta kairę ranką ir neša trofėjų parodyti įgaliotiniui. Kareiviams nerūpi į ką šauti, dažniausiai jų taikiniu būna vargšai, bejėgės moterys ir nekalti vaikai. Tų nelaimėlių rankos sudedamos eilėmis priešais įgaliotinį; jis suskaičiuoja jas, kad įsitikintų, ar kareiviai nešvaistė veltui šovinių."

Konanas Doilis buvo tvirtai įsitikinęs, kad griežtas ir atviras tekstas bei jį iliustruojančios realistiškos nuotrau-

kos yra būtini. „Kartais būtina kalbėti šiurkščiai," – sakė Konanas Doilis. Neprarasdamas įprasto veržlumo, rašytojas baigė savo kampaniją rašydamas laiškus bei skaitydamas paskaitas nuo Plimuto iki Edinburgo.

Sunku pamatuoti, kiek Konano Doilio indėlis lėmė Kongo kampanijos sėkmę. Jis pasiekė savo tikslą, atkreipdamas visuomenės dėmesį į krizę, jį išgirdo Teodoras Ruzveltas ir Vinstonas Čerčilis, bet jis jau buvo vienas iš paskutinių reformatorių. Yra pagrindas manyti, jog karaliaus Leopoldo mirtis, netrukus po Konano Doilio knygos pasirodymo, turėjo daugiau įtakos, kad reformos pagaliau prasidėtų. Tačiau Edmundas Morelis nė kiek neabejojo Konano Doilio vaidmens svarba ir nepaprastai išaukštino rašytojo gebėjimą sutelkti visuomenės paramą. „Vis dėlto ne jo knyga, kad ir kokia gera ji būtų, ne jo iškalba ar gebėjimas pritraukti įtakingus žmones mums padėjo labiausiai, – rašė Morelis. – Svarbiausia buvo pats faktas, kad tai Konanas Doilis ir kad jis su mumis."

Tuo tarpu Konanui Doiliui Keismentas ir Morelis taip pat padarė didelį įspūdį. Konanas Doilis, po kiek laiko pradėjęs rašyti nuotykių romaną *Paslaptinga šalis,* nuotykių ieškotojo lordo Džono Rokstono prototipu pasirinko Keismentą. „Tose vietose mane vadino Dievo Rykšte", – sako Rokstonas, pasakodamas apie savo kovą su Peru vergvaldžiais. Kadangi Keismentas tuo metu buvo pradėjęs savo tarnybą Peru ir tyrė, ar Peru Amazonės kompanija neišnaudoja vietinių darbininkų, nesunku nustatyti knygos personažo kilmę. Lygiai taip pat nebuvo sunku pamatyti panašumus tarp Eduardo Dano Melouno, airių žurnalisto, *Paslaptingos šalies* pasakotojo, ir Edmundo Dino Morelio, airių žurnalisto, kuris atkreipė Konano Doilio dėmesį į Kongo krizę.

Konanas Doilis keletą metų intensyviai susirašinėjo su Keismentu. Jis atsiųsdavo informacijos iš Peru, kuri vėliau buvo panaudota *Paslaptingoje šalyje*. 1911 metais, kai Keismentui buvo suteiktas riterio vardas, Konanas Doilis širdingai jį pasveikino. Panašiai kaip ir Konanas Doilis, Keismentas gana santūriai priėmė šį titulą, manydamas, jog tai greičiau politinė duoklė nei nuopelnų pripažinimas. Tačiau, priešingai negu Konanas Doilis, Keismentas turėjo savų politinių motyvų ir nujautė, kad šis apdovanojimas gali kelti pavojų vis stiprėjantiems jo siekiams, susijusiems su Airijos nepriklausomybe. Jis jau seniai jautė tam tikrą prieštaravimą tarp savo, kaip britų diplomato, statuso ir savo antiimperinių nuotaikų. Ši įtampa atsispindėjo netgi jo konsulato laiškinio popieriaus emblemoje, kurią jis šiek tiek pakeitė įkomponuodamas airišką arfą. „Bet Airijoje daug kas laiko mane išdaviku, — rašė Keismentas apie savo riterystę. — Kai galvoju apie tą šalį ir apie tuos žmones, aš toks ir jaučiuosi."

Konano Doilio požiūris į Airijos autonomiją per kelerius metus iki karo pasikeitė, ir Keismentas tam tikriausiai taip pat turėjo įtakos. 1912 metais jis dalyvavo viešoje konferencijoje, kur išgirdo įtikinamus Džordžo Bernardo Šo bei *Tatler* ir *Sphere* žurnalų steigėjo Klemento Šorterio (*Clement Shorter*) argumentus, remiančius Airijos autonomiją. Konanas Doilis du kartus dalyvavo rinkimuose į Parlamentą kaip unionistų kandidatas, todėl kaip šios partijos platformos rėmėjas buvo įtrauktas į autonomijos priešininkų sąrašus. Dabar, kai jo nuomonė pasikeitė, Belfasto laikraštyje jis paaiškino šio pasikeitimo priežastį: „Iš tiesų du kartus buvau unionistų kandidatu į Parlamentą, bet kiekvieną kartą labai aiškiai apibrėžiau savo poziciją autonomijos atžvilgiu. Mano nuomone, kuri 1906 metais buvo aiškesnė negu 1900 metais,

autonomijai turi ateiti laikas. Aš manau, ji bus saugi tik pasikeitus ekonominėms sąlygoms, žmonių tarpusavio santykiams bei, svarbiausia, kai esamos vietinės įgaliotosios institucijos bus tinkamai išbandytos."

Konanas Doilis manė, kad visos šios sąlygos jau yra patenkintos. Be jokio abejonės, autonomija yra geriau nei pilietiniai neramumai, ir jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad krizės atveju Airija visada išliks lojali Britų imperijai.

Šia prasme Konano Doilio nuomonė smarkiai skyrėsi nuo Keismento, o šis skirtumas ypač išryškėjo artėjant konfliktui su Vokietija. 1913 metais Konanas Doilis, paskelbęs savo požiūrį į „Didžiąją Britaniją ir kitą karą" žurnale *Fortnightly Review*, nusiuntė Keismentui straipsnio korektūrą. Konanas Doilis rašė, kad jei kiltų karas, Airija, atsižvelgdama į istorinį palikimą bei strateginius interesus, turėtų atidėti į šalį savo nacionalinius reikalus. „Imperija jokiu būdu nėra vien tik anglų, – tvirtino jis laiške leidiniui *Freeman's Journal*. – Škotai ir airiai taip pat kūrė ją ir lygiai taip pat didžiuojasi ja ir yra suinteresuoti gražia jos ateitimi."

Keismento požiūris buvo visiškai priešingas. Jis manė, kad, kilus karui, Airija turi pasinaudoti galimybe ištrūkti iš Anglijos priklausomybės. Todėl jis parašė atsakymą į Konano Doilio straipsnį ir pavadino jį „Airija, Vokietija ir kitas pasaulinis karas". Keismentas tvirtino, kad jei Britanija pralaimėtų karą, Vokietija būtų suinteresuota ne „nuskurdinti ir susilpninti" Airiją, bet sustiprinti jos galybę ir svarbą, kad sutrukdytų atsigauti Britanijos laivynui. Stipri Airija, tęsė jis, „atvertų pasaulio jūrų kelius" Vokietijai. Keismentas nusiuntė savo straipsnį į tą patį žurnalą, kad paneigtų Konano Doilio straipsnį, bet redaktoriai sutiko straipsnį paskelbti tik su sąlyga, kad autorius pasirašys savo vardu. Tačiau tuo

metu Keismentas dirbo diplomatinėje tarnyboje ir negalėjo to daryti. Todėl savo straipsnį jis išspausdino žurnale *Irish Review* pasirašęs slapyvardžiu.

Netrukus Keismentas, motyvuodamas pablogėjusia sveikata, atsistatydino iš diplomatinės tarnybos, kad galėtų visiškai atsidėti kovai dėl Airijos nepriklausomybės. Prasidėjus karui, jis nusprendė imtis konkrečių veiksmų. „Padėk man Dieve, nes aš pasiruošęs siekti daug daugiau, nei galvojama Dauning Stryte, — rašė jis, — siekti sprendimo, kurio ten taip bijoma." Dubline Keismentas susitiko su separatistinio Sin Fein judėjimo vadovais ir nuvyko į Niujorką papildomos paramos. Artėjant 1914 metų spaliui, jis nusprendė galįs pasiekti savo tikslų tik Vokietijoje. Kadangi tuo metu jis jau buvo stebimas britų pareigūnų, Keismentas nusiskuto barzdą ir veidą prausė pasukomis, kad pašviesėtų oda. Tada, pasiskolinęs amerikietišką pasą, sėdo į norvegų laivą, plaukiantį į Vokietiją.

Vėliau bus bandoma pavaizduoti Keismentą kaip nutrūktgalvį, nevykusį ir neišmanėlį fanatiką, kuris dirbo visiškai vienas. Vis dėlto iš pradžių jį rėmė Airijos Respublikos brolija. „Seras Rogeris Keismentas yra įgaliotas kalbėti Airijos revoliucionierių partijos vardu ir jai atstovauti", — rašė judėjimo vadovas Džonas Devojus (*John Devoy*). Be to, nepraėjus nė trims savaitėms nuo Keismento atvykimo į Berlyną Vokietija paskelbė geros valios pareiškimą Airijos atžvilgiu, kurio autorius buvo pats Keismentas: „Aukščiausioji imperijos vadovybė oficialiai pareiškia, — be kita ko, parašyta pareiškime, — jog Vokietija jokiomis aplinkybėmis neužims Airijos siekdama nukariauti ją ar nuversti vietos valdžios institucijas šioje šalyje."

Anglijoje Konanas Doilis pasibaisėjęs skaitė spaudos pranešimus apie Keismento veiklą ir negalėjo patikėti. Jam atrodė, kad pasitvirtino senas jo įtarimas – Rodžeris Keismentas išprotėjo. „Jis buvo puikus žmogus, – sakė Konanas Doilis *Daily Chronicle* korespondentui praėjus mėnesiui po Keismento atvykimo į Berlyną, – ir kad jis, būdamas sveiko proto, išduotų šalį, kuriai tarnavo ir kuri gerbė jį, sunku patikėti visiems, kurie jį pažinojo... Visose mūsų diskusijose jis niekada nėra pasakęs nė vieno žodžio, kuris parodytų jo neištikimybę Didžiajai Britanijai. Tačiau jis ligotas žmogus, išsekintas tropinio klimato ir besiskundžiantis dažnais galvos skausmais. Praeitą gegužę jis parašė man kelis laiškus iš Airijos, kurie pasirodė tokie keisti, kad net išreiškiau savo būkštavimą dėl jo nervų būklės. Neabejoju, kad jo psichinė būsena nėra normali, o šis nelemtas jo pabėgimas į Berlyną kaip tik tai patvirtina."

Jei reikėtų daugiau įrodymų dėl Keismento psichinės sveikatos būklės, pareiškė Konanas Doilis, tereikia perskaityti Vokietijos pareiškimą.

Prisiminus kitą Konano Doilio to meto veiklą – jo mėginimą įstoti į kariuomenę, jo karo metu parašytus straipsnius, jo savanorišką tarnybą – sunku patikėti tokiu kupinu užuojautos požiūriu į Keismentą. *Apsilankyme trijuose frontuose* žmones, atsisakančius eiti į kariuomenę dėl kokių nors savo įsitikinimų, Konanas Doilis vadina „puspročiais, kurių įsitikinimai neleidžia jiems užkirsti kelio blogiui". Konano Doilio požiūriu, Keismento atvejis dar blogesnis, nes jis, tiesą sakant, atsiklaupė prieš blogį, bet Konanas Doilis, nesugebėjęs užjausti pirmųjų, sugebėjo užjausti išdaviką.

Visiškai priešingus jausmus jis jautė Edmundui Dinui Moreliui, Keismento bendražygiui Kongo reformų draugijoje.

Dabar Morelis aktyviai dalyvavo pacifistų organizacijos, pavadintos Demokratinės kontrolės sąjunga, veikloje. Šios organizacijos nariai reikalavo nutraukti bet kokius karinius veiksmus. Morelis išleido daugybę pamfletų, kuriuose reiškė priešiškumą atsakomiesiems veiksmams į Vokietijos oro antpuolius. Konanas Doilis šią taktiką vadino „žudynių politika". Morelis buvo apkaltintas išdavyste ir įkalintas šešiems mėnesiams, bet Konanas Doilis nedarė nieko, kad jam padėtų. Morelio požiūris į karą, sakė Konanas Doilis, „visiškai sunaikino tuos jausmus, kuriuos jis jam kažkada jautęs". (Vėliau Morelis vėl grįžo į visuomeninį gyvenimą, taigi galima tik įsivaizduoti Konano Doilio susierzinimą, kai Morelis sugebėjo pasiekti tai, kas jam nepavyko net du kartus — 1922 metais jis laimėjo rinkimus į parlamentą nugalėjęs liberalų kandidatą Vinstoną Čerčilį.)

Rodžeris Keismentas mažai ką žinojo apie įvykius Britanijoje. Jo planas įsteigti airių brigadą Vokietijoje iš karo stovyklose esančių karo belaisvių greitai sužlugo, nes dauguma pareigūnų tokią idėją laikė absurdiška, nors Keismentas rėmėsi precedentu iš Būrų karo, kai airių belaisviai buvo įkalbėti kovoti su anglais.

Keismento viltims gauti pagalbą nebuvo lemta išsipildyti. Kai airių karo belaisviai buvo suvežti į atskirą stovyklą Limburge, viršininkas gavo mandagų karininkų laišką esą jie nenorį jokių nuolaidų, kurios netaikomos kitiems belaisviams. Be to, būdami airiai, jie nepamiršta turį „garbės būti Britanijos kariais". Kai Keismentas pats nuvyko į Liburgą ir kreipėsi į belaisvius, buvo nušvilptas ir turėjo gintis nuo užpuolikų savo skėčiu. Galiausiai jis sugebėjo surinkti tik 50 žmonių. Ši nesėkmė palaužė jo pasitikėjimą vokiečių pareigūnais ir 1916 metų balandį jis jau keliavo

atgal į Airiją taip ir nesurinkęs tikėtosios pagalbos.

Po suėmimo Airijoje Keismentą daug kartų apklausė Skotlend Jardo tardytojai. „Aš atsakau už visas pasekmes, — sakė jis jiems. — Tik prašau patikėti, kad nesu padaręs nieko, dėl ko man tektų gėdytis. Vieną dieną jūs ir patys tuo įsitikinsite." Tačiau dar nesibaigus tardymui, Velykų pirmadienį, iš Dublino atėjo žinia apie ginkluotą Airijos respublikonų sukilimą — Velykų sukilimą, kurį Keismentas tikėjosi atidėti. Iš pradžių buvo tikimasi vokiečių įsikišimo. „Tai — vokiečių sąmokslas, — pareiškė Airijos partijos lyderis Džonas Redmondas. — Vokietija jį organizavo ir finansavo." Iki šiol Keismentą buvo galima laikyti nekalta, šiek tiek donkichotiška figūra. Tačiau prasidėjus Velykų sukilimui jis tapo naujuoju Benediktu Arnoldu. Tą popietę Bendruomenių rūmuose Ministras Pirmininkas buvo paprašytas užtikrinti, kad Keismentas bus sušaudytas.

Konaną Doilį ši situacija labai skaudino. Jam Keismentas atrodė nepakenčiamas išdavikas, o prisiminus visus ankstesnius jo nuopelnus Britanijai jo nusikaltimai atrodė dar baisesni. Be to, Konanas Doilis jautėsi asmeniškai išduotas. Jis priėmė Keismento draugystę, skyrė savo laiko ir jėgų Kongo kampanijai ir pagerbė jį savo knygoje *Paslaptinga šalis*. „Savo gyvenime jūs padarėte tiek gero, — vos prieš ketverius metus rašė Konanas Doilis Keismentui. — Joks neteisybės šešėlis negalėtų kristi ant jūsų." Dabar jis visais galimais būdais pamynė garbę, lojalumą, pasitikėjimą — savybes, kurias Konanas Doilis taip brangino. Visuomenei reikalaujant Keismento galvos, ne toks tvirtas žmogus būtų atsisakęs savo ankstesnių palankumo pareiškimų, tačiau Konanas Doilis pradėjo kampaniją Keismento gyvybei išgelbėti.

Kaip ir Džordžo Edalji ar Oskaro Sleiterio atvejais, Rodžerio Keismento padėtis sujaudino Konaną Doilį ir jis stojo į kovą už teisybę. O pradėję kovą tokie karžygiai lengvai nepasiduoda. Tačiau šiuo atveju Konano Doilio argumentai nebuvo gerai pagrįsti, nes jis rėmėsi tariamu Keismento nepakaltinamumu.

Prisimindamas savo tėvo atvejį, Konanas Doilis žinojo, kad prie nepakaltinamumo termino negalima lengvai prisirišti. Jis pats buvo susidūręs su psichikos ligoniais medicininės praktikos metu ir geriau nei kas kitas suprato, ką reiškia sirgti psichine liga. „Koks pasityčiojimas, kad tuose pamišėlių namuose sugniuždoma žmogaus didybė, eterinė sielos prigimtis", — rašė jis apsakyme „Ligos istorija" (*„A Medical Document"*).

Tačiau Konanas Doilis nedvejodamas paskelbė Keismentą nepakaltinamu, kad tik jis nebūtų laikomas atsakingu už savo veiksmus Vokietijoje. Dėl tokio požiūrio su Konanu Doiliu galima būtų pasiginčyti. Tačiau jis nebuvo iš tų žmonių, kurie lengvai pripažįsta savo klaidas ar paiso kitų nuomonės, jei ji yra kitokia nei jo paties. Mėnesį prieš karo pradžią, Keismentas aiškiai ir įtikinamai išdėstė savo požiūrį į galimą Airijos–Vokietijos sąjungą. Kolaboravimas su Vokietija jam buvo labiau priimtinas nei britų valdymas. Šis požiūris Konanui Doiliui atrodė toks radikalus ir toks nepriimtinas. Regis, neįmanoma, kad toks žmogus kaip Keismentas jo laikytųsi. „Atmetus tai, kas yra neįmanoma, — mėgdavo kartoti Šerlokas Holmsas, — tai, kas lieka, kad ir kaip būtų neįtikėtina, turi būti tiesa." Taigi vienintelis paaiškinimas, kad ir koks neįtikėtinas, Konanui Doiliui buvo tas, jog Keismentas sirgo proto liga. Priėjus tokią išvadą, jo sąžinė reikalavo prašyti Keismentui pasigailėjimo.

Daugelis mačiusių Keismentą Londone, pritarė Konano Doilio nuomonei. Laukti teismo nuosprendžio kalinys buvo perkeltas į kamerą Londono Taueryje, kurioje knibždėte knibždėjo parazitų. Jis tebevilkėjo suėmimo metu vilkėtais drabužiais, išskyrus petnešas, nes jas atėmė po bandymo nusižudyti, ir dabar smunkančias kelnes prilaikė rankomis. Lankytojai pasakojo, kad žvelgė paklaikusiu žvilgsniu, sunkiai atsiminė žodžius ir vardus.

Kai buvo nuspręsta, kad Keismentą teis ne karinis, bet civilinis teismas, jis buvo perkeltas į Brikstono kalėjimą, kur jam leido persirengti. Jo teismas prasidėjo birželio 26 dieną Old Beilyje ir truko tris dienas, o prisiekusiesiems neprireikė nė valandos pripažinti jį kaltu. Teismuose, tokiuose kaip šis, kalinys, įsitikinęs savo teisumu, turėjo apeliacijos teisę. Keismentas savo kalboje kreipėsi „ne į teismą, bet į savo tėvynainius".

„Mane teisia ne man lygūs, — sakė jis, — bet žmonės iš praeities, mane teisia ne dvidešimtojo amžiaus, o brutali keturioliktojo amžiaus civilizacija, mane teisia netgi ne pagal priešiškos valstybės kalba surašytą statutą, nes įstatymas, kurio šiandien reikia, kad būtų pakartas airis, nusikaltęs tik tuo, kad mylėjo Airiją, yra beviltiškai pasenęs."

Ar tai bepročio kalba? Vienas komentatorių palygino Keismento iškalbą su Plutarcho, o kitas sakė, kad jo žodžius skaitys ir prisimins Airijos kartų kartos. Tačiau teisėjai buvo nepajudinami ir priėmė mirties nuosprendį pakarti.

Konanas Doilis nedelsdamas kreipėsi į ministrą pirmininką su malonės prašymu. Jis pripažino Keismento kaltę bei teismo sprendimą, bet prašė rasti galimybę nevykdyti mirties bausmės. Pirma, Konanas Doilis vėl pakartojo

ankstesnius savo teiginius apie Keismento „galvos skausmus ir atkreipė dėmesį, kaip smarkiai pasikeitė Keismento požiūris į Didžiąją Britaniją. Per savo valstybės tarnautojo karjerą Keismentas patyrė daugybę stresų ir persirgo keliomis tropikų ligomis. Be to, jo tyrimas, susiję su piktnaudžiavimais Konge ir Peru, buvo ypač daug nervų reikalaujantis darbas. Todėl, Konano Doilio manymu, reikėtų atsižvelgti į Keismento fizinę ir psichinę sveikatos būklę.

Negana to, tęsė Konanas Doilis. Mirties bausmės įvykdymas Keismentui „padarytų paslaugą Vokietijos politikai, pabrėžiančiai skirtumą tarp mūsų ir mūsų valdinių Airijoje". Tokiu būdu, „nors ir neteisingu", ginklas prieš Britaniją būtų įduotas Jungtinėms Valstijoms ir kitoms neutralioms šalims. Kita vertus, kilniaširdiška reakcija užgydytų kai kurias Airijos žaizdas ir padarytų gerą įspūdį užsienyje. Kaip pavyzdį Konanas Doilis priminė Jungtines Valstijas, parodžiusias gailestingumą konfederatams pasibaigus pilietiniam karui. Ši „gailestingumo politika, — tęsė jis, — baigėsi tuo, kad žaizda, atrodžiusi nepagydoma, laimingai užgijo".

Tai buvo atidžiai surašytas dokumentas, išmintingai vengęs teismo sukeltų emocijų. Konanas Doilis paprastai išdėstė savo nuomonę ir perspėjo apie pasekmes, kurių galėtų būti įvykdžius mirties nuosprendį Keismentui. „Drąsi tauta gali pamiršti karo mūšio aukas, bet niekad nepamirš padėjusių galvas ant ešafoto, — rašė jis Būrų karo istorijoje. — Politiniai kankiniai yra paskutinė valstybės valdymo meno beprotybė."

Padedamas Klemento Šorterio Konanas Doilis išplatino peticiją nedideliame įtakingų piliečių būrelyje ir surinko mokslininkų, politikų bei literatų, tokių kaip Dž. K. Čestertonas (*G. K. Chesterton*), Džonas Golsvortis, Džonas Meis-

fildas ir Džeromas K. Džeromas, parašus. Džordžas Bernardas Šo nepasirašė, motyvuodamas tuo, kad kiti gali atsisakyti pasirašyti pamatę jo pavardę, ir sukūrė savo peticiją. H. Dž. Velsas ir Radjardas Kiplingas nepasirašė nei vienos iš šių peticijų.

Dažnai nurodoma, kad Konanas Doilis paaukojo 700 svarų sterlingų, beveik pusę sumos, reikalingos Keismento gynybai. Toks dosnumas būtų visiškai suprantamas, nes jis dažnai taip darydavo. Tačiau šįkart, atrodo, būta tam tikros painiavos, nes tikrasis aukotojas, pasirodo, buvęs airių kilmės amerikietis teisininkas Maiklas Frensis Doilis (*Michael Francis Doyle*), atvykęs iš Amerikos.

Gal Amerikos parama suteikė Keismentui kažkokių vilčių, kad mirties nuosprendžio vykdymas bus atidėtas, bet šios viltys greitai išblėso. Netrukus po Keismento suėmimo, policija aptiko jo būste Dubline lagaminą su asmeniniais užrašais. Anot Skotlend Jardo kriminalinių tyrimų departamento vadovo, rasta medžiaga buvo tokia šokiruojanti, kad ji „niekad ir jokia kalba negalėtų būti paviešinta". Pasirodo, Keismento būta homoseksualo. Tai nebuvo didelė paslaptis, ypač po to, kai Keismentas kaip savo tarną atsivežė į Vokietiją jauną norvegą. Tačiau vadinamasis juodasis dienoraštis suteikė Keismento teisėjams galimybę nutraukti kampaniją, kad mirties nuosprendžio vykdymas būtų atidėtas. Karalius, Kenterberio arkivyskupas, popiežius ir Jungtinių Valstijų prezidentas buvo supažindinti su dienoraščio turiniu, jo kopijos ėjo iš rankų į rankas Parlamente, ir nei vienas, anot *News of the World,* kam teko jį skaityti, niekad negalės ištarti Keismento vardo be pasibjaurėjimo ir neapykantos.

Gana rimtas dalykas buvo būti išdaviku, bet įamžinti dienoraštyje savo homoseksualumą — tikrai mirties bausmės

reikalaujantis nusikaltimas. Daugelis pasirašiusių peticiją dabar atsisakė savo paramos. Anot *The Nation* redaktoriaus, dienoraštis akimirksniu „visiškai užmušė bet kokią užuojautą, kurią anglai būtų jautę Keismentui". Šiai kampanijai, regis, pritarė valdžia. Kai Amerikos ambasadorius Londone pasakė ministrui pirmininkui Askvitui (*Asquith*) matęs dienoraščio kopiją, šis pareiškė: „Puiku, ir nesistenkite laikyti to paslaptyje".

Konanas Doilis nepasidavė. Kai Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai papasakojo jam apie dienoraščius, jis neatsiėmė savo peticijos. „Jie papasakojo man apie jo seksualinius nukrypimus, – rašė jis Klementui Šorteriui, – ir parodė jo dienoraštį. Aš buvau apie tai girdėjęs, tačiau joks galimas seksualinis nukrypimas negali būti blogiau už melagingą liudijimą. Aš neatsisakysiu savo tikslo." Atrodo, reikėtų daryti išvadą, kad Konano Doilio požiūris į homoseksualumą buvo daug pažangesnis už jo amžininkų, bet, tiesą sakant, šis dienoraštis jam buvo dar vienas Keismento beprotybės įrodymas, lygiai taip pat kaip ir Oskaro Vaildo atveju.

Nenuostabu, kad Keismentas buvo labiau linkęs galvoti apie save kaip apie Airijos patriotą, o ne kokį lunatiką ar išsigimėlį. Todėl jam nepatiko Konano Doilio įsikišimas bei sarkastiškas kreipinys „mano drauge". Bet Konanas Doilis nekreipė į tai dėmesio. Kaip ir Oskaro Sleiterio byloje, jis aiškiai nubrėžė ribą tarp teisybės ir teisiamojo asmenybės.

Konanas Doilis tiksliai numatė, kad mirties nuosprendis Keismentui sukels Amerikos protestą pačiu nepalankiausiu laiku, nes prezidentas Vilsonas kare tebesilaikė neutralumo politikos. Amerikos laikraščių leidėjas Viljamas Randolfas Herstas (*William Randolph Hearst*) naudojosi savo įtaka, prašydamas pasigailėti Keismento, lygino jį su revoliucingais Ameri-

kos karo herojais ir sukėlė tam tikrą nepasitenkinimą Senate.

Tačiau spaudimas iš užsienio pavėlavo. Mirties nuosprendis serui Rodžeriui Keismentui buvo įvykdytas 1916 metų rugpjūčio 3 dieną Pentonvilio kalėjime. Kalėjimo kapelionas, tėvas Keris *(Carey)*, rašė, kad „Keismentas žengė ant ešafoto karališkai orus".

Keletą dienų prieš tai pats Keismentas rašė: „Tikiuosi, kad neverksiu, bet jei taip atsitiktų, tai bus mano duoklė prigimčiai, duoklė žmogaus, kuris niekad nieko neįskaudino, žmogaus, kurio širdis visada buvo sklidina gailesčio ir atjautos kitų skausmui".

Iki pat savo gyvenimo pabaigos Konanas Doilis tikėjo, kad Keismentas buvo „geras žmogus, tačiau apsėstas manijos". Savo autobiografijoje jis mini Keismento „kilnų darbą" Konge ir Peru ir apgailestauja dėl tragiško jo likimo. Toks požiūris nebuvo populiarus. Pakardama britų riterį valdžia atsidūrė nepalankioje padėtyje, nes puikiai suvokė, kad įvykdydama mirties nuosprendį sukūrė airių kankinį. Konano Doilio garsiai išsakytas protestas dar labiau pablogino padėtį. Vienas dalykas, kai valdžia atsiduria nepatogioje padėtyje dėl tokio atskalūno kaip Šo išsišokimų, ir visai kitas, kai tai atsitinka dėl tokio aukštuomenės sluoksnių korifėjaus kaip Konanas Doilis. Reikia manyti, šis vienintelis jo žingsnis, nepaisant visų jo nuopelnų karo metais, kainavo jam vietą Lordų rūmuose.

Dar kartą Konanas Doilis parodė, kad principai jam yra svarbesni už asmeninę gerovę. Buvo ir daugiau taip manančių, tačiau beveik visi verčiau diskretiškai tylėjo. Konanui Doiliui sąžinė neleido tylėti arba lengvai nusileisti kitų valiai. Karo pradžioje, bandydamas užsirašyti į aktyvią tarnybą,

jis prisipažino broliui: „Man patiktų tarnauti ir stengčiausi būti paklusnus, bet tai man nepavyksta".

Tačiau tai buvo jo stiprybė. Įvairiom prasmėm Rodžerio Keismento byla buvo tarsi bandomasis reisas. Tuo metu, kai Keismentas žengė į kartuves, Konanas Doilis rengėsi savo paskutiniam ir didžiausiam žygiui – spiritizmo propagavimui. Psichikos paslaptys, seniai jį dominusios, dabar tapo svarbiausiu dalyku jo gyvenime, o jis pats – didžiausiu šių paslapčių propaguotoju. „Viskas, kas buvo iki šiol, – rašė jis, – visas mano ankstesnis gyvenimas, mano religinis vystymasis, mano knygos, pristačiusios mane visuomenei, mano kuklus turtas, leidžiantis man atsiduoti nepelningai veiklai, mano dalyvavimas rinkimuose, padėjęs išsakyti mintis ir idėjas, mano fizinė sveikata, kurios dar užtenka ilgoms kelionėms atlaikyti ir pusantros valandos kalbėti sausakimšoms salėms, buvo tik pasirengimas, man pačiam to nesuvokiant. Trisdešimt metų net neįtardamas, kur link einu, aš ruošiausi šiam vaidmeniui."

Tai turėjo būti – kaip daktaras Votsonas yra pasakęs apie milžinišką Sumatros žiurkę – pasakojimas, kuriam pasaulis dar nėra pasiruošęs.

24

Ar Konanas Doilis išprotėjo?

Nepamirškite, jis įsitikinęs savo teisumu. Tuo galite neabejoti. Jis nepaprastai doras.

PONIA ČELENDŽER, IŠ
PASLAPTINGOS ŠALIES

Kai 1917 metų spalio 25 dieną Konanas Doilis ruošėsi skaityti paskaitą, mieste nebuvo elektros, nes prieš kelias dienas vokiečių bombonešiai atakavo Londoną. Daug metų praėjo nuo jo pirmųjų viešų pasisakymų Soutsyje, kai nuo jo susijaudinimo imdavo virpėti suolai. Perskaitęs šimtus literatūros paskaitų ir pasakęs daugybę agitacinių kalbų, Konanas Doilis tapo nepriekaištingu oratoriumi. Nepaisant to, tą vakarą Londone jis tikriausiai jautė ankstesnį nerimą. Iš visų kalbų, kurias kada nors buvo sakęs, ši tikriausiai buvo drąsiausia. Kalba buvo sakoma Londono spiritistų draugijos susitikime, vykusiame Britų meno galerijoje Pal Male. Susitikimui vadovavo seras Oliveris Lodžas. Ilgus dešimtmečius eksperimentavęs ir išsisukinėjęs, Konanas Doilis buvo pasiruošęs viešai prisipažinti esąs atsidavęs spiritistas. Jis peržengė Rubikoną.

„Parapsichologinis tyrimas, — teigė jis auditorijai, — yra tai, apie ką aš mąsčiau daugiausiai, ir mano nuomonė šiuo klausimu formavosi ilgiau nei bet kuriuo kitu klausimu. Žengiant gyvenimo keliu, atsitinka įvairiausių dalykų, kurie primena, kaip bėga laikas ir kad iš pradžių tavo jaunystė, o vėliau vidutinis amžius slenka pro šalį. Vieną dieną man nutiko toks įvykis. Nedideliame, puikiame laikraštyje *Light* yra skiltis, skirta aprašyti įvykiams, vykusiems prieš 30 metų. Kai neseniai skaičiau šią skiltį, šiek tiek nustebau išvydęs savo vardą. Tai buvo ištrauka iš laiško, kurį parašiau 1887 metais. Jame aš pasakojau apie įdomų dvasinį patyrimą, kurį išgyvenau seanso metu. Tai patvirtina mano teiginį, kad domėjimasis šiuo dalyku yra pastovus. Aš galiu drąsiai teigti, kad tik pastaraisiais metais pagaliau pareiškiau, jog man pakanka įrodymų, ir mano nuomonė nesusiformavo skubotai."

Konano Doilio apsiskaitymas, ankstyvieji eksperimentai Soutsyje, ilgalaikė narystė Parapsichologijos tyrimų draugijoje, susirašinėjimas su tokiais žmonėmis kaip Lodžas ir seras Viljamas Baretas atspindi, kaip po truputį jis įtikėjo. Jis kalbėjo apie valandą ir pateikė trumpą spiritistų judėjimo istoriją nuo seserų Foks (*Fox*) iki dabarties. Jis taip pat aptarė, kaip šis „naujas atradimas" gali būti susietas su tradicine religija.

Kaip ir religijai, baigė Konanas Doilis, dvasinėms žinioms reikia daugiau tikėjimo nei įrodymų. „Kai tyrėjas įtiki tam tikru reiškiniu, nebereikia toliau įrodinėti, — atkakliai tvirtino jis. — Pagrindinis tyrimo tikslas yra suteikti mums pasitikėjimo ateitimi ir dvasinės stiprybės dabartyje, padėti suprasti materijos laikinumą ir atskleisti amžinas vertybes, nepaklūstančias laikui ir jausmams, tokias, kurios šlovingai ir didingai gyvuoja amžius."

Konanui Doiliui buvo itin svarbu, kad jo pažiūros būtų priimtos kaip visą gyvenimą trukusių apmąstymų pasekmė. Jo paskaita buvo išspausdinta pavadinimu „Naujausias sero Artūro Konano Doilio pareiškimas po trisdešimties parapsichologijos tyrimų metų". Daugeliu atžvilgių viešas pranešimas buvo priimtas gana atžariai. Tik prieš metus *International Psychic Gazette* jis pareiškė apgailestaująs, kad negalįs suteikti juntamesnės paguodos šeimoms, kare netekusioms artimųjų: „Bijau, kad nieko vertingo negaliu pasakyti. Laikas – vienintelis gydytojas".

Tokia nuostata, žinoma, pasikeitė po jo pasisakymo Londono spiritistų draugijoje, o po savaitės savo įsitikinimus jis išpažino *Light* puslapiuose. „Mirtis, – teigė jis, – nieko nepakeičia vystymosi procese, ji taip pat neatveria bedugnės tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Mirtis nepakeičia jokių bruožų ar mąstymo ypatybių, viskas tęsiasi dvasiniame kūne, kuris yra tobulesnis mūsų žemiškojo kūno atspindys. Jame vis dar išlieka dvasios branduolys, kuris yra žmogaus esmė."

Tais pačiais metais *The Strand* skaitytojai taip pat buvo supažindinti su Konano Doilio įsitikinimais. „Tai klastinga ir sudėtinga sritis, – rašė jis. – Joje gali būti apgaulės, saviapgaulės ir gali pasitaikyti melo. Kiekvienas tyrėjas susiduria su kliūtimis ir nusivylimais. Tačiau jei žmogus pasirenka savo kelią, jis gali laimėti ir gauti atpildą anapus. Tas atpildas – tai dvasinė ramybė, mirties nebijojimas ir nusiraminimas dėl mirties tų, kuriuos mylime. Kartoju, šios religinės žinios yra pati geriausia mūsų laikų dovana."

Be abejonės, kai kurie *The Strand* redakcinės kolegijos nariai abejojo, ar išmintinga spausdinti tokio pobūdžio pareiškimus. Tačiau tuo metu Grinhafas Smitas vargiai galėjo atsakyti savo žymiam rašytojui. Daugiau nei ketvirtį amžiaus

Konano Doilio vardas ant žurnalų viršelių garantavo didelius tiražus. Tačiau ateinančiais metais, kai Konanas Doilis nuolat ims skelbti tokius straipsnius kaip „Absoliuti tiesa" ir „Fėjų buvimo įrodymai", Smito ištikimybė patirs sunkų išbandymą.

Konanas Doilis puikiai suprato, kad daugelis skaitytojų šaipysis iš kai kurių jo teiginių, todėl bandė tam užbėgti už akių. „Apgaulės ir iliuzijų teorijų neįmanoma įrodyti, — tvirtino jis *Light.* — Tai absoliuti beprotybė arba religinė revoliucija."

Pasirodžius šiems pareiškimams, Konano Doilio sūnus Kingslis ir brolis Inisas dar buvo gyvi, tačiau šeima jau buvo išgyvenusi daug netekčių. Džinos brolis Malkolmas žuvo Monse karo pradžioje. Kitais metais mūšyje taip pat žuvo Vilio ir Konės sūnus Oskaras Hornungas ir Lotės vyras kapitonas Leslis Oldhamas. Šios šeimą ištikusios tragedijos tikriausiai dar labiau pastūmėjo Konaną Doilį į tikėjimą, tačiau tuo metu jis dar nebuvo pasiruošęs priimti spiritizmo be jokių įrodymų.

Visai netikėtai visus reikalingus įrodymus jis gavo po savo stogu. Anot jo knygos *Naujasis apreiškimas,* kurią išleido 1918 metais, galutinis patvirtinimas, kad siela egzistuoja, pasireiškė 1915 metų pabaigoje „Karo metu, — rašė jis, — aš turėjau išskirtinių galimybių įtvirtinti savo įsitikinimus, nes su mumis gyvenusi ponia L. S. turėjo automatinio rašymo gebėjimą."

Ponia L. S. — tai Lilė Loder-Saimonds (*Lily Loder-Symonds*), artimiausia Džinos draugė. Apie ją žinoma labai mažai. Net jos šeimyninė padėtis nėra visiškai aiški. Žinoma tik tai, kad 1907 metais ji buvo viena iš Džinos pamergių. Vėliau ji sunkiai sirgo ir patyrė kitų likimo smūgių, todėl

dabar ji gyveno su Konanais Doiliais kaip Džinos kompanionė ir tariamai padėjo jai rūpintis vaikais. Pablogėjus sveikatai daugiausia laiko Lilė praleisdavo lovoje. Tada ji ėmė demonstruoti automatinio, arba „transinio", rašymo gebėjimus. Kaip ir kitos dvasinio bendravimo formos, pavyzdžiui, beldimas į stalą, šis būdas taip pat buvo laikomas tokiu, kuriuo naudodamiesi „jautrūs" žmonės, tokie kaip Lilė, gali perduoti žinias iš dvasių pasaulio. Daugeliu atvejų mediumas sėdėdavo su plunksna, nukreipta į popieriaus lapą. Tada jis patirdavo transo būseną ir gaudavo žinių. Kitais atvejais, jautrusis asmuo išlikdavo sąmoningas ir susižavėjęs žiūrėdavo iš šalies, kaip plunksna be niekieno valios juda popieriumi.

Konanas Doilis turėjo pakankamai žinių apie pasąmonę, todėl į automatinį rašymą žiūrėjo skeptiškai. „Iš visų mediumų gebėjimų, — rašė jis, — šį reikėtų tirti itin griežtai, nes jis veda ne tiek apgaulės, kiek saviapgaulės link, kuri yra vos pastebima ir daug pavojingesnė. Ar ponia rašo pati, ar, kaip ji tvirtina, ją valdo kokia nors jėga tarsi judėjų metraštininką Biblijoje, kuris tvirtino esąs valdomas. L. S. atveju nėra abejonių, kad kai kurios žinios buvo neteisingos, ir ypač laiką ji nusakydavo netikslų. Antra vertus, skaičiai, kurie pasitvirtino, tikrai negalėjo būti tik spėjimas ar sutapimas."

Konano Doilio nuomone, jokios spėlionės negalėjo paaiškinti žinios, kurią Lilė perdavė 1915 metais, kai rytiniai laikraščiai pranešė apie tai, kad „Lusitania" nuskendo. Tragediją skaudžiai išgyveno Vindlšeme, nes laive buvo Čarlzas Frohmanas, Viljamo Džileto pjesės apie Šerloką Holmsą prodiuseris. „Tai siaubinga, siaubinga, — užrašė žinią Lilės ranka, — ir turės didelę įtaką karui."

Turbūt nedaug kas drįstų tvirtinti, kad keleivinio laivo sunaikinimas, nusinešęs 1200 gyvybių, nebuvo siaubingas įvykis. Tačiau tuo laiku nebuvo visiškai akivaizdu, kad „Lusitanios" užpuolimas privers Jungtines Valstijas įsitraukti į karą. Konanas Doilis tikėjo, kad tokiam dalykui nuspėti reikia parapsichologinių gebėjimų.

Kiekvienas paklaustų, ar šis įrodymas tikrai buvo toks įtikinamas, kaip tvirtino Konanas Doilis. Nėra jokių abejonių, kad Lilė šia žinia aiškiai įvardijo „didelę įtaką karo eigai". „Pavojus!", kuris buvo išspausdintas prieš metus, kaip tik įspėjo apie panašią povandeninio laivo ataką ir sukėlė visuomenėje daug diskusijų dėl prekybinių laivų pažeidžiamumo. Kaip ir visi tuo metu bendravę su Konanu Doiliui, Lilė tikriausiai žinojo jo pažiūras. Kaip ir visi namiškiai, ji dažnai girdėdavo Konaną Doilį skaitant Džinai savo rankraščius. Tikėtina, kad kapitono Sirijaus istorija, o ne dvasių įkvėpimas, padėjo jai susieti karą su „Lusitania".

Konanas Doilis *Naujajame apreiškime* aprašė kitą panašų automatinio Lilės rašymo atvejį, kai ji „išpranašavo svarbios telegramos gavimą, tikslią gavimo dieną ir net asmenį, kuris turėjo atnešti telegramą ir kurio mažiausiai buvo tikėtasi". Šį atvejį sunku įrodyti ar paneigti, nes pateikiama labai mažai detalių. Spėjimas skamba intriguojančiai, tačiau Konanas Doilis ir toliau tvirtino, kad panašios žinios paprastai būna klaidingos. „Klaidos, – rašė jis, – buvo akivaizdžios. Tai lyg žinios, perduotos labai prastu telefonu." Nepaisant to, „niekas negalėjo abejoti jos įkvėpimu". Visi, kurie kada nors yra sulaukę skambučio ir ištarę „mes kaip tik apie tave kalbėjome", galėtų ginčytis.

Tačiau Konanui Doiliui tariama Lilės sėkmė buvo svarbesnė nei jos nesėkmės. Negana to, jis jautė jai didžiulę

užuojautą dėl jos išgyventų nelaimių, kurios suteikė jos žinutėms skaudumo. Trys jos broliai žuvo 1915 metais Yprės mūšyje. Taigi automatinis jos rašymas daugeliu atvejų buvo bendravimas su jais. Dažnai šios žinios buvo susijusios su kariniu gyvenimu, mūšio scenų aprašymais, tačiau Konanas Doilis šias detales vertino skeptiškai. Jis aiškiai suvokė, kad šias detales Lilė galėjo sužinoti skaitydama laikraščius ar jo paties rašinius. Tuo pačiu metu jis suprato, kaip galingas jos troškimas susisiekti su broliais gali virsti saviapgaule. Tuo tarpu vieną dieną Lilei pavyko užmegzti kontaktą su mirusiu Džinos broliu Malkolmu Lekiu, kurį Konanas Doilis visą laiką labai mylėjo. Žinia buvo susijusi su asmeniniu Malkolmo ir Konano Doilio pokalbiu, vykusiu prieš kelerius metus. Jei reikėtų įvardyti vienintelį dalyką, apvainikavusį Konano Doilio kelią nuo patarnautojo iki misionieriaus, tai būtų šis įvykis. Jis tikėjo, kad daugiau niekas nežinojo apie šį pokalbį. Taigi ši žinia buvo įrodyta.

Tačiau reikėtų kritiškai žvelgti ir į šį įrodymą. Nedaugelis asmeninių pokalbių taip ir lieka asmeniniais. Konano Doilio pokalbį su Malkolmu Lekiu kas nors galėjo nugirsti arba pats Malkolmas galėjo papasakoti kitiems pokalbio detales. Galbūt Konanas Doilis buvo apie tai užsiminęs anksčiau ir užmiršęs iki to laiko, kai Lilė pranešė šią žinią. Kaip ir kitais panašiais atvejais, jis nesigilino į detales, kurios būtų paskatinusios tolesnį tyrimą. Net jei būtų įsigilinęs, šį pareiškimą būtų buvę sunku patikrinti. Šiaip ar taip, reikėtų pasakyti, kad jis mėgo netikėtus „nesuvokiamus" arba „akivaizdžius" atradimus, nors iš tikrųjų būdavo ir kitų patikimų paaiškinimų. Tikriausiai ilgainiui jis būtų ėmęs kitaip galvoti apie dažnai Lilės perduodamas žinutes, ypač jei tai būtų ilgai užsitęsę. Tačiau taip neatsitiko. Lilės sveikata vis blogėjo

ir ji mirė 1916 metų sausį. Ankstyva mirtis suteikė šventumo jos mediumo gebėjimams. Iš pradžių Konanas Doilis automatinį jos rašymą laikė tam tikru saloniniu žaidimu, bet dabar tai tapo tikru ir neginčijamu mirštančios moters liudijimu. Dabar jis žvelgė į ją kaip į „kilnią nežemišką sielą".

Konano Doilio įsitikinimus patvirtino liūdna jo draugo sero Oliverio Lodžo patirtis. 1915 metų rugsėjį apkasuose žuvo Lodžo sūnus Reimondas. Iki to laiko Lodžas atsargiai žiūrėjo į Konano Doilio dvasinius ieškojimus. Tačiau išgyvendamas sūnaus netektį, jis kreipėsi į gerai žinomą mediumę ponią Osbornę Leonard (*Osborne Leonard*). Kaip ir daugelis tų laikų mediumų, ponia Leonard bendravo su kitu pasauliu valdoma kokios nors nematomos sielos, kalbančios per ją. Jei žmogus tikėjo tokiais dalykais, šie sielų vedliai padėjo bendrauti su kitu pasauliu. Tuo tarpu skeptikai tokiuose pavyzdžiuose nematė nieko paslaptingo, išskyrus tai, kad mediumas kalbėdavo pakeistu balsu.

Siela, su kuria susisiekdavo ponia Leonard, buvo jaunos indės mergaitė, vardu Feda. Mirus Lodžų sūnui, jis ir jo žmona gaudavo žinučių per ponią Leonard ir Fedą. Lodžas tikėjo, kad šios žinios tikrai apie jo sūnų, ir ponia Leonard negalėjo sužinoti jų kitais būdais. Bendraudamas per Fedą, Lodžas su nuostaba klausėsi Reimondo pasakojimo apie jo naują gyvenimą anapus, vietoje, kurią jis vadino „vasaros šalimi". Reimondas pasakojo, kad tame pasaulyje taip pat buvo galima gauti šios žemės malonumų, tokių kaip viskis ir cigarai. „Čia esama dirbtuvių, — skelbė viena Reimondo žinutė, — kuriose gaminama įvairiausių dalykų. Ne taip, kaip jūsų pasaulyje iš kietų medžiagų, bet iš ekstraktų, eterių ir dujų."

Šios žinios labai ramino Lodžą ir jo žmoną. Kadangi Anglijoje labai daug šeimų buvo netekusios artimųjų, Lodžas jautė

pareigą pasidalyti savo patirtimi. Jis išleido knygą, pavadintą *Reimondas, arba Gyvenimas ir mirtis: įrodymai, kad atmintis ir meilė išlieka ir po mirties* (*Raymond: or Life and Death with Examples of the Evidence for Survival of Memory and Affection after Death*). Dvylika pakartotinių knygos leidimų per trejus metus parodė, kad daugelis Anglijoje buvo linkę tikėti dvasiniu pasauliu, į kurį pateko mylimi žmonės. Lodžo, kaip mokslininko, reputacija, objektyvus knygos stilius suteikė jo pažiūroms tikroviškumo. „Jei mes galime įrodyti, kad išliko bent vienas individas, — rašė jis, — mes galime įrodyti, kad išliko ir visi kiti." Tai buvo žinia, kurią Britanija norėjo išgirsti.

Kaip ir buvo galima tikėtis, knygą kritikavo skeptikai. Jie šaipėsi iš pomirtinio gyvenimo su viskiu ir cigarais idėjos. Konanas Doilis puolė ginti savo draugo. „Tai taip pralinksmino kritikus, — rašė jis, — kad kiekvienas paskaitęs komentarus galėtų pamanyti, jog tai vienintelis 400 puslapių knygos teiginys. Reimondas gali būti teisus, gali ir klysti. Tačiau šis įvykis įrodo tik nepaprastą tai parašiusio žmogaus drąsą ir sąžiningumą, puikiai žinant, kad atiduoda save į priešų rankas."

Lodžo patirtis Konanui Doiliui patvirtino įrodymus, kuriuos jis gavo iš Lilės Loder-Saimonds. „Labai jums ačiū, kad parašėte šią knygą, — rašė jis laiške Lodžui, — ir Reimondui, kad ją įkvėpė." Jis taip pat parašė, kad ketina aplankyti aiškiaregį Londone. „Jei susisieksi su Reimondu, — tęsė jis, — būtų gerai, jei nukreiptum jį pas mane."

Konanas Doilis neabejotinai tikėjo, kad Lodžas stojo į teisingą kovą, ir pats buvo pasiryžęs prie jo prisidėti. „Visą gyvenimą kaip parapsichologijos tyrėjas plaukiau pasroviui, į visą šį reikalą žvelgdamas palankiai, bet daugiau ar mažiau

mėgėjiškai, — rašė jis *Naujajame apreiškime.* — Tačiau karas mums visiems suteikė daugiau nuoširdumo, privertė atidžiau pažvelgti į savo įsitikinimus ir perkainoti vertybes. Šiandieninėje pasaulio agonijoje, nuolatos girdint apie perspektyvių, nesusitepusių jaunuolių žūtį, matant jų žmonas ir motinas, nežinančias, kur jų mylimieji, aš staiga supratau, kad tai, ką ilgai neigiau, nebuvo tik mokslo nepaaiškintų jėgų analizė, o veikiau kažkas nuostabaus. Tai sienų tarp dviejų pasaulių griuvimas, nepaneigiama žinia iš aukščiau, vilties ir paramos žinia žmonijai jos didžiausiame skausme."

Tačiau, ėmus suvokti prasmę, taip pat sumažėjo ir kritikos standartai, kuriuos jis taikė parapsichologijos sričiai. „Objektyvumas perėjo į susidomėjimą, — rašė jis, — kai tik aš įtikėjau. Tikėjimas šiuo atveju buvo daug svarbesnis. Telefono skambutis savaime labai vaikiškas dalykas, tačiau gali pranešti gyvybiškai svarbią žinią."

Kenkdamas sau Konanas Doilis mediumo gebėjimus nuolatos lygino su telefono skambučiu arba beldimu į duris. Jis kvietė savo skaitytojus tikėti žinia, nekreipiant dėmesio į tai, kas praneša žinią. Seniai Soutsyje generolas Dreisonas įspėjo jį, kad kitame pasaulyje, kaip iš šiame, yra pokštininkų ir „išdykusių berniukų", kurių nedorumas neturėtų atitraukti nuo dvasinių dalykų. Dabar Konanas Doilis kartojo Dreisono žodžius savo paskaitose. Jis žinojo ir atkakliai tvirtino, kad ir tarp mediumų yra šarlatanų, besinaudojančių sielvartaujančio žmogaus tikėjimu. Jis taip pat pripažino, kad tam tikrais atvejais tikras mediumas gali griebtis apgaulės. Tačiau tokiais atvejais apgaudinėjama turint gerų paskatų — mediumai tiesiog nenori nuvilti kenčiančių motinų ar našlių, laukiančių viltingų ženklų. „Mes negalime įrodinėti, kad vieną kartą apgavęs žmogus niekada nebuvo sąžiningas", — rašė jis.

Nereikia nė sakyti, kad ne visi palaikė Konano Doilio ryžtą sustabdyti netikėjimą. Iš pradžių į žinias apie jo atsivertimą buvo žiūrima pagarbiai ir tolerantiškai. Londono *Times* pateikė pagarbią jo pastabų Londono spiritistų draugijoje santrauką, kuri buvo pavadinta „Dvasinis gyvenimas". Rašytojas Maksas Pembertonas (*Max Pemberton*) *Weekly Dispatch* skaitytojus tikino, kad Konanas Doilis nėra fanatikas. „Daugelį metų stebėjau sero Artūro keliones po šias nepažintas jūras ir svarsčiau, į kokį uostą jis nuklys", — rašė Pembertonas. Prieš keletą metų jis pats dalyvavo keliuose Konano Doilio eksperimentuose, atsargus rašytojo požiūris paliko jam įspūdį. Dabar, žinodamas, kur nuvedė ilgi draugo svarstymai, jis paskelbė, kad paskaita buvo „nuoširdus tikėjimo išpažinimas žmogaus, tikinčio nauju apreiškimu žmonijai".

Konano Doilio pareiškimai neišvengiamai sukėlė dvasininkijos protestą. Jaunųjų Didžiosios Britanijos katalikų draugijos konferencijoje tėvas Bernardas Voganas *(Vaughan)* pasmerkė spiritizmą kaip grėsmę ir apkaltino, kad Lodžas ir Konanas Doilis, galbūt demoniškų jėgų paveikti, „neteko dvasinės pusiausvyros". „Geriau jau visą likusį gyvenimą praleisčiau kalėjime, nei tęsčiau šių dviejų džentelmenų darbą", — tvirtino tėvas Voganas.

Iš pradžių Konanas Doilis netikėjo, kad spiritizmas išstums kitas religijos formas. Jis tvirtino, kad spiritizmas „sudėlios į vietas visus nesusipratimus dėl mirties, kuri visada žeidė mąstančio žmogaus sąmonę, ir taip pat patvirtins tą faktą, kad gyvenimas po mirties, kuris yra visų religijų pagrindas, iš tikrųjų egzistuoja".

1919 metų spalį Konano Doilio paskaitos sukėlė pastoriaus Dž. A. Medžio (*J. A. Magee*) pasipiktinimą Bažnyčios vadovų

kongrese Leicesteryje: pasak Medžio, Konanas Doilis ir visi jo sekėjai, primygtinai siūlydami netinkamas ir nepakenčiamas pažiūras liaudžiai, kelia grėsmę moraliniams, sveiko proto ir dvasiniams šalies įsitikinimams. Įsiutintas Konanas Doilis atvyko į miestą ir davė atkirtį „Mūsų atsakymas dvasininkams". „Mes ateiname kaip sąjungininkai, — tvirtino jis. — Kiekvienas, skaitęs mūsų literatūrą, žino, kad mes įrodėme, jog po fizinės mirties gyvenimas tęsiasi ir vyksta tolesnė žmogaus sielos raida. Deja, šie Bažnyčios kongreso džentelmenai to nežino. Jei šie žmonės nebūtų akli, jie mums pasakytų: „Ateikite ir padėkite mums kovoti su šio pasaulio materializmu"."

Jo viltys sugyventi taikiai būtų trumpalaikės ir jis nebūtų galėjęs sumažinti kritikų būgštavimų, pareikšdamas, jog kai kurie dvasininkai patys „yra vieni didžiausių šių laikų mediumų".

Tą patį mėnesį *New York Times* paskelbė straipsnį „Sunkiai suvokiama lengvatikybė", kuriame šiurkščiai ir nepagražintai buvo įvertintas naujasis Konano Doilio kryžiaus žygis. „Sero Artūro Konano Doilio, kaip detektyvų rašytojo, gerbėjai, kurių turbūt yra tiek pat, kiek mokančių anglų kalbą, labai liūdi, kad jis taip keistai ir graudžiai radikaliai priėmė „spiritistų" transinio rašymo ir kalbėjimo fenomeną. Šiuolaikiniai psichologai čia neįžvelgia jokios paslapties ar kito pasaulio apraiškų, tačiau šis išsilavinęs ir protingas žmogus, turintis puikių mokslo ir filosofijos žinių, kalba taip pat, kaip ir seserų Fox sekėjai prieš penkiasdešimt metų."

Paskelbus *Naująjį apreiškimą* 1918 metais ir *Gyvybinę žinią* (*The Vital Message*) po metų, Konaną Doilį vis dažniau puolė spauda. Tuo metu pasirodydavo šimtai spiritistų traktatų, tačiau Konano Doilio šlovė išskyrė jo knygas iš kitų — jis bū-

tent to ir siekė. Jo literatūrinis prestižas sutelkė naujų atsivertusių bendraminčių būrį, bet dėl tos pačios priežasties jis sulaukdavo daugiau paniekos už kitus judėjimo šalininkus. Apžvelgdamas *Naująjį apreiškimą* Londono *Times* išreiškė daugumos palaikomą nuomonę – autorius buvo kaltinamas „neįtikėtinu naivumu". „Mes galime gerbti sero Artūro nuoširdumą, – rašė apžvalgininkas, – ir jo tikėjimą tolesne raida, kuri, jo nuomone, „yra pats nuostabiausias dalykas žmonijos istorijoje", tačiau siūlytume jam pasinaudoti savo paties patarimu skaityti literatūrą šia tema. Mes tik pridurtume – skaityti ir jai prieštaraujančią literatūrą." *The Nation* rašė panašiu stiliumi: „Knyga palieka gana prastą įspūdį apie daktaro gebėjimą kritiškai vertinti įvykius".

Džeimsas Daglasas (*James Douglas*) savaitinėje *Sunday Express* skiltyje tikriausiai pateikė labiausiai apgalvotą naujų Konano Doilio įsitikinimų vertinimą, nors antraštė – „Ar Konanas Doilis išprotėjo?" – bylojo priešingai. Daglasas pripažino, kad skaitydamas vieną iš Konano Doilio parapsichologinių veikalų, jis pajuto „lengvą panieką" autoriaus pažiūroms. „Niekas nesivargintų nagrinėti pamišusio žmogaus klejonių, – rašė jis. – Perskaitęs tai, trūkteli pečiais, nusijuoki ir pamiršti." Tačiau pirmą kartą skaitant Konano Doilio argumentus Daglasą apniko abejonės. „Jam tikrai užtenka sveiko proto, – pripažino žurnalistas. – Jei kada sveikame kūne buvo sveika siela, tai būtent jo." Negana to, Daglasas pripažino Konano Doilio, kaip novelisto ir istoriko, talentą, taip pat pionieriškas įžvalgas dėl povandeninių laivų grėsmės karo metu ir teigė, kad to negalima lengvai atmesti. „Sunku susitaikyti su tuo, kad jis yra pamišėlis, įnikęs tirti mirties fenomeną, – pripažino Daglasas. – Jis išsikovojo teisę būti išgirstas ir mes galime klysti nenorėdami

jo klausytis. Spiritizmas gali būti apgaulingas ir beprotiškas, tačiau jame taip pat gali būti kruopelytė tiesos."

Ilgainiui Konano Doilio pažiūros darėsi dar radikalesnės, todėl buvo sunku išlaikyti tokį tolerantišką požiūrį. Oliveris Lodžas ir kiti spiritistų judėjimo bendražygiai, kad išvengtų pajuokos, savo tiesas skleidė atsargiau. Konanas Doilis, priešingai nei jie, bandydamas paveikti minią, priminė Glosterio grafystės skandalistą Diką iš savo paties knygos *Temperlių namai*. Jis keliavo po šalį ir nenuilsdamas skaitė paskaitas, lankė vieną seansą po kito, vis patvirtindamas kiekvieno mediumo patikimumą. Jis užversdavo redakcijas laiškais, kuriuose buvo aprašomi vis nauji dvasių apsireiškimai. Greitai spauda jį praminė „spiritizmo šventuoju Petru".

Prieš daugelį metų Davose, Konanui Doiliui skaitant Artūro Balforo (*Arthur Balfour*) kreipimąsi į PTD įspūdį padarė ši pastraipa: „Žvelgdamas į žmonijos minties istoriją pastebėjau, kad kartais žmogus nesugeba nei išplėtoti savo atradimų, nei sudominti jais savo amžininkų, nors vėlesniais laikais tie atradimai patvirtinami ir pripažįstami. Mes sakome, kad tai buvo „ne savo laiko žmogus. Tai buvo žmogus, pranokęs savo laiką." Tačiau iš tikrųjų tokie žmonės mažai prisideda prie pasaulio progreso, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo esantys žymiausi jo piliečiai. Nėra prasmės mėginti pralenkti savo laiką. Jeigu nei jūs, nei tie, kuriems skleidžiate savo idėjas, negali jomis pasinaudoti pirma laiko, tai pasaulio vystymosi atžvilgiu jūs galėjote ir negimti."

Tačiau kalbant apie karą, Balforo žodžiais tariant, Konanas Doilis buvo „ne savo laiko žmogus". Tuo metu, kai tauta gedėjo žuvusiųjų, jis buvo pasiryžęs priversti visą pasaulį priimti jo idėjas. Vienas epizodas iš ankstyvųjų jo paskaitų iliustruoja jo įsitikinimų tvirtumą. Pakeliui į Notingamą, jis

gavo telegramą, kad jo sūnus Kingslis, išsekintas sužeidimų, patirtų Some, mirė nuo gripo. Žinia sukrėtė Konaną Doilį, tačiau tik akimirkai. Susitvardęs jis nusprendė skaityti paskaitą. „Aš įsipareigojęs kenčiantiems“, – pareiškė jis.

„Jei nebūčiau spiritistas, – vėliau pasakojo savo draugui, – tą naktį nebūčiau galėjęs kalbėti. Kadangi toks esu, galėjau išeiti į sceną ir pasakyti susirinkusiems žinąs, jog mano sūnus įveikė mirtį, ir nėra ko jaudintis.“

Šiuolaikinis skaitytojas galėtų su juo nesutikti ir net laikyti jį kvailiu, tačiau niekas negali abejoti jo įsitikinimų tvirtumu ir nuoširdumu. Vos po keturių mėnesių ta pati gripo epidemija nusineš mylimo brolio Iniso gyvybę. Dar po dvejų metų, sulaukusi aštuoniasdešimt trejų metų, pergyvenusi tris savo vaikus, su šiuo pasauliu atsisveikins Madam. „Ačiū Dievui, kad sužinojau, jog vartai ne uždaryti, bet praverti, jei tik kas nors nuoširdžiai ieško“, – rašys Konanas Doilis.

Nuoširdumas buvo jo tikėjimo šerdis. „Dvasinė tiesa pati neateina, – rašė jis vėliau. – Reikia nuolankiai paklusti dvasinėms sąlygoms ir nusižeminus judėti pirmyn.“ Kitaip tariant, turi tikėti, norėdamas gauti įrodymų. Daugumai skeptikų ši išankstinė tikėjimo sąlyga pavertė Konano Doilio įrodymus beverčiais. Pasak jo, kiekvienas, kurio neįtikino spiritizmo seansas, yra pats kaltas. Jis tikino, kad bet koks abejonės šešėlis sukuria priešišką nuotaiką ir dvasia negalinti pasirodyti. Net labiausiai jam prijaučiantiems skaitytojams buvo sunku visiškai užgniaužti netikėjimą. Konanas Doilis buvo nepajudinamas. „Tam nereikia įrodymų, – dažnai tvirtino jis, – aš *žinau*, kad tai tiesa.“

Būdamas toks nekritiškas, Konanas Doilis rasdavo vis daugiau įrodymų. 1919 metų rugsėjo 7 dieną, paskaitos

Portsmute metu, įvyko lūžis, kurio jis taip ilgai laukė. Tą vakarą renginyje taip pat dalyvavo mediumas Evanas Pauelas (*Evan Powell*), kurį Konanas Doilis apibūdino kaip „prasčioką ir diletantą", tačiau labai galingą mediumą". Vėliau Pauelas sutiko surengti spiritizmo seansą su Konanu Doiliu, Džina ir dar dviem asmenimis. Tuo metu buvo atsiradusi tradicija kruopščiai apieškoti mediumą ir tada pririšti jį prie kėdės, kad būtų išvengta apgaudinėjimo. „Su Pauelu elgėmės taip, lyg jis būtų buvęs profesionalas, — teigė Konanas Doilis. — Apkraustėme, apieškojome ir pririšome šešiomis skirtingo ilgio virvėmis, kurias po visko turėjome nukirsti, kad jį išlaisvintume."

Nepaisant to, užgesus šviesoms ir salei paskendus tamsoje, Pauelas parodė nepaprastą dvasios apsireiškimą. Vėliau Konanas Doilis aprašė tai laiške Oliveriui Lodžui:

> „Nuo pat pradžių stebėjome nepaprastą reiškinį, o mediumas visą laiką dejavo, murmėjo ar kalbėjo, taigi nebuvo nė menkiausios abejonės, kur jis yra. Staiga aš išgirdau balsą.
>
> „Džina, čia aš."
>
> Mano žmona sušuko: „Tai Kingslis!"
>
> Aš paklausiau: „Ar tai tu, berniuk?"
>
> Jis atsakė pašnibždomis, savo balsu: „Tėti!", o po kurio laiko: „Atleisk man!"
>
> Aš pasakiau: „Nėra ko atleisti. Tu buvai pats geriausias sūnus, kokį tik galima turėti". Stipri ranka palietė mano galvą ir aš pajutau mane bučiuojant į kaktą.
>
> „Ar tu laimingas?" — sušukau aš.
>
> Po akimirkos pasigirdo ramus atsakymas: „Aš labai laimingas"."

Konanas Doilis dažnai pasakos apie šį įvykį. Po daugelio metų jis rašė: „Po to karto buvo ir daugiau bendravimo su dvasiomis atvejų, tačiau nė vieno, kuris būtų mane taip sujaudinęs, kaip tas pirmasis".

Daug apgavysčių galima sugalvoti norinčiam tikėti žmogui, prieblandoje skendinčiame spiritizmo seanso kambaryje. Bendrininkas gali netrukdomas vaikščioti po kambarį, o bet kokius įtartinus garsus užgožia mediumo dejonės ir murmesiai. Kad ir kokie aistringi dvasios šnabždesiai, jie neleidžia atpažinti balso. Netgi yra toks daiktas kaip „spiritizmo seanso kėdė", pristatoma specialiuose kataloguose. Ji turi sulankstomas atramas rankoms, kad mediumas galėtų greitai išsivaduoti iš nepatogių suvaržymų.

Konanas Doilis žinojo visa tai ir dar daugiau, tačiau jis vis tiek pasirinko tikėti. Daugelį metų jis kalbėjo apie tai, kad atrado gyvenimo prasmę, misiją, kurią turįs įgyvendinti. Kongas, Džordžas Edalji, skyrybų įstatymo reforma, Oskaras Sleiteris, tunelis po Lamanšu, civiliai šauliai ir daugelis kitų dalykų dingo užmarštyje, palyginti su šia misija. Prieš keletą metų jis nustojo išpažinti katalikų tikėjimą, tačiau poreikis tikėti išliko. Pagaliau jis tikėjo.

„Žmonės klausia manęs, kas mane verčia tikėti, jog tai tiesa, — rašė jis savo autobiografijoje. — Tai, kad aš esu visiškai tuo įsitikinęs, parodo paprasčiausias faktas, jog mečiau malonų ir pelningą darbą, ilgam laikui išvykdavau iš namų, pasmerkiau save įvairiems nepatogumams, praradimams ir net įžeidimams, kad galėčiau skleisti tiesą žmonėms... Galiu pasakyti, kad nėra nei vieno mano patirto fizinio pojūčio, kuriuo nebūčiau įsitikinęs... Aš mačiau savo motiną ir savo jaunąjį sūnėną Oskarą Hornungą taip aiškiai, kaip matydavau juos gyvus, taip aiškiai, kad galėjau

suskaičiuoti kiekvieną raukšlę ir kiekvieną strazdaną... Visos puikios pasąmonės teorijos žlunga prieš paprastą protu suvokiamą teiginį: „Aš esu dvasia. Aš esu Inisas. Aš esu tavo brolis"."

Dauguma jautėsi kaip jis, tačiau tylėjo. Konano Doilio pareigos jausmas neleido jam tylėti. Jis rado paguodą susidūręs su nepakeliama netektimi ir norėjo ja pasidalyti su kitais.

Ši misija užvaldė jį visam likusiam gyvenimui. Jei tai jį daro bepročiu, tebūnie.

25

Atsisveikinimas su fėjomis

Jos sparnai dabar vos ją išlaikė, bet atsakydama ji lengvai nutūpė jam ant pečių ir, meiliai krimstelėjusi į skruostą, sušnabždėjo: „Ak, tu kvailuti".

DŽ. M. BARIS,
PITERIS IR VENDI (PETER AND WENDY)

Iki 1920 metų gruodžio *The Strand* skaitytojai įprato prie keistų pranešimų iš Vindlešamo. Prieš mėnesį Konanas Doilis paskelbė ilgą straipsnį apie ektoplazmą, apibūdintą kaip „materiali dvasios emanacija ir minties forma". Straipsnis buvo iliustruotas bjauria mediumo su iš nosies ir burnos besiveržiančiais gličiais dumbliais nuotrauka. „Nuotraukos bjaurios ir keistos, – pripažino jis, – tačiau mūsų akims taip atrodo dauguma gamtos procesų." Kiek anksčiau jis išreiškė karštą pagarbą seserims Foks, kaip „spiritizmo tarnaitėms", o vėlesniuose straipsniuose svarstė apie galimą bendradarbiavimą su Oskaru Vaildu, Džeku Londonu, Čarlzu Dikensu bei Džozefu Konradu.

Tačiau net ir tai skaitytojų neparuošė staigmenai, kuri jų laukė Kalėdų numeryje. „Nufotografuotos fėjos", – skelbė

antraštė. Nors straipsnio tonas buvo atsargus, tačiau prasmė aiški – seras Artūras Konanas Doilis, Šerloko Holmso kūrėjas dabar tiki fėjomis: „Tegul čia papasakoti įvykiai ir pridedamos nuotraukos pačios atlaiko kritiką. Nė kiek neperdėta būtų sakyti, kad jos žymės naują žmonių mąstymo erą."

Kai kuriems žmonėms tai buvo paskutinis lašas. Iš dalies net skeptikai buvo linkę klausytis jo pamokslų su nešališku susidomėjimu, o tie, kurie dar nebuvo apsisprendę dėl spiritizmo, išeidavo susižavėję jo iškalba. Kiek anksčiau tais pačiais metais jis taip atrėmė gerai išreklamuotą jo įsitikinimų puolimą, kad net jo kritikai buvo sužavėti. Žmogus, vardu Džozefas Makkeibas (*Joseph McCabe*), atstovaujantis Racionalios spaudos organizacijai, pareiškė gerbiąs Konaną Doilį kaip kvailį, turintį gerų ketinimų. Kreipimesi, pavadintame „Sero A. Konano Doilio šmėklos", Makkeibas kaltino autorių naudojantis savo įtaka ir teikiant bergždžią viltį mirusiųjų šeimoms. Makkeibas pareiškė, kad labiau už viską norėtų susitikti su Konanu Doiliu ir atvirai diskutuoti.

Konanas Doilis tuoj pat priėmė iššūkį, ir du vyrai sutarė susiremti Londone Karalienės salėje 1920 metų kovo 11 dieną. Iš visos šalies susirinko daugybė nekantraujančių žiūrovų, pasiryžusių mokėti spekuliantams dvigubą kainą už bilietus. Daugelis manė, kad šis susitikimas bus lemiamas spiritistų judėjimui.

Džozefas Makkeibas buvo puikus oratorius, jaučiantis pareigą demaskuoti „išpuikusį spiritistą apgaviką". Kadangi jis taip tvirtai tikėjo savo pažiūromis, neįvertino Konano Doilio oratorinių sugebėjimų. Iš savo politinių nuotykių Škotijoje Konanas Doilis nieko taip gerai neišmoko, kaip suvaldyti priešišką minią. Per daugelį metų jis įgudo kalbėti linksmai ir globėjiškai, tai padėdavo tada, kai išsekdavo argumentai.

Vienos paskaitos metu jis šliūkštelėjo reporteriams vandens iš butelio ir ištarė įsimintiną atsiprašymą: „Galbūt man nepavyko jūsų atversti į tikėjimą, tačiau aš jus bent jau pakrikštijau".

Tą vakarą dviem vyrams užlipus ant scenos, iš jų buvo tikimasi labai daug. Makkeibas nešvaistė laiko veltui ir ėjo tiesiai prie esmės. Jis pareiškė, kad spiritistų judėjimas „buvo apipintas melagystėmis. Jis išaugo iš apgaulės. Gąsdina, kiek daug visame pasaulyje apgavikiškų pasirodymų... tačiau, ar seras Konanas Doilis suvokia šios apgavystės mastą, aš nežinau". Makkeibas ir toliau kritikavo tokių mediumų, kaip Euzepijas Paladinas (*Eusapia Paladino*), Danielis Danglasas Houmas (*Daniel Dunglas Home*) ir Eva Karera (*Eva Carrière*), veiklą. Šių mediumų darbus rėmė Konanas Doilis. Dvasių apsireiškimus jis vadino tikrais. Tuo tarpu Makkeibas siūlė vietoj šio žodžio vartoti žodį „neišaiškintas". Jis vis puolė atkaklius Konano Doilio įsitikinimus, kad daugybė mokslininkų ir tyrinėtojų patvirtino dvasių egzistavimą. „Su visa pagarba reikalauju, kad pirmoje savo kalboje šį vakarą jis paminėtų ne penkiasdešimties, bet dešimties bet kokios srities universiteto profesorių, kurie per pastaruosius trisdešimt metų yra patvirtinę ar gynę spiritizmą", — pareiškė Makkeibas.

Ši pastaba sukėlė daug džiaugsmo Makkeibo šalininkams, tačiau pasirodė, kad tai buvo esminė taktinė klaida. Atsakydamas Konanas Doilis pradėjo: „Misteris Makkeibas parodė, kad jis visiškai nejaučia pagarbos mūsų proto galimybėms, tačiau aš negaliu atsakyti tuo pačiu. Aš jaučiu tikrą pagarbą sąžiningam ir nuoširdžiam Materialistui, nes kažkada pats toks buvau". Pereidamas prie Makkeibo reikalavimo išvardyti spiritistų rėmėjus, Konanas Doilis pamosavo maža užrašų knygele. „Šioje mažoje knygelėje, — teigė jis susirinkusiems, — yra surašyta 160 garsių žmonių,

einančių aukštas pareigas, iš jų per 40 profesorių. Jis pareikalavo įvardyti dešimt. Nežinau, kodėl jis taip mane suvaržė, tačiau aš turiu keturiasdešimties profesorių vardus." Iš minios pasigirdo raginimai pasakyti vardus. Konanas Doilis suskaičiavo iki aštuonių prieš tęsdamas: „Meldžiu jus prisiminti, kad šie 160 žmonių, kuriuos jums įvardysiu, savo didelei nelaimei pasiskelbė esą spiritistai. Aš užtikrinu jus, kad toks atvirumas nei vienam jų neatnešė naudos ir tarp jų yra daug kankinių. Tai žmonės, kurie per kančias, bet jų nepaisydami, siekė išsiaiškinti dalyko esmę".

Nuo tos akimirkos diskusijos šeimininku tapo Konanas Doilis. Teisingumo dėlei reikėtų paminėti, kad jis atsakė tik į vieną Makkeibo kaltinimą, tačiau atsakymas buvo toks rafinuotas, kad tiesiog užgožė visus kitus Makkeibo argumentus. Nors paties Konano Doilio pastabos virto blankia Paladino, Houmo ir Evos Kareros gynyba, gana sunku numanyti, kam Makkeibui reikėjo klausti apie „žymius profesorius". Makeibas buvo skaitęs keletą Konano Doilio spiritistinių veikalų, todėl turėjo suprasti, kad jo oponentas labiau už viską mėgsta vardyti žymius judėjimo sekėjus.

Vyrai išsiskyrė jausdami abipusę pagarbą. Mažai tikėtina, kad kurį nors iš dalyvių, turėjusį tvirtus įsitikinimus, galėjo paveikti kurio nors argumentai. Tačiau Konanas Doilis sustiprino savo, kaip puikaus oratoriaus ir sąmoningo žmogaus, reputaciją.

Kai *The Strand* gruodžio mėnesį paskelbė publikaciją apie fėjas, ši reputacija sušlubavo. Konanas Doilis tapo didžiausia spiritistų kliūtimi. Antraštė skelbė: „Vargšas Šerlokas Holmsas — beviltiškas beprotis?".

Ši istorija prasidėjo prieš trejus metus Jorko grafystės Kotinglio kaime. Tada šešiolikmetė Elzė Rait (*Elsie Wright*)

ir jos jaunesnė pusseserė Fransė Grifits (*Frances Griffiths*) paprašė tėvo paskolinti naują „Midg" fotoaparatą, „kad galėtų nufotografuoti fėjas". Elzės tėvas Artūras Raitas dukters kalbas apie fėjas laikė mergaitiškomis fantazijomis ir nieko blogo nemanydamas pataikavo tokiai jos užgaidai. Mergaitės pasiėmė fotoaparatą ir leidosi prie upelio, tekančio už jų namo. Po valandos jos grįžo pakilios nuotaikos. Tą patį vakarą Artūras Raitas apstulbo ant stiklo negatyvo pamatęs ryškėjant keistus vaizdus: šalia Fransės buvo mažytės sparnuotos figūrėlės. Elzė, kartu su tėvu buvusi tamsiame kambaryje, pradėjus ryškėti šiems vaizdams, susijaudinusi sušuko pusseserei: „O, Franse, ant fotoplokštelės matosi fėjos!".

Ši ir kita nuotrauka, padaryta po poros mėnesių, nesukėlė didelės sumaišties Raitų namuose. Jie padarė daugiau nuotraukų kopijų ir išdalijo jas draugams kaip naujieną, tačiau niekas nesuko galvos dėl jų autentiškumo. Artūras Raitas savo dukteriai ir jos pusseserei tiesiai šviesiai kaip tikras jorkšyrietis pasakė: „Jūs viską prasimanėte".

Po dvejų metų Elzės mama susidomėjo teosofų judėjimu. Tai buvo vakarietiška Tibeto budizmo atmaina, kurią išgarsino Helena Blavatski (*Helena Blavatsky*) ir Anė Besant (*Annie Besant*). Vieno vietos teosofų bendruomenės susitikimo metu buvo nagrinėjamas fėjų klausimas. Ponia Rait prasitarė, kad kažkada jos dukra nufotografavo fėjas. Greitai kuopelės nariams buvo parodytos nuotraukos. 1920 metų vasarį nuotraukomis susidomėjo Londono Blavatskajos ložės prezidentas Eduardas L. Gardneris (*Edward L. Gardner*).

Eduardas Gardneris buvo keturiasdešimt vienerių metų amžiaus statybų rangovas. Laisvalaikiu jis keliavo po šalį, skaitydamas teosofijos paskaitas. Tvarkingas, orus žmogus, dėvintis švarų tvido kostiumą ir raštuotą kaklaraištį, Gardne-

ris nuoširdžiai tikėjo fėjomis, goblinais ir elfais. Šias būtybes jis laikė žemesne evoliucinės grandies pakopa. Kotinglio fotografijos jam patvirtino šias teorijas. Jis iš karto parašė poniai Rait: „Aš karštai domiuosi šia nuostabia mūsų pasaulio dalimi ir siekiu geriau pažinti dvasių ir fėjų prigimtį, — aiškino jis. — Jei galėčiau rodyti fotografijas tam tikriems visuomenės sluoksniams, tai labai padėtų". Netrukus Gardnerio paskaitos buvo iliustruojamos skaidrėmis iš Kotinglio.

Gegužės mėnesį apie šias nuotraukas sužinojo Konanas Doilis. Jis kaip tik baigė rašyti į *The Strand* straipsnį apie fėjas, kai keisto atsitiktinumo dėka ant jo stalo atsidūrė minėti vaizdai. Straipsnyje „Fėjų buvimo įrodymai" Konanas Doilis pateikė keleto „nepriekaištingos sąžinės" liudininkų įrodymus. Tarp jų buvo ir jo paties vaikai, kurie visi tvirtino esą susidūrę su vienokiomis ar kitokiomis fėjomis. Tuo metu, kai jis dar nebuvo gavęs Kotinglio nuotraukų, pakeitusių jo nuomonę, Konanas Doilis nebuvo įsitikinęs, kad fėjos egzistuoja, tačiau manė, jog šio klausimo svarstymas tęsis ir „suteiks žavesio miškų ir dykumų tylai".

Konanui Doilui atrodė nepaprasta, kad Kotinglio nuotraukas gavo dar prieš baigdamas straipsnį. Ilgainiui įvairius sutapimus jis ėmė traktuoti kaip ženklus iš aukščiau. Vos akimirką dvejojo. Norėdamas sužinoti daugiau, jis pakvietė Eduardą Gardnerį priešpiečių į viešbutį „Grosvenor" Londone. Susitikimas jam padarė stiprų įspūdį. Gardneris jam pasirodė ramus, racionalus ir santūrus žmogus — „tikrai ne pamišėlis ir ne fantazuotojas".

Konano Doilio įsipareigojimai skaityti paskaitas sutrukdė jam nuvykti į Jorkšyrą susitikti su Elze ir Franse. Jis buvo gavęs kvietimą šešiems mėnesiams atvykti į Australiją ir Naująją Zelandiją skaityti paskaitų. Buvo nutarta, kad jam

nebūnant Gardneris atliks visą juodą tiriamąjį darbą. Jie nusprendė, kad pirmiausia reikės nuvykti į Kotinglį.

Iki to laiko Artūras Raitas draudė dukteriai fotografuoti. Gardneris tikėjosi, kad žymiojo sero Artūro Konano Doilio susidomėjimas padės atšaukti šiuos draudimus. Gardneriui atrodė, kad tai skubus reikalas. „Beveik esu tikras, – rašė jis Konanui Doiliui, – greitai įvyks tai, kas neišvengiama: viena iš jų įsimylės ir tada *hey presto*!"

Manome, kad sakydamas *hey presto*, Gardneris tikėjo, jog mergaitėms įsimylėjus ir praradus vaikišką nekaltumą, išsisklaidys ta reta ir paslaptinga savybė, leidžianti joms matyti ir fotografuoti fėjas. „Aš puikiai žinojau, – vėliau rašė Konanas Doilis, – kad brendimas paprastai lemtingai veikia aiškiaregystės galias." Bet kokia proga Konanas Doilis tuoj pat siųsdavo laišką Raitų šeimai, kartu pridėdamas knygą dovanų Elzei. Jo pastangos davė norimų rezultatų. „Galiu jus užtikrinti, – rašė ponas Raitas Konanui Doiliui, – mes vertiname mūsų dukters pagerbimą." Kitą mėnesį Gardneris buvo pakviestas į Kotinglį.

Nors reikalai judėjo į priekį, Konanas Doilis ir toliau stengėsi išvengti apgaulių. Jis parodė nuotraukas savo draugams spiritistams ir neabejotinai gavo įvairių atsakymų. Ypač Oliveris Lodžas nujautė kažką įtartino ir aiškiai tai pasakė. Kiti stebėjosi, kad miškų fėjos taip nusimano apie madas, nes jų šukuosenos ir rūbai atitiko naujausias Paryžiaus tendencijas. Norėdamas viską išsiaiškinti ir ištirti vaizdus, Gardneris pasamdė fotografijos ekspertą Haroldą Snelingą (*Harold Snelling*), 30 metų dirbantį fotografijos studijoje Ilingvorte ir turintį neįkainojamos patirties. Gardneriui buvo pasakyta: „To, ko Snelingas nežino apie suklastotas nuotraukas, iš viso neverta žinoti".

Akivaizdu, kad toks pasitikėjimas buvo perdėtas, bet įspūdingas Snelingo patvirtinimas įtikino Gardnerį ir Konaną Doilį: „Šie du negatyvai yra autentiški, nuotraukos nesuklastotos, tinkamas išlaikymas, darbas atvirame ore, matomi visų fėjų judesiai. Nėra jokių studijos darbo pėdsakų, tarp jų popierių modelių, tamsaus fono, pieštų figūrų ir t. t. Mano nuomone, tai tikri, nesuklastoti atvaizdai".

Reikia pasakyti, kad Konanas Doilis ieškojo patvirtinimo. Jis pasiskolino stiklo fotoplokštelių negatyvus ir nuvežė juos į Londono Kodak laboratoriją. Pora ekspertų ištyrė negatyvus ir nerado jokių įrodymų, kad buvo naudotas dvigubas išlaikymas ar kitos gudrybės. Tačiau Kodak ekspertai taip pat pastebėjo, kad neabejotinai galėtų išgauti tokį patį efektą, todėl negalį patvirtinti, kad šios nuotraukos yra tikros. „Žinoma, tai suprantama, jei nuotraukos vertinamos kaip technikos produktas, – sutiko Konanas Doilis. – Tačiau tai dvelkia senu, nepatikimu antispiritistiniu argumentu, kad jei įgudęs fokusininkas gali išgauti tam tikrus efektus savo turimomis priemonėmis, tai ir kokia nors moteris ar vaikas gali padaryti tą patį."

Bet kokias dvejones, kurias Konanui Doiliui sukėlė Kodak aiškinimas, sugriovė ekspertas Haroldas Snelingas, konsultavęs Gardnerį. Snelingas atmetė Kodak ekspertų tvirtinimus, kad tokius vaizdus galima sukurti ir ne tamsiame kambaryje. Jei taip būtų, tvirtino jis, jis būtų iš karto tai išaiškinęs. Kitaip tariant, Snelingas buvo pasiryžęs ne tik prisiekti, kad fotoplokštelė yra techniškai švari, bet ir tai, kad pačios mergaitės nesukūrė jokių klastočių prieš objektyvą. Jį įtikino aiškiai matomas mažų figūrų judesys išlaikymo metu.

Šiuo klausimu Konanui Doiliui nereikėjo papildomų įrodymų. Jis atmetė bet kokias mintis apie mergaičių apgavystę, nes net pati mintis žeidė riteriškus jo įsitikinimus. Toks

požiūris jam buvo būdingas ir, savo nelaimei, tuo vieną kartą įsitikino jo sūnus Adrianas. Brolio Deniso paklaustas, ar jam yra graži tam tikra moteris, Adrianas atsakė: „Ne, ji bjauri". Vos ištaręs šiuos žodžius, gavo antausį nuo tėvo, kuris paaiškino, „kad jokia moteris negali būti bjauri". Sunku kritikuoti tokią galantišką nuostatą, tačiau galima teigti, kad sufražisčių judėjimo laikais tokie Konano Doilio įsitikinimai buvo naivūs, nors ir labai kilnūs. Kai kas nors buvo susiję su moterimis, jis užsimerkdavo prieš apgavystes ar niekingus siekius. Tai nebuvo problema, kurią sprendė Šerlokas Holmsas, kartą pasakęs: „žaviausia moteris, kurią kada nors pažinojau, buvo pakarta, nes tris mažus savo vaikus nunuodijusi tam, kad gautų draudimo pinigus". *The Spectator* žurnalistas, kalbėdamas apie Kotinglio nuotraukas, palaikė Holmsą: „Kiekvienas gali laisvai pripažinti, kad vaikai, sugebėję sukurti tokią apgaulę, yra nepaprasti, bet iš esmės visas pasaulis pilnas ne tik nepaprastų, bet labai labai nepaprastų vaikų".

Kol Konanas Doilis skaitė paskaitas, Eduardas Gardneris nuvyko į Jorkšyrą ir buvo sužavėtas Raitų šeimos atvirumo bei nuoširdumo. Išvažiuodamas, jis paliko fotoaparatą, tikėdamasis, kad Elzė vėl sugalvos fotografuoti. Buvo praėję treji metai nuo pirmųjų fotografijų, todėl jis nepuoselėjo didelių vilčių.

Rugsėjį Konanas Doilis gavo džiaugsmingą laišką. „Atsitiko nuostabus dalykas!" — džiūgavo Gardneris. Paaiškėjo, kad Elzė ir Fransė padarė dar tris nuotraukas, tačiau atsiprašė, kad dėl blogo oro, negalėjo padaryti daugiau. Gardneris ir vėl parodė negatyvus Haroldui Snelingui, kuris patvirtino, kad naujos nuotraukos nėra suklastotos.

Konanas Doilis atrašė iš Melburno neslėpdamas džiaugsmo. „Bet kokios mane kankinusios abejonės išnyko, — vėliau

rašė jis, — nes buvo akivaizdu, kad šios nuotraukos... negali būti suklastotos." Jis išsiuntė padėkos laišką Gardneriui, nes jam atrodė, kad patvirtinus fėjų egzistavimą, skeptikai bus atviresni dvasiniams reiškiniams. „Sudie, mano brangus Gardneri, — baigė jis, — aš džiaugiuosi, galėjęs kartu su Jumis prisidėti prie šių istorinių įvykių."

Apie šiuos įvykius Konanas Doilis pranešė pasauliui *The Strand* gruodžio numeryje, pridėdamas Kotinglio nuotraukas. Laiške Oliveriui Lodžui jis išdėstė strategiją, kaip įtikinti dvejojančius, panaudojant neseniai padarytas nuotraukas: „Mes atitrauksime ugnį į save, parodydami pirmąsias nuotraukas, o vėliau parodysim likusias tris, vienoje jų pavaizduota fėjų lapinė ir jos, miegančios kokonuose! Tai žymės naujo laikotarpio pradžią". Norint sumažinti pirminį skaitytojų nepasitikėjimą, buvo sugalvotos entuziastingos straipsnių antraštės. „Fėja šokinėja medžių lapais ir akimirką plevena ore, — skelbė viena, — ji taip darė tris ar keturis kartus". 1922 metų kovo mėnesį Konanas Doilis išleido knygą, pavadintą *Fėjų atsiradimas (The Coming of the Fairies),* be abejo, vieną nuostabiausių kada nors parašytų knygų, kurioje kaip įrodymas buvo įdėtos visos penkios fotografijos.

„Sunku suvokti protu, — rašė Konanas Doilis *Fėjų atsiradime,* — kokios bus galutinės pasekmės, jei mums pavyks įrodyti, kad šioje žemėje esama būtybių, gyvenančių nežinomą gyvenimą, kurių gali būti tiek pat, kiek ir žmonių, ir kurias nuo mūsų skiria tik virpesių skirtumai. Mes matome tik tuos objektus, kuriuos aprėpia mūsų matomų spalvų spektras, tačiau kitoje jo pusėje yra daugybė virpesių, kurių mes nenaudojame. Net jei galėtume suvokti šią gyvybės rūšį, kuri buvo sukurta iš materijos, skleidžiančios didesnius ar mažesnius virpesius, jie būtų nematomi, nebent

mes galėtume susiderinti su jais." Jis toliau mąstė apie galimybę sukurti „aiškiaregiškus akinius", kurie visiems leistų matyti fėjas.

Švelniai tariant, visuomenė buvo sugluminta. Vienas laikraštis išspausdino sufalsifikuotą nuotrauką, kurioje Konanas Doilis šoko su fėjomis. Vis dažniau pasirodydavo frazės „lengvai apkvailintas" ir „liūdnas vaizdas". „Ką jis sau galvoja?" — klausė vienas kritikas. Ne visi atsiliepimai buvo priešiški. „Nepaprastai įdomi knyga, — pažymėjo *New York Times,* — galima numanyti, kad ji sukels daug „už" ir „prieš" diskusijų. Nebūtina tikėti fėjomis, kad jomis džiaugtumeisi."

Tai buvo mažumos nuomonė. Netrukus pasirodė straipsniai, kuriuose buvo atkreiptas dėmesys į įtartiną Kotinglio fėjų ir naktinių deglų reklamos panašumą. Populiarus sąmojis teigė, kad spektaklio apie Piterį Peną kulminacijoje, kai Piteris ragina publiką atgaivinti mirštančią Tinkerbelę, garsiausiai „Aš tikiu fėjomis!" šaukia Konanas Doilis.

Visi draugai spiritistai, išskyrus keletą, jo išsižadėjo. Konanas Doilis manė, kad šis įvykis paskatins tikėti spiritizmu, tačiau išėjo priešingai. Pasirodžius *Fėjų atsiradimui,* Konanas Doilis jautė pareigą apsaugoti spiritizmą nuo tolesnių patyčių. „Norėčiau pridurti, kad klausimas apie panašių į žmogų gyvybės formų egzistavimą niekaip nėra susijęs su platesniu ir esminiu spiritizmo dalyku, — rašė jis knygos įžangoje. — Man labai gaila, jei mano argumentus susilpnino šis keistas epizodas, kuris visai nepatvirtina žmogaus egzistencijos tęstinumo." Asmeniškai jis toliau stengėsi atgauti PTD vadovų paramą. „Fėjos vis dar traukia mano dėmesį, — sakė jis Oliveriui Lodžui 1922 metais. — Rugpjūtį mes vėl susitiksime su mergaitėmis ir nuvešime

joms stereoskopines ir vaizdo kameras. Joms nebuvo skirta nei trupučio išsakytos kritikos, nors spaudos puolimas buvo atkaklus."

Iš dalies visos spaudos pajėgos buvo sutelktos išaiškinti, kas tokios yra Fransė ir Elzė. Stengdamasis apsaugoti merginas nuo nepageidaujamo dėmesio, pirmosiose *The Strand* publikacijose Konanas Doilis pavadino jas Alisa ir Airise Karpenter iš Dalesbio, Vest Raidingo. „Aš nenoriu, kad jus vargintų keistenybių medžiotojai", — rašė Konanas Doilis Artūrui Raitui. Kai kartu su straipsniu buvo įdėta pozuojančių prie Kotinglio upelio Fransės ir Elzės nuotrauka, spauda tuoj perprato apgaulę. Persekiojama žurnalistų Raitų šeima netrukus pasigailėjo, kad nuotraukos išėjo į viešumą.

Ilgainiui paniekos banga atslūgo, tačiau Konanas Doilis niekada neprarado vilties, kad jo tikėjimas mergaitėmis pasitvirtins. Antrajame *Fėjų atsiradimo* leidime, pasirodžiusiame 1928 metais, jis vėl patvirtino savo įsitikinimus: „Kolumbo naujojo pasaulio atradimas yra mažiau svarbus nei kitokios gyvybės formos žemėje egzistavimo įrodymas". Autobiografijos priede, kurį parašė prieš mirtį, jis išreiškė viltį, kad šis įvykis „vieną dieną bus laikomas naujų žmonijos žinių ištakomis".

Neverta nė sakyti, kad naujosios žinios vis dar neatrastos, tačiau epizodas su fėjomis visiškai sugriovė Konano Doilio, kaip blaivaus ir protingo nežinomybės tyrėjo, reputaciją. Šiuolaikinių žmonių akimis, tos fotografijos yra tokios akivaizdžios klastotės, kaip jauno modelio, meiliai žvelgiančio į Morton Salto mergaitę, kad bet kokios mintys apie autentiškumą atrodo absurdiškos. Konano Doilio gynėjai skuba nurodyti, kad fotografija 1920 metais buvo visai nauja sritis. Tais laikais fotografai nemeluodavo ir tik keletas žmonių žinojo, kaip galima apgauti su tokiais paprastais prietaisais.

Net ir tuo atveju Konano Doilio patiklumas negali būti pateisinamas. Jis daugiau nei kiti jo laikų žmonės išmanė apie fototechniką, nes nuo studijų laikų domėjosi fotografija. Fotoaparatas ir ryškinimo laboratorijos įranga buvo vieninteliai jo prietaisai Soutsyje. Be to, jis parašė daug straipsnių į žurnalą *British Journal of Photography*. Bet kokios abejonės dėl fotografijų klastojimo turėjo būti išsisklaidytos 1925 metų pabaigoje, kai buvo ekranizuota *Paslaptinga šalis*. Vilio O'Brajeno (*Willis O'Brien*) sukurti specialieji efektai (vėliau jo talentas atsiskleidė kuriant *King Kongą*) parodė, kad dinozaurai gali vėl gyvuoti ekrane. Fėjos anaiptol neatrodė didelis laimėjimas. Konanas Doilis galėjo visa tai pastebėti, jei tik būtų norėjęs.

Kiekvienas paklaustų, kodėl suaugęs vyras norėjo tikėti fėjomis. Jo tikėjimas Fransės ir Elzės nekaltumu paaiškinamas jo patiklumu, tačiau Konano Doilio elgesys Kotinglyje rodo, kad tai buvo daugiau nei džentelmeniškos manieros. Jis net nebuvo susitikęs su mergaitėmis, kai išspausdino pranešimą žurnale *The Strand*. Neabejotina, Konanui Doiliui atrodė, kad nuotraukose atsispindi daugiau nei tai, kas „suteikia žavesio miškų tylai".

Galimi du paaiškinimai. Pirma, Konanas Doilis buvo labai susidomėjęs dvasių fotografavimu. Tai tam tikra aiškiaregystės forma, kurią jis apibūdino kaip „nepaprastą galią išgauti ant fotoplokštelių papildomus veidus, figūras, objektus". Viskas vyko paprastai: žmogus pozuodavo vadinamajam sensityviajam mediumui. Išryškinus nuotraukose atsirasdavo tam tikrų netikėtų detalių, pavyzdžiui, šmėklų siluetų, atskirtų nuo kūno galvų. Buvo manoma, kad tai antgamtinių jėgų darbas. Dažnai šie neaiškūs, beformiai pavidalai primindavo mirusį giminaitį arba iškilią istorinę asmenybę. Dažnai pasirodydavo

Abraomas Linkolnas. Kaip ir Kotinglio fotografijos, daugelis šių vaizdų atrodo primityvūs ir neįtikinami. Nepaisant to, galima tik įsivaizduoti sielvartaujančios našlės ar nusiminusios motinos reakciją, nuotraukoje išvydus mylimo žmogaus veidą, skendintį šešėliuose.

Konanas Doilis rodydavo daug tokių nuotraukų savo paskaitų apie spiritizmą metu. Vienoje jų buvo nufotografuota gedinti minia prie Londono kenotafo Paliaubų dieną. Nuotraukoje, darytoje per porą minučių tylių maldų, matėsi virš minios sklandančios dvasios — rimti ir ryžtingi žuvusių karo didvyrių veidai. Šis vaizdas, parodytas aukštai pakabintame ekrane, sugraudino auditoriją. Deja, vėliau buvo pastebėta, kad tai — gyvų futbolo žaidėjų veidai.

Konanas Doilis taip pat dėjo daug vilčių į dvasių fotografo Viljamo Houpo (*William Hope*), „Crewe Circle" grupės nario, darbus. Jis pasibaisėjo, kai Houpas patyrė nemalonumų, tyrimą pradėjus Hariui Praisui (*Harry Price*), kurio ryškus stilius ir gebėjimas atkreipti dėmesį pelnė jam „spiritistinių tyrimų Barnumo" šlovę. 1922 metų vasarį Praisas paspendė Houpui spąstus, pasiūlydamas jam fotoplokšteles, kurios buvo pažymėtos. Vėliau pasirodžius nepažymėtoms dvasių fotografijoms, Praisas demaskavo Houpą ir paskelbė jį esant apgaviku. Konanas Doilis puolė ginti Houpą. Jis parašė Praisui, kad pats atliko tyrimą ir ant fotoplokštelių rado Praiso ženklus. Jie buvę tokie neryškūs, kad buvo galima ir nepastebėti. Atsižvelgiant į tai, jis maldavo Praiso dar kartą apsvarstyti savo kaltinimus. „Dabar tai skaudžiai kenkia judėjimui", — tvirtino Konanas Doilis. Kai Praisas atsisakė keisti savo nuomonę, Konanas Doilis išspausdino savąją įvykio versiją trumpoje knygelėje, kurią pavadino *Dvasių fotografijos atvejis* (*The Case for Spirit Photography*). Jis pa-

vaizdavo Houpą kaip sąžiningą sąmoningo persekiojimo auką.

Konanas Doilis niekada nepasidavė bandydamas priversti Praisą pagauliau mąstyti, siūlydamas jam „susitelkti daugiau ties teigiamais, nei ties neigiamais dalykais". Praisas gerbė Konano Doilio principingumą, tačiau kalbant apie dvasinius dalykus, laikė jį kvailiu. „Atmetus jo nepaprastas ir mielas asmenines savybes, – rašė Praisas, – svarbiausias jo, kaip tyrėjo, bruožas yra nepaprastas užsidegimas. Jis yra pats nekritiškiausias iš visų žymių žmonių, susidomėjusių spiritizmu. Neįtikėtinas jo patiklumas kėlė neviltį jo kolegoms, nors jie visi gerbė jį už visišką nuoširdumą. Vargšas mielas patiklus Konanas Doilis! Iš pažiūros jis yra milžinas vaiko širdimi."

Konfliktas tarp Praiso ir Konano Doilio tik dar labiau paskatino jį ginti Kotinglio fotografijas. Suabejojus kitomis dvasių nuotraukomis, Konanas Doilis tikrai nebūtų norėjęs pripažinti jokių kitų klastojimo atvejų. Tuo tarpu Praisas nutikimą su fėjomis laikė farsu ir manė, kad Konanas Doilis pasityčiojo iš rimtų parapsichologinių tyrimų.

Antras paaiškinimas, kodėl Konanas Doilis taip elgėsi, būtų daug asmeniškesnis. Konanas Doilis vaikystėje girdėjo tikrai daug tradicinių pasakojimų apie fėjas. Keltiškame Konano Doilio pavelde gausu pasakų apie fėjas pribuvėjas, trolius, aitvarus ir kitas dvasias. Nors Džefris Čoseris (*Geoffrey Chaucer*) ir rašė apie liūdną jų išnykimą, tačiau Konano Doilio laikais buvo daug tokių, kurie „mažuosius žmones" laikė tikru faktu. Be abejonės, tokių yra ir dabar.

Paties Konano Doilio šeima didžiai domėjosi fėjomis. Jo dėdė Ričardas buvo populiarus vaikiškų knygelių dailininkas ir dažnai piešdavo žaismingas fėjas. Nelaimingas Konano Doilio tėvas taip pat jas paišė. Yra pakankamai priežasčių

manyti, kad Čarlzas Doilis bandė sudominti jomis ir savo sūnų vėlesniais jo karjeros metais. „Paskutiniame nusilenkime", apsakyme apie Šerloką Holmsą, pasakojama, kaip detektyvas pergudravo vokiečių šnipą fon Borką. Šiame apsakyme Holmsas apsimetė Airijos ir Amerikos agentu, vardu Oltemontas. Toks pats buvo antras Konano Doilio tėvo vardas. „Vienas iš neįgyvendintų mano planų — surengti Čarlzo Doilio parodą Londone, — rašė Konanas Doilis savo autobiografijoje, — kritikai nustebtų sužinoję, koks didis menininkas jis buvo — mano nuomone, pats iškiliausias iš visos šeimos." Planas netrukus buvo įgyvendintas. 1924 metų vasarį Konanas Doilis surengė tokią parodą Londono „Brook" galerijoje.

Kritikas Viljamas Bolitas (*William Bolitho*) atsiliepime apie parodą smulkiai aprašė Čarlzo Doilio domėjimąsi fėjomis. „Čarlzas Doilis mėgavosi šiuo miniatiūriniu pasauliu, — rašė Bolitas. — Jo elfai ir fėjos yra lyg atgijusios Drezdeno statulėlės, gebančios nepaliaujamai linksmintis." Jis pažymėjo, kad ši tema sukėlė dviprasmiškų spėlionių: „Sero Artūro Konano Doilio fėjos, pusę pasaulio sugluminusios, o kitą pusę įtikinusios, yra tos pačios kilmės kaip ir jo tėvo pieštos fėjos — jos taip pat atrodo, taip pat rengiasi, taip pat mąsto. Kiekvienas gali suvokti, kad pastabusis Šerlokas, tyrinėdamas fėjų buvimo įrodymus savo kūrėjo knygose, būtų pastebėjęs stulbinantį panašumą tarp žaismingų tėvo ir rimtų sūnaus atradimų".

Čarlzo Doilio eskizų albumas pateikia dar daugiau jo susižavėjimo šiomis būtybėmis įrodymų. Albumas pilnas fėjų, goblinų ir elfų, tupinčių po šungrybiais, žaidžiančių virš pypkių, šnabždančių nekaltiems vaikams. Kitur menininkas kreipiasi į juos pažįstamais vardais ir vaizduoja juos, besidalijančius paslaptimis su antimis, gelbėjančius drugelius

nuo alkanų paukščių. Kitame puslapyje Čarlzas Doilis brūkšteli: „Pažinojau tokią būtybę".

Mums belieka padaryti išvadą, kad Čarlzas Doilis, daugumos laikomas bepročiu, tikriausiai tikėjo fėjomis. Iš dalies tikėtina, kad garsiojo jo sūnaus Kotinglio žygdarbis galėjo būti lyg atpirkimas. Jei fėjų egzistavimas būtų įrodytas, Čarlzas Doilis būtų laikomas aiškiaregiu, o ne palaužtu alkoholiku. Tikriausiai tada jis bent atsiminimuose būtų tapęs tuo, kuo sūnus norėjo jį matyti — „jautriu, prie šio pasaulio nepritampančiu genijumi".

Visą likusį gyvenimą gebėjimą matyti fėjas Konanas Doilis laikė retu ir nuostabiu dalyku. Po daugelio metų Fransė Vei (*Way*), mergautine pavarde Grifits, papasakos reporteriui apie stiprų Konano Doilio troškimą pačiam padaryti tokią nuotrauką. Nėra jokių įrodymų, kad jis bandė tai daryti, bet pagalvojus apie tokį ketinimą prieš akis iškyla širdį veriantis vaizdas — stambus šešiasdešimtmetis rašytojas, įdėmiai besižvalgantis į miško laukymę, su kamera rankose tikisi išvysti fėjas.

1982 metų birželį, aštuoniasdešimt vienerių metų Elzė Hill (*Hill*), mergautine pavarde Rait, parašė Sotbio aukciono direktoriui, siūlydama parduoti savą Kotinglio įvykių versiją. Ji paaiškino, kad galų gale yra pasiruošusi atskleisti tiesą apie šią „išdaigą", kuri suglumino tiek daug žmonių, o taip pat tikisi gauti naudos, parduodama daiktus, susijusius su tuo įvykiu. Tuo pat metu jos septyniasdešimt penkerių metų amžiaus pusseserė Fransė viską papasakojo parapsichologijos tyrėjui Džo Kuperiui (*Joe Cooper*), kuris savo atradimus trumpai aprašė knygoje, pavadintoje *Kotinglio fėjos* (*The Case of the Cottingley Fairies*). „Iš ten, kur stovėjau,

galėjau matyti skrybėlaitės smeigtukus, prilaikančius figūrėles, – pasakojo Fransė. – Aš visada stebėjausi, kad kažkas į tai žiūri rimtai."

Elzė papasakojo daugiau detalių *The British Journal of Photography* redaktoriui Džefriui Kroliui (*Geoffrey Crawley*). Ji paaiškino, kad tai tebuvo moksleivių žaidimas, kuris visai išslydo iš rankų, kai įsipainiojo Konanas Doilis ir Eduardas Gardneris. Kaip vėliau paaiškino šeimos draugas, „mergaitės vargiai galėjo išaiškinti tokiems svarbiems žmonėms, kad jos paišdykavo!".

Pasak Elzės, jos nusprendė tylėti, kad nenuliūdintų Konano Doilio. „Kare jis buvo netekęs sūnaus, – rašė Elzė. – Manau, vargšas žmogus bandė rasti paguodą, taigi pasakiau Fransei, kad kadangi mes esame jaunesnės už serą Konaną Doilį ir poną Gardnerį, tai palauksime, kol jie numirs, o tada papasakosime tiesą."

Eduardas Gardneris išgyveno šimtą metų ir privertė mergaites tylėti iki jos sulauks senatvės. Iki pat gyvenimo pabaigos Gardneris tikėjo Kotinglio fėjomis. 1945-aisiais jis išleido knygą, pavadintą *Fėjos: Kotinglio fotografijos ir kas buvo paskui* (*Fairies: The Cottingley Photography and Their Sequel*). „Sunku apsakyti, kokį vientisumą jaučiau tyrimo pabaigoje, – rašė jis. – Tie, kas nori tai suprasti, turėtų aplankyti mergaites ir jų tėvus."

„Nenorėčiau svarstyti tik mergaičių sąžiningumo klausimo, – teigė Konanas Doilis *The Strand* skaitytojams, – nes tai, manau, jau įrodyta."

Liūdna, bet šiuo klausimu abu vyrai garbingai klydo. Trečiame ir paskutiniame straipsnyje šia tema, 1923 metais paskelbtame žurnale *The Strand,* kai apdairesnis žmogus būtų viską pamiršęs, Konanas Doilis pateikė naujų įrodymų, ku-

rie, jo įsitikinimu, kartą visiems laikams patvirtins, kad mergaitėmis galima pasitikėti. Jam pasisekė gauti keletą asmeninių Fransės ir jos draugės laiškų. Tokiomis aplinkybėmis nebuvo įmanoma apgauti visuomenės, laiškuose atsispindėjo tai, kad fėjų pasirodymą mergaitė laikė paprastu ir nelabai įdomiu atsitikimu. Dėl šios priežasties net ir dabar yra manančių, kad Fransė ir Elzė tikrai matė fėjas, net jei fotografijos ir netikros. „Kitaip nei Fransė, — rašė Elzė Džo Kuperiui, — aš labiau norėčiau būti laikoma Jorkšyro rimto veido komike, nei rimto veido pakvaišėle."

Be jokios abejonės, Šerlokas Holmsas būtų trumpai pakomentavęs šį įvykį: „Moterimis negalima pasitikėti, Votsonai, — kartą pareiškė jis. — Net ir pačiomis geriausiomis".

26

Fenėjas kalba

Nors galime netikėti mediumais ir būti kupini abejonių bei įtarimų, tačiau turime pripažinti, kad daug kartų nužudytas Šerlokas Holmsas ir vėl grįžo į The Strand.

THE GRAPHIC

Vieną dieną 1921 metų pradžioje ponia Džina Konan Doil paėmė pieštuką ir, laikydama jį virš švaraus popieriaus lapo, laukė dvasinio įkvėpimo. Ji daug kartų buvo mačiusi automatiškai rašant savo velionę draugę Lilę Loder-Saimonds. Iš pradžių Džina į tai žiūrėjo gerokai su mišusi ir su įtarimu. Tačiau ilgainiui jos pasipriešinimą palaužė siunčiamų pranešimų turinys ir neabejotinas jos draugės nuoširdumas. Galų gale juk būtent šie pranešimai turėjo lemiamą reikšmę, kad jos vyras imtų viešai propaguoti spiritizmą.

Dabar jos vyras buvo puolamas už savo įsitikinimus. Atsitikimas Kotinglyje padarė jį pašaipų objektu ir įdavė naują ginklą jo oponentams. Vieną po kito visus jo garbinamus mediumus kruopščiai tikrindavo, bet jos vyro tikėjimas nė kiek nemažėjo, nors nuolat tvyranti įtampa padarė savo.

Supykus jo platūs pečiai dažnai sukumpdavo, o veide draugai pastebėdavo vis gilesnių raukšlių, kurios nebuvo vien tik senėjimo požymis. Jis pareiškė, jog yra pasiryžęs paaukoti viską, kad įrodytų pasauliui savo tiesą, o labiausiai jį nuvylė netikėjimas tų, kurių pagalbos ieškojo. Ne kartą, kai po seanso užsidegdavo šviesos, Džina matė ašaras savo vyro akyse. „Dieve mano, – kartą pasakė jis, – jei tik jie žinotų!"

Kurį laiką Džina sėdėjo nejudėdama, žiūrėdama į popieriaus lapą priešais save. Tada, iš pradžių lėtai, pieštukas pradėjo judėti.

„Jau praėjo penkeri metai nuo tos dienos, kai mano žmona pajuto esanti apdovanota dvasių įkvėpto rašymo galia, – 1926 metais rašė Konanas Doilis. – Būdama nepaprastai sąžininga ir kukli, ji iš pradžių baiminosi tai pripažinti, galvodama, kad tie impulsai ateina iš jos pačios pasąmonės. Tačiau palengva netikėtos žinutės ir užuominos privertė ją ir mane patikėti, kad veikia kažkokios nuo jos nepriklausančios jėgos."

Iš pradžių Džina automatiškai užrašydavo „iškeliavusių į dausas" šeimos narių ir draugų pranešimus. Pirmasis davė žinią Džinos brolis Malkolmas, žuvęs prie Monso: „Mielas bičiuli, čia gera". Po jo atsiliepė ir Konano Doilio brolis Inisas: „Man čia taip gera. Puiku, jog galima šitaip bendrauti".

Netgi Konano Doilio sesuo Anetė, mirusi daugiau nei prieš 30 metų, atsiuntė paguodžiančią žinią: „Pasakyk vaikams, kad aš juos labai myliu ir kad man buvo labai smagu juos prižiūrėti bei padėti Džinai".

Beveik kiekvienas kontaktas su dvasiomis skatino Konaną Doilį nenutraukti savo paskaitinės veiklos. „Skleisk žinias, – prašė Malkolmas. – Pasauliui jos labai reikalingos."

Kartais į šeimos ratelį įsimaišydavo koks nors nepažįstamasis. „Dėl Dievo meilės, sere Artūrai, nesigailėkite tų netikinčių bukapročių. Pasauliui šios žinios labai reikalingos. Jei aš būčiau tai žinojęs gyvendamas Žemėje, mano gyvenimas būtų buvęs visai kitoks — saulė būtų nušvietusi mano pilką gyvenimo taką, jei būčiau žinojęs, kas manęs laukia."

Tarp visų šių pranešimų, kuriuos Konanas Doilis nuolat gaudavo iki pat gyvenimo pabaigos, įtartinai nesigirdėjo prieš penkiolika metų mirusios jo žmonos Luizos balso.

1922 metų gruodžio 10 dieną Konano Doilio šeimoje pasirodė nauja įtakinga dvasia. „Tai labai didi dvasia, — skelbė pirmasis pranešimas, — per tave siųsta į Žemę. Jis mirė prieš tūkstančius metų Rytuose, netoli Arabijos. Jis buvo žmonių vadas. Jis nori pasakyti, kad tavęs laukia didelis darbas."

Kiek vėliau paslaptingoji dvasia prisistatė: „Fenėjas kalba".

Nuo tada Fenėjas pasidarė tarpininku tarp Konano Doilio ir dvasių pasaulio. Ilgainiui Fenėjas atskleidė buvęs arabas raštininkas senojoje šumerų sostinėje ir gyvenęs trys tūkstančiai metų pr. Kr. Fenėjas taip pat ragino Konaną Doilį tęsti savo darbą ir tikino, kad „jų netikėjimas nukris kaip juoda skraistė nuo akių".

Skaitytojas turi pats padaryti išvadas dėl tokių pranešimų vertės. Įdomu, jog kiekviename pranešime būdavo kaip tik tai, ką Konanas Doilis norėjo girdėti. Jo draugai ir giminės vėl susitikę laimingai gyveno idilišką pomirtinį gyvenimą. Ryšys tarp gyvųjų ir mirusiųjų yra ne tik įmanomas, bet vieną dieną taps įprastu dalyku.

Jei trumpam atmesime galimybę, kad šie pranešimai buvo tikri, kyla keletas intriguojančių klausimų. Ar tai buvo sąmoninga Džinos apgavystė siekiant sustiprinti silpstantį savo vyro ryžtą? Tai visiškai galimas dalykas, nors būtų

reikėję nepaprastų pastangų beveik dešimt metų slėpti tokią apgaulę. Be to, ji pati skeptiškai žiūrėjo į tokius pranešimus, kai pirmą kartą apie juos išgirdo iš Lilės Loder-Saimonds. Neįtikėtina, kad ji pati galėjo imtis šios veiklos visiškai tuo netikėdama.

Kalbėdamas apie Lilės rašymą transo būklės, Konanas Doilis pabrėžė „klastingą ir pavojingą" pasąmonės gebėjimą apgauti mąstantį protą. Jo žmona, bijodama tapti saviapgaulės auka, taip pat iš pradžių priešinosi minčiai, kai tai galįs būti automatinis rašymas. Šie nuogąstavimai labai susilpnėjo, kai prašneko pati Lilė ir papriekaištavo Džinai, kad ši abejoja savo parapsichologiniais gebėjimais. „Džina, — buvo sakoma pranešime, — baisu, kad tu tuo netiki. Tai iš tikrųjų blogai, drauguže. Tai nėra tavo pasąmonė." Gal taip, o gal ir ne, bet mes nelinkę priimti dvasių patikinimus.

Visai nestebina tai, kad Konanui Doiliui nereikėjo kitų įtikinėjimų. Jis dažnai kalbėdavo apie savo žmonos, kaip mediumės, tyrumą ir nurodydavo daug „nesuvokiamų" detalių, kurios negalėjo ateiti iš Džinos pasąmonės. „Negaliu suprasti, kaip galima išvengti visų pasąmonės spąstų, — rašė jis, — ir kaip įmanoma inscenizuoti nematomas asmenybes, kad paaiškinčiau patį rašymą. Tikėjimas įgyjamas, kai perduodama informacija yra tiksli ir atitrūkusi nuo mediumo normalaus mąstymo". Konano Doilio manymu, Fenėjo pasirodymas pateikė visas garantijas, kurių jis galėjo norėti. „Šiandien keliausiu į Eufratą, — pareiškė Fenėjas viename seanse. — Mes seniai jo taip nevadinome. Tą vietą vadinome arabišku žodžiu, kuris reiškė „gėlių sodas". „Galima ginčytis, ar tokie faktai yra nesuvokiami, kaip manė Konanas Doilis. Tuo metu Britų muziejus, vadovaujamas sero Leonardo Vulio (*Leonard Wooley*), kasinėjo

senovinį Uro miestą ir atskleidė daug dalykų apie ankstyvosios Mesopotamijos kultūrą. Apie šiuos atradimus buvo daug rašoma *The Strand* puslapiuose. Todėl galimas dalykas, kad žinios apie Fenėjo kilmę pasiekė Džiną žemiškais kanalais.

Tyrėjai mano, kad kartais mediumas gali iš tikrųjų nežinoti kokio nors fakto ar nieko neprisiminti, kadangi informacija jau seniai išstumta iš aktyvios atminties. Manoma, kad tokiais atvejais mediumą skatina toks galingas sėkmės troškimas, kad jis sunaikina sąmoningus procesus. Nėra jokios abejonės, jog Džina nepaprastai trośko pateikti tokių įrodymų. Ar tai paaiškina Fenėjo pranešimus, galime tik spėlioti.

Troškimą patikėti sustiprino Fenėjo pasirodymas, tačiau stebina tai, kad pats Konanas Doilis neturėjo ypatingų mediumo gebėjimų. Tik vieną kartą per karą jis tvirtino patyręs parapsichologinį reiškinį. Tai buvo 1917 metų balandžio 4 dieną, kai jis pabudo ausyse skambant žodžiui „Pjava", Italijos upės pavadinimui. Praėjus kokiems septyniems mėnesiams, įsitikinęs, kad šis žodis reiškia kažkokį perspėjimą, jis parašė trumpą pranešimą ir nusiuntė jį užantspauduotame voke Parapsichologijos tyrimų draugijai, prašydamas, kad laiškas būtų atplėštas tik jam paprašius. Po metų, kai prie Pjavos upės įvyko lemiamas mūšis, laiškas buvo atplėštas, ir Konano Doilio perspėjimas pasitvirtino. „Yra tik vienas paaiškinimas, — rašė Konanas Doilis draugijos leidžiamame žurnale. — Mano draugai aname pasaulyje, žinodami, kaip aš esu susirūpinęs esama padėtimi, norėjo mane nuraminti ir suteikti informacijos."

Ne visi sutiko su tokia interpretacija. Karalienės salėje vykusiuose debatuose Džozefas Makkeibas išjuokė Konaną Doilį, tvirtindamas, kad balandžio 3-iąją, dieną prieš Konano Doilio reveliaciją, Londono laikraštyje *Times* buvo at-

spausdintas straipsnis, numatantis tokį įvykį. Konanas Doilis tvirtino neskaitęs to straipsnio. Taip galėjo būti, tačiau tuo metu jis įnikęs rašė karo istoriją, taigi jo tvirtinimas, esą jis nieko nežinojęs apie straipsnį laikraštyje, nėra visiškai įtikinamas.

Nors jo paties reveliacija kėlė kai kurių abejonių, Konanas Doilis neleido nė mažiausiam įtarimo šešėliui kristi ant savo žmonos. Džinos, kaip mediumės, gebėjimai tapo pagrindine jo pasisakymų tema. Bet koks skepticizmas dėl jo įsitikinimų dabar reiškė nepagarbą jos sąžiningumui. Tai neturėtų stebinti po to, kai jis patikėjo Elzės Rait ir Fransės Grifits žodžiais nė karto su jomis nesusitikęs. Kai būdavo kalbama apie jo žmoną, jis greičiau būtų paneigęs savo paties buvimą nei leidęs paneigti jos liudijimus.

Nuo 1921 metų Konanas Doilis, Džina, Merė ir trys jaunesnieji jų vaikai reguliariai dalyvaudavo spiritizmo seansuose, kurie vykdavo jų namuose buvusiame vaikų kambaryje. Tuo metu jie jau pradėjo gauti Fenėjo pranešimus. Konanas Doilis sakė, kad šių seansų metu jo žmona „niekada neprarado sąmonės, bet būdavo stipriai užsimerkusi ir atsimerkdavo tik tada, kai galia ją palikdavo". Vėliau Konanas Doilis aprašė šiuos reiškinius knygoje, pavadintoje *Fenėjas kalba* (*Pheneas Speaks*).

Fenėjas primygtinai reikalavo, kad Konanas Doilis tęstų savo keliones ir skleistų žinias apie dvasių pasaulį. Bet raginti jo nė nereikėjo. 1920 metais jis apkeliavo Australiją bei Naująją Zelandiją ir įsitikino, kad užjūryje dar reikia daug padirbėti. Į jo paskaitas susirinkdavo daugybė žmonių, jį šiltai sutikdavo spiritistų bendruomenės, tačiau priešininkai taip pat nesnaudė ir pasitikdavo jį visur, kur tik jis apsistodavo. Bet tai jo visai nejaudino. „Jei Australijoje

spiritizmas būtų populiarus, — rašė jis, — nebūtų jokio reikalo čia važiuoti."

1921 metų pradžioje grįžtant iš Australijos, jo kelionę aptemdė vienas tragiškas įvykis. Paryžiuje Konaną Doilį pasiekė žinia, kad Pirėnuose jo svainis Vilis Hornungas smarkiai susirgo gripu. Konanas Doilis nedelsdamas išvyko į Pirėnus, bet jam dar nespėjus atvykti kovo 22-ąją Hornungas mirė. Tai buvo jau antroji mirtis jo kelionės po Australiją metu, nes prieš keletą savaičių, būdamas Melburne, jis sužinojo apie savo motinos mirtį. Yra pagrindas manyti, jog Konano Doilio susidomėjimas spiritizmu pablogino jo santykius su motina. Prieš dvejus ar trejus metus sutrikus regėjimui, Merė Doil nusprendė išsikelti iš Masongilo. Konanas Doilis pasiūlė jai atsikraustyti pas jį, tačiau ji nusprendė apsigyventi kotedže netoli Hornungų. Konanas Doilis mėgino aprašyti šiuos santykius knygoje apie kelionę po Australiją *Spiritisto klajonės* (*The Wanderings of a Spiritualist*). „Bijau, kad ji nei pritarė mano siekiams, nei suprato juos, — rašė jis, — tačiau jos tikėjimas bei dvasingumas buvo toks natūralus, kad neleido jai suvokti kitų poreikių šioje srityje." Gražiai pasakyta, tačiau teisingiau būtų manyti, kad Madam laikė spiritizmą visiška nesąmone.

Nenuostabu, kad Madam ir Vilis Hornungas greitai sugrįžo į šeimos ratą per Džinos dvasių pasaulį ir atsiprašė už visas abejones, kurias išsakė būdami gyvi. „Man taip gera čia būti, — pranešė Hornungas. — Tai nuostabu, Artūrai. Jei būčiau žinojęs tai žemėje, kiek daug būčiau galėjęs padėti kitiems."

Madam pranešimas skambėjo panašiai: „Turėjau pasikliauti tavimi, mano sūnau".

Tuo metu Konanas Doilis planavo naują kelionę ir ketino

vykti į Ameriką, o Madam ir Hornungo dvasios tam labai pritarė. „Brangieji, – buvo sakoma Madam pranešime, – jūsų kelionė į Ameriką bus labai sėkminga. Tau, mano brangusis, bus suteikta stiprybės, didžiulės stiprybės."

„Iš tiesų, – pritarė jai Hornungas. – Sėkla turi būti plačiai sėjama."

Konanas Doilis buvo lankęsis Amerikoje prieš karą. Per ankstesnes dvi keliones Amerikoje jis buvo priimtas labai šiltai ir entuziastingai; jis vylėsi, kad taip bus ir šį kartą. „Dirva ten derlinga", – rašė jis Oliveriui Lodžui.

Kaip ir kelionėje po Australiją, kartu su juo keliavo Džina, trys jaunesnieji jų vaikai ir auklė. Visas kelionių išlaidas jis apmokėdavo iš savo uždirbtų pajamų, o likusius pinigus perduodavo spiritistų organizacijoms.

1922 metų balandžio 9 dieną laineriu „Baltic" šeima atvyko į Niujorką. Viešbutyje juos pasitiko minia reporterių, kurių klausimai nerodė didelio prielankumo Konano Doilio misijai. „Jie apsėdo visą mūsų svetainę, – prisiminė jis, – o aš sėdėjau krėsle kambario viduryje, iš visų pusių apšaudomas išilgine ugnimi, ir būčiau sudraskytas į gabalėlius, jei tik būčiau pasirodęs pažeidžiamas." Spauda netruko atrasti silpną jo šarvų vietą. Panašiai kaip ir jo draugas Oliveris Lodžas, Konanas Doilis tvirtino, kad dvasioms nesvetimi žemiški malonumai – viskis, cigarai ir vedybiniai santykiai. Kitą dieną straipsnių antraštės skelbė: „Pomirtinio gyvenimo linksmybės" arba: „Doilis sako, kad danguje žaidžia golfą". Iš tikrųjų jis nieko panašaus nesakė, bet laikraščiai nepraleido progos pasišaipyti.

Tačiau taip elgėsi ne vien spauda. Niujorko meras Džonas F. Hilanas (*John F. Hylan*) viešai išjuokė Konaną Doilį. Anot jo, Konanas Doilis surado naują verslo rūšį ir iš pranešimų

matyti, kad šekeliai kuo greičiausiai rieda į jo kišenes. Meras pridūrė, jog Konanas Doilis nepasakė nieko, kas nebūtų jau seniai pripažinta „akių dūmimu", bet nežinomybė visada vilioja ir niekad netruks žmonių, norinčių pasiklausyti pilstymo iš tuščio į kiaurą.

Tačiau netruko atsirasti ir Konano Doilio gynėjų. Buvęs gubernatorius Alas Smitas (*Al Smith*) pasiūlė merui pasikonsultuoti su dvasiomis apie miesto savivaldos problemas, nes „niekas negali jam jų išaiškinti". Valstybės tarnybos komisijos narys Viljamas Prendengarstas (*William Predengarst*) papriekaištavo merui dėl jo neišsiauklėjimo: „Visada buvau sero Artūro Konano Doilio gerbėjas, — pareiškė jis. — Šis garbingas Britanijos pilietis nusipelno, kad jam būtų parodyta pagarba ir svetingumas, net jei jo misija nėra visai vykusi".

Kad ir kaip būtų, balandžio 12 dieną Karnegio salėje Konanas Doilis perskaitė savo pirmąją paskaitą. Skelbimai laikraščiuose siūlė bilietus, kurių kaina buvo nuo 50 centų iki trijų su puse dolerio. Bilietų vertė šekeliais nebuvo nurodyta. Tūkstantinėje auditorijoje buvo daug moterų, įsisegusių auksinę žvaigždę, reiškiančią, jog kare neteko sūnaus. Ramus Konano Doilio balsas skambėjo pritemdytoje salėje, o skaidrės su dvasiomis pasirodė ekrane, pakabintame jam už nugaros. Pamačius iš mediumės Evos Kareros burnos srūvančią ektoplazmą jautri Niujorko publika neatlaikė — pasigirdo isteriški klyksmai, kūkčiojimai, alpstančias moteris reikėjo išvesti į vestibiulį. Sugebėjusius išbūti iki paskaitos pabaigos labai sujaudino Konano Doilio pasakojimai apie jo parapsichologinę patirtį, ypač apie susitikimus su motinos dvasia: „Prisiekiu viskuo, kas yra šventa žemėje, — pareiškė jis, — aš žvelgiau jai į akis".

Vienu metu pasirodė, kad dvasia gali apsireikšti ir šio vakaro metu. Kai į salę įvedė pavėlavusį senyvą džentelmeną

ir padėjo jam atsisėsti, sumišusi publika išgirdo kažkokį keistą, šaižų švilpesį. „Scenoje buvę žmonės sakė girdėję šį garsą ir pamanę, ar tik salėje nebus pasirodžiusi kokia nors dvasia, – rašė laikraštis *New York Times*. – Tris ar keturis kartus taip švilptelėjus sėdintieji šalia pavėlavusio džentelmeno suprato, kad garsas sklinda iš materialaus pasaulio." Pasirodo, senasis ponas turėjo ne visai tvarkingą klausos aparatą.

Nepaisant šio incidento, Konanas Doilis laikė paskaitą pasisekusia, nors vos atlaikė alinantį karštį salėje bei autografus medžiojančių gerbėjų spūstį. Vėliau jis rašė: „Stengiausi būti kantrus ir mandagus, bet, prisipažįstu, buvau įsitempęs".

Knygoje *Mūsų nuotykiai Amerikoje* (*Our American Adventure*), pasakodamas apie šią kelionę, Konanas Doilis tvirtina, kad spaudos atsiliepimai apie pirmąją paskaitą buvo patys geriausi, ir cituoja ištrauką iš straipsnio laikraštyje *New York Times:*

> „Auditorija, maždaug 3500 žmonių, akivaizdžiai įsitikino, kad gimsta naujesnė ir subtilesnė religija, kuri išraus daugumą piktžolių, želiančių senose religijose, ir atskleis žmonijai, kas yra Dievo įrašyta Jo amžinajame įstatyme."

Iš tikrųjų ši citata skambėjo šitaip:

> „Seras Artūtas Konanas Doilis pasakė maždaug 3500 žmonių matąs apraiškų, kad gimsta nauja ir subtilesnė religija, kuri „išraus daugumą piktžolių, želiančių senose religijose", ir atskleis žmonijai, kas yra Dievo įrašyta Jo amžinajame įstatyme."

Pastaraisiais metais Konanas Doilis vis dažniau buvo linkęs laisvai traktuoti faktus. Priskirdamas savo pažiūras auditorijai, o savo citatas straipsnio autoriui, Konanas Doilis sukuria įspūdį, kad spaudos atsiliepimai nepaprastai palankūs, nors iš tikrųjų jie buvo tiktai tolerantiški.

New York Times vedamasis, pavadintas „Toks žmogus ir tokia misija!" rašė: „Tiesiog graudu, kad toks žmogus kaip seras Artūras Konanas Doilis, kuriam anksčiau angliškai skaitantis pasaulis buvo dėkingas už didžiulį tikrą malonumą, dabar atsiduoda spiritizmui... Emocijos, kurias jis sukelia aprašinėdamas lankytojus iš mirusiųjų pasaulio, tuo labiau apgailėtinos." Vėlesnis straipsnis yra dar kandesnis: „Po kiekvieno interviu jis darosi vis labiau nepakenčiamas".

Balandžio 15-ąją, praėjus trims dienoms po pirmosios paskaitos Karnegio salėje, Niujorko laikraščiai išėjo visai su kitokiomis antraštėmis: „Žmona nori mirti, kad taptų dvasios vadove — Niūvarke moteris nužudo kūdikį ir išgeria nuodų, kad iš ano pasaulio galėtų padėti savo vyrui". Toji moteris, Modė Fančer (*Maude Fancher*), buvo ištikima spiritizmo sekėja. Slegiama finansinių nepriteklių bei inkstų ligos, ji nusprendė nusižudyti, kad greičiau nukeliautų į pomirtinį pasaulį. Prieš nurydama nuodus, ji pirmiausia sugirdė mirtiną dozę nuodų savo dvejų metų sūneliui Sesiliui, parašiusi priešmirtiniame raštelyje nenorinti „palikti jo auginti kam nors kitam". Iš kito pasaulio ji tikisi galėsianti geriau padėti savo vyrui. „Nuo šiol aš būsiu tavo dvasine vadove, — rašė ji, — o mano meilė bus visada su tavimi."

New York Times netruko susieti šią tragediją su Konano Doilio kampanija. „Konanas Doilis gina doktrinas" — skel-

bė antraštė pirmame puslapyje. „Ši nelaimė atskleidžia, kaip pavojinga tokiu būdu siekti sužinoti apie dvasinius dalykus, — buvo cituojami neva jo žodžiai. — Mes gavome žinių iš ano pasaulio, kad savižudybė yra baisus ir sunkus nusižengimas, kad Dievo apvaizdos negalima bandyti ir kad savižudžio siela bus atskirta nuo tų, kuriuos jis ar ji myli. Jei vargšė moteris būtų tai žinojusi, ji niekad nebūtų drįsusi taip pasielgti."

Vargu ar toks pareiškimas galėjo paguosti, todėl kritikai reikalavo paaiškinti geriau. Praėjus porai dienų *Times* vedamasis, antrašte „Ji galėtų cituoti serą Artūrą", vėl komentavo šį nelaimingą atsitikimą. „Iš tikrųjų, serui Artūrui Konanui Doiliui labai nemalonu, kad moteris, nusinuodijusi pati ir nunuodijusi savo vaiką, turėjo paaiškinti, kaip susiformavo jos tikėjimas ir viltys, — buvo parašyta straipsnyje. — Apginti serą Artūrą nuo kaltinimų, kurie jam galėtų būti pareikšti po šio įvykio, būtų galima teigiant, kad tūkstančiai žmonių studijavo jo pažiūras, bet jiems nekilo mintis nusižudyti arba atimti gyvybę kitiems."

Iš tikrųjų laikraštis, apžvelgdamas savo žurnalistų straipsnius apie rašytojo apsilankymą Amerikoje, galėjo ir labiau prisidėti prie Konano Doilio gynybos. Balandžio 11 dienos straipsnis, išspausdintas prieš tris dienas iki nelaimingo įvykio, vadinosi „Savižudybė nepanaikina blogio, sako Doilis" ir labai aiškiai pristatė Konano Doilio pažiūras.

Kaip ir kelionėje po Australiją, Konanas Doilis stengėsi naudotis kiekviena galimybe, kad jo šeima galėtų kuo daugiau pamatyti. Iš viso jis perskaitė septynias paskaitas Karnegio salėje, ir jiems dar liko daugybė laiko aplankyti muziejus, pasivažinėti po Centrinį parką, pasigrožėti miestu nuo aukščiausio pastato stogo. Kaip ir visi turistai, Konanas Doilis

turėjo daug vargo važinėdamas taksi. Kartą jis prisiminė palikęs savo daiktus ant užpakalinės sėdynės. Pėstieji Penktojoje aveniu traukėsi į šonus, kai šešiasdešimt trejų metų rašytojas bėgo mojuodamas rankomis veltui bandydamas sustabdyti nuvažiuojančią mašiną. Kai taksi pasuko į šoninę gatvelę, rašytojas vienu šuoliu užšoko ant paminos ir labai išgąsdino vairuotoją, nes šis pamanė esąs puolamas plėšiko.

Be Niujorko, jie dar aplankė Bostoną, Niuheiveną, Vašingtoną, Filadelfiją, Čikagą, Atlantik Sitį. Konanas Doilis specialiai sustojo Toledė, Ohajo valstijoje, kad galėtų aplankyti mediumę Adą Besinet (*Ada Besinnet*), kuri jam buvo padariusi didžiulį įspūdį Londone.

Apsilankymas pas mediumę buvo naudingas, nes per ją jis gavo žinių iš savo sūnaus Kingslio. Jis perdavė, kad „Oskaras ir dėdė Vilis" susidomėję stebi jo kelionę. Žinutėje buvo minimas Vilis Hornungas ir jo sūnus Oskaras, apie kuriuos, kaip tvirtino Konanas Doilis, mediumė negalėjo nieko žinoti.

Konanas Doilis dažnai dėdavosi nepaprastai nustebęs, kai mediumas vadindavo mirusiuosius vardais, kuriais jie buvo vadinami tik artimųjų. Iš tikrųjų jo sūnaus vardas buvo Alenas, o tikras Hornungo vardas – Ernestas. Kingsliu ir Viliu juos vadino šeimos nariai, ir pašaliniai negalėjo to žinoti. Šis faktas tampa ne toks įspūdingas žinant, kad Konanas Doilis savo rašiniuose ganėtinai dažnai minėdavo šiuos vardus. Tai, kad jis kaskart nustebdavo, kai būdavo paminimi šie vardai, greičiausiai atskleidžia pasitikinčią jo prigimtį ir poreikį kuo nors tikėti.

Kad ir kaip būtų, Konanas Doilis išvyko iš Toledo labai patenkintas. „Tai buvo vienas iš pačių nuostabiausių mano patyrimų, – pasakojo jis *Toledo News-Bee* korespondentui. –

Šią moterį reikia saugoti ir globoti, nes ji yra nepaprasta", — sakė jis apie Adą Besinet.

Konanas Doilis vertino Adą Besinet dar ir todėl, kad prieš metus Londone ji padėjo jam susisiekti su motina. „Seanso pabaigoje aš pamačiau motinos veidą, — pasakojo jis klausytojams Tolede. — Mano žmona ir aš penkias ar šešias sekundes matėme jos veidą ir galėjome suskaičiuoti raukšleles jos veide bei žilus plaukus smilkiniuose."

Kitais metais Amerikos moksliniame žurnale *Scientific American* pasirodė nemažas straipsnis, aprašantis, kaip kai kurie mediumai seanso metu naudoja parafinines kaukes. Šiomis kaukėmis, kurios kartais panardinamos į fosforą, kad atrodytų lyg vaiduokliai, galima mojuoti aukštai iškėlus virš sėdinčiųjų galvų arba kaišioti pro užuolaidas mediumo kambaryje, kad susidarytų tamsoje plevenančio bekūnio veido įspūdis. Gerai išlietos tokios kaukės gali tikrai sukrėsti ir sukelti dviprasmiškų minčių.

Nėra žinoma, ar Ada Besinet naudojosi tokiais triukais. Tačiau kai reikalas būdavo susijęs su motina, Konano Doilio vaizdiniai galėjo būti ne visai objektyvūs. Kitas seansas Niujorke, per kurį ir vėl buvo susisiekta su Madam, labai jį nuliūdino. Daktaras Leonardas Dž. Hartmanas (*Leonard J. Hartman*), Niujorko I spiritistų bažnyčios patikėtinis, pakvietė Konaną Doilį į Viljamo R. Tompsono (*William R. Thompson*) ir jo žmonos Evos spiritizmo seansą. Ponia Tompson buvo laikoma „materializuojančiu mediumu", gebančiu „grąžinti mirusiuosius jų materialiu pavidalu ir net priversti juos kalbėti". Visa tai vykdavo poniai Tompson pasislėpus kambaryje ir, neabejotina, esant gilaus transo būsenos.

Siekdami sukurti tinkamą atmosferą, Tompsonai pareikalavo, kad kiekvienas dalyvis laikytųsi griežtų taisyklių. Jiems buvo liepta stropiai giedoti giesmes, šviesos turėjo

būti užgesintos, nes mažiausias šviesos spindulėlis gali pakenkti mediumui. Be to, dalyviai buvo įspėti nežiūrėti tiesiai į įsikūnijusią dvasią ir palikti dvasioms daug vietos.

Kai visi dalyviai sutiko laikytis šių taisyklių, ponia Tompson pasislėpė už užuolaidos ir kambarys paskendo tamsoje. Po daugybės pagiedotų giesmių tamsoje pasirodė kažkoks vos įžiūrimas siluetas. Sako, kad Konanas Doilis buvo nepaprastai sukrėstas atpažinęs savo motinos dvasią. Pasak daktaro Hartmano, jis pagarbiai paprašė, kad jam leistų palaikyti jos ranką. Kiek pasitarusi su ponu Tompsonu, dvasia ištiesė jam ranką. Pagal kai kuriuos pasakojimus, Konanas Doilis pakėlė ranką prie lūpų. Kiti pasakoja, jog jis taip susijaudino, kad dvasios ranka sudrėko nuo jo ašarų. Po kiek laiko siluetas išnyko už kambario durų.

Pasibaigus seansui, anot daktaro Hartmano, Konanas Doilis pareiškė esąs labai sujaudintas. „Galimybė paliesti savo motinos ranką, – sakė jis, – pajusti ją, pamatyti ją tarsi gyvą, man yra nepaprastai brangi."

Po trijų dienų policija paspendė pinkles ir suėmė Tompsonus už sukčiavimą. Pora užsimaskavusių policininkų surengė dar vieną seansą daktaro Hartmano namuose ir paguldė ant grindų iš kambarėlio pasirodžiusią dvasią, kuri buvo ne kas kita kaip visomis spalvomis mirgančiais rūbais persirengusi ponia Tompson. Atrodo, giesmių giedojimas buvo reikalingas tam, kad nesigirdėtų persirengiamų drabužių šnaresio.

Niujorko laikraščiai vėl prisiminė visus su Konanu Doiliu susijusius įvykius. Savaitinis žurnalas *American Weekly* išspausdino faktų sąrašą antrašte „Kaip mediumai serui Konanui Doiliui grąžino jo mirusią motiną". Laikraštyje buvo paskelbtos ponios Tompson, jos rūbų, kuriais ji buvo persi-

rengusi vaizduodama dvasią, nuotraukos ir iliustracija, vaizduojanti Konaną Doilį, bučiuojantį šmėklos ranką. „Kai pagalvoju, — rašė daktaras Hartmanas, — kaip tie šarlatanai pasijuokė iš sūnaus jausmų savo seniai mirusiai motinai, nesitveriu pykčiu."

Nors būtų sunku Hartmaną laikyti įžeista šalimi, bet policijos operacija vyko jo namuose, o žurnalo straipsnyje, kuriame pasijuokta iš Konano Doilio, taip pat buvo linksniuojamas jo vardas. Tuo tarpu Konanas Doilis atkakliai gynėsi, sakydamas, kad jis nebuvo apkvailintas, bet nenorėjo įžeisti namų šeimininko atvirai reikšdamas savo abejones. „Man ir mano žmonai, — rašė jis *Mūsų nuotykiuose Amerikoje*, visa procedūra pasirodė gana įtartina, ir mes išėjome nusivylę, nes nebuvo nei sąlygų, nei būdų matytiems reiškiniams patikrinti."

Šis incidentas persekios Konaną Doilį visą likusį gyvenimą. „Nemanau, kad yra bausmė, kuri būtų per griežta tokiems sukčiams kaip šie, — rašė jis. — Nudžiūvusias šakeles reikia nukapoti."

Įtarimas, matyt, turėjo kilti tik įėjus į daktaro Hartmano svetainę, nes šeimininkas buvo pakvietęs dar vieną viešnią dalyvauti seanse. Tai buvo jauna žavi moteris, kurios vardą išgirdęs Šerlokas Holmsas būtų suklusęs.

Ji buvo vardu Alisa Moriarti (*Alice Moriarty*).

27

Ektoplazminis žmogus

Baigiamasis jo planas pasiūlyti penkis tūkstančius svarų, jei mirusiųjų dvasios padės trims pirmiesiems žirgams artimiausiose ristūnų lenktynėse, ir jo įrodymas, kad ektoplazma iš tikrųjų — ne kas kita kaip porterio putos iš mediumo meistriškai paslėpto butelio, yra laikraštiniai triukai, kuriuos prisimena skaitytojas.

ARTŪRAS KONANAS DOILIS,
MIGLOS ŠALIS

„Kas buvo didžiausias šio amžiaus mediumas-masalas? — klausė Konanas Doilis. — Žinoma, kad Houdinis. Kas buvo didžiausias šio amžiaus mediumas? Kai kas bus linkęs duoti tą patį atsakymą."

Pirmą kartą Konanas Doilis susidūrė su Hariu Houdiniu 1920 metų kovą. Houdinis keliaudamas po Britaniją sužinojo apie Konano Doilio susidomėjimą broliais Devenportais (*Devenport*), praeito amžiaus Amerikos scenos mediumais. Devenportų triukai aprašyti ir jų įspūdingai atskleisti Houdinio knygoje *Roberto Houdinio demaskavimas* (*The Unmasking of Robert-Houdin*), kurią jis nusiuntė Konanui Doiliui.

Konanas Doilis iš karto padėkojo Houdiniui už knygą, tačiau iš tikrųjų nepatikėjo, kad buvo atskleista, esą Devenportai yra apgavikai. „Sakoma, kad visi garsūs mediumai

yra „prisipažinę", — rašė jis. — Tai yra senas priešininkų triukas." Tada reikšmingai pridūrė: „Kai kas mano, jog ir jūs turite parapsichologinių galių, bet manau, tai tik gudrios pinklės."

Taigi fronto linijos buvo nubrėžtos.

Iš pirmo žvilgsnio sunku įsivaizduoti du skirtingesnius žmones nei Haris Houdinis, arogantiškas amerikietis pramogų verslo atstovas, ir seras Artūras Konanas Doilis, prisiekęs spiritistas. Kai jie susitiko, Houdinis jau buvo žinomas kaip vienas didžiausių spiritizmo kritikų ir kovą su spiritizmu laikė svarbiausiu savo gyvenimo uždaviniu. Houdinis įsitraukė į spiritistų ratą nuoširdžiai trokšdamas susisiekti su savo mylimos motinos dvasia, tačiau, puikiai pažindamas scenos meno gudrybes, jis netruko suprasti spiritizmo seanso triukus. Visai natūralu, kad tai turėjo jį supriešinti su Konanu Doiliu, kuris niekino „fokusininkų kompleksu" vadinamus magus, pavyzdžiui, P. T. Selbitą (*P. T. Selbit*) ir Džoną Nevilį Maskelainą (*John Nevil Maskelyne*), kurie parapsichologinius reiškinius laikė paprasčiausiais fokusininkų triukais.

Net savo išvaizda šie du vyrai buvo labai skirtingi. Houdinio, spaudos vadinamo „neūžauga", judesiai buvo kampuoti, akys mėlynos, jose dažnai atsispindėdavo pyktis ir nekantra, tankūs juodi garbanoti plaukai. Konanas Doilis, nepaisant ankstesnių fizinių treniruočių, ilgainiui kiek suapkūnėjo. Jo plaukai išretėjo, o veide atsirado gilių raukšlių, tačiau nuotraukose jį visada matome švytintį ir patenkintą gyvenimu. Vienas šalia kito jie atrodė šiurpiai kaip Volrasas ir Dailidė iš pasakos *Alisa stebuklų šalyje.*

Tačiau giliai viduje slypėjo nepaprastai įdomūs panašumai. Jie abu turėjo stiprius religinius pagrindus, vaikystėje jiems abiem trūko tėvų, kurie buvo silpnos asmenybės, ir

vėliau už šį vaikystės trūkumą jie stengėsi gausiai atsilyginti savo valingoms motinoms. Pasakojama, kad Houdinis, grįžęs po sėkmingo pasirodymo, paslėpė drabužiuose auksinių monetų ir pasakė motinai: „Papurtyk mane, mama! Aš stebuklingas!" Panašiai elgėsi ir jaunasis Konanas Doilis, grįžęs iš Arkties.

Kelis mėnesius susirašinėję abu vyrai susitiko 1920 metų balandį, kai Konanas Doilis nuvyko į Portsmutą pasižiūrėti Houdinio spektaklio. Tą patį mėnesį Houdinis svečiavosi Konano Doilio namuose ir rodė vaikams įvairių triukų. Abu kartus jų pokalbiai sukosi apie spiritizmą.

Iš pradžių Houdinis apsimetė esąs daug atviresnis šiam dalykui nei buvo iš tikrųjų. Norėdamas susidraugauti su garsiuoju rašytoju, Houdinis išsisukinėjo ir vengė tiesiogiai atsakyti, kokios jis nuomonės apie vieną ar kitą mediumą. „Nesuprantu, kaip galima manyti, kad šie žmonės yra fokusininkai", — sakė Konanas Doilis apie Devenportus. Houdinio atsakymą galima pavadinti dviprasmiškumo šedevru: „Galiu užtikrinti kad, Devenportai niekada nebuvo demaskuoti". Tai buvo tiesa, bet ne visa. Prieš dešimt metų Houdinis nukeliavo 800 mylių, kad pasikalbėtų su dar gyvu vienu iš brolių Ira Devenportu, ir sužinojo vieno iš jų triukų „Devenporto kilpavirvė" paslaptį. Jis puikiai žinojo, kad Devenportai nebuvo mediumai — Ira linksmai tai pripažino. Tačiau kai Konanas Doilis mėgino priremti jį prie sienos, Houdinis išsisuko: „Kalbant apie brolius Devenportus, — rašė jis savo laiške, — negalėčiau tvirtinti, jog viską padarė dvasios". Atrodo, toks teiginys tenkino abu vyrus.

„Norėčiau pasakyti, — rašė Konanas Doilis apie Houdinį, — kad Houdinis yra kurioziškiausias ir labiausiai intriguojantis žmogus, kokį man yra tekę sutikti. Aš pažinojau

geresnių ir, žinoma, daug blogesnių žmonių, bet man neteko sutikti prieštaringesnės asmenybės, kurios veiksmus ar motyvus būtų taip sunku numatyti ar su jais susitaikyti."

Konanas Doilis prisiminė, kaip Houdinis surinko penkis šimtus basakojų vaikų ir visiems nupirko batus, bet tuo pat metu siaubingai pasipiktino, kai jo paprašė dviejų šilingų už eilutės lyginimą. Konanas Doilis atvirai stebėjosi Houdinio „akivaizdžiu ir vaikišku" egoizmu, kai kartą garsų artistą Teo Hardiną (*Theo Hardeen*) jis paprasčiausiai pristatė kaip „didžiojo Houdinio brolį".

Atmetus tuštybę, Konanas Doilis žavėjosi nepaprasta vyriška Houdinio drąsa. „Niekas nėra padaręs ir tikriausiai niekas niekad nepadarys tokių beatodairiškų žygdarbių. Jų buvo pilnas visas jo gyvenimas, paminėsiu tik šuolį iš vieno lėktuvo į kitą — surakintomis rankomis, trijų tūkstančių pėdų aukštyje, — galima įsivaizduoti, ką jis dar galėtų iškrėsti."

Reikėtų pasakyti, kad iš tikrųjų Houdinis neatliko to triuko, kurį Konanas Doilis matė filme *Žiaurus žaidimas* (*The Grim Game*). Filmavimo metu fokusininkas buvo susilaužęs ranką, ir šuolį vietoj jo atliko statistas — šį faktą Houdinis labai kruopščiai slėpė.

Savo ruožtu Houdinis laikė Konaną Doilį „tokiu maloniu ir nuoširdžiu žmogumi, kokio man niekada neteko sutikti". Jis jautėsi pamalonintas garsaus rašytojo dėmesio ir kiekviena proga stengėsi būti nufotografuotas kartu su juo. Nepaisant visų abejonių, Houdinis nuoširdžiai tikėjo, kad jei kas galėtų jam pademonstruoti dvasių apsireiškimą, tai tik Konanas Doilis. „Kad ir kokių būtų nuomonių šia tema, — rašė jis savo knygoje *Magas tarp dvasių* (*A Magician Among the Spirits*), — negalima negerbti šio didžio rašytojo, nuoširdaus ir nepalaužiamos dvasios, paaukojusio savo gyvenimą ir sielą

netikinčių atvertimui, tikėjimo. Seras Artūras tiki ir nė kiek nedvejoja."

Akivaizdu, kad Houdinis gerbė Konaną Doilį, bet jis negalėjo visiškai nekritiškai diskutuoti šia tema. „Jūs pastebėsite, kad aš vis dar esu skeptikas, — sakė jis naujajam savo draugui, — bet noriu rasti tiesą. Noriu tuo patikėti, jei tik sutikčiau mediumą, kuris, kaip jūs tvirtinate, nesigriebia manipuliacijų, jei dvasia nepasirodo."

Toks pareiškimas netenkino Konano Doilio. Jam Houdinio žodžiai kėlė įtarimą. „Dvasia bendrauja ne su įtariu detektyvu, — perspėjo jis, — bet su nuolankia, tikinčia siela, trokštančia pagalbos bei paguodos." Konanas Doilis nelaikė Houdinio vien paprastu smalsiu skeptiku. Jei tik būtų galėjęs patraukti Houdinį į savo pusę, jis būtų turėjęs sąjungininką, skleidžiantį žinią po visą pasaulį.

Tuo tarpu Houdinis, atrodo, ketino žaisti vienas. „Aš labai norėčiau dalyvauti mediumo, su kuriuo jūs mane suvestumėte, seanse, — tvirtino jis. — Pažadu būti visai nuoširdus ir pasirengęs tikėti. Nedarysiu jokių kliūčių ir visais galimais būdais stengsiuosi padėti, kad būtų pasiektas tikslas."

Tam tikra prasme, tai buvo nenuoširdus ėjimas, ir Houdinis sulaukė puolimo, kad pasinaudojo Konano Doilio nuoširdumu surengiant jam susitikimus su mediumais, kurie kitu atveju būtų atsisakę su juo susitikti. Kita vertus, Houdinis pats nesunkiai patekdavo į spiritizmo seansus ir jautė didžiulį malonumą eiti už priešo fronto linijos užsimaskavęs. Pačiu kritiškiausiu momentu jis nusitraukdavo peruką bei akinius šaukdamas: „Aš esu Houdinis, o jūs sukčiai!"

Maskuotės nereikėjo, kai Houdinis susitiko su Eva Karera, padariusia didelį įspūdį Konanui Doiliui Prancūzijoje, ir ponia Vrit (*Wriedt*), kuri tvirtino galinti prakalbinti mirusius

šeimos narius. Abu seansai Houdiniui nepadarė jokio įspūdžio. Ponia Vrit buvo taip Houdinio įbauginta, kad visą valandą trukęs seansas baigėsi nesėkmingai. Ponia Eva taip pat kelis seansus prasėdėjo nejudėdama, kol galiausiai sugebėjo iš burnos „išstumti keletą ektoplazmų", kurios pirma buvo patikrintos. Houdinis pranešė Konanui Doiliui, kad šie apsireiškimai jam pasirodė „labai įdomūs", tačiau jis „negalįs tvirtinti, kad nepaprasti".

Konfidencialiai jis prisipažino, kad seansai nepadarė jam jokio įspūdžio. Eva Karera puikiai mokėjo tuščioje burnoje padaryti keistų dalykų, bet tą patį mokėjo ir Houdinis. Viename iš savo triukų, kuris vadinosi „Adatos ir siūlai", jis prarydavo pakelį palaidų adatų ir siūlą, parodydavo tuščią burną, o paskui pravėręs lūpas ištraukdavo siūlą su tvarkingai ant jo suvertomis adatomis.

Pagaliau Konanui Doiliui dėl Houdinio išsisukinėjimų trūko kantrybė. Jis pasikvietė ponią Vrit į Vindlešamą ir pareiškė Houdiniui aiškiai girdėjęs dvasios balsą. „Ar tai ne įrodymas? – klausė jis. – Kas dar galėtų kelti įtarimą, jog tai apgaulė?" Houdinis negalėjo taip greitai sutikti su Konano Doilio tvirtinimais. Jo pasitikėjimas dar labiau sumažėjo, kai ekstazės pagautas Konanas Doilis laiške aprašė netikėtas Kotinglio nuotraukas. Šį kartą Houdinis sugebėjo diskretiškai patylėti.

Suglumintas Houdinio užsispyrimo, Konanas Doilis pradėjo įtarti esant slaptų motyvų. Praėjus dviem mėnesiams nuo jų susirašinėjimo pradžios, kai Houdinis savo laiškuose papasakojo jam apie Parapsichologijos tyrimų draugijos tyrimus, Konanas Doilis paklausė: „Ar draugija neketina ištirti *jūsų* veiklos. Mano mielas drauge, kam važinėti po pasaulį ieškant okultizmo apraiškų, kai jūs tai darote nuolatos?

Ponia Gupi (*Guppy*) turi dematerializacijos gebėjimų. Šventasis Raštas patvirtina tokius gebėjimus, ir aš nuoširdžiai tikiu, kad ir jūs tai galite. Mano protas kužda man, kad jūs apdovanotas šia stebuklinga galia." Mąstant kaip Konanas Doilis, tuo galima viską paaiškinti – antrankiai, tramdomieji marškiniai, uždarymas į dėžę nieko nereiškia žmogui, kuris gali dematerializuotis. Houdinis paprasčiausiai galėjo leisti publikai daryti su juo, ką ji nori, paskui pereiti iš savo fizinės būsenos į ektoplazminę ir išsilaisvinti taip, kaip sraigė numeta savo kiautą. Be to, ši teorija paaiškino visiškai nesuprantamą Houdinio priešiškumą spiritizmui. Houdinio psichinės galios, kaip vėliau tvirtino Konanas Doilis, vertė jį apsimesti netikinčiu. „Tai juk akivaizdu, – rašė jis. – Jei jis nebūtų paneigęs dvasių buvimo, visa jo profesinė veikla eitų perniek."

Houdinis stengėsi paneigti šiuos teiginius. Su jam būdingu kuklumu jis pareiškė, kad jam pakanka ir to, kad jis yra laikomas didžiausiu pasaulyje pramogų verslo atstovu. „Seras Artūras mano, kad aš esu apdovanotas mediumo galiomis ir kad kai kurie mano triukai yra atliekami padedant dvasioms, – rašė jis savo knygoje *Magas tarp dvasių*. – Visko, ką darau, pasiekiu žmogui prieinamomis materialiomis priemonėmis, nesvarbu, kad tai glumina neprofesionalą."

Jų draugystės persilaužimas įvyko 1922 metais Konanui Doiliui atvykus į Ameriką. Houdinis pakvietė visą šeimą pasisvečiuoti jo namuose Vest Stryte 113, bet Konanas Doilis atsisakė, esą jis turįs „būti prieinamas spaudai". Šiaip ar taip, Konanas Doilis labai norėjo vėl pasimatyti su Houdiniu, kaip jis sakė, „ne uždarytu kokiame rezervuare ar kybančiu nuo dangoraižio stogo". Houdinis su savo žmona Bese dalyvavo vienoje iš Konano Doilio paskaitų Karnegio

salėje, o Konanas Doilis su žmona – Houdinio filmo *Žmogus iš anapus* peržiūroje. Žiūrint filmą, kuriame buvo gvildenama reinkarnacijos tema, Konanui Doiliui buvo labai malonu matyti, kaip Houdinis ekrane skaito jo knygą *Gyvybinė žinia*. Rašytojui taip patiko filmas, kad jis paskelbė atvirą laišką ir padėjo šią juostą išreklamuoti. „Aš mačiau Houdinio filmą, – be kita ko, rašė jis, – ir man trūksta žodžių išreikšti savo susižavėjimą. Nedvejodamas galiu pasakyti, kad tai labiausiai stulbinantis filmas iš visų, kuriuos man kada nors teko matyti. Tai pasakojimas, stebinantis savo naujoviškumu, vaizdais ir tokiomis jaudinančiomis scenomis, kad net plaukai pasišiaušia."

Kelionės metu Konanas Doilis negailėjo savo patvirtinimų. Vašingtone sutuoktiniai Džulijus ir Ada Zancigai (*Julius* ir *Ada Zancig*) pademonstravo jam minčių skaitymo seansą. „Įsimintinas jų pasirodymas priklauso psichikos sričiai. Tai nebuvo joks triukas", – tvirtino Konanas Doilis. Kadangi Zancigas buvo Amerikos magų draugijos narys ir dažnai dirbdavo kartu su Houdiniu, Konano Doilio pasitikėjimas juo, atrodytų, buvo ne vietoje. Sužinojęs, kad Zancigo paslaptis išaiškėjo, Konanas Doilis nekreipė dėmesio į šią informaciją ir pareiškė, kad „sumažėjus jų galioms" Zancigai imasi dirbtinių metodų.

Pasak legendinio mago Milburno Kristoferio (*Milbourne Chistopher*), kartą Houdinis pasikvietė Konaną Doilį pas save į namus. Čia jis jam parodė ant sienos pakabintą didelę kreidinę plokštę. Tada liepė išsirinkti vieną iš keturių kamštinių rutuliukų ir perpjovė vieną iš jų, kad būtų galima patikrinti. Pasirinktas rutuliukas buvo įmestas į indą su baltu rašalu.

Houdinis liepė Konanui Doiliui užrašyti ką nors ant popieriaus skiautės, o kad būtų tikras, jog Houdinis jokiu būdu negalės pamatyti, ką jis rašo, liepė tai padaryti išėjus iš

namų. Konanas Doilis nuėjo nuo namų tris kvartalus, parašė raštelį ir sugrįžo. Jam padavė šaukštą ir liepė išgriebti į baltą rašalą įmestą rutuliuką. Tada Houdinis liepė nunešti rutuliuką prie kreidinės plokštės. Kai Konanas Doilis tai padarė, rutuliukas netikėtai prilipo prie plokštės ir lėtai pradėjo riedėti, palikdamas rašalo juostą. Kai rutuliukas, veikiamas kažkokios jėgos atitrūko ir nukrito, Konanas Doilis pamatė citatą iš Biblijos, kurią jis buvo užrašęs ant popieriaus lapelio.

Konanas Doilis buvo be galo nustebęs, o savimi patenkintas Houdinis pasakė padaręs tai visai paprastai, nesinaudodamas jokiomis antgamtinėmis jėgomis.

Galima manyti, Konanas Doilis įtarė Houdinį panaudojus savo antgamtinius gebėjimus. Houdinis galėjo lengvai išsklaidyti jo iliuzijas atskleisdamas savo triuko paslaptį, bet profesinė savigarba jam to neleido. Houdinis perėmė šį triuką iš savo draugo, daug metų vaidinusio varjetė.

1922 metų birželį, kai kelionė artėjo į pabaigą, Houdinis pakvietė Konaną Doilį ir jo žmoną į metinį Amerikos magų draugijos banketą viešbutyje „McAlpin". Houdinis pažadėjo supažindinti Konaną Doilį su miesto įžymybėmis, aukštais pareigūnais, verslo žmonėmis.

Houdiniui šis banketas buvo dar viena proga atverti Konanui Doiliui akis ir parodyti, kad spiritistinius triukus galima atlikti naudojantis žemiškomis priemonėmis. Todėl į programą jis įtraukė keletą spiritizmo seansų. Netrukus Houdinis pradėjo rodyti šiuos triukus scenoje. Jis tiesiog mėgaudavosi rodydamas spiritizmo seansą, kai savanoriai, abi rankas pasidėję ant stalo, matydavo ant kreidinės plokštės atsirandantį pranešimą, kurį jis jiems nematant rašydavo koja.

Konanas Doilis, nugirdęs apie Houdinio planus, atsisakė

kvietimo. „Bijau, jog dėl netikrų spiritistinių triukų negalėsiu dalyvauti bankete, — rašė jis. — Man tai šventas dalykas ir manau, kad Dievo dovanai trukdoma pasireikšti nuolat apsimetant, jog visi nepaprasti reiškiniai yra tik triukai — bet aš žinau, kad taip nėra. Atsidurčiau nemalonioje padėtyje, nes turėčiau arba tylėti ir dėtis sutinkąs su tuo, ką matau, arba protestuoti, o svečiui tai nedera."

Houdinis atrašė: „Užtikrinu jus, aš tik norėjau, kad jūs pamatytumėte tuos paslaptingus triukus. Duodu džentelmeno žodį, jog nieko nebus rodoma ar sakoma, kas galėtų ką nors įžeisti. Mano motyvai yra nuoširdūs ir geranoriški." Toliau jis dar kartą pakartojo, kad dalyvaus įžymybių — jos Konanui Doiliui nelabai rūpėjo — ir paminėjo garsų magą Hovardą Terstoną (*Howard Thurston*), kuris yra „tvirtas spiritizmo šalininkas". Konanas Doilis nusileido. „Mes ateisime. Dėkojame", — atsakė jis.

Birželio antrosios, penktadienio, vakarą, kaip buvo žadėta, susirinko daug garsenybių. Svečių sąraše buvo beveik visa magų svajonių komanda: Terstonas, Adelaidė Herman (*Adelaide Herrmann*), Maksas Malinis (*Max Malini*), Karlas Heleris (*Carl Heller*), Džonas Malholandas (*John Mulholland*), Didysis Reimondas (*The Great Raymond*), Horacijus Gouldinas (*Horace Goldin*) ir Teo Hardinas. Tarp svečių taip pat buvo Niujorko pašto generalinis direktorius, Niujorko viešosios bibliotekos direktorius, prekybos magnatas Bernardas Gimbelis (*Bernard Gimbel*) ir laikraščio *New York Times* savininkas Alfredas Ochsas (*Alfred Ochs*).

Laikraščiai apibūdino Houdinį kaip „taktišką, mandagų ir malonų" vakaro šeimininką — trimis žodžiais, kurie paprastai su juo nesiasocijuoja. Po vakarienės salė buvo greitai sutvarkyta ir virto žiūrovų sale. Horacijus Gouldinas, kuris visai

nesitikėjo, kad teks pasirodyti, pasiskolino baltas pirštines ir dvylika minučių laikė pakerėjęs visą salę. Houdinis šį kartą atidėjo spiritistinius triukus ir parodė klasikinį numerį iš savo sceninio repertuaro. „Pono Haudinio pasirodymas buvo nuostabus, – susižavėjęs pasakojo Konanas Doilis. – Jį įkišo į dėžę, dėžę įdėjo į lagaminą, lagaminą aprišo virve ir užrakino, o po kelių sekundžių jis ir vėl buvo laisvas, o vietoj jo rado jo žmoną lygiai taip pat surištą, įkištą į dėžę ir apsivilkusią mano fraku, kuriuo aš apvilkau Houdinį prieš surišdamas jam už nugaros rankas." Aišku, kad tai buvo legendinis Houdinio triukas „Metamorfozė". Publika juokėsi matydama mažutę Besę Houdini, apsivilkusią Konano Doilio fraku su beveik iki žemės nukarusiomis rankovėmis.

Pats Konanas Doilis taip pat dalyvavo pasirodyme. Jis pasistatė kino projektorių ir ekrane pademonstravo priešistorinius gyvūnus. Tai buvo specialiųjų efektų kūrėjo Vilio O'Brajeno sukurti animaciniai kadrai iš filmo *Paslaptinga šalis.* „Pamaniau, kad bus labai smagu nustebinti fokusininkus", – rašė Konanas Doilis savo knygoje *Mūsų nuotykiai Amerikoje.*

Prieš rodydamas kadrus, Konanas Doilis tarė aiškiai dviprasmišką įžanginį žodį. „Tai ne okultiniai, bet parapsichologiniai vaizdiniai, kadangi viskas, kas yra žmogaus sielos arba jo proto kūrinys, yra parapsichologija. Tai nėra kažkas antgamtiška. Nieko nėra antgamtiška. Antgamtiška tik ta prasme, jog nėra suvokiama įprastais jutimais."

Sunku įsivaizduoti, kaip susirinkusieji reagavo į šiuos žodžius. Kaip rašė *New York Times,* auditorija turėjo pati padaryti išvadą, ar tas „rimtai atrodantis anglas pasišaipė iš jų, ar nutraukė paslapties skraistę nuo reiškinių, kuriuos gali perprasti tik jo mokyklos atstovai". Jei Konanas Doilis norėjo pasėti abejonę dėl filmo kilmės, jam tai puikiai pavyko,

nes tikslus skirtumas tarp antgamtiškų ir nepaaiškinamų reiškinių nebuvo taip aiškiai apibrėžtas, nors jis ketino tai padaryti. Daugeliui dalyvavusiųjų buvo žinomos Kotinglio fotografijos bei savitas Konano Doilio „nepaaiškinamų" vaizdinių supratimas.

Kitą dieną Konanas Doilis parašė Houdiniui laišką, o jo kopijas išsiuntinėjo laikraščiams. Nuogąstaudamas, kad vakarykštis jo pasirodymas gali sukelti abejonių dėl nuotraukų, jo rodomų per paskaitas, kilmės, jis pripažino, jog „kino epizodas" yra iš *Paslaptingos šalies* filmuotos medžiagos ir pabrėžė ketinęs apmulkinti magus. „Turėjau kalbėti labai apdairiai, — rašė jis, — kad išsaugočiau kerus ir nepasakyčiau nieko, ko negalėčiau pagrįsti." Baigdamas laišką jis nepagailėjo komplimentų Houdinio pasirodymui ir pridūrė: „Taigi, vakaro vedėjau, pasitikėjimas gimdo pasitikėjimą, todėl noriu sužinoti, kaip jūs išlindote iš to lagamino."

Po dviejų savaičių sudėtingi jų santykiai pasiekė kulminaciją. Konanas Doilis ketino pailsėti viešbutyje „Ambassador" Atlantik Sityje ir pakvietė savaitgaliui Houdinį su žmona. Šeštadienį draugai praleido pliuškendamiesi su Konano Doilio vaikais baseine, ir Houdinis parodė, kaip jis daugiau nei dvi minutes išbūna paniręs.

Sekmadienį, kai Houdinis ir jo žmona Besė linksminosi paplūdimyje, Konanas Doilis pasiūlė atlikti eksperimentą. Jis pasakė, kad Džina norėtų Houdiniui pademonstruoti automatinio rašymo seansą. Buvo tikimasi, kad jai pasiseks susisiekti su Houdinio motina. Konanas Doilis kreipėsi į Besę ir paprašė, kad ji liktų lauke, nes būtų geriau, jei Houdinis eitų vienas.

Houdinis nuėjo su Konanu Doiliu į jo kambarį. Jie užtraukė užuolaidas, kad nešviestų saulė. Džina sėdėjo prie

stalo pasidėjusi bloknotą ir keletą rašiklių. Abu vyrai taip pat atsisėdo ir padėjo rankas ant stalo.

Konanas Doilis nuleido galvą ir pradėjo seansą malda. „Nusiteikiau būti kuo pamaldesnis, — prisiminė Houdinis, — ir per visą ceremoniją nė karto nenusišaipiau. Aš buvau *pasiruošęs* tikėti, netgi *norėjau* tikėti."

Praeitą vakarą Besė ir Džina įsikalbėjo apie Houdinio ryšius su motina. Kitą rytą pliaže Besė papasakojo vyrui apie šį pokalbį, kad šis nenustebtų, jei kokios nors detalės pasikartotų seanso metu.

Po kelių minučių Džina pajuto nepaprastai stiprią dvasinę energiją. Jos kūnas ir balsas drebėjo, kai ji kreipėsi į kažką nematomą, prašydama siųsti jai žinią. „Ar tu tiki Dievą? — paklausė ji. Jos ranka tris kartus pabeldė į stalą lyg duodama teigiamą atsakymą. — Tada aš nupiešiu kryžiaus ženklą", — pasakė ji netvirtai brėždama popieriaus lape. Paskui ji paklausė, ar tai Houdinio motinos Cecilijos Vais (*Cecilia Weiss*) dvasia, ranka vėl tris kartus pabeldė į stalą

Vėliau Houdinis tvirtino sukaupęs visą savo energiją, kad pajustų mylimos motinos buvimą. Jis norėjo tikėti, visas jo kūnas įsitempė nuo laukimo. Jis matė, kaip Džina paėmė pieštuką ir pradėjo kažkaip keistai trūkčiojančiai rašyti, lyg jos ranka nespėtų paskui minčių srautą.

„Tai buvo keistas reginys, — vėliau rašė Konanas Doilis. — Mano žmona, viena ranka įnirtingai belsdama į stalą, greitai rašė ant popieriaus lapų, kuriuos aš jai paduodavau vieną po kito, o prirašytus mesdavau Houdiniui. Jis tuo tarpu sėdėjo tylėdamas ir kas akimirką darėsi vis niūresnis ir tolydžio blyško." Popieriuje buvo parašyta: „Ak, mano brangusis, ačiū Dievui, ačiū Dievui, pagaliau aš pasiekiau, aš tiek kartų bandžiau.... dabar aš laiminga. Žinoma, aš noriu kalbėti su savo berniuku,

savo mylimiausiu vaikeliu. Mieli draugai, ačiū jums, dėkoju jums iš visos širdies."

Taip ji prirašė kokius penkiolika lapų. Cecilijos Vais dvasia tikino savo sūnų niekad nenustosianti jo mylėti, esanti labai laiminga dvasių pasaulyje. Ji sakė jam, kad jis „netrukus turės visus įrodymus, kurių taip trokšta", ir kad ji „ruošia gražius namus jam" tai dienai, kai jie vėl bus kartu.

Konanas Doilis įsiterpė ir paklausė, ar Houdinis nenorėtų paklausti, ar gali motina skaityti jo mintis. Vėliau jie ginčijosi, ar tas klausimas buvo garsiai ištartas ar jį atspėjo dvasia. Netrukus sulaukė atsakymo: „Aš *visada* skaitau savo mylimo sūnaus mintis. Aš tiek daug noriu jam pasakyti ir taip džiaugiuosi galėdama su juo kalbėti. Ačiū, drauge, tau iš visos širdies už tai, ką tu man šiandien padarei. Telaimina Dievas ir jus, sere Artūrai, už tai, ką jūs darote mums čia, mums, kuriems taip reikia susisiekti su savo mylimaisiais žemėje..."

Seansui pasibaigus Houdinis atsidūrė keblioje padėtyje. Ironiška, kad prieš daugelį metų būdamas jaunesnis ir mažiau pamaldus, Konanas Doilis tokią pačią dilemą aprašė *Parazitėje.* Ostinas Gilrojus nenorom dalyvauja spiritizmo seanse draugo namuose. Jis ištaria žodžius, iš kurių būtų galima atpažinti Houdinį: „Nemėgstu visų šitų paslapčių prekeivių, bet labiausiai — diletantų. Kai moki atlikėjui, gali jį demaskuoti tuoj pat, kai tik perpranti jo triuką. Jis yra tam, kad apgaudinėtų, o tu — kad jį demaskuotum. Bet ką daryti su šeimininko žmonos drauge? Ar staigiai uždegti šviesą ir nutverti ją slapčia brązginant bandžą? O gal ant vakarinės suknelės staiga užpilti raudonų dažų, kai ji sėlina su buteliuku fosforo ir savo nuvalkiotomis antgamtiškomis banalybėmis? Koks kiltų skandalas, o į tave pasižiūrėtų kaip į didžiausią storžievį."

Iš tiesų čia mediumas buvo šeimininko žmona, ir Houdi-

nis puikiai suprato rizikuojąs pasirodyti esąs storžievis. Vis dėlto jis jautėsi prastai. Jis neabejojo Konano Doilio ir jo žmonos nuoširdumu, bet negalėjo rimtai priimti šito seanso. „Visą laiką sėdėjau labai susikaupęs, — vėliau rašė jis, — norėjau ir tikėjausi pajusti savo motinos buvimą. Bet nieko panašaus neįvyko."

Cecilijos Vais dvasia patarė sūnui „pamėginti parašyti" iš savo namų. Dabar, stengdamasis susikaupti, Houdinis paėmė pieštuką, paklausė, kaip jį reikia laikyti ir ar jis rašys automatiškai, ir užrašė žodį „Pauelas". Prisimindamas tai vėliau, Houdinis tvirtino, kad nebuvo veikiamas jokių dvasių ir užrašė tą žodį tik savo paties valia.

Konanas Doilis apstulbo, nes Londone neseniai mirė jo bendražygis spiritizmo šalininkas daktaras Elis Pauelas (*Ellis Powell*). Konanas Doilis buvo įsitikinęs, jog Pauelas susisiekė su juo per Houdinį.

Houdinis purtė galvą ir tvirtino galvojęs apie magą Frederiką Judžiną Pauelą, su kuriuo pastaruoju metu susirašinėjo, bet Konanas Doilis nenorėjo nieko apie tai girdėti.

Tuokart Houdinis paliko viską ramybėje nekeldamas abejonių dėl iš motinos gautos žinios. Vėliau jis prisipažino nenorėjęs būti per daug įžūlus. Abu vyrai po seanso buvo visiškai įsitikinę savo teisumu. Konanas Doilis tvirtino, jog Houdinis buvo „smarkiai sukrėstas" to, kas įvyko. Jis net sakė, kad Houdinis jam prisipažinęs, jog „nuo tada jis jaučiasi lyg pakylėtas".

Pasakodamas viską Besei, Houdinis nenustojo dvejojęs. Ant pirmojo lapo Džina pažymėjo kryžiaus ženklą, bet stačiatikių šventiko žmona Cecilija Vais niekada nebūtų perdavusi krikščioniško simbolio. Be to, visas pranešimas buvo užrašytas anglų kalba, kuria jo motina nekalbėjo. Nors dvasia tiki-

no, kad gali skaityti sūnaus mintis, ji neperskaitė Houdinio minčių, kurias jis bandė pasiųsti seanso metu. Ir galiausiai savaitgalis Atlantik Sityje sutapo su Cecilijos Vais gimtadieniu. Ta diena buvo labai svarbi Houdiniui, tačiau dvasia nieko neužsiminė apie tokį sutapimą.

Kai ilgainiui Houdinis prasitarė apie savo abejones, Konanas Doilis buvo pasiruošęs viską paaiškinti. Kryžiaus ženklas neturi nieko bendra su dvasios žemiška religija, nes Džina visada deda kryžiaus ženklą ant visų pranešimų, kad „apsisaugotų nuo piktųjų jėgų įtakos". O dėl kalbos, tai tik transo apimtas mediumas gali perduoti pranešimą dvasios kalba, o normalus mediumas daro sinchroninį vertimą. Į klausimą apie gimimo dieną Konanas Doilis atsakė, kad dvasių pasaulyje tokios datos neturi jokios reikšmės.

Gana greitai šie debatai išeis viešumon ir jie abu apsimėtys skaudžiais kaltinimais. Bet dabar, kai Doilių viešnagė Amerikoje artėjo prie pabaigos, Houdinis laikėsi mandagiai tikėdamasis išsaugoti draugystę. Jis pakvietė Konaną Doilį ir Džiną atšvęsti savo ir Besės vestuvių sukaktį, o birželio 24-ąją atvyko į prieplauką palydėti jų, išplaukiančių namo.

Po keturių mėnesių laikraštyje *New York Sun* pasirodė Houdinio straipsnis, kuriame jis išreiškė savo nusivylimą spiritizmu. „Niekada nieko negirdėjau ir nemačiau, — rašė jis, — kas mane įtikintų, jog galima bendrauti su į kitą pasaulį iškeliavusiais brangiais žmonėmis." Tą patį jis buvo rašęs ir anksčiau, bet dabar, ką tik po seanso Atlantik Sityje, šį pareiškimą Konanas Doilis priėmė kaip asmeninį įžeidimą. Konanui Doiliui atrodė, kad Houdinio nesutaikomumas yra ir Džinos įžeidimas. „Turiu daug pavyzdžių, liudijančių mano žmonos sąžiningumą, — atkakliai tvirtino jis, — mačiau, ką jūs patyrėte ir kaip tai jus paveikė." Nors ir kaip buvo supykęs, Konanas

Doilis nusprendė daugiau šia tema nekalbėti, nes „neturėjo jokio noro viešai pyktis su draugu".

Kitais metais Konanas Doilis ir vėl atvyko į Ameriką skaityti paskaitų, ir šį kartą nukeliavo net iki Kalifornijos. Jo santykiai su Houdiniu buvo pasidarę tokie įtempti, jog spauda pradėjo nujausti tikrą susidūrimą. „Seras Artūras atsako Houdiniui" skelbė viena antraštė. Jų santykiai dabar kaitaliojosi nuo viešos kritikos iki privačių atsiprašinėjimų. „Būsiu šiek tiek per aštriai pasisakęs apie jus laikraštyje *Oakland Tribune,* – rašė Konanas Doilis iš Kalifornijos. – Negaliu suprasti, kodėl jūs pasakojate tokius klaikius dalykus, kurie tikrai neturi jokio pagrindo."

„Pradedu tikėti, kad pagaliau tampu garsenybe, – rašė Houdinis po savo viešo protrūkio. – Laikraščiai neteisingai mane cituoja."

Jų keliai susikirto Denveryje, kur Houdinis atvyko į gastroles, bet bendros kalbos jie jau nerado. „Mūsų santykiai išties keisti ir, atrodo, pasidarys dar keistesni, – rašė Konanas Doilis, – nes kol jūs kritikuojate tai, ką aš iš patirties laikau tiesa, aš neturiu jokio kito pasirinkimo kaip tik kritikuoti jus. Nežinau, kaip ilgai asmeninė draugystė gali atlaikyti tokius išbandymas, bet juk ne aš sukūriau šią situaciją."

Paskutinis smūgis buvo suduotas tuoj po to, kai Konanas Doilis grįžo į Angliją. Knygoje *Mūsų nuotykiai Amerikoje* būta mėginimų sumažinti įtampą. „Norėčiau pasakyti, jog Houdinis nėra iš tų vidutinybių, įsivaizduojančių, kad visus spiritizmo reiškinius galima paaiškinti sceniniais triukais, – rašė Konanas Doilis. – Jis, manau, yra labai atviras ir imlus, kalbant apie paslaptis, kurių nepaaiškina jo menas." Kai apie 1923 metų kelionę buvo rašoma knyga *Mūsų nauji nuotykiai Amerikoje* (*Our Second American Ad-*

venture), apsimetinėjimo nebeliko. Konanas Doilis gyrė fokusininko Houdinio gebėjimus, bet laikė jį pačiu didžiausiu spiritizmo priešininku.

1924 metais išleista Houdinio knyga *Magas tarp dvasių* atskleidė jo požiūrį į Atlantik Sityje vykusį seansą. „Neturėjau jokio noro diskredituoti spiritizmą, — rašė jis. — Noriu būti įtikintas, mano protas yra tam atviras, bet įrodymai turi būti tokie, kad neliktų jokių abejonių, jog tai, kas įvyko, įvyko padedant tik antgamtiškoms jėgoms. Iki šiol man dar niekada neteko įsitikinti, kad bendravau su tais, kurie išėjo iš šio gyvenimo. Todėl aš nesutinku su seru Artūru."

Nuo tos akimirkos Houdinis ir Konanas Doilis bendravo tik per laikraščių straipsnius. Daugelio jų susirašinėjimų tema buvo varžybos, kurias finansavo žurnalas *Scientific American*. Kad galėtų paskelbti savo antgamtinių reiškinių tyrimus, žurnalas pasiūlė „2500 JAV dolerių už autentišką dvasios nuotrauką, padarytą griežtai nustatytomis sąlygomis, ir 2500 JAV dolerių už pirmą fizinį parapsichologinės kilmės reiškinio demonstravimą esant mokslinei kontrolei". Kai Houdinio paprašė būti ekspertų komisijos nariu, Konanas Doilis baisiausiai pasipiktino manydamas, kad būtų didžiausia klaida skirti tokį smarkų spiritizmo priešą į šią komisiją. „Mano nuomone, komisija yra tikras farsas", — rašė jis.

Italų mediumas Ninas Pekararas (*Nino Pekararro*), prieš kelis mėnesius nepaprastai sužavėjęs Konaną Doilį, buvo pirmas pretendentas į žurnalo *Scientific American* prizą. Nors gerai pririštas prie kėdės, Ninas sugebėjo skambinti skambučiu ir žvanginti tambūrinu. Kai Pekararą surišo Houdinis, jokių pasireiškimų neliko.

Tačiau netrukus pasipylė kiti pranešimai. Patraukli jauna mediumė Maina Krandon (*Mina Crandon*), kurią publika pažinojo kaip „Mardžerę" (*Margery*), sukėlė sensaciją savo

gimtajame mieste Bostone. Seanso metu savo kambaryje ji parodė stulbinamus reiškinius: užsidegdavo ryškios šviesos, buvo girdėti keisti posmai ir švilpesiai, pranešimai įvairiomis kalbomis, krito rožių žiedai ir visame kambaryje sklido įvairūs garsai. Mardžerės kviečiama dvasia buvo jos pačios brolis Volteris, grubokas gaisrininkas, 1991 metais žuvęs autoavarijoje.

Houdinio seanso metu, kai jis rodė triuką su medine dežė, į kurią savo noru buvo įkišta Mardžerė, netikėtai pasigirdo Volterio balsas, prakeikiantis didįjį magą ir jo triukus. Volteris pranašavo, kad Houdinį tais metais ištiks mirtis.

Haudinį Volterio pranašystės aplenkė, bet tik trumpam. Jis mirė 1926 metų spalio 31 dieną nuo komplikacijų po skrandžio sužeidimo. Laimė, Konanas Doilis gebėjo neprarasti savo įgimtos iškalbos ir šia liūdna proga žurnale *New York* rašė: „Aš labai juo žavėjausi ir man sunku suvokti, kaip galėjo mirti toks jaunas žmogus". Jis nusiuntė labai ilgą ir šiltą laišką Besei, užtikrindamas, kad niekad daugiau nepasakys jokio blogo žodžio apie jos vyrą. „Vyras, pelnęs puikios moters meilę bei pagarbą, pats turi būti puikus ir garbingas žmogus, —sakė jis jai. — Apgailestauju, kad tarp mūsų perbėgo juoda katė."

Po metų *The Strand* Konanas Doilis paskelbė dviejų dalių straipsnį, pavadintą „Houdinio mįslė". Aprašydamas be galo gluminantį triuką, Konanas Doilis dar kartą išdėstė savo dematerializacijos teoriją. Iki gyvenimo pabaigos Konanas Doilis vylėsi, kad Houdinio dvasia apsireikš kokiame nors viešame susitikime ir tokiu būdu visam laikui užbaigs debatus.

Tačiau iki šiol Houdinis, garsusis „naktinis šuo", paslaptingai tyli.

28

Pakelis druskų ir trys kibirai vandens

Šarlatanas visuomet yra pionierius... Vakar šundaktaris – rytoj profesorius.

LIONELIS DAKRIS,
IŠ „ODINIO DŪMTRAUKIO"
(„THE LEATHER FUNNEL")

1924 metais, kaip tik prieš pasirodant Konano Doilio autobiografijai, leidėjas Džonas Murėjus (*John Murray*) išleido nedidelę knygelę, pavadintą „Konanas Doilis: Pasakotojas" („*Conan Doyle: Teller of Tales*"). Knygelėje buvo pateiktas penkiasdešimt dviejų tuo metu išleistų Konano Doilio kūrinių bei kelių daugiatomių veikalų sąrašas. Būsimieji skaitytojai buvo patikinti, kad „čia yra Konano Doilio knygų įvairiam skoniui". Nuo knygos viršelio iš fotografijos tokiu pačiu, šiek tiek apsiblausiu ir gluminančiu kaip jo paties dvasiniai herojai žvilgsniu žvelgė knygų autorius.

Knygelės išleidimas padarė nemažą reklamą ir deramai pristatė įvairiapusę ir išskirtinę rašytojo literatūrinę kūrybą. Išleistoje brošiūroje netyčia atsiskleidė pritrenkiantis faktas: po 1915 metų, kai išėjo romanas *Baimės slėnis*, Konanas Dolis

nebuvo sukūręs nė vieno romano. Per visą tą laikotarpį jis parašė daugybę kūrinių, tarp jų ir šešių tomų Pirmojo pasaulinio karo istoriją bei septynias su spiritizmu susijusias knygas, tačiau jo grožinė kūryba apsiribojo vien tik retais trumpais apsakymais.

Priežastį galima rasti rašytojo autobiografijoje *Prisiminimai ir nuotykiai* (*Memories and Adventures*), kuri buvo išleista iš pradžių sėkmingai paskelbus ją tęsiniais žurnale *The Strand.* Paskutiniame knygos skyriuje Konanas Dolis aiškiai leido suprasti, kad dvasinių ieškojimų vardan jis nusprendė atsisakyti „malonaus ir pelningo" darbo. „Tai tas darbas, — sakė jis savo skaitytojams, — kuriam balsu ar plunksna paskirsiu visą savo likusį gyvenimą."

Taip pat lengvai kaip balsą ir plunksną Konanas Doilis atidavė ir savo čekių knygelę. Jo paties skaičiavimais, per visus tuos metus spiritizmo judėjimui jis išleido apie 250 000 svarų sterlingų. Šio skaičiaus neįmanoma patvirtinti, tačiau neabejotina, kad bendra patirtų nuostolių suma buvo didžiulė. Iš knygų apie spiritizmą ir iš paskaitų gautas pelnas buvo naudojamas tikslingai. Jis dažnai sutikdavo pasirašyti kitų rašytojų knygas ar brošiūrėles. Kurį laiką Konanas Doilis savo lėšomis finansavo spiritizmo sekėjų leidžiamą žurnalą *The Light* ir aktyviai dalyvavo Merilbouno spiritistų draugijos veikloje. Nemažai laiko Konanas Dolis ėjo Londono spiritistų sąjungos ir Britanijos parapsichologijos mokslų koledžo prezidento pareigas. 1925 m. Konanas Doilis pirmininkavo Paryžiuje vykusiam tarptautiniam spiritistų kongresui.

Tais pačiais metais spiritizmo literatūrai platinti Konanas Doilis atidarė „centrinį sandėlį", pavadinęs jį „Dvasinės literatūros knygynu". Knygynui atidaryti pasirinko labai prabangią vietą, esančią Viktorijos gatvėje 2, vos už

kelių žingsnių nuo Vestminsterio abatijos, tikėdamasis, kad didinga ir įspūdinga Parlamento rūmų ir Vestminsterio abatijos kaimynystė bus naudinga. Knygyne taip pat buvo įrengtas nedidelis muziejus, kuriame buvo eksponuojama didžiulė Konano Doilio spiritistinių nuotraukų kolekcija ir veikė iš jo asmeninių fondų sudaryta biblioteka. Knygų parduotuvei vadovavo vyresnioji Konano Doilio dukra Merė, pakaitom su tėvu ir pamote dirbusi ir prie kasos aparato. Konanas Doilis keldavo daug triukšmo dėl kiekvieno nieko; netgi parengė rašytines instrukcijas, kaip apipavidalinti knygyno vitriną. Vėliau knygynas tapo privačia spiritistinės spaudos leidykla, kurioje, be kitų veikalų, buvo leidžiamas ir *Fenėjas kalba.* O kad kiltų mažiau abejonių dėl knygyno savininko polinkių, buvo nurodytas toks telegrafo adresas: „Ektoplazma, Pietvakariai".

„Šis sumanymas kainuos man 1500 svarų per metus, tačiau per laiką jis gali atsipirkti, — sakė jis Lodžui. — Kitu atveju, nežinau, kaip dar geriau būtų galima išleisti pinigus." Konanas Doilis, patirdamas didžiulių nuostolių, išlaikė knygyną ketverius metus, o tada pranešė, kad „šis kilnus eksperimentas" žlugo ir kad atėjo laikas pasitraukti iš šio verslo. „Visas šis sumanymas, — pabrėžė Haris Praisas, — buvo tikra nelaimė."

Konanas Doilis dar turėjo padengti ir kai kurias savo paties rašyto dviejų tomų veikalo *Spiritizmo istorija* (*The History of Spiritualism*) leidybos išlaidas, kadangi keli redaktoriai atsisakė garbės jį leisti. Po tokių keistų ir komerciškai nesėkmingų darbų kaip *Dvasių fotografijų byla* (*The Case for Spirit Photography*) Konano Doilio vardas jau negarantavo sėkmės. Taip jau atsitiko, kad *Spiritizmo istorija* skyrėsi nuo kitų spaudoje pasirodžiusių veikalų apie judėjimą ir galbūt

yra vienintelis iš jų, keliantis šiandieninio skaitytojo susidomėjimą. Knygoje aiškiai suprantamu, veržliu stiliumi, kruopščiai atrinkus dokumentus dalyvio akimis apžvelgiamas spiritizmo sekėjų judėjimas. „Tai bus kilni ir apgalvota knyga, – žadėjo jis Oliveriui Lodžui. – Joje nebus puolama į kraštutinumus." Galima ginčytis, ar taip sakydamas jis buvo teisus. Didelis Konano Doilio užsidegimas ir šališkumas atsispindi kiekviename knygos puslapyje. Jis suvedė senas sąskaitas su panašiais į Frenką Podmorą (*Frank Podmore*) ir kitais „neprotingais kritikais" ir įdėjo daug pastangų liaupsindamas tokius seniai abejonių keliančius mediumus kaip Devenportai ir Henris Sleidas (*Henry Slade*). Knyga greitai užvaldė įsitikinimus tų, kurie „atsiliepė į kvietimą".

Spiritizmo tyrėjas Leslis Kernou (*Leslie Curnow*) pateikė daug medžiagos ir parašė keletą knygos skyrių, kuriuos Konanas Doilis įdėjo knygos pradžioje. Konanas Doilis norėjo įrašyti Kernou vardą greta savojo knygos viršelyje, tačiau tam nepritarė redaktorius, bijodamas, kad tai sumenkins visą ilgalaikę komercinę naudą.

„Šią knygą norėčiau dedikuoti jums, jei leistumėte, – artėjant knygos išleidimo dienai pasakė Konanas Doilis Lodžui, – nes, manau, joks kitas žmogus neparodė šiuo klausimu daugiau drąsos." Nors Lodžas atsiuntė sutikimą su padėka, tačiau ir jis pradėjo nuogąstauti dėl nesivaldančio draugo pažiūrų. Konanui Doiliui metus visas pajėgas Londono spiritistų bažnyčiai įsteigti, Lodžas pradėjo jaudintis dėl galimos neigiamos reakcijos. „Apgailestauju dėl Doilio sprendimo, – rašė jis vienam savo draugui. – Matyt, tai natūrali jo misionieriškos veiklos pasekmė. Manau, jis tariasi esąs Veslis (*Wesley*) ar Vaitfildas (*Whitefield*)." Toks Konano Doilio sugretinimas su aštuonioliktojo amžiaus evan-

gelistais išreiškė daugelio požiūrį: Konanas Doilis ėmė per daug pulti į kraštutinumus. Britanijoje, kaip ir visame pasaulyje, ėmė sklaidytis karo metų sutemos. Prasidėjus džiazo amžiui, susižavėjimas spiritizmu ėmė blėsti. Kai kam Konanas Doilis darėsi panašus į keistą senų laikų eksponatą – kaip seras Naidželas Loringas tarp plazdenančių paukštelių.

Supratęs atsidūręs „beveik vienas kovos lauke", Konanas Doilis, tikėdamasis sulaukti paramos, parašė Artūrui Balforui (*Arthur Balfour*), buvusiam ministrui pirmininkui, ilgą laiką slėpusiam savo simpatijas spiritizmui. Valstybės veikėjas meistriškai išsisuko: „Be abejo, mano nuomonė šiuo klausimu jau yra pakankamai gerai žinoma".

Visą tą laiką Konanas Doilis nuolat sulaukdavo paramos iš Fenėjo. „Matote, – pasakė jam viena dvasia, – draugų susirasti galime visur." Visa laimė, nes per paskutinius dešimt savo gyvenimo metų Konanas Doilis atstūmė beveik visus žemiškuosius savo draugus. Džeromas K. Džeromas buvo vienas pirmųjų, praradusių Konano Doilio draugystę, kai viešai užsipuolė „kvailokus" spiritizmo seansus ir jų „lėkštą logiką". Pasirodžius knygai *Fenėjas kalba*, H. Dž. Velsas laikraštyje *Sunday Express* išspausdino triuškinaamą recenziją. „Drįstu manyti, kad šis Fenėjas yra paprasčiausias apsišaukėlis, – rašė H. Dž. Velsas, – atiradęs iš saviapgaulės ir toks pat beviltiškai graudus, kaip ta skudurinė lėlė, kurią koks vienišas vaikas pasidarė savo malonumui."

Jei tik galėdavo, Konanas Doilas smogdavo atgal su tokia pačia jėga. Kai Džordžas Bernardas Šo parašė apie spiritizmo seansų gudrybes, kuriomis jis pasinaudojo, kad apkvailintų draugus, dar kartą susikryžiavo jo ir Konano Doilio kardai. „Esmė ta, – rašė Konanas Doilis, – kad jis pats sukčiavo prie spiritizmo seansų stalo ir sėkmingai apgaudinėjo savo

patiklius draugus, todėl teigia, kad visi neįprasti reiškiniai yra įtartini ir nieko neverti. Kad išsiaiškintume šį ginčą iki galo, noriu pasakyti, kad liudininkų akivaizdoje aš tikrai mačiau savo mirusią motiną. Tačiau tai, ką aš sakau, yra melas, kadangi Bernardas Šo apgaudinėjo savo draugus. Ar galėjo būti kas nors dar absurdiškesnio ir nelogiškesnio nei tai?"

Tais atvejais, kai Konanui Doiliui pavykdavo pergyventi savo draugus, jis leisdavo sau tarti baigiamąjį žodį visuose ilguose ginčuose. 1927 metais, mirus Džeromui K. Džeromui, netrukus iš spiritistų mediumo Konanas Doilis gavo žinią, kurią perdavė pasauliui: „Pasakyk jam nuo manęs: dabar aš žinau, kad jis buvo teisus, o aš klydau. Niekada nežinome, kada darome didžiausias savo klaidas. Paaiškink jam, kad nesu miręs." Kiti skeptiškieji Konano Doilio draugai, be abejonės, tikėjosi gyventi ilgiau už jį.

Konano Doilio draugystė su Dž. M. Bariu niekada neperaugo į atvirą konfliktą, tačiau Baris aiškiai parodė nesileisiąs į jokias diskusijas apie mistinius dalykus. Konanas Dolis neprieštaravo ir abu draugai gana maloniai praleido tą vakarą įsitraukę į mėgstamiausią Bario užsiėmimą — klijuoti sudrėkintus pašto ženklus ant antrosios monetų pusės. Konanas Doilis niekad nesiliovė žavėjęsis šiuo savo draugo užsiėmimu. Savo autobiografijoje *Prisiminimai ir nuotykiai* Konanas Doilis vylėsi, kad prieš daugelį metų atsitiktinai pasakyta pastaba įkvėpė Barį parašyti vieną įsimintiniausių pjesių *Žavusis Kraičtonas* (*Admirable Crichton*). Taip pat labai tikėtina, kad Konanas Doilis pastūmėjo Barį parašyti mažiau žinomą kūrinį *Nepamirštamas balsas* (*A Well-Remembered Voice*), kuriame pastarasis viešai sukritikavo spiritizmo sekėjų dievobaimingumą.

Nors gyvųjų rašytojų bendruomenė kartais imdavo vengti

Konano Doilio, bet mirusiųjų — visuomet pasitikdavo jį išskėstomis rankomis. Tai rašytojas pareiškė žurnale *Journal of Society for Psychical Research.* Džozefas Konradas perdavė žinią, kad būtų visai ne pro šalį, jei Konanas Dolis užbaigtų nebaigtą jo romaną *Nežinomybė* (*Suspense*), o Čarlzas Dikensas nurodė, kad tesėjęs Konradui duotą pažadą, turėtų imtis *Edvino Drudo paslapties* (*The Mystery of Edwin Drood*). „Man bus didelė garbė, pone Dikensai", — pasakė Konanas Doilis dvasiai. „Malonėkite vadinti mane Čarlzu, — atėjo atsakymas. — Juk norime, kad draugai būtų draugais."

Konanas Doilis nedėjo rimtų pastangų, kad ištesėtų duotus pažadus, tačiau baigiantis 1924 metams, rašytojas pradėjo galvoti, ar nevertėtų grįžti prie grožinių kūrinių rašymo. Galima numanyti, kad rašytojas ėmėsi šio darbo prieš akis turėdamas dvasinę perspektyvą. Iki tol padriki Konano Doilio bandymai į beletristiką įlieti spiritistinių temų nebuvo labai vaisingi. Dabar Konanas Doilis, subrendęs kaip spiritistas, buvo pasirengęs pabandyti dar kartą. „Daugelį metų brandinau didelį romaną apie parapsichologinius dalykus, — sakė jis Grinhafui Smitui. — Jame turėtų būti realistiškai nagrinėjamos visos abejonės, pasverti visi už ir prieš. Aš laukiau ir žinojau, kad parašysiu šį romaną. O dabar aš tai darau. Galva pilna minčių, o plunksna vos spėja jas 12 000—15 000 žodžių per tris dienas — užrašyti."

Iki 1925 m. vasario romanas buvo baigtas. „Ačiū Dievui, knyga baigta! — rašė jis Smitui. — Man tai buvo taip svarbu, kad net bijojau mirti nespėjęs jos baigti."

Liepos mėnesį žurnale *The Strand* buvo pradėtas spausdinti tęsiniais pirmasis po dešimties metų Konano Doilio romanas *Miglos šalis* (*The Land of Mist*). Neabejotina, kad daugybė nuo dvasių ir ektoplazmų pavargusių rašytojo

gerbėjų į naująjį kūrinį žiūrėjo įtariai. Įžanginiai knygos puslapiai šiek tiek nuramino. Puikiai pažįstamas ir visų mylimas *Paslaptingos šalies* ir *Nuodingosios juostos* veikėjas profesorius Džordžas Eduardas Čelendžeris sugrįžo patirti naujo nuotykio.

Tačiau dar nebaigus skaityti pirmosios dalies, pasidaro aišku, kuo dabar žavisi autorius. Pasakojimo pradžioje skaitytojas sužino, kad žurnalistas Eduardas Melounas, dabar vyresnis ir išmintingesnis, drauge su profesoriaus vyresniąja tvirtos valios dukterimi Enida Čelendžer yra įsipareigojęs parašyti straipsnį spiritizmo tema. Tai išgirdęs profesorius Čelendžeris piktai sušnarpščia: „Mirtis viskam padaro galą, Melounai. Toks pašnekesys su dvasiomis yra laukinių animizmas. Tai prietarai, mitas".

Skaitytojas sužino, kad profesorius Samerlis, ankstesniuose nuotykiuose irzlus ir šiurkštus Čelendžerio oponentas, praėjusiais metais mirė Nepale. Samerliui pavyksta perduoti žinią iš anapus, ir Melounas su Enida Čelendžer susidomi naująja religija. Netrukus pasirodo ir lordas Džonas Rokstonas. Jį taip pat įtikina spiritistų argumentai. Atsivertėlių trejetas retkarčiais dvejoja, ar pasinaudoti spiritistų lyderių, tarp kurių galima atpažinti keletą realaus pasaulio Konano Doilio kolegų, mokymais. Svarbiausias iš jų yra Algernonas Meilis. „Jo juokas toks užkrečiantis, — sakoma skaitytojui, — kad ir kiti buvo priversti juoktis. Savaime suprantama, atletiškas jo stotas, nors jau kiek gunktelėjęs, bet vis dar iškilus, jo vyriškai sodrus balsas ir iš prigimties ryžtingas veidas bylojo apie dvasinę pusiausvyrą." Veikėjo portreto aprašymas baigiamas trumpa aliuzija į „virpesius" — svarbų Kotinglio epizodo terminą — ir pažįstamu pareiškimu, kad dvasių perduo-

damos žinios yra „didžiausias pasaulyje atradimas". Akivaizdu, kad Konanas Doilis neatsispyrė pagundai suteikti sau statisto vaidmenį.

Profesorius Čelendžeris atsisako pakeisti savo nusistatymus ir net neketina peržiūrėti dukters peršamą literatūrą. „Negi turėčiau studijuoti matematiką vien tam, kad žmogui, sakančiam jog keturi plius keturi lygu penki, įrodyčiau jog jis klysta?" — klausia jis.

Kaip ir galima tikėtis, romano pabaigoje Čelendžeris supranta klydęs. Profesoriaus atsivertimas prasideda tuomet, kai Enida, patekusi į transą, perduoda tėvui svarbią žinią. Sužinome, kad profesorius prieš daugelį metų, kai dar vertėsi gydytojo praktika, buvo paskyręs eksperimentinius vaistus dviem savo pacientams, kurie kitą rytą buvo rasti negyvi. „Maniau, kad aš juos nužudžiau, — prisipažįsta Čelendžeris. — Tai juodžiausia mano gyvenimo patirtis." Dabar, prabėgus daugybei metų, du nelaimingieji pacientai grįžta per Enidą ir suteikia profesoriui dvasinį išsigelbėjimą. Čelendžeris įtikinamas, kad jo pacientai mirė nuo plaučių uždegimo, o ne nuo paskirtųjų vaistų.

Ši naujiena profesorių apstulbina. Po tiek daug metų staiga išsisklaido jo „kaltės debesis". Taip pat jis turi pripažinti turįs „neginčijamą įrodymą" apie spiritizmą. Profesorius žino, kad jo dukra „nesugeba meluoti", o kadangi jokia kita gyva siela nežinojo apie jo buvusių pacientų likimą, čia negalėjo būti jokios pasąmonės apgaulės. „Tai nepaprastai, neįtikėtinai ir groteskiškai nuostabu, — sako nubaustasis profesorius. — Bet, atrodo, tai tiesa." Romano pabaigoje Čelendžeris — dabar „švelnesnis, nuolankesnis ir dvasingesnis žmogus" — paskelbia pasauliui naują tikėjimą ir patenkintų spiritistų draugija susirenka švęsti Melouno ir Enidos vedybų.

Iš pradžių Konanas Doilis norėjo šį romaną pavadinti *Dvasiniais Eduardo Melouno nuotykiais.* Tačiau nugalėjo blaivus protas baiminantis, kad toks pavadinimas gali atbaidyti potencialius skaitytojus. Tačiau dar nepasirodžius žurnale *The Strand* nė antrajai romano daliai nebuvo galima nuslėpti Konano Doilio planų. Prieš dvidešimt metų apsakyme „Žmogžudystė Ebi Greindže" (*The Abbey Grange*) Šerlokas Holmsas sukritikavo Votsono raštus: „Jūsų nelemtas įprotis viską vertinti rašytojo, o ne mokslininko požiūriu sužlugdė tai, kas galėjo tapti klasišku mokslo tyrimo pavyzdžiu". Šia prasme Šerlokas Holmsas būtų visiškai apsvaigęs iš susižavėjimo *Miglos šalimi.* Romanas buvo parašytas kaip pamokantis ir mokslinis kūrinys, nesiekiant plėtoti siužeto linijos.

Čia nerastume, kaip *Paslaptingoje šalyje,* meistiškų veikėjų portretų ir sąmojingų situacijų. Tačiau knygos puslapiuose netrūksta autoriaus propagandą skleidžiančių mokslingų asmenų. Kartais atrodo, kad rašytojas puikuojasi siužeto ignoravimu: „Enidos Čelendžer ir Eduardo Melouno meilės istorija nė kiek nedomina skaitytojo, — pareiškė jis kartą, — dėl paprastos priežasties: jis nė kiek nedomina rašytojo". Šios nenusisekusios knygos pabaigoje buvo pridėtas spiritistų dokumentų priedas.

„Šiuos tarpusavyje prastai susietus pasakojimus apie antgamtinius reiškinius galima laikyti gera spiritizmo propaganda, — rašė *New Statesman* apžvalgininkas. — Tačiau kaip grožinės literatūros kūrinys, tuo stiliumi, kuriuo jis yra parašytas, jis nėra vertas tokio meistriško istorijų pasakotojo kaip seras Artūras Konanas Doilis vardo." *New York Times* pritarė: „Deja, galbūt tai neišvengiama, tačiau romano *Miglos šalis* veikėjai vargu ar gali būti kuo nors daugiau nei įrankiu sero Artūro propagandai skleisti". Londono *Times* reziu-

mavo visus pateiktus neigiamus atsiliepimus: „Tai piliulės su per plonu cukraus apvalkalu".

Keista, tačiau anksčiau Čelendžeris buvo daug sukalbamesnis. *Paslaptingoje šalyje* jis domėjosi telepatija, o *Nuodingojoje juostoje* atmetė profesoriaus Samerlio nieko bendra su dvasiniais dalykais neturinčius filosofavimus: „Ne, Samerli, aš niekad nesiremsiu jūsų materializmu, nes bent jau aš esu ne vien tik fizinių elementų — svaro druskų ir kelių kibirų vandens — yranti masė". Tačiau romane *Miglos šalis* Konanas Doilis pavaizduoja Čelendžerį kaip sustabarėjusį skeptiką, kurį paprasčiausiai galima užmesti ant jo paties tikėjimo laužo. Kadangi Čelendžeris dabar tiki, atėjo eilė ir jums tuo patikėti, sako jis skaitytojui.

Kyla natūralus klausimas, kur tuo metu buvo Šerlokas Holmsas, kai profesorius kovėsi šioje gražioje kovoje? *Miglos šalyje* Konanas Doilis parodė norįs ant spiritizmo altoriaus paaukoti savo praeities pergales. Jam tai buvo šventasis kryžiaus žygis. Likimas rašytojui buvo suteikęs patį veiksmingiausią ginklą, kokio tik galėtų norėti bet kuris kitas kryžiaus žygio dalyvis. Tačiau jis nusprendė šiuo ginklu nesinaudoti. Neabejotina, kad tokia mintis jam buvo kilusi: 1918 metais žurnalistas paklausė Konano Doilio, ką Šerlokas Holmsas galėtų pasakyti apie naująją savo kūrėjo religiją. „Manau, kad ne kas nors kitas, o aš esu Šerlokas Holmsas, — atsakė jis, — ir sakau jums, kad yra neabejotinų spiritizmo įrodymų."

„Sakau jums, Votsonai, tai gryna tiesa."

Rašytojo sumanymas pats praretino detektyvo gerbėjų gretas. Būta daugybės argumentų: Holmso, kaip didžiausio racionalisto, atsivertimas, būtų buvęs neįtikimas. Konanas Doilis pripažino savo literatūrinio nemirtingumo siekį — ir

jo neatsisakė. Visa tai turėjo priversti autorių sugrąžinti Holmsą į dabartį, nes misionieriškas Konano Doilio darbas priklausė nuo pinigų, kurių nuolat parūpindavo Holmsas.

Visuose šiuose prieštaravimuose galima įžvelgti ir naudos. Tačiau Konanas Doilis paskutinis šiame pasaulyje būtų pripažinęs bent vieną iš jų. Rašytojas privertė Čelendžerį eiti per ugnį ir vandenį, bet tą patį būtų galėjęs lengvai padaryti ir su Holmsu. Apsakyme „Paskutinis nusilenkimas", kuriame Holmsas žarsto sąmojus kalbėdamas su vokiečių šnipu, Konanui Doiliui kuo puikiausiai pavyko detektyvo lūpomis išsakyti propagandines mintis. Kodėl gi dar kartą to nepadarius?

Konanas Doilis buvo aiškiai nusprendęs, kad 1917 metais išėjęs apsakymas „Paskutinis nusilenkimas" bus paskutinis Šerloko Holmso nuotykis. Bet kaip visada detektyvas nesutiko ramiai pasitraukti. Vienas po kito pasirodę filmai apie Šerloką Holmsą sukėlė dar vieną susidomėjimo bangą, net ir tada, kai 1921 metais *Paslaptingos šalies* ekranizacija pritraukė naujų Čelendžerio gerbėjų. Nuo 1921 metų Konanas Doilis retkarčiais parašydavo po naują apsakymą apie Holmsą. Tais pačiais metais britų kino kompanija „British Stoll Film Company", sukūrė penkiolika dviejų dalių kino filmų apie Šerloką Holmsą, tarp jų – pilnametražę *Baskervilių šuns* versiją. Ta pati kino kompanija vėliau pastatė beveik penkiasdešimt filmų apie Šerloko Holmso nuotykius, kuriuose pagrindinį vaidmenį atliko Eilas Norvudas *(Eille Norwood).* Konanas Doilis iš visos širdies žavėjosi Norvudo vaidyba. 1921 metais per padėkos vakarienę rašytojas susižavėjęs kalbėjo apie aktoriaus „nepaprastus gebėjimus persikūnyti" ir pasakė, kad „dar niekad anksčiau jam netekę matyti tokios meistriškos vaidybos, kaip Norvudo kino juostoje *Baskervilių šuo.* Ta proga ministras pirmininkas Loi-

das Džordžas (*Lloyd George*) atsiuntė laišką. Žurnale *The Strand* ką tik pasirodžiusį naująjį Holmso nuotykį „Mazarinio brangakmenis" („*Mazarine Stone*") ministras pirmininkas išgyrė kaip „vieną geriausių jo perskaitytų kūrinių apie Šerloką Holmsą".

Tačiau čia ministras pirmininkas atstovavo mažumai. Iš šių dvylikos apsakymų apie Šerloką Holmsą, parašytų nuo 1921 iki 1927 metų, tik nedaugelį būtų galima pavadinti puikiais kūriniais. Prasčiausiai buvo vertinami apsakymai „Mazarinio brangakmenis", „Trijų frontonų" vila" („*The Three Gable*") ir beviltiškas apsakymas „Liūto karčiai" („*The Lion's Mane*"), kurie visi trys atskleidė, kaip skubotai ir abejingai autorius rašo. Tačiau buvusio meistriškumo purslai tiško iš kitų apsakymų: mįslingo siužeto pasakojimo „Toro tilto mįslė" („*Thor Bridge*") pagal Grinhafo Smito pasiūlymą ir apsakymo „Keturpėsčias žmogus" („*The Creeping Man*") bei jame cituojamos telegramos: „Jei galite, tuoj pat ateikite, jei negalite – vis tiek ateikite". „Šerlokiados" mėgėjai gali mėgautis retu detektyvo emocijų proveržiu, kai Votsoną sužeidžia pagrindinio neigiamo veikėjo kulka:

> *„– Jūs nesužeistas, Votsonai? Dėl Dievo, sakykite, kad jūs nesužeistas!*
>
> *Buvo verta ne vieną, o kažin kiek žaizdų gauti, jei per tai sužinai, koks didelis prieraišumas bei meilė slypi po šalta tavo draugo kauke. Akimirką aiškios, griežtos akys apsitraukė migla, tvirtos lūpos suvirpėjo. Tą vienintelį kartą pajutau jį turint ne tik didžiulį protą, bet ir tokią pat širdį. Ta praregėjimo akimirka apvainikavo visą mūsų draugystę, kurioje man teko toks nuolankiai kuklus vaidmuo."*

Tokių emocingų akimirkų buvo nedaug ir jos pasitaikydavo retai. Dabar Konanas Doilis savo jėgas skyrė spiritiţų judėjimui, o Šerlokas Holmsas buvo tos veiklos atspindys. Daugelį naujų apsakymų gadino erzinantys ir nederantys keiksmai, nebūdingi ir užgaulūs požiūriai, o pats Holmsas kartais atrodydavo kaip prieš kamerą besistaipantis kvailelis: „Sudie, Susana. Šie skausmą malšinantys vaistai *Paregoric* yra šlamštas..." Niekas nepareiškė tiek kritikos, kiek dėl detektyvo „protinio žlugimo" išsakė T. S. Eliotas (*T. S. Eliot*), ir nuo tada netilo kalbos tarp autorių, rašančių kitų vardu ir dar kartą naudojančių rankraščius.

Apie 1927 metus Konanas Doilis nusprendė visiems laikams išsiųsti seklį į pensiją. Tais pačiais metais, baigęs apsakymą „Įvykis senajame Šoskume" (*„Scoscombe Old Place"*), rašytojas turėjo pripažinti savo kūrybinį išsekimą. „Tai ne pirmas kartas, – pasakė jis Grinhafui Smitui. – Šerlokas Holmsas, kaip ir jo autorius, šiek tiek sustabarėjo. Bet tai geriausia, ką galiu padaryti." Daugiau pasakojimų apie žymiojo detektyvo nuotykius parašyta nebuvo. Paskutiniai apsakymai sudėti į knygą, pavadintą „Šerloko Holmso archyvas", o Konanas Doilis parašė pagarbos vertą atsisveikinimo žodį. „Bijau, kad Šerlokas Holmsas gali pasidaryti panašus į tuos populiarius tenorus, kurie savo atidainavę, niekaip negali nueiti nuo scenos ir atsispirti pagundai dar kartą pasirodyti ir nusilenkti savo kantriems gerbėjams. Tai negali tęstis: turi kada išmušti paskutinioji ir realiai egzistuojančiam žmogui, ir pramanytam."

Gal tuo metu fetrinė skrybėlė jau atrodė šiek tiek apsilamdžiusi, bet vis tiek tai buvo grakštus pasitraukimas, priešingai negu dvasinis Čelendžerio stiliaus nubudimas. Tie skaitytojai, kurie ieškojo patvirtinimo, kad detektyvo protas

nėra atitrūkęs nuo žemės, galėjo jį rasti Konano Doilio apsakyme „Sasekso vampyras" („*The Sussex Vampire*"), išleistame 1924 metais. Apsakyme pasakojama apie moterį, kuri buvo sugauta čiulpianti kraują iš savo vaiko kaklo. Nors iškyla vampyrų šmėkla, tačiau Holmsas skubiai atmeta visus apmąstymus apie antgamtines būtybes. „Mūsų firma tvirtai stovi ant žemės, tokia ji ir liks, – sako jis Votsonui. – Mums visad pakaks ir to konkretaus darbo pasaulyje, tad dėl šmėklų nėra ko į mus kreiptis." Apsakymo pabaigoje Holmsas atskleidžia, kad vampyriškas motinos poelgis buvo viso labo tik jos mėginimas išsiurbti iš žaizdos nuodus.

Tai įrodžius Šerloko Holmso pasaulyje tapo saugu ir neatrodė, kad Beikerio gatvėje galėtų vykti spiritistinis seansas. Net ir pats apsakymo pavadinimas sumenkino pretenziją į nežinomybę, sugretindamas vampyrų mįslingumą su mažiau įmantria Sasekso aplinka – priešingai nei apsakyme „Trentono vilkolakis" („*The Werewolf of Trenton*").

Konano Doilio gerbėjai, jausdami akivaizdų palengvėjimą, minėtąjį apsakymą nurodo kaip įrodymą, kad rašytojas niekad nebuvo padaręs Holmso spiritizmo skelbėju. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad romano *Miglos šalis* pradžioje Čelendžeris ne ką mažiau priešinosi spiritizmui. Kad Čelendžerio atsivertimas būtų įtikinamesnis, Konanas Doilis pasakojimą turėjo pradėti priešo stovykloje. Nėra jokios priežasties manyti, kad jis nebūtų panašiai pasielgęs ir su Holmsu. „Sasekso vampyre" išreikštas požiūris būtų tik dar labiau sustiprinęs atsivertimą.

Apsakymas „Sasekso vampyras" pasirodė tais pačiais metais, kai Konanas Doilis pradėjo rašyti romaną *Miglos šalis.* Laikas, kai buvo parašytas apsakymas, rodo, kad iki pat galo rašytojas svarstė galimybę padaryti Holmsą savo „didžiojo

romano apie parapsichologinius dalykus" personažu. Dėl daugelio priežasčių buvo galima pasirinkti Čelendžerį, bet kadangi Konanas Doilis norėjo pasiekti patį plačiausią savo gerbėjų ratą, Holmsas būtų buvęs geresnis pasirinkimo variantas. Tad rašytojo sprendimas liudija daugiau nei savanaudišką apdairumą.

Galimą paaiškinimą randame *Miglos šalies* puslapiuose. Algernono Meilio personažas, kurio panašumai su Konanu Doiliu dažnai buvo pastebimi, apibūdinamas kaip kitoje srityje pripažinimą pelnęs žmogus. „Meilis, tas advokatas?" – klausia Melounas išgirdęs jo pavardę. „Taip, Meilis, religinis reformatorius, – pasigirsta atsakymas, – taip jis bus žinomas." Konanas Doilis taip pat norėjo būti žinomas kaip religinis reformatorius, o ne detektyvinių apsakymų rašytojas. Atrodė, kad šiam rašytojo norui išsipildyti būta maža vilties, kaip jis pats prasitarė viename interviu likus dviem mėnesiams iki jo mirties. „Tiesą sakant, – pasakė jis, – aš jau pavargau visą laiką girdėti vadinant save Šerloko Holmso autoriumi. Kodėl įvairumo dėlei nepavadinus manęs *Rodnio Stouno, Baltosios kuopos* ar *Paslaptingos šalies* autoriumi? Galima pagalvoti, kad nieko kito neveikiau, tik rašiau detektyvinius apsakymus." Šią mintį pasigavo žurnalas *Punch* ir išspausdino garsiąją karikatūrą, kurioje apgailėtinai atrodantis Konanas Doilis pavaizduotas grandine sukaustytas su miniatiūrine Holmso figūra. Savo dvasiniais ieškojimais Konanas Doilis siekė sutraukyti šias grandines. Daugelį metų rašytojas ieškojo jo talentą ir ambicijas atitinkančio „kokio nors didelio tikslo", kurį galiausiai rado tapęs „naujojo apreiškimo" misionieriumi. Konanas Doilis buvo įsitikinęs, kad su spiritizmu susijusi veikla išreiškė jo gyvenimo kulminaciją ir garantavo jam vietą istorijoje. Todėl vargu ar galima

būtų kaltinti jį nenorėjus šia vieta dalytis su Šerloku Holmsu.

1925 metų vasarį, jau visai bebaigiant rašyti romaną *Miglos šalis*, neatidėliotinas pagalbos prašymas privertė Konaną Doilį nusileisti iš dvasių pasaulio ant žemės. Buvo praėję šešiolika metų nuo Oskaro Sleiterio, žmogaus, Konano Doilio manymu, neteisingai nuteisto dėl Marion Džilkraist nužudymo Glazge, įkalinimo. Kelis kartus Konanas Doilis mėgino atnaujinti šią bylą, tačiau jo pastangos tik atsimušdavo lyg į sieną Škotijos valdžios institucijose. „Kartais iš už kalėjimo sienų pasigirsdavo vargšo Sleiterio žodžiai, — rašė Konanas Doilis. —Jie nuskambėdavo taip, lyg į duobę įkritęs keleivis šauktųsi praeivių pagalbos."

Atokiame Škotijos pajūryje esančiame Pyterhedo kalėjime Sleiteris nieko nežinojo apie Konano Doilio pastangas. Kalinys, neturėdamas galimybės susirašinėti su išoriniu pasauliu, pats bandė slapta pateikti malonės prašymą. Kartu su juo kalėjęs Viljamas Gordonas netrukus turėjo būti paleistas. Iš kalėjimo knygrišyklos paėmęs neperšlampamo popieriaus skiautelę Sleiteris užrašė jaudinamą žinutę, sulankstė į mažą gniutuliuką ir įtikino Gordoną paslėpti jį burnoje. Gudrybė pavyko — kalėjimo prižiūrėtojai nuodugniai apieškojo Gordoną, bet Sleiterio raštelio nerado. Išėjęs į laisvę Sleiterio prašymą Gordonas perdavė Konanui Doiliui.

Konanas Doilis negalėjo ignoruoti tokio tiesaus kreipimosi. Rašytojas nusiuntė pluoštą naujai surašytų laiškų Škotijos valstybės sekretoriui, prašydamas panaikinti Sleiteriui paskelbtą nuosprendį. „Nepaisant nekaltumo prezumpcijos, — rašė Konanas Doilis, — šis žmogus kalėjime prasėdėjo penkiolika metų, tai yra tiek, kiek, mano žiniomis, paprastai Škotijoje kalėjime sėdi iki gyvos galvos įkalintas žmogus, jei jis gerai elgiasi."

Taip jau atsitiko, kad Sleiteris nebuvo pavyzdingas kalinys. Pasipiktinęs neteisėtu savo įkalinimu, jis visu balsu skundėsi dėl apgailėtinų kalėjimo sąlygų ir retkarčiais įsiveldavo į peštynes su kitais kaliniais. Tai neturėjo nieko bendra su oficialiu Konanui Doiliui atėjusiu atsakymu į prašymą. Rašytojui buvo pranešta, kad teismo pareigūnai nerado jokių pateisinamų aplinkybių „užprotestuoti" Sleiteriui paskelbtą nuosprendį.

Konanas Doilis dėjo visas pastangas, kaip ir tada, kài sprendė Rodžerio Keismento reikalus: išsiuntinėjo laiškus įtakingiems draugams ir spaudos atstovams, taip pat dalyvavo visuomenės susiėjimuose, kur apskelbdavo apie Sleiteriui padarytas skriaudas. Daugelis tuo metu susidomėdavo šia byla, tačiau, kaip pripažino Sleiteris, joks kitas jo šalininkas nebūtų galėjęs taip veiksmingai patraukti visuomenės dėmesio kaip Konanas Doilis. Konanui Doiliui stumtelėjus vežimą, per kitus dvejus metus Sleiterio paleidimo kampanija įgavo pagreitį.

Persilaužimas Sleiterio byloje įvyko 1927 metų liepą pasirodžius naujai Glazgo žurnalisto Viljamo Parko (*William Park*) knygai. Parkas, kaip vėliau jį apibūdino Konanas Doilis, „savyje turėjo tos pamažėle rusenančios, bet negęstančios ryžto ugnies, būdingos pačiam geriausiam škotų tipui". Daugybę metų jis bandė rasti kuo daugiau informacijos apie šią istoriją, vis paakinamas to, ką atskleidė policijos leitenantas Džonas Trenčas, kurio tiesmuki parodymai kainavo jam darbą. Parkas, padedamas Konano Doilio, surinktus faktus išdėstė knygoje, kurią pavadino *Tiesa apie Oskarą Sleiterį* (*The Truth About Oscar Sleiter*). Konanas Doilis parašė trumpą įžangą ir išleido šią knygą savo dvasinės literatūros leidykloje *Psychic Press.*

Viljamas Parkas, remdamasis leitenanto Trenčo pasakojimais, vaizdžiai rekonstravo žmogžudystę. Jo manymu, panelė Džilkraist pažinojo savo žudiką ir pati savo noru žmogžudystės naktį atidarė jam duris. Šiai nuomonei daug kas pritarė. Vėliau, kai dėl jos turimo dokumento įsiplieskė ginčas, senoji moteris buvo pargriauta ant žemės ir krisdama susitrenkė galvą į prie židinio stovėjusią dėžę su anglimis. Svečiui, pamačiusiam, kad žaizda pavojinga, iškilo neatidėliotina dilema: jei panelė Džilkraist atsigautų ir praneštų apie jį policijai, jam būtų pareikštas kaltinimas dėl užpuolimo panaudojant smurtą. Jei ji vėliau mirtų, jis būtų apkaltintas žmogžudyste. Svečias, apsvarstęs savo veiksmus, pakėlė sunkią kėdę ir ja it vėzdu mirtinai sumušė panelę Džilkraist. Paskui, pagriebęs jį inkriminuojantį dokumentą, žudikas spruko iš nusikaltimo vietos – dar sutikęs koridoriuje nužudytosios draugę Heleną Lembi. Anot Parko, žudikas „paspruko netrukdomas", kadangi panelė Lembi jį pažinojo ir neklausė, ką jis veikė panelės Džilkraist bute. Nors įstatymai dėl šmeižto spaudoje draudė Parkui atskleisti įtariamojo pavardę, Konanas Doilis ir daugelis kitų jau kurį laiką šią pavardę žinojo. Tai buvo Frensis Čarteris (*Francis Charter*), aukos sūnėnas, tuo metu Šv. Andriejaus universiteto profesorius.

Parko knyga sujudino spaudą. Prasidėjo kelių laikraščių lenktynės – kas greičiau pateiks naujų su byla susijusių faktų. *The Empire News* pasiekė pergalę, ėmęsis gudraus ėjimo ir išspausdinęs straipsnį, antrašte „Kodėl aš manau skaudžiai klydusi dėl Sleiterio?" Straipsnio pavadinimas, pasirodė, buvo paimtas iš Helenos Lembi, po to įvykio emigravusios į Jungtines Valstijas, pareiškimo. Pasak panelės Lembi, policija nekreipė dėmesio į jos pareiškimą, esą ji atpažinusi iš nusikaltimo vietos sprunkantį vyrą, o vietoj jo liepė nurodyti

Sleiterį. Konkuruojantis laikraštis *Daily News* rado dar vieną liudininkę, kuri pareiškė, kad policija jai siūlė 100 svarų kyšį, jei ji įskųstų Sleiterį.

1927 metų lapkričio 8 dieną, praėjus penkioms dienoms nuo to, kai *Daily News* atskleidė šį faktą, Škotijos valstybės sekretorius padarė tokį pranešimą: „Oskaras Sleiteris atliko daugiau nei aštuoniolika su puse metų kalėjimo iki gyvos galvos bausmės ir manau, kad būtų teisinga priimti sprendimą dėl jo lygtinio paleidimo, kai tik bus sutvarkyti atitinkami formalumai". Šio sprendimo paskelbimo data, sukėlusi visuomenėje triukšmingą reikalavimą iš naujo peržiūrėti bylą, nedingo iš spaudos puslapių. Paleisdama Sleiterį į laisvę, vyriausybė tikėjosi užkirsti kelią naujų faktų atskleidimui.

Po šešių dienų Oskaras Sleiteris, po pažasčia nešinas į rudą popierių suvyniotu visu savo turtu, išėjo pro Pyterhedo kalėjimo vartus jau būdamas laisvas žmogus. Specialiu traukinio vagonu jis buvo nuvežtas į Glazgą, kur jo laukė susirinkusi didžiulė minia, tačiau Sleiteris negalėjo prisiversti kreiptis į savo rėmėjus ar atsakyti į reporterių klausimus. Jam buvo pasiūlyta pastogė privačiame name. Ten, išvydęs švariai paklotą lovą ir karšto vandens butelį, jis prapliupo raudoti.

Konanas Doilis nusiuntė raštelį Sleiteriui į Škotiją. „Šį laišką siunčiu jums savo žmonos ir savo paties vardu. Mes išreiškiame liūdesį dėl negarbingo teisingumo, kurį dėl mūsų pareigūnų kaltės jums teko patirti. Vienintelė menka paguoda jums galėtų būti tai, kad jūsų likimas, jei mes priverstume žmones suprasti pasekmes, galėtų apsaugoti ateityje nuo tokių pasekmių ir kitus."

Sleiteris, nors ir ne visai sklandžiai dėstydamas mintis raštu, atsiuntė nuoširdų atsakymą: „Sere Konanai Doili, — rašė jis, — mano *lenciūgų* traukytojau, tiesos teisingumo

vardan mylėtojau, iš visos širdies dėkoju jums už man parodytą gerumą. Mano širdis kupina ir beveik plyšta nuo meilės ir dėkingumo jums ir jūsų brangiai žmonai ledi Konan Doil, visiems doriems ir sąžiningiems vyrams bei moterims, teisingumo (ir tik jo) labui padėjusiems man, man atstumtajam..."

Nors Sleiteris ir buvo paleistas laisvėn, tačiau bausmė jam nebuvo dovanota. Konanas Doilis siuntė prašymus peržiūrėti bylą, tikėdamasis išteisinti Sleiterį ir gauti kompensaciją už neteisėtą įkalinimą. Savo brošiūrą „Oskaro Sleiterio byla" jis papildė nauja medžiaga ir po vieną kopiją nusiuntė visiems parlamento nariams, taip pat ir gerbiamam Džonui Čarteriui, Dumfrisšyro grafystės konservatorių partijos atstovui, jaunesniajam ilgai slėpto tikrojo Marion Džilkraist žudiko broliui.

Parlamentas priėmė specialų aktą, kuriuo buvo leista Škotijos baudžiamųjų bylų apeliaciniam teismui atnaujinti bylą. Kadangi Sleiteris neturėjo pinigų teismo išlaidoms padengti, jo rėmėjai surinko gynybai skirtų lėšų, iš kurių 1000 svarų skyrė Konanas Doilis. Sleiteris, paskutiniu momentu sužinojęs, kad jam nebus leista pateikti įrodymų, pranešė atsiimąs savo apeliaciją. Tai išgirdęs Konanas Doilis siaubingai įsiuto, nes tokiu savo veiksmu Sleiteris paniekino daugybės žmonių, skyrusių jam savo laiko ir pinigų, pastangas. Buvo pasakojama Konaną Doilį taip supykus, kad jis net buvo pasiryžęs pats pasirašyti peticiją dėl tolesnio pirminės mirties bausmės Sleiteriui vykdymo. Tačiau per laiką kitiems rėmėjams pasisekė Sleterį įtikinti, kad jis klysta, ir apeliacinis teismas dirbo toliau, kaip buvo numatyta.

Konanas Dolis išvyko į Škotiją dalyvauti bylos nagrinėjime ir ten pirmą kartą susitiko su Sleiteriu. Priešingai nei Džordžas Edalji, kuriuo rašytojas žavėjosi, Sleiterį Konanas Doilis laikė tik smulkiu nusikaltėliu. Kai Sleiteris Konanui

Doiliui kaip padėkos ženklą atsiuntė sidabrines cigarų žnypliukes, šis nedelsdamas jas grąžino. Konano Doilio aistras sukėlė teismo, o ne žmogaus klaida. Vis dėlto rašydamas reportažus iš teismo posėdžių leidiniui *Sunday Pictorial* neslėpė simpatijos bylos ieškovui. „Vienas baisus veidas išsiskiria iš visų kitų, — rašė Konanas Doilis iš teismo salės. — Tai nei gražus, nei bjaurus veidas, tačiau vis tiek baisus dėl jame atsispindinčio slegiančio liūdnumo. Tas tvirtas, be jokios išraiškos veidas, rodos, galėtų būti iškaltas iš to Pyterhedo granito, kur atsirado šitas baisus liūdesys veide. Bet kuris skulptorius galėtų pasirinkti jį kaip labiausiai tinkamą tragišką modelį. Jauti, kad tai ne koks eilinis žmogelis, bet toks, kuriam skirtas keistas likimas. Iš tiesų, tai žmogus, kurio nesėkmės kaip aidas nuskambėjo visame pasaulyje. Tai Sleiteris."

Praėjus dešimčiai bylos nagrinėjimo dienų, dėl formalios smulkmenos pirminis teismo nuosprendis buvo atmestas net nepradėjus jo svarstyti. Nors tai jokiu būdu nebuvo Sleiterio išteisinimas, kokio siekė buvusio kalinio rėmėjai, bet vis tiek laimėjimas. Netrukus ant seklumos užplaukė kompensacijos reikalai. Teismas paskyrė Sleiteriui 6000 svarų, tačiau nurodė apmokėti teismo išlaidas, kurios buvo padengtos iš Konano Doilio ir kitų rėmėjų surinktų lėšų. Konanas Doilis tikėjosi, kad Sleiteris greit ims veikti ir grąžins savo rėmėjams skolas. Tačiau jis to nepadarė. Sleiteris pareiškė, kad pirmiausia jis neturėjo būti įpareigotas padengti teismo išlaidas ir todėl nereikėjo tikėtis, jog jis jas apmokės iš savo sąskaitos. Tokiu poelgiu Sleiteriui pavyko atstumti iš esmės visus savo rėmėjus. Pinigai Konanui Doiliui ne daug ką reiškė, tačiau jį smarkiai įžeidė Sleiterio ketinimas įbrukti savo skolas jam laisvę atgauti padėjusiems žmonėms. Jis

taip pat buvo įsitikinęs, kad Viljamas Parkas, kurio knyga buvo tokia svarbi Sleiteriui atgaunant laisvę, nusipelnė tam tikro atpildo už ilgus Sleiterio labui atiduotus metus.

Tačiau Sleiteris laikėsi savo. „Atrodo, kad jūs kuoktelėjote, – pasakė jam Konanas Dolis. – Jei jūs iš tiesų esate visiškai atsakingas už savo veiksmus, tuomet esate pats nedėkingiausias ir pats kvailiausias žmogus, kokį man yra tekę sutikti." Galiausiai jiedviem pavyko susitarti, kad išlaidoms Sleiteris skirs 250 svarų sterlingų. Konano Doilio manymu, Sleiteris grįžo prie ankstesnio gyvenimo būdo. Šia nuomone, savaime suprantama, Sleiteris piktinosi visą likusį savo gyvenimą.

Sleiteris ramiai grįžo į Eiro miestelį vakariniame Škotijos krante, kur didžiąją gyvenimo dalį praleido drožinėdamas dirbinius iš medžio. Miestelio bendruomenėje jam pavyko susirasti draugų, o 1936 metais, sulaukus šešiasdešimt šešerių metų, net antrą kartą vesti. Po dvylikos metų, jam mirus, vietiniame laikraštyje buvo išspausdintas keistas pranešimas: „Eidamas 78-uosius metus mirė Oskaras Sleiteris, žmogžudys, kuriam buvo atidėtas mirties nuosprendžio vykdymas, A. Konano Doilio draugas."

29

Dingusios moters byla

Prašome atsiliepti neseniai Pietų Afrikoje gyvenusios Teresos Nyl draugus ir gimines.
Rašykite: pašto dėžė R, The Times, E.C.4.

ASMENINIS SKELBIMAS, *LONDON TIMES,*
1926 m. gruodžio 11 d.

1926 m. gruodį visa Anglija buvo susidomėjusi, o leidybos pasaulis sunerimęs dėl neįprastų ir nesuprantamų Agatos Kristi (*Agatha Christie*) dingimo aplinkybių.

Londono *Times* savo straipsnyje, pavadintame „Dingo romanų rašytoja", pateikė skaitytojams tokią tiesiai iš oficialios policijos ataskaitos paimtą bylos santrauką:

„Iš savo namų Stailse, Saningdeile, Barkšyro grafystėje, dingo Agata Mei Klarisa Kristi, pulkininko Kriščio žmona. Amžius 35 metai, ūgis 5 pėdos 7 coliai, plaukai rausvi ir trumpai kirpti, akys pilkos, oda šviesi, gražaus kūno sudėjimo. Buvo apsirengusi žaliu trikotažiniu sijonu, žaliu džemperiu, žalios ir tamsiai žalios spalvos

susegamu megztiniu, užsidėjusi nedidelę veliūro skrybėlaitę, ant piršto mūvėjo platininį žiedą su perlu. Vestuvinio žiedo neturėjo. Buvo pasiėmusi juodą rankinę, kurioje galėjo būti 5—10 svarų sterlingų. Išvažiavo iš namų Morris-Cowley markės automobiliu penktadienį 21.45 val., palikusi raštelį, kad važiuojanti pasivažinėti. Kitą rytą automobilis buvo rastas paliktas Niulends Korneryje, Sario grafystėje, pietryčių Anglijoje."

Dešimt dienų pagrindinė Britanijos spaudos tema buvo „bevaisės Agatos Kristi paieškos". Net ir Klodo Mone (*Claude Monet*) mirtis Živerni ar Vinstono Čerčilio susitikimas su Benitu Musoliniu (*Benito Mussolini*) Prancūzijoje nepajėgė iš pirmųjų spaudos puslapių išstumti istorijos apie Agatos Kristi dingimą.

Tą mėnesį Konano Doilio vardas taip pat dažnai mirgėjo spaudoje — tik dėl ne tokių svarbių priežasčių. Žurnale *The Strand* vis dar buvo spausdinami vėlesni apsakymai apie Šerloką Holmsą ir kiekvienas naujas apsakymas išprovokuodavo plačius komentarus laikraščių puslapiuose. „Tiems, kuriems tuomet, kai jie pirmą kartą susipažino su Šerloku Holmsu, o daktaras Votsonas pirmą kartą apie jį parašė, buvo apie penkiolika metų, dabar turėtų būti apie penkiasdešimt, — rašė *Times.* — Kam dar yra pavykę tiek ilgai išgyventi su tokiu nekintamu, kad ir išgalvotu, bendraamžiu?"

Liaupsindami Holmso ilgaamžiškumą laikraščiai per klaidą išgyrė daktarą Votsoną, kuris nebuvo nei gruodžio mėnesį išspausdinto apsakymo „Liūto karčiai", nei mėnesiu anksčiau pasirodžiusio apsakymo „Nublyškęs kareivis" („*The Blanched Soldier*") veikėjas. „Šlovė yra užgaidi ir nuolat kelianti netvarką, — skelbė *Times,* — bet kodėl Holmsas

yra vienintelis savo gyvenimo pratęsėjas, vienintelis savo biografą ir nekrologo autorių pergyvenęs veikėjas, vienintelis, turintis privilegiją būti savo kūrėjo niekad nenuviliančiu personažu?" *Times* redakcijai neabejotinai palengvėjo, kai kitą mėnesį išleistame apsakyme „Atsargos vėliavnešys" („*The Retired Coulorman*") vėl pasirodė Votsonas.

Tuo metu, kai Konanas Doilis mėgavosi savo ilgos karjeros šlove, Agata Kristi tebuvo pradedanti rašytoja. *Rodžerio Ekroido nužudymas* (*The Murder of Roger Ackroyd*), vienas geriausių detektyvinių jos romanų, pasirodė tų pačių metų pradžioje ir buvo labai audringai sutiktas. Agata Kristi su savo vyru, šauniuoju Jos Didenybės karališkųjų oro pajėgų pulkininku Arčibaldu Krisčiu (*Archibald Christie*), klestėjo. Prieš dvejus metus, nusipirkę didelį namą ir pavadinę jį „Stailsu", jie persikėlė į Saningdeilą, trisdešimt mylių nuo Londono. Ši vieta ir laikas tapo pirmojo rašytojos detektyvinio romano *Paslaptinga afera Stailse* (*The Mysterious Affair at Styles*) veiksmo vieta ir laiku.

Taip jau atsitiko, kad pirmosios Agatos Kristi sėkmės banga sutapo su jos asmeninio gyvenimo negandų laikotarpiu, lygiai taip pat kaip ir Konanui Doiliui. Po savo motinos mirties 1926 metų pavasarį rašytoja puolė į sunkią depresiją. Situacija dar pablogėjo, kai jos vyras, pulkininkas Kristis, prisipažino mylįs jaunesnę moterį, šeimos draugę, vardu Nensė Nyl (*Nancy Neele*). Agata Kristi nesutiko su vyro prašymu skirtis, ir jų santykiai darėsi vis įtemptesni.

Penktadienio, gruodžio 3 dienos, rytą girdėjosi, kaip viršutiniame aukšte esančiame svečių kambaryje per pusryčius piktai barasi Agata ir Arčibaldas Krisčiai, nors vėliau pulkininkas tai paneigė. Tą patį rytmetį pulkininkas Kristis su savo draugais išvažiavo į Godalmingą praleisti savaitga-

lio. Nensė Nyl, naujoji Agatos Kristi vyro meilė, taip pat turėjo ten būti. Net sklido gandai, kad pulkininkas Kristis ketino paskelbti savo sužadėtuves su panele Nyl, nepaisydamas žmonos atsisakymo skirtis.

Agata Kristi, pasiėmusi šešerių metų dukrą Rozalindą, mašina išvažiavo į Dorkingą pas savo anytą Rozamundą Hemsli (*Rosamund Hemsley*) išgerti arbatos. Ji atrodė nenustygstanti ir išsiblaškiusi, nors dėl dukters stengėsi atrodyti oriai — net sudainavo su mergaite kelias daineles, kol virė vanduo. Rozamunda Hemsli palaikė, kad tokias marčios nuotaikas sukėlė nerimastavimas dėl jos naujosios knygos *Mėlynojo traukinio paslaptis* (*The Blue Train Mystery*), sukėlusios rašytojos kūrybinę krizę. „Prastas siužetas, — viešai prisipažino Agata Kristi, — koks prastas siužetas!" Vėliau ponia Hemsli paklausė marčios, kodėl ji nenešiojanti vestuvinio žiedo. Agata Kristi nieko neatsakė, tik kurį laiką labai ramiai sėdėjo, o tada, ponios Hemsli žodžiais tariant, prapliupo „isteriškai juoktis". Agata Kristi, paskendusi mintyse, išvykdama kelis kartus pasižiūrėjo po mašinos ratu ir lėtai nuvažiavo.

Iš Stailso tą vakarą Agata Kristi išvažiavo apie dešimtą valandą, palikusi į nedidelį pakelį susegtus laiškus. Kitą rytą jos dvivietis „storanosis" *Morris-Cowley* buvo rastas paliktas Niulends Korneryje už kokių penkių mylių nuo Godalmingo, kur buvo apsistojęs pulkininkas Kristis. Mašina stovėjo kelkraštyje su paliktomis neišjungtomis šviesomis. Automobilio salone buvo rasti rudos spalvos kailiniai ir nedidelis lagaminas. Lagamine, kuris buvo paliktas atviras, matėsi sudėtos suknelės, batai bei pasibaigusio galiojimo vairuotojo pažymėjimas, išduotas Agatos Kristi vardu. Netoliese tyvuliavo nedidelis vandens telkinys, vadinamas

Tyliąja sietuva. Viename iš ankstesniųjų Agatos Kristi romanų jame buvo rastas lavonas.

Policija, baimindamasi paties blogiausio, pradėjo „šukuoti" teritoriją. Buvo atgabenta pėdsekių šunų ir iškviesta paieškos lėktuvų. Narų komanda apieškojo Tyliosios sietuvos dugną. „Benzinu varomas traktorius" išrausė storus pamiškių plotus. Paieškoje aktyviai dalyvavo ir pulkininkas Kristis, į pagalbą kaip pėdsekį pasitelkęs savo žmonos šiurkščiaplaukį terjerą. Kadangi kelias dienas vykusios paieškos rezultatų nedavė, padėti pasisiūlė tūkstančiai civilių savanorių, tarp kurių buvo ir trisdešimt trejų metų Dorotė L. Sejers (*Dorothy L. Sayers*).

Pradėjo sklisti keistos ir prieštaringos istorijos. Vienas vyriškis pasakojo, kad minėtą naktį paežerėje jis netikėtai susidūrė su įstrigusiu automobiliu, kurį vairavusi moteris „keistai elgėsi". Moteris buvo ir be skrybėlės, ir be palto, o jos plaukai „buvo pasidengę šerkšnu". Vyriškis padėjo moteriai užvesti *Morris-Cowley,* tuomet ji nuvažiavo Niulends Kornerio link.

Pulkininko Krisčio motina dar užmetė malkų į ugnį, pateikusi painų pareiškimą *Daily Mail* reporteriui. „Esu linkusi manyti, kad mano marti nusprendė nusižudyti ir tyčia nuvairavo savo mašiną ten, kur ji buvo rasta", — pasakė ponia Hemsli. Toks jos pareiškimas leido galvoti apie iš anksto apgalvotą savižudybę, bet Rozalinda Hemsli ėmė pati sau prieštarauti pasakiusi, kad „Agata Kristi buvo atsidavusi savo vyrui ir vaikui, todėl niekada savo noru nebūtų jų palikusi. Manyčiau, kad mano marti, apimta didelės nevilties ir nežinodama nei kur važiuoja, nei ką daro, paliko mašiną Niulends Korneryje ir nuklydo kažkur į Daunso aukštumas".

Klausimas, ar tai nėra iš anksto apgalvota savižudybė, nedavė ramybės daugeliui bylų tyrėjų. Žinomas detektyvinių romanų rašytojas Edgaras Volesas (*Edgar Wallace*), pateikė dienraščiui *Daily Mail* tokią šios bylos versiją: „Šis dingimas atrodo kaip tipiškas „psichinis atsakomasis veiksmas" ją įskaudinusiam asmeniui. Paprastai tariant, susidaro įspūdis, kad iš pradžių ji ketino „pašnipinėti" nepažįstamą asmenį, kurį netikėtas jos pasirodymas būtų išgąsdinęs. Kad ji neketino nusižudyti, akivaizdžiai matyti iš to, jog palikdama mašiną tyčia sukūrė savižudybės atmosferą".

Volesas neįvardijo asmens, kam galėjo būti skirtas šis psichinis atsakomasis veiksmas, tačiau potekstė buvo aiški. Iš pradžių visuomenė regėjo pulkininką Kristį kaip patį geriausią susirūpinusio ir didžiai nuliūdusio vyro pavyzdį. Vykstant tyrimui, nuomonė ėmė keistis. Tokius pokyčius kurstė ir spaudoje pasirodantys sukrečiantys spėliojimai. Viename leidinyje buvo teigiama, kad tą lemtingą naktį pulkininkui paskambino žmona. Pakalbėjęs su ja, pulkininkas išskubėjo iš vakarėlio norėdamas sutrukdyti žmonai iškelti sceną. Pradėjus sklisti kalboms apie jo meilės romaną su Nense Nyl, pulkininkas Kristis pats tapo įtariamuoju savo žmonos dingimo byloje. Daug spėlionių kilo dėl Agatos Kristi Stailse paliktų laiškų. Nors jų turinys niekad nebuvo atskleistas, tačiau neaiškiai buvo užsiminta, kad dingusi moteris bijojo dėl savo pačios saugumo. Pulkininkas net nesitikėjo, kad policija pakeis savo požiūrį. „Jie mano, kad aš nužudžiau savo žmoną", — skundėsi jis savo kolegai.

Konanas Doilis įsikišo į bylos nagrinėjimą, kai Agata Kristi jau visą savaitę buvo paskelbta dingusia. Kitaip nei Edgaras Volesas, Konanas Doilis tvirtino, kad kažkoks oficialus asmuo gali būti susijęs su byla. 1902 metais Konaną

Doilį pašventinus į riterius, jam buvo suteiktas garbingas Sario jaunesniojo leitenanto laipsnis. Nors jis atsisakė garbingo rango ir visas savo jėgas skyrė spiritizmo judėjimui, asociacija būtų galėjusi rasti dingstį, kad vyriausiasis Sario konsteblis kreiptųsi į jį patarimo.

Pagrįstai buvo galima tikėtis, kad Šerloko Holmso kūrėjas Konanas Doilis Agatos Kristi dingimą tirs lygiai taip pat kruopščiai išnagrinėdamas visus įvykius ir faktus, kaip tai darė spręsdamas Džordžo Edalji ir Oskaro Sleiterio bylas. Tačiau, užuot taip daręs, Konanas Doilis nusprendė išspręsti problemą pasitelkęs parapsichologines priemones.

Tiesą sakant, tai neturėjo nustebinti tų skaitytojų, kurie buvo skaitę Konano Doilio rašinius „Nežinomas krantas" („*Uncharted Coast*"), spausdintus žurnale *The Strand.* 1920 metais išspausdintame straipsnyje „Naujas požiūris į senus nusikaltimus" („*The New Light on the Old Crimes*") Konanas Doilis paaiškino laikąs parapsichologijos mokslą galinga priemone, padedančia įminti neįmintas paslaptis. „Bet kurioje didelėje policijos nuovadoje turėtų būti galimybė išsikviesti patį geriausią, kokį tik galima rasti, aiškiaregį ar mediumą, netrukdomai naudotis jo paslaugomis ir žiūrėti, ko jis yra vertas. Nėra neklystančių. Jie turi savo išeigines dienas ir patiria nesėkmių. Joks žmogus negali būti nuteistas remiantis jų parodymais. Bet kai reikia rasti įkalčių ir sąsajų — jų parodymai tampa neįkainojami."

Konanas Doilis buvo įsitikinęs, kad Agatos Kristi byla suteikė puikią galimybę pademonstruoti, kokių su byla susijusių detalių ir sąsajų galima atskleisti, atlikus parapsichologinį tyrimą. Todėl Konanas Doilis susisiekė su pulkininku Krisčiu ir gavo iš jo vieną dingusios moters pirštinę. Paskui jis padavė šią pirštinę Horacijui Lyfui (*Horace Leaf*),

žmogui, kurį rašytojas tuo metu laikė geriausiu aiškiaregiu. Konanas Doilis taip didžiai vertino Horacijaus Lyfo gebėjimus, kad kartais vietoj savęs į paskaitas siųsdavo šį jauną vyrą ir net pradėjo vadinti jį savo „leitenantu" kryžiaus žygyje už spiritizmą. „Žinojau jį galint racionaliai, detaliai, žingsnis po žingsnio atskleisti informaciją apie objektą, suvokti kiekvieną reikalo aspektą, — rašė Konanas Doilis. — Tačiau svarbiausia yra tai, kad jis turi tai, ko neturiu aš — tų aiškiaregystės galių, kurios leidžia jam pateikti tikrų įrodymų."

Svarbiausias Lyfo gebėjimas buvo jo psichometrijos talentas — galėjimas turint daiktą patirti aiškiaregiškų įspūdžių. „Šis metodas yra labai paprastas, — aiškina H. Lyfas savo knygoje *Mediumo veiklos psichologija ir raida* (*The Psychology and Development of Mediumship*). — Daiktas, kurį asmuo vilkėjo, lietė ar čiupinėjo, palaikytas aiškiaregio rankoje ar prispaustas prie kaktos, gali sukelti jo smegenyse mintis, jausmus ir net vizijas, susijusias su tuo asmeniu."

Kitaip tariant, Konanas Doilis, davęs „pauostyti" Agatos Kristi pirštinę, ketino panaudoti Horacijų Lyfą kaip aiškiaregį pėdsekį. „Aš jam nedaviau jokios užuominos, apie ką norėjau sužinoti ar kam priklausė šis daiktas, — rašė Konanas Doilis laiške dienraščiui *The Morning Post.* — Aiškiaregis niekada nebuvo matęs to daikto, kol nepadėjau jo ant stalo konsultacijos metu. Aplink nebuvo nieko, kas būtų galėję nurodyti kokį nors ryšį tarp manęs ir Kristi bylos. Tai įvyko praeitą sekmadienį. Jis iš karto pasakė Agatos vardą."

Negalėdami patvirtinti informacijos, turime patikėti Konanu Doiliu, kad jis nedavė aiškiaregiui jokios užuominos, padėjusios nustatyti pirštinės savininkę. Be to, žinant, kad

Agatos Kristi pavardė jau visą savaitę puikavosi pirmuosiuose laikraščių puslapiuose, labai tikėtina, kad Lyfas galėjo padaryti tokią išvadą ir ne aiškiaregiškais būdais.

Taip pat įmanoma, kad Konanas Doilis neįsiminė tarpinių veiksmų, kurie padėjo Lyfui atspėti vardą „Agata". Magai, kurie sugeba skaityti mintis, kartais naudoja būdą, vadinamą „surakinimu". Jie užduoda virtinę apdairių, dviprasmiškų klausimų, taip išreikštų žodžiais, kad žmogus nori nenori turi pateikti atsakymą. Uždavus tokį klausimą, kaip pavyzdžiui, „jūs nevedęs, ar ne taip?", greičiausiai bus išpeštas patvirtinimas arba paneigimas. Išgirdęs teigiamą atsakymą, minčių skaitytojas gali pasakyti: „Aš taip ir maniau." O jei ne, atsakymas „Ne, aš taip nemaniau", taip pat būtų teisingas. Tokiu būdu patyręs publikos linksmintojas uždavęs vieną kitą tokį mielą klausimą gali išpešti atrodytų neįmanomus dalykus. Kartą paaiškinus, kaip dažnai mėgdavo pareikšti daktaras Votsonas, dalykas tampa absurdiškai paprastas.

Sunku pasakyti, ar Horacijus Lyfas, norėdamas įspėti pirštinės savininkės vardą, naudojosi, sąmoningai ar ne, panašiu metodu. Tačiau taip toli nuėjęs, jis jau nebegalėjo abejoti savininkės tapatybe. Jis čia galėjo sustoti ir gauti puikų parodytų įspūdingų psichometrinių gebėjimų įvertinimą, tačiau Lyfas tęsė atskleisdamas tai, ką matė ar jautė, ir kas visai nepanėšėjo į tipiškus miglotus aiškiaregiškus skaitymus. „Kažkas negerai su tuo asmeniu, — pranešė Lyfas. — Asmuo, kuriam priklauso šis daiktas, nelabai suvokia ką darantis — priblokštas, bet ir ryžtingas. Ji nėra mirusi, kaip kad daugelis mano. Ji gyva. Jūs apie ją išgirsite, manau, kitą trečiadienį."

Tuo metu daug kas manė, kad Agatos Kristi jau nebėra

gyvos. Ypač Berkšyro policija, kurios pastangos buvo aiškios – rasti lavoną, o ne nustatyti dingusio asmens buvimo vietą. Nedviprasmiškas Lyfo pareiškimas, kad Agata Kristi bus rasta gyva, skamba labai įtikinamai. Deja, iš Konano Doilio pastabų sunku pasakyti, ar Lyfo reginiai tikrai buvo tokie tikslūs ir teisingi, kaip kad jis sakė. „Būta daug charakteringų dalykų ir motyvų, kurių aš nežinau", – pasakė Konanas Doilis laikraščiui *Post*. Jo nenoras be reikalo pabrėžti nemalonias Agatos ir Arčibaldo Krisčių santuokinio gyvenimo detales yra visiškai pateisinamas, tačiau tai irgi reiškia, kad jis neatskleidė visko, ką Lyfas regėjęs ir jautęs, ir kas galėjo būti svarbu.

Viena iš tokių neužrašytų pastabų buvo susijusi su vandens įspūdžiu, kuris pasirodė esąs neįtikėtinai teisingas, nors galbūt ne taip, kaip įsivaizdavo Lyfas ar Konanas Doilis. Dar įtikinamesnę užuominą būtų galima rasti *Times* numeryje, išėjusiame išvakarėse. Pirmuosiuose leidinio puslapiuose skaitytojai buvo informuojami, kaip vyksta dingusios rašytojos paieškos, kai tuo tarpu paskutiniame puslapyje, asmeninių skelbimų skyrelyje, moteris, vardu Teresa Nyl, neseniai gyvenusi Pietų Afrikoje, ieškojo savo draugų ir giminių.

Šeštadienio, gruodžio 4-osios – kitos dienos po Agatos Kristi dingimo – rytą į Jorkšyro grafystėje esantį elegantišką Didžiosios Britanijos karaliaus Eduardo VII laikų mineralinių vandenų kurortą, vadinamą „Harrogate Hydrapathie Hotel", taksi atvažiavo Teresa Nyl. Ji neturėjo bagažo, išskyrus nedidelį krepšį. Kitiems viešbučio svečiams buvo pasakyta, kad į vandens gydyklą ji atvyko atsigauti po kūdikio netekties, todėl ir jos išvaizda tokia melancholiška. Tačiau per kitas kelias dienas ponia Nyl pralinksmėjo, įsigijo naujų

drabužių ir ėmė daugiau bendrauti. Vakarais su kitais svečiais ji šokdavo čarlstoną skambant populiarioms grupės „Happy Hydro Boys" atliekamoms melodijoms „Don't Bring Lulu" ir „Yes, We Have No Bananas". Kartais viešbučio bare ponia Nyl dainuodavo ir grodavo fortepijonu. Ji taip pat išbandė jėgas prie biliardo stalo.

Bobas Tapenas (*Bob Tappin*), kuris grupėje „Happy Hydro Boys" grojo bandža, niekaip negalėjo atsistebėti tokiu dideliu Teresos Nyl panašumu į Agatą Kristį. Kiti svečiai taip pat pastebėjo Teresos panašumą į garsiąją rašytoją, tačiau užuominas ji nuleisdavo negirdom. Palaukęs dieną ar dvi Tapenas apie savo įtarimus pranešė policijai, kuri iškvietė pulkininką Kristį į Harougeitą. „Tik įsivaizduokite! — pasakė Teresa Nyl, išvydusi pulkininką Kristi, — ką tik atvyko mano brolis."

Abu pasišalino į privatų kambarį, kadangi iš visų pusių juos puolė reporteriai, triukšmingai reikalaudami naujų bylos detalių. Vėliau, tą patį vakarą pulkininkas Kristis padarė trumpą pareiškimą: „Dėl tapatybės viskas aišku. Ši moteris yra mano žmona. Ji beveik visiškai prarado atmintį ir aš nemanau, kad ji žino, kas esanti". Kitą rytą, kai Krisčiais apsimetusi pora bandė atitraukti spaudos atstovų dėmesį, tikrieji Krisčiai nepastebėti įlipo į prie viešbučio įėjimo laukusį automobilį.

Tuo metu, kai pulkininko Kriščio žmona leido laiką su draugais, jis pats pasakojo apie žmonos amneziją. „Mano žmona sunkiai serga, — pasakė jis spaudai. — Treji metai išsitrynė iš jos atminties. Ji negali atsiminti nieko, kas yra įvykę per tą laikotarpį. Faktas, kad ji gyvena Saningdeile, jai nieko nereiškia ir, atrodo, ji nesupranta, jog Stailsas yra jos namai. Kas įvyko tada, kai ji išvažiavo iš namų, ji nieko

neatsimena, nei kaip važiavo į Niulends Kornerį, nei kaip atsidūrė Harougeite... Keisčiausia tai, kad ji nežino turinti dukrą. Kai jai buvo parodyta jos pačios ir jos mažosios dukrelės Rozalindos nuotrauka, ji paklausė, kieno šis vaikas, kas per žmogus ta moteris ir kiek jai metų?"

Toks paaiškinimas nelabai tiko spaudai ir visuomenei. Buvo nutrauktas tolesnis tyrimas, o Agatos Kristi gydytojai parengė keletą biuletenių apie jos sveikatos būklę. Parlamente buvo iškeltas klausimas dėl paieškos išlaidų, kurios buvo įvertintos 10 000 svarų sterlingų, tačiau vidaus reikalų ministras nurodė daug mažesnę 25 svarų sterlingų sumą. Pulkininkas Kristis pranešė sumokėsiąs bet kokią sumą ir dar kartą paprašė leisti žmonai atsigauti.

Liko daug neatsakytų klausimų ir prieštaravimų. Nepavyko išsiaiškinti, kaip Agata Kristi naktį įveikė tris mylias nuo Niulends Kornerio iki Gildfordo geležinkelio stoties, kur ji įsėdo į pieną vežantį traukinį, vykstantį į Londoną. Taip pat liko neaišku, ko ji siekė į *Times* įdėdama asmeninį skelbimą. Jei iš tiesų ji prarado atmintį, tuomet atrodo keista tai, kad kažkas girdėjo, kaip jos leidėjas seras Godfris Kolinzas (*Godfrey Collins*) kitą rytą po rašytojos dingimo pasakė: „Ji yra Harougeite, ilsisi". Dar keisčiau: Naitsbridžo juvelyrinių gaminių parduotuvė „Harrod's" pardavė Agatai Kristi priklausiusį žiedą poniai Nyl iš Harougeito. Pasirodo, kad ir Agatos Kristi svainis žinojo ją buvus vandenų kurorte Jorkšyro grafystėje, nes buvo gavęs iš pačios Agatos Kristi laišką, nurodantį jos buvimo vietą. Policija pradėjo bylą, tačiau tyrimas buvo nutrauktas, kadangi Teresa Nyl, o ne Agata Kristi buvo pasirašiusi viešbučio registracijos žurnale.

Buvo pradėtos tirti įvairios versijos. Kai kurie apskritai vertino šią istoriją kaip reklamos triuką. Kiti buvo linkę

manyti, jog šia drama Agatai Kristi pavyks įbauginti vyrą ir taip išsaugoti santuoką. Ir slapyvardžio – naujosios pulkininko Krisčio mylimosios vardo – pasirinkimas negalėjo būti paprasčiausias sutapimas. Buvo ir kita versija, kad Agata Kristi ketinusi nepagrįstai apkaltinti savo vyrą žmogžudyste, galbūt tam, kad pati galėtų išvaduoti jį iš įstatymo gniaužtų. Tai atrodo neįtikima, sutiko versijų pateikėjai, bet ne daugiau nei įprastas Agatos Kristi romano siužetas. Laiškų, kuriuos rašytoja parašė savo dingimo naktį, turinys taip niekad ir nebuvo atskleistas, tačiau manoma, kad vienas iš jų, kuriame sakoma, kad rašytoja bijanti dėl savo gyvybės, buvo nusiųstas vietos policijai. Iš tiesų, policija buvo atvykusi apklausti pulkininko Krisčio jau vykstant rašytojos paieškai. Vienas žurnalistas tuo klausimu visiškai neabejojo: „Jei ji ketino nusižudyti ir jei jos kūnas būtų buvęs rastas Tyliojoje sietuvoje, neabejoju, iš kur būčiau sužinojęs apie policijos nuostatą, kad pulkininkui Krisčiui būtų buvę pateikti netiesioginiai įrodymai".

Konanas Doilis nepareiškė savo nuomonės apie Agatos Kristi dingimo motyvus. Jam tai buvo psichometrijos triumfas. „Agatos Kristi byla pateikė nuostabų psichometrijos, kaip pagalbinės detektyvo priemonės, panaudojimo pavyzdį, – rašė jis laiške dienraščiui *Morning Post.* – Psichometrija, reikia pripažinti, yra sunkiai nuspėjama ir nepastovi galia, tačiau kartais pribloškianti savo veiksmingumu. Ja dažnai naudojasi Prancūzijos ir Vokietijos policija, ir jei kada nors mūsų policija nuspręstų pasinaudoti jos galia, tai turėtų būti daroma *sub rosa* (*slaptai, lot.*), kadangi jiems būtų sunku iškviesti pačias jėgas, kurias pagal įstatymą turėtų persekioti."

Šiuo atveju Konanas Doilis leido sau šiek tiek retoriškai pažaisti. Nebuvo panašu, kad Prancūzijos ir Vokietijos poli-

cija užprotestuotų tokį teiginį, tačiau Britanijos policija netruko susierzinti. „Šios šalies policijos pajėgose mes nelaikome beviltiškų lunatikų", – pareiškė vienas pareigūnas.

Galimas dalykas, bet Konanas Doilis, gudrus ir apdairus propagandininkas, jau skaičiavo taškus savo naudai. Jis toliau rinko taškus pareikšdamas nesutinkąs su vienu iš Horacijaus Lyfo reginių. „Viskas, kas buvo pasakyta, – oficialiame pranešime teigė Konanas Doilis, – yra tiesa ir buvo įrodyta. Vienintelė klaida buvo ta, kad jis matė vandenį, nors, ar tai buvo vandens gydykla – sunku pasakyti". Tai buvo neapsakomai sumanu. Tik visiškas pedantas galėjo paneigti ryšį tarp Lyfo vandens reginių ir Agatos Kristi suradimo mineralinių vandenų gydykloje, ir Konanas Doilis puikiai tai žinojo. Jo tariamas dvejojimas dėl šio įvykio skatino skaitytoją patvirtinti tokią asociaciją – kartu žengti žingsnį tikėjimo link, tuo tarpu pats Konanas Doilis išsaugojo kritiško ir skrupulingo žmogaus įvaizdį.

Kaip yra žinoma, Agata Kristi buvo surasta antradienį, o ne trečiadienį, kaip kad buvo nuspėjęs Lyfas. Bet kadangi Konanas Doilis buvo užsirašęs ištartus žodžius: „Apie ją jūs išgirsite, manau, kitą trečiadienį", jis galėjo tvirtinti, kad pareiškimas bent iš dalies buvo tikslus, kadangi laikraščiai su pranešimais pasirodė tik kitą dieną.

Niekas nežinojo, ką apie visa tai manė Agata Kristi, nors ji greitai nusimetė visas nepalankias Harougeito dramos pasekmes. Netrukus ji sutiko išsiskirti su pulkininku Kriščiu, ir vėliau jis vedė Nensę Nyl. Rašytoja pati po ketverių metų ištekėjo už archeologo Makso Melovano (*Max Mellowan*). Visą likusį gyvenimą ji niekam neprasitarė apie vienuolikos dienų savo dingimą, tačiau negali būti jokių abejonių, kad jos nuostata dėl Konano Doilio įsikišimo į šį reikalą nebuvo

visai aiški. Šis žmogus būtų kėlęs nerimą bet kuriam pradedančiajam pasakojimų apie nusikaltimus rašytojui, ir ypač Agatai Kristi, kurią nuo pat literatūrinės karjeros pradžios slėgė sunki našta sukurti tokį seklį, kuris „nebūtų panašus į Šerloką Holmsą". Apsakyme „Kraujo spalvos etiudas" Šerlokas Holmsas ištarė garsiąsias užgaulias pastabas apie Diupeną ir Lekoką. 1952 metais išspausdintame Agatos Kristi romane *Ponios Makginti mirtis* (*Mrs. McGinty's Dead*) pats Holmsas tapo panašios griežtos kritikos taikiniu: „Aš turiu savų metodų, Votsonai, — pasakoma pastaba Erkiuliui Puaro. — Atleiskite man, kad vis pavadinu jus Votsonu. Neketinau įžeisti. Beje, įdomu, kiek tas kvailas draugas gali laikytis įsikibęs savų metodų. Aš pats manau, kad pasakojimai apie Šerloką Holmsą yra pernelyg vertinami".

„Kūrėjas ir kūrinys nėra vienodos lėlės," — taip kartą pareiškė Konanas Doilis, taigi visi ir delsia priskirti personažo požiūrį Agatai Kristi. Tačiau visiems gerai žinoma, kad Harougeito drama visą likusį rašytojos gyvenimą buvo skaudi tema. Jai nebūtų patikę, kad toks detektyvinių romanų milžinas kaip Konanas Doilis būtų knaisiojęsis po labai skausmingą jos asmeninio gyvenimo epizodą.

1929 metais, praėjus trejiems metams po Agatos Kristi dingimo, jos apsakymų rinktinėje *Nusikaltimo bendrininkai* (*Partners in Crime*) buvo išspausdintas neįprastas apsakymas. Apsakymo pradžioje vienas ponas kreipiasi į vyrą ir žmoną Tomį ir Tapensą Beresfordus, ponios Kristi seklius, kad padėtų nustatyti jo dingusios sužadėtinės buvimo vietą. Tomis įvertina naująjį klientą, ir mes išgirstame pažįstamų gaidų: „Nepaisant to, kad tai labai skubu, kad jūs čia atvažiavote taksi ir kad pastaruoju metu buvo-

te Arktyje – galbūt Antarktyje, aš nieko nežinau".

Sužinome, kad Tomis rašo „nedidelę monografiją" apie vidurnakčio saulės poveikį ir prastai griežia smuiku. Vienu metu Tomio pavaizdavimas Šerloku Holmsu tampa toks akivaizdus, kad Tapensa pasiūlo jam atnešti buteliuką kokaino.

Siužetui toliau plėtojantis, pirmas įtarimas dėl nusikaltimo pasirodo neturįs pagrindo. Dingusi sužadėtinė, kaip paaiškėja, paprasčiausiai buvo išvykusi į mineralinių vandenų kurortą norėdama sulieseti. Dėl to labai nusiminęs Tomis išreiškia viltį, kad neliks jokių įrašų apie bylą. „Joje nėra *jokių* išskirtinių bruožų," – pareiškia jis.

Ar Agata Kristi ketino atkeršyti Konanui Doiliui už įsikišimą į visą šį reikalą? Sunku pasakyti, tačiau apsakymo pavadinimas verčia apie tai pamąstyti. Tai buvo „Dingusios moters byla" („*The Case of the Missing Lady*").

30

Pasaulio pabaiga

— Ostinai, šiandien tikiuosi išvysti pasaulio pabaigą.
— Taip, sere. Kelintą valandą, sere?

PROFESORIUS ČELENDŽERIS IR JO LIOKAJUS, IŠ *NUODINGOSIOS JUOSTOS*

1927-ųjų kovą Konanas Doilis savo laiške Oliveriui Lodžui dalijosi mintimis apie pasaulio pabaigą. Jau penkerius metus iš viso pasaulio mediumų sklido baugios apokalipsę pranašaujančios žinios. Šaltiniai buvo įvairūs, bet pranašystės skelbė beveik tą patį. „Žemė drebės, o jūros išdžius", — gąsdino viena. „Žemę ištiks didžiulė nelaimė", — baugino kita. „Tūkstančius gyvybių nusineš maras ir potvyniai."

Iki 1927-ųjų Konanas Doilis buvo sukaupęs daugiau kaip šimtą tokių pranašiškų įspėjimų. Atkaklus pranešimų tonas, pastebimai didesnis žemės seisminis aktyvumas vertė tikėti, kad krizė neišvengiama. Konano Doilio manymu, vien tokių negailestingų pranašysčių gausa neleidžia praleisti jų negirdom. „Manau, kad neįmanoma į jas žiūrėti pro pirštus, — kalbėjo jis apie pranašystes, — nes jose

įsikūnija parapsichologijos reiškinys, kuriam analogiško nežinau." Vienas žymiausių pranašų buvo Fenėjas, Džinos dvasinis vadovas, kalbėjęs apie artėjančią „javapjūtę". Komentuodamas Japoniją sukrėtusį galingą žemės drebėjimą, Fenėjas beveik nepaliko vietos abejonėms: „Atlaisviname kniedes", — sakė jis.

Konano Doilio manymu, kataklizmas pasireikš žemės drebėjimais ir potvyniais, įvyks „milžiniškas išsiveržimas", akimirksniu nuošluosiantis planetą. Bus sunaikintos ištisos valstybės ir dabartinei žmonijos civilizacijai ateis galas. Bet, pasirodo, žūti turėtų ne visi. Didžioji dauguma, „beviltiška materija", pražus, bet „išrinktieji", supratę spiritizmo žinią, išgyvens ir bus naujos santvarkos valdovai. Konanas Doilis teorizavo, kad ore pasklis tam tikros pražūtingos dujos, kurioms išrinktieji bus atsparūs. Trumpam pakils šydas, skiriantis mūsų pasaulį nuo pomirtinio, ir žemiškosios būtybės atsidurs greta dvasių. Po trumpą laiką truksiančio „absoliutaus chaoso" bus įgyvendinta idiliška spiritistinė utopija.

Panašu, kad tokias pranašystes pagimdė tikėjimas, esą visa planeta tapo šiuolaikine Sodoma ir Gomora. Ignoruodama spiritizmo mokymą, žmonija pasmerkė save skausmingam apsivalymo ir atgimimo laikotarpiui. Konanas Doilis pripažino biblinius šio scenarijaus aspektus ir nematė jokių prieštaravimų. Jau seniai spiritizmą jis laikė tradicinės religinės minties tąsa, kai kuriuos jos elementus priimančiu, kai kuriuos atmetančiu. „Spiritizmas, — užsispyręs teigė jis, — yra ateities religijos pamatas."

Iki tol Konanas Doilis nesijautė labai suvaržytas parapsichologijos srityje. Dabar galbūt pirmą kartą jis suprato, kad reikia būti atsargiam. Jam tereikėjo įsivaizduoti, kaip žmonės sutiktų šią žinią, jeigu ji būtų paskelbta viešai. Tačiau

tuo pačiu metu jo reakcija į akivaizdų parapsichologų nuomonių sutapimą buvo gana skeptiška. „Dar kartą sakau, dėl šių įvykių nesu tikras, — rašė jis Lodžui. — Nei mums reikalinga isteriška įvykių klotis, nei mes norime spiritizmą sieti su pranašyste, kuri gali neišsipildyti."

Nepaisydamas tokių abejonių, Konanas Doilis jautė pareigą paskelbti pranašystes nedideliam apsišvietusių draugų būriui, nes, jo manymu, jeigu įvyktų krizė, būtent spiritistai turėtų žmones nuraminti ir teikti jiems nurodymų. Jis sukūrė trumpą pamfletą, pavadintą „Įspėjimas" (*„A Warning"*), tačiau jį platinti reikalavo diskretiškai. „Teišgirsta jį tie, kurie turi išgirsti, — rašė jis, — tačiau viešinti jo nereikia." Iš knygos *Fenėjas kalba,* pasirodžiusios 1927 metais, Konanas Doilis išbraukė visas užuominas apie artėjančią apokalipsę, ketindamas sudėti jas į antrąjį tomą, kuris, kaip rašė Lodžui, „bus gerokai rūstesnis". Antrasis tomas niekada neišvydo dienos šviesos.

Toks Konano Doilio pasaulėžiūros pokytis nustebino jo kolegas. „Iš to nebus nieko gero, — rašė Lodžas vienam draugui, — net jei tai būtų tiesa." Haris Praisas žurnalo *Journal for the American Society for Psychical Research* vedamajame tokį požiūrį įvertino pašaipiai: „Kosminio masto kataklizmas, kuriuo Doilis mus gąsdina dvejus metus, dar tebekybo ore ir prasidėjus 1927-iesiems mes ramiai miegame savo lovose, mažai paisydami viską niokojančios seisminės katastrofos, kuria, anot sero Artūro, mums grasina blogosios šio ir ano pasaulio dvasios... Dabar naujasis armagedonas mums pranašaujamas 1928-aisiais!"

Praisas buvo neteisus, nes Konanas Doilis nesukūrė šių apokalipsės vizijų. Nors būtų galima ginčytis, koks buvo

Fenėjo pranašysčių šaltinis, tačiau vargu ar Konanas Doilis galėjo turėti įtakos daugeliui plačiai po pasaulį pasklidusių mediumų, jam pranešusių savo išvadas. Jo bičiuliai spiritistai, matydami, kad jų įtaka mažėja, nebūtų buvę tokie fanatikai, kad pirmieji prabiltų abejingam pasauliui apie išnykimo grėsmę. Konanas Doilis laikė save tik keistų parapsichologinės minties sutapimų „informacijos centru". Jis apgailestavo, bet nejautė keršingumo daugeliui milijonų, nepaisiusių parapsichologų siunčiamo signalo, ir nebuvo patenkintas, kad jo pranešimas tikrinamas tokiu dramatišku būdu.

Be Praiso, nedaugelis, kuriems teko sutikti senstantį Konaną Doilį, apibūdintų jį kaip likimo pranašą. Jis atrodė geraširdis, patenkintas žmogus, dažnai kalbantis apie savo šeimyninio gyvenimo „tobulą laimę". Kiekvieną pavasarį Vindlešamo soduose jis ieškodavo pirmosios pavasario snieguolės ir įteikdavo ją Džinai jų pažinties metinių proga. Jo jaunesnioji dukra, praminta Bile (*Billie*), prisimena jį kaip dėmesingą ir mylintį tėvą, lydėdavusį ją pas dantų gydytoją ar į skautų susirinkimus. Ji prisimena, kad nepaisydamas savo antipatijos sufražistėms, jis auklėjo dukrą taip, kad ji jaustųsi lygiavertė dviem savo broliams. Anot jos brolio Adriano, tėvas neleido niekinti šeimos garbės. Adrianas vėliau rašys, kad būdami jauni jie su broliu Denisu kartais prikrėsdavo visokių eibių. Konanas Doilis nesunkiai atleisdavo prabangaus automobilio sudaužymą ar netyčia sukeltą gaisrą biliardo kambaryje, tačiau iš Adriano atminties niekada neišblės „baisaus pykčio protrūkis", kai jis, tėvo manymu, nusižengė gerokai rimčiau. Adrianas, regis, buvo šiurkštus su antrąja kambarine.

Sportas tebebuvo mėgstamiausias Konano Doilio laisvalaikio užsiėmimas. Nors Konanas Doilis galiausiai jau nebežaidė

kriketo, jį buvo galima dažnai sutikti kaimynystėje esančio „Crowborough Beacon" golfo klubo laukuose. Kartą jis grįžo namo mūvėdamas tik kojines, nes golfo batelius atidavė pakeliui sutiktam valkatai.

Artėjant gyvenimo saulėlydžiui jis ypač domėjosi išradimais ir technologijų plėtra, o *Popular Wireless Weekly* žurnalo viršeliui pozavo su radiju ir ausinėmis. Automobiliai taip ir liko jo silpnybe. Nors dabar greitai važinėjo ne jis, bet jo sūnūs, tačiau sulaukęs septyniasdešimties jis su malonumu sutiko būti pavežtas Bruklendso automobilių lenktynių žiedu.

Šiuolaikinis pasaulis jį kerėjo, o modernusis menas — ne. Daugybė naujų srovių jam atrodė keistos ir netgi atstumiančios. Dar 1912-aisiais jis išreiškė nusivylimą moderniuoju menu, taip tolimu garsiųjų jo dėdžių pasauliui. Jis rašė: „Reikėtų pečiais užremti duris ir neleisti beprotybei patekti į vidų". Jo literatūrinis skonis taip pat liko tvirtai įsišaknijęs praėjusiame amžiuje. Jauniesiems skaitytojams jis primygtinai rekomenduodavo tokius autorius kaip Skotas ir Tekerėjus, o tokie perspektyvūs rašytojai kaip Hemingvėjus, Eliotas ar Blumsberio grupės nariai jo nedomino. Nors jis buvo tarp tų, kuriems 1922-aisiais pirmą kartą išleistas *Ulisas (Ulysses)* įspūdžio nepadarė, tačiau bent viena šios knygos frazė negalėjo praprūsti pro jo akis: „Tuo tarpu jis Šerloko Holmso akimis nužiūrėjo prieš jį stovintį žmogų...".

Nespėdamas žengti koja kojon su šiuolaikiniu menu, Konanas Doilis pasinėrė į paslaptingą mokslinės fantastikos pasaulį, nors ir ne taip aistringai, kaip anksčiau. Mokslinė fantastika teikė galimybę lyg ant švarios lentos rašyti naujas idėjas ir pasireikšti entuziazmui, kaip buvo rašant *Paslaptingą šalį.* Viena iš naujų jį sudominusių temų buvo legenda

apie Atlantidą. Aprašydamas kelionę po Australiją *Spiritisto klajonėse,* Konanas Doilis išdėsto mitinės salos likimo hipotezes ir legendos pėdsakų ieško Platono bei senovės egiptiečių raštuose. Jeigu legendos byloja tiesą, plėtoja jis teoriją, Atlantidos žūtis turėjusi sukelti milžinišką potvynio bangą, kuri nušlavė daugybę pasaulio gyventojų ir tokiu būdu padarė vietos dabartiniams žemės gyventojams. Jis daro neaiškią užuominą, kad panašus likimas gali laukti ir dabartinio pasaulio. „Didysis karas, – užsimena jis, – greičiausiai yra pavojaus varpas."

1927-aisiais Konanas Doilis šią temą panaudojo pamokomame romane *Marakoto gelmė* (*The Maracot Deep*), kurio paantraštė – „Paslaptinga povandeninė šalis" („*The Lost World Under the Sea*"). Romane pasakojama apie profesoriaus Marakoto ir jo bendražygių, tyrusių vandenyno dugną suspausto oro povandeninėje kapsulėje, nuotykius. Kai tyrinėtojus užpuola milžiniškas į omarą panašus gyvis ir kapsulė nugrimzta į paslaptingą įdubą, juos išgelbsti Atlantidos gyventojai. Marakotas sužino apie liūdną Atlantidos gyventojų dalią: jie taip „morališkai išsigimė", kad žemesnė rasė padarė juos savo vergais. Skaitytojas sužino, kad tokio likimo buvo galima išvengti, jei tik Atlantidos gyventojai būtų paisę reformatorių, kurių istoriją Marakotas ir jo bendražygiai pamato švytinčiame ekrane, įspėjimų. „Mes matėme juos, solidžius ir uolius vyrus, jie įtikinėjo žmones ir maldavo jų, – rašė Konanas Doilis. – Matėme ir tai, kaip iš jų tyčiojosi ir juos niekino tie, kuriuos jie bandė išgelbėti." Atrodo, kad po vandeniu stokota subtilumo.

Konanas Doilis kaip visada sukūrė meistriškų veiksmo scenų, ir daugelis kritikų knygą palankiai vertino lygindami ją su Žiulio Verno romanu *Dvidešimt tūkstančių mylių po*

vandeniu, turėjusiu Konanui Doiliui akivaizdžią įtaką. Žiulio Verno įtaka taip pat juntama, kai Konanas Doilis dar porą kartų grąžina į sceną profesorių Čelendžerį. „Dezintegracijos mašinoje" („*The Disintegration Machine*") Konanas Doilis tiria, ar įmanoma persiųsti materiją – ar galima suskaidyti objektą į atomus ir iš jų vėl surinkti objektą jau kitoje vietoje. Pirmą kartą šią idėją jis aprašė *Klumberio paslaptyje* (*The Mystery of Cloomber*) prieš kokius keturiasdešimt metų. Ši koncepcija, dabar tapusi mokslinės fantastikos banalybe, turėjo daryti didelį įspūdį pirmiesiems Konano Doilio skaitytojams, kuriems ir radijo imtuvas buvo gana nauja technologija. Dar kartą Čelendžeris pasirodo novelėje *Kai pasaulis šaukė* (*When the World Screamed*), kurioje jis gręžia tunelį per žemės plutą. Šis brovimasis sukelia tokį galingą „požemio karalystės pasipiktinimą", kad išsiveržia visi žemės paviršiuje esantys vulkanai. Tai įrodo Čelendžerio įtarimą, kad planeta yra gyvas organizmas. Pabaigoje Konanas Doilis rašo: „Bendras žmonijos tikslas yra pasiekti, kad visas pasaulis kalbėtų. Vieno Čelendžerio tikslas buvo pasiekti, kad visas pasaulis šauktų".

Konanas Doilis šias istorijas perkėlė į „kitokią ir kuklesnę plotmę", šiandien vadinamą žanrine beletristika. Jis niekada nepakeitė savo požiūrio, kad Čelendžeris, taip pat Šerlokas Holmsas ir gal šiek tiek mažiau brigados vadas Žeraras neleido jam užimti teisėtai priklausančios šiuolaikinio istorinių romanų meistro vietos. Šiaip ar taip, rašydamas istorinius romanus, jis dar kartą pademonstravo minties ir stiliaus naujoves, dėl kurių yra prisimenamas šiandien. Galbūt jis dairėsi medžiagos Verno ir H. Dž. Velso kūryboje, kaip kad iš Po nusižiūrėjo dabitą, tapusį Šerloku Holmsu, tačiau pasiekti rezultatai byloja apie tokią pat pionierišką dvasią. Deja, paskutiniai

apsakymai taip pat aiškiai rodo, kad jo mintys klaidžiojo visai kitur. „Idėjų ir sąmojo netrūko," — kartą jis apibūdino savo draugą Džeimsą Barį, tačiau tai nebuvo tinkamai realizuota iki galo. Stigo intrigos, o veikėjų elgesiui — nuoširdumo.

1928-ųjų lapkritį Konanas Doilis leidosi į penkių mėnesių kelionę po Afriką skaityti paskaitų. Jis grįžo į tas pačias vietas, kuriose teko lankytis per Būrų karą, kelionę baigdamas Blumfonteine. Ir šį kartą jį lydėjo šeima, tačiau kelionė nebuvo labai sėkminga. Daugelis vietos laikraščių buvo nusiteikę prieš spiritistus, ir net jis pats pripažino, kad kai kurie žmonės klausosi jo paskaitų „atlaidžiai arba nenoromis". Nuo karo metų užsilikęs pyktis kėlė dar daugiau sunkumų. Memoriale britų koncentracijos stovyklų aukoms atminti Konanas Doilis įsikarščiavo pastebėjęs užuominų apie netinkamą britų elgesį. Tai buvo aprašyta spaudoje, ir prie viešbučio, kuriame jis buvo apsistojęs, susirinko grėsmingai nusiteikusi kelių šimtų žmonių minia. Konanas Doilis galėjo išeiti iš viešbučio tik tada, kai policija minią išvaikė. Į laikraštį *Cape Times* jis nusiuntė atsiprašymo laišką ir pasiaiškino, kad neteisingai suprato užrašą ant monumento.

Vėliau kelionėje jį įskaudino spiritizmo kritikas, metęs jam kaltinimą, esą Kingslio mirtį jis naudoja propagandos tikslais. Konanas Doilis turėjo susilaikyti, kad neapkultų jo skėčiu. Denisui ir Adrianui dalyvaujant stambių žvėrių medžioklėje skėtis dar kartą pateko į akiratį. Varovams pasiūlius raganosius varyti prie ugnies linijos, Konanas Doilis pamanė, kad netikėtai išskleistas skėtis atitrauktų žvėrį pakankamai ilgam, ir sūnūs galėtų jį nudobti. Atrodo, tąkart raganosiams pavyko pasprukti.

Lankant Sesilio Raudzo (*Cecil Rhodes*) kapą Rodezijoje, dabartinėje Zimbabvėje, Džina pasidavė vienam iš dažnai ją

aplankančių parapsichologinių impulsų ir užrašė velionio britų imperialisto perduotą pranešimą: „Šiuo keliu aš atėjau ir juo nukeliavau į savo likimą, šiek tiek laimingą, šiek tiek apgailėtiną, — buvo sakoma jame. — Tačiau čia atlyginama už galimybes, kuriomis bepasinaudota".

Kelionei artėjant į pabaigą karštis ir ilgos kelionės valandos atsiliepė Konanui Doiliui. Jį ėmė varginti svaigulys ir pasikartojantis skausmas krūtinėje. Kiek tik įstengė, savo negalavimo požymius jis slėpė ir dirbo toliau. Tačiau pats būdamas medikas puikiai žinojo, kad jo dienos suskaičiuotos.

Grįžęs į Angliją atgavo jėgas gyvendamas beveik atsiskyręs nuo pasaulio Niuforeste, Hampšyro grafystėje. Nuo 1925-ųjų šeima gyveno tai Vindlešame, tai nuošaliame vadinamajame Bignelio name netoli Minstedo miesto. Konanas Doilis pamėgo šią vietą dar Sautsio laikais, kai pabėgęs į kaimo trobelę rašė *Baltąją kuopą.* Nedidelį Jurgio I laikų namelį jis nupirko dovanų Džinai. Šalia namelio buvo šiltadaržis ir šiaudais dengtas saksoniškas svirnas. Konanas Doilis namą sujungė su svirnu, įrengė šildymo sistemą ir generatoriais varomą vandens siurblį.

Atrodo, priimant sprendimą pirkti šį namą savo žodį tarė ir Fenėjas. Galbūt buvo manoma, kad Niuforestas bus pakankamai saugus prieglobstis artėjančios pasaulio pabaigos akivaizdoje. Be to, Konanui Doiliui taip pat reikėjo vietos, kad ramioje vienumoje galėtų dirbti literatūrinį darbą. Sklido kalbos, kad vietiniai vengė Bignelio namo ir laikė jį spiritistinės veiklos židiniu. Buvo kalbama, kad vienu metu net paštininkas namą aplenkdavo. Konano Doilio jaunesnioji dukra tai atkakliai neigia. Ji prisimena, kaip Bignelvudo kaimynai svetingai priėmė jų šeimą į bendruomenę ir buvo dažni svečiai jų namuose. Be to, nepaisydami

įsitikinimų, vietiniai gyventojai atėjo į pagalbą 1929-ųjų rugpjūtį, kai iš kamino iššokusios kibirkštys uždegė šiaudinį stogą ir namas paskendo liepsnoje. Šeimos nariams nuskubėjus į Konano Doilio darbo kambarį gelbėti jo raštų, susirinkę kaimynai padėjo kaip išmanydami. Vėliau Konanas Doilis nusiuntė padėkos laišką į vietos laikraštį, kuriame dėkojo kaimiečiams, išnešusiems į lauką baldus: „Nors vienas kitas vyrukas daiktus panėšėjo gerokai toliau, tačiau dauguma suteikė man neįkainojamą pagalbą".

Baigiantis nakčiai iš namo beveik nieko neliko. Konfidencialioje aplinkoje Konanas Doilis įtarinėjo, kad gaisras buvo parapsichologinės kilmės. Netrukus po gaisro Džina gavo pranešimą, kad kai kurias namo dalis buvo užkrėtęs „blogas parapsichologinis debesis", o kadangi Bignelio namas buvo numatytas „aukštiems tikslams prieš ateinančius įvykius arba per juos", šios neigiamos jėgos turėjo būti nusikratyta. Buvo tai parapsichologinis debesis ar ne, Konanas Doilis pasamdė meistrus namui atstatyti, tačiau mirė nesulaukęs darbų pabaigos.

Praėjus dviem mėnesiams po gaisro Konanas Doilis leidosi į dar vieną kelionę. „Kitą savaitę išvykstu į kelionę po Olandiją, Daniją, Stokholmą ir Oslą, — informavo jis Harį Praisą. — Prieš iškeliaudamas anapus dar noriu pasakyti kalbą kiekvienoje nekatalikiškoje Europos sostinėje." Nors šį kartą darbotvarkė buvo lengvesnė, o priėmimas širdingesnis nei Afrikoje, Konano Doilio sveikata pašlijo dėl įtampos. Kopenhagoje jį ištiko agoniškas krūtinės skausmų priepuolis, tačiau sutrumpinti darbotvarkę jis atsisakė. Beveik nuolatos kęsdamas skausmą, jis skaitė paskaitas, dažnai įsitverdamas pakylos, kad išlaikytų pusiausvyrą. Lapkričio mėnesį, grįžus keltu į Angliją, jį reikėjo išnešti į krantą.

Buvo sukviesti gydytojai, kad patvirtintų tai, ką Konanas Doilis jau žinojo. „Rašau gulėdamas lovoje, – rašė jis draugui iš Amerikos, – nes labai pašlijo sveikata ir išsivystė *angina pectoris*. Todėl yra tik tikimybė, kad visa tai galėsiu aptarti su pačiu Houdiniu dar prieš iškeliaudamas į amžinybę. Į ateitį žvelgiu visiškai ramiai. Taip yra dėl parapsichologinių žinių. Jos išsklaido bet kokią baimę dėl to, kas laukia."

Nepaisydamas gydytojų nurodymų, jis išvyko į Londoną sakyti kalbos Paliaubų dieną vykusiame spiritistų suvažiavime. Į Alberto salę važiuodamas taksi patyrė dar vieną priepuolį. Į salę įsvyravo įsitvėręs sūnų, kalbą sakė užsikirsdamas, silpnu balsu. Atsisakęs pripažinti savo silpnumą, tą pačią dieną pasakė dar vieną kalbą.

Dabar gydytojai paskyrė visišką lovos režimą. Vindlešame ligonio kambarys buvo įrengtas pirmame aukšte, nes Konanui Doiliui buvo sunku kopti laiptais. Baigiantis 1929-iesiems jis iš paskutiniųjų stengėsi sutvarkyti korespondenciją ir verslo reikalus, dažnai diktuodavo savo sekretoriui majorui Vudui (*Wood*). Vieno spausdinto laiško apačioje ranka rašyta pastaba byloja apie lėtą progresą: „Aš vis dar prirakintas prie lovos – galiu nueiti 100 jardų, ne daugiau. Jau nebeskauda". Buvo griežtai stebima, ką jis valgo, o per kalėdinius pietus turėjo pasitenkinti vynuogių keke.

1930-ųjų sausį pervertęs *Journal of the Society for Psichycal Reseach* Konanas Doilis pradėjo dar vieną laiškų rašymo kampaniją. Šį kartą jis nusitaikė į pačią Draugiją, nes šią organizaciją pradėjo vertinti įtariai. Žurnale buvo išspausdinta tyrėjo Bozano (*Bozzano*) darbą *Šiuolaikinės parapsichologijos paslaptys* (*Modern Psychic Mysteries*) kritikuojanti recenzija. Minėtame darbe aprašomi spiritizmo seansai, vy-

kę Milesimo pilyje – Konano Doilio pažįstamo Italijos didiko markizo Skoto (*Scotto*) namuose. Draugijos bibliotekininko Teodoro Bestermano (*Theodore Besterman*) recenzijoje markizas kaltinamas, kad nesiėmė jokių apsaugos priemonių nuo sukčiavimo, o autorius plūstamas už tai, kad buvo apkvailintas visokiomis apgaulėmis.

Konanui Doiliui tai reiškė įsigalėjus nerimą keliančią kryptį. Jis manė, kad Draugija per daug kritiškai vertina jos pačios egzaminuotus mediumus, puoselėja antagonistinį požiūrį, galintį tik slopinti, o ne skatinti spiritisto talento plėtrą. „Tam tikros draugijos veiklos kryptys yra puikios, – rašo jis *Spiritizmo istorijoje,* – tačiau nuo pat pradžių ji padarė esminę klaidą žiūrėdama į spiritizmą tam tikra prasme arogantiškai. Todėl nutolo kai kurie spiritistai, galėję būti naudingi jos tarybose, ir, svarbiausia, buvo įžeisti tie mediumai, be kurių geranoriško bendradarbiavimo draugijos veikla pasidarė bevaisė. Šiuo metu draugijai priklauso puikus spiritizmo seansų kambarys, tačiau sunku kurį nors mediumą įtikinti į jį įžengti."

Konanas Doilis niekada neatleido Draugijos vadovybei už tai, kad ji atsisakė pasmerkti Harį Praisą, tyrėją, atskleidusį dvasių fotografo Viljamo Houpo apgavystes. Jis baiminosi, kad pastarasis įvykis atskleidžia pavojingą ir nelanksčią politiką. Išreikšdamas protestą Konanas Doilis padavė oficialų skundą, kuriame teigė, kad Bestermano parašytos recenzijos „įžūlumas" ir „įžeidžiančios užuominos" yra netoleruotinos. Kai skundas buvo atmestas, parašė atsistatydinimo raštą ir išplatino jį tarp Draugijos narių kviesdamas ir juos padaryti tą patį. Trisdešimt šešerius metus Konanas Doilis buvo Draugijos nariu, bet dabar jis skeptiškai žiūrėjo net į svarbiausią pasaulio parapsichologijos tyrėjų suvažiavimą.

Draugijos vadovybė, atsižvelgdama į silpną Konano Doilio sveikatą, ieškojo diplomatinio sprendimo. Kadangi jis griežtai atsisakė bendrauti asmeniškai, buvo parengtas oficialus atsiliepimas. Jame rašoma, kad Draugijos tikslas visada buvo kritiškas ir nešališkas parapsichologinių reiškinių tyrimas. Draugijos narių sąrašas, kuriame galima rasti tiek skeptikų, tiek beatodairiškai tikinčių, gali būti tokios apgalvotos politikos įrodymas. Atsiliepime buvo rašoma, kad Milesimo pilyje vykę spiritizmo seansai galėjo sulaukti rimtesnio dėmesio, jeigu būtų atitikę pagrįstus mokslinės kontrolės reikalavimus: „Tačiau būtina pažymėti, kad seansus, vykusius visiškoje tamsoje, daugiausia be jokios kontrolės ir neapieškojus juose dalyvavusių asmenų, seansus, kurių metu matyti reiškiniai negali prilygti rezultatams seansų, atliktų geromis sąlygomis, seras Artūras apibūdina kaip atitinkančius „patį aukščiausią parapsichologinių tyrimų lygį". Daugiau komentarų nereikia".

Konanui Doiliui neliko kur trauktis. Savo atsistatydinimo rašte jis teigė, kad „yra gėdinga, kai tokius niekus skelbia Draugijos atstovas, gerbiamas mokslininkas". Tai buvo silpnas smūgis, nes Draugijos primygtinis reikalavimas pateikti įrodymą remiantis moksliniais standartais buvo jo protesto ašis. Daugelį metų Konanas Doilis savo spiritistinius įsitikinimus pateikdavo kaip religinio tikėjimo dalyką ir skelbė juos esant nepriklausomus nuo bet kokio mokslinio įrodymo ar paneigimo. Dabar, kritikuodamas Draugiją už tai, kad trūksta mokslinių standartų, jis kovėsi abiejose barikadų pusėse. Pernelyg dažnai pastaraisiais metais jis kaišiodavo savo mokslines žinias ten, kur būdavo paranku, o kai to nereikėjo – prisidengdavo tikėjimo skraiste.

Tačiau taip jis darė tik tada, kai jautėsi provokuojamas. Iš esmės jis elgėsi maloniai, kaip kad filmuodamasis tuo

metu garsiam kino žurnalui „Movietone". Kitaip nei Džordžas Bernardas Šo, kuris „Movietone'o" kino žurnale atrodė griežtas ir kategoriškas, Konanas Doilis, atsipalaidavęs ir laimingas savo rožių sode Vindlešame, draugiškai ir sklandžiai plepėjo kokias dvidešimt minučių. Šo tiesiai nėrė į pasaulio politiką, o Konanas Doilis prisijaukino auditoriją tema, kuri, jo manymu, turėjo patraukti dėmesį: Šerlokas Holmsas. „Tikrai įdomu, kad pasaulyje daugybė žmonių šventai tiki jo egzistavimu, — pasakojo Konanas Doilis prieš kamerą. — Aš gaunu jam adresuotus laiškus. Gaunu laiškų, kuriuose prašoma jo autografo. Laiškų, adresuotų jo kvaištelėjusiam draugui Votsonui. Rašo moterys, norinčios būti jo namų šeimininkėmis. Viena jų, sužinojusi, kad jis pradėjo laikyti bites, parašė puikiai mokanti atskirti motinėlę, — nežinau, ką tai galėtų reikšti, bet jai, be abejo, lemta būti Šerloko Holmso namų šeikininke."

Kurį laiką jis tęsia monologą užkariaudamas auditoriją taikliais pastebėjimais ir maloniu tonu. Tada patyręs lektorius nepastebimai pereina prie „parapsichologijos temos". Jis ir toliau kalba lengvai, pasitikėjimą kelia iš vidaus sklindanti žmogiška šiluma, jis nuoširdžiai tiki tuo, ką sako. „Manau, kad esu sėdėjęs su daugiau mediumų, gerų, blogų ar vidutiniškų, nei galbūt bet kuris kitas šiame pasaulyje; bet kokiu atveju taip yra dėl to, kad aš tiek daug keliavau po pasaulį... Kalbėdamas šia tema, aš sakau tai, kuo tikiu, sakau tai, ką galvoju, sakau tai, ką žinau. Patikėkite, yra milžiniškas skirtumas tarp tikėjimo ir žinojimo. Kalbu apie dalykus, su kuriais susidūriau, mačiau, girdėjau savo ausimis ir visada — įsidėmėkite — dalyvaujant liudininkams."

Dar kelias minutes jis pasakoja, kiek ilgai gilinosi į šią sritį, ir apie visus „šaunius jaunuolius", žuvusius kare. Kalbą

baigia nuoširdžia gaida. „Žinoma, rezultatais esu patenkintas, — taria jis. — Esu beveik tikras, kad visą kambarį namuose galėčiau užversti laiškais, kuriuose žmonės pasakoja man apie paguodą, kurią suteikia mano darbai ir paskaitos šia tema. Apie tai, kaip jie dar kartą išgirdo jau kadaise nutilusį balsą ar pajuto išnykusios rankos prisilietimą."

Tai pasakęs jis šiltai nusišypso ir atsistoja ruošdamasis eiti. „Ką gi, viso gero", — sako žiūrovams. Pasikvietęs šeimos šunį nužingsniuoja tolyn. Iš šių kelių filmuotų epizodų galima suprasti, kokį poveikį jis darė žmonėms kaip oratorius. Jis elgėsi maloniai ir spinduliavo geranoriškumą; net minties nekiltų, kad jo nuomonė nepagrįsta blaiviu protu. Tie, kurie norėjo jį sumenkinti, kartais apibūdindavo jį kaip suklaidintą ir pagiežingą žmogų, kažką paistantį įsivaiduojamo pasaulinio kataklizmo akivaizdoje. Net jei tai būtų tiesa, jam puikiai pavyko tai nuslėpti. Pamačius jį ekrane, dvasios ir fėjos išnyksta. Lieka tik geri ketinimai.

Pirmaisiais 1930-ųjų mėnesiais jo sveikata retkarčiais trumpam pagerėdavo. Pasinaudodamas ta proga jis patikslino savo autobiografiją ir papildė ją skyriumi „Iki šiandien" (*„Up to Date"*), parašė trumpą įžangą spiritistinių esė rinkiniui *Nežinomybės pakraštys* (*The Edge of the Unknown*).

Liepos 1-ąją jis paskutinį kartą pakilo į mūšį. Jau kelis mėnesius darė spaudimą prieš Jokūbo I laikus siekiantį senovinį įstatymą, pavadintą Raganų kūju, kuriuo remiantis buvo pradėtas mediumų persekiojimas. Parašęs srautą laiškų jis buvo pakviestas į susitikimą su vidaus reikalų ministru ponu Dž. R. Klainsu (*J. R. Clynes*). Į ministeriją jį lydėjo Džina. Rankoje spausdama buteliuką su kvapiosiomis druskomis, ji nerimastingai stebėjo, kaip jos vyras svyruodamas

stojasi ginti savo nuomonės. Ponas Klainsas atrodė labiau susirūpinęs lankytojo sveikata nei jo argumentais. „Maldauju jus sėstis, sere Artūrai", — tarė jis, pasiūlydamas stiklinę vandens. Drebančiu balsu Konanas Doilis toliau dėstė argumentus, belsdamas pirštais į krūtinę, lyg versdamas širdį plakti.

Namo grįžo labai nusilpęs, bet netgi dabar jo laukė darbai, kurių niekam kitam negalėjo patikėti. Vėliau jo sūnus papasakos, kad vieną šaltą pavasario rytą jis išėjo iš kambario, kuriame buvo slaugomas, ir išspruko į sodą — niekas iš namiškų to nepastebėjo. Po kelių minučių liokajus koridoriuje išgirdo trenksmą. Konaną Doilį rado gulintį ant grindų, jis duso.

Vieną ranką spaudė prie širdies. Kitoje laikė vienišą baltą snieguolę.

Šeimai prasitarė nenorįs mirti lovoje. Artėjant lemtingai valandai, namiškiai jam padėjo atsisėsti į kėdę, kad jis galėtų matyti Sasekso kraštovaizdį. 1930-ųjų liepos 7 dieną, pirmadienį, sulaukęs septyniasdešimt vienerių, jis mirė apsuptas šeimos narių. Paskutiniai žodžiai buvo skirti žmonai. „Tu nuostabi", — ištarė jis.

Prieš kelias dienas jis parašė: „Skaitytojas sužinos, kad aš patyriau daugybę nuotykių. Įdomiausias ir garbingiausias manęs dar laukia".

Epilogas:

Nepamirštamas balsas

„Mano brangusis Votsonai, – pasakė nepamirštamas balsas, – lieku jums skolingas tūkstantį atsiprašymų. Net nenutuokiau, kad tai jus galėjo taip stipriai paveikti."

ŠERLOKAS HOLMSAS,
„ATSITIKIMAS TUŠČIAME NAME"

Konanas Doilas buvo palaidotas rožių sodelyje Vindlešame 1930 metų liepos 11 dieną. „Laidotuvės, – rašė *Daily News Chronicle*, – nebuvo panašios į kitas: čia nebuvo ašarų, didelio sielvarto, beveik nieko, kas atsiduotų mirtimi." Į Krauborou suplūdusiems reporteriams Adrianas pasakė: „Vindlešame nėra gedima".

Nuotaika prie kapo, vargu ar šventiška, bet buvo juntamas jausmų santūrumas. Spiritistų bendruomenės nariai atvyko apsirengę šviesiais vasariniais drabužiais. Matėsi irkeletas cilindrų, ir tamsių surdutų, rodančių, kad ne visi atvykę į laidotuves laikosi šeimos įsitikinimų.

Gražūs gėlių vainikai nuo draugų ir gerbėjų, perrišti juostomis su užrašais, buvo sudėti aplink kapą. Nuo kiekvieno šeimos nario buvo atskiras prašmatnus vainikas – net ir nuo šeimos airių terjero Pedžio. Ant jo vainiko buvo juosta

su užrašu, išreiškiančiu nuoširdžius jausmus: „Šeimininkui nuo Šuns, kuris jus dievino".

Džina stovėjo prie savo vyro karsto apsivilkusi šviesiai pilko šifono suknele, radusi tokį kompromisą tarp savo įsitikinimų ir didelio sielvarto. Aiškiai pritardama, ji klausėsi, kaip pastorius K. Dreitonas Tomas (*C. Drayton Thomas*), spiritistų dvasininkas, kalbėjo apie jos vyrą kaip apie dvasinį vadovą: „Seras Artūras tęs savo darbą skleisdamas tas svarbias žinias, padedančias nuraminti didelį sielvartą, – kalbėjo pastorius Tomas. – Joms lemta pakeisti visų požiūrį į žmonių darbus". Pastoriui baigus apeigas, Džina prispaudė prie lūpų raudoną rožę ir numetė ją ant karsto.

Plaukte plaukė užuojautos laiškai. „Mus paliko didis žmogus, – rašė Viljamas Džiletas, neseniai baigęs Šerloko Holmso atsisveikinimo turnė. – Tačiau jis paliko mums jaunystėje sukurtų nuostabių ir nepakartojamų literatūrinių darbų, o būdamas vyresnis pademonstravo nenuilstamą savo pasiaukojimą siekiant tikslo, kurį laikė gyvybiškai svarbiu visai žmonijai."

„Aš visada laikiau jį pačiu geriausiu kada nors pažinotu žmogumi, – rašė Džeimsas Baris. – Nepažįstu sąžiningesnio ar garbingesnio žmogaus."

Pareiškime spaudai Džordžas Bernardas Šo įterpė jam būdingo pesimizmo gaidelę. „Man labai gaila, kad jo nebėra, – pabrėžė B. Šo, – bet pagaliau jam pavyko pabėgti iš šio apgailėtino pasaulio."

Ko gero pačią paprasčiausią užuojautą žurnalo *The Strand* puslapiuose parašė Grynhafas Smitas. „Doilis atliko savo darbą, – rašė žurnalo redaktorius. – Kad ir ką dirbo, tai yra gerai atliktas darbas." Išreikšdamas paskutinę padėką Smitas dar kartą išleido „Skandalą Bohemijoje", pirmąjį

ir turbūt geriausią Konano Doilio apsakymą apie Šerloką Homsą. Tais pačiais metais G. Smitas išėjo į pensiją.

Beveik be išimties visų spaudoje pasirodžiusių nekrologų antraštėse kartojosi šie žodžiai: „Šerloko Holmso kūrėjas". Londono *Times* rašė: „Konanas Doilis, kuris paskutiniais metais savo misija laikė būti mokytoju, gal nelabai to troško, bet iš tiesų nusipelnė pasaulio dėkingumo ir pagarbos kaip pasakotojas, kuris, kaip ir bet kuris kitas šio amžiaus rašytojas, savo bičiuliams teikė ir tebeteikia didelį malonumą". *Daily Herald* rašė beveik tokiu pačiu tonu: „Bene geriausiai išreikšti šią netektį galėtų tokia frazė: „Seras Artūras Konanas Doilis mirė! Tegyvuoja Šerlokas Holmsas!". Vienas Niujorko laikraštis pirmajame puslapyje pateikdamas naujienas išgavo netikėtą komišką efektą: „Konanas Doilis miršta nuo Šerloko Holmso šlovės".

Praėjus kelioms valandoms nuo pranešimo apie rašytojo mirtį, mediumai pradėjo skelbti apie spiritizmo pasaulyje užsidegusią „ryškią naują šviesą". Netrukus fantastiniu mastu pradėjo piltis iš dvasių gauti pranešimai. „Štai, — buvo pasakyta vienam aiškiaregiui, — aš jau esu rojuje." Kitas gavo priekaištą bažnyčios tarnų adresu: „Ką dabar sakys vyskupai?". Buvo pranešta, kad Niujorke klajojanti dvasia persimetė mandagiais žodžiais su padiene darbininke. Visi šie dalykai greitai pasiekė tokį mastą, kad Bristolio laikraštis buvo priverstas pranešti: „Jokių naujienų iš Konano Doilio".

Džina, susidūrusi su tokia galybe tariamų bendravimų su Konanu Doiliu, paprašė liautis. Jos vyro dvasiai, primygtinai aiškino moteris, dar neužteko laiko sukaupti tiek energijos, kad galėtų prasiveržti iš ano pasaulio. „Kai jis turės ką pasakyti pasauliui, jis pirmiausia susisieks su mu-

mis, – pasakė ji spaudai. – Šie pranešimai dar negali būti nuo jo".

Netrukus po Alberto salėje vykusių pamaldų už mirusįjį, kurių metu Estelis Robertsas (*Estelle Roberts*) teigė bendravęs su Konano Doilio dvasia, Džina pradėjo reguliariai gauti pranešimus per savo automatinę rašymo mašiną. Netrukus ir ji pati, ir vaikai patikėjo kiekvieną dieną užmezgantys ryšį su jo dvasia ir toks bendravimas truko daugelį metų. Pranešimuose buvo duodama patarimų ir nurodymų dėl beveik visų šeimos reikalų, nuo verslo dalykų iki automobilio pirkimo. Keletą metų dvasia vis siūlydavo Džinai nueiti pas gydytoją. Ironiška, būdamas gyvas Konanas Doilis nesugebėjo nustatyti savo pirmosios žmonos tuberkuliozės, tačiau padarė šeimai didelį įspūdį, kai diagnozavo Džinai pirmos stadijos vėžį jau būdamas miręs.

Konanas Doilis taip pat reguliariai ėmė rodytis spiritistinėse nuotraukose ir pasirodė esąs nepaprastai malonus subjektas. Išryškinęs vieną nuotrauką pastorius Čarlzas Tvydeilas (*Charles Tweedale*) pastebėjo „blausų ektoplazmos ruoželį", grasinusį užstoti jo paties portretą. Prabilęs balsu, jis tiesiai kreipėsi į dvasią: „Gal apsireiškusi įžymybė malonėtų neišryškėti man ant veido?". Tamsus ruoželis pakilo aukščiau ir netrukus Tvydeilo nuotraukoje išryškėjo vaiduokliškas Konano Doilio atvaizdas, pakibęs virš jo galvos.

Iš daugybės pomirtinių regėjimų absurdiškiausias neabejotinai buvo tas, apie kurį pranešė Haris Praisas. Anksčiau, atiduodamas pagarbą rašytojo atminimui, Praisas šiurkščiais žodžiais išplūdo nesąžiningus mediumus, pasinaudojusius parankia Konano Doilio draugyste. „Pats būdamas labai sąžiningas, – rašė Praisas, – jis net negalėjo įsivaizduoti, kad būtų buvę galima pasinaudoti jo paties

perdėm nuolankiu patiklumu." Tačiau vos po trijų mėnesių Praisas išspausdino visą savo pokalbį su Konano Doilio dvasia, vykusį per mediumę Eilyną Garet (*Eileen Garrett*). „Jaučiuosi tokiu pačiu žmogumi kaip ir žemėje, – pasakė Konanas Doilis savo senam priešui. – Čia aš užsiimu beveik tuo pačiu kuo ir ten." Nors Praisas numanė, kad tai gali būti apgaulė, ši patirtis savanaudiškumo dėme suteršė jo reputaciją.

Tuo tarpu malonės neteko daug mediumų, kuriuos rėmė Konanas Doilis. Niną Pekararą, kurio galias Konanas Doilis gynė nuo Houdinio kritikos, greitai iš mediumų gretų išgujo iliuzionistas Džozefas Daningeris (*Joseph Dunninger*). „Doilio dvasios sūnaus Nino gudrybė", – rašė žurnalas *New York Evening Journal;* „Ninas Pekararas, padėjęs Konanui Doiliui įtikėti mistiniu pasauliu, prisipažįsta sukčiavęs", – skelbė *Herald Tribune.* Dar bent dešimt ateinančių metų panašios antraštės nuolat pasirodydavo spaudos puslapiuose, kadangi „pasitaisę mediumai" vienas po kito bandydavo atskleisdami tiesą išpešti finansinės naudos.

Paties Konano Doilio pranešimai, perduoti iš dvasių pasaulio, taip pat sulaukė kritikos. „Dabar jau miręs seras Artūras buvo puikus anglų kalbos žinovas, – pabrėžė vienas žurnalistas. – Jei pomirtiniai jo pranešimai perduodami tiksliai, tai po mirties jo elementariausios gramatikos taisyklių žinios turbūt gerokai suprastėjo." Kaip po mirties Reichenbache susilpnėjo Šerloko Holmso galios, daugelis jautė, kad ir Konanas Doilis „po to jau nebuvo tas pats žmogus".

Jei Džiną imdavo varginti šios abejonės – ji nereaguodavo. Visą likusį savo gyvenimą ji tęsė vyro darbą, net nusipirko specialų „autofurgoną", kuriuo išvežiodavo informacinius lapelius ir kitą dvasinę literatūrą. Ji rašė: „Galėsiu

žiūrėdama į brangų savo Mylimojo veidą, kai jis mane pasitiks prie Mirties vartų, pasakyti: „Aš stengiausi nešti tavo vėliavą" — ir mes daugiau nebesiskirsime".

Likus kelioms dienoms iki mirties, Konanas Doilis davė interviu žurnalistui, vardu V. R. Titertonas (*W. R. Titteron*). Kadangi jautėsi prastai, svaigo galva, Konanas Doilis paprašė Titertoną atsisėsti šalia ant sofos, kad nereikėtų įsitempti, norint išgirsti, ką jis sako. „Visais kitais atžvilgiais tebesu toks pats žmogus, koks buvau visuomet, — pasakė jis, — tačiau mano širdis reikalauja iš manęs daugiau dėmesio, ir būtų geriau nevarginti mano balso."

Daugiau nei pusvalandį paskutinį kartą gyvenime Konanas Doilis dėstė pagrindinius savo įsitikinimus ir kantriai nagrinėjo kritikų jam mestus kaltinimus. Jis baigė kalbėti ragindamas žurnalistą apsilankyti spiritistų bažnyčioje — „tai padarys jus labai laimingą" — pasakė Konanas Doilis.

Pakui Konanas Doilis palydėjo savo svečią iki durų ir stabtelėjo tarpduryje pristatyti jį Džinai, Denisui ir Adrianui. Čia žurnalistas, pamiršęs profesinį atsargumą, ėmė karštai pasakoti, kaip jis visą gyvenimą žavėjosi rašytojo mistiniais romanais ir apsakymais. „Aš pasakiau jiems, kad esu perskaitęs visus iki vieno sero Artūro apsakymus, — rašė jis, — ir daugelį jų žinau atmintinai." Kelias akimirkas jis iš atminties pasakojo mėgstamiausias apsakymų ištraukas ir kartu su Denisu ir Adrianu aptarė keletą mėgstamiausių persona-

žų. „Aš buvau pagerbtas, – prisiminė jis, – o šeimininkas pamalonintas, nes jo apsakymus žinojau geriau už jį." Titertonas padėkojęs išėjo ir grįžęs į Londoną sudėjo į aplanką tai, kas bus paskutinio Konano Doilio interviu įrodymas.

„Nesu tikras, – rašė jis straipsnio pabaigoje, – bet atrodo, kad per visą pokalbį mes nė karto nepaminėjome Šerloko Holmso vardo."

Bibliografija

Artūro Konano Doilio rinktiniai raštai

Grožiniai kūriniai

The Adventures of Gerard; The Adventures of Sherlock Holmes; Beyond the City; The Case-Book of Sherlock Holmes; Danger! and Other Stories; The Doings of Raffles Haw; A Duet with an Occasional Chorus; The Exploits of Brigadier Gerard; The Firm of Girdlestone; The Great Shadow; The Green Flag and Other Stories of War and Sport; His Last Bow; The Hound of the Baskervilles; The Land of Mist; The Last Galley; The Lost World; The Man from Archangel; The Maracot Deep and Other Stories; The Memoirs of Sherlock Holmes; Micah Clarke; The Mystery of Cloomber; The Parasite; The Poison Belt; The Refugees: A Tale of Two Continents; The Return of Sherlock Holmes; Rodney Stone; Round the Fire Stories; Round the Red Lamp; The Sign of the Four; Sir Nigel; The Stark Munro Letters; A Study in Scarlet; The Tragedy of the Korosko; Uncle Bernac; The Valley of Fear; The White Company

Negrožiniai kūriniai ir spiritizmas

The British Campaign in France and Flanders; The Case for Spirit Photography; The Coming of the Fairies; The Edge of the Unknown; The Great Boer War; The History of Spiritualism; Memories and Adventures; The New Revelation; Our African Winter; Our American Adventure; Our Second American Adventure; Pheneas Speaks: Direct Spirit Communications in the Family Circle; Three of Them: A Reminiscence; Through The Magic Door; The Vital Message; The Wanderings of a Spiritualist

Pamfletai, pjesės ir poezija

Brigadier Gerard; „The Case of Oscar Slater"; *The Crime of the Congo; The Fires of Fate; The Guards Came Through; The House of Temperley; Jane Annie; Songs of Action; Songs of the Road; The Speckled Band; The Story of Mr. George Edalji; A Story of Waterloo;* „The War in South Africa: Its Causes and Conduct"

Šaltiniai apie A. Konaną Doilį ir jo kūrybą

Baker, Michael. *The Doyle Diary.* London: Paddington Press, 1978.

Baring-Gould, William S. *The Annotated Sherlock Holmes.* London: John Murray, 1968.

Booth, Martin. *The Doctor, The Detective and Arthur Conan Doyle.* London: Hodder & Stoughton, 1997.

Brown, Ivor. *Conan Doyle.* London: Hamish Hamilton, 1972.

Carr, John Dickson. *The Life of Sir Arthur Conan Doyle.* London: John Murray, 1949.

Conan Doyle, Adrian. *The True Conan Doyle.* London: John Murray, 1945.

Cooper, Joe. *The Case of the Cottingley Fairies.* London: Robert Hale, 1990.

Coren, Michael. *Conan Doyle.* London: Bloomsbury, 1995.

Costello, Peter. *The Real World of Sherlock Holmes.* New York: Carroll & Graf, 1991.

Cox, Don Richard. *Arthur Conan Doyle.* New York: Frederick Ungar, 1985.

De Waal, Ronald Burt. *The World Bibliography of Sherlock Holmes and Dr. Watson.* New York: Bramhall House, 1974.

Edwards, Owen Dudley. *The Quest for Sherlock Holmes.* Edinburgh: Mainstream, 1983.

Ernst, Bemard M. L., and Hereward Carrington. *Houdini and Conan Doyle: The Story of a Strange Friendship.* New York: Albert & Charles Boni, 1932.

Gibson, John Michael, and Richard Lancelyn Green. eds. *Letters to the Press.* Iowa City: University of Iowa Press, 1986.

— — — —. *The Unknown Conan Doyle: Essays on Photography.* London: Secker & Warburg, 1982.

— — — —. *The Unknown Conan Doyle: Uncollected Stories.* New York: Doubleday, 1982.

Goldfarb, Clifford S. *The Great Shadow: Arthur Conan Doyle, Brigadier Gerard and Napoleon.* British Columbia: Calabash Press, 1997.

Green, Richard Lancelyn. ed. *Arthur Conan Doyle on Sherlock Holmes: Speeches at the Stoll Convention Dinner.* London: Favil Press, 1981.

— — — —. *The Uncollected Sherlock Holmes.* London: Penguin Books, 1983.

Green, Richard Lancelyn, and John Michael Gibson. *A Bibliography of A. Conan Doyle.* Oxford. England: Clarendon Press, 1983.

Hall, Trevor H. *Sherlock Holmes and His Creator.* New York: St. Martin's Press, 1977.

— — — —. *Sherlock Holmes: Ten Literary Studies.* New York: St. Martin's Press, 1969.

Hardwick, Michael, and Mollie Hardwick. *The Man Who Was Sherlock Holmes.* London: John Murray, 1964.

Harrison, Michael, ed. *Beyond Baker Street.* New York: Bobbs-Merrill, 1976.

Harrison. Michael. *The World of Sherlock Holmes.* New York: Dutton, 1975.

Higham, Charles. *The Adventures of Conan Doyle.* New York: W. W. Norton, 1976.

Holroyd, James Edward. *Baker Street By-ways.* London: George Allen & Unwin, 1959.

Jaffe, Jacqueline A. *Arthur Conan Doyle.* Boston: Twayne, G. K. Hall, 1987.

Jann, Rosemary. ed. *Detecting Social Order.* New York: Twayne's Masterwork Studies, 1995.

Jones, Kelvin I. *Conan Doyle and the Spirits.* Wellingborough, England: Aquarian Press, 1989.

Lachtman, Howard. *Sherlock Slept Here.* Santa Barbara, Calif.: Capra Press, 1985.

Lamond, John. *Arthur Conan Doyle: A Memoir.* London: John Murray, 1931.

Lellenberg, Jon L., ed. *The Quest for Sir Arthur Conan Doyle.* Carbondale: Southern Illinois University Press, 1987.

Liebow, Ely M. *Dr. Joe Bell: Model for Sherlock Holmes.* Bowling Green, Ohio: Bowling Green University Popular Press, 1982.

Nordon, Pierre. *Conan Doyle.* London: John Murray, 1966.

Orel, Harold, ed. *Critical Essays on Sir Arthur Conan Doyle.* New York: G. K. Hall. 1992.

— — — —. *Sir Arthur Conan Doyle: Interviews and Recollections.* New York: St. Martin's Press, 1991.

Pearsall, Ronald. *Conan Doyle: A Biographical Solution.* London: Weidenfeld & Nicolson, 1977.

Pearson, Hesketh. *Conan Doyle: His Life and Art.* London: Methuen, 1943.

Pointer, Michael. *The Public Life of Sherlock Holmes.* London: David & Charles, 1975.

Redmond, Christopher. *Welcome to America, Mr. Sherlock Holmes.* Toronto: Simon & Pierre, 1987.

Roberts, S. C. *Holmes and Watson: A Miscellany.* Oxford, England: Oxford University Press, 1953.

Rodin, Alvin E., and Jack D. Key. *Medical Casebook of Doctor Arthur Conan Doyle.* Malabar, Fla.: Robert E. Krieger, 1984.

Rosenberg, Samuel. *Naked Is the Best Disguise.* London: Arlington Books, 1975.

Shreffler, Philip A., ed. *The Baker Street Reader.* Westport, Conn.: Greenwood Press, 1984.

— — — —. *Sherlock Holmes by Gas Lamp.* New York: Fordham University Press, 1989.

Starrett, Vincent. *The Private Life of Sherlock Holmes.* London: George Allen & Unwin, 1961.

Stavert, Geoffrey. *A Study in Southsea.* Portsmouth, England: Milestone Publications, 1987.

Stone, Harry. *The Casebook of Sherlock Doyle.* Romford, England: Ian Henry Publications, 1991.

Symons, Julian. *Conan Doyle: Portrait of an Artist.* New York: Mysterious Press, 1987.

Tracy, Jack. *The Encyclopaedia Sherlockiana.* New York: Doubleday, 1977.

Tracy, Jack, with Jim Berkey. *Subcutaneously, My Dear Watson.* Bloomington, Ind.: James A. Rock, 1978.

Weller, Philip, with Christopher Roden. *The Life and Times of Sherlock Holmes.* New York: Crescent Books, 1992.

Weller, Philip, ed. *Recollections of Sir Arthur Conan Doyle.* Collected by Malcolm Payne. Hambshire, England: Sherlock Publications, 1993.

Kiti šaltiniai

Barbanell, Sylvia. *Some Discern Spirits: The Mediumship of Estelle Roberts.* London: Psychio Press, 1944.

Barrie, James. *The Greenwood Hat.* London: Peter Davies, 1937.

Binyon, T. J. *Murder Will Qut: The Detective in Fiction.* Oxford, England: Oxford University Press, 1990.

Brandon, Ruth. *The Spiritualists.* New York: Alfred A. Knopf, 1983.

Carrington, Hereward. *Modern Psychical Phenomena.* New York: Dodd, Mead, 1919.

Christie, Agatha. *Partners in Crime.* New York: Dodd, Mead, 1929.

Christopher, Milbourne. *Houdini: A Pictorial Life.* New York: Thomas Y. Crowell, 1976.

— — — —. *Houdini: The Untold Story.* New York: Thomas Y. Crowell, 1969.

Cooke, Ivan, ed. *The Return of Arthur Conan Doyle.* Hampshire, England: White Eagle Publishing Trust, 1961.

Crookes, William. *Researches in the Phenomena of Spiritualism.* London: Psychic Book Club, 1953.

Ellman, Richard. *Oscar Wilde.* New York: Alfred A. Knopf, 1988.

Ford, Arthur. *Unknown But Known.* New York: Harper & Row, 1968.

Gardner, Edward L. *Fairies: The Cottingley Photographs and Their Sequel.* London: The Theosophical Publishing House, 1957.

Gill, Gillian. *Agatha Christie: The Woman and Her Mysteries.* New York: The Free Press, 1990.

Gresham, William Lindsay. *Houdini: The Man Who Walked Through Walls.* New York: Holt Rinehart Winston, 1959.

Hall, Trevor H. *The Strange Case of Edmund Gurney.* London: Duckworth, 1964.

Hill, C. W. *Edwardian Scotland.* Edinburgh: Scottish Academic Press, 1976.

Holroyd, Michael. *Bernard Shaw,* vol. 2. New York: Random House, 1989.

Home, Mme. Dunglas. *D. D. Home: His Life and Mission.* London: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1921.

Houdini, Harry. *A Magician Among the Spirits.* New York: Harper & Bros., 1924.

— — — —. *The Unmasking of Robert-Houdin.* New York: Publishers Printing, 1908.

Inglis, Brian. *Roger Casement.* London: Hodder and Stoughton, 1973.

Jerome, Jerome K. *My Life and Times.* New York: Harper and Bros., 1926.

Kee, Robert. *The Green Flag: The Turbulent History of the Irish National Movement.* New York: Delacorte Press, 1972.

Kellock, Harold. *Houdini: His Life Story.* New York: Harcourt, Brace, 1928.

King, W. D. *Henry Irving's Waterloo.* Berkeley: University of California Press, 1993.

Laurence, Dan H. *Bernard Shaw: Collected Letters 1911—1925.* New York: Viking, 1985.

Lodge, Sir Oliver. *Raymond: Or Life and Death.* New York: George H. Doran, 1916.

— — — —. *Why I Believed in Personal Immortality.* London: Cassell, 1928.

McCabe, Joseph. *Is Spiritualism Based on Fraud?* London: Watts, 1920.

McClure, Samuel S. *My Autobiography.* London: John Murray, 1914.

Park, William. *The Truth About Oscar Slater:* London: The Psychic Press, 1927.

Pearsall, Ronald. *The Table-Rappers.* New York: St. Martin's Press, 1972.

Price, Harry. *Fifty Years of Psychical Research.* London: Longmans, Green, 1939.

— — — —. *Leaves from a Psychist's Case-Book.* London: Victor Gollancz, 1933.

— — — —. *Search for Truth: My Life in Psychical Research.* London: Collins, 1942.

Prince, Walter Franklin. *The Enchanted Boundary.* Boston: Boston Society for Psychic Research, 1930.

Randi, James. *Flim-Flam!* Buffalo: Prometheus Books, 1987.

Roberts, Estelle. *Forty Years a Medium.* New York: Avon Books, 1972.

Robyns, Gwen. *The Mystery of Agatha Christie.* New York: Doubleday, 1978.

Roughead, William. *Trial of Oscar Slater:* Edinburgh: William

Hodge, 1929.

Sanders, Dennis, and Len Lovallo. *The Agatha Christie Companion.* New York: Delacorte Press, 1984.

Sidgwick, Henry et al. *Presidential Addresses to the Society for Psychical Research: 1882—1911.* Glasgow: Robert Maclehose, 1912.

Silverman, Kenneth. *Houdini: The Career of Ehrich Weiss.* New York: Harper Collins, 1996.

Stoker, Bram. *Personal Reminiscences of Henry Irving.* London: William Heinemann, 1907.

Symons, Julian. *Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel.* London: Faber and Faber, 1972.

Taylor. A. J. P., ed. *Lloyd George: A Diary by Frances Stevenson.* New York: Harper & Row, 1971.

Thurston, Fr. Herbert. *Modern Spiritualism.* London: Sheen & Ward, 1928.

Tietze, Thomas R. *Margery.* New York: Harper & Row, 1973.

Toughill, Thomas. *Oscar Slater: The Mystery Solved.* Edinburgh: Canongate Press, 1993.

Tweedale, Violet. *Phantoms of the Dawn.* London: John Long, 1938.

Watt, Francis. *The Book of Edinburgh Anecdote.* London: Foulis, 1913.

Whittington-Egan, Richard, and Molly Whittington-Egan, eds. *The Story of Mr. George Edalji.* London: Grey House Books, 1985.

Winks, Robin. *Modus Operandi: An Excursion into Detective Fiction.* Boston: David R. Godine, 1982.

Periodiniai leidiniai

ACD: The Journal of the Arthur Conan Doyle Society; The American Weekly; The Baker Street Journal; Boy's Own Paper; The Bristol Times & Mirror; The British Journal of Photography; Chamber's Journal; The Chronicle; Cornhill Magazine; The Edinburgh Evening Dispatch; The Express; The Glasgow Herald; The Hampshire Telegraph; The Idler; The Illustrated London News; John O'London's

Weekly; The Ladies' Home Journal; Light; London Society; McClure's Magazine; The New York American; The New York Evening Journal; The New York Times; The New York Tribune; The New York World; The Observer; Pearson's Weekly; The Pharos; The Evening News (Portsmouth); *Quarterly Transactions of the Eritish College of Psychic Science; Review of Reviews; The Saturday Evening Post; The Scotsman; The Sherlock Holmes Journal; The Journal of the Society for Psychical Research; The Spectator; The Spiritualist; The Strand; The Telegraph; Temple Bar; The Times; Two Worlds; The Yorkshire Evening News.*

Autoriaus padėka

Už kilniaširdišką paramą autorius norėtų padėkoti JAV-Jungtinės Karalystės Fulbrighto komisijai ir ponui Grahamui Greene'ui iš Raymondo Chandlerio fondo.

Taip pat jaučiuosi labai skolingas šiems žmonėms bei institucijoms: Chrysui Ray'ui, Benui Robinsonui-Užsispyrėliui, P. M. Meadowsui iš Kembridžo universiteto Rankraščių skyriaus, Catherinai Cook iš Merilibouno bibliotekos Šerloko Holmso kolekcijos, Julianui Symonsui, Alanui Wesencraftui iš Harry'io Price'o kolekcijos, Juliai Walworth iš Senato bibliotekos, Britų parapsichologijos tyrimų draugijai, Joanne'ai McMahon iš Eileene'os J. Garrett bibliotekos, Amerikos parapsichologijos tyrimų draugijai, daktarui Johnui Corbettui iš Glazgo universiteto, Antgamtinių mokslinių tyrimų komitetui, Sehvynui Tillettui iš sero Arthuro Sullivano draugijos, Sonny'ai Vareham, Michaeliui Ruhlmanui, Toby'ui Lindenui, poniai Maurine'ai Christopher ir Melburno Cristop-

herio kolekcijai, Eleanorai ir Frances'ei, Toronto informacinei bibliotekai, Bobui Loomis'ui iš Tarptautinės magų liudytojų draugijos, Teksaso universiteto Humanitarinių tyrimų centrui, Edinburgo universitetui, Oksfordo universiteto bibliotekai, T. J. Binyonui bei visada svetingai Wadhamo koledžo skaityklai, Porstmuto miesto tarybai, Kongreso bibliotekai, Donaldui Maassui ir Cinthiai Vartan.

Taip pat dėkoju už maloningą paskatinimą Jonui Lellenbergui, Richardui Lancelynui Greene'ui, Cristopheriui ir Barbarai Rodenams, Peteriui Blau, R. Dixonui Smithui, Andrew'ui Solbergui ir Johnui Baeschui.

MINTIES leidyklos išleisti
Artūro Konano Doilio
Rinktiniai raštai:

I tomas, 1993 m.
Kraujo spalvos etiudas
Keturių ženklas
Skandalas Bohemijoje
Raudonplaukių lyga
Tapatybės nustatymas
Boskombo slėnio paslaptis
Penkios apelsino sėklos
Kreivalūpis
Mėlynasis karbunkulas
Margoji juosta
Inžinierius nykštys
Kilmingasis viengungis
Berilų diadema
Variniai Bukai

II tomas, 1993 m.
Baimės slėnys
Užrašai apie Šerloką Holmsą

III tomas, 1994 m.
Baskervilių šuo

Atsitikimas tuščiame name
Norvudo rangovas
Šokantys žmogiukai
Vieniša dviratininkė
Atsitikimas pensione
Juodasis Piteris
Čarlzas Ogastas Milvertonas
Šeši Napoleonai
Trys studentai
Pensnė su auksiniais apsodais
Dingęs regbio žaidėjas
Žmogžudystė Ebi Greindže
Antroji dėmė

IV tomas, 1994 m.
Paskutinis nusilenkimas
Šerloko Holmso archyvas

V tomas, 1995 m.
Gerdlstonų bendrovė
„Šiaurinės žvaigždės" kapitonas

VI tomas, 1997 m.
Marakoto gelmė
Paslaptinga šalis
Nuodingoji juosta
Ralfo Ho išradimai

VII tomas, 1997 m.
Pabėgėliai
Rodnis Stounas

VIII tomas, 1998 m.
Baltoji kuopa
Raudonosios lempos istorijos

IX tomas, 1999 m.
Brigados vado Žeraro žygdarbiai
„Korosko" žūtis

X tomas, 2000 m.
Dėdė Bernakas
Žeraro nuotykiai

Knygos internetu **www.mintis.org**

Stashower, Daniel

St92 Artūro Konano Doilio gyvenimas : pasakotojas / Daniel Stashower. - Vilnius : Mintis, 2006. - 563 p., [4] iliustr. lap.

Bibliogr.: p. 552-559

ISBN 5-417-00892-3

D. Stashower parašė Artūro Konano Doilio, sukūrusio bene žymiausią visų laikų literatūros herojų Šerloką Holmsą, biografiją. Ši knyga padeda atsikratyti daugybės mitų bei klaidingų vertinimų ir pateikia ryškų portretą rašytojo bei nuolat nerimstančio žmogaus su visais privalumais ir trūkumais. Autorių domina A. Konano Doilio gyvenimo kelias nuo provincijos gydytojo, vėliau karo gydytojo Pietų Afrikoje iki žymaus rašytojo, jo kūrybinės sėkmės ir nesėkmės, santykiai su šeimos nariais, ano meto rašytojais O. Vaildu, Dž. B. Šo, R. L. Stivensonu, H. Dž. Velsu ir kt, bandymai įsitvirtinti politikoje ir galiausiai aistringas susidomėjimas parapsichologija bei spiritizmu. Ypač daug dėmesio autorius skiria pastarajam Doilio potraukiui, sukėlusiam prieštaringų visuomenės vertinimų.

D. Stashower — detektyvinių romanų autorius, pelnęs Raimondo Čandlerio / Fulbraito *(Raymond Chandler /Fulbrighi)* stipendiją detektyvinės ir kriminalinės literatūros srityje. „Artūro Konano Doilio gyvenimas" laikomas viena iš geriausių rašytojo biografijų, už kurią autorius 2000 metais pelnė Edgaro *(Edgar Allan Poe)* premiją.

UDK 820:929Doyle

Daniel Stashower
Artūro Konano Doilio gyvenimas
Pasakotojas

Iš anglų kalbos vertė
Auksė Mardosaitė ir Birutė Taujėnytė

Redaktorės
Dangirutė Giedraitytė
ir *Danutė Ulčinskaitė*
Meninis redaktorius R*omas Dubonis*
Maketuotoja *Danutė Navickienė*

Išleido„Minties" leidykla, Z. Sierakausko g. 15,
LT-03105 Vilnius.
Spausdino UAB „Perto ofsetas, Žalgirio g. 90,
LT-09303 Vilnius.

Kaina sutartinė

CD

„Vargu ar kieno nors gyvenimas įvairove ir romantika gali prilygti manajam. Aš žinau, ką reiškia skursti ir ką – gyventi gana pasiturimai. Viską esu patyręs. Pažinau daugybę nuostabiausių savo meto žmonių. Po medicinos studijų Edinburge, kur įgijau medicinos mokslų daktaro laipsnį, ėmiausi ilgamečio literatūrinio darbo. Išbandžiau jėgas daugelyje sporto šakų, tarp jų – bokse, biliarde, automobilizme, futbole, oreivystėje ir slidinėjime (pastarąjį pamėgau ilgokai viešėdamas Šveicarijoje). Kaip gydytojas kartu su banginių medžiotojais septynis mėnesius plaukiojau po Arktį, o vėliau – vakarine Afrikos pakrante. Esu matęs tris karus – Sudano, Pietų Afrikos ir Vokietijos. Mano gyvenimas kupinas įvairiausių nuotykių. Galiausiai pastaraisiais metais supažindinau pasaulį su savo trisdešimt šešerių metų okultizmo studijų rezultatais, siekdamas, kad jis suvoktų nepaprastą šio dalyko svarbą. Tuo tikslu nukeliavau daugiau nei 50 000 mylių, skaičiau paskaitas 300 000 žmonių, be to, šia tema parašiau septynias knygas. Štai kokį gyvenimą aš nugyvenau.“

ISBN 5-417-00892-3

9785417008924

www.mintis.org